Den privata konsumtionen i Sverige 1931–65

INDUSTRIENS UTREDNINGSINSTITUT

Den privata konsumtionen i Sverige 1931–65

INDUSTRIENS UTREDNINGSINSTITUT

Den privata konsumtionen i Sverige 1931–65

Av Ragnar Bentzel

Kurt Eklöf

Göran Albinsson, Barbro Bröms

John Ekström, Odd Gulbrandsen

Åke Sanell, Karl-Olov Samuelsson

STOCKHOLM 1957

Omslaget utfört av:
Yngve Svalander

Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, Uppsala 1957

INNEHÅLL

Förord XI

Inledning XIII

Kap. 1. Den privata konsumtionens utveckling under det senaste kvartsseklet 1
Den privata konsumtionen i sin helhet 1
Konsumtionens fördelning mellan huvudgrupper 5
Fördelningen mellan olika tjänster samt varor av olika varaktighet 17
Några för utvecklingen särskilt utmärkande drag 20
Några internationella jämförelser 23

Kap. 2. Några konsumtionsteoretiska grunddrag 27
Utgångspunkter 27
Den traditionella valhandlingsteorin 29
Den intertemporala valhandlingsteorin 42
Varaktiga konsumtionsvaror 44
Marknadsefterfrågan 53
Preferenssystemens förändringar 59

Kap. 3. Prognosmetoder och statistiskt material 72
Prognosens karaktär 72
Prognosmetodiken 75
Konsumtionsstatistiskt material och dess utnyttjande för prognoser 85
Grupperingen av varor och tjänster 91
Undersökningens statistiska material 98
De numeriska beräkningarna 104
Presentationen av det statistiska materialet 111

Kap. 4. Livsmedel 113
Huvudgruppens omfattning 113
Utvecklingen 1931–55 118
Näringstillförseln och livsmedelsstandarden 130
Livsmedlens inkomst- och prisberoende 134
Den framtida livsmedelskonsumtionen 146

Kap. 5. Bostad 160
Huvudgruppens omfattning 160
Utvecklingen 1931–55 161
Analys av bostadsvolymens utveckling 170
Den framtida bostadskonsumtionen 187

Kap. 6. Beklädnad 193
Huvudgruppens omfattning 193
Utvecklingen 1931–55 195
Analys av beklädnadsvolymens utveckling 201
Den framtida beklädnadskonsumtionen 221

Kap. 7. Hemutrustning 226
Huvudgruppens omfattning 226
Utvecklingen 1931–55 226
Konsumenternas vanor vid inköp av hemutrustningsvaror 231
Analys av hemutrustningsvolymens utveckling 246
Hemutrustningsinköpen i framtiden 259

Kap. 8. Hushållstjänster 270
Huvudgruppens omfattning 270
Undergruppernas konsumtionsutveckling med prognoser 270
Sammanfattning av framtidsuppskattningarna 283

Kap. 9. Resor 285
Huvudgruppens omfattning 285
Utvecklingen 1931–55 286
Analys av resevolymens utveckling 297
Prognos av resekonsumtionens utveckling 317

Kap. 10. Rekreation 327
Huvudgruppens omfattning 327
Huvudgruppens utveckling 1931–55 328
Konsumenternas rekreationsvanor 328
Analys av huvudgruppens volymutveckling 1931–55 . . . 331
Undergruppernas utveckling 1931–55 333
En internationell jämförelse 345
Rekreationsutgifterna i framtiden 345

Kap. 11. Sjukvård och hygien 351
Huvudgruppens omfattning 351
Utvecklingen 1931–55 353
En internationell jämförelse 355
Sjukvårdsutgifterna i framtiden 356

Kap. 12. Den framtida konsumtionsinriktningen 364
Allmänna utgångspunkter för prognoserna 364
Sammanfattning av prognoserna 367
Delprognosernas förenlighet 375

Appendix 1. Redogörelse för beräkningsmetoder med tabellbilagor . . 379
Appendix 2. Resultat av vissa statistiska beräkningar på tidsserierna 439
Appendix 3. Förekomsten av vissa varaktiga konsumtionsvaror 1954 444
Appendix 4. Livsmedelsförsörjningens vertikala struktur 452

Förteckning över tabeller i kapitel 1–12 467
Förteckning över diagram i kapitel 1–12 470
Litteratur och källor 472

FÖRORD

Inom Industriens Utredningsinstitut har sedan flera år pågått ett forskningsarbete rörande de långsiktiga utvecklingslinjerna inom svensk ekonomi. Som resultat av detta arbete har tidigare publicerats följande utredningar: Befolkningsutveckling och arbetskraftsförsörjning, Svenskt distributionsväsende, Svenskt transportväsende samt Inkomstfördelningen i Sverige. Den härmed framlagda undersökningen utgör ytterligare ett resultat av denna forskningsverksamhet.

Tanken bakom forskningsprogrammet har varit att man genom en diskussion och analys av de långsiktiga utvecklingstendenserna på olika områden skulle få vissa möjligheter att bedöma de framtida behoven och resurserna inom den svenska ekonomien. Med ledning härav kan man sedan diskutera de utvecklingsmöjligheter och utvecklingsproblem som kan komma att uppstå inom olika sektorer av det ekonomiska livet. I första hand har vi givetvis härvid haft i tankarna problemen inom den industriella sektorn, och de utredningar som hittills utförts har avsett att ge en bild av den ram inom vilken den svenska industrin har att verka.

Föreliggande undersökning ger en bild av den privata konsumtionens utveckling i Sverige under de senaste 25 åren samt innehåller därutöver ett försök till prognos fram till år 1965 för olika konsumtionsområden. Den vill bland annat ge ett material som kan bilda en utgångspunkt för den marknadsbedömning som måste ligga till grund för den långsiktiga planeringen inom olika industriföretag. Vi föreställer oss emellertid att dess resultat skall kunna vara av intresse även i många andra sammanhang.

Det forskarlag inom institutet som sysslat med denna arbetsuppgift har letts av docenten Ragnar Bentzel, som alltså svarar för undersökningens allmänna utformning och uppläggning. Av de olika kapitlen har docenten Bentzel skrivit inledningen samt kapitel 1—3 och 12. Han

har vidare svarat för den teoretiska behandlingen av tidsseriematerialet i kapitel 5, samt för den slutliga utformningen av kapitel 9, vilket baserats på en utredning gjord av fil. kand. Karl-Olov Samuelsson. Hans närmaste medarbetare har varit fil. lic. Kurt Eklöf, som också skrivit kapitel 7, 8, 10 och 11. Kapitel 4 och appendix 4 har författats av agr. dr Odd Gulbrandsen, kapitel 6 av pol. mag. John Ekström och huvuddelen av kapitel 5 av fil. kand. Göran Albinsson. Appendix 1 har författats av fröken Barbro Bröms, som också utfört huvudparten av de beräkningar, som ligger till grund för tabellerna i detta appendix. Appendix 2 har iordningställts av Göran Albinsson och appendix 3 har skrivits av pol. mag. Åke Sanell.

Undersökningen stöder sig helt och hållet på material som insamlats av olika myndigheter, organisationer och enskilda företag. När det gällt att få tillgång till och upplysningar om detta material har vi mötts med en utomordentlig välvilja och hjälpsamhet. För detta vill institutet framföra sitt varma tack. De institutioner det här gäller är så många att det inte finns möjlighet att nämna dem alla. Vi vill dock särskilt tacka Konjunkturinstitutet, vars beräkningar över konsumtionen utgjort en nödvändig förutsättning för vårt arbete samt f. d. Handels- och Industrikommissionen, som ställt ett omfattande primärmaterial till vårt förfogande.

Stockholm den 17 maj 1957.

Jan Wallander.

INLEDNING

Föreliggande undersöknings huvudsakliga syfte är att lämna ett bidrag till möjligheterna att bedöma den framtida ekonomiska utvecklingen. Det område, som behandlas, är konsumtionen och det problem som vi sökt belysa kan närmast sägas vara detta: Vilka konsekvenser kan den välståndsökning, som vi alla hoppas skall komma till stånd, tänkas medföra för den svenska konsumtionens inriktning i framtiden. Vid behandlingen av detta problem har alternativa förutsättningar gjorts angående välståndsutvecklingen, utan att dock därvid någon bedömning gjorts av sannolikheten för de olika alternativens inträffande. Detta förfarande innebär, att vår diskussion om framtiden inte gäller konsumtionens *omfattning* utan endast dess *inriktning* mellan olika varor och tjänster.

Vid sidan om nu nämnda huvudsyfte har avsikten med föreliggande undersökning varit att göra en sammanställning av statistiskt material belysande konsumtionens utveckling i vårt land. I denna bok har kunnat behandlas endast en liten del av alla de i och för sig intressanta och viktiga problem, som rör konsumtionens utveckling, men det är vår förhoppning, att den materialsammanställning, som här gjorts, skall kunna utnyttjas såsom basmaterial för ytterligare undersökningar på detta område. Det förefaller i själva verket angeläget, att sådana undersökningar verkligen kommer till stånd. Det är dock den dominerande delen av nationalinkomsten, som går till konsumtion, och det sätt varpå konsumenterna fördelar sin efterfrågan mellan olika varor och tjänster måste därför bli av strategisk betydelse för det svenska näringslivets strukturella utveckling.

Området för föreliggande undersökning har begränsats till den del av den totala konsumtionen i landet, som brukar kallas *privat* konsumtion. Den *offentliga* konsumtionen har med andra ord lämnats helt utanför undersökningens blickfält. Anledningen till att denna avgränsning gjorts är den, att en behandling även av den offentliga konsumtionen skulle

fordrat en helt annan typ av analys, än den som här använts. Medan man kan räkna med, att den privata konsumtionens storlek och inriktning bestäms av vissa ekonomiska variabler såsom inkomster, priser m. m. får den offentliga konsumtionen närmast betraktas såsom bestämd av politiska beslut.

De resultat vartill undersökningen lett har presenterats i form av numeriskt angivna prognoser för konsumtionen år 1965. Liksom alltid, när det gäller förutsägelser om en oviss framtid, måste de siffror som anges tas med viss reservation. De gör inte anspråk på att vara annat än resultatet av försök att med den begränsade kunskap, som stått till buds, så gott sig göra låter bedöma framtiden. Siffrorna får därför närmast fattas endast såsom en indikation på den ungefärliga riktning, i vilken utvecklingen under de givna förutsättningarna kan tänkas gå.

Redan i målsättningen för föreliggande undersökning ligger implicerat en föreställning om att den framtida utvecklingen på konsumtionens område åtminstone i stora drag kan förutses. Det är emellertid naturligt att fråga sig, om denna föreställning verkligen är riktig. Är inte verkligheten på detta område så komplicerad, att varje framtidsbedömning på så lång sikt som det här är fråga om, från början är dömd till att misslyckas? Och har inte prognosmakarna på det ekonomiska området gjort så många misslyckanden, att man borde lärt sig avstå från sådana äventyrligheter?

Att ge något kategoriskt svar på dessa frågor är inte möjligt. Ingen vill förneka, att den ekonomiska verkligheten är utomordentligt komplicerad och ingen vill heller förneka, att många långtidsprognoser slagit fel. Men, å andra sidan visar erfarenheten, att konsumtionsvanornas förändringar sker med ganska stora regelbundenheter och att även mycket starkt förenklade teorier kan »förklara» utvecklingen i stort. Det är vidare farligt att stirra sig blind på misslyckade ekonomiska prognoser; det är dock ett mycket stort antal sådana, som slagit väl ut. Och det kan knappast sägas vara svårare att göra prognoser på lång sikt än på kort sikt. Vid en långsiktig analys kan man ofta bortse från det rent konjunkturella skeendet och därmed också från flera faktorer, som för en kortsiktig analys kan vara av strategisk betydelse. Härtill kommer, att

man helt enkelt inte *kan* ställa sig helt negativ till möjligheterna till att göra prognoser även på längre sikt. Såväl det enskilda företaget som andra ekonomiska subjekt — exempelvis staten och kommunerna — måste ofta på grund av rent tekniska skäl planera för åtskilliga år framåt i tiden och en sådan planering måste baseras på framtidsbedömningar av det ena eller det andra slaget. Om man sedan kallar dessa för prognoser eller för förutsägelser, gissningar, förväntningar eller något annat är i själva verket helt godtyckligt.

Som ovan nämnts är det vår förhoppning, att föreliggande undersöknings resultat skall kunna bli till gagn vid bedömningar av utvecklingsmöjligheter och utvecklingsproblem inom det svenska näringslivet. Det är naturligt, att vi därvid i främsta rummet tänker på den planering, som sker inom enskilda företag och i dessas organisationer. Det må emellertid poängteras, att de resultat, som här nåtts inte kan göra anspråk på annat än att belysa den allmänna *ram,* inom vilken efterfrågan på ett enskilt företags eller en branschs produkter kommer att utvecklas. De kan däremot inte — annat än i vissa specialfall — göra anspråk på att ge någon upplysning om, hur efterfrågan på det enskilda företagets produkter kommer att förändras. I en så vittomfattande undersökning som denna har det nämligen varit helt ogörligt att gå i detalj och behandla varje vara för sig. Det har varit en tvingande nödvändighet, att göra en sammanslagning av de olika posterna till grupper av varor och tjänster och det är ofrånkomligt, att en sådan gruppindelning skymmer utsikten över de enskilda varorna. Härtill kommer, att en detaljerad analys vara för vara kräver en bransch- och varukännedom, som knappast kan begäras av andra än fackmän på de olika områdena. Specialanalyser vara för vara torde därför bäst kunna utföras inom de enskilda företagen på ifrågavarande områden.

Framställningen i denna undersökning har disponerats på följande sätt:

I kapitel 1, Den privata konsumtionens utveckling under det senaste kvartsseklet, ges en rent deskriptiv översikt av konsumtionsutvecklingen 1931—55. Tyngdpunkten läggs därvid på de förskjutningar som skett mellan de åtta s. k. huvudgrupperna — livsmedel, bostad, beklädnad, hem-

utrustning, hushållstjänster, resor, rekreation samt sjukvård och hygien. Förutom översikten över den gångna utvecklingen ges i detta kapitel vissa data angående konsumtionsinriktningen och dennas förändringar i utlandet.

I kapitlen 2 och 3, Några konsumtionsteoretiska grunddrag resp. Prognosmetoder och statistiskt material, ges en översikt över de hjälpmedel, som kommit till användning vid de följande kapitlens analyser. Avsikten med dessa kapitel har varit att införa läsaren i de tankegångar och i den terminologi, som är grundläggande för den typ av framtidsbedömningar som gjorts i detta arbete. Dessa kapitel kan emellertid överhoppas av de läsare, som är mera intresserade av resultaten av de gjorda beräkningarna än av de använda metoderna.

I kapitlen 4 till 11, behandlas var och en av de olika huvudgrupperna i tur och ordning. I huvudsak har dessa kapitel disponerats enhetligt: Först ges en beskrivning av det senaste kvartsseklets utveckling, därefter följer ett analysavsnitt, i vilket försök göres att »förklara» den gångna utvecklingen, och som sista punkt kommer en diskussion om framtiden utmynnande i en prognos.

I kapitel 12, Den framtida konsumtionsinriktningen ges en sammanfattning av de prognoser, som ställts i de tidigare kapitlen, och i samband därmed diskuteras dessa prognosers inbördes förenlighet.

Efter dessa tolv kapitel följer fyra appendix. Det första av dessa innehåller redogörelser för använda beräkningsmetoder jämte en tabellbilaga. I det andra ges vissa data, erhållna vid maskinell bearbetning av olika primärmaterial. I det tredje ges en redogörelse för vissa resultat erhållna vid en inom IUI gjord undersökning angående innehavet av varaktiga konsumtionsvaror. I appendix 4 slutligen redogörs för en inom IUI gjord speciell undersökning angående livsmedelsförsörjningens vertikala struktur.

KAPITEL 1

DEN PRIVATA KONSUMTIONENS UTVECKLING UNDER DET SENASTE KVARTSSEKLET

Den privata konsumtionen i sin helhet

Det sista kvartsseklet har varit en från ekonomisk synpunkt sett händelserik period i vårt lands historia. Den tekniska och ekonomiska utvecklingen har gått mycket raskt och för flertalet av befolkningen medfört en välståndsstegring, som knappt har något motstycke i det förgångna. De ekonomiska, tekniska och sociala förändringar, som skett under denna tid, har på många punkter lett till djupgående omvandlingar i det svenska samhällslivet. Människorna i vårt land lever i dag under helt andra yttre betingelser än vad motsvarande grupper gjorde för 25 år sedan och detta har medfört stora förändringar i deras livsföring och därmed också i deras personliga förbrukning av varor och tjänster, dvs. i deras konsumtion. De inkomstökningar, som kommit flertalet befolkningsgrupper till del, har möjliggjort en väsentlig ökning i den *kvantitet* varor och tjänster, som årligen kunnat konsumeras och på många områden har också betydande *kvalitets*höjningar skett. Samtidigt har konsumtionen förändrats till sin *inriktning;* man använder numera inte endast *mer* och *bättre* utan även *andra typer* av varor och tjänster.

De varor, som i dag är i allmänt bruk är till stor del sådana, som för 25 år sedan användes endast i mycket begränsad omfattning eller som överhuvudtaget inte fanns att få då. Tiden sedan 1930 kan sägas ha varit

en introduktionsperiod för en mängd dessförinnan relativt sparsamt förekommande varor såsom exempelvis bilar, motorcyklar, bostäder med centralvärme och badrum, kylskåp, elektriska spisar, dammsugare, radioapparater, konfektionskläder samt industriellt framställda konserver. Vidare har många av de varor, som nu används, en helt annan teknisk utformning än den, som samma varor hade för 25 år sedan; komforten i bostäderna är ju en helt annan än den var under 1920-talet, klädmoderna har förändrats och konstfibrerna har delvis utträngt de traditionella tygmaterialen, bilarnas konstruktion och utseende har förändrats, den elektriska symaskinen har ersatt trampmaskinen, många varor görs numera av plast i stället för som tidigare av plåt, tyger, läder eller andra material, etc. etc. Därtill kommer, att på snart sagt alla områden helt *nya* varor framkommit: mopeder, scooters, frysboxar, televisionsapparater, djupfrysta matvaror, juicer m. m. Allt detta har gjort, att den uppsättning varor, som vid 1950-talets mitt ingick i privatpersoners konsumtion, var radikalt olik den, som förekom för 25 år sedan. Bortsett från de vanligaste livsmedlen såsom smör, mjölk, potatis, kött etc. förekommer det i handeln för närvarande ytterst få varor, som i sin nuvarande utformning kunde köpas i början på 1930-talet.

Sveriges nationalprodukt uppgick 1931 till knappt 9 miljarder kronor. Den sjönk visserligen något året därpå, men sedan dess har den stigit oavbrutet år från år ända fram till våra dagar. Från och med 1930-talets mitt har nationalprodukten stigit med omkring 50 procent per femårsperiod. 1935 uppgick den sålunda till knappt 10 miljarder kronor, 1940 till 14 miljarder, 1945 till 20 miljarder, 1950 till 31 miljarder samt 1955, slutligen, till 49 miljarder kronor.[1] Ökningen under 1930-talet motsvarades i stort sett av en lika stor ökning av den reala produktionen av varor och tjänster, men detsamma kan inte sägas om utvecklingen under krigsåren samt det senaste decenniet. Den stora ökningen i nationalprodukten alltsedan krigets början är till mycket stor del betingad av de prisstegringar, som ägt rum under denna tid.

[1] Siffrorna, som avser bruttonationalprodukten till marknadspris, är för åren 1931–45 hämtade från *O. Lindahl:* Sveriges nationalprodukt 1861–1951. Meddelande från konjunkturinstitutet serie B: 20. För senare år har de hämtats från Konjunkturläget hösten 1956. Meddelande från konjunkturinstitutet serie A: 29.

De utgiftsbelopp, som åtgått till konsumtionsändamål i vårt land, har under det senaste kvartsseklet utvecklats på ett med nationalprodukten ganska likartat sätt.[2] Dock har konsumtionsutgifterna ökat långsammare än denna, vilket återspeglas i en successiv minskning i den andel av nationalprodukten, som åtgått till konsumtion. Medan denna andel i början på 1930-talet uppgick till mer än 80 procent har den under de senaste åren inte varit större än knappt 70 procent.[3]

Om man från de totala konsumtionsutgifterna i landet utesluter sådana, som betalas av stat och kommuner — dvs. utgifter för allmän administration, för militär- och undervisningsväsende, för socialvård, för sjukvård och hygien m. m. — blir återstoden den privata sektorns konsumtionsutgifter — eller kortare den privata konsumtionen. Dessa senare utgifter uppgick 1931 till 6 miljarder kronor och denna siffra har sedan successivt ökat och 1955 var den 28 miljarder. Till sin allra största del har denna ökning kommit till stånd under de senaste 15 åren. År 1939 uppgick de privata konsumtionsutgifterna inte till mer än 8 miljarder, men därefter har de — i likhet med nationalprodukten — stigit med i stort sett 50 procent per femårsperiod. 1945 uppgick de sålunda till 13 miljarder och 1950 till 19 miljarder kronor.[4]

Även den privata konsumtionen har stigit långsammare än nationalprodukten vilket återspeglas i en ganska stark minskning i den andel av nationalprodukten, som åtgått till privat konsumtion. Medan denna andel i början på 1930-talet varierade mellan 70 och 75 procent, har den under den senaste femårsperioden inte varit större än 57 à 58 procent. I tabell 1: 1 anges hur denna andel samt även den totala konsumtionens andel av nationalprodukten utvecklats år för år. Det framgår där, att den privata konsumtionen stigit betydligt långsammare än den totala,

---

[2] Termen utgifter, som — för enkelhets skull — här och i fortsättningen används, är i själva verket inte fullt adekvat. Inte alla varor och tjänster, som ingår i konsumtionen, blir föremål för köp. Så är t. ex. inte fallet med jordbrukarnas förbrukning av egen produktion och egnahemsägares utnyttjande av bostäder.

[3] Siffrorna har beräknats på grundval av uppgifter hämtade från de i not 1 s. 2 nämnda källorna.

[4] En fullständig tabell över den privata konsumtionens storlek finns i appendix 1 tabell A: O.

Tabell 1:1. Konsumtionens andel av nationalprodukten 1931–55

År	Den totala konsumtionens andel	Den privata konsumtionens andel	År	Den totala konsumtionens andel	Den privata konsumtionens andel
1931	82	74	1944	77	64
1932	83	75	1945	75	63
1933	83	74	1946	75	65
1934	79	71	1947	76	66
1935	78	70	1948	74	64
1936	77	69	1949	72	62
1937	75	68	1950	73	62
1938	75	67	1951	68	58
1939	75	66	1952	69	58
1940	79	66	1953	70	58
1941	79	64	1954	70	58
1942	77	63	1955	70	57
1943	75	61			

vilket naturligtvis är ett uttryck för den offentliga konsumtionens stora expansion, från 8 procent av nationalprodukten i början på den här betraktade perioden till 12 procent i slutet därav.

Ökningen i de nominella konsumtionsutgifterna har ingalunda följts av en lika stor ökning i konsumtionens *volym*.[5] Prisnivån har under dessa år stigit med närmare 150 procent och den nära nog femdubblingen av de nominella utgifterna — från 6 till 28 miljarder kronor — har därför inneburit endast ungefär en *fördubbling* av volymen. Denna ökning är dock inte alls i samma grad som de nominella utgifterna koncentrerad till krigs- och efterkrigsperioden. Volymen steg snabbt på 1930-talet, med undantag dock för de värsta depressionsåren 1932 och 1933, sjönk sedan under de första krigsåren för att emellertid stiga snabbt igen efter krigets slut.

Eftersom landets folkmängd stigit med i runda tal från 6 till 7 miljoner under den betraktade 25-årsperioden, blir givetvis ökningen i konsumtionsvolymen *per capita* något mindre än ökningen i den totala voly-

[5] Här och i fortsättningen skall genomgående göras den distinktionen mellan kvantitets- och volymförändringar, att de förra avser förändringar i fysiska mått såsom kg, meter, antal etc., medan däremot volymförändringarna skall inkludera förutom sådana kvantitetsförändringar även förändringar i kvalitet.

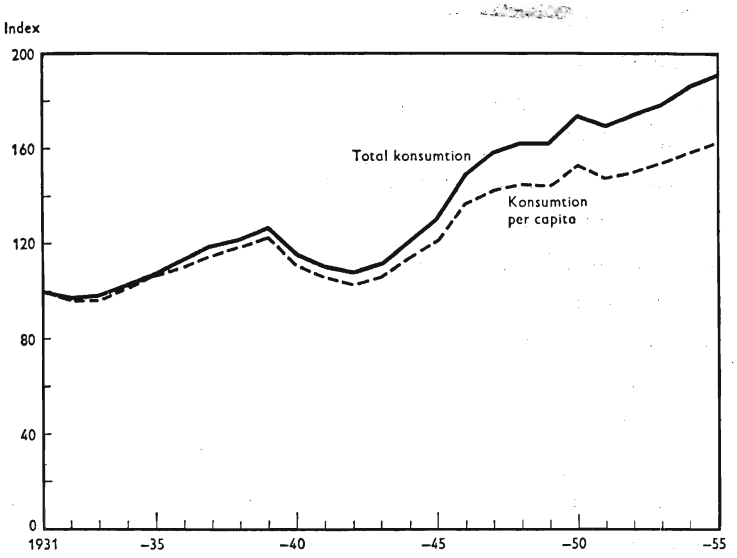

Diagram 1: a. Volymutvecklingen för den privata konsumtionen per capita 1931-55, index: 1931 = 100

men. Räknat per capita har ökningen från 1930-talets början till 1950-talets mitt varit omkring 60 procent. Detta innebär en genomsnittlig årlig ökning på omkring 2 procent. Om man emellertid bortser från krigsåren, vilka ju måste betraktas som exceptionella, kan man säga, att den privata konsumtionen per capita genomsnittligt stigit med ungefär 2,5 procent om året.

I diagram 1: a visas hur den privata konsumtionens volym i vårt land utvecklats — mätt totalt och per capita — år från år under tidsperioden 1931—55.

Konsumtionens fördelning mellan huvudgrupper

Som nyss nämnts har under den här betraktade perioden konsumtionen förändrats inte endast till sin omfattning utan även till sin *inriktning*. Vissa varor köps numera i mångdubbelt större omfattning än för 25 år sedan, medan andra varor mer eller mindre försvunnit ur handeln. I det följande skall ges en översikt över de väsentligaste förändringarna i konsumtionsstrukturen.

De olika varor och tjänster, som ingår i den totala konsumtionen i vårt land, är till antalet så många, att det skulle vara praktiskt omöjligt att göra en uppräkning av dem alla. Än mindre är det naturligtvis möjligt att vid en beskrivning av konsumtionsstrukturens förändringar behandla varje enskild vara för sig.[6] Det är nödvändigt att göra en mer eller mindre grov sammanslagning av de enskilda posterna till grupper av varor och tjänster. En sådan gruppindelning kan göras på flera olika sätt; man kan gruppera varorna efter de behov de är avsedda att fylla, man kan gruppera dem efter den näringsgren i vilka de framställts, man kan gruppera dem efter graden av varaktighet etc. etc. Som grund för framställningen i detta avsnitt skall – av skäl som senare skall anges – läggas en indelning av konsumtionen i de åtta grupperna livsmedel, bostad, beklädnad, hemutrustning, hushållstjänster, resor, rekreation samt sjukvård och hygien. Dessa grupper – i det följande kallade huvudgrupper – kommer i separata kapitel att behandlas mera i detalj och framställningen i detta kapitel kommer därför att bli kortfattad och endast ange de mest karakteristiska dragen i utvecklingen.

Med *utgiftsandelen* för en varugrupp skall menas den andel av de totala konsumtionsutgifterna, som åtgått till köp av varor tillhörande ifrågavarande varugrupp. I diagram 1: b illustreras hur utgiftsandelarna för huvudgrupperna varierat under den här betraktade perioden. Som belysning av motsvarande volymförändringar visas i diagram 1: c[7] huvudgruppernas volymmässiga utveckling.[8]

Den andel av samtliga utgifter, som åtgått till köp av **livsmedel** har under den här betraktade perioden hållit sig ganska stabil och uppgått till lite mer än 40 procent. Utgiftsandelen för de s.k. *egentliga* livsmedlen har dock sjunkit, från 32 procent 1931 till 30 procent 1955. I gengäld har andelen för drycker och tobak stigit från 10 till 12 procent. Livs-

[6] Här liksom i det följande kommer för enkelhets skull ordet varor att användas såsom synonym till uttrycket varor och tjänster.

[7] I detta liksom i motsvarande diagram i de följande kapitlen har volymerna uttryckts i 1955 års priser. Volymserierna har med andra ord erhållits genom division av utgiftssummorna med motsvarande prisindex, varvid prisindex för 1955 satts lika med 1.

[8] För de uppgifter som lämnas i detta kapitel hänvisas till appendix 1 eller till de kapitel, vari huvudgrupperna behandlas separat.

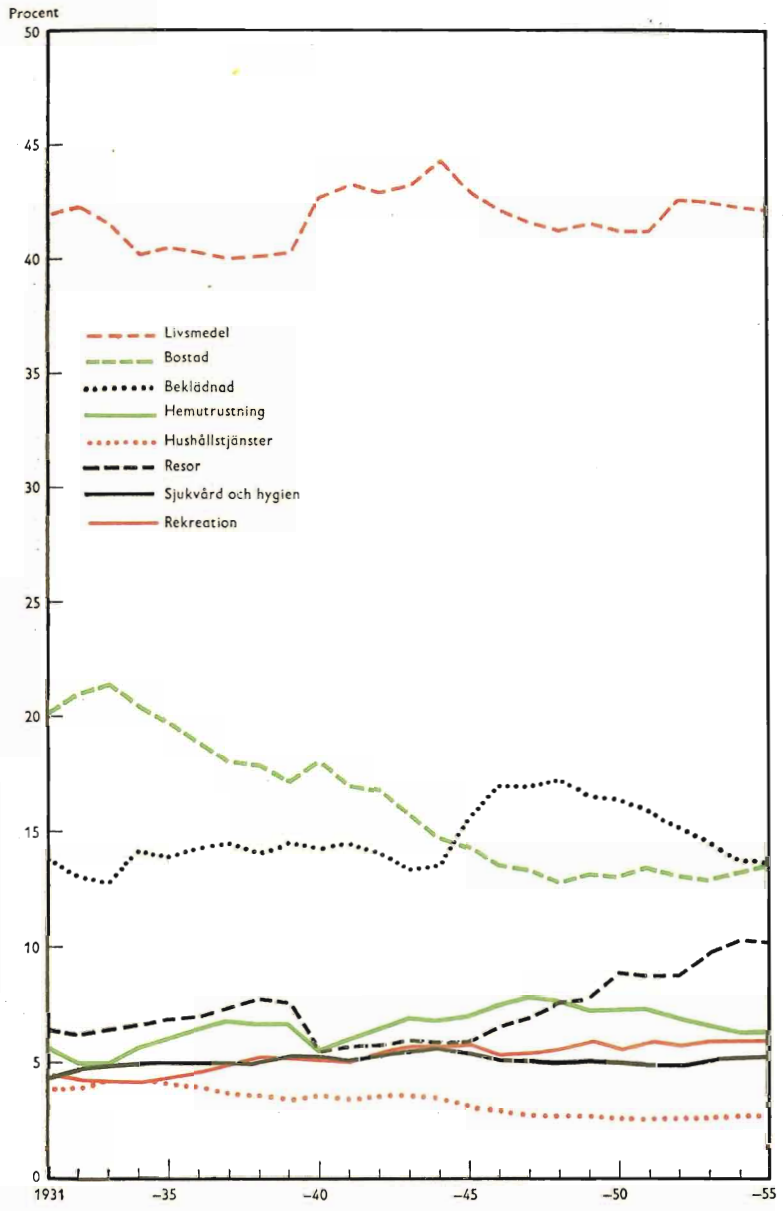

Diagram 1: b. Huvudgruppernas utgiftsandelar 1931–55

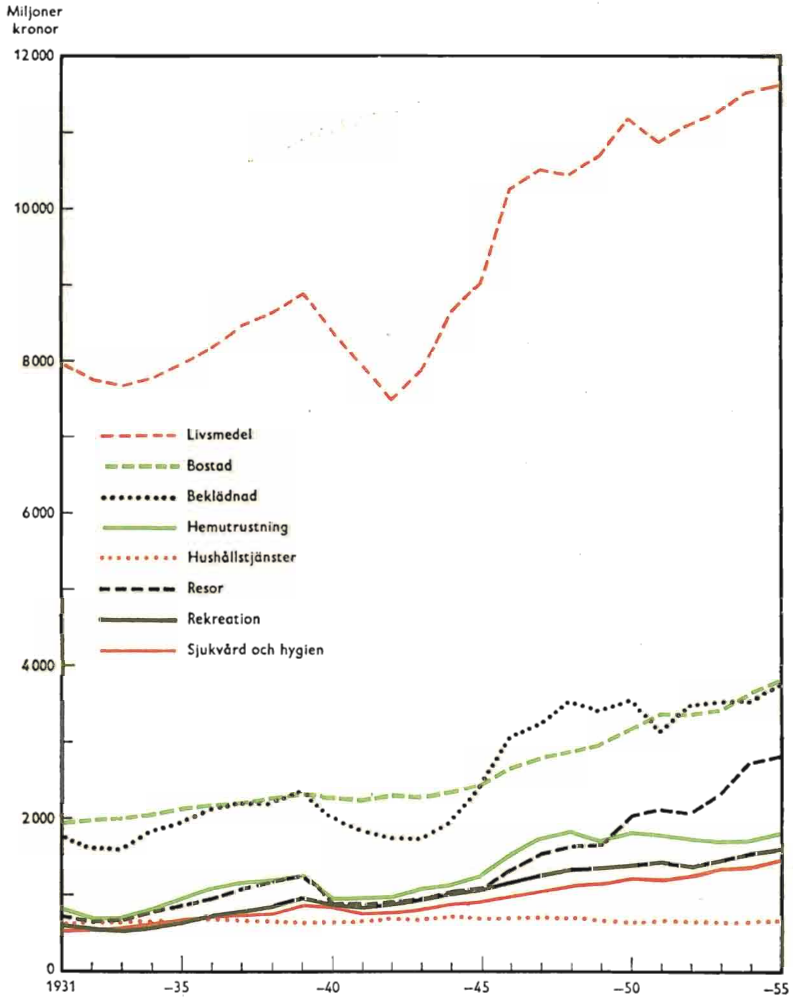

Diagram 1: c. Huvudgruppernas volymutveckling 1931–55 mätt i 1955 års priser

medelskonsumtionens volym har ökat men i en något långsammare takt än konsumtionen i övrigt. Medan den totala konsumtionsvolymen under denna tid nästan fördubblats, har livsmedelsvolymen stigit endast med omkring 40 procent. Att utgiftsandelen för livsmedel detta till trots har hållit sig i stort sett oförändrad är ett uttryck för att priserna på livsmedel stigit mer än priserna på övriga varor och tjänster.

Den volymökning, som kan konstateras för livsmedelsgruppen, utgör inte något tecken på att landets livsmedelskonsumtion per capita skulle ha ökat *kalorimässigt* sett. Kaloriinnehållet i de senaste årens livsmedelskonsumtion per capita är i själva verket inte större än det var på 1930-talet. Volymökningen är i stället en följd av förskjutningar i matvaruköpens sammansättning. Vad som hänt kan sägas vara dels en kvalitetshöjning dels en övergång från mindre till mer förädlade produkter. Kvalitetshöjningen har främst tagit sig uttryck i en övergång från kött till charkuterivaror samt från rotfrukter till färsk frukt och grönsaker. Därjämte har en allmän höjning av livsmedlens hygieniska standard kommit till stånd. Övergången från mindre till mer förädlade varor har gjort sig gällande på flera områden; det köps numera mycket mindre mjöl än tidigare men desto mera bröd, mera konserver och mindre råvaror för hemkonservering etc. Och det köps ju numera stora kvantiteter djupfrysta, vacuumtorkade och färdiglagade produkter, som överhuvudtaget inte fanns i handeln för 25 år sedan. Denna övergång från lägre till högre förädlingsgrad kan inte sägas vara en kvalitetshöjning i vanlig mening utan kan lämpligare betraktas som ett »köp av fritid» för husmodern. Dagens husmor har ju därigenom kunnat befrias från många av de sysslor, som tidigare traditionellt ansetts tillhöra hennes arbete, bakning, konservering, syltning, saftning m. m.

Bland livsmedlen har de s. k. *njutningsmedlen* — sprit, vin, öl, läskedrycker och tobak — volymmässigt sett alla stigit i långsammare takt än den totala konsumtionen. Trots detta har emellertid på grund av stora prisstegringar, särskilt på spritvaror och tobak, utgiftsandelen för dessa varor stigit väsentligt.

Utgiftsandelen för **bostäder**, visar en helt annan utveckling än livsmedelsandelen. Under hela 1930-talet och även under krigsåren sjönk bostadsandelen successivt från 20 procent 1931 till 14 procent 1946. Därefter har den hållit sig ganska oförändrad och 1955 var den fortfarande 14 procent. Volymmässigt sett steg bostadskonsumtionen under 1930-talet något långsammare än övrig konsumtion. Under efterkrigstiden har den emellertid stigit betydligt snabbare. Att trots detta bostadsandelen inte stigit är ett uttryck för att priserna på bostäder successivt sjunkit i jäm-

förelse med andra priser; under 1930-talet var hyrorna i jämförelse med andra priser i det närmaste dubbelt så höga som de var 1955.

Bostadsvolymens ökning har inneburit en ökning både i *antalet* lägenheter, lägenheternas genomsnittliga *storlek* och lägenheternas *kvalitet*. Den har varit starkt koncentrerad till städer och tätorter, vilket naturligtvis sammanhänger med de stora flyttningsrörelser som skett.

Enligt approximativa beräkningar har bostadsbeståndet mellan 1930 och 1955 ökat från 1,6 miljoner till 2,5 miljoner lägenheter, vilket ju innebär en närmare 60-procentig ökning. Eftersom befolkningen under samma tid vuxit med endast omkring 18 procent, betyder detta en cirka 25-procentig minskning i antalet personer per lägenhet. Då samtidigt lägenheternas storlek successivt ökat, måste givetvis en betydande minskning av boendetätheten i landet ha kommit till stånd.

Ökningen i bostädernas *kvalitet* har tagit sig flera uttryck. Förekomsten av centralvärme, badrum, vatten och avlopp, elektriska spisar, kylskåp, parkettgolv, inbyggda skåp, rostfria diskbänkar etc. har ökat mycket starkt. Som en kvalitetshöjning — åtminstone för egnahemsägare — måste också räknas den förändring, som skett i uppvärmningsmetoder. Under efterkrigstiden har oljeeldningen expanderat starkt på vedens bekostnad. Medan energikonsumtionen för bostadsuppvärmning 1939 till ungefär 50 procent utgjordes av fossila bränslen och ungefär lika mycket av ved — oljeanvändningen var då helt obetydlig — fås nu knappt hälften från de fossila bränslena och endast ungefär en fjärdedel från ved. Resten, dvs. ungefär en tredjedel, fås från olja.

Beklädnadspostens utgiftsandel har hållit sig ganska oförändrad under hela den här betraktade perioden och uppgått till 14 à 15 procent. Undantag från denna regel utgör dock åren närmast efter kriget, då utgiftsandelen för beklädnad låg betydligt högre, ända upp till 17 procent. Volymmässigt sett steg beklädnadskonsumtionen snabbare än genomsnittet av övrig konsumtion fram till 1948. Därefter inträffade emellertid en plötslig stagnation och inte förrän 1955 kom volymen att nämnvärt överstiga 1948 års nivå. Priserna på kläder steg mera än andra priser fram till 1950. Därefter har förhållandet emellertid varit det omvända.

Den volymmässiga ökningen i klädkonsumtionen har inneburit dels

en rent viktsmässig ökning av konsumtionen, dels en kvalitetshöjning, dels en övergång från mindre till mer förädlade varor. Man köper numera *mera* kläder – räknat i kilo eller i meter – än tidigare, man köper *bättre* kläder och man köper *färdiga* kläder i stället för att som förr köpa tyg och sy hemma. Detta sistnämnda kan i själva verket sägas vara det – tillsammans med introduktionen av konstfibervarorna – dominerande inslaget i beklädnadskonsumtionens strukturella förändringar. Volymmässigt sett har konfektionsvaruköpen ungefär tredubblats under den här betraktade perioden; herrkonfektionen har ju slagit igenom i det närmaste fullständigt och dam- och barnkonfektionen har börjat samma utveckling. Detta har naturligt nog skett på bekostnad av metervaruköpen. På liknande, men ej fullt så utpräglat, sätt har trikåvarorna vunnit terräng på garnernas bekostnad. Trikåvaruköpen har volymmässigt sett mer än fördubblats sedan 1930-talets början medan ökningen i köpen av garner och tyger inte uppgått till mer än ungefär 25 procent. Denna konfektionens och trikåns expansion utgör i själva verket en parallell till vad som skett på livsmedlens område. Den har inneburit en avlastning av husmoderns arbete i hemmet och kan på så sätt sägas utgöra ett slags köp av fritid.

Konsumtionen av skor steg ganska starkt under 1930-talet men har alltsedan dess helt stagnerat. Utgiftsandelen för skor och skoreparationer har också fallit från 3,2 1931 till 2,1 1955. Andra lädervaror har däremot stigit starkt: utgiftsandelen för pälsvaror, skinnkläder samt handväskor har stigit från 0,6 till 1,1. Konsumtionen av alla dessa varor har kvantitativt sett nästan fyrdubblats sedan början på 1930-talet.

Den överflyttning av arbete från hemmet till industrin, som ägt rum genom konfektionens och trikåns expansion, är i själva verket inte den enda förändring av arbetsfunktionerna som skett på beklädnadsområdet. Det har också skett en överflyttning av hantverksmässig drift överhuvudtaget till industrin. Tack vare de rationaliseringar, som kunnat göras i denna men inte i hantverket, har skräddares och skomakares arbeten kommit att bli relativt sett dyrare än tidigare och därigenom har dessa yrkeskategorier fått allt svårare att hävda sig i konkurrensen. Såväl skomakeriarbetena som skrädderiarbetena har under denna tid *minskat* i

kvantitet. År 1930 gick 1,3 procent av konsumenternas alla utgifter åt till skoreparationer och skrädderiarbete. År 1955 var motsvarande siffra endast 0,7 procent.

Till köp av **hemutrustningsvaror**, dvs. möbler, glas och porslin, köksutrustning, elektriska artiklar, musikinstrument, ur m.m. har under den här betraktade perioden åtgått mellan 5 och 8 procent av samtliga utgifter. Någon enhetlig trend i utgiftsandelen för dessa varor kan inte konstateras. Från ett utgångsläge på 5,5 procent 1931 och en något lägre nivå under de därpå följande två åren steg sedan denna andel starkt under 1930-talets senare hälft och närmade sig då 7 procent, en nivå som bibehölls i stort sett oförändrad under krigsåren. Under 1940-talets senare hälft steg sedan andelen ytterligare och närmade sig, när den var som högst, siffran 8 procent. Under 1950-talet har andelen emellertid successivt sjunkit och 1955 var den inte större än 6,5 procent, dvs. mindre än vid 1930-talets slut. Volymmässigt sett ökade köpen av dessa varor starkt under 1930-talet och ända fram till 1940-talets slut, men därefter har en fullständig stagnation inträtt. Hemutrustningsvaruköpens utveckling har i själva verket varit mycket likartad med beklädnadsvaruköpens, såväl beträffande utgiftsandel som volym.

De varor, som här räknats till gruppen hemutrustningsvaror, är en ganska heterogen samling. Det är därför helt naturligt, att de enskilda varorna *inom* gruppen utvecklats olikartat. Köpen av *vissa* varor, såsom exempelvis musikinstrument, enklare köksutrustning, konst, antikviteter samt porslin har ökat ganska litet, medan däremot köpen av möbler, belysningsarmatur, heminredningstextilier samt ur och guldsmedsvaror ökat betydligt mer än genomsnittet av övrig konsumtion. Därjämte finns det en varukategori, som till sin utveckling påtagligt avvikit från övriga varor. Det är de elektriska artiklarna radioapparater, symaskiner, dammsugare, assistenter etc. Köpen av dessa varor har mångdubblats under dessa år; det köps exempelvis nu årligen ungefär sex gånger så många dammsugare som i början på 1930-talet. Denna stora ökning kommer emellertid inte till synes i en motsvarande ökning i utgiftsandelen, beroende därpå att priserna på de elektriska artiklarna genomgående stigit avsevärt mycket mindre än priserna på övriga varor; en

dammsugare kostar i dag i kronor räknat inte mycket mer än för 25 år sedan.

Flera av de elektriska artiklarna har utvecklats på ett sätt, som är karakteristiskt för nyintroducerade varor, först en stark expansion, sedan en stagnation. Typexemplet härpå är radioapparater. Köpen av sådana ökade mycket starkt under 1930-talet men under efterkrigstiden har en ganska fullständig stagnation inträtt.

Utgiftsandelen för **hushållstjänster** — dvs. arbetshjälp i hemmet, tvätt och bad, postporton, telefon och telegram samt radiolicenser — har sjunkit från 3,6 procent 1931 till 2,5 procent 1955. Dessas sammanlagda volym har varit i stort sett oförändrad. Av huvudgrupperna är hushållstjänster den enda, som uppvisat en volymmässig *minskning, per capita* räknat, under den här betraktade perioden. Denna minskning är helt beroende på utvecklingen i en av undergrupperna, nämligen arbetshjälp i hemmet. Kvantitativt sett har denna post sjunkit till mindre än hälften mot vad den var i början på 1930-talet. Hembiträdenas antal har sjunkit mycket starkt. Denna minskning har gått hand i hand med en mycket markerad löneökning. Hembiträdeslönen har stigit mer än dubbelt så mycket som prisnivån på övriga varor och tjänster. Beträffande övriga poster i denna huvudgrupp kan nämnas att radiolicenserna naturligt nog stigit samt att telefonanvändningen ökat till ungefär det fyrdubbla.

Utgiftsandelen för **resor** har stigit markant, från 6 procent i början på 1930-talet till 10 procent 1955. Mot denna ökning i utgiftsandelen svarar en ännu större volymökning, nästan en fyrdubbling. Det är naturligtvis *bilismens* expansion, som här sätter sina spår. Medan utgiftsandelen för resor med kollektiva färdmedel förblivit i stort sett oförändrad och volymen av sådana resor endast ökat något mer än konsumtionen i övrigt, har utvecklingen på motorfordonens område varit lavinartad. Utgiftsandelen för inköp, drift och underhåll av motorfordon har stigit från 1,5 procent 1931 till 5,5 procent 1955 och antalet inregistrerade personbilar var i slutet av sistnämnda år 650 000 mot endast 100 000 år 1931, dvs. ungefär sex gånger så många. Denna ökning i utgiftsandel och i volym gjorde sig starkt märkbar redan på 1930-talet, men den har framträtt alldeles särskilt under efterkrigstiden, delvis på grund av att man som en

följd av bensin- och gummiransoneringen under kriget vid krigsslutet så att säga startade från bottenläget igen. Samtidigt har motorcykelköpen minskat mycket starkt. Under de allra sista åren har två nya varor — mopeder och scooters — blivit alltmera vanliga och introduktionen av dessa har naturligt nog inverkat på köpen av vanliga cyklar. Utvecklingen av cykelköpen har varit likartad med radioköpens; en stark expansion under 1930-talet samt stagnation under efterkrigstiden.

Gruppen **rekreation** tar numera nära 6 procent av utgifterna i anspråk medan motsvarande siffra för 25 år sedan endast var 4 procent. Mot denna ökning svarar en kraftig volymmässig ökning. Det är här särskilt sportartiklar och leksaker samt nöjen, som betingar denna stora ökning. Bägge dessa grupper har kvantitativt sett stigit med ungefär 200 procent sedan 1930-talets början.

Den sista av huvudgrupperna är **sjukvård och hygien.** Utgiftsandelen för denna grupp har stigit från 4,3 procent till 5,3 procent, och volymen — i den mån man nu verkligen kan tala om en sådan för denna grupp — har stigit i ungefär samma takt som föregående huvudgrupps volym, dvs. till i det närmaste det tredubbla mot 1930-talet. Vad som här i främsta rummet dominerat utvecklingen har varit sjuk- och tandvården, färghandelsvaror samt medicin. Alla dessa poster har uppvisat en stark volymmässig ökning, medicin till det femdubbla och övriga poster till ungefär det tredubbla. Givetvis är utvecklingen på sjukvårdens område starkt influerad av subventionspolitiken på detta område samt av de mycket snabba medicinska landvinningar, som gjorts.

Som en avslutning och sammanfattning på vad som nu anförts om de olika huvudgruppernas utveckling kan sägas följande: Grupperna resor, rekreation samt sjukvård och hygien har volymmässigt sett ökat långt mer än genomsnittet av all konsumtion, grupperna bostad, beklädnad, hemutrustning har ökat något mer än genomsnittet, livsmedlen omkring hälften så mycket och hushållstjänster slutligen har knappt ökat alls. Utgiftsandelarna för livsmedel, beklädnad, hemutrustning samt sjukvård och hygien har inte visat någon enhetlig tendens i stigande eller fallande riktning. Däremot har andelarna för resor samt rekreation

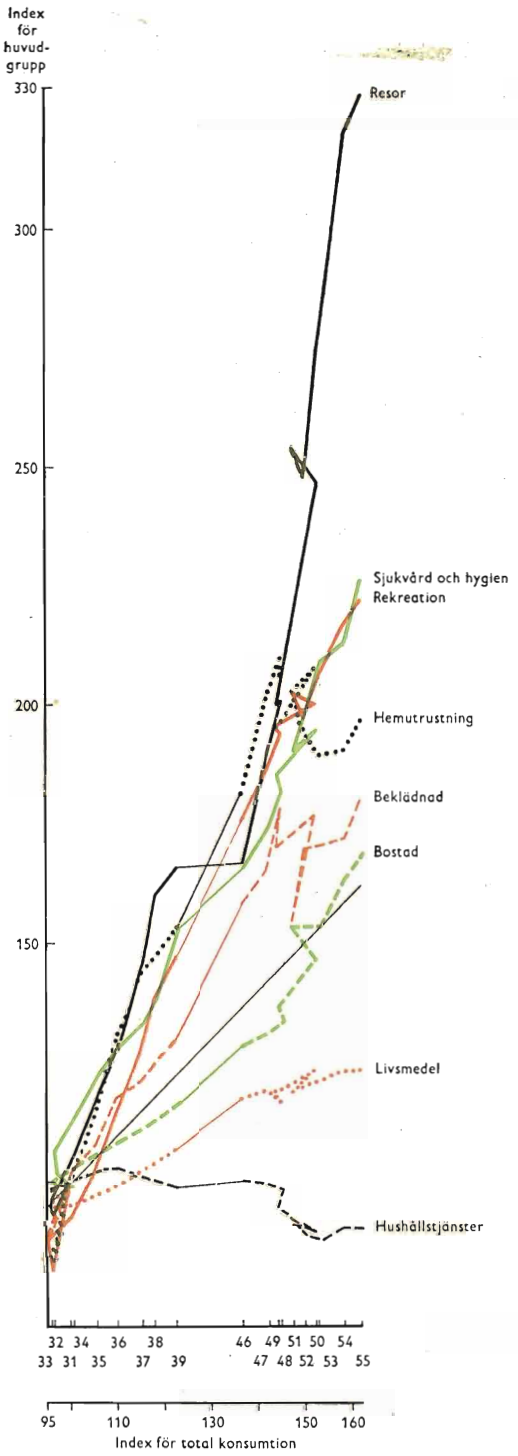

Diagram 1: d. Volymindex för huvudgrupper jämförd med volymindex för total konsumtion 1931–55, per capita, 1931 = 100

genomgående stigit, medan andelarna för bostad samt hushållstjänster fallit.

Att den nu skisserade utvecklingen till stor del är betingad av de realinkomstökningar, som skett under denna tid, är ganska självklart. Man har därför anledning tro, att de beskrivna förändringarna i konsumtionens inriktning skall ha skett någorlunda i takt med ökningen i realinkomsten. Att så också verkligen varit fallet illustreras i diagram 1:d, där huvudgruppernas volymutveckling ställts emot realinkomstens utveckling. Diagrammet är konstruerat så, att den vågräta axeln anger den totala konsumtionens volym — vilken approximativt svarar mot realinkomsten — och den lodräta axeln de olika huvudgruppernas volymer. För samtliga volymmått gäller, att de beräknats per capita och att 1931 års värde satts lika med 100. De punkter i diagrammet, som svarar mot de olika årens volymer, har sammanbundits med linjer dragna i kronologisk ordning. Det är detta sätt att förbinda de olika punkterna, som gör, att det på vissa punkter blir »öglor» i diagrammet. För att undvika alltför många sådana »öglor», vilka uppkommer i de fall, då den totala konsumtionsvolymen sjunker från ett år till ett annat, har krigsåren genomgående uteslutits från diagrammet.

Diagrammet ger vid handen, att utvecklingen skett enligt ett ganska regelbundet mönster. De huvudgrupper vars volym ökade snabbt i början på den här betraktade perioden, har också ökat snabbt under periodens senare del. Vidare förefaller, i det stora hela, efterkrigstidens utveckling vara en »normal» fortsättning på 1930-talets skeende; något skarpt markerat brott i kurvorna mellan 1939 och 1946 kan inte konstateras. Såsom en påtaglig oregelbundenhet i bilden framstår emellertid den plötsliga stagnation, som inträtt i utvecklingen av beklädnadsvarornas samt hemutrustningsvarornas volymer från och med 1950. Där föreligger ett tydligt brott i utvecklingen. Vad anledningen därtill kan vara, kommer att diskuteras i de kapitel, som närmare behandlar dessa varugrupper.

Fördelningen mellan olika tjänster samt varor av olika varaktighet

Vad som nu ovan betraktats har varit de olika huvudgruppernas utveckling. Som nämnts i föregående avsnitt är emellertid indelningen i huvudgrupper endast *ett* av flera möjliga alternativ för en gruppering av de varor och tjänster, som ingår i konsumtionen. I föreliggande avsnitt skall en annan indelningsgrund komma till användning. Här skall en uppdelning göras i de fyra grupperna varaktiga varor, icke-varaktiga varor, personliga tjänster samt icke-personliga tjänster. Till den förstnämnda av dessa kategorier skall därvid räknas alla hemutrustningsvaror, motorfordon, cyklar, reseffekter, päls- och skinnkläder samt handväskor. Till de

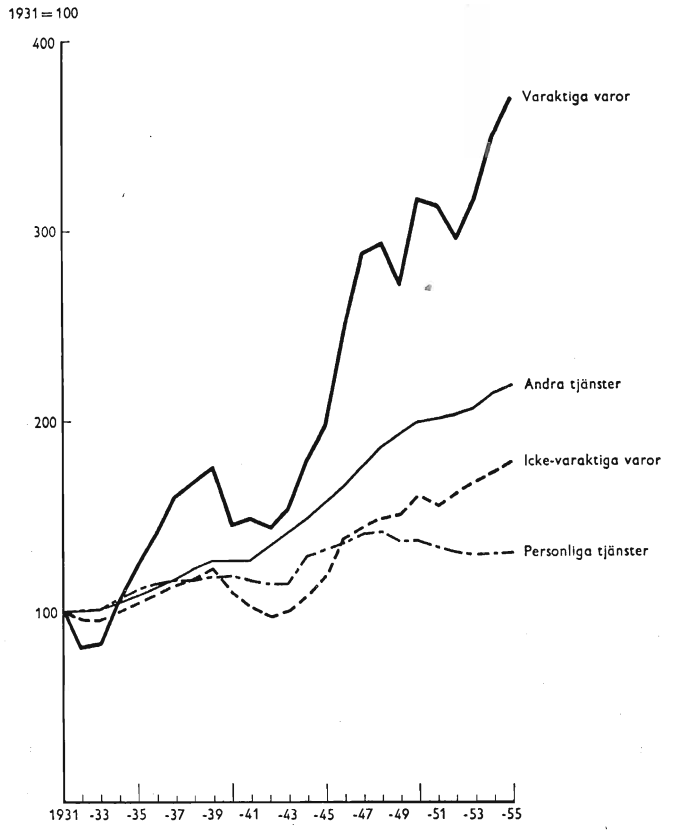

Diagram 1: e. Volymutvecklingen för olika tjänster samt för varor av olika varaktighet 1931–55, index: 1931 = 100

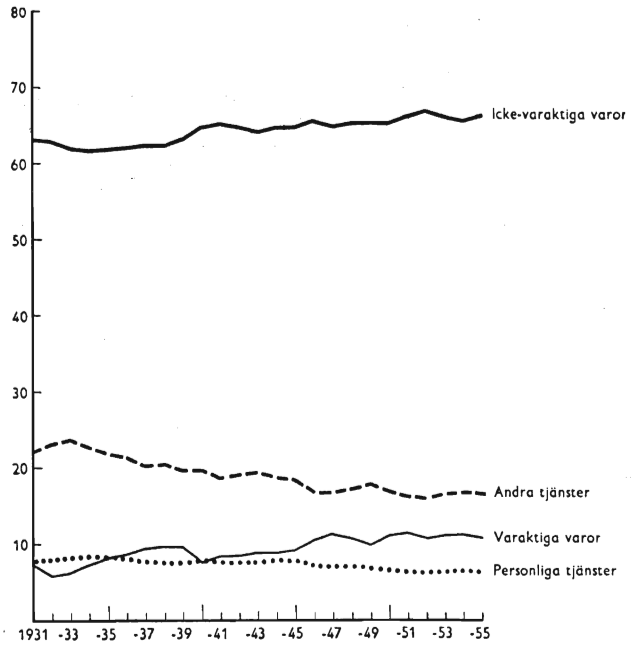

Diagram 1: f. Utgiftsandelar för olika tjänster samt för varor av olika varaktighet 1931–55

icke-varaktiga varorna skall räknas alla andra varor. Till de personliga tjänsterna skall räknas restaurangpersonalens, skomakares, skräddares, hembiträdens, läkares, tandläkares, sjukhuspersonals samt frisörers tjänster. Alla övriga tjänster — dvs. sådana som lämnas av bostäder, kollektiva färdmedel, post, telefon, telegraf, radio, television — skall räknas till de icke-personliga tjänsterna.

Hur de nu nämnda gruppernas volymer och utgiftsandelar utvecklats framgår av diagrammen 1: e och 1: f.

Den av de här betraktade grupperna, som ökat mest i volym, är de varaktiga varorna. Dessas volym var 1955 nästan 4 gånger så stor som i början på 1930-talet. Denna stora ökning kan huvudsakligen tillskrivas motorfordonens expansion. Om man betraktar samtliga varaktiga varor förutom motorfordon, visar det sig nämligen, att volymökningen för dessa varor inte varit mer än knappt 50 procent större än för genomsnittet av övrig konsumtion. Visserligen har vissa i denna grupp före-

kommande varor ökat mycket kraftigt, exempelvis de elektriska hushållsmaskinerna samt päls- och skinnkläderna, men dessa varor »väger» dock ganska lätt i detta sammanhang.

Utgiftsandelen för de varaktiga varorna har stigit från 7 till 11 procent. Hela denna ökning är hänförlig till 1930-talet och krigsåren. Under efterkrigsåren har utgiftsandelen hållit sig på nästan oförändrad nivå, 10 à 11 procent. Att så blivit fallet trots den stora volymökningen återspeglar det förhållandet, att priserna på de varaktiga varorna stigit betydligt mindre än övriga priser.

De icke-varaktiga varornas volym har under den här betraktade perioden stigit med endast omkring 80 procent, dvs. åtskilligt mindre än de varaktiga varornas volym. Denna relativt ringa ökning är huvudsakligen en följd av livsmedlens utveckling. Det påpekades ju i föregående avsnitt, att livsmedlens volym stigit betydligt mindre än volymen av andra varor, och detta har uppvägt den ingalunda långsamma ökningen i volymen av vissa andra varor, såsom kläder, böcker och tidningar.

Utgiftsandelen för de icke-varaktiga varorna har stigit från 63 procent 1931 till 66 procent 1955, vilket i kombination med den förhållandevis ringa volymökningen tyder på en stark prisstegring. I själva verket har priserna på de icke-varaktiga varorna stigit till nästan det tredubbla under den här betraktade perioden. Vad som i främsta rummet bidragit därtill är den starka prisstegring, som ägt rum på livsmedlens område.

Den av de nu betraktade grupperna, som volymmässigt sett stigit minst, är de personliga tjänsterna. Deras volym har ökat med endast omkring 30 procent från början av 1930-talet till 1950-talets mitt. Under efterkrigstiden har volymen t. o. m. *minskat*. Det är tydligt, att de personliga tjänsterna utvecklats på ett helt annat sätt än den övriga konsumtionen. Vad som här skett är, att hembiträdens, skräddares och skomakares tjänster minskat under hela perioden och att frisörernas samt restaurangpersonalens tjänster, vilka ökade ganska starkt under 1930-talet och även under krigsåren, sedan minskat något. Såsom undantag mot regeln för de personliga tjänsternas utveckling framstår de som presterats av läkare och tandläkare. Dessas tjänster har ökats successivt hela tiden.

Utgiftsandelen för de personliga tjänsterna har sjunkit från 7 à 8 procent under 1930-talet till 6 à 7 procent under efterkrigsperioden. Att minskningen i denna andel inte blivit mindre trots vad som nyss sagts om volymutvecklingen beror därpå, att priserna på dessa tjänster stigit mycket starkt. Under perioden har dessa priser stigit till i det närmaste det tredubbla. Denna prisstegring skulle dock i själva verket varit ännu större om inte en omfattande subventionering av läkares och tandläkares tjänster bidragit till att hålla priserna på dessa nere.

De icke-personliga tjänsterna har från 1931 till 1955 stigit i volym till drygt det dubbla. Samtidigt har utgiftsandelen sjunkit från 22 till 17 procent, vilket naturligtvis implicerar en kraftig sänkning i dessa varors relativa priser. Det är i själva verket den i föregående avsnitt nämnda utvecklingen på bostädernas område, som därvidlag varit dominerande.

Några för utvecklingen särskilt utmärkande drag

Av vad som nu ovan sagts angående konsumtionsstrukturens förändringar har framgått, att dessa förändringar har skett med ganska stora regelbundenheter. På flera områden har tydliga tendenser gjort sig gällande i den ena eller den andra riktningen och de förskjutningar som skett på de olika områdena har många gemensamma drag. Vad som skett kan därför till stor del karakteriseras genom angivandet av några enstaka karakteristiska drag i utvecklingen. Det kan vara skäl att här nedan något gå in på de mest framträdande av dessa.

Förändringen i konsumtionens inriktning sedan början på 1930-talet kanske i främsta rummet kan karakteriseras såsom en förskjutning från varor av nödvändighetskaraktär till mer umbärliga varor. Denna förskjutning har konkret tagit sig uttryck i en relativt liten ökning i konsumtionen av flertalet livsmedel, skor, underkläder, enklare köksartiklar etc. samt i en stark ökning i utgifterna för särskilt motorfordon, pälsar, skinnkläder, sportartiklar, möbler, elektriska hushållsmaskiner, nöjen samt tandvård. I huvudsak förefaller dessa förändringar vara en »normal» följd av ökningarna i realinkomsterna. Uppenbarligen har de emellertid påverkats av även andra förhållanden; de har exempelvis san-

nolikt accentuerats av att priserna på livsmedel stigit mer och priserna på motorfordon mindre än genomsnittet av alla priser.

Ett för utvecklingen dominerande drag har vidare varit den förskjutning i varuköpen, som betingats av konsumenternas strävan att underlätta arbetet med hemmets skötsel. Från att köpa varor, vars utnyttjande kräver relativt mycket arbete från konsumentens sida, har man övergått till att köpa varor, som i flertalet fall är dyrare men i gengäld fordrar mindre arbetsinsatser. Denna företeelse har tagit sig uttryck på livsmedelsområdet i de ovannämnda förskjutningarna från mjöl till bröd, från kött till charkuterier samt överhuvudtaget från »råvaror» till färdiglagade, konserverade, vacuumtorkade eller djupfrysta produkter. På beklädnadsområdet kan man se övergången från metervara till konfektion, från garner till trikåvaror samt även konstfibrernas expansion på de traditionella fibrernas bekostnad såsom en motsvarighet härtill. Vidare har ju bostädernas utformning under de sista decennierna i hög grad dikterats av ett önskemål om att de skall bli lättskötta och på bränsleområdet kan man betrakta övergången från ved och koks till olja som ett utslag av samma företeelse. Som ett ytterligare uttryck för denna strävan att underlätta hemarbetet kan man också se den stora ökningen i köpen av de elektriska hushållsmaskinerna.

Liksom fallet sades vara med förskjutningen från nödvändighetsvaror till mer umbärliga varor torde den nu nämnda tendensen till minskat arbete med hemmets skötsel delvis kunna ses som en följd av de inkomststegringar, som ägt rum. Denna tendens har emellertid utan tvekan accentuerats av flera andra förhållanden; bland annat har hembiträdenas löner stigit betydligt mer än allmänna prisnivån, samtidigt som de elektriska hushållsmaskinernas priser stigit relativt litet trots icke oväsentliga kvalitetsförbättringar. Vidare har på flera områden prisdifferensen mellan »råvara» och färdigvara blivit jämförelsevis mindre; mjölpriserna har stigit mer än brödpriserna, köttpriserna mer än charkuteripriserna etc. Härtill kommer, att inkomstökningen och minskningen i husmödrarnas arbete i hemmen *delvis* är en följd av en och samma företeelse, nämligen ökningen i antalet förvärvsarbetande husmödrar.

Under den nu diskuterade perioden har användningen av personliga

tjänster uppvisat en alldeles speciell utveckling. Som ovan nämnts har hembiträdens, skomakares samt skräddares tjänster minskat i kvantitet. Vidare har under efterkrigstiden frisörernas samt restaurangernas tjänster stagnerat. Det finns säkert flera orsaker till denna utveckling. Den dominerande rollen har dock sannolikt spelats av prisutvecklingen. Priserna på personliga tjänster har som regel stigit betydligt mera än övriga priser, vilket måste betraktas som en naturlig företeelse i ett samhälle med stora realinkomstökningar; de produktivitetsstegringar, som kommit till stånd inom flertalet näringsgrenar och där haft pristryckande tendenser, har av naturliga skäl inte haft sin motsvarighet på de personliga tjänsternas område.

Tiden sedan 1930 har varit en period under vilken en mängd *nya* varor slagit igenom på den svenska konsumtionsvarumarknaden. I detta kapitels början nämndes flera exempel på sådana varor — radioapparater, konstfiberkläder, bilar, mopeder etc. Introduktionen av dessa har på flera områden satt tydliga spår i utvecklingen. De nya varorna har i flertalet fall — åtminstone temporärt — expanderat i snabb takt, samtidigt som denna expansion ofta medfört motsvarande minskning i köpen av en eller flera andra varor. Det är lätt att finna exempel därpå; konstfiberkläderna har snabbt vunnit terräng på ylle- och bomullsvarornas bekostnad, mopederna slog snabbt igenom med en minskning av trampcykelköpen som följd, köpen av konserver, djupfrysta och färdiglagade produkter har ökat mycket snabbt på »råvaruköpens» bekostnad etc. Och tempot i bilbeståndets ökning under senare år är säkerligen delvis avhängigt av att det varit fråga om en introduktionsperiod för nya varor — småbilarna.

De speciella förhållanden, som i form av ransoneringar och andra inskränkningar i konsumenternas valmöjligheter varit rådande under kriget och efterkrigstiden, har naturligt nog haft en betydande inverkan på konsumtionsinriktningen. Under kriget hölls ju med hjälp av ransoneringar livsmedels- och beklädnadskonsumtionen nere och användningen av motorfordon för privat bruk omöjliggjordes i det allra närmaste helt och hållet. Även under efterkrigstiden har vissa ransoneringar varit gällande och därjämte har importrestriktioner och situationen på bostads-

marknaden haft påtagligt konsumtionsbegränsande effekter. Verkningarna av sådana inskränkningar i konsumtionsmöjligheterna har sträckt sig betydligt längre än till temporära begränsningar av konsumtionen av varorna i fråga. På vissa punkter har dessa begränsningar uppenbarligen lett till en ackumulerad otillfredsställd efterfrågan, vilken efter restriktionernas upphävande tagit sig uttryck i en mycket kraftig ansvällning av konsumtionen. Sålunda får exempelvis klädköpens stora omfattning under 1940-talets senare hälft delvis betraktas såsom resultatet av en återuppbyggnad av folks under textilransoneringens tid nedslitna klädgarderob.

Några internationella jämförelser

I avsikt att ge en viss bakgrund till den utveckling, för vilken redogjorts ovan, skall i föreliggande avsnitt göras en internationell utblick. Den svenska konsumtionen och dennas förändringar skall här sammanställas med motsvarande förhållanden i några andra länder. Det kan visserligen sägas, att konsumtionsstrukturen i ett land måste vara starkt beroende av där rådande institutionella, klimatologiska och andra specifika förhållanden och att jämförelser mellan konsumtionsinriktningen i olika länder därför måste bli »haltande». Detta hindrar emellertid inte, att sådana jämförelser kan vara av visst intresse. Så är i själva verket i hög grad fallet för denna undersökning. För de prognosproblem, som senare kommer att behandlas, är det av stor vikt att få en uppfattning om, i vilken mån den svenska konsumtionsinriktningen avviker från andra länders och i vilken mån de för den svenska utvecklingen karakteristiska dragen förekommit även i andra länder.

Framställningen i detta avsnitt skall göras helt kortfattad. Det statistiska material, som presenteras, får i huvudsak tala för sig självt. Det finns ingen anledning att här göra några längre kommentarer till siffermaterialet. I de följande kapitlen skall vi nämligen återkomma därtill.

En komplikation, som uppstår vid försök till internationella sammanställningar av konsumtionsinriktningen i olika länder, är den, att de olika ländernas statistiska material inte är sammanställt enligt enhetliga principer. Det föreligger som regel flera ganska stora olikheter länderna

Tabell 1: 2. Konsumtionsinriktningen i olika länder. Utgiftsandelar i procent 1955

Land	Livs-medel	Bostad	Beklädnad	Hemutrustning	Resor	Övrigt	Varaktiga varor
USA	36	17	9,1	8,1	14	16	16
Kanada	36	20	12	8,6	14	9	12
Storbritannien	51	14	10	7,2	8,1	10	9,8
Norge	41	12	17	8,9	7,5	14	10*
Sverige	42	14	14	6,5	10	14	11

* Avser år 1950.

emellan i de använda principerna för grupperingen av varor och tjänster samt i avgränsningen mellan privat och offentlig konsumtion. Därtill kommer, att betydande skillnader också vanligen förekommer i sifferuppgifternas tillförlitlighetsgrad.

För att i möjligaste mån erhålla jämförbarhet mellan siffrorna för de olika länderna har åtskilliga omgrupperingar, uteslutningar och tilllägg fått göras i de förekommande statistiska materialen. Detta har emellertid varit möjligt endast för ett fåtal länder, för andra länder har varje försök till åstadkommandet av jämförbarhet i siffrorna strandat. Däri ligger förklaringen, att det nedan presenterade materialet inte omfattar flera länder än USA, Kanada, Storbritannien, Norge samt Sverige.[1]

I tabell 1: 2 anges för vart och ett av de nämnda länderna konsumtionens fördelning mellan livsmedel, bostad, kläder, hemutrustning, resor samt övriga varor. I högra delen av tabellen anges därjämte utgiftsandelarna för varaktiga varor. Alla uppgifterna hänför sig till 1955 utom dem, som rör Storbritannien. Dessa avser 1954.

Det framgår av tabellen, att konsumtionsinriktningen i USA och Kanada avviker ganska starkt från den i de europeiska länderna. Både

[1] Grundmaterialet har erhållits från följande källor. USA: Survey of Current Business, Kanada: National Accounts. Income and Expenditure 1926—1950 och 1949—1952, Storbritannien: National Income and Expenditure 1955, samt Norge: Nasjonalregnskap 1930—1939 og 1946—1951 och 1938 og 1948—1953 samt Økonomisk utsyn over året 1956.

Tabell 1: 3. Utgiftsandelarnas förändringar i olika länder

Land	Livs-medel	Bostad	Bekläd-nad	Hemut-rustning	Resor	Varaktiga varor
USA	−0,2	−3,0	−2,8	+1,0	+4,4	+5,8
Kanada	+1,4	−2,9	−0,9	+0,1	+2,7	+4,0
Storbritannien	+6,2	−4,0	−1,0	+1,2	+0,2	+2,1
Norge	−0,5	−5,9	+3,2	+2,0	+1,0	+0,6*
Sverige	+2,0	−4,1	−0,4	−0,2	+2,4	+1,3

* Avser perioden 1938–50.

USA och Kanada har en betydligt lägre utgiftsandel för livsmedel än övriga länder men däremot betydligt större utgiftsandelar för bostad samt resor. De har därjämte högre utgiftsandelar för varaktiga varor. Bland de europeiska länderna har Sverige en åtskilligt större andel för resor än övriga länder och en mindre andel för hemutrustningsvaror.

Medan tabellen 1: 2 angav de olikheter i utgiftsandelar, som förekommit länderna emellan under 1955, är tabell 1: 3 avsedd att belysa de förändringar i de olika ländernas konsumtionsinriktning, som kommit till stånd mellan förkrigstiden och mitten på 1950-talet. De siffror, som anges i tabellen, är hur många procentenheter, som ifrågavarande utgiftsandel ökat (+) eller minskat (−) från 1938 till 1955. För Storbritanniens del gäller dock siffrorna tidsperioden 1938–54.

I denna tabell kan vissa genomgående drag spåras. I alla länderna har utgiftsandelen för bostad sjunkit mycket kraftigt och i alla länderna har utgiftsandelarna för resor samt för varaktiga varor stigit. Sverige är det enda land, som haft en minskad utgiftsandel för hemutrustning. Siffrorna för vårt land påminner mest om siffrorna för Kanada.

Som sammanfattning av vad de gjorda siffersammanställningarna visar kan sägas följande:

Mellan USA och Kanada å ena sidan samt Storbritannien, Norge och Sverige å den andra sidan kan vissa klara skiljaktigheter i konsumtionens inriktning urskiljas. De amerikanska länderna har en avgjort lägre utgiftsandel för livsmedel och en betydligt högre andel för resor än de

europeiska länderna. Bortsett från den höga livsmedelsandelen i Storbritannien råder ganska stor överensstämmelse mellan de europeiska länderna. Beträffande riktningen i utgiftsandelarnas förändringar råder full överensstämmelse länderna emellan för bostäder, vars andel minskat, samt för resor och varaktiga varor, vars andelar ökat.

KAPITEL 2

NÅGRA KONSUMTIONSTEORETISKA GRUNDDRAG

Utgångspunkter

I föregående kapitel har getts en översiktlig framställning av konsumtionsutvecklingen under det senaste kvartsseklet. Denna framställning har huvudsakligen varit av *beskrivande* karaktär. Den har angett, *vilka* förändringar i konsumtionens omfattning och inriktning, som kommit till stånd, utan att annat än helt flyktigt beröra frågan *varför* dessa förändringar skett. Att inom ramen för en översikt av det slag, som det här varit fråga om, gå närmare in på alla de problem, som uppställer sig vid försök att ge en orsaksförklaring till utvecklingen, har inte varit möjligt. Behandlingen av dessa problem har därför sparats till kapitlen 4 —11, i vilka olika varugrupper i tur och ordning diskuteras mera i detalj än vad som varit möjligt i föregående kapitel. I avsikt att för läsaren underlätta förståelsen av de resonemang, som senare kommer att föras, skall emellertid dessförinnan i föreliggande och i följande kapitel ges en kortfattad redogörelse för de viktigaste tankegångarna i de två teoretiska hjälpmedel, varpå den följande analysen kommer att baseras, nämligen teorin för konsumenternas beteenden samt teorin för det använda prognosförfarandet.

Teorin för konsumenternas beteenden — eller kortare konsumtionsteorin — söker efter de orsakssamband, varigenom konsumenternas efterfrågan på varor och tjänster bestäms. Dess problem kan med andra ord

sägas bestå i att finna förklaringsgrunder till konsumenternas handlande. Vad är det för omständigheter som gör att en konsument eller en konsumentgrupp vill köpa just så eller så mycket av de olika varor och tjänster, som finns att tillgå, och hur påverkas konsumenternas beteenden av förändringar i dessa omständigheter? Varpå beror det t. ex. att folk i de högre inkomstklasserna vanligen gör av med en betydligt mindre andel av sina inkomster på matvaror och en betydligt större andel på nöjen och rekreation än folk i de lägre inkomstklasserna? Och – för att välja ett annat exempel – varpå beror det, att svenska folket såsom framgått av föregående kapitel i dag använder bilar, elektriska hushållsmaskiner, konfektionskläder och eldningsolja i mångdubbelt större utsträckning än man gjorde på 1930-talet, medan däremot användningen av potatis samt utnyttjandet av hembiträdens samt skomakares tjänster successivt minskat?

Vid en analys av konsumtionsutvecklingen under en följd av år kommer man givetvis inte ifrån problem av den typ, som nu nämnts. Analysen innebär just försök till att ge orsaksförklaringar till vad som skett och för att kunna göra det måste man ha vissa föreställningar om de samband som råder mellan konsumenternas efterfrågan och andra empiriskt iakttagbara faktorer. Man måste också ha en uppfattning om dessa samband om man skall kunna göra en prognos av den framtida konsumtionen. Den prognos som här kommer att göras baseras på vissa antaganden, om den framtida utvecklingen av inkomster, befolkning m. m. och själva prognosproblemet kommer därför att bestå i att försöka finna de implikationer för konsumtionsvaruefterfrågan som denna utveckling medför. Konsumtionsteorin kommer således att ingå såsom en integrerande del i det resonemang, varpå de följande kapitlens analys- och prognosförfarande bygger.

Den följande framställningen i detta kapitel är delad i fem avsnitt. I det första av dessa behandlas grunderna för den traditionella teorin angående den enskilde individens eller det enskilda hushållets konsumtionsplanering för en viss tidsperiod. I det därpå följande avsnittet redogörs för den utvidgning av denna teori, som behandlar en konsuments planering inte bara för en utan för flera tidsperioder. I det tredje avsnittet

framställs en – delvis ny – teori för konsumentens reaktioner, när det gäller varaktiga konsumtionsvaror. I det fjärde avsnittet behandlas de samband som kan härledas mellan den enskilde individens efterfrågereaktioner och motsvarande förändringar i den totala marknadsefterfrågan. I det sista avsnittet, slutligen, diskuteras de konsekvenser för konsumtionsvaruefterfrågan, som kan härröra från förändringar i människornas subjektiva attityder till valet av konsumtionsvaror.

Den traditionella valhandlingsteorin

Grundvalen för den moderna konsumtionsteorin utgörs av de tankegångar angående värdets subjektiva natur, som framkom i slutet av förra århundradet och som då tog form i den s. k. *nyttoteorin*. Denna teori har sedermera utvecklats och framställts i olika versioner med olika namn – teorin för preferensfält, den marginella substitutionsteorin etc. Ehuru formellt något olika är dessa teoriversioner till sitt innehåll så likartade, att anledning saknas att här göra någon åtskillnad dem emellan och i det följande kommer de att behandlas som en enhetlig teori och att inkluderas i den gemensamma benämningen *den traditionella valhandlings*teorin.[1]

Det är den enskilde konsumentens (eller det enskilda hushållets) planering av sina konsumtionsutgifter, som är området för valhandlingsteorins analys. Man tänker sig en person, som i ett visst ögonblick planerar sina konsumtionsutgifter eller med andra ord som skall lägga upp en *budget*. Frågan är då, hur man skall kunna förklara att personen i fråga beslutar sig för att bland alla de budgetalternativ, som kan ifrågakomma, utvälja just det ena eller det andra alternativet. Vilka överväganden gör en konsument, när han planerar sina inköp, och vilka omständigheter är det som har avgörande betydelse för det köpbeslut han fattar? Detta är konsumtionsteorins primära frågeställning.

Den valhandlingsteoretiska analysen av detta problem baseras på *tre* grundläggande förutsättningar, nämligen

[1] För en matematiskt stringent framställning av denna teori hänvisas läsaren till *H. Wold:* Demand Analysis, A Study in Econometrics, Uppsala 1953, part II.

att konsumenten har en viss till sin storlek *given* penningsumma till sitt förfogande, vilken han beslutat använda för konsumtionsvaruköp,

att konsumenten har vissa givna föreställningar om den grad av behovstillfredsställelse — eller »nytta» — som vart och ett av de olika budgetalternativen — om de förverkligades — skulle skänka honom, samt

att konsumenten bland alla de med den givna penningsumman förenliga budgetalternativen väljer det, som han anser ger honom störst »nytta.»

Låt oss nu något närmare se, vad dessa förutsättningar egentligen innebär.

Att konsumenten förutsätts ha anslagit en given penningsumma — vanligen kallad hans *inkomst* — till konsumtionsutgifter, innebär naturligtvis den inskränkningen i hans handlingsmöjligheter, att han inte kan reflektera på andra budgetalternativ än sådana, som är förenliga med denna hans inkomst. Ju mer man köper av *en* vara desto mindre kan han köpa av *andra* varor. Vad han har att ta ställning till vid sin planering är således inte *storleken* av sina utgifter — planeringen för *sparandet* faller helt utom ramen för denna teori — utan endast hur han skall *fördela* sina utgifter mellan de olika varor och tjänster, som finns att tillgå. Han ställs därvid tydligen inför en valsituation samt ett därmed förenat avvägningsproblem. Han kan välja mellan flera olika budgetalternativ, och för att kunna träffa sitt val måste han på ett eller annat sätt göra en avvägning mellan de olika alternativens för- och nackdelar.

Den *andra* av de ovan nämnda förutsättningarna innebär, att man tänker sig att konsumenten i planeringsögonblicket för varje par av budgetalternativ kan jämföra den »nytta» han anser sig få av det ena alternativet med den »nytta» han anser sig få av det andra alternativet och avgöra om den förra »nyttan» är större än, lika stor som eller mindre än den senare. Konsumenten förutsätts med andra ord ha ett *system av preferenser* för de olika budgetalternativen, varigenom han kan rangordna alla dessa i grupper alltefter den grad av »nytta» han anser dem vara förenade med.[2] Alla alternativ i en och samma sådan grupp blir då

[2] I den ursprungliga nyttoteorin tänkte man sig, att nyttan av de olika budgetalternativen var kardinalt mätbar, dvs. att konsumenten kan avgöra *hur* stor skillnad

likvärdiga för honom medan han däremot alltid föredrar ett budgetalternativ tillhörande en grupp med högre rangordningsnummer framför alternativ i grupper med lägre rangordningsnummer.[3] Preferenssystemet tänks vara rent *subjektivt* och således beroende av konsumentens personliga värderingar. Det får därför tänkas ha olika egenskaper hos olika konsumenter. I alla de teorier, som behandlas i detta avsnitt, betraktas preferenssystemet såsom ett *givet datum*. Valhandlingsteorin förutsätter med andra ord *att* konsumenten kan rangordna de olika budgetalternativen, men *varför* han gör denna rangordning på det ena eller det andra sättet och vilka *faktorer,* som kan påverka hans rangordningsförfarande, ligger helt utanför teorins analysområde.

Den *tredje* förutsättningen — att konsumenten väljer det med hans inkomst förenliga budgetalternativ, som han anser ge honom störst »nytta» — är, i motsats till de två övriga, en förutsättning angående konsumentens handlingsmönster. I och för sig betyder denna förutsättning ingenting annat än att konsumenten väljer att fördela sina utgifter på det sätt, som han själv »finner bäst». Den budget han på detta sätt väljer skall i det följande kallas hans *optimala* budget.

Låt oss nu se, vilka slutsatser som kan dras från dessa förutsättningar.

Under tämligen generella villkor finns det en och endast en budget, som vid given inkomst och vid givna priser för konsumenten framstår såsom optimal.[4] När så är fallet — vilket genomgående skall förutsättas i det följande — blir tydligen konsumentens budgetval *entydigt* bestämt av de tre faktorerna, preferenssystemet, inkomsten samt priserna. För ett *givet* preferenssystem kan man därför betrakta de kvantiteter, som kon-

---

i »nytta», som föreligger mellan vart och ett av de olika alternativen. Detta betraktelsesätt väckte emellertid snart nog mycket stark kritik och i nyare teori tänker man sig vanligen, att nyttan endast är ordinalt mätbar, dvs. att konsumenten kan rangordna de olika alternativen utan att därför kunna veta hur mycket större »nyttan» blir i det ena än i det andra alternativet.

[3] För att en sådan rangordning skall kunna göras fordras uppenbarligen en viss konsekvens hos konsumenten. Hans värderingar får sålunda inte »gå i cirkel» på det viset, att han bland 3 alternativ, säg A, B och C, föredrar A framför B, B framför C men trots detta C framför A. Vore konsumenten så inkonsekvent skulle han bli som åsnan mellan hötapparna och aldrig kunna besluta sig.

[4] Se *H. Wold:* a. a. kap. 4.

sumenten planerar att köpa såsom bestämt av endast två typer av förändérliga faktorer, nämligen inkomsten samt priserna. De samband mellan efterfrågade kvantiteter å ena sidan samt inkomst och priser å andra sidan, som därigenom framkommer, kallas konsumentens *efterfrågefunktioner*. Man får alltså tänka sig, att konsumenten har en efterfrågefunktion för varje enskild vara och att denna funktion uttrycker, hur stor den av konsumenten planerade konsumtionen av varan i fråga blir vid alternativa inkomst- och prislägen.

Eftersom en konsuments efterfrågefunktioner ger uttryck för hans efterfrågan på de olika varorna vid alternativa inkomst- och prislägen, kan man ur dessa funktioner sluta sig till hur konsumenten reagerar på inkomst- och prisförändringar. Om man kände en konsuments efterfrågefunktioner skulle man således kunna avgöra precis, hur hans konsumtion skulle förändras vid sådana förändringar. Nu känner man emellertid inte dessa efterfrågefunktioner; deras existens kan härledas från de gjorda förutsättningarna men vilken form de har i ett konkret fall kan teorin aldrig tänkas ge svar på. Från de gjorda förutsättningarna kan man emellertid härleda vissa allmänna villkor, som måste gälla för alla efterfrågefunktioner, och dessa villkor i kombination med ett omfattande empiriskt erfarenhetsmaterial ger oss vissa möjligheter att dra slutsatser angående konsumenternas reaktioner på inkomst- och prisförändringar. Vi skall nu se vad vi kan säga därom. I anslutning därtill skall ges åtskilliga begreppsdefinitioner för att införa läsaren i den terminologi, varmed konsumtionsteorin arbetar.

Proportionella inkomst- och prisförändringar

Antag att konsumentens inkomst samt alla priser ökar eller minskar proportionellt. Efter en sådan förändring blir uppenbarligen precis samma budgetalternativ som förut förenliga med konsumentens inkomst. Vid oförändrat preferenssystem måste naturligtvis då den budget, som tidigare framstått såsom optimal, blir optimal även efter inkomst- och prisförändringarna. Valsituationen påverkas med andra ord inte av förändringen och det måste innebära, att proportionella inkomst- och prisförändringar inte påverkar konsumentens efterfrågan på varor och

tjänster. Säg t. ex. att såväl inkomsten som priserna plötsligt stiger till det dubbla. Enligt det föregående resonemanget skulle detta tydligen inte leda till någon förändring i konsumentens budgetval. Det skulle endast leda till att de nominella utgifterna för varje vara – och därmed också de totala utgifterna – ökade till det dubbla. Mera konkret kan detta uttryckas så, att en inflatorisk utveckling, som medför proportionella inkomst- och prisförändringar, enligt denna teori inte påverkar konsumenternas handlande.

Om man nu dividerar inkomsten samt alla priser med en generalindex för konsumtionsvaruprisernas nivå, erhålls kvoter som ger uttryck för *realinkomsten* respektive för de *relativa* (eller *reala*) *priserna*. Genom att ersätta den nominella inkomst och de nominella priser, som förekommer i efterfrågefunktionerna, med motsvarande realinkomst och motsvarande relativa priser åstadkoms tydligen en proportionell förändring av alla variabler i funktionerna. Eftersom en sådan proportionell förändring, enligt vad som nyss sagts, inte påverkar efterfrågefunktionernas värden, kan man tydligen omtolka det tidigare påståendet, att vid givet preferenssystem efterfrågan bestäms av konsumentens inkomst och de förekommande priserna, därhän, att efterfrågan bestäms av realinkomstens höjd och de relativa priserna.

Inkomstförändringar

Antag nu, att konsumentens inkomst stiger men att priserna på varor och tjänster förblir oförändrade. Detta innebär då en realinkomstökning, som ger konsumenten möjligheter till att kvantitativt öka sin konsumtion. Det finns därvid emellertid ingen anledning tro, att han skulle öka sin konsumtion av alla varor lika mycket. I stället får man tänka sig, att han koncentrerar sina utgiftsökningar till vissa varor och att han kanske nöjer sig med att bibehålla sin konsumtion av andra varor oförändrad. Det kan också tänkas, att han t. o. m. *minskar* sina inköp av vissa varor. Mera kan teorin i själva verket inte säga oss. Hur konsumenten beter sig vid inkomstförändringen beror helt och hållet på hans preferenssystems utseende.

Såsom ett kvantitativt uttryck för den benägenhet en person har för

att vid inkomstförändringar öka eller minska sin konsumtion av olika varor och tjänster brukar man använda begreppet *inkomstelasticitet*. Med en varas inkomstelasticitet menas då kvoten mellan å ena sidan den procentuella ökning i konsumtionen av varan i fråga, som konsumenten vid en inkomstökning beslutar sig för, samt å andra sidan inkomstökningens procentuella storlek.[4a] Säg att konsumenten får en inkomstökning på 1 procent och att han därvid ökar sin konsumtion av en viss vara med 0,4 procent. Hans inkomstelasticitet för denna vara blir då 0,4. Och omvänt, om inkomstelasticiteten för en vara är 0,4 betyder detta, att konsumenten vid inkomsthöjningar på 1, 2, 3 etc. procent ökar sin konsumtion av varan i fråga med 0,4, 0,8, 1,2 etc. procent.

Om en konsuments inkomstelasticitet för en viss vara har det numeriska värdet 1, innebär detta enligt vad som nu sagts att konsumenten vid en inkomsthöjning ökar sin konsumtion av varan i fråga med samma procenttal som det, varmed inkomsten stigit. Vid en inkomstökning på exempelvis 10 procent ökar han då sin konsumtion av varan i fråga med ävenledes 10 procent. Detta måste ha till följd, att storleken av den *andel* av samtliga utgifter, som åtgår till köp av en vara med inkomstelasticiteten 1 inte påverkas av inkomstförändringar; såväl utgifterna för varan i fråga som de totala konsumtionsutgifterna förändras ju i ett sådant fall med samma procenttal och då måste kvoten mellan dessa utgifter förbli oförändrad. Samma förhållande gäller emellertid inte för varor med inkomstelasticiteter större än 1 eller mindre än 1. Är elasticiteten större än 1, innebär ju detta att utgifterna för varan i fråga ökar procentuellt sett *mera* än inkomsten och det har naturligtvis till följd att den andel av konsumentens samtliga utgifter, som åtgår till köp av en sådan vara, ökar vid en inkomsthöjning (och minskar vid en inkomstminskning). Av samma skäl kommer utgiftsandelen för en vara med en inkomstelasticitet, som är mindre än 1 att sjunka vid en inkomsthöjning (och stiga vid en inkomstminskning). Vanligen brukar man säga, att inkomstelasticiteten är låg om den är mindre än 1 och att den är hög om den är större än 1.

[4a] Definitionen gäller egentligen endast för en *liten* — strängt taget *infinitesimalt* liten — förändring i inkomsten.

Empiriska erfarenheter ger vid handen, att konsumenternas reaktioner på inkomstförändringar vanligen är likartade i den meningen, att de varor som har hög inkomstelasticitet hos den ene konsumenten också oftast har hög elasticitet hos den andre. Sålunda brukar folks inkomstelasticiteter för s. k. nödvändighetsvaror — potatis, kött, kaffe, mjölk, underkläder, skor etc. — vara ganska låga medan däremot elasticiteterna för mer umbärliga varor — sydfrukter, pälsverk, resor, nöjen etc. — brukar vara höga. Detta betyder att folk vid stigande inkomster normalt gör av med allt större del av sina utgifter på den senare typen av varor och en allt mindre del av utgifterna på den förra typen av varor. Att så verkligen brukar vara fallet ger utförda budgetundersökningar entydigt belägg för. Den i föregående kapitel beskrivna utvecklingen ger också en illustration härpå. Som framhållits har just förskjutningen från nödvändighetsvaror till mer umbärliga varor utgjort ett av de mest karakteristiska dragen i det senaste kvartsseklets konsumtionsutveckling.[5]

Det antyddes ovan att en konsument i vissa fall kan tänkas reagera så, att han vid en inkomstökning *minskar* sina inköp av vissa varor. En sådan reaktion innebär tydligen att hans inkomstelasticiteter för varorna

---

[5] Den mycket vanliga klassificeringen av konsumtionsvaror i nödvändighetsvaror och mer umbärliga varor (eller lyxvaror) är i själva verket ytterst dubiös och får här ges endast en starkt common-sense betonad innebörd. Det är ytterst svårt — eller kanske t. o. m. omöjligt — att ge en sträng definition på vad som skall menas med det ena och med det andra slaget av varor, såvida man inte gör definitionen avhängig av just inkomst- eller priselasticiteterna (jämför not s. 40). Använder man sådana definitioner blir emellertid följden den, att begreppens innebörd kan strida mot det vanliga språkbruket. Då kan man lika gärna tala om inkomstoelastiska och prisoelastiska respektive inkomstelastiska och priselastiska varor. Att såsom stundom brukar göras säga, att nödvändighetsvaror är sådana om fyller *primära* behov och lyxvaror sådana som fyller sekundära eller tertiära behov, förefaller föga fruktbart. Dels gör man därigenom knappast annat än överflyttar definitionsproblemet till distinktionen mellan primära, sekundära och tertiära behov, dels kan det alltid göras gällande, att konsumtionen av en vara fyller mera än ett behov. Man äter inte bara för att bli mätt, man skaffar sig kläder inte enbart för att använda dem som skydd mot kyla etc. Det har också empiriskt visat sig att många varor, som vanligen betraktas såsom ägnade att tillfredsställa primära behov, i själva verket har ganska hög inkomstelasticitet. Såsom exempel kan nämnas bröd och kläder. För brödets del hänger detta ihop med att man vid stigande inkomst övergår från att köpa mjöl till att köpa bröd och för klädernas del beror det huvudsakligen på att man vid stigande inkomst köper kläder av högre kvalitet.

i fråga inte bara är mindre än 1 utan att de t. o. m. är mindre än 0, dvs. *negativa*. Man säger då att konsumenten betraktar dessa varor som *inferior goods*. De varor det därvid kan vara fråga om är framför allt sådana, som kan ersättas av »liknande» varor av högre kvalitet. En konsument kan t. ex. tänkas reagera så, att han efter en inkomstökning köper mindre mjöl men desto mera bröd, att han övergår från att köpa kläder av låg kvalitet till att köpa kläder av hög kvalitet, att han skaffar sig en villa i stället för att bo i hyreslägenhet etc. Reaktioner av detta slag måste naturligtvis vara mycket vanliga och den gångna utvecklingen ger också många exempel härpå. Som framhållits i föregående kapitel har ju köpen av exempelvis mjöl och rotfrukter minskat. Inkomstökningarna har gjort det möjligt för konsumenterna att ersätta dessa varor med bröd respektive grönsaker.

Prisförändringar

En separat förändring av priset på en vara kan sägas påverka konsumentens valsituation på två olika sätt. Om priset på varan stiger (faller) innebär detta först och främst, att konsumentens *realinkomst* sjunker (stiger) och detta ger i och för sig anledning till förändring av efterfrågan; hans inkomst räcker ju t. ex. efter en prishöjning inte till för att köpa samma varukvantiteter som tidigare. Därjämte innebär emellertid prisförändringen också en förskjutning av *prisrelationerna* och denna förskjutning gör i och för sig att konsumentens avvägningsproblem kommer i en annan dager än förut. Att en prisförändring på detta sätt påverkar efterfrågan genom två kanaler står tydligen helt i linje med vad som ovan sagts, nämligen att efterfrågan kan betraktas som beroende dels av realinkomstens storlek dels av de relativa priserna.

Den totala förändring i efterfrågan på en vara, som förorsakas av en förändring i priset på samma eller på en annan vara, kan i enlighet härmed ses som en summa av två komponenter, dels en som härrör från förändringen i realinkomsten dels en som härrör från förskjutningen i prisrelationerna. Den förra komponenten brukar kallas *inkomsteffekten* och den senare *substitutionseffekten*. Via inkomsteffekten påverkas efterfrågan på samma sätt som av en mot prisförändringen svarande real-

inkomstförändring vid oförändrade priser eller med andra ord på samma sätt som av en mot prisförändringen svarande nominell inkomstförändring vid oförändrade priser. Via substitutionseffekten påverkas tydligen efterfrågan på samma sätt som av en prisrelationsförskjutning vid oförändrad realinkomst.

Om priset på en vara stiger, blir det alltid fördelaktigt för konsumenten att helt eller delvis ersätta konsumtionen av den vara, vars pris stigit, med konsumtion av andra varor. Vid en separat prisstegring har konsumenten med andra ord anledning att *substituera* den vara, som blivit dyrare, med varor, som blivit relativt sett billigare. Den substitutionseffekt på efterfrågan på en vara, som härrör från en förändring av priset på *samma* vara, måste därför vid en pris*höjning* alltid verka i efterfråge*minskande* riktning och vid en pris*sänkning* i efterfråge*ökande* riktning.

Vid en prishöjning (-sänkning) på en vara kan efterfrågan på *andra* varor via substitutionseffekterna påverkas antingen i positiv eller negativ riktning. Vilketdera som blir fallet är helt beroende på de olika varornas karaktär. Vid en *ökning* av priset på vara A kommer substitutionseffekten att verka i efterfrågeökande riktning på vara B, i det fall då konsumenten på grund av prisrelationsförskjutningen har anledning att substituera vara A mot vara B, och i efterfråge*minskande* riktning i de fall, då inskränkningen i användningen av vara A »drar med sig» en minskning i användningen av vara B. I det förra fallet sägs varorna vara *substitutions*varor och i det senare fallet *komplement*varor.[6] För att två varor skall vara substitutionsvaror till varandra fordras vanligen att konsumenten skall kunna kompensera minskningen i användningen av den ena varan med en ökad användning av den andra. Typexempel på sådana varor är smör och margarin, hyreslägenhet och villa, koks och olja. Om smörpriset stiger i jämförelse med margarinpriset ligger det nära till hands att tänka sig, att konsumenten minskar sin smörkonsumtion och

[6] Stundom — särskilt i äldre litteratur — definieras substitutions- och komplementvaror på annat sätt än det, som här angetts, nämligen så, att två varor är substitut (komplement) till varandra, om en prishöjning på den ena varan leder till en ökning (minskning) i konsumtionen av den andra varan. I föreliggande arbete har emellertid valts att följa den linje, som numera blivit mer eller mindre accepterad praxis, dvs. att låta substitutionseffekternas och icke korselasticiteternas förtecken bli avgörande för klassificeringen.

i stället ökar sin margarinkonsumtion etc. För att två varor skall vara komplementvaror fordras däremot att de på ett eller annat sätt skall komplettera varandra vid användningen. Typexempel på sådana varor är skidstavar och skidor, bensin och olja, uddabyxor och blazer etc. Om priset på uddabyxor stiger och konsumenten därför minskar användningen av sådana plagg, drar denna minskning rimligen med sig en minskning även i användningen av blazers.[7]

Det är inte svårt att finna empiriska exempel på sådana förändringar i konsumtionsstrukturen, som kan sägas ha förorsakats av förskjutningar i prisrelationerna. I föregående kapitel nämndes ju, att under det senaste kvartsseklet en kraftig ökning av de personliga tjänsternas relativa pris kommit till stånd samtidigt som användningen av sådana tjänster ökat relativt litet och på vissa områden — exempelvis hembiträdens samt skräddares tjänster — t. o. m. minskat. Då det samtidigt kunnat konstateras genom budgetundersökningar att flertalet av dessa tjänster haft en ganska stor inkomstelasticitet, måste man tänka sig att substitutionseffekterna som uppkommit genom prishöjningen på dessa tjänster gjort sig starkt gällande och helt eller delvis neutraliserat de efterfrågeökande

[7] Att i ett konkret fall bedöma de olika varornas egenskaper av substitut eller komplement till varandra är oftast mycket vanskligt. Det är endast i vissa alldeles uppenbara fall, som man kan säga något mer bestämt därom. Det brukar ofta sägas att två eller flera varor är substitut till varandra, om de är ägnade att tillfredsställa samma *behov,* men av ett sådant påstående blir man inte mycket klokare; man överför ju bara problemet till att avgöra vad som menas med samma behov. Jämför vad som tidigare (i not 5 s. 35) sagts angående definitionen av nödvändighetsvaror och lyxvaror. Som exempel på de svårigheter en diskussion av substitutionsförhållanden efter behovslinjer kan leda till kan nämnas följande. Man är ju vanligen inte van vid att tänka sig att en bil och en radiogrammofon eller en bil och en bostad skulle täcka samma behov. Detta till trots har det gjorts gällande — om med rätta eller inte skall här inte diskuteras — att bil är ett substitut till både radiogrammofon och bostad. Anledningen härtill skulle vara den att alla dessa varor, förutom sina vanliga funktioner, även skulle fungera såsom medel att tillfredsställa ett behov av att hävda sig gentemot sina medmänniskor.

Av vad som nu och tidigare sagts framgår, att det syns föga fruktbart att diskutera folks konsumtionsvanor och varornas substitutionsförhållanden i termer av behov av olika styrka. Det förefaller snarare mera rimligt att gå den andra vägen och ge mening åt behovsbegreppen på grundval av utseendet hos folks preferenssystem. Se t. ex. *W. Leontief:* Introduction to a Theory of the Internal Structure of Functional Relationships, Econometrica, 1947: 4, s. 361—373.

tendenser, som inkomstnivåns höjning i och för sig rimligen medfört. Skräddarnas tjänster har substituerats med konfektionssydda kläder, hembiträdenas tjänster har substituerats med hushållsmaskiner och industriellt framställda högförädlade livsmedel etc.

I analogi med det sätt, varpå begreppet inkomstelasticitet definierats, kan man också definiera begreppet *priselasticitet*. Därmed menar man då kvoten mellan å ena sidan den procentuella ökning i efterfrågan på en vara, som följer av en ökning i varans pris, och å andra sidan denna prisöknings procentuella storlek. Eftersom en höjning av priset på en vara vanligen leder till en *minskning* i efterfrågan på varan, blir priselasticiteten vanligen negativ.[8] Om således en prishöjning på 1 procent leder till en efterfrågeminskning på 0,4 procent innebär detta, att priselasticiteten är — 0,4. På liknande sätt kan man vidare definiera en varas *korselasticitet* med avseende på en annan varas pris såsom kvoten mellan å ena sidan den ökning i efterfrågan på den förra varan, som följer av en ökning av priset på den senare varan, samt å andra sidan denna prishöjnings procentuella storlek. Om t. ex. för en viss konsument en enprocentig ökning i smörpriset skulle leda till en ökning i margarinkonsumtionen på 0,5 procent betyder detta att margarinefterfrågans korselasticitet med avseende på smörpriset är 0,5.

Om en konsuments priselasticitet för en viss vara har det numeriska värdet — 1, innebär detta att en höjning av varans pris inte påverkar det utgiftsbelopp, som konsumenten lägger ner på varan i fråga. Vid ett elasticitetsvärde på — 1 minskar nämligen efterfrågan procentuellt sett lika mycket som priset ökar och det måste medföra, att utgiftsbeloppet hålls oförändrat. Inte heller förändras den *andel* av samtliga konsumentens utgifter, som åtgår till inköp av varan i fråga. Är däremot elasticiteten under — 1, kommer som lätt inses en prisökning att leda till en minskning i utgiftsbeloppet och därmed också till en minskning i utgiftsandelen för varan i fråga. Och är priselasticiteten över — 1, leder en prishöjning till en ökning såväl i utgiftsbelopp som i utgiftsandel.

[8] Det är mycket vanligt, att priselasticiteten definieras med negativt förtecken, så att en priselasticitet på exempelvis + 0,5 innebär att efterfrågan *minskar* med 0,5 procent vid en en-procentig prishöjning. I föreliggande arbete har vi — för att ge större analogi åt elasticitetsbegreppen — emellertid undvikit denna definition.

Som tidigare nämnts påverkas en konsuments efterfrågan inte av proportionella förändringar i inkomst samt priser. Detta måste betyda, att vid en proportionell ökning i inkomst och priser, den efterfrågeökning, som skulle kommit till stånd, om det varit endast inkomsten som förändrats, precis motvägs av de från prishöjningarna härrörande tendenserna. Detta i sin tur måste innebära, att summan av inkomstelasticiteten, priselasticiteten och alla korselasticiteter blir lika med o. De nu nämnda elasticiteterna är med andra ord förbundna med varandra genom ett samband.

Hur stora en varas pris- och korselasticiteter är i ett konkret fall beror i hög grad på, vilka substitutionsmöjligheter som föreligger. Är möjligheterna till substitution stora är vanligen även priselasticiteten stor och vice versa. Sålunda har man a priori anledning tro, att priselasticiteten för smör skall vara relativt stor, eftersom man kan räkna med att en höjning av smörpriset leder till en övergång i användningen från smör till margarin. Av samma anledning bör margarinefterfrågans korselasticitet med avseende på smörpriset vara relativt stor. Som exempel på en vara, vars priselasticitet a priori kan väntas vara liten, kan nämnas salt. Vid en höjning av saltpriset har ju konsumenten inte någon större möjlighet till substitution. Överhuvudtaget brukar s.k. nödvändighetsvaror ha låg priselasticitet.[1] Att så är fallet har empiriskt kunnat konstateras vid flera tillfällen, och det bestyrks också av den i föregående kapitel beskrivna utvecklingen av utgiftsandelen för livsmedel. All erfarenhet säger oss nämligen, att inkomstelasticiteten för livsmedel är mindre än 1 och att utgiftsandelen för livsmedel därför vid oförändrade prisrelationer borde falla vid ökning i realinkomsten. Att en sådan minskning inte kommit till stånd i vårt land kan delvis förklaras av att den från inkomsthöjningen härrörande tendensen till minskad utgiftsandel neutraliserats av en tendens i motsatt riktning emanerande från den relativa fördyring som livsmedlen genomgått i kombination med en låg priselasticitet.

*

[1] I vissa fall har man använt priselasticitetens storlek för att definiera nödvändighetsvara och lyxvara och därvid sagt, att en nödvändighetsvara är en sådan vara, som har en priselasticitet mindre än 1, medan en lyxvara är en sådan vara, som har en priselasticitet större än 1. Se *L. Törnquists* recension av H. Wold: Efterfrågan på jordbruksprodukter, Ekonomisk Tidskrift 1941, s. 216—225.

Såsom valhandlingsteorin nu framställts har den gällt frågan hur en person, som har en given penningsumma till sitt förfogande, i en viss tidpunkt fattar sina beslut angående konsumtionen av olika varor och tjänster under en framtida tidsperiod – planeringsperioden. Därvid har ingenting sagts om denna tidsperiods *längd*. Detta har inte varit nödvändigt, eftersom det inte finns något i teorins förutsättningar, som är bundet till planeringsperiodens längd. Teorin kan i själva verket sägas vara tillämpbar såväl för en planering på mycket kort sikt – t. ex. den som sker omedelbart i anslutning till själva köpet inne vid affärsdisken – som för en planering på relativt lång sikt – t. ex. den som kan förekomma, när ett hushåll gör upp en årsbudget. Det är emellertid tydligt att den penningsumma, som konsumenten antagits ha till sitt förfogande och som genomgående *kallats* för hans inkomst, ingalunda behöver överensstämma med hans verkliga (eller förväntande) inkomst under den period som planeringen avser. Hur kort och hur lång periodlängden än är, kan man alltid tänka sig, antingen att han inte gör av med hela sin inkomst till konsumtionsvaruköp eller att han gör av med mera än sin inkomst till sådana köp. Detta innebär naturligtvis att den storhet, som uppträder i de ovan nämnda efterfrågefunktionerna, är identisk med personens verkliga inkomst endast i det specialfallet, att hans sparande under planeringsperioden är precis lika med noll. Samtidigt innebär det att valhandlingsteorin såsom den ovan framställts för *övriga* fall inte lämnar svar på frågan, hur konsumenten fattar sitt beslut om storleken av sin sammanlagda konsumtionsutgift.

Även om man tänker sig den period, för vilken konsumentens planering gäller, såsom relativt lång – exempelvis ett år – kommer man inte ifrån att det finns åtskilliga konsumtionsvaror, som har en livslängd överstigande planeringsperiodens längd. Om konsumenten köper en sådan vara, blir denna inte helt förbrukad under perioden. Varan finns då kvar – om än något nersliten – vid periodens slut och kan komma till användning även därefter. Exempel på sådana *varaktiga* konsumtionsvaror är villor, möbler, bilar, mattor, radioapparater samt hushållsmaskiner. Varor av denna typ kan inte utan vidare inrangeras i det tidigare beskrivna valhandlingsteoretiska schemat. Anledningen därtill är just, att

utnyttjandet av sådana varor inte är begränsat till den period, under vilken inköpet äger rum, vilket medför att konsumenten inte på samma sätt som då det är fråga om icke-varaktiga varor kan tänkas låta den nytta han får av varan under inköpsperioden vara avgörande för om ett köp skall komma till stånd eller inte. Konsumenten kan med andra ord inte jämställa sina dagliga utgifter för icke-varaktiga varor med de utgifter av engångskaraktär, som köp av varaktiga varor är förenade med.

De nu nämnda två luckorna i den tidigare angivna versionen av valhandlingsteorin — obestämbarheten av den totala konsumtionsutgiften samt omöjligheten att inrangera köpen av varaktiga varor i teorin — kan i själva verket fyllas genom generaliseringar av teorin. Hur detta kan göras skall beskrivas i nästa och därpå följande avsnitt. Början skall därvid göras med den utvidgning av teorin, som vanligen går under namnet den *intertemporala* valhandlingsteorin.

Den intertemporala valhandlingsteorin

Medan man i den traditionella valhandlingsteorin betraktar en person, som planerar sina utgifter för närmast följande tidsperiod, är objektet för den intertemporala teorin en person, som planerar sina utgifter inte endast för en utan för en *serie* av successiva perioder. Sistnämnda teori kan med andra ord sägas innebära en utvidgning av den traditionella versionen till att omfatta mer än en tidsperiod. Konsumentens val kommer därigenom att gälla inte endast ett val mellan olika varor utan även ett val mellan olika perioder.

I stället för att såsom den traditionella teorin gör förutsätta, att konsumenten i planeringsögonblicket har en viss given penningsumma till sitt förfogande, förutsätter man i den intertemporala versionen, att konsumenten i planeringsögonblicket har en given förmögenhet, vissa förväntningar om framtida arbetsinkomster under var och en av de betraktade perioderna samt en viss målsättning beträffande sin förmögenhets storlek vid slutet av den sista perioden. Det avvägningsproblem han då kommer att ställas inför, gäller hur stora kvantiteter han skall köpa av

var och en av de olika varorna under var och en av de följande perioderna. Därvid tänkes han ha möjligheter att under en eller flera perioder konsumera antingen mer eller mindre än sin inkomst samt vidare att han väntar sig få en viss ränteavkastning på sin förmögenhet.

Det intertemporala avvägningsproblemet kan i själva verket behandlas i full analogi med det som betraktades i föregående avsnitt. Man får då förutsätta, att konsumenten har ett preferenssystem, som omfattar var och en av de olika tidsperioderna och att han väljer det alternativ, som han anser ger honom störst »nytta» under samtliga de betraktade perioderna tillsammans.[2]

I sak kan förfarandet vid den intertemporala teorin sägas vara det, att man betraktar en vara under en viss tidsperiod och samma vara under en annan tidsperiod såsom två skilda varor. De nya element, som tillkommer i denna teori, är förväntningarna om framtida inkomster, priser, ränta samt eventuellt också skatter, och vidare förmögenhetens storlek i planeringsögonblicket samt målsättningen beträffande dess värde vid slutet av den sista av perioderna.

Den intertemporala teorin har huvudsakligen kommit till användning såsom en teori för sparandet; avvägningen mellan sparande och konsumtion har därvid setts såsom en avvägning mellan »nytta» i nuet och »nytta» i framtiden. Vanligen har man då betraktat all konsumtion över en kam, så att problemet gällt endast avvägningen mellan konsumtion och sparande.[3]

Eftersom sparandet inte kommer att behandlas i det följande, finns i detta sammanhang ingen anledning att närmare gå in på den intertemporala teorin. Det må här räcka med påpekandet, att denna teori ger en rationell förklaring till ett par — i och för sig självklara — förhållanden, som i det följande kommer att beröras, nämligen för det första att för-

---

[2] För en sådan generell behandling av teorin se t. ex. *G. Tintner:* The Maximization of Utility over Time, Econometrica 1938: 2, s. 154—158 samt *L. R. Klein:* Economic Fluctuations in The United States, New York 1950, kap. 2.

[3] Se t. ex. *I. Fisher:* The Theory of Interest Rates, London 1930; *B. Hansen:* Finanspolitikens ekonomiska teori, SOU 1955: 25, kap. 7 och 8 samt *F. Modigliani and R. Brumberg:* Utility Analysis and the Consumption Function i *K. Kurihara (edit.):* Post-Keynesian Economics, New York 1954.

väntningar om framtida prishöjningar kan föranleda konsumenten till hamstringsköp av vissa varor, och för det andra att en konsument, som får en inkomstminskning, vilken han betraktar som en tillfällig företeelse, rimligen får tänkas handla så, att han inte låter sin konsumtion minska i takt med inkomsten utan i stället bibehåller sin tidigare konsumtion mer eller mindre oförändrad. Denna sistnämnda företeelse, vilken kunnat empiriskt verifieras såsom ganska vanlig, medför som närmare skall belysas i följande kapitel vissa komplikationer för tolkningen av hushållsstatistiska data. Förekomsten av hamstringsköp har satt åtskilliga spår i de statistiska serier, som anges i detta arbete. Ett exempel därpå är den mycket stora differensen i skoköpens omfattning mellan 1950 och 1951. Denna måste uppenbarligen ses mot bakgrunden av att det redan ganska långt i förväg deklarerades att skopriserna skulle stiga starkt i början på 1951.

Varaktiga konsumtionsvaror

Som nämnts avslutningsvis i näst föregående avsnitt kan köpen av varaktiga varor inte utan vidare inrangeras i den traditionella valhandlingsteorin, beroende därpå, att dessa varor inte helt förbrukas under den period, för vilken planeringen sker. Inte heller i en intertemporal teori kan de varaktiga varorna behandlas analogt med de icke-varaktiga varorna. Man kommer aldrig ifrån, att köpen av varaktiga varor är av en annan karaktär än köpen av icke-varaktiga varor.

Genom vissa modifikationer i betraktelsesättet är det emellertid möjligt att bereda plats även för de varaktiga varorna i ett valhandlingsteoretiskt analysschema. Man har därvid två — principiellt sett olika — alternativ att välja mellan. Man kan såsom nyttogivande variabel i konsumentens preferenssystem införa antingen *innehavet* av varaktiga varor eller *utnyttjandet* av dessa varors tjänster. Båda dessa alternativ — liksom även kombinationer därav — har berörts i litteraturen.[4] Därvid har diskussionen emellertid huvudsakligen gällt det rent metodologiska

[4] Se t. ex. *L. R. Klein:* Economic Fluctuations in The United States, kap. 2; *F. Modigliani and R. Brumberg:* a. a. samt *K. Boulding:* A Reconstruction of Economics, London 1950, kap. 8.

problemet och någon närmare diskussion angående de slutsatser, som kan dras beträffande efterfrågan på en enskild varaktig vara har inte förts. Det har därför framstått såsom önskvärt att i föreliggande undersökning mer konkret gå in på denna senare fråga. Vid försök till att göra detta har vi kommit fram till en ansats, som vi nedan skall redogöra för. Därvid har valts att utgå från det senare av de två ovan nämnda framgångsalternativen, dvs. att betrakta de varaktiga varornas tjänster såsom nyttogivande variabel i preferenssystem. Anledningen till detta val är i främsta rummet den, att detta alternativ – i motsats till andra – ger möjligheter till att under vissa förenklande förutsättningar behandla de varaktiga varorna i analogi med de icke-varaktiga varorna inom ramen för den traditionella valhandlingsteorin och att därigenom undvika de komplikationer, som uppstår i en intertemporal teori genom dess hänsynstagande till avvägningen mellan nutid och framtid.[5]

Med utgångspunkt från det traditionella valhandlingsteoretiska betraktelsesättet kan man resonera på följande sätt: Vad en konsument förbrukar av en varaktig vara under en tidsperiod är inte själva varan utan de tjänster denna lämnar. Att betrakta dessa tjänster som nyttogivande variabel är därför fullt naturligt. Det är då också naturligt tänka sig, att den penningsumma, som konsumenten anslagit till konsumtionsändamål, är avsedd att täcka dels utgifterna för köp av icke-varaktiga varor, dels kostnaderna för utnyttjandet av de varaktiga varornas tjänster. Ett sådant betraktelsesätt innebär tydligen, att de icke-varaktiga varornas kvantiteter och priser kommer att motsvaras av de varaktiga varornas *utnyttjandegrad* respektive *enhetskostnaderna* för deras utnyttjande. Ser man saken på det sättet, erhålls full analogi mellan varaktiga och icke-varaktiga varor. Vad som tidigare sagts om konsumentens beteendemönster kan därför sägas vara tillämpligt, även då det gäller varaktiga varor. Det må emellertid observeras, att det därvidlag hela tiden är fråga om *utnyttjandet* av tidigare inköpta varaktiga varor och inte om *inköpen* av dessa. Hur inköpen bestäms är en helt annan historia.

[5] Därtill kommer att det valda alternativet är generellare än det andra i den meningen, att det är möjligt att tillämpa på såväl sådana varor, vars utnyttjandegrad kan varieras och sådana, vars utnyttjandegrad knappast är varierbar, medan däremot det andra alternativet inte är tillämpbart på den förra typen av varor.

Om man lägger upp analysen av varaktiga varor på nu nämnt sätt kan man i själva verket därigenom härleda en teori även för inköpen av dessa varor. Hur detta skall göras och vilka slutsatser, som kan dras ifrån en sådan teori, skall nu närmare utvecklas. I princip kan man därvid utgå ifrån antingen den traditionella eller den intertemporala teorin.[6] För enkelhets skull skall vi här dock välja det förra alternativet och för att konkretisera resonemanget skall vi förutsätta, att den vara det gäller är en bil.

Vi betraktar en konsument, vars preferenssystem förutsätts omfatta bilåkning jämsides med övriga varor och tjänster, och ställer oss frågan vilka omständigheter, som skall vara för handen för att han skall köpa en bil. Till en början skall vi därvid förutsätta, att konsumenten har obegränsade kreditmöjligheter, så att ett eventuellt bilköp inte behöver medföra några likviditetsproblem för honom. För enkelhets skull skall vi också bortse från möjligheterna att köpa bilar av olika kvaliteter och förutsätta att det hela tiden är fråga om en viss biltyp.[6a]

Antag först att konsumenten i planeringsögonblicket inte har någon bil. När han då funderar på, om han skall köpa en bil eller inte, ställs han inför precis samma avvägningsproblem, som när det gäller inköpen av andra varor. Han måste väga den nytta han anser sig få av att använda en bil, mot den nytta han kan få av alternativanvändningen av de driftskostnader bilen kommer att åsamka honom i form av avskrivningar, ränteutgifter, skatt, utgifter för bensin, service m. m. Därvid kan han uppenbarligen tänka sig en kontinuerlig skala av intensitet i använd-

[6] När det gäller varor, för vilka det existerar en utvecklad andrahandsmarknad, som ger konsumenten möjligheter att någorlunda beräkna kostnaderna för materiell och immateriell förslitning, förefaller den traditionella enperiodanalysen vara tillfyllest. När det gäller varor, för vilka ingen andrahandsmarknad existerar, är dock kanske ett intertemporalt betraktelsesätt mera tillfredsställande.

[6a] Det spelar för resonemangets skull i själva verket ingen som helst roll, om man tänker sig, att det bara finns en enda bilkvalitet (biltyp) eller om man tänker sig en mer eller mindre kontinuerlig kvalitetsskala och därmed en motsvarande prisskala. I det senare fallet får dock förutsättas, att konsumentens preferenser är differentierade på bilar av olika kvaliteter. Analoga förutsättningar är emellertid nödvändiga att göra även när det gäller icke-varaktiga varor med förekommande kvalitetsdifferenser och därmed sammanhängande problem är således ingalunda specifika för de varaktiga varorna.

ningen av bilen. Det är tekniskt möjligt för honom att köpa bilen och sedan alltefter råd och lägenhet utnyttja bilen hur litet eller hur mycket som helst. Det är nu emellertid att märka, att bilinnehavet i och för sig är förenat med vissa fasta eller halvfasta kostnader, ränta på nedlagt kapital, immateriell förslitning, skatt, försäkring etc. och det gör att enhetspriset per körd mil sjunker ganska snabbt med utnyttjandegraden. I motsats till vad som vanligen förutsätts i den traditionella konsumtionsteorin, blir således enhetspriset i detta fall inte ett givit datum för konsumenten utan beroende på hans eget beteende.[7]

Eftersom enhetskostnaderna vid mycket låg utnyttjandegrad blir orimligt höga, kan konsumenten knappast tänkas skaffa sig bil annat än om han har så stora inkomster, att de tillåter honom att utnyttja bilen relativt mycket så att enhetskostnaderna blir rimliga. Det »lönar sig» inte för honom att skaffa bil, om han inte har möjlighet att utnyttja den ganska intensivt. Detta betyder naturligtvis att en person med mycket låg inkomst inte kommer att köpa någon bil.[8] Inte heller kommer han att köpa någon bil, om han skulle få en mindre inkomsthöjning eller om priserna skulle sjunka något. Om emellertid personen i fråga får successivt ökade inkomster, kan han så småningom komma upp i närheten av den »kritiska punkt» på inkomstskalan, där han anser sig ha råd till att ha bil.[9] Får han i det läget en inkomstökning, köper han bilen. Och har han väl köpt den, har han sedan anledning att utnyttja den ganska intensivt.[1]

[7] Om man i ett tvådimensionellt diagram låter den vågräta axeln ange bilens utnyttjandegrad — mätt t. ex. i antal mil — och låter den lodräta axeln ange kvantitet av en icke-varaktig vara, blir konsumentens budgetlinje i detta fall inte en rät linje. Den kommer i stället att utgöras av en punkt relativt högt uppe på den lodräta axeln och vidare av en linje, som börjar ett stycke *nedanför* denna punkt och så småningom går ner till den vågräta axeln. Denna linje behöver inte vara en rät linje.

[8] Det må observeras, att när det i detta sammanhang talas om inkomst menas därmed den utgiftssumma konsumenten anslagit för konsumtionsändamål helt oavsett om denna summa verkligen överensstämmer med konsumentens inkomst eller inte.

[9] Liknande resonemang förekommer i *J. S. Duesenberry:* Income, Saving and the Theory of Consumer Behaviour, Cambridge, Mass. 1949, appendix.

[1] Det är enligt detta betraktelsesätt ingalunda nödvändigt, att konsumentens reaktioner vid en inkomsthöjning och vid en inkomstminskning blir symmetriska i den meningen, att en bilägare, som får successivt minskade inkomster, skulle göra sig av

forts. å nästa sida

Det är ganska självklart, att den belägenheten av »kritiska gräns», varom nu talats, är beroende på storleken på enhetskostnaderna för bilutnyttjandet. Likaväl som en person kan komma över den »kritiska gränsen» genom en inkomsthöjning, kan han då naturligtvis göra det genom en sänkning av priserna på de varor och tjänster eller andra element, som ingår bland kostnadsposterna. Vid sidan om inkomsthöjningar får man således tänka sig, att en sänkning av priserna på bilar, bensin, försäkring m. m., en räntesänkning eller minskade avskrivningar kan bli köputlösande faktorer.

Vad som nu har sagts har gällt en person, som från början inte hade någon bil. Om vi så övergår till att betrakta en konsument, som redan har en bil, och frågar efter vilka omständigheter, som måste vara för handen för att han skall byta denna bil (eller skrota den och köpa en ny), blir situationen delvis en annan. De faktorer, som är avgörande för om ett *förstagångsköp* kommer till stånd eller inte, är inte helt identiska med dem, som är avgörande för ett *ersättningsköp*.[1]

För att infoga ersättningsköpen av bilar i en valhandlingsteoretisk analys får man tänka sig att konsumentens preferenser för bilåkning är differentierade på nya och begagnade bilar. När konsumenten då funderar på, om han skall byta sin bil eller inte, ställs han inför det vanliga avvägningsproblemet. Han får väga den ökning i tillfredsställelse han kan få genom att köpa en ny bil mot den ökning han kan få genom alternativanvändningen av de merutgifter, som bilbytet kan förorsaka honom. Hur en sådan avvägning utfaller beror då naturligtvis på — förutom preferenssystemets utseende och den gamla bilens beskaffenhet —

---

med bilen vid just den punkt på inkomstskalan, där han köpt sin första bil. Förekomsten av handelsmarginaler gör, att en bilägare som regel inte kan räkna med att kunna sälja sin bil för lika stort belopp, som det skulle kosta honom att köpa en precis likadan. Och det betyder, att han vid ett köp får väga bilutnyttjandet mot en *större* mängd andra varor och tjänster än vid en försäljning. Detta förhållande bör leda till, att den kritiska gränsen för försäljningen ligger lägre ner på inkomstskalan än den kritiska gränsen för köp.

[1] Att man vid en analys har anledning till att skilja mellan nyanskaffningsköp och ersättningsköp har framhållits av flera författare. Se t. ex. *P. de Wolff:* The Demand for Passenger Cars in the United States, Econometrica 1938: 2, s. 113—129; samt *J. Tinbergen:* Statistical Testing of Business Cycle Theories. II Business Cycles in the United States of America 1919—32. League of Nations, Geneva 1939, kap. 2.

hur stora merkostnaderna blir samt på hans inkomsts storlek. Vid bestämningen av merkostnaderna kommer här givetvis det utbytespris han kan få för den gamla bilen — dels vid ett omedelbart byte, dels vid ett byte vid senare tidpunkt — in i bilden som en väsentlig faktor.

Om en person som *har* en bil, får en inkomsthöjning eller om priserna faller behöver detta naturligtvis inte föranleda honom till att byta sin bil. Endast i det fallet att han befinner sig just på gränsen till ett bilbyte, kan inkomsthöjningen bli en köputlösande faktor. Om han tidigare tänkt att behålla sin gamla bil i ännu ett år och sedan byta, kan naturligtvis inkomsthöjningen förmå honom till att byta redan nu. Det är emellertid tydligt att själva ökningen i inkomst inte spelar samma dominerande roll för ersättningsköpen som för förstagångsköpen. Den dominerande faktorn torde i stället bli beskaffenheten hos den gamla bilen. Eftersom denna förslits vid användningen kan givetvis ersättningsköp — i motsats till förstagångsköp — komma till stånd även om inkomster och priser förblir oförändrade.[1]

Av de enkla resonemang, som nu förts angående konsumentens köpreaktioner när det gäller varaktiga varor har framgått, att vissa väsentliga olikheter mellan varaktiga och icke-varaktiga varor framkommer vid en valhandlingsteoretisk analys. Det kan vara anledning att belysa dessa olikheter något närmare.

Om man begränsar sig till att betrakta icke-varaktiga varor, ger teorin vid handen att de kvantiteter, som konsumenten köper, vid givet preferenssystem beror på inkomstens storlek samt priserna på varorna. Som normalfall brukar man därvid betrakta den situation, då dessa kvantiteter förändras kontinuerligt med inkomst och priser. När man för in även varaktiga varor i bilden, blir förhållandena emellertid annorlunda.

När det gäller förstagångsköp av en varaktig vara blir inkomstens höjd

---

[1] Ovanstående resonemang implicerar i själva verket antingen förekomsten av handelsmarginaler vid köp och försäljning av bilar eller också, att priserna på begagnade bilar — åtminstone inom vissa gränser — faller desto mindre per körd mil ju mer bilen använts. Om handelsmarginalerna vore mycket små och bilpriserna föll mindre per körd mil, när bilen var ny än när den blev äldre, skulle nämligen detta leda till att folk hade anledning att byta bil ideligen.

i och för sig inte avgörande för om ett köp kommer till stånd eller inte. Vad som spelar roll är om konsumenten får en sådan inkomst*höjning*, att han därigenom kommer över den »kritiska punkt» på inkomstskalan, vid vilken han anser sig ha råd att utnyttja varan så intensivt att enhetskostnaderna blir rimliga. Man kan därför inte tala om någon inkomstelasticitet för varan i fråga. Det är bara på en enda punkt på inkomstskalan som ett köp kommer till stånd. Vidare har det framgått, att när konsumenten väl en gång köpt varan, kommer han att ha anledning att utnyttja den relativt intensivt, vilket innebär att hans kostnader för utnyttjandet inte kommer att förändras kontinuerligt med inkomsten. I stället blir det så, att i och med att varan är köpt, kommer kostnaderna för dess utnyttjande att plötsligt stiga från o till ett relativt stort värde. Det är alltså inte endast sambandet mellan inköp och inkomst, som kommer att uppvisa en diskontinuitetspunkt, utan även sambandet mellan inkomst och utnyttjandegraden.

Det förhållandet, att en person kan komma i den situationen, att en relativt liten inkomsthöjning förmår honom att köpa en varaktig vara, som han tidigare inte haft, och därmed att plötsligt ådra sig ganska stora kostnader för utnyttjandet av denna vara, måste enligt det valhandlingsteoretiska betraktelsesättet leda till att han samtidigt minskar sina utgifter för andra varor i motsvarande grad. De varor som träffas av en sådan utgiftsminskning behöver ingalunda ha karaktären av »inferior goods». Inkomsthöjningen kan föranleda honom till en plötslig radikal omläggning av sina konsumtionsvanor. Diskontinuiteten i utgifterna för en varaktig vara kan alltså »smitta av sig» till även icke-varaktiga varor.

Det vore naturligtvis av stort intresse, om man a priori kunde säga hur en konsument i samband med köp av en varaktig vara, exempelvis en bil, lägger om sina konsumtionsvanor. Av vilka varor kommer han att minska sin konsumtion och av vilka varor kommer han att öka sin konsumtion? Denna fråga kan teorin emellertid inte besvara på annat sätt än genom att säga, att konsumtionen av alla substitutionsvaror som inte är »inferior goods», säkert minskar och konsumtionen av starkt komplementära varor ökar. Bortsett från rena trivialiteterna, såsom t. ex. att en person efter köp av bil ökar sin konsumtion av bensin och minskar

sin konsumtion av resor med kollektiva färdmedel, säger oss detta emellertid inte särskilt mycket.

Hittills har nu hela tiden förutsatts, att konsumenten haft obegränsade kreditmöjligheter. Detta är naturligtvis inte en särskilt realistisk förutsättning. Om vi överger den uppkommer dock vissa komplikationer i den formella behandlingen av problemet. Dessa är emellertid inte omöjliga att lösa och därvidlag kan man tänka sig flera olika alternativ, alltefter den situation, som kan tänkas föreligga. Om t. ex. bilen måste köpas kontant och konsumenten inte kan anskaffa erforderlig kredit, tillkommer naturligtvis den begränsningen i hans valsituation, att ett köp inte kan komma till stånd annat än om han har en egen förmögenhet tillräcklig att fylla luckan mellan inköpspris och kreditgränsen. Detta kan medföra den konsekvensen, att den köputlösande faktorn i ett sådant fall inte blir steget över den »kritiska punkten» på inkomstskalan utan i stället ett steg på *förmögenhets*skalan; köpet kan inte komma till stånd förrän konsumenten sparat ihop tillräckligt med likvida medel. Vidare får man vid begränsade kreditmöjligheter kanske ta hänsyn till att amorteringen på eventuellt lån kan bli ytterst betungande för konsumenten och att han därför kanske tvingas till att helt och hållet inräkna amorteringarna i kostnaderna för användningen av bilen. Vid begränsade kreditmöjligheter kan man vidare tänka sig, att konsumenten sätter ett visst värde på själva innehavet av likvida medel eller att han känner ett visst obehag vid att skuldsätta sig och det kan man infoga i teorin genom att låta konsumentens preferenssystem omfatta innehavet av likvida medel såsom en »nyttogivande» variabel.[2] Det är alltså klart, att begränsningen av kreditmöjligheterna inte omöjliggör utan endast komplicerar den typ av analys, som tidigare behandlats. Samtidigt är det helt självklart, att hur man än gör måste man komma till det resultatet, att en åtstramning av kreditmöjligheterna måste leda till att köpen av varaktiga varor blir mindre än de skulle blivit denna åtstramning förutan.

De ovan i detta avsnitt deducerade slutsatserna angående bestämningsgrunderna för köp av varaktiga varor, står i god samklang med empiriska erfarenheter. Utförda budgetundersökningar ger enstämmiga belägg för

[2] Så har gjorts i *L. R. Klein:* Economic Fluctuations in the United States, kap. 2.

att innehavet av dyrbara varaktiga varor — i enlighet med vad teorin säger — är mer eller mindre starkt positivt korrelerat med inkomstens storlek.[3] Det har också kunnat konstateras, att folk, som just fått inkomsthöjningar visat större benägenhet att köpa varaktiga varor än folk med oförändrade inkomster samt att de personer, som under en viss period inköpt en eller fler varaktiga varor under denna period haft ett mindre monetärt sparande än andra personer.[4] Det har vidare visat sig att köpen av varaktiga varor — alldeles som man kan vänta av teorin — vid konjunktursvängningar brukar fluktuera starkare än köpen av icke-varaktiga varor; när inkomsterna går ner tillkommer inga nya förstagångsköpare samtidigt som ersättningsköpen uppskjuts och när inkomsterna stiger tillkommer många förstagångsköpare samtidigt som ersättningsköpen forceras. Utvecklingen av bilköpen såväl i vårt land som i andra länder under 1930-talets första hälft ger en utmärkt illustration härpå.[5]

*

Det må nu observeras, att de teorier för konsumentens konsumtionsvaruval, som nu skisserats i detta och de två föregående avsnitten, gäller hans planering i en viss *tidpunkt*. Teorin ger oss en rationell förklaring till hur konsumenten vid planeringstillfället träffar sitt val och hur hans valsituation kan tänkas bli påverkad av förändringar i priser, inkomster och andra för honom relevanta variabler. Den ger oss emellertid *inte* möjligheter att förklara varför en person under en tidsperiod handlar på ett sätt och under en annan på ett annat och inte heller att förklara de förändringar, som kan tänkas förekomma i marknadsefterfrågan — dvs. den från samtliga konsumenter härrörande efterfrågan — på konsumtionsvaruområdet. För det första säger oss ju teorin endast hur konsumenten vid *givna* nyttoföreställningar löser sitt valproblem; den säger oss däremot ingenting om hur dessa nyttoföreställningar bestäms och den förnekar ingalunda möjligheten av att dessa ändras från tidpunkt

[3] Se t. ex. appendix 3 i denna undersökning samt *L. R. Klein:* Major Consumer Expenditures and ownership of Durable goods, Bulletin of the Oxford University Institute of Statistics, nr 4, vol. 17, 1955.

[4] Se t. ex. *G. Katona and E. Mueller:* Consumer Attitudes and Demand 1950—1952, Michigan 1953 samt *L. R. Kleins* i föregående not citerade arbete.

[5] Se kap. 9 i denna undersökning.

till tidpunkt. För det andra avser ju teorin endast *en* konsument och den säger ingenting om huruvida det är möjligt att därav dra några slutsatser angående marknadsefterfrågan.

Eftersom föreliggande undersökningsanalys just är avsedd att ge förklaringar till marknadsefterfrågans förändringar från tid till annan, är den hittills framställda teorin uppenbarligen inte tillfyllest. Den måste kompletteras med en diskussion om dels hur marknadsefterfrågan i en viss tidpunkt bestäms av de individuella konsumenternas efterfrågan, dels hur man skall tänka sig att de individuella nyttoföreställningarna bestäms och hur de kan tänkas förändras. Det är dessa två problem som skall behandlas i de två följande avsnitten.

Marknadsefterfrågan

Eftersom marknadsefterfrågan utgör summan av alla på marknaden uppträdande konsumenters individuella efterfrågan, kan den uppenbarligen betraktas såsom bestämd av samma faktorer, som bestämmer de enskilda konsumenternas konsumtionsval, dvs. de individuella preferenssystemen, de individuella inkomsterna, de olika varupriserna etc. Marknadsefterfrågans reaktioner vid förändringar i inkomster, priser etc. måste därför kunna ses som summan av de enskilda konsumenternas reaktioner. Vid en allmän inkomsthöjning t. ex. bör efterfrågan stiga på alla varor, som inte betraktas som »inferior goods», och för varje vara gäller naturligtvis, att summan av alla individuella ökningar i efterfrågan utgör ökningen i marknadsefterfrågan. Analoga förhållanden gäller för prishöjningar. Vid en prishöjning på en vara bör marknadsefterfrågan på denna vara minska och minskningen blir därvid naturligtvis lika med summan av de individuella efterfrågeminskningarna. Om man vill använda elasticitetsbegreppen kan dessa förhållanden uttryckas så, att vid proportionella inkomstförändringar blir marknadsefterfrågans inkomstelasticitet för en vara ett genomsnitt av de individuella inkomstelasticiteterna och att marknadsefterfrågans priselasticitet för en vara blir ett genomsnitt av de individuella priselasticiteterna.[6]

[6] Marknadsefterfrågans elasticiteter blir mera exakt uttryckt vägda medeltal av de individuella elasticiteterna, varvid vikterna utgörs av de efterfrågade kvantiteterna. Se *H. Wold:* Demand Analysis, kap. 7.

På detta sätt måste det alltså råda en viss analogi mellan den enskilde konsumentens och marknadens sätt att reagera vid förändringar i inkomster, priser etc. Analogin är emellertid inte fullständig i *den* meningen, att man — om man nu för enkelhets skull begränsar sig till den traditionella teorin — kan betrakta marknadsefterfrågan vid givna preferenser såsom entydigt bestämd av priserna samt konsumenternas sammanlagda inkomster. För ett och samma värde på den totala inkomstsumman kan nämligen marknadsefterfrågan på de olika varorna tänkas vara olika stor allt efter det antal konsumenter, som uppträder på marknaden, och alltefter det sätt, varpå inkomsterna är fördelade mellan de olika konsumenterna.[7] Marknadsefterfrågan blir med andra ord beroende av även konsumenternas *antal* och av *inkomstfördelningen.*

Vill man renodla frågan, hur en förändring av konsumenternas *antal* påverkar marknadsefterfrågan får man bortse från möjligheterna till att de konsumenter, som tillkommit till eller avgått från den ursprungliga populationen kan vara annorlunda beskaffade i konsumtionsavseende än de ursprungliga konsumenterna. Man får förutsätta, att alla nu nämnda kategorier är homogena i den meningen, att de har samma genomsnittliga inkomst, förmögenhet etc. samt att deras genomsnittliga efterfrågan på alla varor är lika för alla prisalternativ. Man kan då tala om en förändring i konsumenternas antal vid oförändrade preferenser, oförändrade genomsnittsinkomster etc.[8]

Det är nu ytterst lätt att se, vilka konsekvenser en sådan antalsföränd-

---

[7] Härtill kommer, att det ofta förekommer vissa geografiska eller andra olikheter i det pris, som konsumenterna har att betala för en och samma vara. Uppenbarligen kan sådana prisolikheter påverka efterfrågans storlek. Det skulle emellertid föra för långt att här gå in på en allmän analys av vad förekomsten och förändringarna i sådana prisolikheter kan betyda. Det finns nämligen en stor mängd olika typer av prisolikheter, vilka icke kan behandlas över en kam, och en analys skulle därför fordra en genomgång av ett stort antal olika alternativ. I de följande kapitlen kommer dock vissa med prisolikheter sammanhängande problem att diskuteras.

[8] Om man vill analysera effekten av en antalsökning, där denna förutsättning inte är uppfylld, får man gå stegvis till väga och först undersöka den renodlade effekten av antalsökningen och sedan se, vilken effekt som kan komma ifrån den bristande homogeniteten. Vilken denna senare effekt kan bli beror på de nytillkommande och de avgående konsumenternas inkomster, förmögenheter etc. samt hur deras preferenssystem förhåller sig till den ursprungliga populationens.

ring har för marknadsefterfrågan på de olika varorna. Uppenbarligen måste samtliga kvantiteter öka i precis samma proportion som antalet konsumenter. Det måste också den totala inkomstsumman göra, och det betyder att marknadsefterfrågan på varje vara stiger i samma proportion som den sammanlagda inkomstsumman ökat. Utgiftsandelarna för de olika varorna påverkas däremot inte. För att kunna inordna en sådan händelseutveckling i det valhandlingsteoretiska schemat är det nödvändigt, att man låter den marknadsmässiga motsvarigheten till den enskilde individens efterfråga och inkomst bli marknadsefterfrågan *per konsument,* inkomsten *per konsument* etc. Vid en marknadsanalys måste man med andra ord laborera med genomsnittsvärden och inte med totalsummor. Dessa senare går inte att behandla i analogi med motsvarande begrepp för den enskilde individen. Sambandet mellan sammanlagd inkomstsumma och sammanlagd efterfrågan på en vara kommer vid en förändring i antalet konsumenter alltid att ges en tendens till att motsvara inkomstelasticiteten 1, vilket naturligtvis gör, att man av ett sådant samband inte kan dra några slutsatser angående den »verkliga» inkomstelasticiteten.[9]

Hur en förändring av *inkomstfördelningen* vid oförändrade förhållanden i övrigt påverkar marknadsefterfrågan på olika varor, beror naturligtvis helt och hållet på, hur de personer, som berörs av inkomstomfördelningen, förändrar sin konsumtion vid ökningar eller minskningar i inkomsterna. Eftersom en förändring i inkomstfördelningen innebär en överföring av inkomster från en persongrupp till en annan, blir givetvis den av överföringen föranledda förändringen i efterfrågan på en viss

---

[9] Detta förhållande kan illustreras med ett enkelt exempel. Antag att en person har inkomsten 10 000 kronor och att han konsumerar 100 enheter av en viss vara, vars inkomstelasticitet i det läget är 0,1. Säg sedan att denne person får en inkomsthöjning på 10 procent. Det innebär då, att han därefter kommer att konsumera 101 enheter av varan i fråga vid en inkomst på 11 000 kronor. Säg nu vidare, att det tillkommer en konsument som har precis samma egenskap som den förste och att han då också har en inkomst på 11 000 kronor och en konsumtion av varan i fråga på 101 enheter. Detta betyder då, att den totala inkomstsumman stigit från 10 000 kronor till 22 000 kronor samtidigt som den sammanlagda konsumtionen stigit från 100 enheter till 202 enheter, vilket tydligen innebär ungefär en fördubbling av såväl inkomster som konsumtion, trots att inkomstelasticiteten förutsätts vara endast 0,1.

vara avhängig av hur mycket de personer, som fått ökade inkomster, därigenom ökar sin konsumtion och hur mycket de personer, som fått minskade inkomster, därav föranleds att minska sin konsumtion. Marknadsefterfrågan ökar, om den förra persongruppens *marginella konsumtionsbenägenhet* för varan i fråga — dvs. den andel av inkomstökningen som åtgår till köp av varan i fråga — är större än den senare gruppens. Således bör t. ex. en inkomstomfördelning till förmån för familjer med barn öka efterfrågan på barnkläder, leksaker etc., eftersom man kan utgå ifrån att barnfamiljernas marginella konsumtionsbenägenhet för sådana »barnvaror» är större än andra familjers. Av analoga skäl bör en inkomstomfördelning till förmån för yngre personer rimligen leda till ökad efterfrågan på sådana varor — exempelvis sportartiklar — som är speciellt begärliga för dessa åldersklasser, medan efterfrågan på andra varor bör minska.[1]

Ett speciellt intresse har sedan länge kretsat kring frågan, vilken effekt en inkomstutjämning — dvs. en överföring av inkomster från personer med högre inkomster till personer med lägre inkomster — har på konsumtionsvaruefterfrågans storlek och inriktning. Man brukar därvid vanligen föreställa sig, att en sådan omfördelning leder till *dels* en ökad konsumtion totalt sett — dvs. minskat sparande — *dels* en omfördelning av efterfrågeinriktningen från lyxbetonade varor till nödvändighetsvaror.[2] Att man väntar sig dessa konsekvenser beror på att den marginella sparbenägenheten vanligen anses vara större i de högre inkomstklasserna än i de lägre och att den marginella konsumtionsbenägenheten för nödvändighetsvaror är mindre i de högre än i de lägre inkomstklasserna.[3]

---

[1] År 1948 förekom en stark ansvällning av klädköpens omfattning. Det förefaller inte orimligt att tänka sig denna ansvällning såsom delvis förorsakad av den inkomstomfördelning, som det året kom till stånd till barnfamiljernas och de högre åldersklassernas förmån genom införandet av barnbidragen och den allmänna folkpensioneringen.

[2] Se *R. Bentzel:* Inkomstfördelningen i Sverige, Uppsala 1952.

[3] Detta skulle uppenbarligen betyda, att den starka inkomstutjämning, som kommit till stånd under det senaste kvartsseklet, skulle medfört en tendens till minskning i konsumtionen av extremt lyxbetonade varor och till en ökning i förbrukningen av andra varor.

Inkomstfördelningens utseende och förändringar däri är av speciellt stor betydelse för köpen av varaktiga varor. Som nämnts i föregående avsnitt ger valhandlingsteorin under vissa förutsättningar vid handen, att en konsuments förstagångsköp av en varaktig vara kommer till stånd just när konsumenten passerar en viss »kritisk gräns» på inkomstskalan, och det måste ju betyda, att det antal förstagångsköp av varan i fråga, som kommer till stånd under en viss period, blir helt beroende av hur många personer, som under perioden passerar den »kritiska gränsen». I samma mån som denna gräns är någorlunda densamma för olika individer, måste därav följa, att antalet förstagångsköp under en period blir starkt beroende av, hur många personer som befinner sig i det inkomstintervall, dit förstagångsköpen är koncentrerade. Givetvis beror det dessutom på hur stora inkomstökningar som under perioden kommit dessa personer till del. Ju fler personer som befinner sig i inkomstintervallet i fråga och ju större inkomstökningar dessa personer får desto större blir antalet förstagångsköp. Att även inkomstökningarnas storlek blir avgörande för hur många köp, som kommer till stånd, betyder uppenbarligen att själva *takten* i inkomstutvecklingen blir av betydelse för köpens omfattning.[4]

---

[4] För att mer konkret belysa nu nämnda förhållande kan vi betrakta ett starkt förenklat exempel. Antag, att alla konsumenter har precis samma preferenssystem och att detta är så beskaffat, att vid rådande prisläge den »kritiska gränsen» för förstagångsköp av bilar ligger vid en inkomst på 10 000 kronor. Det antal förstagångsköp, som kommer till stånd under ett visst år, kommer i detta fall att helt bestämmas av hur många personer, som får sådana inkomsthöjningar, att de just passerar 10 000 kronorsstrecket. Om man nu förutsätter, att det under ett år skett en allmän inkomstökning på exempelvis 2 procent, skulle det innebära, att antalet förstagångsköp av bil blev just lika stort, som antalet personer, som tidigare legat i inkomstintervallet 9 800—10 000 kronor. Vore inkomsthöjningen mindre, t. ex. 1 procent skulle endast de personer som tidigare legat i intervallet 9 900—10 000 kronor kommit att köpa bil. Huruvida antalet förstagångsköpare i detta exempel ökar från ett år till ett annat beror enligt detta resonemang på dels om inkomsthöjningen det ena året är större eller mindre än det andra, dels vilken lutning inkomstfördelningskurvan har vid 10 000 kronorsstrecket. Vid en och samma takt i inkomstökningen ökar köpen år från år, om 10 000 kronorsstrecket ligger på den del av inkomstfördelningskurvan, som sluttar neråt höger, medan köpen minskar, om 10 000 kronorsstrecket ligger på den del, som sluttar neråt vänster. För undvikande av missförstånd må det påpekas, att förekomsten av en skarpt markerad sådan »kritisk gräns» motsägs av empiriska erfarenheter.

Som nämnts i avsnittet om varaktiga varor är inkomstens höjd i och för sig inte avgörande för om ett köp av en varaktig vara kommer till stånd eller ej. Det råder inget entydigt samband mellan inkomst och inköp av varaktiga varor. Enligt där förda resonemang måste däremot vid givna preferenssystem *beståndets* storlek inom en grupp av konsumenter var entydigt bestämt av dessas inkomster och av de rådande priserna. Det förhållandet, att själva takten i inkomst- och prisförändringarna blir bestämmande för köpen av varaktiga varor kan därför ses som en effekt av den s. k. *accelerationsprincipen,* vilken just gör sig gällande vid förändringar i sådana variabler, som bestämmer beståndets storlek. Den mekanism, som ligger bakom denna princip, kan kanske lättast beskrivas genom ett exempel.

Låt oss bortse från bostadsbristen och tänka oss, att vårt lands nuvarande lägenhetsbestånd — cirka 2,5 miljoner lägenheter — svarar mot den efterfrågan, som är förenad med rådande inkomst- och prisläge. Antag vidare, att 1/50 av dessa lägenheter årligen utmönstras. Vid *oförändrade* inkomster och priser betyder det uppenbarligen ett årligt nybyggnadsbehov på 50 000 lägenheter. Antag nu vidare, att lägenhetsbeståndets inkomstelasticitet är 0,3, dvs. att en allmän inkomsthöjning på 1 procent ger upphov till 0,3 procents ökning i det antal lägenheter, som konsumenterna önskar bebo. Om då den allmänna inkomstnivån från att ha varit oförändrad under ett år stiger med exempelvis 3 procent under följande år, innebär detta att nybyggnadsbehovet det året stiger från 50 000 lägenheter till 72 500 lägenheter. Stiger sedan inkomsterna året därpå med exempelvis 5 procent betyder det ett nybyggnadsbehov på omkring 90 000 lägenheter. Om sedan inkomsterna stiger ytterligare men långsammare än med 5 procent om året säg t. ex. 2 procent, skulle detta innebära att nybyggnadsbehovet *sjönk* till omkring 65 000 lägenheter, och om sedan inkomsterna stagnerade skulle omkring 50 000 lägenheter åter vara tillfyllest.[1]

[1] Det har i själva verket gjorts gällande — om med rätta eller ej skall här ej diskuteras — att knapphet på bostäder är en naturlig företeelse i ett expanderande samhälle just på grund av denna accelerationsprincips effekt.

Preferenssystemens förändringar

Hittills har framställningen gällt frågan, hur förändringar i vissa rent ekonomiska faktorer såsom inkomst, priser, förmögenhet osv. kan tänkas påverka konsumenternas handlande. Därvid har de enskilda individernas preferenssystem genomgående betraktats såsom *givna*. En teori av detta slag kan vara användbar för en analys av vad som händer vid momentana förändringar i inkomster, priser etc., men den är inte tillfyllest för en analys av en eller flera konsumenters efterfrågeförändringar under en viss tidsperiod – vare sig denna är lång eller kort. För en analys av detta senare slaget är det givetvis inte tillräckligt att ha en uppfattning om, hur konsumenterna vid givna och oförändrade preferenser reagerar på förändringar i vissa ekonomiska faktorer, utan man måste också ha en uppfattning om, hur konsumenternas preferenser kan tänkas förändra sig under tidens gång. Har man inte det, hänger all analys av förändringar från en tidsperiod till en annan helt i luften. Man har då inte någon som helst möjlighet att uttala sig om de orsakssammanhang, som är avgörande för utvecklingen.

Såsom tidigare nämnts betraktar man inom valhandlingsteorin en persons preferenssystem såsom rent *subjektivt* bestämt. Vilka preferenser en person har, får därför betraktas såsom beroende av en stor mängd olika faktorer. Vi har här anledning att skilja mellan två olika typer av sådana, nämligen dels »yttre» faktorer dels »inre» faktorer. Till den förra typen skall vi då räkna alla dem, som har att göra med de yttre omständigheter, varunder konsumenten i fråga lever, exempelvis hans ålder, hans bostadsort, hans familjeförhållanden och hans arbetsförhållanden. Till de »inre» faktorerna skall vi räkna alla sådana, som har att göra med de egenskaper konsumenten i fråga erhållit genom arv eller tidigare miljöpåverkan och som tillsammans kan sägas konstituera hans rent personliga beskaffenhet. Exempel på sådana inre faktorer blir då hans intelligens, hans temperament, hans önskan att hävda sig, hans intresse för resor, hans intresse och anlag för sportutövning etc.[1]

[1] Författaren är väl medveten om, att någon klar gränslinje mellan vad som här kallats yttre och inre faktorer knappast kan dras. Uppdelningen i yttre och inre faktorer har här gjorts närmast för dispositionen av den följande framställningen.

I det följande skall vi nu något närmare utveckla, hur man kan tänka sig att marknadsefterfrågan på olika varor påverkas av förändringar i konsumenternas preferenssystem. Därvid skall vi först behandla den påverkan, som kan komma från ändrade »yttre» faktorer och sedan den, som kan komma från förändringar i de »inre» faktorerna.

De yttre faktorerna

Att en persons preferenser är beroende av yttre omständigheter, såsom ålder, familjeförhållanden, bostadsort m. m. är helt självklart. Familjer med barn har naturligtvis större nytta av barnkläder och leksaker än familjer utan barn, ungdomar har större användning av sportartiklar än äldre personer etc. Detta innebär naturligtvis, att en persons preferenser måste förändras i och med att personen i fråga åldras, gifter sig, får barn, flyttar från en ort till en annan osv. För den enskilde konsumenten får man därför tänka sig, att preferenssystemet förändras successivt hela livet igenom. Detta måste också betyda, att även hans efterfrågan på varor och tjänster förskjuts från tid till annan, även om inga förändringar i hans inkomst, i priserna eller i andra ekonomiska storheter kommer till stånd.

Det förhållandet, att den enskilda konsumentens preferenssystem måste tänkas undergå ständiga förskjutningar, behöver emellertid inte betyda att marknadsefterfrågan på olika varor förändras i motsvarande grad. Marknadsefterfrågan utgör ju summan av alla de enskilda konsumenternas efterfrågan och det kan naturligtvis vara så, att de förändringar, som sker i den ene individens efterfrågan, just motverkas av motsvarande förändringar i andras. Är t.ex. befolkningen fullt stationär, — vilket bland annat innebär att antalet personer i olika åldrar, antalet gifta personer och antalet familjer med barn förblir oförändrat, när tiden går — bör knappast de förändringar, som härrör från åldrande, civilståndsbyte och förändringar av barnantalet leda till någon förändring i marknadsefterfrågan. När den ene åldras kommer nämligen i så fall en annan person alltid att inta hans plats i åldersfördelningen, och när en gifter sig kommer en annan att utträda ur kategorien gifta personer osv. När befolkningen *inte* är stationär kommer frågan emellertid i en annan

dager. De förskjutningar, som då sker i befolkningens fördelning mellan olika åldersklasser, mellan gifta och ogifta etc. kan bli av stor betydelse för marknadsefterfrågan. Om t. ex. antalet ungdomar ökar i jämförelse med antalet äldre personer bör detta rimligen leda till ökad efterfrågan på sådana varor, som är särskilt begärliga för yngre personer. Och om barnantalet växer, bör detta rimligen leda till ökad efterfrågan på »barnvaror».

Vad som nu sagts om befolkningsförhållanden har sin fulla motsvarighet då det gäller förändringar i även andra »yttre» faktorer än de demografiska. För den enskilde konsumenten kan man exempelvis vänta sig, att en arbetstidsförkortning skall leda till en viss omläggning av konsumtionsvanorna; konsumenten i fråga får ju därigenom ökad fritid och det är då rimligt att tro, att han kommer att utnyttja denna fritidsökning på ett eller annat sätt, som inverkar på hans konsumtions inriktning. En allmän arbetstidsförkortning får därför tänkas medföra konsekvenser för marknadsefterfrågan på de olika varorna. I sådana fall däremot, då en arbetstidsminskning för vissa konsumenter motsvaras av en ökning för andra, såsom exempelvis alltid sker genom att vissa personer pensioneras medan samtidigt andra kommer upp i arbetsför ålder, har man ingen speciell anledning vänta sig, att marknadsefterfrågan skall påverkas i någon större utsträckning.

Under de senaste decennierna har många förändringar av nu nämnd art ägt rum i vårt land och flera av dessa har satt tydliga spår efter sig i de statistiska serierna över konsumtionsutvecklingen. Som exempel kan nämnas den sänkning av giftermålsåldern samt den ökning i semestertidens längd, som ägt rum. Sänkningen av giftermålsåldern har medfört en stor ökning av efterfrågan på lägenheter, och semestertidens ökning har med all sannolikhet varit en bidragande orsak till den väldiga ökning som skett i utgifterna för resor.[5]

En alldeles speciell typ av förändring i de »yttre» faktorerna kan sägas vara den som uppstår, då en *ny* vara introduceras på marknaden. När så sker kommer konsumenten att få fler varor än tidigare att välja emellan — eller med andra ord att få sitt preferenssystem utökat med en di-

[5] Se härom vidare i de kapitel, som behandlar bostäder respektive resor.

mension. Börjar han då köpa av den nya varan, måste detta givetvis medföra återverkningar på hans konsumtion av andra varor. De pengar, som åtgår till köp av den nya varan måste ju tas någonstans ifrån och frågan blir då varifrån han tar dessa pengar. Kommer han att minska sin konsumtion och i så fall, vilka varor träffar en sådan minskning?

Även om man kan tänka sig fall, där introduktionen av en ny vara kan föranleda en konsument att köpa den nya varan utan att minska köpen av någon annan vara — dvs. att låta köpen av den nya varan helt gå ut över sparandet — måste man såsom normalfall nog tänka sig, att köpen av en ny vara delvis »finansieras» genom en motsvarande minskning i köpen av andra varor. I den mån, som den nya varan är utpräglat substitut till en eller flera av de varor, som tidigare funnits, är det naturligt tänka sig, att konsumenten minskar sina köp av dessa senare varor med ungefär lika mycket, som köpen av den nya varan kostat honom. Och om substitutionsförhållandet är mindre utpräglat, bör konsumenten minska köpen av substitutionsvarorna men dock knappast med lika stort belopp, som det han ger ut på den nya varan. Om nu, emellertid, den nya varan inte har något utpräglat substitut — såsom exempelvis radion, när den kom — vad kan man då säga om den nya varans »finansiering»? Jo, om den nya varan varken är substitut eller komplement till någon tidigare förekommande vara, bör köpen av den nya varan leda till samma konsekvenser för efterfrågan på andra varor som en motsvarande inkomstminskning. I och med att personen i fråga köper den nya varan, får han ju mindre pengar över för köp av andra varor, och om då den nya varan varken är substitut eller komplement till någon annan vara, finns det inga skäl till att konsumenternas preferenser för de övriga varorna skulle förändras genom introduktionen av den nya varan.[6, 7] Vidare

[6] Att introduktionen av en ny vara, som varken är substitut eller komplement till någon annan vara, medför samma konsekvenser för inköpen av övriga varor, som en inkomstminskning, kan kanske enklast visas genom följande resonemang: Man utgår ifrån det läget, i vilket den nya varan redan introducerats och konsumenten gör av med en viss del av sin inkomst på köp av denna vara. Sedan gör man den konstruktionen, att man tänker sig denna nya vara bli ransonerad, så att konsumenten måste inskränka sin konsumtion därav och alltså komma ifrån optimalpunkten. En del av hans inkomst kommer då att frigöras för användning till köp av andra varor.

forts. å nästa sida

kan det sägas, att om den nya varan är en *varaktig* vara, vars inköp fordrar en stor kapitalinsats från konsumentens sida, är det sannolikt att köpet av den nya varan speciellt går ut över köpen av andra varaktiga varor. I så fall kan nämligen köpet av den nya varan medföra en påfrestning på konsumentens likviditet och denna påfrestning kan då bli tillräcklig för att omöjliggöra sådana ytterligare kapitalinsatser, som köp av andra varaktiga varor skulle krävt.

Som nämnts i föregående kapitel har en mycket stor mängd nya varor introducerats på den svenska marknaden under det senaste kvartsseklet och detta har lett till vissa mycket tydligt framträdande konsekvenser för utvecklingen. I de allra flesta fall har de nya varorna varit mer eller mindre starkt utpräglade substitut till tidigare förekommande varor och introduktionen av de nya varorna har då lett till en minskning i konsumtionen av substitutionsvarorna. Konstfiberkläderna har expanderat på ylle- och bomullsklädernas bekostnad, mopederna har expanderat på trampcyklarnas bekostnad etc. och minskningen i efterfrågan på hembiträden är otvivelaktigt delvis beroende på introduktionen av de moderna hushållsapparaterna. I många fall har uppkomsten av nya varor dragit med sig en ökning i konsumtionen av andra varor, naturligtvis då sådana, som är komplement till de nya varorna. Som typexempel kan nämnas den ökning i elektricitetsförbrukninegn, som införandet av de elektriska hushållsmaskinerna medfört.

Med introduktionen av nya varor fullt analoga konsekvenser följer

---

Om man nu tänker sig, att denna ransonering skärps successivt och att den nya varans kvantitet således minskar successivt för att slutligen bli lika med o, kommer de övriga varornas kvantiteter att förändras successivt och konsumentens optimalpunkt — när det gäller dessa senare varor — kommer att beskriva en viss given bana. Det kan nu visas, att denna bana blir identisk med den bana, som motsvarande punkt skulle beskrivit, om den nya varan från början varit omöjlig att skaffa och konsumenten ifråga hade fått inkomstminskningar. Därav följer då också, att introduktionen av en ny vara, som varken är substitut eller komplement till någon annan vara, leder till samma efterfrågeändringar beträffande övriga varor som en inkomstminskning med samma belopp, som det vilket konsumenten gör av med på den nya varan.

[7] Det kan sägas vara de nu nämnda förhållandena, som gör att man — om man bortser från varor, som är komplement till den nya varan — a priori har viss anledning vänta sig, att inkomstelasticiteter beräknade på grundval av tidsseriematerial, skall vara mindre än motsvarande elasticiteter beräknade på grundval av hushållsstatistiskt material.

av ett upphävande av tidigare gällande ransonering eller annat hinder för inköp av en vara. Om på grund av restriktioner av ett eller annat slag en otillfredsställd efterfrågan på en viss vara föreligger, och dessa restriktioner mer eller mindre plötsligt upphävs, måste detta rimligen leda till ökade köp av varan ifråga. Konsumenterna får därigenom naturligtvis mindre pengar till övers för köp av andra varor och efterfrågan på dessa andra varor kan då reagera alldeles som vid introduktionen av en ny vara.

De inre faktorerna

När det gäller frågan, vilka förändringar, som kan tänkas komma till stånd i en konsuments inre faktorer, är man inne på problem, som snarare faller inom psykologiens och sociologiens forskningsfält än ekonomins.[8] Företrädare för de förstnämnda två vetenskapsgrenarna har också lämnat många värdefulla bidrag till teorin för konsumenternas beteenden, och inte minst under senare år har man försökt att utveckla denna teori genom en koordination av ekonomisk, psykologisk och sociologisk teori.[9] Även om man därvid långtifrån alltid formulerat sina tankegångar såsom teorier för förändringar i preferenssystem i valhandlingsteoretisk mening, finns det i flertalet fall ingenting som hindrar, att man uppfattar dessa tankegångar så. De blir då icke alternativ till den formella valhandlingsteorin utan i stället komplement därtill.[1] I föreliggande arbete har valts att se saken på det sättet, vilket framgår av den följande framställningen, där en översikt ges över de teorier på detta område, som förefaller vara av särskild relevans för den svenska konsumtionsutvecklingen under det senaste kvartsseklet.

Den enskilde individens tycke och smak är dagligen utsatt för en *av-*

[8] Många ekonomer har helt velat slå ifrån sig problemet om preferenssystemens förändringar med den motiveringen, att detta inte är ett problem av ekonomisk natur. En sådan ståndpunkt förefaller emellertid vara ohållbar. Accepterar man den, måste man också acceptera, att en orsaksanalys av ett händelseförlopp på konsumtionsvaruområdet ligger utanför ekonomins forskningsfält.

[9] Se t. ex. *J. S. Duesenberry:* a. a. samt *G. Katona:* Psychological Analysis of Economic Behaviour, New York 1951.

[1] Jämför *H. Wold:* Demand Analysis, s. 128.

siktlig påverkan från andra personers sida genom reklam och propaganda. Det råder ingen tvekan om att denna påverkan ofta resulterar i betydande förändringar i individernas preferenssystem och därmed också i individernas konsumtionsvaruefterfrågan. Varje affärsman är ju väl medveten om reklamens utomordentligt stora betydelse[1] — särskilt då det gäller märkesvaror — och uppenbarligen har många ideella och andra organisationer lyckats med att genom propaganda styra folks konsumtionsvanor i viss riktning. Detta är ju allt välkända saker.

I det statistiska material, som presenteras i föreliggande undersökning kan man framdra flera exempel på efterfrågereaktioner, som — såvitt man kan se — förorsakats av en avsiktlig påverkan av folks preferenser. Såsom ett sådant exempel kan nämnas den starkt markerade ansvällning av klädköpens omfattning, som kom till stånd 1948. Utan tvivel var denna delvis betingad av den ganska radikala förändring, som det året skedde i dammodet genom införandet av den s. k. »new look».

Det är inte endast genom avsiktligt preferenspåverkande handlingar, som en person kan påverka en annans »tycke och smak». Detta kan också göras omedvetet. Konsumenterna lever ju inte helt isolerade från varandra utan i en mer eller mindre utpräglad gemenskap och vad den ene konsumenten gör lämnar inte den andre helt oberörd. Folk tar med andra ord alltid intryck av varandras handlande. Därigenom uppstår ett visst beroendeförhållande mellan den ene konsumentens preferenssystem och den andres konsumtion, vilket givetvis kan leda till vissa — i den tidigare framställningen icke beaktade — konsekvenser.[2] Hur man mer konkret skall tänka sig detta, skall vi nu gå in på.

Det anses vanligen, att en persons konsumtionsvaror till stor del är betingade av den miljö, i vilken personen lever. I olika miljöer utvecklas olika beteendemönster och den enskilde individen utsätts alltid för en social press till att inte för mycket avvika från mängden inom sin miljö.

[1] Se *K.-E. Wärneryd:* Motiv och beslut i företagsledningens marknadspolitik, Sthlm 1956.

[2] Det är i själva verket förekomsten av sådan interdependens, som utgör huvudargumentet i Duesenberrys angrepp mot den traditionella valhandlingsteorins användbarhet såsom instrument för en analys av en utveckling över tiden. Han menar att detta förhållande omöjliggör aggregation av de enskilda konsumenternas reaktioner. Se *J. S. Duesenberry:* a. a., kap. 1.

Detta har till följd, att konsumtionsvanorna hos individer tillhörande en och samma samhällsgrupp blir relativt ensartade, medan däremot större skillnader kan förekomma mellan de olika grupperna. Det betyder samtidigt, att en person, som »flyttar» från en samhällsgrupp till en annan därigenom blir utsatt för en press till förändring av sina konsumtionsvanor, och därav följer, att en förskjutning i befolkningens fördelning mellan de olika samhällsgrupperna kan leda till förändringar i marknadsefterfrågan.

Det är nu klart, att den gruppbildning, som äger rum i ett samhälle, delvis hänger samman med de rent demografiska förhållandena, ålder, civilstånd etc., och att därför vad som nu sist sagts utgör ett ytterligare argument för befolkningsstrukturens betydelse för konsumtionsvaruefterfrågan. Därjämte tillkommer emellertid åtskilliga andra grunder för gruppbildningen; socialklasstillhörighet, yrkestillhörighet, religiös inställning m. m. Befolkningens fördelning mellan socialklasser, mellan yrkeskategorier etc. får därför tänkas vara av betydelse för marknadsefterfrågan på konsumtionsvaror. Det brukar t. ex. ofta anses, att tjänstemän har en högre klädstandard än arbetare i samma inkomstklass och, om det är riktigt, kan man tydligen vänta sig, att en förändring i befolkningens fördelning mellan tjänstemän och arbetare skall leda till en förändring i efterfrågan på kläder.

Det har gjorts gällande, att folk har en viss benägenhet att för yttervärlden visa, att de lever »ståndsmässigt», dvs. att de har en konsumtionsstandard som står i paritet med den, som deras gelikar har. Detta skulle då medföra, att likriktningen av konsumtionsvanorna i olika grupper i särskilt hög grad skulle gälla sådan konsumtion, som syns utåt.[3] I USA, där man särskilt betonat denna företeelse — s. k. conspicious consumption — brukar bilinnehavet betraktas som typexempel därpå: Den sociala prestigen fordrar, att folk i en viss social ställning skall ha en viss typ av bil och det går inte an att ha en billigare — och inte heller dyrare — bil än grannarna. Att samma företeelse gör sig gällande även i vårt land är

[3] *T. Veblen:* The Theory of the Leisure Class, New York 1907. Liknande tankegångar förekommer i *J. S. Duesenberry:* a. a.

alldeles uppenbart. Som exempel på varor, vilka på detta sätt kan tänkas vara prestigebemängda kan förutom bilar nämnas kläder, radiogrammofon och televisionsapparat.

Om man tänker sig, att de varor, som på detta sätt blir föremål för »prestigekonsumtion» växlar från en tidpunkt till en annan, medför detta naturligtvis konsekvenser för konsumtionsvaruefterfrågans del. Många anser t. ex. att de senare årens hausse i bilköp i kombination med stagnationen i köpen av kläder skulle vara en följd av att bilen nu övertagit klädernas roll som prestigevara framför andra.[4]

När en ny vara introduceras på marknaden, tar det vanligen en viss tid innan den »slår igenom». Efterfrågan på varan reagerar inte omedelbart utan först så småningom. Detta kan man förklara på det viset, att folk till en början inte är fullt informerade om den nya varans användbarhet (eller dess existens) utan först så småningom blir upplysta därom, när de ser andra personer använda varan i fråga. På det viset kommer de konsumenter, som tidigare köpt varan, att genom sin användning av denna påverka andra personers preferenser.[5] De förra kommer med eller mot sin vilja att på så sätt göra »reklam» för varan. Eftersom denna »reklamverksamhet» naturligtvis blir intensivare, ju fler personer, som köpt varan i fråga, får man tänka sig, att dess preferensförändrande effekt till en början växer och växer, och att därför antalet personer, som per år eller per månad »går över» till den nya varan, ökar och ökar. Så småningom måste emellertid tillväxttakten i detta antal minska igen, helt enkelt därför att antalet personer, som ännu återstår att påverka, minskar. Och slutligen måste man komma till den situationen, att alla personer, som överhuvudtaget är påverkbara i detta avseende har börjat an-

---

[4] Denna teori står tydligen i full överensstämmelse med den tanke, som ligger bakom alla de otaliga skämthistorier om folk, som köpt bil utan att ha råd att köra den men haft den stående framför porten till allmänt beskådande.

[5] Detta är ett specialfall av den mekanism som Duesenberry kallar »the demonstration effect». Se *J. S. Duesenberry:* a. a., kap. 2. D. ger i själva verket ännu en förklaring till förekomsten av denna effekt. Han menar nämligen, att folk alltid är så avundsjuka, att den »nytta» en konsument får av en viss budget, *minskar* när konsumenten ser andra personer ha en högre standard. På detta område gäller enligt honom att »what you don't know doesn't hurt you, but what you know does hurt you». *J. S. Duesenberry:* a. a., s. 27.

vända den nya varan. Man kan då säga, att marknaden är »mättad» och att varan »slagit igenom».[6]

Om man nu tänker sig en mekanism av detta slag innebär det tydligen, för de icke-varaktiga varornas del, att köpen per tidsenhet kommer att öka först relativt långsamt, sedan snabbt och därefter långsammare igen tills marknaden är mättad. För de varaktiga varornas del kan emellertid utvecklingen bli en annan. Om en ny sådan vara introduceras på marknaden kan köpen utvecklas så, att de först ökar relativt sakta, sedan under en begränsad tidrymd relativt snabbt men därefter kan en *minskning* i köpen inträffa, naturligtvis beroende på att antalet förstagångsköpare minskar. Det kan med andra ord bli en puckel på kurvan för köpen av en nyintroducerad vara och denna puckels topp ligger före den punkt, då marknaden är mättad. Som exempel på en nyintroducerad vara, där utvecklingen just gått på det viset, kan nämnas radioapparaten. Köpen av radioapparater var större under 1930-talets senare del än vad de varit både tidigare och senare. Detta kan uppenbarligen förklaras med den mekanism, som nyss beskrivits.

Det brukar ofta anses, att folks konsumtionsvanor är trögrörliga i den meningen, att konsumenten, när han en gång vant sig vid en viss konsumtion, på grund av vanans makt blir obenägen till förändringar däri.[6a] Man skulle också kunna uttrycka detta så, att en person blir desto mindre benägen till förändringar i sin konsumtion, ju längre han vant sig vid denna. Uppenbarligen betyder detta, att konsumentens preferenssystem skulle var beroende av hans egen konsumtions storlek och inriktning under det förgångna. Om nu denna tanke är riktig, följer därav att en konsument, som från ett visst utgångsläge får en inkomsthöjning och sedan efter en längre eller kortare tid en precis lika stor inkomstminskning, inte nödvändigtvis behöver tänkas återgå till just den konsumtion, som han hade i utgångsläget; vid den högre inkomsten kan han ha vant

---

[6] Det må observeras, att om man använder *mättad* marknad i denna mening blir mättnadsgränsen inte absolut utan beroende av rådande priser och inkomster. Se *J. S. Duesenberry:* a. a., appendix.

[6a] Se t. ex. *J. M. Keynes:* The General Theory of Employment, Interest and Money, New York 1936, s. 96–97 samt *G. Katona:* Effect of Income Changes on the Rate of Saving, The Review of Economics and Statistics, vol. XXXI, 1949, s. 95–103.

sig vid en viss typ av konsumtion, som han sedan inte vill överge. Hans reaktioner vid inkomsthöjningar och inkomstminskningar behöver med andra ord inte nödvändigtvis vara symmetriska.[7] Vidare följer, att konsumenternas reaktioner på förändringar i inkomster och priser kan tänkas vara olika på kort och lång sikt. Genom att preferenssystemet successivt förändras kan konsumenten först genom en serie anpassningsrörelser komma till den slutliga optimalpunkten.[8] Sådana anpassningsrörelser behöver i själva verket inte ses som en följd av trögheten i vanorna. De kan också ses som följden av ett *trial-and-error*förfarande.[9]

För föreliggande undersökning är distinktionen mellan korttidsreaktioner och långtidsreaktioner av stor vikt. När det som här gäller en prognos på tio års sikt är det uppenbarligen långtidsreaktionerna, som är av primärt intresse, och det är kunskaper om dessa, som eftersträvats i detta arbete. Att på grund av empiriskt material påvisa vilka diskrepanser, som kan förekomma mellan folks reaktioner på lång och kort sikt, är ingalunda lätt. Det är emellertid ganska självklart, att skillnaden kan vara ganska betydande. Man kan ju t. ex. göra det tankeexperimentet, att hyrorna plötsligt höjdes radikalt, säg med 50 procent. På kort sikt kanske detta inte skulle leda till så särskilt stor minskning i efterfrågan på lägenheter, därför att folk, som en gång vant sig vid att bo i egen lägenhet, inte gärna vill avstå därifrån. På lång sikt kan emellertid situationen bli ganska annorlunda, därigenom att de nya åldersklasser som växer upp och börjar fundera på att skaffa egen lägenhet, kanske avskräckas av den höga hyran på ett helt annat sätt än dem, som vant sig vid att bo i en sådan.

*

Av vad som ovan sagts i detta avsnitt, har framgått, att det finns en mängd olika omständigheter, som kan förändra folks preferenser. Man kan då fråga sig, i vilken mån förändringar av detta slag »stör» de

[7] Se t. ex. *R. Mack:* The Direction of Change in Income and the Consumption Function. The Review of Economics and Statistics, vol. XXX, 1948, s. 239–258.

[8] *H. Wold:* Demand Analysis, s. 227 f.

[9] Det finns i själva verket en stor mängd andra förhållanden än de nu nämnda, som är ägnade att framkalla olikheter i reaktionerna på lång och på kort sikt, inte minst förekomsten av varaktiga varor. Det finns emellertid ingen anledning att här gå in på dessa.

relativt enkla relationer mellan efterfrågan, inkomster, priser etc. som valhandlingsteorin implicerar vid oförändrade preferenssystem. Är det så, att förändringarna i de rent ekonomiska variablerna är de för konsumtionsutvecklingen i stort dominerande bestämningsfaktorerna och att förändringarna i preferenser kommer in i bilden mera som krusningar på ytan? Eller är det så, att de förändringar, som förorsakas av inkomsthöjningar, prisstegringar etc. helt överskuggas av sådana förändringar, som inte kan karakteriseras annat än helt vagt såsom förändringar i folks tycke och smak?

Denna fråga är i själva verket av grundläggande betydelse för möjligheterna att göra analyser och prognoser. De i konsumtionsteorin förekommande rent ekonomiska variablerna priser, inkomster, ränta etc. är vanligen empiriskt iakttagbara och de är också möjliga att inordna i en allmän ekonomisk teori. Detsamma kan emellertid inte sägas om folks preferenssystem. Förändringar däri är vanligen inte empiriskt iakttagbara – åtminstone inte i praktiken –, vilket gör, att man kan sluta sig till existensen av sådana förändringar endast genom att iaktta konsumenternas beteenden och att därvid använda »uteslutningsmetoden»; vad som inte kan förklaras med hjälp av iakttagbara faktorer tillskrivs förändringar i preferenserna. Att förklara egendomligheter i en given utveckling enbart med hänvisning till att förändringar skett i folks preferenser, innebär därför i och för sig ingen *orsaks*förklaring. Endast om man kan motivera *varför* sådana förändringar skett och *varför* de verkat på just det ena eller det andra sättet, kan det anses såsom en sådan förklaring. Därtill kommer, att möjligheterna till att göra prognoser måste vara ytterligt små, om det verkligen är så, att förändringar i folks preferenssystem är den för konsumtionsutvecklingen dominerande faktorn. Eftersom man inte har någon allmän teori för hur och när sådana förändringar kommer till stånd, har man ju också ytterst små möjligheter att bedöma i vilken mån sådana förändringar också kommer att inträffa i framtiden. Det är naturligtvis därför som det för en prognosställare framstår som angeläget att arbeta med en teori, vilken i största möjliga utsträckning utgår från rent ekonomiska variabler såsom de för utvecklingen bestämmande faktorerna.

Att på grundval av enbart teoretiska överväganden besvara frågorna angående den betydelse, som förändringen i folks preferenssystem har, är givetvis inte möjligt. Det enda man kan göra, är att gå till förefintligt statistiskt material och undersöka, i vilken mån det är möjligt att göra en tillfredsställande analys med enkla och konkreta medel. Sådan konfrontation har gjorts vid flera tillfällen tidigare och de resultat man därvid kommit till har i många fall varit positiva. Och det material, som presenteras i föreliggande undersökning, ger vid handen, att konsumtionsutvecklingen även under en ganska lång tidsperiod på flertalet punkter kan analyseras med hjälp av ett mycket begränsat antal variabler, i främsta rummet då inkomster, priser och befolkningsförhållanden. De statistiska serierna uppvisar i många avseenden, så stora regelbundenheter, att eventuella förändringar i preferenssystemen inte behöver tillgripas såsom förklaringsgrunder, annat än på enstaka punkter.

Vad som nu sist sagts gäller i främsta rummet större *grupper* av varor. Går man ner till den enskilda varan, blir analyssvårigheterna oftast betydligt större. Det förefaller därför vara så, att folks tycke och smak är starkt föränderliga, när det gäller den enstaka varan, men däremot ganska stabila, när det gäller större varugrupper av typen matvaror, bostad, kläder etc. Detta hänger givetvis ihop med att substitutionsmöjligheterna är betydligt större mellan de enstaka varorna än mellan sådana varu*grupper*.

KAPITEL 3

PROGNOSMETODER OCH STATISTISKT MATERIAL

Prognosens karaktär

En ekonomisk prognos innebär en utsaga om den framtida storleken på en eller flera ekonomiska variabler. En sådan utsaga kan formuleras på flera olika sätt. Den kan för det första uttrycka den framtida storleken på ifrågavarande variabler med väsentligt olika grad av precision; prognosen kan vara vag och begränsad till ett angivande av den *riktning* i vilken prognosvariablerna kommer att förändras, men den kan också vara starkare preciserad och ange — exakt eller inom vissa gränser — *hur* stora förändringarna kommer att bli. För det andra får man tänka sig, att en prognos alltid är förbunden med vissa — implicit eller explicit angivna — *förutsättningar* angående händelseutvecklingen på ett eller annat område, och dessa förutsättningar kan vara mer eller mindre restriktiva. De kan vara av allmän karaktär och utgöras av villkor av typen »om inte freden störs», »om ingen depression inträffar» etc., men de kan också inkludera vissa rent kvantitativa angivna villkor av typen »om nationalinkomsten stiger med tre procent om året», »om prisrelationerna blir oförändrade», »om räntan sänks med en procent» etc. Genom angivandet av sådana förutsättningar inskränks prognosens giltighet och prognosställaren reserverar sig därigenom för vad som kommer att ske, om de inte blir uppfyllda.[1]

[1] Stone skiljer mellan prognoser, som är »conditional» och sådana som är »inconditional». Med det förra slaget menar han därvid — såvitt man kan se — prognoser som är förenade med ett explicit angivet villkor av den typ, som ovan nämnts. Se *R. Stone:* The Role of Measurement in Economics, Cambridge 1951, s. 8.

De slutsatser som kan dras av en prognos är givetvis helt beroende av hur den är formulerad. Den prognos, som är begränsad till att ange en viss variabels utvecklings*riktning*, ger naturligtvis mindre information än den, som anger *hur* stor förändringen kommer att bli. Och den prognos, som anger förändringen till ett vidsträckt intervall — säg t. ex. till en ökning på mellan 10 och 50 procent, ger naturligtvis mindre upplysning än den, som anger ökningen inom snävare gränser — t. ex. till mellan 20 och 30 procent. För den, som önskar veta vad som kommer att ske i framtiden är vidare en prognos av desto större intresse, ju mindre restriktiva de med prognosen förbundna förutsättningarna är. För dem, som inte tror på dessa, mister givetvis prognosen mycket av sitt intresse. En prognos, ställd under exempelvis den förutsättningen, att alla prisrelationer i framtiden kommer att bli oförändrade, kan knappast vara av något större intresse för dem, som är övertygade om att prisrelationerna i verkligheten kommer att undergå väsentliga förskjutningar.

Av vad som nu sagts har framgått, att man för en prognos kan uppställa de önskemålen, att den skall vara starkt preciserad och fri från restriktiva förutsättningar. Att uppfylla dessa önskemål är emellertid långtifrån alltid möjligt. Svårigheterna att göra en prognos med en viss grad av tillförlitlighet växer nämligen mycket snabbt med ökningen i precision och med minskningen i användningen av restriktiva förutsättningar. För den som ställer prognosen är det naturligtvis svårare att — med samma grad av tillförlitlighet — göra en starkt preciserad prognos än att göra en svagt preciserad sådan. Det är ju uppenbarligen lättare att uttala sig om i vilken *riktning* en variabel kommer att utveckla sig än att mera exakt uttala sig om *hur* stor den kommer att bli i framtiden. Och för prognosställare är det naturligtvis också desto svårare att göra sin prognos ju mindre restriktiva förutsättningar han använder. Om han t. ex. baserar sin prognos på en förutsättning om oförändrade prisrelationer, besparas han ju därmed de svårigheter, som är förenade med att avgöra hur prisrelationerna verkligen kommer att utveckla sig och hur sådana förändringar kan tänkas inverka på den eller de variabler, prognosen gäller.

För föreliggande undersökning har det framstått som ett självklart

mål att göra prognoserna *numeriskt* preciserade. På flertalet punkter kommer därför förutsägelserna för 1965 att ges i siffermässig form. Det må emellertid observeras, att de siffror som anges här — liksom fallet är vid alla ekonomiska prognoser — alla måste tänkas vara förenade med ganska stora osäkerhetsmarginaler. De angivna prognosvärdena får därför fattas enbart såsom ett uttryck för den ifrågavarande variabelns *ungefärliga* storlek.

För att kunna göra prognoserna numeriskt preciserande och samtidigt hålla den därmed förbundna problematiken inom rimliga gränser har det varit nödvändigt att avgränsa synfältet genom att använda vissa i själva verket starkt restriktiva villkor. Här har valts att låta prognoserna bli betingade av villkoren, att hela den privata konsumtionen per capita volymmässigt sett kommer att öka med alternativt tre eller två procent om året från 1955 till 1965. Detta innebär att konsumtionsvolymen per capita 1965 enligt 3-procentsalternativet förutsätts komma att bli 34 procent och enligt 2-procentsalternativet 22 procent större än under 1955.

Givetvis är valet av de två nu nämnda alternativen ganska godtyckligt. Även andra siffror kunde valts med kanske lika stor rätt. Det är utomordentligt svårt att yttra sig om den totala konsumtionens framtida ökningstakt. Det är så många nu okända förhållanden som spelar roll därvidlag, inte minst den framtida ekonomiska politiken, den ekonomiska utvecklingen i utlandet samt den inhemska produktivitetsutvecklingen. I brist på möjligheter att göra en ens tillnärmelsevis tillfredsställande prognos på dessa områden har vi i denna undersökning valt att såsom alternativ för utvecklingstakten välja två siffror som ligger på var sin sida om värdet på den ökningstakt som — bortsett från krigsåren — kunnat konstateras under de senaste 25 åren.

Det må nu emellertid påpekas, att de i det följande presenterade prognoserna kan vara av visst intresse, även om man inte tror på något av de angivna utvecklingsalternativen. Upplysningsvärdet hos prognoserna står och faller inte helt med frågan om dessa kommer att uppfyllas eller ej. Man kan nämligen även fatta prognoserna på ett sätt, som gör dem mindre villkorliga. I stället för att betrakta prognoserna såsom giltiga för ett visst år, 1965, kan man betrakta dem såsom giltiga för det år då

den privata konsumtionen har ökat volymmässigt sett så mycket som svarar mot en årlig ökningstakt på 3 respektive 2 procent per capita om året under 10 år. Flertalet av de i det följande angivna prognoserna kan faktiskt fattas på det sättet. Undantag från denna regel utgör dock de punkter i framställningen, som antingen gäller sådana varuköp, vilka till sin omfattning är starkt beroende av åldersfördelningen — t. ex. motorcyklar — eller sådana varor, som ännu inte slagit igenom fullständigt utan kan sägas vara inne i ett av inkomstförändringar oberoende expansionsskede, exempelvis televisionsmottagare. I båda dessa fall är det uppenbart att själva tidsavståndets längd från nu och till den tidpunkt prognosen avser är av stor betydelse.[1]

Prognosmetodiken

Om en ekonomisk prognos skall kunna göra anspråk på att innebära något annat än ett löst utkastat påstående, måste den baseras på en *hypotes* angående mekanismen i det skeende, som är avgörande för den händelse prognosen avser. Prognosställaren måste föreställa sig, att det förekommer vissa regelbundenheter i det ekonomiska skeendet, i form av från tid till annan oförändrade samband mellan olika ekonomiska variabler, och på grundval därav konstruera sin hypotes. Denna får då formen av en *modell* över det eller de samband, som han anser vara av relevans i sammanhanget. Modellen måste därvid vara så beskaffad, att prognosställaren från den samt eventuellt gjorda förutsättningar kan härleda det som han i sista hand måste komma fram till för att kunna uttala sig om framtiden, nämligen ett samband mellan å ena sidan prognosvariabelns storlek vid den tidpunkt eller under den tidsperiod prognosen

[1] Naturligtvis inverkar dessa förhållanden även på konsumtionen av andra varor och det skulle då kunna sägas innebära, att prognoserna även för dessa skulle bli bundna vid själva tidsavståndets längd. Strängt taget är detta naturligtvis riktigt, men mot den invändningen kan sägas, dels att åldersfördelningen förändras ganska långsamt och att det härför behövs en ganska stor tidsförskjutning för att skillnader i åldersfördelningen skall bli av någon större betydelse, dels att de varor, vars utveckling av andra skäl är »tidsbunden» utgör endast en mycket ringa del av den totala konsumtionen och att »fel» i prognosen beträffande dessa varor spelar liten roll för prognosen på andra punkter.

avser och å andra sidan vissa vid prognostillfället kända fakta. Detta samband skall i det följande kallas prognossambandet.

Såsom en exemplifiering av dessa förhållanden kan här nämnas de prognossamband, som i föreliggande arbete kommit till användning beträffande *tidnings*konsumtionen 1965. Om vi betecknar tidningskonsumtionens volym under år t med Q_t och den totala konsumtionens volym under år t med C_t, allt räknat per capita, kan detta samband skrivas

$$Q_{1965} = -22{,}1 + 0{,}0262\ C_{1955}.$$

Denna ekvation har erhållits genom att sammanställa den för tidningskonsumtionens bestämningsgrunder använda modellen

$$Q_t = -22{,}1 + 0{,}0195\ C_t$$

med betingelsen, att den totala konsumtionsvolymen per capita skall stiga med 3 procent om året från 1955 till 1965, dvs.

$$C_{1965} = 1{,}03^{10}\ C_{1955}.$$

Siffran 0,0262 i den översta ekvationen är helt enkelt produkten av 0,0195 och $1{,}03^{10}$.

Det problem man ställs inför vid försök att göra en prognos är tydligen att finna ett prognossamband. Frågan är då, hur man skall kunna göra det. Ja, när det gäller en ekonomisk prognos, är det självklart, att man i första hand vänder sig till den ekonomiska teorin på området. Denna behandlar ju just de inbördes relationerna mellan olika ekonomiska variabler och den bör därför vara ägnad att säga, vilka samband och vilka variabler, som kan vara av betydelse för prognosvariabelns utveckling. I exemplet med tidningskonsumtionen skulle således det första steget vid uppgörandet av en prognos vara, att man gick till konsumtionsteorin och undersökte, vad denna kunde säga om konsumtionen av tidningar. Med den teori, som skisserats i föregående kapitel skulle man då komma till det resultatet, att efterfrågan på tidningar — liksom på andra varor — till sin storlek är beroende på konsumenternas inkomster, priset på tidningar, priserna på alla övriga varor och många andra variabler.

I sin generella utformning kan emellertid den rena teorin dock aldrig utgöra enda hållpunkten för uppställandet av en modell, användbar för numeriskt preciserade prognoser. Skälen därtill är två:

För det *första* innefattar den generella teorin vanligen så många variabler, att det skulle vara praktiskt ogörligt att — utan orimligt restriktiva förutsättningar — vid en prognos ta hänsyn till dem alla. Det har ju exempelvis i föregående kapitel visats att marknadsefterfrågan på en vara är avhängig av samtliga på marknaden förekommande priser, alla de enskilda individernas subjektiva värderingar, inkomster, förmögenhet etc., och att laborera med alla dessa variabler överstiger uppenbarligen långt det möjligas gräns. Om man i tidningsexemplet ovan skulle göra det, skulle modellen bli oändligt komplicerad; den skulle — förutom den ekvation utvisande hur tidningskonsumtionen bestäms av alla dessa variabler — därjämte behöva innehålla ekvationer utvisande hur alla dessa sistnämnda bestäms av andra, hur dessa senare i sin tur bestäms av ytterligare andra osv. osv.

För det *andra* ger den rena teorin ofta en otillräcklig upplysning om karaktären hos de förekommande ekonomiska sambanden. Som regel kan man genom rent teoretiska deduktioner inte dra andra slutsatser om dessa samband än sådana, som gäller den riktning i vilken en variabel förändras vid en separat förändring i en annan variabel. Och i många fall kan man inte ens säga så mycket. Naturligtvis kan teorin än mindre säga någonting om sambandens *numeriska* utseende. Den relation, som på grundval av den abstrakta teorin kan härledas mellan prognosvariabelns framtida storlek och kända fakta, kan därför aldrig tänkas utsäga mera än någonting om den riktning i vilken variabeln kommer att förändras, och t. o. m. detta är möjligt endast i ytterst enkla fall.

Nu nämnda förhållanden gör, att man för att nå fram till en för prognos användbar ekonomisk modell vanligen måste omforma den generella teorin: den måste förenklas och de förekommande sambanden måste närmare preciseras.

Förenklingen av teorin innebär, att man begränsar sig till att explicit betrakta de i sammanhanget förekommande variablerna, som man i det konkreta fallet anser vara av *dominerande* betydelse för prognosvaria-

belns utveckling. Övriga variabler negligeras. Även om dessa senare måste tänkas ha en viss inverkan på prognosvariabelns framtida storlek, ligger det dock i ett sådant förfarandes natur, att prognosställaren tänker sig denna inverkan såsom mindre betydande. Efter en sådan förenkling kan man dock inte längre föreställa sig att de samband, som man fortfarande betraktar, skall äga exakt giltighet. Genom förenklingen har man ju gjort våld på dem och de kan därefter inte tänkas vara annat än approximativa. Detta förhållande brukar man ibland symboliskt ge uttryck åt genom att i ekvationerna införa en s. k. restvariabel, dvs. en obestämd variabel, som i sig tänkes innefatta all den inverkan som kommer från de negligerade variablerna. I det ovan angivna exemplet får man tänka sig, att prognosställaren genom en förenkling ersatt ett komplicerat system av ekvationer med den enda ekvationen

$$Q_t = F(C_t,\ z_t)$$

där z_t betecknar en restvariabel.

Vid en förenkling av nu nämnt slag uppstår alltid det problemet, vilka variabler som skall anses tillhöra den ena och den andra av de två kategorierna. Detta problem kan inte lösas annat än genom subjektiva bedömningar från fall till fall, varvid dock naturligtvis en viss ledning kan erhållas från tidigare gjorda erfarenheter. I exemplet ovan har prognosställaren tydligen gjort den bedömningen, att tidningskonsumtionens omfattning till dominerande del bestäms av en enda variabel, den totala konsumtionsvolymen. För att komma till en sådan slutsats måste han givetvis anse, att prisrelationerna, inkomstfördelningen etc. inte spelar någon större roll i detta sammanhang.

Efter det att nu diskuterade förenklingar gjorts kommer man till problemet att ge de teoretiska sambanden en närmare precisering. Därvid gäller det att precisera den genom teoriförenklingen erhållna hypotesen genom en *numerisk* bestämning av denna. Återknytande till det ovan citerade exemplet kan detta problem sägas bestå i frågan, hur man från den förenklade teorins samband $Q_t = F\ (C_t,\ z_t)$ skall kunna komma till det numeriska sambandet

$$Q_t = -22{,}1 + 0{,}0195\, C_t + z_t$$

Behandlingen av detta problem sönderfaller i tre etapper. För det första måste prognosställaren göra ett antagande om den *matematiska form,* som sambanden kan tänkas ha. Därvidlag har han vanligen olika alternativ att välja mellan. Man kan välja linjära, logaritmiska, kvadratiska, exponentiella eller andra funktionstyper. Någon allmän regel angående vilken typ han bör välja, kan inte ges mer än möjligen den, att man bör i första hand försöka med den *enklast* tänkbara funktionstypen. Man vet ju, som tidigare sagts, a priori vanligen ytterst litet om karaktären i de från teorin hämtade sambandens karaktär, och då tjänar det ju inte mycket till att komplicera problemet i onödan. Vid flertalet ekonometriska undersökningar brukar man laborera med antingen linjära eller logaritmiskt linjära funktioner. I exemplet ovan får man tänka sig att prognosställaren valt den enkla formen $Q_t = a + bC_t + z_t$, där a och b är konstanter, vars värde han från början inte kände.

Stundom kan man från den ekonomiska teorin på området dra vissa slutsatser angående karaktären hos de samband, som ingår i hypotesen, och då måste givetvis hänsyn därtill tas vid funktionsvalet. Utgår man t. ex. från den traditionella valhandlingsteorin, måste den funktion man väljer vara så beskaffad, att den uppfyller teorins implikation, att proportionella inkomst- och prisförändringar inte påverkar efterfrågan. Man måste med andra ord välja en funktion, som är homogen i nominell inkomst och i nominella priser. Detta är ett av skälen till att vi i föreliggande undersökning genomgående laborerat med realinkomsten och de reala priserna som efterfrågebestämmande variabler.

Preciseringen av den ekonomiska modellens matematiska form är i och för sig inte tillräcklig för att göra modellen till en meningsfull — dvs. en falsifierbar — hypotes. I och med att man infört restvariabler i de betraktade sambanden, kommer dessa samband att bli identiskt uppfyllda, vilken matematisk form och vilka värden på däri ingående konstanter som än väljs. Den ovan betraktade ekvationen, $Q_t = a + bC_t + z_t$, exempelvis uttrycker — så länge inga restriktioner lagts på restvariabelns variationer — inte en *hypotes* utan blott och bart en *identitet.* Variabeln

z är ju definierad så att likhetstecknet alltid skall gälla. För att den ekonomiska modell man arbetar med — antingen den består av en enda ekvation eller av ett system av ekvationer — skall utgöra en hypotes måste man göra vissa antaganden om de ingående restvariablernas variationsegenskaper. Och att göra sådana antaganden utgör den *andra* etappen i den numeriska preciseringen av modellen.

De för modellens precisering nödvändiga antagandena om restvariablernas variationsegenskaper kan formuleras på olika sätt.[1] Vilket alternativ man i det enskilda fallet väljer får bli beroende av dels vad man tror om de samband man laborerar med dels hur man vill formulera sin prognos.[2] I föreliggande undersökning, där syftemålet är att göra en prognos av typen »konsumtionen av den eller den varan kommer att öka eller minska approximativt så och så mycket» har det varit naturligt, att såsom restriktioner på restvariablerna lägga det villkoret att dessa variablers variationer skall vara »små» i jämförelse med variationerna i den variabel prognosen gäller.[3] Att därvid ge någon helt generell regel för vad som skall menas med att variationerna är »små», är knappast möjligt. Det måste avgöras från fall till fall. Det viktiga är, att restvariablernas variationer skall vara tillräckligt små för att hypotesen skall

---

[1] Om man betraktar endast en enda ekvation eller ett antal ekvationer ingående i ett s. k. rekursivt system brukar antagandet formuleras så, att restvariabeln i varje ekvation är okorrelerad med de i samma ekvation ingående förklarande variablerna samt att dessutom restvariablerna är icke seriekorrelerade. Vid betraktandet av s. k. interdependenta system brukar antagandet vara formulerat så, att restvariablerna är okorrelerade med varandra, att ingen seriekorrelation förekommer samt att restvariablerna är okorrelerade med alla exogena variabler — dvs. variabler, vars värden betraktas som givna data för modellen. Se *H. Wold:* Possibilités et limitations des systèmes à chaîne causale. Cahiers seminaire d'économetrie de R. Roy, 3, 1955.

[2] Det har stundom gjorts gällande, att antagandet om restvariablernas egenskaper är godtyckligt och att därför den formuleringen brukar väljas, som innebär att uppskattningsproceduren blir enklast. Enligt författarens mening är detta inte helt korrekt. Vid val av antagande är man alltid i viss utsträckning bunden av den problemställning man står inför. Gäller problemet exempelvis en prognos, måste antagandet göras så, att det »går ihop» med det sätt, varpå man vill formulera sin prognos.

[3] Denna hypotes innebär i själva verket att kvoten mellan restvariabelns och prognosvariabelns standardavvikelser — dvs. den kvot, vars kvadratrot Wold i Demand Analysis, s. 232, kallar residual ratio — skall vara liten. Eftersom denna kvot i sin tur är lika med termen $1 - R^2$ där R är den multipla korrelationskoefficienten, kan hypotesen också sägas innebära, att denna koefficient skall vara stor.

innebära att den förändring, som prognosekvationen ger vid handen skall vara *approximativt* lika stor som den verkliga.

I och för sig måste det anses ligga i hela det ovan i detta avsnitt beskrivna förfarandet, att prognosställaren föreställer sig restvariablernas variationer som relativt små. Som ovan nämnts innebär ju förenklingen av den generella teorin att man begränsar sig till att betrakta de förklarande variabler, vilka är av *dominerande* betydelse i sammanhanget och negligera sådana variabler, som kan anses vara av mindre betydelse. Prognosställaren måste i varje fall tänka sig, att variationerna är så små, att han anser sig kunna ange prognosvariabelns storlek inom gränser tillräckligt snäva för att prognosen inte skall bli en ren trivialitet. Kan han inte det blir ju hans uttalande skäligen ointressant.

När de nu nämnda antagandena om modellens karaktär gjorts återstår problemet att bilda sig en uppfattning om den numeriska storleken på de i ekvationen eller ekvationerna förekommande konstanternas storlek. Och därmed är vi inne på den *tredje* etappen i preciseringen av teorins samband. Detta problem kan endast lösas genom en analys av *statistiskt erfarenhetsmaterial.* Man får försöka finna sådana empiriska data, som kan tjäna till upplysning därvidlag. Allt efter det statistiska material som man har möjligheter att erhålla kan man tänka sig olika förfaranden. Har man tillgång till statistiska tidsserier över alla de i modellen ingående variablernas variationer, kan man undersöka vilka värdekombinationer på de i modellen ingående konstanterna, som ger bäst överensstämmelse mellan hypotes och verklighet. Dessa värden kan man sedan välja för modellen. Om så inte är fallet kanske man vågar göra vissa analogislut från andra områden. Man kanske vågar dra paralleller från utlandet etc. I det ovan givna exemplet skulle prognosställaren kunna uppskatta konstanterna a och b genom att försöka finna sådana värden på dessa, som insatta i ekvationen skulle göra variationerna i z_t tillräckligt små. Om han trodde, att utvecklingen i vårt land på detta område är likartad med motsvarande utveckling i exempelvis USA, skulle han från empiriskt material därifrån kanske våga dra vissa slutsatser osv. Vilka typer av statistiskt material som kan tänkas komma till användning och vilka rent tekniska metoder, som kan utnyttjas vid uppskattningen

av de i en ekonomisk modell förekommande konstanternas värden, skall i detta avsnitt inte närmare beröras. Vi återkommer därtill i det följande och därpå följande avsnitt.

När modellen väl blivit numeriskt preciserad, ger sig prognosen mer eller mindre av sig självt. Det har ju tidigare sagts, att modellen — om den överhuvudtaget skall vara användbar för prognos — måste vara så konstruerad, att den i kombination med eventuellt förekommande betingelser, skall ge möjligheter till uppställandet av en prognosekvation, dvs. en ekvation mellan å ena sidan prognosvariabelns värde vid den tidpunkt eller den tidsperiod för vilken prognosen gäller och å andra sidan vid prognostillfället kända data. Man måste alltså förutsätta, att prognosställaren konstruerat sin modell, så att dessa möjligheter föreligger och efter modellens numeriska precisering blir då uppställandet av prognosekvationen samt beräkningen av prognosvariabelns framtida värde en ren räkneprocedur, som inte rymmer några speciella problem. I vårt tidningsexempel ovan ser modellen efter den numeriska preciseringen ut på följande sätt

$$Q_t = -22{,}1 + 0{,}0195\, C_t$$

vilket tillsammans med betingelsen

$$C_{1965} = C_{1955}\ (1 + 0{,}03)^{10}$$

ger den tidigare angivna prognosekvationen

$$Q_{1965} = -22{,}1 + 0{,}0262\, C_{1955}.$$

Hur en prognos kommer att stämma överens med verkligheten är givetvis beroende på graden av realism i den bakomliggande hypotesen. Ju mer realistisk denna hypotes är desto större är sannolikheten för en lyckad prognos. Om man vill bedöma rimligheten av en prognos måste man därför försöka bedöma realismen i den bakomliggande hypotesen. I många fall är en sådan bedömning svår eller rent av omöjlig att göra. Stundom har man emellertid möjligheter att *pröva* sin hypotes på statistiskt material. Detta kan göras i de fall, då man har tillgång till uppgifter på hur de i prognosekvationen ingående variablerna varierat under

en följd av år bakåt i tiden. I så fall kan man undersöka om hypotesen angående restvariablernas ringa variation verkligen varit uppfyllt för tidigare år. Det kan man ju se genom att sätta in tidigare års variabelvärden i modellen och konstatera restvariablernas värden. Om man därvid finner att restvariablernas variationer inte varit »små», tyder detta naturligtvis på att modellen icke står i överensstämmelse med verkligheten. Man bör i så fall förkasta modellen och försöka finna en mer realistisk sådan.

Det är naturligtvis en mycket stor fördel, om prognosställaren på detta sätt kan pröva sin hypotes. Han får ju då möjligheter att sovra mellan olika alternativa hypoteser: han kan förkasta dem, som inte stämmer med det statistiska materialet, och acceptera dem som stämmer. På så sätt får han naturligtvis betydligt mer fast mark under fötterna än om ingen prövning sker och han kan känna sig mer säker på att hans teori är rimlig.

Av vad som nu sagts i detta avsnitt har framgått att det allmänna förfarandet vid uppgörandet av en prognos tillgår på följande sätt. Man utgår från den ekonomiska teorin i dess generella utformning och förenklar denna i första hand genom att till en restvariabel sammanföra alla de i teorin förekommande variabler, som inte är av dominerande betydelse för prognosvariabelns utveckling. Därigenom erhålls den rent formella ekvationen. Denna preciseras sedan ytterligare genom angivandet av dels den matematiska formen i förekommande samband, dels vissa villkor beträffande restvariabelns variationer. Genom studium av statistiskt erfarenhetsmaterial uppskattas sedan de numeriska värdena på de konstanter, som ingår i modellen, och därigenom erhålls en fullt preciserad modell. I den mån så är möjligt prövas sedan denna med hjälp av statistiskt material genom att man undersöker, om restvariabelns variationer verkligen står i överensstämmelse med de gjorda antagandena. Om så kan anses vara fallet kan modellen accepteras. Från denna modell samt eventuella förekommande förutsättningar kan man därefter härleda prognossambandet och genom att beräkna detta erhålls prognosen.

Till denna beskrivning av det allmänna förfaringssättet vid ställandet av en prognos må fogas ett visserligen självklart men dock ingalunda

oviktigt påpekande. Om man använder statistiskt material för den numeriska preciseringen av en modell, som sedan skall användas för prognosändamål, måste däri uppenbarligen ligga implicit en föreställning om att samma samband kommer att förefinnas i framtiden, som de, vilka förekommit under den tidsperiod och på det område varifrån det statistiska materialet är hämtat. Det gäller därför alltid, när man gör en prognos, att tänka igenom huruvida detta verkligen kan antas vara fallet. Endast om svaret därvid blir jakande kan det angivna prognosförfarandet användas. Blir svaret nekande får man försöka, antingen att finna annat statistiskt material eller att omformulera sin modell, så att den kan inrymma både de samband, som varit gällande under den period, från vilken det statistiska materialet hämtats och de samband, som kommer att gälla i framtiden.

I föreliggande undersökning, där vi i stor utsträckning använt statistiska data angående omfattningen av olika varuköp år från år under det senaste kvartsseklet har sistnämnda problem ständigt varit aktuellt, bland annat på grund av att den period, som täcks av förekommande statistiskt material innefattar krigsåren och efterkrigsåren under vilka de ekonomiska förhållandena i flera avseenden varit »onormala» samt därför att denna tidsperiod utgjort en introduktionsperiod för en stor mängd varor, vilket medfört vissa alldeles speciella drag i utvecklingen. Av denna anledning har vi undvikit att vid våra elasticitetsberäkningar utnyttja data från krigsåren eller andra år, då köpen av ifrågavarande varor inskränkts på grund av varubrist. De statistiska uppgifterna ger ju i sådana fall inte uttryck för *efterfrågans* utan snarare *utbudets* storlek. För vissa varor, vilka under det här betraktade tidsavsnittet befunnit sig i en utpräglad introduktionsperiod har vidare elasticitetsberäkningar på tidsseriematerialet inte ansetts motiverade; de förändringar, som skett har ju i sådana fall inte berott på inkomst- eller prisutvecklingen. På ett område, där bristsituation förelegat — bostadsmarknaden — har vi försökt att korrigera de förefintliga statistiska uppgifterna angående konsumtionens storlek genom uppskattningar av efterfrågeöverskottets storlek.

Konsumtionsstatistiskt material och dess utnyttjande för prognoser

Den statistiska information, som man i första hand har behov av vid uppgörandet av en prognos över konsumtionen, är givetvis data över de variabler, som förekommer i den modell man arbetar med. Man måste således i varje fall ha uppgifter om konsumerade kvantiteter av den eller de varor prognosen gäller och därutöver också vanligen uppgifter över dessa varors priser, konsumenternas inkomster samt många andra förhållanden. Föreliggande avsnitt skall ägnas åt en redogörelse för de olika typer av statistiska data, som därvid kan komma i fråga och åt det sätt varpå dessa olika typer kan utnyttjas vid ställandet av en prognos. Då det emellertid skulle föra för långt att därvid gå in på *allt* det statistiska material, som kan tänkas komma till användning vid en konsumtionsprognos, skall framställningen i det följande begränsas till att gälla sådan statistik, som avser *konsumtion* av varor och tjänster.

Konsumtionsstatistiskt material utgörs av antingen *marknadsstatistik* eller *budgetstatistik*. Den förra typen av material ger uppgifter om hur mycket som sålts av olika varor på en viss *marknad* — vanligen då i hela landet — under ett år eller någon annan period. Den senare materialtypen anger hur mycket som köpts av olika varor i vissa hushålls*grupper,* klassificerade enligt egenskaper såsom inkomstens storlek, antal barn, bostadsort etc. De marknadsstatistiska uppgifterna kan ofta erhållas i form av *tidsserier,* dvs. för en följd av år eller andra perioder bakåt i tiden. Detsamma gäller inte de budgetstatistiska uppgifterna. De kan vanligen erhållas endast för enstaka år. Anledningen till denna olikhet mellan materialtyperna är den, att den förra typen vanligen beräknas med hjälp av löpande årlig statistik, medan den senare typen erhålls från budgetundersökningar — vid vilka folk tillfrågas hur mycket de köpt av olika varor — och sådana undersökningar brukar inte utföras årligen.

Den information, som kan erhållas från marknadsstatistiska data, är uppenbarligen väsentligt annorlunda till sin karaktär än den, som kan erhållas från budgetstatistik. Denna senare kan sägas ge en situationsbild av de olikheter i konsumtionsvanorna, som förekommer mellan olika befolkningsgrupper, medan de marknadsstatistiska tidsserierna visar de

förändringar som från tid till annan inträffat i varuköpens omfattning och inriktning. Det är således helt olika företeelser — olikheter mellan hushållsgrupper respektive förändring från en period till en annan — som de båda materialtyperna lämnar upplysning om. Detta gör, helt naturligt, att deras användbarhet för prognosberäkningar blir helt beroende på vad för slags information prognosställaren anser sig behöva och att sätten att utnyttja den information de lämnar ställer sig väsentligt olika.

Som nämnts i föregående avsnitt kan en ekonomisk modell sägas bestå av ett system av ekvationer mellan ekonomiska variabler. Dessa ekvationer tänkes vara giltiga för varje tidsperiod inom en följd av perioder. Om man nu, i och för den numeriska preciseringen av en sådan modell, vill konfrontera denna med verkligheten, är det av naturliga skäl *tidsserier* över de i modellen förekommande variablerna man i främsta rummet har behov av. Har man tillgång till sådana tidsserier, kan uppskattningen av värdena på modellens konstanter ske direkt. Man kan ju därav se, hur de olika variablerna samvarierat under tidigare perioder, och på grundval av den konstaterade samvariationen beräkna de värden på modellens konstanter, som ger bäst överensstämmelse mellan modell och verklighet. Genom att insätta dessa värden i stället för motsvarande okända konstanter blir modellen tydligen numeriskt preciserad.

Det är emellertid långtifrån alltid möjligt att erhålla tidsserier över *samtliga* i en ekonomisk modell ingående variabler. Man får i så fall försöka skaffa sig den upplysning man behöver på grundval av andra typer av statistiskt material. Därvid står flera olika möjligheter till buds: 1) man kan stundom utnyttja tidsserier över andra variabler än dem som förekommer i modellen, 2) man kan utnyttja marknadsstatistiskt material, som inte har formen av tidsserier, och 3) man kan utnyttja budgetstatistiskt material. Det må emellertid påpekas, att vilketdera av dessa alternativ som än väljs, måste — som närmare framgår av det följande — användningen av dessa materialtyper för preciseringen av en modell alltid vara förbunden med vissa mer eller mindre godtyckliga analogislut, vilka icke behöver göras, när man enbart arbetar med tidsserier över de i modellen förekommande variablerna. Vi skall nu nedan något närmare diskutera i vilka fall de ovan angivna typerna av material kan användas.

1) Tidsserier över sådana variabler, som *inte* förekommer i modellen, kan utnyttjas i de fall, då man anser sig kunna dra analogislut från andra variablers utveckling till utvecklingen för någon i modellen förekommande variabel. Det är framför allt när det gäller pris- och inkomstelasticiteter samt nya varors introduktion, som sådana analogislut kan tänkas förekomma, och analogin kan då gälla mellan å ena sidan en i modellen förekommande vara samt å andra sidan antingen en annan mer eller mindre likartad vara – eller ifrågavarande varas motsvarighet i utlandet. Säg t. ex. att man står inför problemet att bestämma pris- och inkomstelasticiteterna för en vara, A, för vilken man inte har tillgång till någon tidsserie. Om man då har den hypotesen, att vara A reagerar på pris- och inkomstförändringar på samma sätt som en med vara A på ett eller annat sätt besläktad vara, B, har man naturligtvis anledning att beräkna elasticiteterna för denna senare vara och anse dem giltiga även för vara A. Eller säg, att man har den hypotesen, att vara A i vårt land reagerar på pris- och inkomstförändringar på samma sätt som vara A gjort i något annat land, t. ex. USA. I så fall har man naturligtvis anledning att beräkna pris- och inkomstelasticiteterna för vara A i USA och anse dem giltiga även för vårt land.

Analogislut av dessa typer har i föreliggande undersökning kommit till användning på vissa enstaka punkter. Så har t. ex. varit fallet med prognosen över köpen av televisionsapparater, för vilken av naturliga skäl inga tidsserier kunnat erhållas, samt med prognosen över bilköpen. Televisionsprognosen baserar sig på en inom Industriens Utredningsinstitut tidigare gjord beräkning, där apparatköpens omfattning åren närmast efter televisionens införande i vårt land beräknats genom analogislut från motsvarande utveckling i England.[1] I en dessförinnan inom IUI gjord televisionsprognos drogs även analogislut från köpen av *radio*-apparater i Sverige under radions introduktionsperiod här.[2] Bilprognosen har delvis baserats på analogislut från bilutvecklingen i USA under 1920-talet, dvs. den period i vars början biltätheten i USA var ungefär i paritet med den nuvarande biltätheten i vårt land.

---

[1] *J. Wallander* och *C. G. Dahlerus:* Efterfrågan på televisionsapparater i Sverige, Sthlm 1957.

[2] Svensk television. Efterfrågan, tillverkning, import. En prognos. Sthlm 1954.

2) Marknadsstatistiskt material i *annan* form än tidsserier kan stundom användas för beräkning av inkomstelasticiteter. Om man har den hypotesen att de skiljaktigheter i konsumtionsinriktning, som kan konstateras genom *internationella* jämförelser, huvudsakligen är betingade av skiljaktigheter i realinkomstnivå mellan de olika länderna, kan man naturligtvis därav dra vissa slutsatser angående de förändringar i konsumtionsinriktningen, som kan tänkas bli följden av en realinkomsthöjning i det egna landet. Denna metod för beräkning av inkomstelasticitet har i själva verket kommit till användning i ett flertal ekonomiska undersökningar.[3] I föreliggande arbete har åtskilliga slutsatser baserats på internationella jämförelser av detta slag. Framför allt har dessa jämförelser gällt Sverige och USA. Tanken har därvid varit den, att USA, som kan sägas ha en högre genomsnittlig realinkomstnivå än vårt land, »ligger före» oss i utvecklingen och att konsumtionsinriktningen i vårt land i framtiden därför mer och mer bör närma sig den, som för närvarande förekommer i USA. Det säger sig självt att alla slutsatser av dylikt slag måste dras med allra största försiktighet och med hänsyn tagen till de rent geografiska och institutionella olikheter, som föreligger mellan länderna.

3) Budgetstatistiken ger som ovan nämnts upplysning om hur olika grupper av hushåll disponerar sina utgifter. Därifrån kan man således få reda på vilka olikheter, som i konsumtionsvanorna förekom mellan hushåll med olika inkomst, olika antal barn, med olika bostadsort etc. Information av dessa slag kan, naturligt nog, vara av mycket stor betydelse för en prognos. Den modell man har kan ju mycket väl tänkas innefatta dylika hushållsgruppers konsumtion som variabler. Under den förutsättningen att den konsumtionsstruktur, som för de olika hushållsgrupperna kan konstateras i materialet, är »typisk» för ifrågavarande grupp och att olikheterna grupperna emellan till dominerande del beror på skiljaktigheten i inkomst, barnantal, bostadsort etc., kan man av dessa uppgifter uppenbarligen sluta sig till vad som kommer att ske beträffande de sammanlagda varuköpens omfattning och inriktning vid förändringar i de olika gruppernas numerär. Man kan då exempelvis be-

[3] *L. Juréen:* Long-term-trends in Food Consumption. A multi-country study. Econometrica 1956: 1.

döma den effekt på konsumtionsvaruköpen, som kan tänkas komma från förändringar i inkomstfördelningen, i barnfrekvensen, i åldersfördelningen etc. I föreliggande fall har budgetstatistiskt material i många fall kommit till användning för sådana bedömningar.

Den för långsiktiga prognoser *mest* betydelsefulla information, som kan hämtas från budgetstatistiskt material, är uppgifterna över hur hushåll i olika *inkomst*klasser disponerar sina utgifter. Med hjälp av dessa uppgifter kan man nämligen dra vissa slutsatser hur konsumtionsvaruköpen påverkas av inkomstförändringar. Under det villkoret, att de mellan inkomstklasserna konstaterade olikheterna i konsumtionsvanorna, är betingade enbart av olikheten i inkomsternas storlek kan man givetvis säga, att budgetmaterialet ger en bild av hur konsumtionen till storlek och inriktning bestäms av inkomstens storlek. Eftersom detta villkor implicerar, att en person som genom en inkomstförändring »flyttar» från en inkomstklass till en annan samtidigt förändrar sin konsumtion och tillägnar sig det konsumtionsmönster, som tidigare varit gällande i den inkomstklass, dit han flyttat, kan man på grund av budgetmaterialet tydligen bedöma hur konsumtionsvaruefterfrågan påverkas av en allmän inkomsthöjning. Efter en inkomsthöjning på låt oss säga 50 procent kommer under detta villkor de hushåll, som tidigare haft 4 000 kronor i inkomst, att disponera sina utgifter på samma sätt som de, vilka före inkomsthöjningen haft 6 000 kronor i inkomst gjort, de som tidigare haft 6 000 kronor i inkomst kommer att efter inkomsthöjningen disponera sina utgifter på samma sätt som de, vilka förut haft 9 000 kronor i inkomst etc. På så sätt kan man alltså beräkna en slags inkomstelasticitet för olika varor från detta material.

Den ekonomiska tolkningen av de inkomstelasticiteter, som på nu nämnt sätt kan beräknas på grundval av budgetstatistiskt material, måste alltid ske med stor försiktighet. För att dessa elasticiteter verkligen skall kunna betraktas som uttryck för de förändringar i efterfrågan, som följer av en inkomstförändring, måste det ovan nämnda, uppenbarligen starkt restriktiva, villkoret om inkomsten som den dominerande källan till olikheterna i konsumtionsavseende mellan de olika inkomstklasserna vara uppfylld. Det är emellertid tydligt att detta ofta icke är fallet. Det är

t. ex. välkänt, att folk med år från år varierande inkomster, inte alls brukar låta sin konsumtion variera lika mycket som inkomsterna, och att detta förhållande kan medföra en systematisk feltolkning av de siffror som budgetstatistiken lämnar. Det är överhuvudtaget inte troligt att folk vid en inkomständring genast anpassar sin konsumtion till det nya inkomstläget. Som framhållits i föregående kapitel har man anledning tro, att en sådan anpassning ofta tar ganska lång tid i anspråk och det måste innebära, att en inkomsthöjnings effekt på efterfrågan — åtminstone på kort sikt — kan få en tendens att bli en annan, än vad elasticitetsberäkning på budgetstatistiskt material kanske givit vid handen; dels gör ju tidsutdräkten i anpassningen att folk vid en inkomstförändring inte genast tillägnar sig de konsumtionsvanor som enligt materialet är »typiska» för den inkomstklassen, dels kan naturligtvis redan den konsumtionsstruktur inom de olika inkomstklasserna, som materialet givit vid handen, vara influerade av tidigare inkomstförändringar, vartill konsumenterna icke anpassat sig. Vidare är det ju heller ingalunda säkert, att folk vid inkomstförändringar ens på lång sikt kommer att tillägna sig de konsumtionsvanor, som tidigare varit rådande i de inkomstklasser, vartill de flyttat. Särskilt måste man alltid beakta den möjligheten, att inkomsten vid den tid budgetundersökningen gjorts varit starkt korrelerad med någon annan starkt konsumtionspåverkande variabel — exempelvis hushållsmedlemmarnas ålder eller socialklasstillhörighet — och att man i sådana fall inte har rätt till den slutsatsen, att folk, som på grund av en inkomstförändring »flyttar» från en inkomstklass till en annan, samtidigt kommer att tillägna sig de konsumtionsvanor, som tidigare varit gällande i den nya inkomstklassen.[2]

[2] Som ett typiskt exempel på detta förhållande kan nämnas följande:

Om man på grundval av uppgifter från Socialstyrelsens budgetundersökningar 1952, använder hela materialet och beräknar inkomstelasticiteten för biografbesök erhålls ett mycket högt värde 2,8. Vid en närmare granskning visar det sig, att denna höga elasticitet till stor del förklaras därav, att de lägsta inkomstklasserna, där biobesöken var mycket sällsynta, huvudsakligen består av personer över 60 år. Att dessa inte frekventerar biograferna lika mycket som yngre personer förefaller fullt naturligt, även om man bortser från eventuella inkomstolikheter. Efter en åldersdifferentiering av materialet erhölls för varje åldersgrupp en betydligt mindre inkomstelasticitet än den ovan nämnda. I vissa åldersklasser blev dock elasticiteten fortfarande ganska hög. Vid

Grupperingen av varor och tjänster

På grund av den stora mångfald av varor och tjänster, som ingår i ett lands totala konsumtion, är det ogörligt att vid en undersökning som denna betrakta varje enskild vara eller tjänst för sig. Man måste alltid använda sig av en mer eller mindre grov sammanslagning av de enskilda posterna till *grupper* av varor och tjänster. Det är därvid ingalunda självklart *hur* man skall göra den nödvändiga grupperingen. Denna kan tänkas utförd på ett flertal olika sätt och a priori kan man inte säga att något av dessa är det generellt bästa. Valet mellan olika alternativ kan endast ske genom hänsynstagande till det speciella problem man står inför. De förhållanden som man vid grupperingen i främsta rummet måste beakta är: för det första den primära problemställningen, för det andra den konsumtionsteoretiska analysen och för det tredje det förefintliga statistiska materialet.

För varje undersökning gäller naturligtvis att gruppindelningen måste göras så, att den svarar mot det problem, som man primärt vill belysa. Har man en väldefinierad frågeställning, blir denna då avgörande för hur man vill gruppera de olika varorna och tjänsterna. Om, exempelvis, syftemålet med undersökningen är att skapa underlag för den långsiktiga planeringen inom företagen, innebär detta att gruppindelningen bör göras så, att de förekommande grupperna är av intresse från *producent*-synpunkt.

När det gäller den konsumtionsteoretiska *analysen*, kommer emellertid frågan om gruppindelningen i en annan dager. För att man överhuvudtaget skall kunna göra en analys, måste nämligen de grupper man laborerar med vara *konsumtionsteoretiskt analyserbara*. Därmed menas då, att grupperna skall vara sådana att de kan inordnas i den konsumtionsteori,

---

en närmare genomgång av materialet visade sig då, att i det åldersdifferentierade materialet de lägsta inkomstklasserna — där biografbesöken var sällsynta — dominerades av folk på landsbygden. Och att landsbygdsbefolkningen inte går på bio lika mycket som stadsbefolkningen är ju i och för sig fullt naturligt med tanke på skillnaden i möjligheter till biografbesök. En differentiering av materialet inte endast mellan åldersklasser utan även mellan landsbygd och stad var därför nödvändig och det gav vid handen mycket mindre inkomstelasticiteter än vad det odifferentierade materialet gjorde.

varpå analysen baseras. I motsats till vad fallet är t. ex. vid en rent beskrivande framställning, kan man således vid en analys inte låta den primära problemställningen vara helt avgörande för gruppindelningen utan denna måste bestämmas genom konsumtionsteoretiska överväganden. Vad som är avgörande för dessa sistnämnda skall vi inte gå in på här. Vi återkommer därtill längre fram.

Det är naturligtvis ingalunda säkert, att de grupper, som innefattas i en given frågeställning, är konsumtionsteoretiskt analyserbara. I denna undersökning kan vi därför inte räkna med att den gruppindelning, som från vissa synpunkter sett kanske vore idealisk, skall vara möjlig att laborera med i analysen. Säg, såsom ett hypotetiskt exempel, att man från företagarhåll skulle önska en analys av konsumtionsvaror, grupperade efter branschtillhörigheten hos de företag, där de produceras. Det vore då icke säkert, att man vid en analys skulle kunna laborera med en sådan varugruppering. Det är nämligen ingalunda självklart, att varugrupper av sådant slag skulle vara möjliga att inordna i ett konsumtionsteoretiskt schema. Vid en analys skulle man därför kanske tvingas till en uppspaltning av de givna grupperna i sådana delgrupper, som var och en för sig vore analyserbar. Även om en sådan uppspaltning i princip vore möjlig är det emellertid inte säkert att man verkligen skulle kunna gå denna väg. Om man skall komma till analyserbara grupper blir man kanske tvungen att driva uppspaltningen så långt, att man i praktiken närmar sig ett betraktande av varje enskild vara och tjänst för sig. Och om så blir fallet ställs man inför en orimlig arbetsbelastning. Det är därför ingalunda säkert, att man någonsin kan uppnå en samordning av den gruppindelning, som den primära problemställningen fordrar, med den som konsumtionsteorin fordrar för en analys.

Vid en empirisk undersökning är man av naturliga skäl alltid starkt beroende av det förefintliga *statistiska materialets* beskaffenhet. De grupper, som förekommer i detta material, kan givetvis vara sådana, att de inte stämmer överens med och inte heller är möjliga att genom uppspaltning samordna med dem, som från de två ovan nämnda synpunkterna sett vore idealiska att arbeta med. Det låter sig visserligen sägas, att de indelningar, som förekommer i de publikationer, varifrån denna

undersöknings statistiska material hämtats, i stor utsträckning är baserat på konsumtionsteoretiska överväganden och att materialet därför bör vara lämpat för analyser. Det finns dock åtskilliga undantag från denna regel. Många uppgifter härstammar exempelvis från industri- och handelsstatistiken och den där använda grupperingen är ju gjord i alldeles speciella syften.

Av vad som nu sagts har framgått, att en viss motsatsställning kan uppstå mellan olika principer för grupperingen av varor och tjänster. En varuklassificering som en given problemställning fordrar kanske skär igenom både den, som är konsumtionsteoretiskt analyserbar och den som förekommer i det förefintliga statistiska materialet, och likaså kan de två sistnämnda klassificeringarna skära igenom varandra. Då det i praktiken aldrig är möjligt att åstadkomma en gruppindelning, som från alla synpunkter sett vore idealisk, blir man alltid tvungen att kompromissa. Härigenom uppstår emellertid ett allvarligt dilemma. Analysen försvåras givetvis i samma mån som det statistiska materialets grupperingar inte är analyserbara, och intresset för analysens resultat minskas i samma mån som de vid analysen använda grupperingarna inte kan samordnas med dem, som man är primärt intresserad av. Någon för praktiskt bruk användbar lösning till detta dilemma torde inte vara möjlig att finna. Det enda man kan göra är att försöka få dessa olägenheter att bli så små som möjligt.

Det har hittills talats om analyserbara grupper av varor och tjänster utan att det närmare angetts vad som skall menas med detta begrepp. Det har endast sagts att en sådan grupp måste vara möjlig att kunna inordna i den konsumtionsteori varpå analysen baseras. Man kan nu emellertid fråga sig vad det är som är avgörande för om en grupp av varor och tjänster har denna egenskap eller ej. Finns det överhuvudtaget några sådana grupper och vad är det i så fall för villkor som konstituerar dem. Låt oss för ett ögonblick dröja vid detta problem.

När det i den vanliga konsumtionsteorin talas om kvantiteter av varor tänker man sig dessa kvantiteter mätta i fysiska mått och varje enskild vara tänkes vara fullt enhetlig. Om man nu skall kunna inordna en *grupp* av varor och tjänster i en sådan teori måste denna grupp ha

samma konsumtionsteoretiska karaktär som en enskild vara. Man måste med andra ord för gruppen som helhet kunna dra slutsatser som nu är fullt analoga med dem, som teorin ger för de enskilda varorna.

Mera konkret kan innebörden av nu nämnda fordran för en grupps konsumtionsteoretiska analyserbarhet sägas vara denna: för varugruppen i fråga måste man kunna konstruera en prisindex och en volymindex — vars produkt blir en index för utgiftssumman — så beskaffade, att variationer i de enskilda priserna inom gruppen icke annat än via motsvarande förändring i prisindexen påverkar efterfrågan på varor utom gruppen eller på gruppen som helhet. Denna efterfrågan måste med andra ord kunna betraktas som *entydigt* bestämd av prisindexen och av priserna på varor *utom* gruppen, medan pris*relationerna inom* gruppen inte får komma med i bilden såsom efterfrågepåverkande variabler.

Det är välkänt att man i vissa fall kan konstruera pris- och kvantitetsindex, som uppfyller dessa villkor. Detta gäller för det första det fall då priserna på två eller flera varor varierar proportionellt under hela den tidsperiod, som betraktas. Om man då sammanför dessa varor till en grupp och därvid definierar prisindexen så att den varierar proportionellt mot de enskilda priserna, blir gruppen analyserbar. Då kommer nämligen prisindexens variationer att representera alla prisförändringar inom gruppen och några förändringar i gruppens prisrelationer kan uppenbarligen inte förekomma. Efterfrågan på alla varor måste därför kunna betraktas som entydigt bestämda av förändringarna i prisindexen och i priserna utom gruppen. Det är detta förhållande, som ligger bakom den i teoretisk litteratur vanligen angivna tumregeln, att man vid en konsumtionsteoretisk analys kan till en grupp sammanföra de varor, vars priser varierar proportionellt.[1]

Om man skall följa denna regel vid grupperingen av varor och tjänster uppstår naturligtvis den frågan, *vilka* varupriser, som kan tänkas variera proportionellt. Denna fråga är i själva verket ingalunda lätt att besvara. Så mycket kan dock kanske sägas som att priserna på varor, som är starkt substituerbara mot varandra, ofta kommer att förändras likartat beroende

[1] Se t. ex. *R. Stone:* The Measurement of Consumers' Expenditures and Behaviour in the United Kingdom 1920—1938, Cambridge 1954, s. 268—269.

på konkurrensen på utbudssidan. Vidare kan det också påstås, att varor, som framställs inom samma bransch och som där kräver samma typ av produktionsfaktorer, ofta kommer att få en likartad prisutveckling.

Att grunda varugrupperingen på villkor angående prisutvecklingen är dock inte den enda princip man kan följa. Stundom kan *efterfrågestrukturen* vara sådan, att analyserbara grupper kan bildas oavsett hur prisförändringarna sker. Detta gäller först och främst det fall, då två eller flera varor alltid konsumeras i givna proportioner, dvs. då de är fullständigt komplementära.[2] Om man då bildar en grupp av dessa komplementära varor och därvid definierar kvantitetsindexen, så, att den varierar proportionellt mot de enskilda kvantiteterna inom gruppen, blir denna grupp analyserbar. I detta fall kommer nämligen de komplementära varornas prisrelationer inte att vara av betydelse för efterfrågan på någon enda vara. Eftersom varorna måste konsumeras i givna proportioner, är det uppenbarligen enhetspriset för en varu*kombination* som kan betyda någonting för konsumenten och detta pris kommer just att representeras av prisindexen.

Under den förutsättningen att alla prisförändringar sker stegvis med små steg åt gången och att konsumenterna successivt anpassar sig till prisförändringarna, kan man finna något generellare villkor för möjligheterna att bilda analyserbara grupper. Om man i så fall definierar pris- och kvantitetsindexen såsom kedjeindex, kan man till en analyserbar grupp sammanslå två eller flera varor, *antingen* om ingen av dessa varor är vare sig substitut eller komplement till någon vara utom gruppen, *eller* om de i gruppen ingående varornas substitutionseffekter med avseende på varorna utom gruppen alltid tar ut varandra vid sådana prisförskjutningar inom gruppen, som lämnar prisindexen oförändrad. Den närmare innebörden av det första av dessa två villkor kan sägas vara den, att substitutionsmöjligheterna inom gruppen skall vara stora medan inga sådana möjligheter skall förefinnas mellan varorna inom gruppen och övriga varor. Som exempel på en varugruppering enligt denna substitutionsprincip kan anföras en sammanslagning av alla matvaror till en

[2] *W. Leontief:* Composite Commodities and the Problem of Index Numbers, Econometrica 1936: 1, s. 39–59.

grupp, alla kläder till en grupp etc. För det senare av de två nyssnämnda villkoren är det däremot mera svårt att ange innebörden närmare. Det gäller emellertid uppenbarligen i det — ovan betraktade — fallet då varorna inom gruppen är extremt komplementära. Det gäller vidare i det fallet, då konsumenten av institutionella eller andra skäl fördelar sina utgifter mellan olika varugrupper i *givna proportioner,* oavsett prisrelationerna inom de enskilda grupperna. Att folk i viss utsträckning verkligen gör en sådan proportionering av sina utgifter förefaller inte helt verklighetsfrämmande. Man *tänker* ju i stor utsträckning i konventionella kategorier av typen matvaror, kläder, bostad etc., och därför kan det naturligtvis tänkas att konsumtionsplaneringen sker via sådana varugrupper. Ett typexempel på en sådan »planeringsgrupp» utgör den ofta klart fixerade grupp av varor, som — enligt seden i många hem — betalas med hustruns hushållspengar. Där så förekommer är det ganska rimligt att tänka sig, att en sådan prisförskjutning mellan exempelvis matvaror, som lämnar prisnivån för matvaror oförändrad, endast leder till en omfördelning av matvaruköpen men ej till förändringar i köpen av andra varor.

Det som nu sagts om konsumtionsteoretiskt analyserbara grupper kan sammanfattas sålunda: två eller flera varor kan sammanslås till en analyserbar grupp om ettdera av följande villkor är uppfyllt:

a) varornas priser varierar proportionellt
b) varorna är starkt komplementära
c) substitutionsmöjligheterna mellan varorna är stora
d) varorna utgör en planeringsgrupp.

Grupperingsfrågan har i föreliggande undersökning behandlats på så sätt, att vi i första hand försökt att åstadkomma en för *analys* lämpad gruppindelning. Därvid har vi i möjligaste mån följt de ovan angivna principerna för sammanslagning av varor och tjänster till analyserbara grupper. I vissa fall har antaganden angående prisproportionalitet varit avgörande, i andra fall antaganden om behovstillfredsställelse etc. Att följa de givna principerna helt och hållet har dock inte varit möjligt; i

många fall har vi på grund av det statistiska materialets beskaffenhet tvingats att giva avkall därpå.

För att systematisera den följande framställningen har vi valt att använda en *dubbel* gruppering. Den totala konsumtionen har först indelats i 8 stycken *huvud*grupper och var och en av dessa har i sin tur sedan uppdelats i *under*grupper. De 8 huvudgrupperna är följande:

1) livsmedel
2) bostad
3) beklädnad
4) hemutrustning
5) hushållstjänster
6) resor
7) rekreation
8) sjukvård och hygien.

Dessa huvudgrupper och däri ingående undergrupper kommer att i tur och ordning behandlas i kapitlen 4—11.

Det är klart, att ju färre grupper man indelar konsumtionen i desto mindre möjligheter har man att vid gruppindelningen följa ovan nämnda principer. Uppdelningen i huvudgrupper är i själva verket en illustration härtill. Av rent praktiska skäl har vi velat begränsa huvudgruppernas antal, men denna begränsning har nödvändiggjort en gruppindelning, som på åtskilliga punkter inte kan motiveras med teoretiska skäl utan endast med hänvisning till önskan att hålla antalet grupper inom rimliga gränser. Sålunda har t. ex. i livsmedelsgruppen sammanförts dels de egentliga livsmedlen dels vin, sprit och andra drycker. I och för sig finns det inget som motiverar en sådan sammanslagning. Vidare har t. ex. i gruppen hushållstjänster sammanförts bland annat posterna arbetshjälp i hemmet, tvätt och bad, samt radio- och televisionslicenser. Uppenbarligen hänger dessa poster konsumtionsteoretiskt ihop med varandra, men strängt taget är de var och en ganska »fristående». Att låta var och en av dem utgöra en huvudgrupp för sig förefaller emellertid helt orimligt med tanke på deras ringa betydelse för konsumtionen i sin helhet.

Undersökningens statistiska material

Avgränsningen av de varor och tjänster, som är att hänföra till privat konsumtion, är ingalunda självklar. Man kan tänka sig flera olika sätt att göra denna avgränsning. Skiljelinjen mellan privat och offentlig konsumtion kan dras på olika sätt, likaså skiljelinjen mellan konsumtion och investering, och i vissa fall kan tveksamhet råda, om en utgift är att betrakta som konsumtionsutgift eller såsom en produktionskostnad. Skall t. ex. sjukhusvård, som i stor utsträckning subventioneras av myndigheterna, betraktas som privat eller offentlig konsumtion? Skall köp av varaktiga varor räknas som konsumtionsutgifter eller såsom en investering och skall utgifter för resor till och från eller i arbetet räknas som konsumtion eller som produktionskostnader? En mängd sådana frågor dyker upp, när man försöker att empiriskt bestämma den privata konsumtionens omfattning och inriktning.

Det skulle föra för långt att i detta kapitel ge en detaljerad redogörelse för hur gränsdragningen för den privata konsumtionen gjorts i föreliggande undersökning. Frågan kommer att beröras i de följande kapitlen, där de olika varugrupperna behandlas i tur och ordning, och ytterligare detaljer framgår av redogörelsen för de använda beräkningsmetoderna i appendix 1. Det må här räcka med omnämnandet av den allmänna princip, som följts i undersökningen, nämligen att såsom privat konsumtion betrakta alla av privatpersoner gjorda köp av varor och tjänster, vilka av köparen icke använts i förvärvssyfte. Därvid har värderingen skett till marknadspris, dvs. det pris, som konsumenten fått betala. Sålunda har gränsen mellan privat och offentlig konsumtion dragits så, att till den förra räknats endast de utgifter, som betalats ur konsumenternas egen kassa, helt oavsett om varorna subventionerats eller inte. Med undantag för bostäder — vilka betraktats som kapitalvaror — har inköpen av varaktiga varor räknats som konsumtionsutgifter. Gränsdragningen mellan konsumtionsutgifter och produktionskostnader har varit aktuell särskilt för resornas del och den har gjorts så, att resor till och från arbetet räknats som konsumtion men utgifter för resor *i* arbetet som produktionskostnader.

Behandlingen av de varaktiga varorna kan kanske motivera en särskild

kommentar. Att räkna *inköpen* av sådana varor men däremot ej varornas *förslitning* såsom konsumtion står uppenbarligen i motsats till det i föregående kapitel angivna betraktelsesättet, vilket just innebar, att driftskostnaderna (inkl. avskrivningarna) jämställdes med konsumenternas utgifter av icke-varaktiga varor. Under stationära förhållanden är denna motsättning endast skenbar, eftersom de årliga inköpen då får tänkas vara just lika stora som avskrivningarna. I ett icke stationärt samhälle, däremot, är saken inte lika enkel. Vid förändringar i exempelvis befolkningens storlek eller i den allmänna inkomstnivåns höjd har man ingen anledning tro, att inköpen av varaktiga varor skulle just motsvara förslitningen av det existerande beståndet. Att göra några empiriska bestämningar av skillnaden mellan inköp och förslitning är emellertid helt ogörligt. För flertalet varaktiga varor – exempelvis möbler, hushållstextilier, glas, porslin och cyklar – saknar man statistisk information angående det existerande beståndets storlek vid olika tidpunkter och att beräkna förslitningen av ett bestånd, för vilket man inte känner vare sig storlek eller kvalitet, låter sig naturligtvis inte göras. Man har därför inget annat val än att laborera med inköpen och betrakta utgifterna för dessa som en grov approximation till värdet av förslitningen. I många fall torde ett sådant förfarande vara fullt rimligt i den meningen att värdet av inköpen verkligen utgör en någorlunda god approximation till värdet av förslitningen. I andra fall är det emellertid mindre tillfredsställande. Det kanske mest uppenbara exemplet på varor för vilka årliga inköp och årlig förslitning stämmer dåligt överens, är motorfordonen. På grund av den stora tillväxten i fordonsparken under senare år måste rimligen utgifterna för inköp varit betydligt större än den samtidiga förslitningen av det existerande beståndet. Vid analysen av konsumtionsutvecklingen på motorfordonens område finns det därför all anledning till att behandla inköpen och driftskostnaderna exklusive avskrivningarna separat.

Som antytts i näst föregående avsnitt består det i föreliggande undersökning använda statistiska materialet *dels* av data hämtade från olika källor i mer eller mindre färdigt skick, *dels* av uppgifter erhållna genom vissa inom IUI gjorda speciella bearbetningar av statistiskt primärmate-

rial. Den förra typen av material har till övervägande del hämtats från publikationer utgivna av Konjunkturinstitutet, Socialstyrelsen samt Jordbruksnämnden. I åtskilliga fall är emellertid de sifferuppgifter, som återfinnes i de följande kapitlen, inte fullt identiska med dem som förekommer i de källor varifrån de hämtats. Anledningen därtill är den, att vissa smärre *omgrupperingar* av varor har gjorts, så att källmaterialets varugrupper inte alltid omfattar samma varor, som motsvarande grupper i denna undersökning. De speciella bearbetningar av primärmaterial, som utförts inom IUI är följande: Flertalet tidsserier över de olika konsumtionsvarugruppernas nominella värden under 1930-talet har beräknats genom sammanställningar av uppgifter från industri- och handelsstatistiken; flertalet tidsserier över de olika varugruppernas volymförändringar har beräknats genom indexförfarande; en särskild bearbetning av socialstyrelsens hålkortsmaterial från 1952 års budgetundersökning har gjorts i syfte att såväl beträffande hushållskategorier som varugrupper erhålla en mer differentierad uppdelning, än den som förekommer i tidigare publicerade arbeten; en revidering har gjorts av jordbruksnämndens tidsserier över livsmedelskonsumtionen i syfte att minska de brister i detta material, som härrör från sättet att beräkna jordbrukarnas egen konsumtion av livsmedel. Volymindexen för beklädnadskonsumtionen har beräknats på grundval av Handels- och industrikommissionens primärmaterial angående produktion, import, export samt lager av textilvaror; slutligen har i samband med den av IUI 1955 utförda bilundersökningen insamlats och bearbetats vissa uppgifter angående konsumtionsvaruköp samt innehav av varaktiga konsumtionsvaror bland bilägare och bland icke-bilägare.

Beräkningarna av de olika varugruppernas volymförändringar har i själva verket utgjort en av de största stötestenarna i denna undersökning. I flertalet av de källor, varifrån undersökningens material hämtats, har förekommit uppgifter endast om konsumtionens nominella *värde*. För den konsumtionsteoretiska analysen har det emellertid framstått såsom absolut nödvändigt att på ett eller annat sätt uppdela dessa värdesiffror i en pris- och en volymkomponent. Att på ett tillfredsställande sätt göra en sådan uppdelning är emellertid ingalunda någon lätt uppgift. Det är

för det första förenat med vissa teoretiska problem; man kan välja mellan olika typer av indexberäkningar och i vissa fall är det dessutom ytterst tveksamt om en förändring i värdesumman skall betraktas som en prisförändring eller en volymförändring. Uppdelningen har för det andra varit förenad med stora svårigheter på grund av brist på erforderligt statistiskt material – om man skall kunna uppdela en värdesumma i en pris- och en volymkomponent måste man ha vissa uppgifter antingen om volymer eller om priser, men det har i flera fall varit svårt att erhålla sådana uppgifter.

De i denna undersökning angivna volymindexen för huvudgrupperna samt för den totala konsumtionen har genomgående beräknats såsom *kedje*index. Därvid har för varje länk i kedjan använts Paasches formel. Prisindexen har sedan erhållits genom division av utgiftssumman med volymen. När det gällt delgrupperna har det emellertid av praktiska skäl inte gått att följa någon fullt enhetlig linje beträffande indextypen: I vissa fall har dessa grupper varit av sådan karaktär och det förefintliga statistiska materialet så utförligt, att kvantiteter kunnat anges i fysiska mått såsom kilo, liter, meter etc. I andra fall har prisindex hämtade från socialstyrelsens prisstatistik fått användas såsom uttryck för priserna och i ytterligare andra fall har mer speciella uppskattningar fått göras.

Att i föreliggande undersökning kedjeindex och inte någon annan indextyp valts för beräkningen av volymförändringarna beror på två omständigheter. Den ena är den, att socialstyrelsens prisindex, som ju är en kedjeindex, kommit till användning i stor utsträckning vid beräkning av delindex och det har förefallit önskvärt att i möjligaste mån använda samma typ av index vid alla beräkningar. Den andra anledningen är den, att det framstått som skäligen meningslöst att för en så lång tidsperiod, som det här varit fråga om, använda en fastbasindex. På grund av den höga frekvens av varor, som numera ingår i konsumtionen men inte fanns i början på 1930-talet, och på grund av de stora prisförskjutningar, som ägt rum under dessa år, skulle den utveckling, som en fastbasindex ger vid handen, helt och hållet bli beroende av vilket år som väljs till basår. Utförda försök har med all önskvärd tydlighet visat att en fastbasindex med något 1930-talsår som bas ger en radikalt annan bild av utvecklingen än motsvarande index, där något av 1950-talets år satts som bas.

Även i de fall, då statistiska uppgifter funnits i tillräcklig utsträckning, har det stundom varit tveksamt huruvida en förändring i den för köp av en viss vara eller en viss varugrupp använda penningsumman skall betraktas som en pris- eller som en volymförändring. Sålunda har t. ex. det problemet här varit aktuellt, om den ökning i genomsnittspriserna på vissa varor, som härrört från att folk flyttat från landsbygden till städer och där fått betala högre varupriser än på landet, skall betraktas som en prishöjning eller en volymökning. I sådana fall kommer uppenbarligen en förändring i genomsnittspriset till stånd utan att priserna vare sig på landsbygden eller i städerna behöver förändras och utan att heller den konsumerade kvantiteten — mätt i fysiska mått — behöver ha förändrats. Samma problem uppkommer vid en relativ minskning av antalet jordbrukare, eftersom jordbrukarnas egenkonsumtion av livsmedel beräknats till ett lägre pris än övriga befolkningsgruppers konsumtion. I föreliggande undersökning har genomgående den principen följts, att sådana förändringar av detta slag skall betraktas som en *pris*höjning. Detta betraktelsesätt är nämligen lättare att inordna i den konsumtionsteoretiska analysen än det motsatta.

Det statistiska material, som redovisats i denna undersökning, är inte helt fullständigt i den meningen, att det omfattar precis alla varor och tjänster, som ingår i privatpersoners konsumtion. På några punkter har det varit praktiskt omöjligt att frambringa statistiska data, beroende på antingen att överhuvudtaget ingen statistik förekommer på området eller att förekommande statistiskt material redovisar varan eller tjänsten i fråga »i klump» med andra varor eller tjänster, som inte ingår i den privata konsumtionen. Den konsumtion, som av dessa anledningar saknas helt i föreliggande material är huvudsakligen följande: utrikes resor, hotell- och pensionatsavgifter, utgifter för sommarstuga, för utbildning samt för reparation av cyklar och mopeder, salt, leksaker av järn, flygresor, köp av båtar, arvoden till advokater och mäklare samt tjänster utförda inom banker och försäkringsbolag. Det är nu emellertid tydligt, att det totala värdet av de varor och tjänster, som på detta sätt helt uteslutits ur materialet, inte kan ha utgjort mer än en ganska liten del av den totala privata konsumtionen.

De i denna undersökning angivna tidsserierna avser genomgående sådana konsumtionsutgifter, som gjorts *inom* landets gränser. Det har inte varit möjligt att få statistiska uppgifter över konsumtionen avgränsade på annat sätt. Detta innebär emellertid, att materialet inte omfattar svenskars konsumtionsutgifter i utlandet, men däremot utlänningars konsumtionsutgifter i Sverige.

De statistiska uppgifter, som i denna undersökning anges över konsumtionens värde och kvantitet är i många fall ytterst osäkra. Ofullständigheterna i det statistiska primärmaterialet har på åtskilliga håll varit så stora, att de erforderliga uppgifterna kunna beräknas endast på grundval av ganska godtyckliga antaganden. Det har emellertid framstått, som mera önskvärt, att efter bästa förmåga försöka få fram ett någorlunda fullständigt siffermaterial — även om detta på åtskilliga punkter kunnat ske endast genom vad som närmast kan karakteriseras som gissningar — än att resignera inför svårigheterna att få fullt säkra uppgifter. De siffror som ges torde dock till helt dominerande del icke vara behäftade med större fel, än att de återger de långsiktiga utvecklingstendenserna på ett någorlunda riktigt sätt. Och det är huvudsaken för denna undersökning.

Det finns en speciell typ av felaktigheter i det statistiska materialet, som läsaren har anledning att hålla i minnet. Det är sådana, som har uppkommit genom bristen på *lager*statistik. Som tidigare nämnts har flera av de förekommande konsumtionsuppgifterna beräknats på grundval av industri- och handelsstatistikens data över produktion respektive import och export. Därvid har konsumtionen satts lika med produktion plus import minus export. Detta är emellertid uppenbarligen inte korrekt för de tillfällen då förändringar förekommit i lagren. Det torde framför allt vara för åren under och omkring 1930-talets depression, och kanske också åren omedelbart efter krigsslutet som denna felkälla kan tänkas vara av större betydelse.

I de följande kapitlens analys kommer osäkerheten i det statistiska materialet inte att diskuteras annat än i vissa extrema fall. Det skulle bli alltför många enformiga upprepningar, om man på alla punkter skulle behöva göra reservationer beträffande ofullkomligheterna i det statistiska materialet. Må det en gång för alla vara sagt, att osäkerheten på många punkter är betydande.

De numeriska beräkningarna

Den numeriska beräkningen av förekommande samband mellan olika variabler har i föreliggande undersökning utförts med traditionella regressionsmetoder. Att här ge en redogörelse för den därvid använda formelapparaten förefaller överflödigt. Läsare, som önskar närmare upplysning därom, hänvisas till förekommande läroböcker på området.[1] Det må här räcka med det påpekandet, att den funktionstyp, som i flertalet fall kommit till användning, varit funktioner med konstanta elasticiteter. Endast i undantagsfall har andra funktionstyper valts. Det har varit i sådana fall, då konstantelastiska funktioner varit orimliga av teoretiska skäl eller visat sig ge dålig anpassning.

I arbetsbesparande syfte har de på *tidsserie*materialet baserade numeriska beräkningarna utförts på matematikmaskinen BESK på Tekniska Högskolan. Därvid har två olika program kommit till användning.

Det ena programmet har gällt modellen:

$$\frac{Q_t}{N_t} = a\left(\frac{C_t}{N_t}\right)^E + z_t$$

där symbolerna har följande betydelse:

Q_t konsumtionsvolymen av en viss vara under år t
N_t medelfolkmängden (alternativt medelantalet konsumtionsenheter) i landet under år t
C_t den totala konsumtionsvolymen i landet under år t
a samt E konstanter, varav E är inkomstelasticiteten, samt
z_t en restvariabel.

Programmet har gjorts så att de tre serierna Q_t, N_t samt C_t inmatats i maskinen varefter denna räknat fram samt utskrivit följande värden:

a) första och andra momenten, räknade från medelvärdena, av variablerna log (Q_t/N_t) och log (C_t/N_t)
b) korrelationskoefficienten mellan log (Q_t/N_t) samt log (C_t/N_t)
c) regressionskoefficienterna a och E

[1] Se t. ex. *H. Wold,* Demand Analysis, kap. 15.

d) standardavvikelserna i dessa regressionskoefficienter, beräknade på grundval av den formel som förutsätter icke-seriekorrelerade restvariabler[2]

e) restvariabelns standardavvikelse

f) tidsserien Q_t/N_t

g) tidsserien $a\left(\frac{C_t}{N_t}\right)^E$ samt

h) skillnaden mellan de två sistnämnda tidsserierna dvs. z_t.

Det andra programmet har gällt modellen:

$$\frac{Q_t}{N_t} = a\left(\frac{C_t}{N_t}\right)^E P_t^e + z_t$$

där P_t betecknar en ytterligare förklarande variabel, e en konstant samt övriga symboler har samma betydelse som ovan. Variabeln P_t har i flertalet fall betecknat det reala priset men i vissa fall andra storheter såsom giftermålsfrekvens m.m.

För detta program har inmatats värdena på Q_t, N_t, C_t samt P_t. Maskinen har därefter räknat fram och utskrivit följande värden:

a) samtliga moment räknade från medelvärdena av första och andra ordningen av variablerna log (Q_t/N_t), log (C_t/N_t) samt log P_t.

b) samtliga korrelationskoefficienter mellan sistnämnda tre variabler

c) den totala korrelationskoefficienten

d) regressionskoefficienterna a, E och e

e) standardavvikelserna i dessa koefficienter beräknade på grundval av förutsättning om icke seriekorrelerade restvariabler

f) restvariabelns standardavvikelse

g) tidsserien $\frac{C}{N_t}$

h) tidsserien $a\left(\frac{C_t}{N_t}\right)^E P_t^e$

i) skillnaden mellan dessa två sistnämnda tidsserier dvs. z_t.

Den i föregående avsnitt nämnda specialbearbetningen av socialstyrelsens levnadskostnadsundersökning 1952 har utförts på följande sätt: Bland de i socialstyrelsens hålkortsmaterial förekommande uppgifterna

[2] *H. Wold,* Demand Analysis, s. 206 formlerna (6).

angående utgifter för olika varor inom olika hushållstyper utvaldes sådana data, vilka ansågs kunna utnyttjas för föreliggande undersökning. Dessa överfördes sedan till en särskild kortmassa, varvid de enskilda varorna sammanslogs till sådana varugrupper, som förekommer i det här använda tidsseriematerialet. Denna kortmassa utnyttjades sedan på två olika sätt: I vissa fall listades uppgifterna med en hålkortstabulator och i andra fall överfördes kortmassans uppgifter maskinellt till taperemsor avsedda för inmatning i BESK. Hålkortslistorna utnyttjades sedan till en inkomstklassuppdelning och en på det sålunda klassindelade materialet baserad manuell bearbetning för elasticitetsberäkningar. Taperemsorna inmatades i BESK, som fick utföra beräkningar i enlighet med program 1 ovan.[1] Dessa beräkningar är sålunda grundade på de individuella uppgifterna och icke på ett klassindelat material.

Anledningen till att vi på detta sätt använt två olika metoder för beräkningar av inkomstelasticiteter är den, att elasticitetsbestämningar på icke klassindelat material kompliceras därav, att det för flera varor och varugrupper förekommer hushåll utan någon utgift alls. Att i det BESK-program, som uppgjorts, laborera med noll-värden är emellertid inte tekniskt möjligt — logaritmen för noll är ju negativa oändligheten. Detta har gjort, att BESK-beräkningarna har fått begränsas till sådana varugrupper, där noll-utgifter inte förekommer. För övriga varugrupper har beräkningarna fått utföras med alternativa metoder.[2]

Vid de i föreliggande undersökning gjorda prövningarna av uppställda

---

[1] Av kostnadsskäl har därvid den inskränkningen gjorts i programmet, att utskrivningen av observationerna slopats.

[2] Man kan visserligen tänka sig att genom vissa konstgrepp undvika de komplikationer för elasticitetsberäkningarna, som förekomsten av nollor medför. Man kan t. ex. ersätta alla nollor med vissa små belopp eller man kan ersätta nollorna med genomsnittsvärdena i ifrågavarande inkomstklass. Se *S. J. Prais and H. S. Houthakker*: The Analysis of Family Budgets, Cambridge 1955, s. 50—51. Det är emellertid tydligt, att alla sådana förfaranden innebär ett betydande mått av godtycklighet och de resultat, som erhålls från sådana beräkningar förefaller sakna större intresse. I föreliggande undersökning har i själva verket gjorts försök med ett sådant förfarande. Vi ersatte samtliga nollor med ett litet belopp, en krona, och framräknade elasticiteter. De resultat, som nåddes därigenom visade sig emellertid — åtminstone i de fall där nollorna förekom i många hushåll — bli åtskilligt dubiösa. Elasticiteterna blev i flertalet fall misstänkt höga och vi har därför inte vågat sätta någon större tilltro till dem.

hypoteser angående konsumtionens beroende av priser, inkomster och andra variabler, har vi genomgående använt den multipla korrelationskoefficientens storlek såsom ett mått på hypotesens »förklaringsvärde». Erfarenhetsmässigt blir sådana korrelationskoefficienter mycket höga, i de fall då både den förklarade och de förklarande variablerna uppvisar utpräglade trender i den ena eller den andra riktningen. Dessa erfarenheter har till alla delar styrkts av de beräkningar, som gjorts i föreliggande undersökning. De framräknade värdena på de multipla korrelationskoefficienterna har i flertalet fall visat sig bli mellan 0,90 och 1,00. Vid diagrammatiska jämförelser mellan hypotes och verklighet har det i själva verket visat sig, att värden lägre än 0,90 oftast ger en »förklaring», som inte inger något större förtroende. Som allmän tumregel har vi därför utgått ifrån att den multipla korrelationskoefficienten bör vara minst av storleken 0,90 för att den uppställda hypotesen skall accepteras och av storleken 0,95 för att överensstämmelsen mellan hypotes och verklighet skall kunna anses vara fullt godtagbar.

Ett förhållande, som medfört vissa komplikationer för här utförda beräkningar av inkomst- och priselasticiteter på grundval av tidsseriedata är det, att prisserierna ofta varit mycket starkt korrelerade med serien för inkomstens utveckling. Det är välkänt, att förekomsten av stark korrelation mellan de förklarande variablerna i en regressionsekvation leder till stora medelfel i uppskattningar av ekvationens konstanter. Vid flera av de beräkningar, som utförts har den förekommande korrelationen mellan inkomst- och prisserierna gjort, att uppskattningarna av elasticitetsvärdena blivit osäkra och i några fall har korrelationen varit så stark, att det ansetts meningslöst att använda både inkomst och pris som förklarande variabler.

Den period, från vilken det statistiska materialet till här utförda regressionsberäkningar hämtats, kan i huvudsak sägas ha varit förenad med en år från år stigande realinkomst. Samtidigt har en mängd andra variabler utvecklats i en och samma riktning under hela perioden — exempelvis fördelningen mellan landsbygdsbefolkning och stadsbefolkning, frekvensen husmödrar med förvärvsarbete, samt ojämnheten i inkomstfördelningen. I samma mån som dessa variabler påverkat konsumtions-

inriktningen – vilket med all sannolikhet varit fallet med de uppräknade – har trenden i deras utveckling för konsumtionsefterfrågans del medfört tendenser, vars effekt, på grund av att dessa variabler inte medtagits vid elasticitetsberäkningarna, kommit att framstå såsom en effekt av inkomsthöjningarna. Inkomstelasticiteterna har med andra ord »fångat upp» den konsumtionspåverkan, som härrört från trendutvecklingen hos de icke betraktade variablerna. Därigenom har dessa elasticiteter inte blivit »renodlade» i den meningen att de ger uttryck för *endast* den inverkan, som härrör från inkomstförändringarna i och för sig. De kan i stället sägas ge uttryck för efterfrågans förändringar vid inkomstförändringar under en viss given trendutveckling för de icke medtagna variablerna.

Att de elasticiteter, som kunnat beräknas, på detta sätt inte är renodlade utan påverkade av trendutvecklingen för vissa i regressionsberäkningarna icke medtagna variabler, har för föreliggande undersökning framstått såsom en *fördel*. Eftersom elasticiteterna beräknats i prognossyfte och man i stor utsträckning har anledning vänta sig, att trendutvecklingen för de icke medtagna variablerna kommer att fortsätta även i framtiden, är det ju de »uppblandade» elasticiteterna vi behöver för vår prognos. Om prognosen skulle baseras på renodlade elasticiteter, vore det nödvändigt att också beräkna den effekt, som härrör från utvecklingen för sådana variabler som fördelningen mellan landsbygdsbefolkning och stadsbefolkning, frekvensen förvärvsarbetande hustrur etc. Det är ju självklart, att användandet av »uppblandade» elasticiteter vid uppgörandet av prognoser fordrar, att trendutvecklingen för de nämnda variablerna kommer att fortsätta i framtiden på ungefär samma sätt som tidigare. Att rent mekaniskt använda denna typ av elasticiteter för prognoser är därför förenat med en viss risk. Det är uppenbarligen nödvändigt att fundera igenom problemet, om ifrågavarande trender verkligen kommer att fortsätta i framtiden eller inte. Uppgörandet av prognoserna i denna undersökning har därför genomgående föregåtts av en diskussion – om än summarisk – av detta problem.

När man inom ramen för den traditionella konsumtionsteorin talar

om inkomsten såsom en för konsumtionens inriktning bestämmande faktor, menar man – som nämnts i föregående kapitel – med denna inkomst i själva verket ingenting annat än summan av alla konsumtionsutgifter. Man bortser med andra ord från *sparandet* och identifierar inkomst med konsumtionsutgifternas summa. I full överensstämmelse med detta betraktelsesätt har i föreliggande undersökning de totala privata konsumtionsutgifterna – och *icke* summan av alla privatpersoners inkomster – genomgående betraktats såsom den jämte priser, folkmängd m. m. för konsumtionsinriktningen bestämmande faktorn. Detta har naturligtvis medfört, att sparandet helt försvunnit ur undersökningens blickfält och att ingen anledning har funnits att här gå in på alla de intrikata problem, som uppkommer vid en analys av sparandets bestämningsgrunder.

Det kan nu visserligen sägas, att ett betraktande av den totala konsumtionsutgiften i stället för inkomsten såsom förklarande variabel till konsumtionsinriktningens förändringar korresponderar mot den traditionella konsumtionsteorin, men detta förfarande har inte bara fördelar utan även nackdelar. Det korresponderar nämligen inte helt mot den intertemporala konsumtionsteorin. Om t.ex. på grund av förväntningar om stigande priser på en vara hamstringsköp av denna vara kommer till stånd, kan detta förhållande mycket väl tänkas lämna sambandet mellan inkomst och konsumtion av *andra* varor orubbat. Om nu så är fallet kommer emellertid icke desto mindre hamstringsköpen att rubba sambandet mellan total konsumtionsutgift och konsumtion av dessa andra varor. En liknande analysförsvårande effekt kan uppkomma på grund av det sätt varpå konsumtionen av varaktiga varor beräknats i denna undersökning. Under år, då inköpen av varaktiga varor varit större än motsvarande förslitning, blir den beräknade summan av de totala konsumtionsutgifterna större än den vid en fullt adekvat beräkning skulle blivit, och det leder naturligtvis till, att de empiriskt konstaterade utgiftsandelarna för övriga varor blir i motsvarande mån för små. Denna effekt har man anledning hålla i minnet vid analysen av utvecklingen på 1950-talet. Som nämnts i föregående avsnitt är det med all sannolikhet så, att inköpen av motorfordon under dessa år till sitt värde varit betydligt större än

värdet av förslitningen av det existerande beståndet, och det kan ha medfört en viss överskattning av den totala konsumtionens värde och volym under dessa år.[1]

Att trots vad som nu sist sagts den totala konsumtionsutgiften i stället för de sammanlagda inkomsterna kommit till användning såsom förklarande variabel i föreliggande undersökning är i själva verket betingat mindre av *val* än av *nödvändighet*. De statistiska data, som finns angående privatpersoners disponibla inkomster under olika år, är så osäkra, att de inte ansetts möjliga att använda för regressionsberäkningar. Det kan visserligen sägas, att de uppskattningar som gjorts av de totala konsumtionsutgifterna, även de är förenade med stor osäkerhetsmarginal. De har dock den fördelen framför inkomstuppskattningarna, att de är beräknade såsom summan av utgifterna för de olika konsumtionsvarugrupperna och att de därför direkt korresponderar mot dessa, vilket icke är fallet med inkomstuppskattningarna.[2]

I analogi med betydelsen av begreppen inkomstelasticitet och priselasticitet skulle efterfrågans känslighet för förändringar i den totala konsumtionsutgiften strängt taget benämnas utgiftselasticitet. Nu brukar emellertid ordet utgiftselasticitet användas för en helt annan företeelse och det har därför ansetts olämpligt att i föreliggande undersökning införa en ny betydelse på detta ord.[3] För att inte förvirra läsaren med en i och för sig kanske onödig ny terminologi har vi här valt att använda uttrycket inkomstelasticitet även för efterfrågans elasticitet med avseende på den totala konsumtionsutgiften. Det torde inte föreligga någon större risk för att detta skall leda till missförstånd. Det bör emellertid observeras, att denna typ av inkomstelasticitet — såvida den marginella sparbenägenheten är stigande med inkomsten — måste vara något större än den inkomstelasticitet, som beräknas på den disponibla inkomsten. Vi-

[1] Överslagsberäkningar ger vid handen, att den överskattning det därvid kan vara fråga om vid en jämförelse mellan 1950 och 1955 kan röra sig om en eller allra högst två procent av den totala konsumtionsutgiften.

[2] Sådana uppskattningar förekommer i *R. Bentzel:* Inkomstfördelningen i Sverige samt för senare år i Konjunkturinstitutets rapporter.

[3] Uttrycket utgiftselasticitet har tidigare använts såsom benämning på elasticiteten mellan utgiften för en viss vara och inkomsten. Se *H. Wold:* Efterfrågan på jordbruksprodukter och dess känslighet för pris- och inkomstförändringar, SOU 1940: 16.

dare bör dessa inkomstelasticiteter båda vara större än motsvarande elasticiteter beräknade på inkomsten *före skatt*, helt enkelt av det skälet att beskattningen är progressiv. Detta förhållande har man anledning hålla i minnet vid jämförelser mellan inkomstelasticiteter beräknade med hjälp av olika typer av statistiskt material.[4]

Det har gjorts gällande, att det inte skulle vara adekvat att vid parameteruppskattningar i ekonomiska relationer betrakta varje relation för sig och på denna tillämpa minsta kvadratmetoden. Man skulle i stället vara tvungen att betrakta ett helt system av ekvationer och därvid använda mer raffinerade metoder än den nyssnämnda.[5] Det må emellertid påpekas, att de resonemang, som ligger bakom dessa slutsatser inte är tillämpbara på föreliggande undersöknings problemställning. Det skulle emellertid föra alltför långt att här gå djupare in på denna fråga om minsta kvadratmetodens tillämpbarhet. Läsaren hänvisas till den förekommande litteraturen på området.[6]

Presentationen av det statistiska materialet

I avsikt att inte tynga den löpande framställningen med en stor mängd tabeller har föreliggande undersöknings tidsseriematerial angående konsumtionsvärdet av de olika varugrupperna samt dessas volymindex, prisindex samt utgiftsandelar icke annat än i diagramform redovisats i de kapitel, där grupperna behandlats, utan sammanförts i en tabellbilaga till

[4] Vilken relation som gäller mellan elasticiteterna med avseende på inkomsten före skatt och inkomsten efter skatt kan visas på följande sätt. Låt i och I beteckna dessa båda inkomster, E_i och E_I motsvarande elasticiteter, q efterfrågan, $F(I)$ efterfrågefunktionen, s skattens belopp, m marginalskatten och g genomsnittsskatten. Vi har då tydligen följande relationer

$$E_i = \frac{dq}{di}\frac{i}{q} = \frac{i f'(I)\, dI}{q\, di} = E_I \frac{i}{I}\frac{(di - ds)}{di} = E_I \frac{1-m}{1-g}.$$

[5] Se t. ex. T. Koopmans (edit) Statistical inference in dynamic Economic Models. Cowles Commission Monograph no. 10. New York 1950.

[6] Problemet har mest ingående diskuterats av Wold. Se t. ex. Demand Analysis kap. 2. Att problemet i själva verket inte är aktuellt för den typ av prognoser som här görs framhålls bland annat i *J. Marshak and W. H. Andrews:* Random Simultaneous Equations and the Theory of Production. Econometrica 1944: 2, s. 143—205, samt i *R. Bentzel and B. Hansen:* On Recursiveness and Interdependency in Economic Models. The Review of Economic Studies 1954—55: 3, s. 153—168.

appendix 1 där också en redogörelse för de beräkningsmetoder, som kommit till användning vid uppgörandet av dessa tabeller ges. Av utrymmesskäl har denna redogörelse fått bli ganska kortfattad och den har därmed också på vissa punkter blivit ofullständig. För dem som närmare önskar penetrera beräkningsförfarandet, står emellertid utredningsinstitutet till tjänst med primärtabeller och ytterligare upplysning.[1]

Att i föreliggande undersökning ge en fullständig redogörelse för resultaten av alla de utförda regressionsberäkningarna utförda med matematikmaskinen BESK har inte varit praktiskt genomförbart. Det skulle fordrat en mycket omfattande tabellbilaga. Vi har därför valt att i en särskild bilaga, appendix 2, redovisa regressionskoefficienter, standardavvikelser samt den totala korrelationskoefficienten för ett urval av de gjorda beräkningarna, nämligen sådana som omnämns i texten. För den intresserade finns emellertid samtliga resultatlistor från BESK-kalkylerna tillgängliga på utredningsinstitutet.

[1] I appendix 1 redovisade indexserier har konstruerats så att 1955 års värden genomgående satts lika med 100. Detta förfarande, som i och för sig kanske ter sig ovant för många läsare, är betingat av flera skäl, i främsta rummet det att de volymsiffror, som angivits i 1955 års priser och på vilka indexserierna är beräknade är additiva för år 1955 men däremot ej för tidigare år, vilket skulle gjort användandet av ett annat basår inadekvat. Därtill kommer att för föreliggande undersökning 1955 utgör gränsen mellan förgången tid och framtid, vilket gör valet av 1955 såsom basår både naturligt och bekvämt ur prognossynpunkt.

KAPITEL 4

LIVSMEDEL

Huvudgruppens omfattning

Till livsmedelsgruppen har förutom de egentliga livsmedlen räknats måltidsdryckerna samt vin, sprit och tobak. Dessutom har till gruppen räknats värdet av de tjänster, som lämnats av hotell- och restaurangpersonal i samband med förtäring utom hemmet.

De enskilda varuslagen inom gruppen är förtecknade i appendix 1. För överskådlighetens skull har dessa varuslag, som uppgår till ett 50-tal, grupperats samman på följande sätt:

vegetabilier

- mjöl och gryn
- bröd och bakverk
- potatis och rotfrukter
- grönsaker, frukt och bär
- socker, choklad och kryddor

animalier

- mjölk, grädde och ost
- matfett
- kött, fläsk och ägg
- fisk

övriga livsmedel

kaffe, te och kakao
malt- och läskedrycker
sprit och vin
tobak
förtäring utom hemmet.

På grund av redovisningssvårigheter har bland livsmedlen icke kunnat redovisas sådana varor som skummjölk, annat matfett än smör och margarin (t. ex. matolja), vilt, potatismjöl och salt samt vissa ersättningsmedel för fett, ägg, te och kryddor. Enligt beräkningar kan värdet av dessa icke redovisade varuslag antas uppgå till 1 à 2 procent av det totala livsmedelsvärdet. Inte heller har alltid hänsyn kunnat tas till förbrukning av livsmedel utanför ransoneringens ram under krisåren. Man har i vissa överslagsberäkningar uppskattat denna förbrukning till ungefär 1 procent av den totala kaloriförbrukningen. Å andra sidan innebär de värden, som redovisats, en viss överskattning av den privata konsumtionen, då de kvantiteter livsmedel, som förbrukats i offentlig konsumtion, av sjukhus, vid militära anläggningar och av skolor icke kunnat frändras. Värdet av dessa kan beräknas till 2 procent av hela livsmedelsvärdet.

Värderingen av de kvantiteter livsmedel, som ingår i gruppen, har erbjudit speciella problem. Det är nämligen så att en icke ringa del av livsmedlen konsumeras av producenterna själva, dvs. av jordbruksbefolkningen. Därvid har livsmedlen ofta tagits direkt ur produktionen eller återköpts i partihandelsledet från producentägda livsmedelsindustrier till lägre priser än detaljpriser. Denna konsumtion har i här gjorda beräkningar värderats till dessa lägre priser. En annan svårighet har varit att bestämma det förädlingsstadium, vid vilket livsmedlen försålts i detaljhandeln. I en del fall har konsumtionen värderats till priser som avser lägre förädlingsstadier än de verkliga. Sålunda saknas beräkningar för bland annat inhemska fruktkonserver, glass och djupfrysta varor. Den kvantitet råvaror det där rör sig om har i stället räknats in i konsumtionen av frukt, grädde och grönsaker, fisk etc. Den därigenom erhållna

underskattningen av livsmedelskonsumtionen torde endast uppgå till någon promille. Till denna typ av ofullständighet i konsumtionsberäkningen får också räknas avsaknaden av förädlingsvärdet för färdiglagad mat i detaljhandeln (utöver hotell och restauranger).

Beräkningarna över livsmedelskonsumtionen är i huvudsak baserade på de tidsserier, som utarbetats inom statens jordbruksnämnd och inom konjunkturinstitutet. Det har i regel endast funnits anledning att göra smärre justeringar av dessa serier. Så har t. ex. jordbruksbefolkningens egen konsumtion mera fullständigt värderats till priserna i producentledet. På en punkt, nämligen i fråga om fisk, har en fullständig omräkning nödvändiggjorts för att erhålla tidsserier uppbyggda efter enhetliga principer. Vidare har nya beräkningar utförts för de år, för vilka nyssnämnda material saknar uppgifter, nämligen 1931—33.

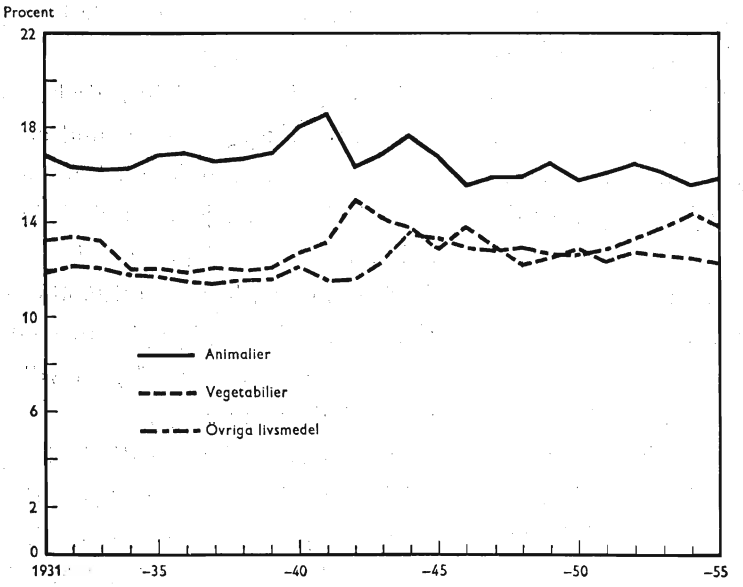
Konsumtionsberäkningarna har mera sällan kunnat direkt byggas på omsättningsstatistik i detaljhandeln. I stället har man utgått från uppgifter om produktionens storlek enligt jordbruks- och industristatistik. Dessa uppgifter har kompletterats med uppgifter ur handelsstatistiken och tillgänglig lagerstatistik samt justerats för svinn. Ofta har även omräkningar med hänsyn till olikheter i periodindelning för de olika uppgifterna fått genomföras.

I fråga om priserna har inte heller direkta uppgifter alltid stått till förfogande. För vissa grupper av varor (t. ex. kryddor), som inrymmer flera olika produkter, har endast priser för vissa av dessa enskilda produkter varit kända och kunnat begagnas för en prisindexberäkning. Därjämte förekommer det att prisuppgifter saknas för en del år — detta gäller mest de första åren under 1930-talet — varför prisserien för en viss grupp fått ersättas med en index för närbesläktade varor. Hur beräkningarna över kvantiteter och priser för de enskilda varuslagen utförts framgår mera i detalj av appendix 1.

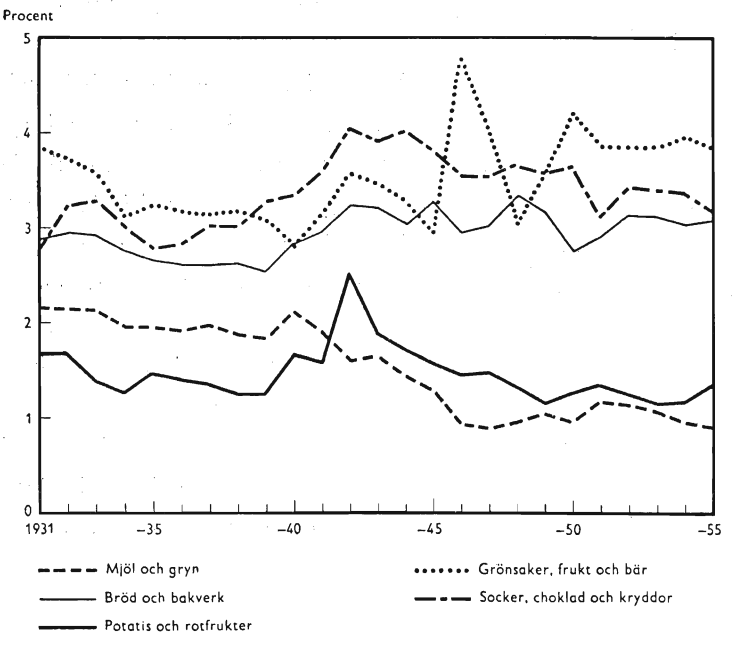
De varuslag, som ingår i här gjorda beräkningar över livsmedelskonsumtionen, är desamma som i jordbruksnämndens och konjunkturinstitutets beräkningar. Grupperingen av varorna är dock en annan.

Diagram 4: a-d. Livsmedel. Utgiftsandelar 1931-55

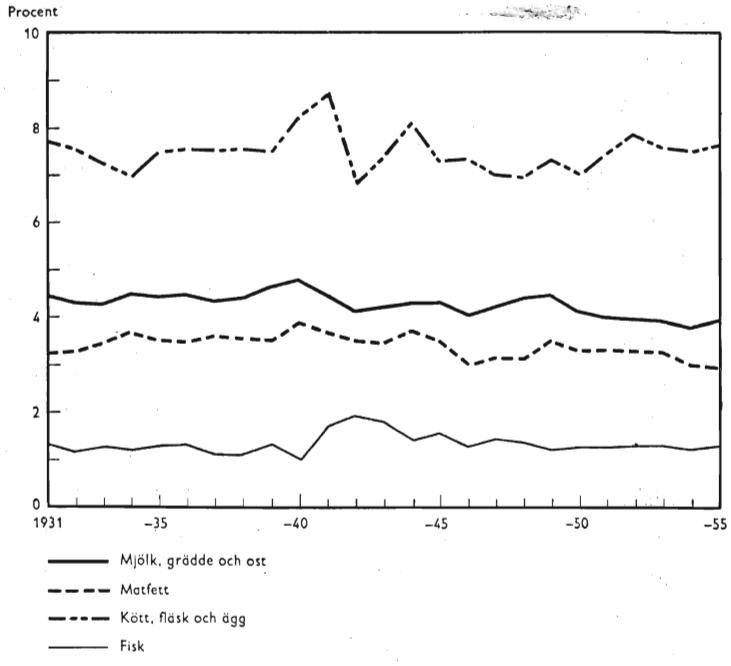
4: a. Animalier, vegetabilier, övriga livsmedel

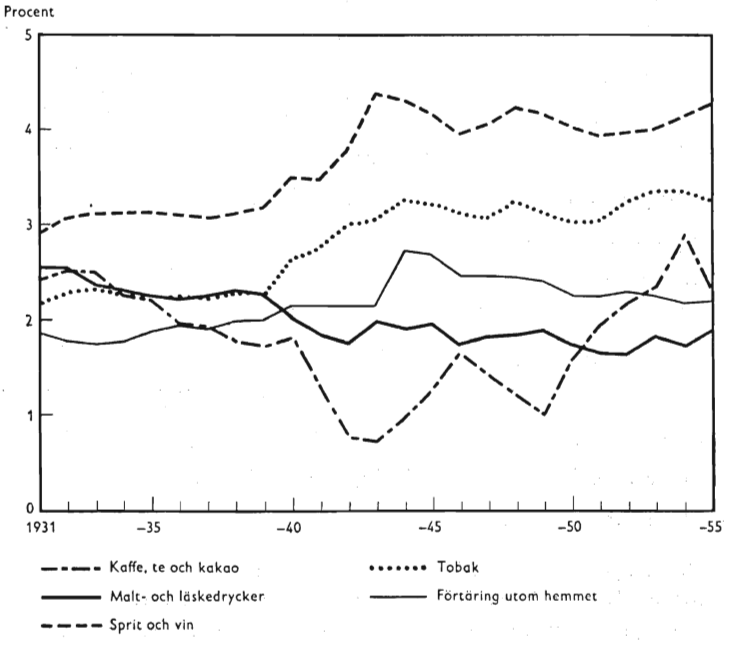
4: b. Vegetabilier

4: c. Animalier

4: d. Övriga livsmedel

Utvecklingen 1931–55

Värdet av hela livsmedelskonsumtionen har stigit från 2 1/2 miljard kronor under 1930-talets första år till över 11 miljarder kronor vid mitten av 1950-talet (tabell A: I i appendix 1). Under denna tidsperiod har priserna på livsmedel tredubblats, varför den reala konsumtionsökningen stannar under 50 procent. Denna konsumtionsökning är betydligt svagare än för den totala privata konsumtionen, men då prisstegringen på livsmedel varit i motsvarande mån starkare, är utgiftsandelen för livsmedel ungefärligen densamma nu som för 25 år sedan eller drygt 42 procent av den totala privata konsumtionen (diagram 1: b s. 7).

Den prisstegring på livsmedel, som här utförda beräkningar uppvisar är högre än den som framgår av livsmedelsposten i levnadskostnadsindex.[1] Detta beror dels på att konsumtionens sammansättning i levnadskostnadsindex inte varit densamma som för hela livsmedelskonsumtionen, dels på att hänsyn har tagits till nedgången i jordbruksbefolkningens andel av den totala befolkningen. Eftersom jordbruksbefolkningens konsumtion, enligt vad tidigare anförts, värderats till producentpriser måste enligt här använt beräkningssätt en minskning av jordbruksbefolkningens andel leda till en prishöjning.

Vid den följande beskrivningen av konsumtionsutvecklingen anknyter texten till en del diagram. I diagram 4: a–4: d har uppritats utgiftsandelarna för olika livsmedelsgrupper uttryckta i procent av den totala konsumtionen. Av diagram 4: e–4: h framgår volymutvecklingen för varje varugrupp uttryckt i 1955 års priser. I diagram 4: i–4: m har volymindex avseende den reala konsumtionen per konsumtionsenhet för olika livsmedelsgrupper jämförts med motsvarande index för den totala konsumtionen. Utvecklingen av livsmedelskonsumtionen framgår av diagram 1: d, där volymerna beräknats per capita i stället för per konsumtionsenhet. Att konsumtionsenheter använts i de speciella livsmedelsdiagrammen sammanhänger med önskemålet att eliminera verkningarna av förskjutningar i befolkningens ålders- och könssammansättning på konsumtionens storlek.[2]

[1] Med basår 1935 = 100 är prisindex 1955 enligt härvarande beräkningar 300, medan den för livsmedelsposten i levnadskostnadsindex samma år är 262.

[2] Omräkning har skett efter den s. k. kaloriskalan. Se närmare härom not 3 s. 130.

Det har nyss anförts att utgiftsandelen för livsmedel var ungefär densamma 1955 som 25 år tidigare. Smärre växlingar under perioden kan dock observeras, såsom en viss nedgång under 1930-talets depressionsår till 40 procent, en stegring under krigsåren till 44 procent samt därefter en återgång till ursprungsnivån, 42 procent (diagram 1: b). Dessa växlingar har till stor del varit prisbetingade. Den reala konsumtionsvolymen gick t. o. m. i motsatt riktning i flera fall (diagram 1: c). Sålunda sjönk den de första krigsåren, men steg därefter kraftigt. Räknat per capita steg livsmedelskonsumtionen i genomsnitt under hela 25-årsperioden med ungefär 1 procent per år (diagram 1: d).

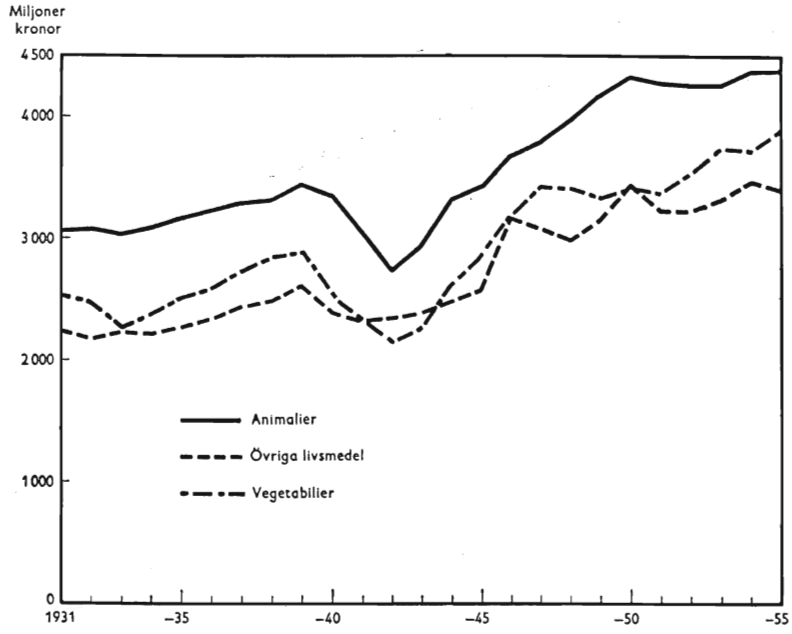
Livsmedlen delas här upp i vegetabilier, animalier och övriga livsmedel. Dessa grupper utgör ungefär var sin tredjedel av livsmedelskonsumtionen. Som framgår av diagram 4: a har vegetabiliernas och animaliernas utgiftsandelar sjunkit med någon procentenhet medan övriga livsmedel stigit med ett par procentenheter under 25-årsperioden. Man kan också lägga märke till en stegring av vegetabiliernas utgiftsandel under krigsåren. Den ökning i utgiftsandelen för samtliga livsmedel, som kunnat konstateras för dessa år berör således huvudsakligen vegetabilierna.

Betraktas därefter volymutvecklingen vilken anges i diagram 4: e och 4: i finner man, att långtidstendensen för de tre grupperna är ungefär densamma och utgör cirka 1 procents stegring per år. Uppgången i utgiftsandelen för övriga livsmedel förklaras av en starkare prisstegring på dessa livsmedel jämfört med de båda andra grupperna.

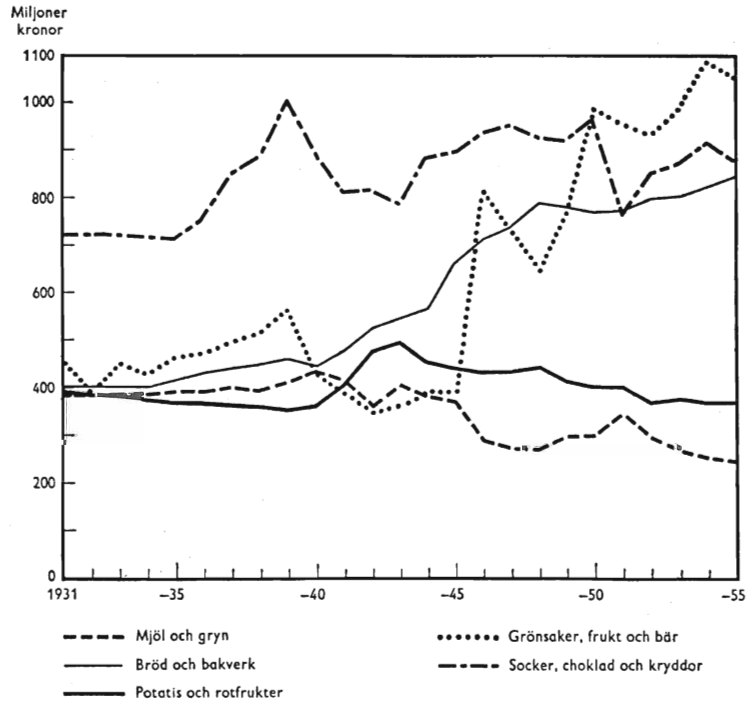
I fråga om utvecklingen under olika delperioder är under 1930-talets depressionsår en stark nedgång av konsumtionen för övriga livsmedel särskilt märkbar. Krigsåren utmärks av en ytterst kraftig ökning i vegetabiliekonsumtionen, medan animaliekonsumtionens tidigare tillväxt hejdades. Denna förskjutning mellan vegetabilier och animalier sammanhängde givetvis med ansträngningarna att klara livsmedelsförsörjningen. Detta skedde bland annat genom utslaktning av en del av husdjursstocken och ökad odling av vegetabilier i stället för av foder. Under de första efterkrigsåren anpassades proportionerna mellan vegetabilier och animalier åter till förkrigsnivån, men stegringen i animaliekonsumtionen

Diagram 4: e-h. Livsm. Konsumtionsvolymen 1931-55 mätt i 1955 års priser

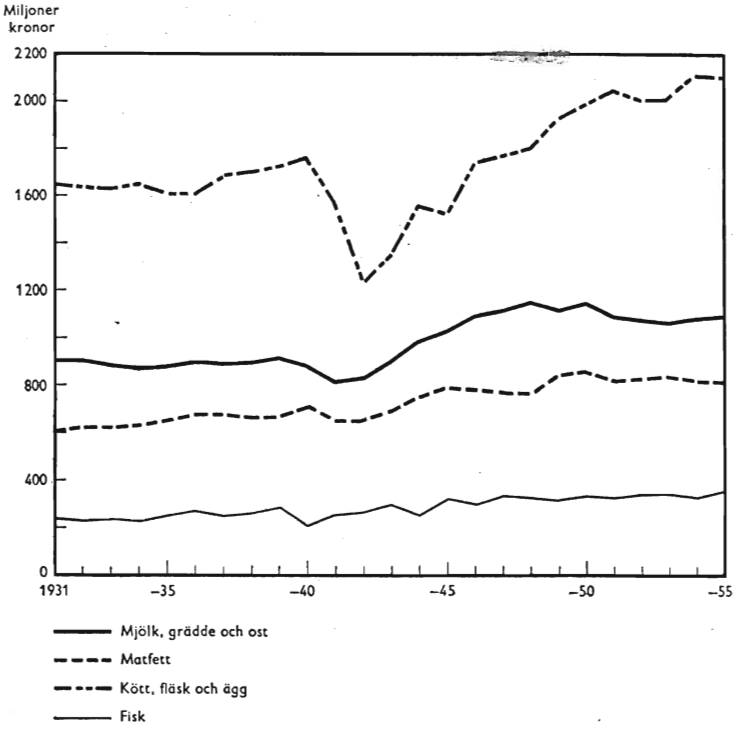
4:e. Animalier, vegetabilier, övriga livsmedel

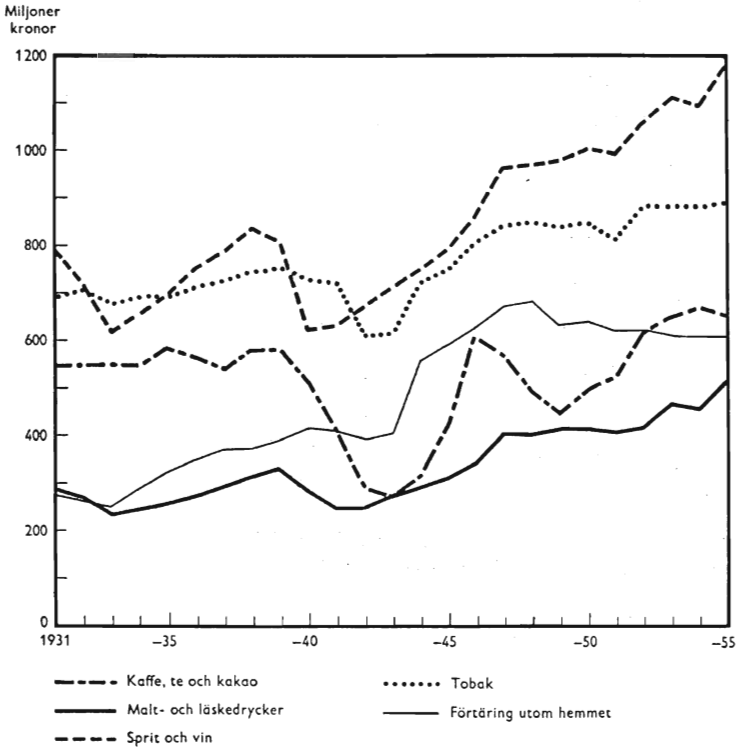
4:f. Vegetabilier

4: g. Animalier

4: h. Övriga livsmedel

under 1930-talet återkom inte utan för 1950-talet kan konstateras en stagnation. Inte heller de övriga livsmedlen ökade under efterkrigstiden lika mycket volymmässigt sett som under förkrigstiden. Medan ökningen i konsumtionen per konsumtionsenhet under 1930-talets högkonjunktur uppgick till cirka 3 procent per år, var den under efterkrigstiden endast cirka 1 procent per år. Den svagare utvecklingen under efterkrigstiden sammanhängde framförallt med utvecklingen av förtäring utom hemmet.

Vegetabilier

Utgiftsandelen för *mjöl och gryn* sjönk från 2 procent till 1 procent av den totala konsumtionen, medan utgiftsandelen för bröd och bakverk låg vid ungefär 3 procent under större delen av 25-årsperioden (diagram 4: b). Betraktas den reala konsumtionsutvecklingen (diagram 4: f och 4: k) observeras att konsumtionen av mjöl och gryn var, per konsumtionsenhet räknat, ungefär oförändrad fram till andra världskrigets början. Därefter inleddes en mycket stark tillbakagång i inköpen av mjöl och gryn. Konsumtionen — räknat per konsumtionsenhet — var 1955 praktiskt taget endast hälften så stor som under 1930-talet.

Detta brott i utvecklingen vid andra världskrigets början skedde samtidigt med ett liknande brott i konsumtionen av *bröd och bakverk* och kan därför ses som ett uttryck för en stark överflyttning av brödbakning från hushållen till livsmedelsindustrin.[1] Under krigsåren ökade inköpen av bröd och bakverk med nära 6 procent per år och konsumtionsenhet. Även under efterkrigstiden fortsatte dessa tendenser men de var inte längre lika utpräglade. Konsumtionsökningen av bröd och bakverk uppgick sålunda till cirka 1 procent per år och konsumtionsenhet eller ungefär lika mycket som under 1930-talets högkonjunktur.

Utgiftsandelen för *potatis och rotfrukter* var under 1930-talet av storleksordningen 1 $^1/_2$ procent. Den visade dock en sjunkande tendens (diagram 4: b). I samband med omställningen av jordbruksproduktionen och bristen på livsmedel i övrigt under krigsåren steg utgiftsandelen för dessa livsmedel mycket starkt. Under efterkrigstiden återtog utgiftsande-

[1] När det här och i fortsättningen talas om livsmedelsindustri tänkes denna omfatta även mera hantverksmässigt driven verksamhet såsom förekommer t. ex. i hembagerier.

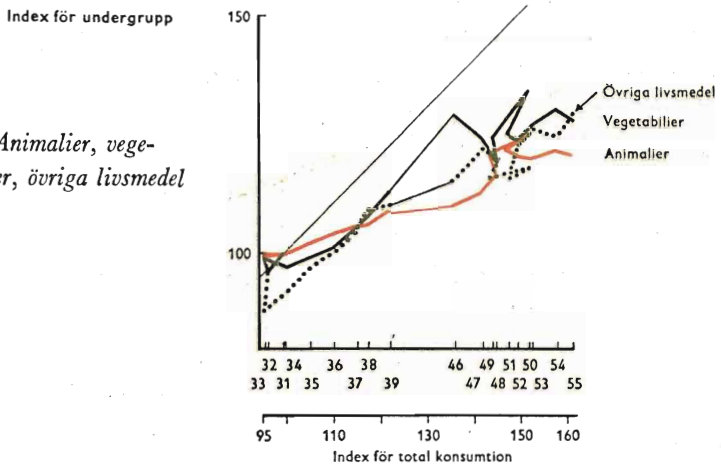
len en sjunkande tendens och låg vid 1950-talets mitt vid 1 1/4 procent. Utgiftsandelen för grönsaker och frukt sjönk också under 1930-talet, från cirka 4 procent till cirka 3 procent. Den varierade under krigsåren och den första efterkrigstiden ganska oregelbundet med i stort sett stigande tendens. Under 1950-talet låg utgiftsandelen vid cirka 4 procent. Av diagram 4: f och 4: k rörande den kvantitativa utvecklingen finner man att utgiftsandelens sänkning för potatis och rotfrukter motsvaras av en sänkning i konsumtionen såväl totalt som per konsumtionsenhet. Denna tillbakagång var betydligt starkare under efterkrigstiden än under 1930-talet. Tillbakagången under efterkrigstiden var t. o. m. starkare än för mjöl och gryn och uppgick till cirka 2 procent per år och konsumtionsenhet. Det bör emellertid betonas, att det för denna serie är risk för att utvecklingen såsom den nyss beskrivits mera är ett uttryck för de antaganden man gjort rörande konsumtionen vid beräkning av serierna än den verkliga utvecklingen. Beräkningsunderlaget för serien är nämligen mycket svagt.

Medan utgiftsandelen för *grönsaker och frukt* var densamma 1931 och 1955 steg däremot konsumtionen av dessa varor realt sett väsentligt snabbare än den totala konsumtionen. Sålunda fördubblades per capitakonsumtionen av grönsaker och frukt under 25-årsperioden, medan den totala konsumtionen per capita ökade med omkring 60 procent. Denna utveckling var särskilt markerad under krigsåren, då den inhemska grönsaks- och fruktproduktionen ökade i samband med bristen på andra livsmedel, och under 1950-talet, då importen av frukt framförallt satte sin prägel på utvecklingen. På grund av importrestriktionerna under 1947–49 har konsumtionen av grönsaker och frukt under dessa år inte medtagits i diagram 4: k. Genomsnittsstegringen i konsumtionen uppgick under krigsåren och efterkrigstiden till 4 procent per år. Att stegringen blev så stor utan några större förändringar i utgiftsandelen sammanhängde med en betydligt mindre prisökning för grönsaker och frukt än för den totala konsumtionen.

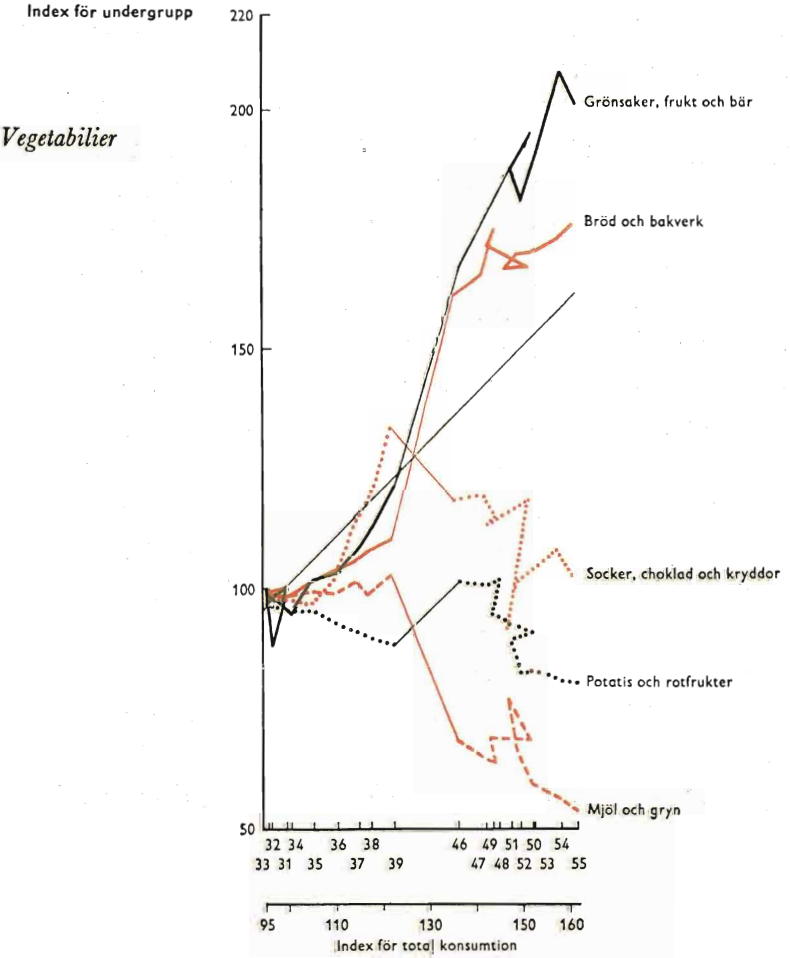
Utgiftsandelen för *socker, choklad och kryddor* steg under 1930-talet från 3 procent till cirka 4 procent men sjönk därefter åter tillbaka mot 3 procent (diagram 4: b). Den reala konsumtionen (diagram 4: f och 4: k)

Diagram 4: i–m. Livsmedel. Volymindex för undergrupper jämförd med

4: i. Animalier, vegetabilier, övriga livsmedel

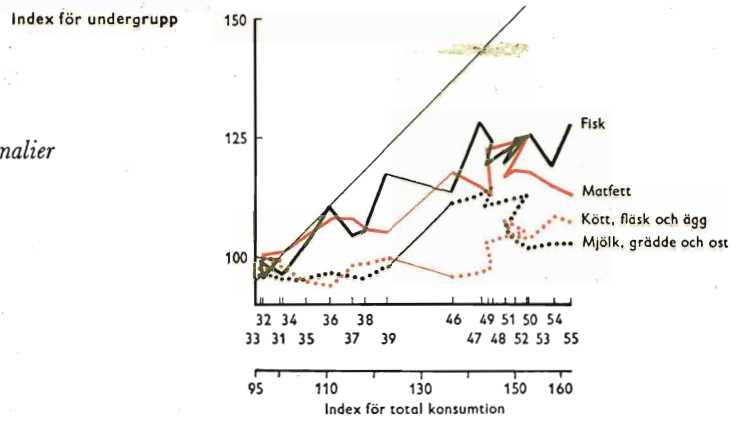

4: k. Vegetabilier

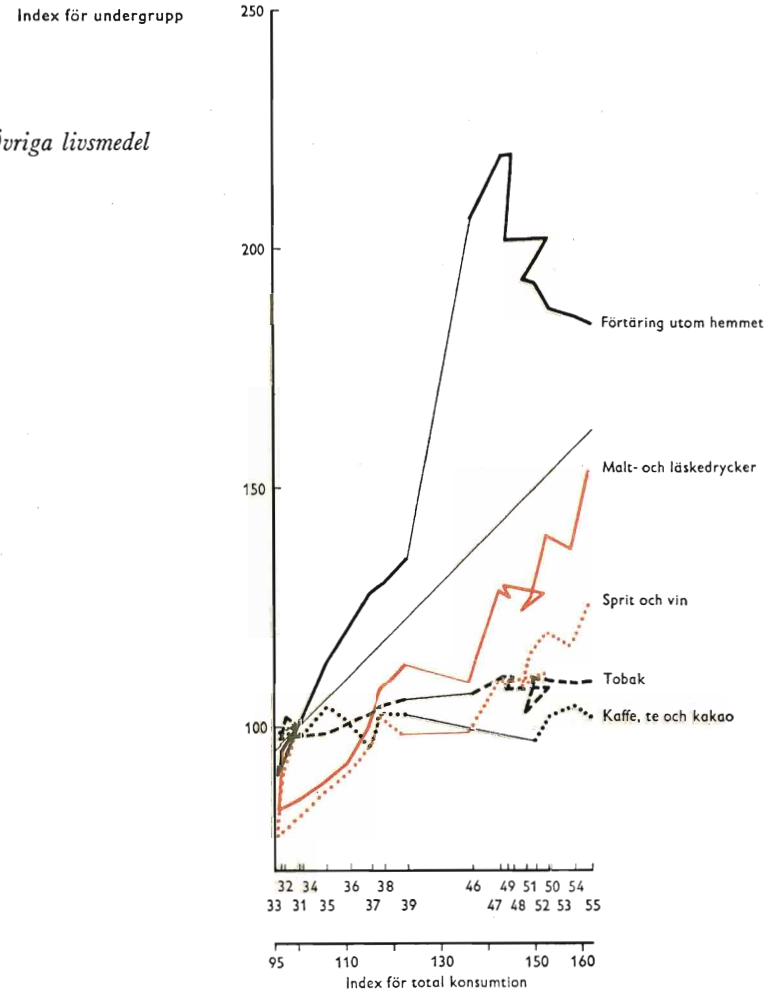

volymindex för total konsumtion 1931–55, per capita, 1931 = 100

4: l. Animalier

4: m. Övriga livsmedel

ökade betydligt under 1930-talet och stegringen i utgiftsandelen hade sin huvudsakliga grund däri. Volymökningen var under 1930-talets högkonjunktur cirka 6 procent per konsumtionsenhet och år. Efter andra världskrigets utbrott vände emellertid utvecklingen fullständigt och under den följande 15-årsperioden noterades en nedgång med närmare 2 procent per år. Under denna period steg samtidigt priset kraftigt, särskilt genom beskattningen på choklad. Att denna prisutveckling torde ha haft betydelse framgår bland annat av konsumtionsutvecklingen under 1951. Under detta år höjdes nämligen chokladskatten från 60 procent till 80 procent och vidare steg priset på socker genom Korea-krisen med cirka 25 procent. Samtidigt sjönk den sammantagna konsumtionen av dessa varor med cirka 20 procent. Sänkningen av chokladskatten påföljande år ledde till en viss återhämtning av konsumtionen.

Animalier

Utgiftsandelen för *mjölk, grädde och ost* var mycket stabil. Den sjönk under hela 25-årsperioden endast med ett par tiondels procentenheter och uppgick 1955 till cirka 4 procent (diagram 4: c). Den reala konsumtionens utveckling var inte på långt när lika regelbunden (diagram 4: g och 4: l). Under 1930-talet var konsumtionen per konsumtionsenhet i stort sett konstant. Under krigsperioden steg mjölkkonsumtionen starkt, vilket möjliggjordes av en sänkning och en standardisering av mjölkens fetthalt. Konsumtionen av dessa varor fortsatte att stiga även under de första efterkrigsåren, men under 1950-talet kunde konstateras en icke obetydlig tillbakagång i konsumtionen räknat per konsumtionsenhet. Volymen per konsumtionsenhet var vid 1950-talets mitt endast några procentenheter högre än 1931. Den nu skildrade utvecklingen för gruppen sammanhängde främst med utvecklingen för konsumtionsmjölken, som dominerade gruppen kvantitativt och värdemässigt.

Utgiftsandelen för *matfett* steg långsamt under 1930-talet, sjönk under efterkrigsåren och låg därefter tämligen oförändrad omkring 3 procent av den totala utgiften (diagram 4: c). Den reala konsumtionen räknad per konsumtionsenhet steg i genomsnitt med ungefär 1 procent per år under perioden 1931–50 (diagram 4: l). Tillfälliga avvikelser från denna

genomsnittstendens förekom, särskilt under 1940-talets andra hälft, vilket sammanhängde med regleringsåtgärder av olika slag, särskilt beträffande råvaruimporten för framställning av margarin. Under 1950-talet förelåg en tydligt nedgående tendens i konsumtionen per konsumtionsenhet av matfett.

Utgiftsandelen för *kött, fläsk och ägg* utgjorde i början och i slutet av 25-årsperioden liksom också i genomsnitt under hela perioden cirka 7 1/2 procent (diagram 4: c). Vissa variationer under perioden förekom dock. Sålunda gick den ned under depressionsåren, växlade tämligen oregelbundet under krigsåren, sjönk långsamt under första efterkrigstiden och steg något under 1950-talet. Dessa variationer sammansattes både av pris- och volymväxlingar. Under depressionsåren var det framförallt priserna som sjönk. Under de därpå följande högkonjunkturåren steg volymen per konsumtionsenhet endast obetydligt, medan prisstegringen var så mycket starkare (diagram 4: l). Bristsituationen under krigsåren ledde till utslaktning och försvagning av husdjursbeståndet, vilket medförde att de tillgängliga kvantiteterna även under de första efterkrigsåren var låga i jämförelse med förkrigstiden (diagram 4: g). Under efterkrigstiden uppgick konsumtionsökningen till drygt 1 procent per år och konsumtionsenhet. Liksom inom gruppen mjöl och bröd bland vegetabilierna kan inom gruppen kött, fläsk och ägg bland animalierna urskiljas varor som undergått en mera omfattande industriell beredning. Här åsyftas charkuterivarorna. Konsumtionsvolymen av dessa ökade mer än dubbelt så starkt som övriga varor inom gruppen och utgjorde vid periodens slut en fjärdedel av värdet.

Utgiftsandelen för *fisk* utgjorde med undantag för krigsåren drygt 1 procent av den totala konsumtionsutgiften (diagram 4: c). Under krigsåren steg utgiftsandelen tillfälligt beroende på en samtidig stark ökning av volym och pris. Fisken var ju starkt efterfrågad i brist på andra livsmedel. Fiskkonsumtionen har ökat starkare än någon av de övriga animalierna. Konsumtionsökningen uppgick till cirka 1 procent per år och konsumtionsenhet i genomsnitt för perioden (diagram 4: l). Fiskserien enligt här använda beräkningsgrunder är sammansatt av fem delserier, nämligen färsk sill och strömming, övrig färsk saltsjöfisk, färsk

insjöfisk, salt sill och strömming samt fiskkonserver. Bland dessa grupper kan man iaktta en stark tillbakagång för salt sill och strömming, medan däremot konsumtionen av fiskkonserver ökade så starkt att den vid slutet av perioden utgjorde ungefär en tredjedel av hela konsumtionsvärdet. I gruppen har, som anförts tidigare, icke medräknats konsumtionen av djupfryst fisk, däremot värdet av motsvarande kvantitet färsk fisk.

Övriga livsmedel

Vad beträffar konsumtionsutvecklingen för *kaffe, te och kakao* har den i hög grad påverkats av importhinder och importregleringar av olika slag under en stor del av perioden. Kaffe var exempelvis ransonerat augusti 1939—oktober 1945, mars 1947—augusti 1951. Då kaffe svarade för mer än 90 procent av hela gruppens värde, kom förändringarna i kaffekonsumtionen att prägla utvecklingen för gruppen i dess helhet. Under 1930-talet sjönk utgiftsandelen från 2 $^1/_2$ procent till något under 2 procent (diagram 4: d). Under perioden skedde en stark prisstegring. Volymen per konsumtionsenhet för varorna i gruppen var ungefär lika stor vid de båda tidpunkterna (diagram 4: h och 4: m). Konsumtionsutvecklingen för te skilde sig högst väsentligt från utvecklingen för de andra varorna i gruppen. Tekonsumtionen var under 1950-talet cirka 130 procent högre än på 1930-talet, vilket innebar en ökning med drygt 3 procent per konsumtionsenhet och år under hela perioden.

Utgiftsandelen för *malt- och läskedrycker* sjönk successivt under perioden från 2 ½ procent till 1 ¾ procent. Denna sänkning var väsentligen resultatet av en prissänkning på dessa varor (diagram 4: d). Volymen ökade däremot under perioden (diagram 4: h). Under 1930-talets högkonjunktur och under efterkrigstiden var det fråga om en ökning per konsumtionsenhet uppgående till 4 à 5 procent per år (diagram 4: m). Däremot sjönk konsumtionen under depressionsåren och under krigsåren. Den genomsnittliga stegringen under hela perioden var icke fullt lika stor som den genomsnittliga volymökningen för den totala konsumtionen (något under 2 procent per år).

Utgiftsandelen för *sprit och vin* ökade från 3 till drygt 4 procent (diagram 4: d). Denna ökning inträffade framförallt under krigsåren. Under 1930-talet liksom under efterkrigstiden låg utgiftsandelen vid ungefär

oförändrad nivå, 3 respektive 4 procent. Stegringen i utgiftsandelen var under krigsåren i huvudsak följden av en prisökning. Konsumtionen av sprit och vin sjönk nämligen ganska starkt under de första krigsåren (diagram 4: h). Liksom malt- och läskedrycker har sprit och vin varit känsliga för konjunkturutvecklingen. Sålunda noterades en betydande nedgång i konsumtionen under depressionsåren. Under 1930-talets högkonjunktur steg konsumtionen med cirka 5 procent per år och konsumtionsenhet (diagram 4: m). Under efterkrigstiden var motsvarande ökning 2 1/2 procent per år. Konsumtionsökningen var betydligt större för vin än för sprit. Spritkonsumtionen steg nämligen från 6,4 l. per konsumtionsenhet till 7,5 l. per konsumtionsenhet, medan vinkonsumtionen steg från 1,2 l. per konsumtionsenhet till 2,7 l. per konsumtionsenhet.

Utgiftsandelen för *tobak* steg under perioden från 2 ¼ procent till 3 ¼ procent (diagram 4: d). Liksom för sprit och vin inföll uppgången under krigsåren och utvecklingen visade även i övrigt ett förlopp påminnande om den som gällde för sprit och vin. Dessa överensstämmelser torde sammanhänga med att förändringarna i pris och skatt tidsmässigt skedde ganska parallellt för de båda varuslagen. Prisstegringen var cirka 15 procent större på tobak än på sprit och vin. Tobak har i mindre grad än de övriga livsmedlen varit konjunkturkänslig. Konsumtionen steg nämligen regelbundet med undantag för en av råvarusvårigheter förorsakad nedgång under de sista krigsåren; stegringen uppgick till ungefär ¼ procent per konsumtionsenhet och år. En viss uppbromsning förekom under 1950-talet.

I posten *förtäring utom hemmet* ingår endast värdet av hotell- och restaurangpersonalens tjänster. Däremot räknas icke råvarorna till denna förtäring. Råvarorna ingår under respektive varurubriker bland livsmedlen i övrigt. Det statistiska underlaget för bestämning av serien för förtäring utom hemmet är ganska bristfälligt. De erhållna tendenserna är likväl av sådan art att de troligen ger en någorlunda riktig bild av utvecklingen (se därom vidare s. 138). Utgiftsandelen för förtäring utom hemmet var knappt 2 procent i början av perioden (diagram 4: d). Den steg tydligt fram till krigsslutet till 2 ¾ procent. Under efterkrigstiden sjönk den och var i slutet av perioden drygt 2 procent. Stegringen sam-

manhängde med en mycket kraftig volymökning, som från 1931 fram till 1946 uppgick till i medeltal 6 procent per år och konsumtionsenhet. Också nedgången i utgiftsandelen under efterkrigstiden var förbunden med en volymmässig förändring. Volymen sjönk med 1 ½ procent per år och konsumtionsenhet. Prisvariationerna var betydligt mindre. De gick i motsatt riktning mot volymvariationerna, nämligen en sänkning fram till krigsslutet och en stegring under efterkrigstiden.

Näringstillförseln och livsmedelsstandarden

Konsumtionen av livsmedel avser ju primärt att tillfredsställa ett visst näringsbehov. Då livsmedlen är olika beskaffade med avseende på näringsinnehållet bör den konsumtionsutveckling som ovan beskrivits ha haft konsekvenser beträffande näringstillförselns storlek och sammansättning. Livsmedlen är ju även olika i fråga om en rad andra egenskaper exempelvis smaklighet och förädlingsgrad. I den berörda konsumtionsutvecklingen finns en del allmänna tendenser härvidlag, som har karaktären av höjd livsmedelsstandard. De viktigare förändringarna i näringstillförseln och livsmedelsstandarden beskrivs i det följande.

Näringstillförseln

Energitillförseln har varit ungefär densamma under större delen av perioden 1931–55. Under såväl 1930-talet som efterkrigstiden uppgick energiförbrukningen till cirka 3 800 kalorier per konsumtionsenhet och dag.[3] Givetvis har kring detta tal förekommit mindre svängningar, t. ex. en nedgång under de första krigsåren och en återhämtning senare. På senare tid har dock en nedåtgående tendens i energiförbrukningen kunnat iakttas. Mellan 1950, det år då kaloritalet nådde en högsta nivå, 4 000

[3] Per capita uppgick den till cirka 3 100 kalorier per dag (Jordbruksekonomiska meddelanden). Skillnaden mellan de båda måtten beror på att det vid beräkningen av antalet konsumtionsenheter har tagits hänsyn till kvinnors och barns lägre energibehov. Dessas antal har reducerats efter en viss skala, den s. k. amerikanska kaloriskalan.

kalorier per konsumtionsenhet, och 1955 sjönk förbrukningen med i genomsnitt en procent per år och konsumtionsenhet.

Detta förhållande att energiförbrukningen varit så stabil kan förefalla anmärkningsvärt mot bakgrunden av de stora förändringar som skett i befolkningens försörjningsvillkor under perioden. Under 1930-talet ansågs en del befolkningsgrupper, särskilt lågavlönade industriarbetare, vara underförsörjda. Boyd Orrs uppseendeväckande undersökningar av de engelska arbetarnas näringstillförsel och Nationernas Förbunds rapporter stimulerade även till svenska undersökningar och åtgärder som byggde på denna uppfattning.[4] Från en sådan utgångspunkt kunde man ha väntat sig en tendens till ökad energiförbrukning. Men samtidigt skedde under perioden en stark tillväxt av befolkningsgrupper med ett lägre energibehov, t. ex. tjänstemännen. Detta torde ha verkat sänkande på energiförbrukningen. Dessutom mekaniserades en stor del av de tunga arbetena, vilken utveckling var särskilt omfattande under efterkrigstiden. Förklaringen till den stabila energiförbrukningen är då tydligen att de energistegrande och energisänkande förhållandena ungefärligen vägt upp varandra. Den nedgång som kunnat spåras för slutet av perioden skulle då bero på att de förra upphört att verka eller i varje fall de senare blivit så mycket betydelsefullare. Om så är fallet skulle nu ha börjat ett utvecklingsskede som i energiavseende liknar det i USA.

Den stabila energiförbrukningen återspeglas i volymutvecklingen för de energirika livsmedlen. Dit hör exempelvis mjöl och gryn, potatis, socker och matfett, vilkas volym sjunkit eller stigit svagt.

Medan den del av näringstillförseln som avser energibehovet icke bidragit till livsmedelsvolymens ökning, har i stället annan näringstillförsel ökat. Så har t. ex. vitamintillförseln ökat, för A-vitamin och C-vitamin med en fjärdedel per konsumtionsenhet räknat.[5] Detta sammanhänger med den starka konsumtionsökningen av grönsaker, frukt och bär. Äggvitetillförseln har blivit allsidigare genom en cirka 10-procentig förskjutning från vegetabilisk till animalisk äggvita. Medan animalierna

---

[4] *J. B. Orr:* Food, Health and Income, London 1936; League of Nations: The problem of nutrition, Genève 1936; samt Betänkande i näringsfrågan, SOU 1938: 6.

[5] Enligt Jordbruksekonomiska meddelanden.

i början av perioden svarade för drygt 40 procent av energiförsörjningen, svarade de i slutet för nära hälften.[6]

En uppmärksammad undersökning av Juréen[7] avseende förhållandena i olika länder visar att per-capitakonsumtionen av vegetabilier stiger med inkomsten upp till en viss nivå varefter den faller medan däremot animaliekonsumtionen fortlöpande stiger. I denna undersökning mäts konsumtionen i *kalorier,* varför resultaten därifrån ingalunda behöver stå i motsats till den utveckling som i detta arbete kunnat konstateras. Här har ju konsumtionen mätts i reala utgiftssummor.

Livsmedelsstandarden

De livsmedel som är rika på speciella näringsämnen är i regel dyrare per energienhet räknat. Den allsidigare näringstillförseln har då också sammanhängt med en ökad konsumtion av livsmedel som är dyra ur energisynpunkt. Animalierna kostar exempelvis 2,5 à 3 gånger mer per kalori än vegetabilierna. Men för detta pris betalas inte endast en allsidigare näringstillförsel utan ofta också smakligare och mera tilltalande livsmedel. Det är därvid inte endast frågan om övergång från en varugrupp till en annan såsom från mjölmat och potatis till kött, fisk, grönsaker eller frukt utan även förskjutningar inom grupperna, t. ex. från äpplen till vindruvor.

Förskjutningar av konsumtionen mot livsmedel med ett allsidigare näringsinnehåll eller av delikatesstyp har ofta skett i samband med ett vidgat sortiment. En del delikatesser konsumerades i början av perioden i obetydliga mängder men var i slutet av den allmänt förekommande varor. Denna sortimentsökning har varit av två typer. Den ena har varit förenad med nya råvaror. Eftersom det inhemska råvarusortimentet av naturliga skäl är begränsat har denna vidgning av sortimentet erhållits genom ökad import. Särskilt påtaglig är denna utveckling inom den nyss-

[6] Beräknat på uppgifter i Jordbruksekonomiska meddelanden, särskilt 1954: 10, tab. F. Observera att den volymmässiga förskjutningen gått i motsatt riktning beroende på den starkare ökningen i förädlingen och de större förskjutningarna mellan billigare och dyrare varor inom vegetabiliegruppen. I 1955 års priser är proportionen vegetabilier: animalier: 0,8:1 år 1931 och: 0,85: 1 år 1955.

[7] *L. Juréen:* Long-term-trends in food consumption. A multi-country study, Econometrica 1956: 1.

nämnda grönsaks- och fruktgruppen. Volymen per konsumtionsenhet av de s. k. sydfrukterna steg sålunda med 140 procent under perioden.

Den andra typen har utgjorts av ökad eller annorlunda vidareförädling av de befintliga råvarorna. Den verkliga omfattningen av dessa varunyheter är underskattad i de tidsserier som ligger till grund för denna framställning. I dessa serier har nämligen i huvudsak endast medtagits varugrupper som funnits under hela perioden. Som nämnts i metodikavsnittet saknas värdeberäkningar på inhemska fruktkonserver, glass och djupfrysta produkter. Helt nya varugrupper saknas sålunda i serierna, men väl innefattas åtskilliga nya varuvarianter i de medtagna varugrupperna, exempelvis nya bakverk och konserver av olika slag.

Bland de undergrupper som stigit mest i volym är förtäring utom hemmet och bröd och bakverk (med cirka fyra femtedelar per konsumtionsenhet räknat). Charkuterivaror och köttkonserver har stigit starkt (cirka två tredjedelar per konsumtionsenhet räknat) på bekostnad av styckade kött- och fläskvaror, vilka sjunkit något. Dessa förändringar är uttryck för en omfattande överflyttning av matlagningsarbete från hemmen till livsmedelsindustrien. En ökad förädling har skett inom flertalet varugrupper men förutom i de anförda fallen återfinns i de föreliggande tidsserierna större ökningar endast i fråga om tunn grädde, fruktkonserver, fiskkonserver och fiskfiléer. Den färdiglagade maten är inte medtagen i serierna, men enbart under efterkrigstiden steg den industriella tillverkningen härav med närmare 50 procent.[8]

Inbesparingen av hushålls- och matlagningsarbete har inte endast tagit sig uttryck i att man köper mera färdiglagad mat i form av konserver o. dyl. utan även i att man köper naturaprodukter som inte fordrar någon större beredning. I stället för puddingar och grynrätter äter man till efterrätt exempelvis frukt. Att göra i ordning färska grönsaker till en råsallad tar oftare kortare tid än att vänta på potatiskokningen. I stället för att laga till en kötträtt kompletterar man en grönsakssallad med ägg osv. På så sätt kan tendenserna till förenkling av matlagningen ha bidragit till den ökade konsumtionen av grönsaker och frukt.

---

[8] Enligt Industri 1945 7,0 miljoner kg
1954 10,2 miljoner kg.

Livsmedlens inkomst- och prisberoende

Den bild av livsmedelskonsumtionens utveckling som här givits har varit rent beskrivande. I det följande skall göras ett försök att infoga de beskrivna tendenserna i ett förklaringsschema utifrån vilket en bedömning av den framtida utvecklingen kan bli möjlig. Som utvecklats i inledningskapitlen gäller det därvid att söka finna de för konsumtionen bestämmande faktorer, som ger en utvecklingskurva vilken så nära som möjligt ansluter sig till den faktiskt observerade kurvan för livsmedelskonsumtionen. De faktorer som då utifrån den tidigare utvecklade teorin i första hand kommer i fråga är inkomster och priser. Konsumtionens beroende av dessa faktorer anges vanligen genom inkomst- och priselasticiteter.

Ett mycket stort antal beräkningar av sådana elasticiteter har tidigare utförts på livsmedelsområdet. För praktiskt taget varje land med något så när utvecklad statistik har dylika beräkningar utförts. Det kan vara av intresse att jämföra dessa elasticiteter med de som erhållits i föreliggande undersökning. Därför har en del i detta sammanhang betydelsefulla elasticitetssiffror, hämtade från tidigare gjorda undersökningar i USA, England och Sverige sammanställts i tabell 4: 1.

För att inkomster och priser skall ha kunnat styra konsumtionen, måste vissa förutsättningar ha varit uppfyllda. Om prismekanismen för en vara genom exempelvis en effektiv ransonering satts ur funktion blir priset av mindre betydelse för konsumtionsutvecklingen. Priset kan därför inte ha något större förklaringsvärde under en ransoneringsperiod. Ransoneringarna kan även ha återverkningar på konsumtionen av andra varor, varför sambandet med inkomst- och prisutveckling även för dessa varor blir svagt. En uteslutning av de år under vilka ransonering rått bör då förbättra sambandet. Resonemanget gäller dock endast under förutsättning av en effektiv ransonering och att priserna gäller den officiella noteringen. Skulle så inte vara fallet kan uteslutning av ransoneringsåren medföra en minskad förklaring. Här har elasticiteter beräknats dels för hela perioden 1931–55, dels med uteslutning av ransoneringsåren. I senare fallet har genomgående 1940–45 uteslutits och därutöver har för vissa varugrupper icke medtagits de år då eljest ransonering förelegat.

Tabell 4: 1. Pris- och inkomstelasticiteter för livsmedel i USA, England och Sverige

	USA		England[g]		Sverige[i]	
	inkomst	pris	inkomst	pris	inkomst	pris
Vegetabilier						
Mjöl		−0,07[a]	−0,15	−0,79	−0,50	−0,15
Bröd	−0,21[f]		−0,05	−0,08		
Bakverk			0,73	−0,74		
Potatis	−0,05[f]	−0,22[d]	0,21	−0,57	−0,20	
Färska grönsaker	0,21[f]	−0,59[e]	0,93	−0,31		
Äpplen	0,35[f]	−1,21[e]	1,33	−1,17		
Socker			0,09	−0,42	0,25	−0,35
Choklad och karameller	−0,07[f]		0,21	−0,66		
Animalier						
Mjölk	0,23[e]	−0,30[d]	0,50	−0,49	0,20	−0,20
Ost			0,21	0,00	0,35	−0,20
Matfett	−0,04[e]				0,25	−0,70
Smör		−0,25[d]	0,37	−0,38	0,40	−1,45
Margarin	0,00[a]	0,00[a]	−0,16	0,06		
Kött o. fläsk	0,51[d]	−0,62[d]			0,25	−0,30
Kött	0,73[d]	−0,79[d]	0,34	−0,41	0,30	−0,50
Fläsk	0,72[d]	−0,81[d]	0,58	−0,67	0,10	−0,45
Ägg	0,20[f]	−0,26[d]	0,54	−0,43	0,50	−1,00
Fisk			0,88	−0,63		
Övriga livsmedel						
Kaffe	0,55[c]	−0,25[c]	1,42	0,27		
Te			0,04	−0,19		
Kakao			−0,10	0,07		
Öl			−0,02[h]	−0,90[h]		
Sprit			0,60[h]	−0,57[h]	0,27[j]	−0,34[j]
Viner (importerade)			1,40[h]	−0,60[h]	1,50[j]	−0,64[j]
Cigarretter	0,5[b]	−0,3[a]		−0,48[h]		
Förtäring utom hemmet	1,14[f]		2,39			

[a]) *K. Fox:* The analysis of demand for farm products, USDA Techn. Bull. 1081, 1953 s. 67 och 69.
[b]) *F. Maier:* Consumer demand for cigarettes estimated from state data, Journal of Farm Economics, 1955: 4 s. 691.
[c]) *A. Szarf and F. Pignalosa:* Factors affecting United States coffee consumption, Monthly Bulletin of Agricultural Economics and Statistics, 1954: 10 s. 6–10.
[d]) *K. Fox:* Factors affecting farm income, farm prices and food consumption, Agricultural Economics Research, 1951: 3 (vol. III) s. 76 (tidsserie 1922–41).
[e]) D:o s. 77 (tidsserier producentpriser 1922–41).
[f]) D:o s. 81 (budget 1948).
[g]) *R. Stone:* Measurement of consumers' expenditure and behaviour in the United Kingdom 1920–38, vol. 1 Cambridge 1954, s. 322–327 (inkomstbudget 1937/39, pristidserie 1920–38).
[h]) D:o s. 390 (tidsserie 1920–38).
[i]) *H. Wold:* Demand Analysis s. 22 (inkomst i regel budget 1933, priser i regel tidsserier för mellankrigsperioden).
[j]) *S. Malmquist:* A statistical analysis of the demand for liquor in Sweden. Upsala 1948 (tidsserier 1923–40).

Förklaringsvärdet av inkomst- och priselasticiteter

De i beräkningarna erhållna inkomst- och priselasticiteterna framgår av tabell 4: 2. Elasticiteterna är beräknade för volymer per konsumtionsenhet. Inkomsten har uttryckts som total privat konsumtion per konsumtionsenhet och priserna som relativpriser till den genomsnittliga prisutvecklingen för den totala privata konsumtionen. Förklaringsvärdet framgår av den totala korrelationen som finns angiven i tabellen. Det framgår där att för de flesta varugrupperna har inkomst och priser givit en tillfredsställande eller i det närmaste tillfredsställande förklaring av konsumtionsutvecklingen. Ett undantag utgör socker, choklad och kryddor. Detta sammanhänger troligen med ändrade konsumtionsvanor under efterkrigstiden och med pris- och skattechocken 1951.

Det har nu intresse att se något på de erhållna elasticiteternas storlek och jämföra dem med andra.

Livsmedel med låg eller negativ inkomstelasticitet

Till livsmedel som haft en negativ inkomstelasticitet under perioden hör mjöl och gryn samt potatis och rotfrukter. Konsumtionen av mjöl och gryn hade under 25-årsperioden en inkomstelasticitet av drygt −1. Elasticiteten har ett större negativt värde än de i tabell 4: 1 vilket torde bero på att i dessa senare i regel ingått mjöl även till bakverk. För potatis och rotfrukter har elasticitetsberäkningar för de ovan angivna periodindelningarna lämnat otillfredsställande resultat. En enkel anpassning till den regelbundna nedgången i konsumtionen 1942–55 har givit inkomstelasticiteten − 0,8, vilken har ett tämligen tillfredsställande förklaringsvärde. Priselasticiteten var praktiskt taget 0, vilket ungefärligen överensstämmer med elasticiteten i tabell 4: 1.

Konsumtionen av kaffe, te och kakao var under 1950-talet ungefär densamma som på 1930-talet. Orsaken härtill kan delvis ligga i den mycket stora relativa prisstegringen. Det är emellertid svårt att på grundval av föreliggande material beräkna elasticiteter, därför att under större delen av 1940-talet varorna var ransonerade. Ett visst stöd för att inkomstelasti-

Tabell 4: 2. Pris- och inkomstelasticiteter för livsmedel enligt IUI

Vara	Period	Inkomst-elasticitet	Pris-elasticitet	Total korrelation R
Mjöl och gryn	1931–55	− 1,14 ± 0,14	− 0,01 ± 0,19	0,91
Bröd och bakverk	1931–55	1,11 ± 0,10	− 1,31 ± 0,42	0,95
Potatis och rotfrukter	1931–39, 1946–55	− 0,08 ± 0,06	0,66 ± 0,13	0,85
	1942–55	− 0,77 ± 0,11	—	0,90
Grönsaker och frukt	1931–55	1,44 ± 0,15	− 0,77 ± 0,19	0,95
Socker, choklad och kryddor	1931–39, 1950–55	0,97 ± 0,21	− 0,76 ± 0,17	0,80
Mjölk, grädde och ost	1931–55	0,60 ± 0,08	− 0,59 ± 0,12	0,87
Matfett	1931–39, 1950–55	0,34 ± 0,10	− 0,03 ± 0,17	0,92
Kött, fläsk, ägg	1931–39, 1950–55	0,48 ± 0,10	− 0,33 ± 0,12	0,93
Fisk	1931–39, 1946–55	0,44 ± 0,10	0,13 ± 0,16	0,94
Malt- och läskedrycker	1931–39, 1946–55	0,68 ± 0,24	− 0,39 ± 0,35	0,95
Sprit och vin	1931–55	1,05 ± 0,07	− 0,38 ± 0,06	0,96
Tobak	1931–55	0,67 ± 0,06	− 0,27 ± 0,04	0,92
Förtäring utom hemmet	1931–39, 1946–55	1,55 ± 0,05	− 1,86 ± 0,17	0,99
Egentliga livsmedel	1931–55	0,70 ± 0,04	− 0,40 ± 0,09	0,98
Alla livsmedel	1931–55	0,79 ± 0,04	− 0,50 ± 0,07	0,99

citeten för denna varugrupp är nära o ger beräkningarna för den engelska konsumtionen av te, motsvarigheten till den svenska nationaldrycken kaffe. Också priselasticiteten torde vara liten, vilket stöds av det engelska materialet. Som ett exempel må anföras, att när relativa priset i Sverige för den berörda undergruppen mellan 1953 och 1954 steg med en fjärdedel, förblev konsumtionen ungefär oförändrad (steg t. o. m. ett par procent).

Livsmedel med höga inkomstelasticiteter

Till de livsmedel som under perioden haft en inkomstelasticitet omkring eller högre än 1 hör bröd och bakverk, förtäring utom hemmet, grönsaker och frukt, socker, choklad och kryddor samt sprit och vin. De två

förstnämnda undergruppernas höga elasticitet torde vara uttryck för en överflyttning av matlagning i hemmen till industri och servicenäringar.

Medan inkomstelasticiteten för bröd och bakverk är ungefär ett, är den för förtäring utom hemmet väsentligt högre. Den beräknade elasticiteten 1,6 är relativt låg i jämförelse med annat material. Beräkningar på restaurangkonsumtionen i 1952 års hushållsundersökning har gett till resultat en inkomstelasticitet av 2,3 vilket överensstämmer ganska väl med det engelska resultatet.[9] Den lägre elasticiteten i tidsserien kan sammanhänga med det svaga sifferunderlaget som kan ha underskattat vissa slag av förtäring utom hemmet i stark utveckling. Priselasticiteterna för de båda undergrupperna har varit höga, — 1,3 och — 1,9. Då priserna för bröd och bakverk sjunkit relativt sett har volymen ökat mer än som betingats av inkomstutvecklingen. Även på volymen av förtäring utom hemmet verkade prisutvecklingen stegrande fram till 1946, men därefter har priset på restaurangtjänsterna stigit så starkt att konsumtionen börjat sjunka.

Grönsaker och frukt har haft en inkomstelasticitet av omkring 1,4 och en priselasticitet av — 0,8. För socker, choklad och kryddor har elasticitetsberäkningarna som tidigare nämnts gett otillfredsställande resultat. Både inkomst- och priselasticiteterna (1,0 och — 0,8) förefaller höga i jämförelse med annat material (tabell 4: 1). Å andra sidan vittnar de starka svängningarna på volymen av pris- och skattehöjningarna 1951 om att priselasticiteten bör vara stor. En hög inkomstelasticitet är då inte heller osannolik.

Beträffande sprit och vin kan det dras i tvivelsmål, om elasticiteter kan bestämmas, då spritransonering rått under perioden. Emellertid har sprittilldelningen i stor utsträckning varit beroende av de enskildas inkomstförhållanden. Vidare har vinet varit fritt. Inkomstelasticiteten för hela varugruppen sprit och vin kan då tänkas ha varit tämligen

[9] Inkomstelasticiteten för restaurangkonsumtion, 2,27 ± 0,11, har erhållits på klassindelat material utan vägning av klasserna. 21 klassmedeltal bestående av 1 000 kronors intervall från 2 000 kronor till 20 000 kronor samt klasserna under 2 000, 20 000—30 000 och minst 30 000. Den omständigheten att hushållsundersökningen avser hela restaurangutgiften, medan tidsserien avser endast tjänsterna, spelar för jämförelsen ingen roll, då tjänsterna beräknats som en fast andel av restaurangomsättningen.

oberoende av ransoneringen. Dess storlek, omkring 1,1, och likhet med elasticiteter i exempelvis Storbritannien talar härför (tabell 4: 1). Priselasticiteten är också tämligen lika den engelska (— 0,4 respektive — 0,6). Nyare undersökningar av Malmquist har också givit ungefär samma resultat.[1]

Livsmedel med måttliga inkomstelasticiteter

För de återstående åtta undergrupperna av livsmedel varierar inkomstelasticiteterna mellan 0,3 och 0,8. De har i regel också en måttlig priselasticitet. Flera av grupperna är blandade i den meningen att de innehåller varor med olikartade utvecklingsmönster. Inom exempelvis gruppen kött, fläsk och ägg har en stor ökning av charkuterivaror och ägg motverkats av utvecklingen för övriga varor. Gruppen som helhet har inkomstelasticiteten 0,5 och priselasticiteten — 0,3. Gruppen överensstämmer med avseende på inkomst- och priselasticiteten med engelskt material (se tabell 4: 1).

Inom matfettsgruppen har skett ett visst utbyte av smör mot margarin på grund av margarinets lägre pris. Smörkvantiteten sjönk nämligen från 60 procent till 50 procent av matfettskvantiteten under perioden. Inkomstelasticiteten är cirka 0,3. Priselasticiteten är osäkert bestämd. Enligt Juréen skulle priselasticiteten vara relativt hög.[2]

Mjölk har i ett flertal undersökningar visat sig vara tämligen okänslig både för inkomst- och prisförändringar. Elasticiteterna är enligt härvarande beräkningar något högre, omkring 0,6. Detta sammanhänger troligen med att grädde ingår i gruppen. Särskilt den tunna grädden visar en stor volymökning. Denna utveckling torde vara en följd av urbaniseringen, delvis påskyndad av mjölkstandardiseringen. I lanthushållen skummar man ju själv grädden av mjölken och på 1930-talet var det vanligt även i stadshushåll.

I fråga om fiskkonsumtionen har inkomstelasticiteten enligt beräkningarna varit cirka 0,4, medan priselasticiteten blivit obestämd. Det

[1] *S. Malmquist:* Statistisk analys av spritdrycksutminuteringen i Sverige, SOU 1952: 52.

[2] Enligt tabell 4: 1 priselasticitet — 0,70 medan elasticiteten enligt tabell 4: 2 är — 0,03.

finns dock skäl till att tro på en ingalunda obetydlig priselasticitet. I det engelska materialet (tabell 4: 1) har en sådan också erhållits. Eftersom fiskpriserna stigit mer än såväl de egentliga livsmedlen som alla varor, bör detta ha verkat sänkande på fiskkonsumtionen. Inkomstelasticiteten skulle under denna förutsättning ha varit något högre än ovan nämnts och i så fall överensstämma med den engelska.

Priselasticiteten för tobakskonsumtionen har liksom för sprit- och vinkonsumtionen varit av lägre storleksordning än inkomstelasticiteten. Ett visst stöd för en låg priselasticitet erhålls också vid jämförelse med amerikanskt material (tabell 4: 1). Den omständigheten att man kunnat belägga tobaken med hög skatt utan någon större effekt på konsumtionen talar för en låg priskänslighet. En priselasticitet för tobak av $-0{,}3$ syns då rimlig. Inkomstelasticiteten 0,7 får ses mot bakgrunden av att det även inom tobaksgruppen skett tydliga förskjutningar i förädlingsgraden, exempelvis från snus och piptobak till cigaretter.

Elasticiteter för hela livsmedelsposten

Av det föregående har framgått att de enskilda livsmedlens beroende av inkomst- och prisutveckling i flertalet fall varit så starkt att inkomster och priser kunnat förklara större delen av konsumtionsväxlingarna. Elasticiteterna för perioden har tämligen väl överensstämt med enstaka undersökningsresultat. I en del fall syns dock de här erhållna elasticiteterna ha varit något högre i synnerhet om varugruppen varit relativt stor. Studerar man så hela livsmedelspostens beroende av inkomst och pris finner man att förklaringen varit mycket god. Detta gäller såväl om enbart de egentliga livsmedlen medräknas ($R = 0{,}98$) eller om därtill måltidsdrycker och njutningsmedel ingår i beräkningen ($R = 0{,}99$). Inkomstelasticiteten har varit något högre för samtliga livsmedel än för de egentliga livsmedlen (0,8 respektive 0,7), vilket förhållande också har gällt priselasticiteten ($-0{,}5$ respektive $-0{,}4$).

Dessa elasticiteter är tydligt högre än vad som erhållits i tidigare svenska undersökningar. Förklaringen härtill torde vara att elasticiteterna här beräknats på grundval av volymer som så vitt möjligt innefattar även vidareförädling och service, medan tidigare undersökningar så-

som Juréens oftast utförts med kalori- eller råvarumängder som underlag. Denna skillnad i beräkningssättet sammanhänger med olikheter i problemställningen, då frågan här rör konsumtionens storlek, medan t. ex. Juréen framförallt satt livsmedelsefterfrågan i samband med jordbruksproduktionens avsättning. Sålunda har Juréen för Sverige erhållit en priselasticitet om — 0,2 för perioden 1921—39. Stone som haft en med denna undersökning mer likartad utgångspunkt har för Storbritannien 1920—38 erhållit värdet — 0,6. Amerikanska forskare har för USA 1922—49 erhållit värden mellan — 0,2 och — 0,6.[3]

Vid studium av undersökningar på hushållsutgifter under en kort period, s. k. tvärsnittsundersökningar befinns också inkomstelasticiteten vara lägre än den ovan erhållna. Under tidsperioden 1931—55 har i Sverige tre mera fullständiga tvärsnittsundersökningar utförts 1933, 1948 och 1952. De inkomstelasticiteter för livsmedel som kan erhållas av dem framgår av följande tablå.

År	Makar med barn, per hushåll	Makar utan barn, per hushåll	Alla hushåll, per konsumtionsenhet
1933	0,57[a]	0,49[a]	
1948	0,55[b]	0,56[c]	
1952	0,65[a]	0,62[a]	0,54[d]

Anm.: Inkomstvariabeln i elasticitetsberäkningarna ersatt med total konsumtionsutgift per hushåll exkl. skatt.

[a]) Beräkningen utförd på medeltal från 2 inkomstklasser (1933 under 3 000 kronor respektive 3 000–5 000, 1952 3 000–6 000 respektive 10 000–15 000 kronor).

[b]) d:o från 9 inkomstklasser.

[c]) d:o från 6 inkomstklasser.

[d]) Beräkningen utförd på observationer från 573 hushåll.

Källa: SOS: Levnadsvillkor och hushållsvanor i städer och industriorter omkring år 1933, s. 180 ff. SOS: Levnadskostnaderna i tätortshushåll år 1948 s. 34. Primär uppgifter från socialstyrelsens levnadskostnadsundersökning 1952.

Inkomstelasticiteterna i dessa undersökningar har uppgått till 0,5 à 0,6. Man lägger märke till att de är något högre under senare år, men skillnaderna är inte större än att de kan vara rent slumpmässiga. Där-

[3] *L. Juréen:* Long-term-trends in food consumption. A multi-country study, Econometrica 1956: 1. *Richard Stone:* Measurement of consumers' expenditure and behaviour in the United Kingdom 1920—38, Vol. 1. *G. M. Kuznets:* Market demand with reference to consumer demand, Journal of Farm Economics, 1955: 5, s. 882.

emot är det en markant skillnad mellan dessa elasticiteter och den i tidsserien erhållna, som ju ligger högre, vid 0,8.

Livsmedelsutvecklingen och Engels lag

Genom empiriska studier av konsumtionsvanorna hos hushåll i olika inkomstklasser kunde man redan i slutet på förra århundradet konstatera, att den andel av hushållens inkomster, som åtgick till köp av livsmedel, som regel var mindre i de högre än i de lägre inkomstklasserna. Samma iakttagelse har under årens lopp gjorts gång efter annan och man har allmänt betraktat en med stigande inkomst sjunkande utgiftsandel för livsmedel såsom en allmängiltig företeelse. Efter sin upptäckare, tysken Ernst Engel, brukar denna vanligen kallas *Engels lag.*

Det förhållandet, att tvärsnittsdata ger vid handen, att utgiftsandelen för livsmedel sjunker med stigande inkomst, tyder på, att en inkomstökning för den enskilde konsumenten som regel medför en tendens till minskad livsmedelsandel. Vid en allmän inkomsthöjning måste då också uppstå en tendens till minskad livsmedelsandel för samtliga hushåll tillsammantagna. Engels lag tyder alltså på att en allmän inkomstökning i ett samhälle skall medföra en effekt som verkar i minskande riktning på livsmedelsandelen i samhället. Det är dessa tankegångar, som ligger bakom den utbredda föreställningen, att livsmedelsandelen i ett land som regel sjunker, när realinkomsten (per capita) stiger. Som ett ytterligare stöd för denna uppfattnings riktighet har man stundom pekat på det förhållandet, att livsmedelsandelen vanligen är lägre i högt utvecklade länder än i andra länder.[4]

I det föregående har nu kunnat konstateras, att utgiftsandelen för livsmedel i vårt land — i strid mot nyssnämnda uppfattning — har hållit sig i stort sett oförändrad ända sedan 1930-talets början. Även i USA har liknande fenomen kunnat iakttas; under de allra senaste åren har utgiftsandelen där t. o. m. varit i stigande. Den frågan tränger sig då på, hur detta har kunnat ske. Har »lagen» om avtagande livsmedelsandel vid stigande inkomst förlorat sin giltighet?

[4] Det har t. o. m. gjorts gällande, att livsmedelsandelens storlek i ett samhälle skulle utgöra ett mått på levnadsstandarden i samhället.

Svaret på sistnämnda fråga är att Engels lag inte motsäger, att utgiftsandelen för livsmedel i ett samhälle med stigande realinkomst kan förbli oförändrad eller t. o. m. stiga. Det må nämligen observeras, att denna »lag» är härledd från tvärsnittsdata, vilka visar konsumtionsfördelningen inom olika inkomstklasser vid vissa tidpunkter. Från sådana data kan inte dras annan slutsats än den, att en inkomstökning i och för sig medför en tendens till minskning i livsmedelsandelen. Det finns ingenting i »lagen», som förnekar möjligheten av att över tiden tendenser till ökad livsmedelsandel kan uppkomma av andra orsaker än inkomstförändringar. Om detta är fallet kommer naturligtvis utgiftsandelens utveckling i tiden att bli beroende av den inbördes styrkan i de tendenser, som verkar i sänkande, och i dem, som verkar i höjande riktning.

Men hur skall man då förklara konstansen i den svenska utgiftsandelen för livsmedel? Om man inte förnekar giltigheten av Engels lag måste det tydligen under den här betraktade perioden funnits krafter, som verkat i höjande riktning på utgiftsandelen. Men har det verkligen funnits sådana och varifrån har de i så fall kommit? För det första har priserna på livsmedel stigit mer än övriga priser. Detta måste — i samband med en måttlig priselasticitet för livsmedel (omkring — 0,5) — ha verkat i riktning mot en höjd livsmedelsandel. För det andra har sedan 1930-talets början ett flertal nya varuvarianter införts på livsmedelsmarknaden, vilket har gjort att numera fler livsmedel än tidigare konkurrerar om plats i konsumentens budget. För det tredje har frekvensen yrkesarbetande husmödrar ökat, vilket rimligen bör ha medfört minskat arbete med matlagning och därmed också till en övergång från lägre till högre förädlingsgrad hos de i handeln inköpta livsmedlen.[5]

[5] En husmors övergång från hemarbete till förvärvsarbete behöver i och för sig inte innebära att hushållet därigenom får ökad utgiftsandel för livsmedel. Det kan mycket väl tänkas, att andelen sjunker då hushållets inkomster kanske stiger relativt sett mer än ökningen i livsmedelsutgifterna. Även om så blir fallet måste dock husmoderns övergång till förvärvsarbete sägas ha en höjande effekt på utgiftsandelen. Denna blir nämligen med all sannolikhet större än vad den skulle blivit, om hushållets inkomster ökat i motsvarande grad utan att husmodern hade tagit förvärvsarbete, och det är uppenbarligen det förhållandet, som är av betydelse för den ovan förda diskussionen, där ju en uppdelning görs mellan effekter som härrör från inkomstförändringen och sådan som härrör från andra faktorer.

Samma effekt har med all sannolikhet minskningen i utnyttjandet av arbetshjälp i hemmen haft; hembiträdenas tjänster har ersatts med livsmedelsindustrins.

Den nu gjorda uppräkningen av faktorer, som verkat i riktning mot en ökad utgiftsandel för livsmedel, gör inte anspråk på att vara fullständig. Den är endast avsedd att ge den viktigaste förklaringen till att utgiftsandelens konstans i vårt land inte står i strid mot erfarenheten att livsmedelsandelen vanligen är högre för hushåll med låg inkomst än för hushåll med hög inkomst. Det är en missuppfattning att tro, att denna erfarenhet även för en utveckling över *tiden* implicerar en sjunkande utgiftsandel för livsmedel vid stigande realinkomst. Konstansen i den svenska livsmedelsandelen ger i själva verket en god illustration till den risk man löper vid ett kritiklöst överförande av slutsatser från tvärsnittsmaterial till tidsseriematerial.

Det må i detta sammanhang observeras, att de inkomstelasticiteter, vilka beräknats från föreliggande undersöknings tidsseriematerial, inte är renodlade i den meningen, att de ger uttryck för endast de förändringar, som inkomstförändringarna i och för sig gett upphov till. De erhållna elasticitetsvärdena är påverkade av införandet av nya varuvarianter, ökningen i de förvärvsarbetande husmödrarnas frekvens, minskningen i antalet hembiträden etc. Detta är förklaringen till att dessa tidsserieelasticiteter som regel är större än motsvarande elasticiteter beräknade på tvärsnittsmaterial. Under den förutsättningen, att de nämnda förändringarna fortsätter även i framtiden i ungefär samma takt som hittills, är det dessa högre elasticiteter som erfordras för en prognos.

Sammanfattning av inkomst- och prisutvecklingens verkan på livsmedelskonsumtionen

Som framgått av de gjorda beräkningarna har för det övervägande antalet varor de två »förklarande» faktorer, inkomster och priser, som här beaktats givit en utvecklingsbild som ger en fullt tillfredsställande anpassning till livsmedelskonsumtionens faktiska utveckling. De elasticiteter som erhållits för huvudgruppen livsmedel som helhet och även för vissa undergrupper har dock visat sig vara större än de som erhållits vid

tidigare gjorda undersökningar. Som nyss berörts ligger förklaringen härtill dels i utgångsmaterialens beskaffenhet och dels i förekomsten av de ovan nämnda »dynamiska» faktorerna.

En närmare analys av förändringarna i livsmedelskonsumtionen har givit vid handen att däri ingått flera moment som inte innefattas i den roll livsmedlen spelar för kaloriförsörjningen. Vilken denna kan ha varit må illustreras med ett exempel. Om ingenting annat hänt under de 25 åren än att kalorikonsumtionen vidmakthållits vid en oförändrad nivå och livsmedelspriserna utvecklats i takt med övriga priser, skulle utgiftsandelen för livsmedel sjunkit från 42 procent 1931 till 26 procent 1955.[6]

Emellertid var ju utgiftsandelen 1955 fortfarande 42 procent. Att detta inte kan förklaras enbart med hänvisning till prisstegring framgår därav att denna varit knappt en tredjedel. Om konsumtionen vore fullständigt oberoende av priserna — ett antagande som är tänkbart om livsmedelskonsumtionen enbart avsåg energiförsörjning — skulle prisstegringen endast förklara en utgiftsandel av 34 procent.

De moment som bidragit till att bevara utgiftsandelens nivå är de som givits den sammanfattande benämningen höjd livsmedelsstandard. Däri ingår förskjutningar från vegetabilier till animalier, mot livsmedel, som är allsidigare ur näringssynpunkt, mot livsmedel som anses ha bättre smak samt mot rena njutningsmedel. Men ännu betydelsefullare har varit att matlagningsarbetet i hemmen i stor omfattning ersatts med färdiglagad mat från livsmedelsindustri och restaurangnäring samt med matvaror som är enklare att tillreda eller inte fordrar någon tillredning alls. Enligt tvärsnittsundersökningar skulle dessa förskjutningar uppträda i sådan grad vid stigande inkomster att inkomstelasticiteten uppgick till 0,5 à 0,6. Men då utvecklingen under perioden 1931—55 ständigt medfört nya sådana moment har inkomstelasticiteten räknad över tiden blivit högre, omkring 0,8.

Det förefaller uppenbart att höjningen av livsmedelsstandarden i

[6] Beräkning: Konsumtionsvärde 1931 × konsumtionsenhetsindex × prisindex för andra varor än livsmedel = teoretiskt konsumtionsvärde 1955. Detta sättes i relation till total privat konsumtion efter avdrag för lägre livsmedelsvärde

$$\left(100 \times \frac{2589 \times 1{,}182 \times 1{,}814}{27570 - (11618 - 5551)} = 25{,}8\ \%\right).$$

ganska hög grad beror på prisförhållandena. Att dessa främjat en i vissa avseenden höjd livsmedelsstandard framgår ju t. ex. av löneutvecklingen för hembiträden (jfr s. 272). Matlagningsarbetet utgör vanligen en stor del av dessas uppgifter och det är då tydligen billigare att köpa färdiglagade livsmedel. Njutningsmedlen och restaurangbesöken konkurrerar naturligen med nöjen och resor osv. Därigenom syns den priselasticitet för livsmedlen om — 0,5 som erhållits i tidsserien vara rimlig.

I så fall skulle förklaringen till den oförändrade utgiftsandelen bli följande: Inkomstökningen skulle ha föranlett en ökning av livsmedelskonsumtionen per konsumtionsenhet om cirka 50 procent och utgiftsandelen skulle vid samma prisutveckling för livsmedel som för andra varor blivit 34 procent. Men i samband med stegrade råvarupriser och ökad skattebeläggning har relativa priset för livsmedel stigit med en tredjedel och medfört en utgiftsandel om 42 procent.

Den framtida livsmedelskonsumtionen

Prognosförfarande

I analysen av utvecklingen under perioden 1931—55 befanns det att inkomst- och prisutvecklingen gav en tämligen god förklaring av konsumtionsförändringarna. Det är då också naturligt att bygga upp bedömningen av den framtida konsumtionen på antaganden om dessa faktorer. Emellertid är det inte utan vidare givet att de samband som erhållits för den gångna 25-årsperioden kommer att vara giltiga även i framtiden.

Vid uppställandet av en prognos för 1965 kan gången i arbetet varieras på olika sätt. Ett sätt att angripa problemet är att gå igenom vara för vara och bestämma deras inkomst- och priselasticiteter med hänsyn dels till resultaten från den gångna 25-årsperioden, dels till förändringar i förhållandena av nyssnämnda slag. Ett annat är att mekaniskt framskriva de tendenser som gjort sig gällande under den gångna perioden och därefter modifiera de erhållna resultaten med hänsyn till nämnda faktorer. I huvudsak skall här en mekanisk framskrivning göras. Skälet till att en sådan arbetsgång föredras är att — så vitt det nu kan bedömas — inga avsevärda förändringar i de hittillsvarande tendenserna syns vara att

vänta. Förhandsjusteringar av elasticiteterna syns då mindre lämpliga. I stället skall resultaten av framskrivningen diskuteras något i efterhand. Men för vissa varor har analysen givit osäkra resultat och för andra är det uppenbart, t. ex. genom de sista årens händelser, att den framtida utvecklingen kommer att gå efter delvis nya linjer. Dessa varors elasticiteter skall granskas särskilt.

För prognosen fastläggs vissa förutsättningar. Den första är utvecklingen av den totala konsumtionen. För den räknas två alternativ, 2 procents respektive 3 procents årlig ökning av konsumtionen per capita. Den andra är befolkningsökningen. Fram till 1965 beräknas befolkningen öka med 3 procent räknat i antal personer. Den totala konsumtionen som 1955 beräknades till 27,6 miljarder kronor skulle under dessa förutsättningar bli 34,5 miljarder kronor respektive 38,1 miljarder kronor 1965. Eftersom konsumtionen av livsmedlen bestämts per konsumtionsenhet erfordras även en beräkning av befolkningens storlek i detta mått. Antalet konsumtionsenheter 1965 uppskattas till 6,4 miljoner, varför inkomsten per konsumtionsenhet detta år skulle bli 5 370 kronor respektive 5 930 kronor.

En ytterligare förutsättning är prisutvecklingen. Priserna på livsmedel har som tidigare nämnts stigit i förhållande till andra priser under den gångna perioden. Huruvida de kommer att fortsätta att stiga även i fortsättningen är en fråga som skall granskas senare. Här antas till en början två alternativ för huvudgruppen, det ena är att genomsnittligt för hela gruppen prisrelationen till andra varor 1965 kommer att vara ungefär densamma som 1955, dock att därvid en viss prisstegring på några enstaka varor (sprit och förtäring utom hemmet) kommer att inträda; det andra alternativet innebär att priserna kommer att stiga med inkomsterna i samma takt som förut, dvs. med ½ procent per procent ökning av inkomsten per konsumtionsenhet. Den relativa prisstegringen mellan 1955 och 1965 blir i senare fallet 6,0 procent (då inkomsterna stiger med 2 procent per år) och 11,4 procent (vid 3 procents inkomstökning per år). För undergrupperna utförs endast beräkningarna för det första alternativet – att prisrelationen är oförändrad.

Utgångsläget 1955 för konsumtionen av de olika varorna behöver

också bestämmas. Det kunde förefalla självklart att man skulle utgå från den observerade konsumtionen detta år. Emellertid torde konsumtionen detta år ha influerats av en rad tillfälliga omständigheter, som ju inte med någon säkerhet kommer att uppträda 1965. Det är därför lämpligare att utgå från ett mera »normalt» läge. I de fall där inkomst- och prisutvecklingen givit en god beskrivning av konsumtionsutvecklingen, har utgångsläget fixerats till den med ledning av inkomst- och prisförhållandena uppskattade konsumtionen 1955, den s. k. normaliserade konsumtionen.[7] För ett par varugrupper har förfarandet varit delvis avvikande. I fråga om kaffe, te och kakao har utgångsläget fixerats som den genomsnittliga volymen per konsumtionsenhet 1931—39, 1952—55, då mellanåren 1940—51 alltför starkt påverkats av importrestriktioner och ransoneringar. För sprit och vin har motbokssystem gällt under hela perioden. Den 1 oktober 1955 upphörde emellertid denna ransonering. Konsumtionen beräknas efter hänsynstagande till väntad effekt av inkomst- och prisförskjutningarna ha stigit med 16 procent mellan första halvåret 1955 och 1956. Denna konsumtionsökning har man senare sökt eliminera genom en skattehöjning i november 1956. Den därav föranledda relativa prisstegringen kan beräknas till cirka 20 procent mellan första kvartalet 1956 och 1957.[8] Då det kan visas att priselasticiteten är väsentligt högre vid fritt konsumtionsval än vid ransonering, antas här att priselasticiteten fördubblats, till — 0,8.[9] I prognosen har tagits hänsyn till dessa förändringar.

Med ledning av de ovan anförda förutsättningarna och de elasticiteter som angivits i tabell 4: 2 kan konsumtionen 1965 beräknas. I fråga om några varugrupper har delvis andra elasticiteter använts. För potatis och rotfrukter har inkomstelasticiteten för perioden 1942—55 använts

[7] Genom insättning av 1955 års inkomst och (eventuellt) relativpris i den funna prognosekvationen för perioden 1931—55.

[8] Procenttalen beräknade på grundval av följande data: förändringar mellan första halvåret 1955 och första halvåret 1956 i fråga om inkomstökning 3 procent, relativ prissänkning för vin och sprit 6 procent, ökning av vin- och spritkonsumtionen 22 procent, inkomstelasticiteten 1,05 och priselasticiteten 0,4 ($22 - 3 \times 1{,}05 - 6 \times 0{,}4 = 16$); förändringar mellan första kvartalet 1956 och första kvartalet 1957 i sprit- och vinpriser cirka 25 procents ökning, i konsumtionsprisindex cirka 5 procents ökning.

[9] Beträffande ransoneringens inflytande på priselasticiteten se Malmquist, op. cit., s. 187—188.

enligt förut angivna skäl (s. 136). För kaffe, te och kakao har inkomstelasticiteten antagits vara 0.

Beträffande förtäring utom hemmet har konstaterats en högre inkomstelasticitet i tvärsnittsundersökningen 1952 än i tidsserien 1931—55 (s. 138). Med hänsyn till att underlaget för den senare är ofullständigt och med hänsyn till den väsentliga roll som dessa tjänster torde spela som ett substitut för hushållstjänsterna ligger det närmast till hands att räkna med den högre inkomstelasticiteten. Å andra sidan har också priselasticiteten varit hög, — 1,9. Restaurangnäringen är ju till stor del baserad på rent personliga tjänster och det kan därför bli svårt att där följa med i den allmänna produktivitetsökningen. Om så kommer att förhålla sig har man här i högre grad än i fråga om andra livsmedel anledning att vänta en relativ prisstegring. Här antas för enkelhets skull att inkomst- och priselasticitet tar ut varandra på så sätt att konsumtionen per konsumtionsenhet och utgiftsandelen blir densamma 1965 som den var 1955. Detta innebär alltså att den tillbakagång som skulle ha skett under 1950-talet i fortsättningen hejdas. Bakom detta antagande ligger bland annat det förhållandet att en rad av nya restaurangtyper (industrimatsalar, kollektivhus, grillbarer osv.) under senare år växt fram som inte kunnat registreras i den föreliggande statistiken, men som kommer att spela en större roll i fortsättningen.

Prognosresultat

I tabell 4: 3 har resultaten av prognoserna sammanställts. Där har angetts konsumtionen 1955 och den beräknade konsumtionen 1965 vid 3-procents- respektive 2-procentsalternativet. Vidare har utgiftsandelarna och volymförändringarna beräknats.

Enligt de erhållna resultaten kommer livsmedelsutgiftens andel av den totala privata konsumtionen i de flesta alternativen att sjunka något. Summan av delprognoserna för de 14 undergrupperna ger till resultat en svagt sjunkande livsmedelsandel om 2,6 procentenheter vid den högre och 1,5 procentenheter vid den lägre inkomstutvecklingen. Prognoserna för huvudgruppen som en helhet ger för första alternativet utgiftsandelar som 1965 ligger endast 1,4 respektive 0,7 procentenheter lägre än 1955. I

Tabell 4: 3. Sammanfattning av uppskattningarna av utgifterna för livsmedel 1965. Årlig inkomstökning tre respektive två procent

Varugrupp	1955		Inkomsten ökar med tre procent			Inkomsten ökar med två procent		
	Konsumtion i miljoner kronor	Utgiftsandel i procent	Volymförändring i procent 1955–65	Konsumtion i milj. kronor 1965	Utgiftsandel i procent 1965	Volymförändring i procent 1955–65	Konsumtion i milj. kronor 1965	Utgiftsandel i procent 1965
Mjöl och gryn	247	0,90	− 17	206	0,54	− 6	231	0,67
Bröd och bakverk	844	3,06	+ 40	1 179	3,10	+ 25	1 058	3,07
Potatis och rotfrukter	370	1,34	− 21	203	0,77	− 15	316	0,92
Grönsaker och frukt	1 058	3,84	+ 56	1 652	4,34	+ 36	1 436	4,16
Socker, choklad och kryddor	880	3,19	+ 44	1 266	3,33	+ 31	1 152	3,34
Mjölk, grädde och ost	1 090	3,95	+ 28	1 397	3,67	+ 21	1 318	3,82
Matfett	813	2,95	+ 21	983	2,58	+ 17	951	2,76
Kött, fläsk och ägg	2 104	7,63	+ 18	2 485	6,53	+ 13	2 372	6,87
Fisk	358	1,30	+ 18	423	1,11	+ 13	406	1,18
Kaffe, te och kakao	658	2,39	+ 2	674	1,77	+ 2	674	1,95
Malt- och läskedrycker	517	1,88	+ 15	595	1,56	+ 8	556	1,61
Sprit och vin	1 181	4,28	+ 35	1 918	5,04	+ 22	1 730	5,01
Tobak	892	3,24	+ 28	1 141	3,00	+ 20	1 069	3,10
Förtäring utom hemmet	607	2,20	+ 4	838	2,20	+ 4	760	2,20
Summa egentliga livsmedel	8 370	30,4	+ 26	10 722	28,2	+ 18	10 000	29,0
Summa livsmedel	11 618	42,1	+ 25	15 050	39,5	+ 17	14 029	40,6
Gruppen egentliga livsmedel	8 370	30,4	+ 29	11 077	29,1	+ 21	10 296	29,8
Huvudgruppen livsmedel	11 618	42,1	+ 28	15 479	40,7	+ 19	14 287	41,4
Summa livsmedel vid prisstegring	11 618	42,1	+ 21	15 600	41,0	+ 16	14 252	41,3
Huvudgruppen livsmedel vid prisstegring	11 618	42,1	+ 24	16 044	42,1	+ 18	14 484	42,0

det alternativ, där en fortsatt höjning av livsmedelspriserna förutsätts, nedgår utgiftsandelen med ungefär 1 procentenhet. Enligt prognoserna för huvudgruppen som en helhet blir utgiftsandelen ungefär oförändrad. Summan av undergruppsprognoserna har sålunda givit lägre resultat än prognosen för huvudgruppen. Skillnaden är dock inte större än att den väl kan förklaras av beräkningstekniska förhållanden.

Nedgången i utgiftsandelen faller helt på de egentliga livsmedlen. Den drabbar alla varorna i denna grupp med undantag för grönsaker och frukt, bröd och bakverk samt socker, choklad och kryddor. Särskilt skulle mjöl och gryn, potatis och rotfrukter komma att konsumeras i minskad mängd och deras sammanlagda andel av den privata konsumtionen reduceras till nedåt 1 procent. Dryckerna och njutningsmedlen beräknas däremot behålla sin omfattning om 12 procent av all privat konsumtion. Inom gruppen torde dock betydande förskjutningar komma att ske. Vin- och spritkonsumtionen beräknas till skillnad från andra drycker stiga kraftigt – med 35 procent i det högre inkomstalternativet och med 22 procent i det lägre. Utgiftsandelen för vin och sprit skulle därigenom komma att utgöra omkring 5 procent av den privata konsumtionen.

Diskussion av prognosresultaten

Prognosförfarandet har ju i hög grad varit rent mekaniskt, vilket motiverats av att i regel de hittillsvarande tendenserna kan väntas bestå. Det är då skäl att något diskutera hållbarheten i detta motiv genom att granska de underliggande tendenserna. Frågor som skall tas upp är den relativa prisutvecklingen, kaloriförsörjningen och höjningen av livsmedelsstandarden. I anslutning till den sistnämnda frågan skall beröras några tekniska nyheter, djupfrysta varor och juicer, vilkas utveckling understryker sannolikheten av en fortsatt standardhöjning.

Den framtida prisutvecklingen

Under perioden 1931–55 steg priserna på livsmedel ganska starkt. En stor del av denna stegring berodde på penningvärdeförsämringen. Elimineras denna kvarstår att livsmedelspriserna under den ifrågavarande 25-årsperioden steg med nära en tredjedel i förhållande till den genomsnittliga prisnivån. Denna relativa prisstegring pågick regelbundet under hela perioden och utgjorde ungefär 0,5 procent för varje procent stegring i inkomsten.

Bland de förhållanden som man i första hand brukar sammanställa med den relativa prisstegringen på livsmedlen är prisutvecklingen på råvarorna. Detta gäller såväl de inhemska jordbruksprodukterna som de importerade råvarorna. Mellan 1939 och 1953 steg råvarupriserna en

femtedel mer än slutprodukternas pris i detaljhandeln.[1] Om olika varugrupper jämförs visar det sig att de per kalori billigare livsmedlen och de mindre förädlade livsmedlen stigit mera i pris än de dyrbarare och mera förädlade livsmedlen. Exempelvis har mjöl och gryn stigit med en fjärdedel mera än bröd och bakverk. Potatis och rotfrukter har stigit med tre fjärdedelar mera än grönsaker, frukt och bär. Undergruppen kött, fläsk och ägg har stigit med en femtedel mera än de däri inbegripna charkuterivarorna. Dessa skillnader i pris sammanhänger med dels de större möjligheterna att välja den billigaste produktionsmedelssammansättningen ju längre förädlingen drivs, dels att arbetslönerna stigit mindre i livsmedelsindustrin och jordbrukets binäringar än i själva jordbruket.

Huruvida den framtida utvecklingen i dessa avseenden kan komma att gestalta sig på liknande sätt är svårt att bedöma. Vid bedömningen av prisökningen på de inhemska råvarorna får man hålla i minnet den roll som jordbrukspolitiken spelar i detta sammanhang. Prisökningarna måste delvis sättas i samband med strävandena att åstadkomma inkomstlikställighet mellan jordbruksbefolkningen och den övriga befolkningen. Enligt gjorda utredningar skulle dock vid slutet av den period, som här undersökts, den uppställda politiska målsättningen om inkomstlikställighet ha uppnåtts. Om jordbruket i fortsättningen kan hålla övriga näringars takt i produktivitetsutvecklingen, vilket förefaller troligt, skulle därför ur denna synpunkt några större relativa prisstegringar för de inhemska jordbruksprodukterna inte vara att vänta i framtiden.

Vad sedan priserna på importvarorna beträffar är det synnerligen vanskligt att bedöma den framtida utvecklingen, och här förutsätts helt enkelt att ingen relativ prisökning i detta fall kommer att ske. Det är inte heller möjligt att för förädlingsledets del göra några mera preciserade antaganden om prisutvecklingen. Då lönerna inom livsmedelsindustrin och inom distributionen ligger under genomsnittslönerna inom industrin kan man visserligen tänka sig en genom löneökningar uppkommen tendens till prishöjningar. Å andra sidan är det möjligt att dessa kan hållas tillbaka genom produktivitetsutvecklingen — livsmedelsindu-

[1] Se appendix 4.

strin är ju en näring där de tekniska framstegen varit betydande och där stora rationaliseringsvinster säkerligen kan göras även i fortsättningen.

För vissa livsmedel blev prisstegringen 1931—55 särskilt stark på grund av skattebeläggning. Priserna på sprit och vin nästan fördubblades och priset på tobak mer än fördubblades jämfört med genomsnittspriserna för alla varor. Priserna på dessa varor exklusive skatt sjönk med 5 respektive ökade med 21 procent. I andra fall bidrog visserligen skattebeläggningen till prisstegringen, men denna blev av andra orsaker ändock mindre än för genomsnittspriserna, exempelvis i fråga om malt- och läskedrycker. Ökningen av de sammanlagda skattebeloppen på sprit, vin, tobak, malt- och läskedrycker, kaffe samt choklad har betytt en relativ prisstegring för hela livsmedelsposten av 9 procent. Å andra sidan har under perioden tillkommit subventioner på livsmedlen. Huruvida dessa verkat prissänkande är emellertid en alltför komplicerad frågeställning att ta upp i detta sammanhang.

Att försöka förutse den statliga skattepolitiken på dessa områden är ogörligt. Givetvis blir skattesatserna på t. ex. sprit och vin i hög grad beroende av hur de fria inköpsmöjligheterna i fortsättningen kommer att påverka konsumtionen av dessa drycker. Osannolikt är ju inte att utvecklingen kan ge statsmakterna motiv för en skattevägen åstadkommen ökning av de relativa priserna (jämför skattehöjningen 1956, s. 148).

Sammanfattningsvis är det således ej uteslutet att det kan komma att finnas vissa tendenser till en relativ prisstegring, men dessa bör i så fall bli väsentligt svagare än under perioden 1931—55. Sannolikt bör då slutresultatet komma att ligga närmast konsumtionen vid alternativet utan prisstegring, eventuellt med någon omfördelning av dess inriktning.

Kaloriförsörjningen

En annan faktor, som kan påverka elasticiteterna är kaloriförsörjningen. I länder med överbefolkning och knapphet på livsmedel är kaloriförsörjningen rentav den mest framträdande prognosgrunden. Men i Sverige är minimibehovet för länge sedan tillfredsställt, ja det hävdas t. o. m. att det råder en viss överkonsumtion med försämrad hälsa som följd. Under sådana förhållanden blir kaloriförsörjningen av mindre intresse ur ut-

vecklingssynpunkt. Det finns dock en tendens under senare tid som tidigare noterats (s. 130) och som innebär en minskning av kaloriförbrukningen. Vissa skäl talar för att denna tendens kommer att bestå under prognosperioden. Mekaniseringen av de tunga kroppsarbetena har under efterkrigstiden gått snabbt och det kan förutsättas att den fortsätter. Arbetet blir alltmer stillasittande och genom bilismens uveckling ser även fritiden ut att bli mindre kalorikrävande. Eftersom sambanden mellan konsumtion och inkomst gäller under förutsättning av konstant kaloriförbrukning är det under sådana förhållanden inte säkert att de blir fullt giltiga i framtiden. Det är t. ex. möjligt att de kaloririka livsmedlen kommer att öka i svagare eller minska i starkare takt än hittills. Detta skulle i så fall bli märkbart särskilt för potatis, socker, choklad och matfett, där större förändringar i vidareförädlingen inte är att vänta. För mjöl och bröd kan däremot förädlingstendenserna komma att helt bestämma elasticiteternas storlek.

Livsmedelsstandarden och befolkningens sammansättning

Som anförts tidigare kan livsmedelsstandardens höjning bland annat betraktas som en sida av urbaniseringen. Befolkningens omflyttning från jordbrukshushåll till tätortshushåll och yrkesspecialiseringen i samband därmed har på livsmedelsområdet tagit sig uttryck i höga inkomstelasticiteter för vidareförädlade och lättberedda livsmedel. Vidare kan olika befolkningsgrupper ha haft olika preferenser beträffande livsmedelsstandarden och förskjutningar mellan grupperna kan då ha påverkat elasticiteternas storlek. Frågan är då om de hittillsvarande förskjutningarna av denna art kan väntas bestå eller vilka följder en eventuell annan utveckling under prognosperioden kan få.

Vad först beträffar förskjutningen mellan jordbruksbefolkning och övrig befolkning är det anledning att vänta en fortsatt nedgång i jordbruksbefolkningen. Denna tendens kan dock inte som tidigare komma att speciellt starkt påverka vidareförädlingens och distributionens omfattning. Jordbruksbefolkningen utgör nämligen numera en mindre del av hela befolkningen. Dessutom har efter hand en viss utjämning av in-

komstelasticiteterna för de båda befolkningsgrupperna ägt rum, så att skillnaden numera är ganska liten.[2]

Jämsides med befolkningsomflyttningen har ju skett en omfattande hushållssprängning. Denna torde komma att fortsätta under prognosperioden. Ännu så sent som 1950 bodde en fjärdedel av befolkningen i jordbrukarhushåll med i genomsnitt 3,4 personer per bostadshushåll, medan de övriga bodde i hushåll om 2,2 personer per enhet.[3] Även en annan typ av hushållssprängning, som följer av strävandena att höja bostadsstandarden och som framförallt tar sig uttryck i en ökning av enpersonshushållen, kan väntas fortsätta (jämför kapitel 5 bostad).

Vad sedan beträffar befolkningens ålderssammansättning visar skilda prognoser att den relativa tillväxten i pensionärsåldrarna kommer att bli väsentligt starkare under prognosperioden än under de gångna 25 åren. Inom de yrkesverksamma åldrarna kommer de yngre att öka i antal i förhållande till de äldre, medan utvecklingen var motsatt under den gångna perioden. Vidare kommer barnantalet att minska, medan deras andel av totalbefolkningen 1955 var ungefär densamma som 1931. Åldersfördelningen belyses av tabell 4: 4.

Tabell 4: 4. Åldersfördelning i procent 1931, 1955 och 1965

Ålder	Åldersfördelning i procent		
	1931	1955	1965
0–15	24,3	23,8	20,1
15–30	26,4	18,3	22,0
30–65	40,1	47,0	45,1
65–	9,2	10,9	12,8
Summa	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Källa: 1931 enligt Statistisk årsbok 1934 tabell 8. 1955 och 1965 enligt beräkningar gjorda inom Industriens Utredningsinstitut.

[2] Enligt IUI:s beräkning på 1952 års levnadskostnadsundersökning var inkomstelasticiteten för jordbrukarnas livsmedelskonsumtion 0,52 (79 hushåll) och medelinkomsten 2 920 kronor per konsumtionsenhet (utgiftsandel i genomsnitt 43,7 procent), medan den för övrig befolkning är 0,56 (424 hushåll) och medelinkomsten 4 020 kronor per konsumtionsenhet (utgiftsandel i genomsnitt 34,2 procent).

[3] Beräknad på material ur 1950 års folkräkning del IV.

En beräkning på 1952 års levnadskostnadsundersökning av inkomstberoendet i dessa olika åldersklasser ger vid handen att just de åldersklasser som ökar mest har de lägsta inkomstelasticiteterna. Förskjutningarna mellan åldersklasserna skall alltså verka i sänkande riktning på det totala inkomstberoendet, men nedgången bör bli liten, då inkomstberoendet för de olika åldersklasserna endast varierar mellan 0,5 och 0,6.[4] En sänkt inkomstelasticitet skulle medföra en lägre utgiftsandel. En sådan utveckling torde motverkas av att utgiftsandelen är högre i de åldrar som tillväxer mest, nämligen antalet pensionärer. Åldersförskjutningarna kan också komma att påverka konsumtionens fördelning mellan olika livsmedel. Den relativa ökningen av pensionärsåldrarna kan väntas konservera en del äldre köpvanor. Särskilt skulle detta kunna bromsa vidareförädlingen. Eftersom barnantalet väntas sjunka skulle detta kunna verka återhållande på livsmedel som barnen konsumerar särskilt mycket, t. ex. mjölk.

Livsmedelsteknik

Utvecklingen på livsmedelsområdet kommer inte enbart att kännetecknas av en stigande volym av varor utan även av att helt nya varor tillkommer. Det är inte säkert att nyheterna kommer att innebära användning av nya råvaror, även om det är möjligt att bättre livsmedelsteknik kan skapa nya importmöjligheter. Huvudvikten kan i stället komma att ligga vid framställning och tillhandahållande av livsmedel i nya former, som ger mindre matlagningsarbete för husmödrarna, större variation åt matsedeln och ökad smaklighet åt anrättningarna. Två nyheter som introducerades under efterkrigstiden, djupfrysta varor och juicer får tjäna som exempel på vad som här åsyftas. De kan nämligen väntas bli stora artiklar under de närmaste tio åren, medan de för den gångna perioden

[4]

Hushållsföreståndarens ålder	Inkomstelasticitet för livsmedel	Antal hushåll	Total konsumtion per konsumtionsenhet kronor	Utgiftsandel i procent
under 40 år	0,52	197	4 310	31,5
40–60 »	0,60	231	3 860	35,6
över 60 »	0,55	145	3 280	38,4
samtliga	0,54	573	3 850	35,3

varit av ganska liten betydelse. För att illustrera den lavinartade utvecklingen på djupfrysningens område må nämnas några siffror för efterkrigstiden:

År	Konsumtion av djupfryst ton	Konsumtion per capita kg	Antal butiker med frysdiskar
1947	200	0,03	cirka 200
1950	600	0,09	» 2 000
1954	7 000	0,98	» 7 000
1955	11 000	1,60	» 10 000

Källa: Djupfrysningsbyrån.

Vid Djupfrysningsbyrån har försäljningen av djupfrysta varor 1960 uppskattats till 36 000 ton. Detta är en konsumtion som per capita motsvarar den amerikanska konsumtionen under det första efterkrigsåret. Den amerikanska konsumtionen 1950 låg dubbelt så högt och 1955 fyra gånger högre (vid cirka 20 kg per capita). Då det inte är otänkbart att den svenska utvecklingen kan komma att gå fortare än den som observeras i Amerika — likformigheten i de svenska konsumtionsvanorna är större och i viss mån kan de amerikanska nyheterna direkt överföras — vore en konsumtion om 100 000 ton djupfryst 1965 inte en omöjlighet. Omsättningen skulle då komma att röra sig om belopp av storleken 300 miljoner kronor, dvs. ett par procent av livsmedelsposten. Man kan fråga sig om inte detta är en försiktig prognos, då den skulle innebära att Sverige 1965 endast hade uppnått 1951 års nivå i USA. Men redan i denna försiktiga form visar beräkningen på en enorm utveckling.

Juice är en dryck som snabbt blivit populär under senare år. De från USA importerade kvantiteterna visar på en snabb uppgång:

År	Import av frukt- och bärsaft från USA, ton
1953	570
1954	1 560
1955	5 000

Importen har niodubblats på två år. Juicetillverkningen har även tagits upp i Sverige men dess storlek är svår att uppskatta då den i statistiken inte kan skiljas från vanlig saftberedning. En antydan erhålls dock av industristatistiken som anger en safttillverkning av 5 000 ton per år under 1951—53 men 8 000 ton 1954. Det är anledning att vänta att det amerikanska mönstret följs i fråga om juicekonsumtionen likaväl som i fråga om djupfrysningen.

Den tekniska utvecklingen kan sålunda komma att stimulera vidareförädlingen och därigenom vidmakthålla de tendenser som funnits tidigare. Då de nya formerna utvecklas inom ramen för de hittillsvarande varugrupperna kan de motverka den delvis dämpande tendens på elasticiteterna som kan följa av kaloriförsörjningen och befolkningsutvecklingen. De gör det således troligt att de använda elasticiteterna inte behöver justeras nedåt.

Sammanfattning av livsmedelsprognosen

Utgångsläget har varit 1955 års normaliserade livsmedelskonsumtion vilken uppgick till närmare 12 miljarder kronor och som svarade mot en utgiftsandel av 42 procent. Under förutsättning av oförändrade prisrelationer och med ledning av observerade inkomstelasticiteter för perioden 1931—55 har livsmedelskonsumtionen 1965 vid en inkomststegring per capita av 2 procent per år beräknats till cirka 14 miljarder kronor, motsvarande en utgiftsandel av drygt 40 procent. Vid en inkomststegring per capita av 3 procent per år skulle livsmedelskonsumtionen bli cirka 15 miljarder kronor, vilket innebär en utgiftsandel av drygt 39 procent. Alternativt har konsumtionen vid fortsatt relativ prisstegring för livsmedel kalkylerats. En diskussion av de faktorer som kan komma att påverka förutsättningarna har dock givit vid handen att prisstegringstendenserna bör bli mindre under prognosperioden än under perioden 1931—55. För den skull torde utvecklingen komma att vara mest lik alternativet med oförändrade prisrelationer. En granskning av de utvecklingstendenser som kan komma att gälla beträffande kaloriförsörjning, befolkningssammansättning och livsmedelsteknik har inte givit anledning att förmoda

väsentligare förändringar i inkomstelasticiteterna. Den omfattande ersättning av matlagning och andra tjänster i hemmen med produkter och tjänster från livsmedelsindustri och servicenäringar som givit upphov till ganska höga inkomstelasticiteter, kan sålunda antas fortgå i oförminskad takt. Därtill bidrar inte minst livsmedelstekniken, som syns ha stora möjligheter att vidare utvecklas.

KAPITEL 5

BOSTAD

Huvudgruppens omfattning

Hushållens bostadskostnader har delats upp i två undergrupper, *bostad* samt *bränsle och lyse.* I bostadsposten ingår inga bränsleutgifter. Till undergruppen bränsle och lyse har hänförts olika slags bränslen samt elektrisk ström.

Värdet av bostadskonsumtionen är i princip uppskattat på grundval av marknadshyrorna. Nu är emellertid ett mycket stort antal bostäder, och då i synnerhet egnahemsvillor, ej förhyrda i öppna marknaden utan bebos av ägaren. För dessa har ett hyresvärde konstruerats som ansluter sig till marknadshyrorna för likvärdiga lägenheter. Bostadskonsumtionens volymutveckling har erhållits genom division av de nominella värdena med posten bostad i konsumtionsprisindex.

Det statistiska underlaget för beräkningarna av konsumtionsvärdet för såväl bostad som bränsle och lyse företer bristfälligheter. Under den här behandlade perioden har endast en allmän bostadsräkning förekommit, nämligen den som gjordes 1945. Denna har varit den fasta punkten för beräkningarna. För tiden innan har de äldre uppskattningarna anslutits till 1945 års nivå. För åren efter bostadsräkningen har hyresvärdet av de nybyggda lägenheterna successivt adderats, vilket förfarande innefattar flera felkällor. För det första har ej hyresvärdet av de lägenheter som rivits eller byggts om till andra ändamål dragits ifrån.[1] Vidare har ej förslitningen av det äldre bostadsbeståndet beaktats. Dessa förhållanden bidrar alltså till en viss överskattning av efterkrigstidens bostadskonsum-

[1] Det är t. ex. välkänt att åtskilliga bostadslägenheter under senare år omändrats till kontorslokaler.

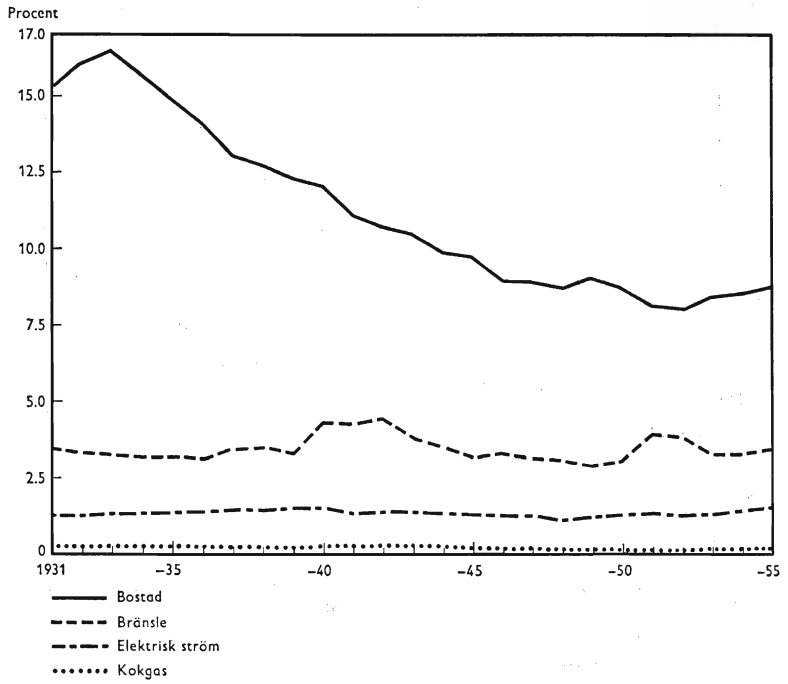
tion, som troligen inte uppvägs av oregistrerade reparationer och moderniseringar. Av lätt insedda skäl har det ej heller varit möjligt att ta hänsyn till den fördyring, som ligger i att hyresregleringslagen överträtts eller kringgåtts.

Inom bränsleposten är det särskilt uppskattningarna av torv- och vedförbrukningen som är svagt grundade.

Utvecklingen 1931–55

Som framgår av kapitel 1 har bostadskostnadernas andel av de totala konsumtionsutgifterna sjunkit från omkring 20 procent vid periodens början till omkring 14 procent vid dess slut. Minskningen skedde rätt kontinuerligt till 1948, då utgiftsandelen var som lägst. Därefter har en mindre stegring inträtt. Nedgången faller helt på bostadsposten (diagram 5: a; tabell B: II i appendix 1), som sjunkit från omkring 15 procent till omkring 9 procent. Bränsle och lyse, som alltså svarar för unge-

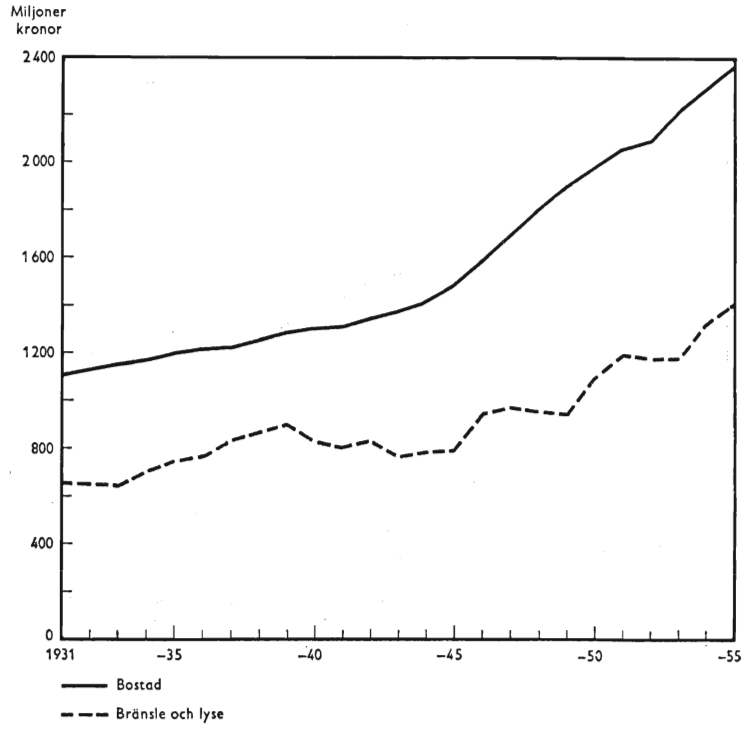
Diagram 5 a. Bostad. Utgiftsandelar 1931–55

får 5 procent, har med ganska små variationer haft oförändrad utgiftsandel. Det viktigaste undantaget utgjorde krigsåren, vars kalla vintrar tillsammans med en väsentlig fördyring av bränslekostnaderna genom prisstegringar och övergång till lågvärdigare inhemska bränslen, höjde andelen till över 6 procent.

Trots att utgifterna för bostad, bränsle och lyse tagit en allt mindre andel av de totala konsumtionsutgifterna, har konsumtionen därav volymmässigt stigit ungefär i takt med den totala konsumtionen (diagram 1: d). Bostadsposten är en av de få undergrupper, som över hela perioden visar en kontinuerlig volymökning. Varken under depressions- eller krigsåren registreras någon absolut volymminskning. Bränsle- och lyseposten däremot sjönk volymmässigt under krigsåren. Genomsnittligt över hela perioden 1931—55 har dock de båda undergruppernas volymökning varit av ungefär samma storleksordning (diagram 5: b).

Diagram 5: b. Bostad. Konsumtionsvolymen 1931–55 mätt i 1955 års priser

Tabell 5: 1. Relativ prisutveckling för bostad, bränsle och lyse samt bostad 1931-55; index 1931=100

Konsumtionsgrupp	1931	1935	1940	1945	1950	1955
Bostad, bränsle och lyse	100	97	88	73	68	66
Enbart bostad	100	97	78	62	57	55

Eftersom volymen ökat mer än den totala konsumtionen fastän huvudgruppens utgiftsandel minskat, måste priset på bostadsutnyttjandet ha stigit mindre än övriga priser. Ett mått på denna relativa prissänkning är kvoten mellan prisindex för delgrupperna och prisindex för den totala konsumtionen, som anges i tabell 5: 1.

Vi ser av tabellen hur priset på enbart bostad i förhållande till priset på övriga förnödenheter över hela perioden sjunkit med nära 50 procent. För huvudgruppen har den relativa prissänkningen inte varit fullt så stor. Till alldeles övervägande del skedde den relativa prissänkningen åren 1935—1945. Därefter har den saktat av betydligt för att under den sista femårsperioden bara uppgå till knappt 4 procent. Prisbildningen var fri fram till 1942. Detta år trädde hyresregleringslagen i kraft. Genom denna har hyrorna i hus byggda före 1942 i stort sett bundits, medan hyrorna i hus byggda därefter har fastställts med hänsyn till byggnadskostnadernas utveckling. På grund av en fortgående kostnadsstegring har det därigenom uppkommit en splittrad hyresnivå. Som kompensation för höjda fastighetsomkostnader har dock ett flertal generella hyreshöjningar medgivits. Dessutom har en viss »hyresglidning», förekommit i det äldre beståndet.

För att belysa utvecklingen mera ingående skall vi först redogöra för bostadskonsumtionen och därefter för bränsle- och lysekonsumtionen. Dessutom kommer vissa allmänna drag i boendeförhållandena, som kan vara av intresse, att redovisas. När vi sedan övergår till att söka analysera utvecklingen, måste hänsyn givetvis tas till att bränslekostnaderna är en integrerande del av konsumenternas bostadsutgifter.

Ökningen av bostadsvolymen kan sägas ha skett på tre vägar. För det första har det under hela perioden varje år byggts flera nya lägenheter än vad som rivits eller utgått av andra skäl. Detta innebär att lägenhetsbeståndet[1] räknat i *antal* lägenheter oavbrutet vuxit. För det andra har nybyggnadsverksamheten inriktats mot större lägenhetstyper, vilket betyder att lägenheternas *genomsnittliga storlek* ökat. För det tredje har *kvaliteten* på bostäderna successivt höjts, dels genom att äldre lägenheter moderniserats, dels genom att de nybyggda lägenheterna gjorts allt bättre. – Vi skall nu kommentera dessa tre faktorer var för sig.

Antalet lägenheter i hela riket har ökat från ungefär 1,6 miljoner 1930 till 2,5 miljoner 1955. Beståndet har alltså på 25 år ökat med inte långt ifrån en miljon lägenheter eller 56 procent. Eftersom den totala folkmängden under perioden ökat med 18 procent, måste alltså antalet boende per lägenhet i genomsnitt ha minskat. Vi ser av tabell 5: 2 hur antalet invånare per lägenhet sjunkit med en fjärdedel.

Det kan här vara motiverat att nämna något om den otillfredsställda efterfrågan[2], dvs. bostadsbrist, som funnits under det sista decenniet. En reserv av outhyrda lägenheter på 2–3 procent av bostadsbeståndet brukar

Tabell 5: 2. Antal lägenheter och genomsnittligt antal invånare per lägenhet i hela riket 1930–55

	1930	1935	1940	1945	1950	1955
Miljoner lägenheter vid slutet av respektive år	1,6	1,7	1,9	2,1	2,3	2,5
Genomsnittligt antal invånare per lägenhet	3,9	3,6	3,1	3,2	3,0	2,9

Anm.: Uppgifterna över lägenhetsbeståndet är särskilt osäkra för efterkrigsåren emedan ett försök gjorts att utesluta lägenheter i tätorter, som kommit att utnyttjas för andra ändamål än bostad, och övergivna landsbygdsbostäder, som inte registrerats i rivningsstatistiken.

[1] Med lägenhet förstås här och i det följande en bostad, oberoende av om den är ägd eller förhyrd, ligger i enfamiljshus eller flerfamiljshus.

[2] Uppgifterna i detta stycke har huvudsakligast hämtats från Bostadsbyggnadsbehovet under åren 1956–65. Promemoria utarbetad av bostadsstyrelsen på uppdrag av 1955 års långtidsutredning.

betraktas som »normal». Motiveringen härför är bland annat, att ett expanderande näringsliv inte skall behöva hindras i sin utveckling av att arbetskraftens rörlighet försvåras genom brist på bostäder. Under 1930-talet syns lägenhetsreserven ha varit av tillfredsställande storleksordning, men under krigsåren begynte den krympa. 1945 uppskattades tätorternas ackumulerade bostadsbrist utöver den förtärda reserven till 25 000 lägenheter. Därefter förvärrades tillståndet snabbt. Utvecklingen kan bara grovt följas över tiden, därför att förmedlingsverksamheten – och därmed statistiken – successivt utvecklats. Vid årsskiftet 1955/56 redovisade 171 förmedlingsorgan från landets större kommuner, att 106 000 personer utan egen lägenhet var registrerade, vilka alltså representerar ett direkt lägenhetsunderskott. Det är emellertid diskutabelt om det akuta lägenhetsunderskottet är så stort som över 100 000 lägenheter, då många i medvetande om de långa väntetiderna anmäler sig för ett förväntat framtida behov. Brister i avregistreringen är en annan osäkerhetsfaktor. Å andra sidan kan man räkna med att många verkligen efterfrågar en egen lägenhet ehuru de anser det utsiktslöst att gå via bostadsförmedlingarna. Vi har dock ansett oss böra räkna med en orealiserad efterfrågan på omkring 100 000 lägenheter.[3]

Låt oss nu övergå till att betrakta det andra uttrycket för bostadskonsumtionens volymstegring, nämligen ökningen av lägenheternas *genomsnittliga storlek*. Denna har verkat dels genom att nyproduktionen fått en inriktning mot lägenhetstyper med större antal rum och dels genom att inom varje lägenhetstyp rummens yta ökat.

I Sverige har smålägenheterna alltid omfattat en mycket stor del av bostadsbeståndet. Under det sista decenniet har nyproduktionen fått en inriktning mot större lägenhetstyper. Med hänsyn till att ett års produktion bara uppgår till ungefär 2 procent av beståndet, är det emellertid klart att förändringar slår igenom ganska långsamt. Att belysa detta med siffror för hela riket är ej möjligt, men för Stockholm framgår utveck-

[3] Det är tänkbart att vårt antagande innebär en överskattning av bostadsbristens storlek. Bostadsstyrelsen gör följande sammanfattning i Bostadsbyggnadsbehovet under åren 1956–65: »De redovisade skälen för en reducering av det angivna antalet bostadssökande utan egen lägenhet torde överväga skälen för en uppräkning. Hållpunkter för en närmare precisering av lägenhetsunderskottet saknas dock.»

Tabell 5: 3. Bostadsbeståndets och lägenhetstillskottets procentuella fördelning på lägenhetstyper i Stockholm 1938-54

År	Bostadsbeståndets procentuella fördelning på lägenhetstyper					I nya hus inflyttningsfärdiga bostäders procentuella fördelning på lägenhetstyper				
	Lägenheter utan kök	1 rum och kök	2 rum och kök	3 rum och kök	4 och flera rum samt kök	Lägenheter utan kök	1 rum och kök	2 rum och kök	3 rum och kök	4 och flera rum samt kök
1938	21,1	33,0	24,7	9,6	11,6	16,0	32,6	29,8	14,4	7,2
1939						16,0	31,8	28,4	17,7	6,1
1940	20,6	32,6	25,4	10,3	11,1	20,5	22,7	35,6	14,0	7,2
1941						42,1	22,9	23,4	7,7	3,9
1942						16,8	19,2	43,2	17,7	3,1
1943						10,7	16,5	46,3	22,5	4,0
1944						10,2	11,2	41,6	30,1	6,9
1945	21,0	30,2	27,3	11,7	9,8	11,3	9,4	45,2	26,9	7,2
1946						10,4	5,1	45,8	31,3	7,4
1947						14,6	6,7	40,9	28,9	8,9
1948						15,8	11,3	37,2	27,8	7,9
1949						17,3	5,0	40,2	28,0	9,5
1950	19,4	27,6	29,3	13,7	10,0	12,2	4,6	40,2	32,9	10,1
1951						12,5	6,4	37,2	27,3	16,6
1952						17,2	4,3	35,4	31,9	11,2
1953						21,5	3,8	39,2	25,0	10,5
1954	19,1	25,3	30,2	15,2	10,2	17,8	3,2	38,0	27,8	13,2

Källa: Statistisk årsbok för Stockholms stad.

lingen av tabell 5: 3. Med lokala variationer tycks utvecklingen överallt ha gått i samma riktning.

Antalet boende per 100 rumsenheter, om med rumsenhet förstås rum eller kök, är ett vanligt mått på utrymmesstandarden. Att finna statistiska data över hur denna utvecklats i hela riket under den här betraktade perioden är inte möjligt. Ett femtiotal tätorter kan dock följas genom ett flertal bostadsräkningar. I dessa sjönk den genomsnittliga boendetätheten från 117 boende per rumsenhet 1933 till 105 1939 och 101 1945.[4] Senare uppgifter för Stockholms stad visar att boendetätheten sjönk där från 100 1945 till 92 1954.[5]

[4] SOS, Bostäder och hushåll 1945, s. 178.

[5] Statistisk årsbok för Stockholms stad.

Tabell 5: 4. Antal boende per 100 rumsenheter i olika lägenhetstyper i hela riket 1936 och 1945

År	1 rum och kök	2 rum och kök	3 rum och kök	4 rum och kök
1936	154	119	98	88
1945	134	108	91	78

Källa: SOS, Bostäder och hushåll 1945, s. 161.

Boendetätheten är störst i smålägenheterna för att minska med stigande lägenhetsstorlek, vilket illustreras av tabell 5: 4. Den är vidare störst i de större städerna och på landsbygden trots att andelen smålägenheter är minst på landsbygden. Detta förhållande uppvägs emellertid av att hushållen är större på landsbygden än i tätorterna. Särskilt låg är utrymmesstandarden på övre Norrlands landsbygd. Allmänt gäller att boendetätheten är större bland barnfamiljerna än bland övriga hushåll.

När det sedan gäller bostädernas *kvalitet* så har, som tidigare nämnts, den volymökande effekten förstärkts genom att den inte bara verkat via nyproduktionen utan även genom modernisering av äldre lägenheter. Särskilt på landsbygden har det senare alternativet varit av betydelse.

Genomgående kan det för olika slags bekvämligheter konstateras, att förekomsten är störst i Stockholm med en fallande skala till den egentliga landsbygden, där bostäderna alltså är sämst utrustade. Ännu 1954 saknade dock mer än hälften av tätortslägenheterna eget badrum och mer än en fjärdedel saknade centralvärme. WC fanns blott i drygt två tredjedelar av lägenheterna. Under det sista decenniet har den relativa utvecklingen på detta område varit snabbast på landsbygden. Andelen bostäder med badrum och WC har t. ex. mer än fördubblats, vilket framgår av tabell 5: 5.

Kvalitetshöjningen har funnit många andra uttryck. Parkettgolv, kylskåp, elspisar och sopnedkast har t. ex. blivit allt vanligare. Överhuvudtaget har planlösningarna alltmer kommit att anpassas efter bostadens olika funktioner. Kökens utformning och utrustning har härvidlag varit föremål för särskild uppmärksamhet. Vidare har förekomsten av vissa kollektiva anordningar såsom tvättstugor och mangelrum nästan blivit regel

Tabell 5: 5. Förekomsten av vissa bekvämligheter i tätorter och på landsbygden 1945 och 1954

Bebyggelsetyp och år	Procentuell andel lägenheter med			
	vatten- och avloppsledning	centralvärme	badrum	WC
Tätorter				
1945	88	62	34	57
1954	92	71	46	68
Landsbygd				
1945	37	24	7	8
1954	47	35	16	20

Källa: Bostadsbyggnadsbehovet under åren 1956–65.

i nybyggda hyreshus. Till bostadens kvalitet i vidaste bemärkelse hör även sådana saker som ålder, byggnadsmaterial, hustyp, belägenhet etc. Vi skall inskränka oss till att i korthet nämna något om lägenhetsbeståndets åldersfördelning och förhållandet mellan enfamiljs- och flerfamiljshus. Av 1955 års lägenhetsbestånd var omkring en fjärdedel byggt före sekelskiftet och en fjärdedel byggt efter kriget. Ungefär halva antalet lägenheter låg alltså i hus byggda under perioden 1900–45. I följande uppställning är lägenhetsbeståndet år 1955 procentuellt fördelat på byggnadsår. Till de för bostädernas kvalitet avgörande faktorerna måste

–1900	1901–20	1921–30	1931–40	1941–50	1951–55
p r o c e n t					
27	17	11	18	17	10

naturligtvis också räknas det skick, vari lägenheterna befinner sig. Som inledningsvis nämnts finns det emellertid ingen statistisk information därom och huruvida de moderniseringar och reparationer, som kommit till stånd i äldre lägenheter är tillräckliga för att uppväga den förslitning som ägt rum kan inte nu bedömas.

1945 utgjorde enfamiljshusen 73 procent av alla bostadshus i Sverige och 39 procent av alla lägenheter låg i sådana hus. Endast 10 procent av

Tabell 5: 6. Procentuell fördelning av lägenhetsbeståndet på olika husstorlekar 1945 och 1955

År	Procentuell andel lägenheter i hus med		
	1 lägenhet	2 lägenheter	3 eller flera lägenheter
1945	39	18	43
1955	36	16	48

husen innehöll mer än två lägenheter. I dessa hus fanns dock 43 procent av hela lägenhetsbeståndet.

Trots ett omfattande egnahemsbyggande stimulerat av fördelaktiga lånevillkor har lägenhetsandelen i en- och tvåfamiljshus sjunkit under efterkrigstiden. Som framgår av tabell 5: 6 ligger numera nära hälften av landets lägenheter i flerfamiljshus.

Bränsle och lyse

Denna undergrupp kan sägas vara en mätare av den privata energikonsumtionen med drivmedel för motorfordon som viktigaste undantag. Den del av bränsleförbrukningen, som avser uppvärmning, är av starkt komplementär karaktär i förhållande till bostadskonsumtionen.

Om vi betraktar konsumtionens inriktning på olika bränsleslag, så ser vi i tabell 5: 7 att det varit fråga om en markant ökning för olja och elektricitet. Veden har gått tillbaka såväl relativt som absolut. Bränsleförbrukningen visar vissa geografiska särdrag. Jordbrukarhushåll med tillgång till husbehovsved ur egen skog tycks i stor utsträckning hålla fast vid veden som bränsle. Den ökade användning koksen fick under 1930-talet var sammankopplad med den övergång till centralvärme, som de större tätorterna gick i spetsen för. Först under efterkrigstiden har kokseldade centralvärmeanläggningar slagit igenom i de mindre tätorterna och på den egentliga landsbygden. Samtidigt härmed har dock eldningsoljan börjat tränga ut koksen i de större tätorterna.

Utgiftsandelen för de bränsleslag, vilkas huvudsakliga användningsområde är bostadsuppvärmning, var densamma 1955 som 1931 (tabell B: II i appendix 1). Däremot steg utgiftsandelen för elektricitet omkring

Tabell 5: 7. Energikonsumtionen inom hushållssektorn uttryckt i tusen ton kolekvivalent 1939 och 1952

År	Fossila bränslen	Oljor	Ved och torv	Gas	Elektricitet	Totalt tusen ton kolekvivalent
	procentuell andel					
1939	45,8	3,2	48,0	1,9	1,1	6 160
1952	44,8	19,8	29,9	1,8	3,7	7 215

Anm.: Ovanstående tabell är hämtad från »Trends in fuel consumption and domestic use in Europe», ECE, Geneva 1956. Den utgör ett försök att omvandla de olika bränsleslagen till en gemensam teknisk storhet (kolekvivalenten) efter deras kaloriinnehåll. Publikationens »domestic sector» är ett vidare begrepp än vår privata sektor. Någon större betydelse för tolkningen av tabellens siffror torde dock detta inte ha.

20 procent medan volymen ungefär femdubblades, vilket återspeglar en kraftig relativ prissänkning på elektrisk ström. Volymen för gas har stigit långsamt varför den relativa prissänkningen, som även här förekommit, resulterat i en sjunkande utgiftsandel.

Analys av bostadsvolymens utveckling

I föregående avsnitt har givits en redogörelse för bostadskonsumtionens utveckling under det senaste kvartsseklet. Vi skall nu övergå till att försöka finna förklaringsgrunder till denna utveckling. Vad är det för förhållanden, som har förorsakat förändringarna i bostadskonsumtionen och med vilken intensitet har var och en av dem verkat? Det är denna fråga vi i detta avsnitt skall försöka finna svaret på.

När man i den bostadspolitiska debatten i vårt land diskuterat efterfrågan på bostäder, är det i främsta rummet *antalet* efterfrågade lägenheter som varit föremål för intresse. Såsom bostadskonsumtionens volym definierats i föreliggande arbete ger emellertid denna volym uttryck inte endast för lägenheternas antal. Volymförändringarna inkluderar även förändringar i lägenheternas storlek, deras läge, förekomsten av moderniteter och andra egenskaper, som kan göra bostäderna mer eller mindre åtråvärda för konsumenterna. Om vi inkluderar alla dessa egenskaper i

begreppet standard, och definierar bostädernas genomsnittliga standard såsom kvoten mellan bostadsvolymen och antalet lägenheter, får man tydligen en uppspaltning av bostadsvolymen i två komponenter, antalskomponenten och standardkomponenten. I föreliggande avsnitt skall vi göra en sådan uppspaltning och analysera varje komponent för sig.[6] Skälen till detta förfaringssätt är två: För det första kan därigenom vår analys anknytas till tidigare diskussioner angående bostadsefterfrågan, räknad i antal lägenheter. För det andra underlättar ett särskiljande av de båda komponenterna analysen rent tekniskt, på grund av att bestämningsgrunderna för de båda komponenterna är ganska olikartade. Samtidigt må det gärna medges, att det statistiska materialets bräcklighet, gör att de erhållna serierna över antals- och kvalitetskomponenterna blir åtskilligt osäkra. Fördelen med en uppspaltning har emellertid synts så stor, att den statistiska osäkerheten inte kunnat avskräcka oss från att göra ett försök.

Analysen av bostadsefterfrågan i vårt land under den här betraktade perioden kompliceras åtskilligt av de speciella förhållanden, som varit rådande på den svenska bostadsmarknaden under efterkrigstiden. Att bostadsbrist förelegat, gör att de statistiska serierna över bostadsvolymen och över antalet lägenheter inte ger uttryck för efterfrågans storlek. De ger i stället uttryck för utbudets storlek. Detta förhållande omöjliggör användandet av de statistiska serierna över bostadskonsumtionen såsom grundval för uppskattningar av inkomst- och priselasticiteter. Som närmare utvecklas nedan har vi för att avhjälpa denna brist försökt att göra vissa uppskattningar av efterfrågans storlek genom att till konsumtionsserierna addera gjorda beräkningar av bostadsbristens omfattning. Detta har varit möjligt, när det gällt antalskomponenten, men för kvalitetskomponenten har det dock inte varit genomförbart på grund av bristande statistisk information.

Ett annat förhållande, som också försvårat vår analys, har varit den

[6] Detta förfaringssätt motsvarar den metod som *S. Rydorff* använt i Bostadsefterfrågan — med hänsyn till hushållens inkomster och sammansättning, IUI, Stockholm 1955. Rydorff har gått ett steg längre emedan det statistiska material han använt (stockholmsmaterialet i 1945 års bostadsräkning) tillät en uppdelning av vad vi här kallat standardkomponenten i en utrymmes- och en kvalitetskomponent.

oenhetlighet i prisnivån, som förekommit under bostadsbristens tid, och som tagit sig uttryck i att lägenheternas hyror inte bestämts enbart av deras standard utan även i betydande grad av deras byggnadsår. Av rent tekniska skäl har vi i föreliggande undersökning inte kunnat laborera med någon annan hyresnivå än den för samtliga lägenheter i landet genomsnittliga hyran. Detta har medfört en klar begränsning av våra analysmöjligheter. Det är nämligen ingalunda säkert, att efterfrågan på bostäder vid en splittrad hyresnivå blir densamma, som den skulle blivit vid en enhetlig nivå med samma genomsnittliga höjd. Liksom vi i tidigare kapitel nämnt, att förändringar i inkomstfördelningen kan påverka efterfrågan kan naturligtvis även förändringar i hyresnivåns spridning göra detta. Inte minst torde detta ha blivit fallet på grund därav, att de hushåll, som bebor de äldre och billigare lägenheterna, av naturliga skäl inte är benägna att frånträda dessa, vilket lett till att rörligheten på bostadsmarknaden i stor utsträckning kommit att koncentreras till de yngre och dyrbarare bostäderna. De priser, som därvid varit av relevans för efterfrågan, har givetvis varit hyrorna på dessa sistnämnda bostäder och inte genomsnittspriserna för hela landets lägenhetsbestånd. Allt detta gör, att samband mellan priser och efterfrågan, som vårt empiriska material ger vid handen, måste tas med betydande reservationer.

Man kan nu fråga sig, hur landsbygdens avfolkning kan förmodas ha påverkat det totala antalet efterfrågade lägenheter i landet. Det har ofta gjorts gällande, att flykten från landsbygden har ökat bostadsbristen, men är detta verkligen sant? Är det inte bara så, att flyttningsrörelserna till städerna har dit koncentrerat en bostadsbrist, som – om flyttningarna inte kommit till stånd – skulle varit mer eller mindre jämnt fördelad mellan landsbygd och stad? I och för sig behöver ju inte en omflyttning mellan land och stad påverka efterfrågan. Om ett hushåll flyttar innebär ju detta endast en lokal förflyttning men inte någon ökning i antalet efterfrågade lägenheter. Nu är det emellertid så, att de personer, som flyttat, till övervägande del tillhör de yngre åldersklasserna och det kan antas, att dessa personer tidigare ofta har bott i föräldrahemmen. I och med att de lämnar hembygden blir därmed också förutsättningarna för deras val mellan att ha egen lägenhet eller att bo inneboende helt för-

ändrade. De bör rimligen bli mer benägna än tidigare att välja det förra alternativet, även om hänsyn tas till att flyttningen ofta medfört inkomstökningar, vilka i och för sig – även om personerna i fråga hade bott kvar i hembygden – hade ökat benägenheten för att ha eget hushåll där. I den mån så sker, kan alltså landsbygdens avfolkning sägas ha lett till en ökning i antalet efterfrågade lägenheter i landet. Det må nu emellertid observeras, att den hushållssprängning, som på detta sätt kan sägas vara direkt betingad av flyttningarna, inte kan ha berört mer än en relativt ringa del av alla de personer, som flyttat. I många fall har ju hela hushållen flyttat, vilket inte leder till ökad efterfrågan, i andra fall har de flyttande förblivit inneboende även efter förflyttningen, i åter andra fall har som sagt de flyttande fått så stora realinkomstökningar, att hushållssprängningen mera får ses som en effekt av inkomstökningen än av flyttningen i och för sig.

Vilken effekt på den samlade antalsefterfrågan för hela riket, som landsbygdens avfolkning än må ha haft, är det emellertid uppenbart, att den medfört den konsekvensen, att efterfrågan fått en ändrad *geografisk* inriktning. Ett för bostadsområdet specifikt drag är ju, att det består av ett antal mer eller mindre skarpt avgränsade lokala marknader mellan vilka en utjämning inte är möjlig – annat än på mycket lång sikt. Landsbygdens överskott på livsmedel kan lätt fraktas till städerna, men det motsvarande gäller inte bostäder. Landsbygdens avfolkning har därför inte enbart koncentrerat bostadsbristen till tätorterna utan även ökat bristen totalt sett därigenom att ett stort antal bostäder ställts öde på landsbygden. Bara för den sista tioårsperioden kan man räkna med, att det antal lägenheter, som övergivits såsom fasta bostäder, är av storleksordningen 75 000 à 100 000.

Antalsefterfrågan

Låt oss börja med att ställa frågan, vilka förhållanden det är, som under fria marknadsförhållanden bestämmer antalet efterfrågade lägenheter i landet. Om man då definierar ett hushåll såsom den enhet, vilken bebor en lägenhet, är det självklart, att efterfrågan på lägenheter blir lika stor

Tabell 5: 8. Förändringar i befolkningens fördelning på ålder, kön och civilstånd mellan 1930 och 1955 samt hushållskvoterna enligt 1945 års bostadsräkning

Åldersgrupp	Män						Kvinnor			
	ogifta		gifta		förut gifta		ogifta		förut gifta	
	hushållskvoter 1945	förändring i 000 personer	hushållskvoter 1945	förändring i 000 personer	hushållskvoter 1945	förändring i 000 personer	hushållskvoter 1945	förändring i 000 personer	hushållskvoter 1945	förändring i 000 personer
15–19	0,5	− 56	77,1	+ 1	—	—	0,8	− 58	—	—
20–24	2,8	− 91	93,5	+ 22	30,4	—	5,3	− 99	40,0	+ 1
25–29	9,7	− 58	97,5	+ 39	48,1	+ 1	12,7	− 79	59,7	+ 3
30–34	18,0	− 22	98,4	+ 61	62,6	+ 3	21,4	− 44	76,9	+ 3
35–39	32,1	− 2	98,8	+ 68	71,2	+ 2	30,7	− 25	65,4	+ 4
40–44	46,2	+ 8	99,3	+ 76	72,0	+ 2	40,2	− 10	85,4	+ 3
45–49	59,5	+ 15	99,3	+ 82	82,1	+ 1	51,2	+ 7	87,8	+ 3
50–54	65,8	+ 13	99,4	+ 68	84,5	+ 2	55,3	+ 10	88,6	+ 6
55–59	69,4	+ 10	99,5	+ 61	85,0	+ 2	61,2	+ 13	84,5	+ 10
60–64	66,4	+ 10	98,9	+ 53	80,7	+ 3	61,8	+ 15	81,9	+ 15
65–	56,6	+ 19	97,0	+ 69	56,5	+ 24	60,7	+ 31	56,1	+ 42
Samtliga	**17,2**	**− 154**	**98,6**	**+ 600**	**65,5**	**+ 40**	**22,7**	**− 239**	**69,1**	**+ 90**

Anm.: Emedan ingen folkräkning utfördes 1955 är siffrorna något osäkra, vilket föranlett en redovisning i jämna tusental. Den lilla grupp gifta kvinnor, som bor åtskilda från sina män, har ej kunnat redovisas. Hushållskvoterna är den procentuella andelen lägenhetsinnehavare av boendefolkmängden enligt 1945 års bostadsräkning.

som antalet hushåll, och nyssnämnda fråga blir då identisk med frågan, vilka faktorer det är, som bestämmer antalet hushåll i landet. Som svar på denna fråga, kan det då omedelbart sägas, att detta antal till en väsentlig del måste vara beroende av rent demografiska förhållanden. Varje familj önskar ju som regel ha eget hushåll, oavsett familjens inkomst, hyrans höjd och andra ekonomiska förhållanden. För ogifta personer är emellertid egen lägenhet ingalunda samma självklarhet som för de gifta. Huruvida en ogift person väljer att ha egen lägenhet eller att bo tillsammans med föräldrar, vuxna barn eller andra personer är en avvägningsfråga och hur denna fråga löses kan antas vara beroende på flera olika omständigheter; de möjligheter personen i fråga har att bo hos andra, hans ålder, hans inkomst, skillnaden i kostnader för att ha egen lägenhet och att bo inneboende m.m.

Vi skall nu börja vår analys av antalskomponentens utveckling med att försöka utröna, vilken effekt de under den här betraktade perioden demografiska förändringarna kan tänkas ha haft. I tabell 5: 8 anges de förändringar som skett mellan 1930 och 1955 i olika ålders- och civilståndsgrupper. Samtidigt anges de hushållskvoter — dvs. det procentuella antalet personer med egen lägenhet — som registrerades år 1945 inom varje sådan grupp.

Av denna tabell framgår nu först och främst följande: Gifta personer har genomgående hushållskvoter, som ligger i närheten av värdet 100. Grupperna förut gifta har vanligen högre hushållskvoter än ogifta. För de ogifta är hushållskvoterna starkt korrelerade med åldern.

Tabellen visar vidare, att grupperna gifta och förut gifta har ökat i antal medan gruppen ogifta minskat. Detta måste givetvis ha medfört en tendens till ökad efterfrågan på bostäder, eftersom de förra grupperna har betydligt större hushållskvoter än de senare. Bland de ogifta har därjämte åldersfördelningen förändrats så, att åldersgrupperna med höga hushållskvoter ökat medan åldersgrupperna med låga hushållskvoter minskat. Även detta förhållande har naturligtvis medfört en tendens till ökning i antalet efterfrågade lägenheter.

För att få ett numeriskt mått på den efterfrågeökande betydelsen av nu nämnda förändringar i befolkningens numerär samt dess ålders- och

civilståndsfördelning, kan man på grundval av tabellens siffror göra en beräkning av hur många lägenheter, som skulle efterfrågats 1930 och 1955, *om* hushållskvoterna under dessa år hade varit desamma som de för 1945 ovan angivna. Skillnaden mellan de sålunda beräknade antalen kan i viss mening sägas vara följden av de berörda demografiska förändringarna.

En beräkning av nu nämnt slag, ger till resultat, att enbart förändringarna i befolkningens storlek och dess fördelning på kön, ålder och civilstånd mellan 1930 och 1955 skulle ha medfört ett efterfrågetillskott på över 700 000 lägenheter. Vi har tidigare sett, i tabell 5: 2, att landets bostadsbestånd under perioden ökat med omkring 900 000 lägenheter. Läggs härtill det beräknade efterfrågeöverskottet på 100 000 lägenheter, kan man uttrycka saken så, att av en efterfrågeökning på en miljon lägenheter kan omkring 7 tiondelar »förklaras» av rent demografiska förhållanden.

Det »oförklarade» efterfrågetillskottet på omkring 300 000 lägenheter under perioden beror helt enkelt på att de köns-, ålders- och civilståndsdifferentierade hushållskvoterna förändrats. Detta fenomen brukar kallas hushållssprängning och tar sig uttryck i att personer vilka bott hos föräldrar eller varit inneboende i allt större utsträckning övergår till att hyra egen lägenhet. För hela riket känner vi bara till hushållskvoterna 1945. En undersökning som 1951 års bostadsutredning gjorde för fem städer (Norrköping, Västerås, Gävle, Kalmar och Kristianstad) visade hur hushållskvoterna med några få undantag stigit inom olika åldersklasser under 1940-talet. Speciellt för de ogifta männen gäller att ökningen hänför sig till decenniets senare hälft.

Varpå beror det då, att hushållskvoterna stigit? Ja, som tidigare nämnts har man anledning tro, att en persons val mellan att bo i egen lägenhet eller att bo inneboende är beroende av inkomstens storlek. Och eftersom den allmänna inkomstnivån stigit bör detta rimligen ha lett till en höjning av hushållskvoterna. Därjämte har kanske prisutvecklingen på bostadsmarknaden varit av betydelse eller kanske snarare utvecklingen av de merkostnader, som ett lägenhetsinnehav medför. I diskussionen om bostadsefterfrågan har man vidare pekat på en mängd

Tabell 5: 9. Hushållskvoter för ogifta kvinnor i Stockholm 1945

Åldersgrupp	Inkomstklass									
	–1 000	1 000–2 000	2 000–3 000	3 000–4 000	4 000–5 000	5 000–6 000	6 000–7 000	7 000–8 000	8 000–9 000	9 000–10 000
20–34	7,5	8,3	9,4	15,2	24,1	36,3	36,1	40,0	66,7	100,0
35–49	45,7	27,0	28,0	43,6	44,6	49,2	57,2	56,9	47,8	83,3
50–	53,6	55,3	47,3	66,4	72,4	73,8	76,7	66,1	89,5	96,2

Källa: S. Rydorff: Bostadsefterfrågan — med hänsyn till hushållens inkomster och sammansättning, Sthlm 1955.

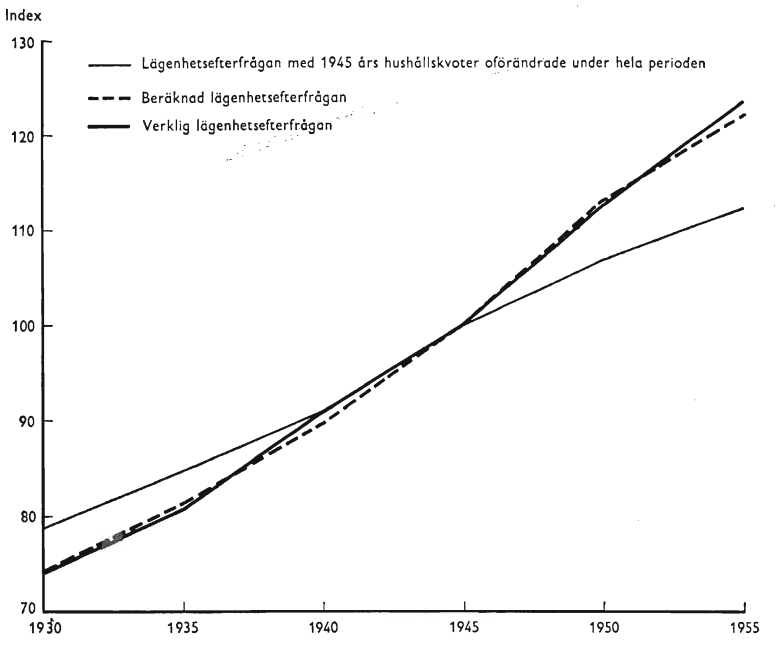
andra tänkbara anledningar. Vi kan nämna förändringen i yrkesstrukturen och byggandet av bostäder avsedda för speciella grupper såsom pensionärer, studenter, sjuksköterskor etc. Vidare har vi de tidigare nämnda fall, som har sin grund i den inrikes omflyttningen. Att från förefintligt statistiskt material få en kvantitativ uppfattning av dessa sistnämnda faktorers betydelse är emellertid ogörligt. Vi skall därför i det följande begränsa analysen till effekten av inkomsthöjningarna och de relativa prisförändringarna och se i vilken mån dessa är tillräckliga för att »förklara» utvecklingen. Av naturliga skäl har det inte varit möjligt att erhålla statistisk information angående den ovan nämnda »prisfaktorn», lägenhetsinnehavets merkostnader.

Om de ålders-, köns- och civilståndsdifferentierade hushållskvoterna även splittras upp efter inkomst finner man att de stiger med inkomsten. Detta illustreras av tabell 5: 9 som är hämtad från en specialbearbetning inom IUI av stockholmsmaterialet i 1945 års bostadsräkning.

Enligt den nämnda undersökningen skulle antalet efterfrågade lägenheter i Stockholm 1945 ha ökat med 3 procent om inkomstnivån höjdes med 10 procent. Detta kan också uttryckas så att »antalsefterfrågans» inkomstelasticitet är 0,3. Eftersom hushållskvoterna för gifta par i alla inkomstklasser är i det allra närmaste 100, blir det de ogifta, som skulle svara för nästan hela efterfrågeökningen.

Det är tydligt att en allmän inkomsthöjning stimulerar efterfrågan på lägenheter. Under perioden har ju realinkomsterna stigit, så att i varje åldersklass en förskjutning skett mot högre inkomster, vilket måste ver-

Diagram 5: c. Verkligt och beräknat antal efterfrågade lägenheter i hela riket 1930–55, index: 1945 = 100

kat höjande på hushållskvoterna. I samma riktning har även den relativa prissänkningen på bostäder verkat.

I diagram 5: c illustreras den analys av antalsefterfrågan, som vi gjort. Kurvan som kallats »*verklig*» *lägenhetsefterfrågan,* har konstruerats med lägenhetsbeståndet som utgångspunkt (tabell 5: 2). För 1930-talet har vi dragit ifrån en reserv av outhyrda lägenheter uppskattad till 2 procent av totala beståndet. Mellan 1945 och 1950 har en bostadsbrist antagits successivt ha vuxit fram uppgående till 100 000 lägenheter. För tiden därefter har bostadsbristen antagits vara konstant. Sedan finns en linje som visar hur lägenhetsefterfrågan skulle ha utvecklats under förutsättning att 1945 års hushållskvoter varit oförändrade under hela perioden. Denna kurva visar alltså, hur efterfrågan skulle ha utvecklats, om den vore *enbart* beroende av befolkningens fördelning på kön, ålder och civilstånd. Nu ligger kurvan i periodens början *över* och i periodens slut *under* kurvan för lägenhetsefterfrågan. Detta innebär att hushållskvoterna måste ha stigit under det sista kvartsseklet.

Kurvan som kallats *beräknad lägenhetsefterfrågan* har konstruerats utifrån antagandet om att antalsefterfrågans inkomstelasticitet under perioden varit 0,27 och dess priselasticitet 0,02.[7] Dessa värden har erhållits från en regressionsberäkning på den verkliga lägenhetsefterfrågans relativa avvikelser från kurvan enligt oförändrade hushållskvoter. Som syns ger detta en mycket god anpassning. Men eftersom beräkningarna grundar sig på ett litet antal observationer och då dessutom de förklarande variablerna är starkt korrelerade, blir dessa elasticitetsuppskattningar ganska osäkra, även om den totala korrelationskoefficienten är hög (R = 0,97). Särskilt får den möjligheten beaktas, att inkomstelasticiteten kan vara något mindre än 0,27 och priselasticiteten då större än teten kan vara något mindre än 0,27 och priselasticiteten då större än 0,02. Å andra sidan stämmer inkomstelasticiteten mycket väl överens med vad Rydorff kom fram till i den tidigare nämnda undersökningen och att priselasticiteten skall vara liten har man anledning att tro; för flertalet lägenhetsinnehavare saknas helt substitut till bostadskonsumtionen.

De gjorda beräkningarna kan sammanfattas på följande sätt. Bostadsefterfrågan räknad i antal lägenheter har under det sista kvartsseklet vuxit på flera vägar. Huvuddelen härav kan sägas bero på förändringar i befolkningens storlek och fördelning på kön, ålder och civilstånd. Resten härrör huvudsakligen från den efterfrågestimulans som stigande realinkomster givit. Övriga tänkbara faktorer torde vara av mindre betydelse. – Det sistnämnda dock sagt med den reservation vi genomgående måste göra för de elasticiteter, som framräknats på tidsseriematerialet, nämligen att värdena kan ha påverkats av andra faktorer,

[7] Som pris har vi här valt priset på bostad, bränsle och lyse, beroende på att detta pris bättre än priset på enbart bostad svarar mot de enhetskostnader, som är av relevans för efterfrågan. I själva verket är inte heller detta den variabel, som borde kommit till användning. Såsom ovan antytts bör det rimligen vara skillnader i kostnaderna för egen lägenhet och för att bo inneboende, som snarare än hyrorna är avgörande för konsumentens val.

Att vi här fått så låga priselasticiteter kan också tänkas bero på, att marknaden »låst sig» under bostadsbristens tid, så att konsumtionen inte reagerat »normalt» på prisförändringar. Man har kanske varit mer obenägen att frånträda sin lägenhet än under fria marknadsförhållanden. I den mån så varit fallet kan man vänta sig en annan priselasticitet efter bostadsbristens upphörande.

vilka utvecklats parallellt med inkomster och priser. Men i den mån dessa andra faktorer kan tänkas verka även i fortsättningen är dock sådana elasticiteter just vad vi söker för prognosen.

Standardefterfrågan

Om vi så övergår till standardkomponenten och ställer frågan, vilka faktorer, som är bestämmande för den bostadsstandard som en konsument väljer, kan vi genast säga, att hushållets inkomster samt hyresnivåns höjd, rimligen bör spela en betydelsefull roll. När det gäller valet mellan bostäder av olika standard, står ju konsumenten i princip inför precis samma avvägningsproblem, som vid valet mellan andra varor och tjänster. Det är nu emellertid tydligt, att situationen därvid kan te sig väsentligt olika för olika konsumenter och att skiljaktigheter i hushållets storlek, i socialklass, bostadsort etc. kan ge anledning till olikheter i standardvalet.

Innan vi övergår till tidsserieanalysen skall först såsom bakgrund ges en kortfattad redogörelse för en del olika tvärsnittsmaterial.[8] Vi skall därvid koncentrera oss på bostadsräkningarna, eftersom dessa — i motsats till budgetundersökningarna[9] — endast omfattar lägenhetsinnehavare och hushållskvoterna i varje inkomstklass därför alltid är 100.

1933 års allmänna bostadsräkning omfattade beträffande hyra och inkomst endast ett urval familjehushåll. Inkomsterna är de sammanlagda familjeinkomsterna enligt taxeringslängderna och utgör alltså inte de för konsumtion disponibla inkomsterna. I de lägsta inkomstklasserna innebär detta att en del tillfälliga inkomster och sociala bidrag inte beaktats och i de högsta lämnas skatteprogressionen därhän. Det är svårt att uppskatta den höjande respektive sänkande effekt detta inneburit för hyresprocenterna jämfört med om dessa beräknats på de disponibla in-

[8] Den intresserade läsaren hänvisas till en motsvarande ehuru mycket fylligare framställning av professor *Gustaf Åkerman:* Bostadsefterfrågans inkomstkänslighet. Ekonomisk Tidskrift 1956: 1. Åkerman har sökt korrigera inkomsterna för ej taxerade inkomster och skatteprogressionen och därvid ansett sig ha funnit, att bostadsefterfrågans inkomstelasticitet i de flesta fall ligger omkring 1.

[9] Det kan här nämnas att i 1933 års levnadskostnadsundersökning medelvärdet för samtliga familjetyper beräknats ligga så högt som 1,28 (*H. Wold:* Efterfrågan på jordbruksprodukter och dess känslighet för pris- och inkomstförändringar, SOU 1940: 16).

komsterna. Uppskattningar enligt grafisk metod för olika familjestorlekar ger till resultat inkomstelasticiteter på ungefär 0,6—0,8.

Bostadsräkningen i Stockholm 1935 har en uppspaltning i yrkeskategorier, som indikerar ganska låga inkomstelasticiteter för arbetare och lägre tjänstemän. För samtliga lägenhetsinnehavare fås en inkomstelasticitet på omkring 0,6 medan för enbart arbetare värdet blir ungefär hälften härav. Inkomsterna har härvid hämtats från taxeringslängderna. För centralvärmelägenheter har i denna undersökning värmekostnaderna inkluderats i hyran.

1945 års bostadsräkning vidlådes av samma svagheter i vad gäller inkomstredovisningen som de tidigare undersökningarna. Hyresuppgifterna innefattar de före kriget normala bränslekostnaderna. För familjehushåll i hyreslägenheter uppskattas den genomsnittliga hyran i hela riket till 13,7 procent av inkomsten. I stort sett varierar den genomsnittliga hyresprocenten med ortsstorlek; högst låg den i Stockholm med 14,7 procent och lägst på den egentliga landsbygden med 10,7 procent. Inkomstelasticiteten för gifta män i hela riket ligger omkring 0,7 om de lägsta inkomstklasserna utesluts. Vid en uppdelning på bebyggelsetyper syns det som om elasticiteten faller med stigande ortsstorlek.

Rydorffs resultat från den tidigare nämnda specialbearbetningen av stockholmsmaterialet i 1945 års bostadsräkning sammanfattas i tabell 5: 10. De där framkomna elasticiteterna ligger omkring 0,3—0,4. I denna tabell har även en uppdelning av elasticiteterna skett på utrymme och kvalitet. Det verkar naturligt att utrymmesandelen får större betydelse med ökat barnantal.

Tabell 5: 10. Hyresutgiftens inkomstelasticitet för olika hushållstyper i Stockholm 1945

	Gifta utan barn	Gifta med 1 barn	Gifta med 2 barn	Ogifta kvinnor
Hyresutgiftens inkomstelasticitet	0,37	0,41	0,30	0,38
Därav procentuell andel				
Utrymme	38,0	42,0	49,5	45,0
Kvalitet	62,0	58,0	50,5	55,0

Det ligger nära till hands att tro att tvärsnittsundersökningarna störs av en skiktningseffekt i den mån olika dyrortsgrupper och socialklasser blandats. Enligt 1945 års bostadsräkning har i samma inkomstklass personer i högre dyrortsgrupper i allmänhet högre genomsnittlig hyresutgift än personer i lägre. Härtill kommer att de högre dyrortsgrupperna är starkast representerade i de övre inkomstskikten och därigenom håller uppe den genomsnittliga hyresprocenten. Vidare tycks bostadskonsumtionen vara socialgruppsbetingad. Även om hyresprocenten i de olika socialgrupperna sjunker med stigande inkomster så har »högre» socialgrupper höga hyresutgifter och i allmänhet goda inkomster, vilket förhållande alltså håller uppe den samlade inkomstelasticiteten genom samma mekanism, som dyrortsblandningen gör det.

Utifrån ovanstående problemställning har vi låtit göra en specialbearbetning av 1952 års levnadskostnadsundersökning. Med hyresutgiften förstås summa utgifter för bostad, bränsle och lyse, vilket är tänkt svara mot en naturlig planeringsgrupp för konsumenterna. Som »inkomst» har de totala konsumtionsutgifterna fått gälla.

Följande upplåtelseformer utvaldes:

a) en- eller tvåfamiljshus begagnade av ägaren

b) lägenheter hyrda i öppna marknaden

c) bostadsrättslägenheter, som bebos av innehavaren.

För de 359 hushåll, som sålunda medtagits, har inkomstelasticiteter beräknats efter olika indelningsgrunder såsom hushållstyp och bebyggelsetyp. Vi har ansett materialet vara för litet för att medge några korsningar. Det är svårt att yttra sig om i vad mån bostadsbristen snedvrider de erhållna resultaten.

För samtliga 359 hushåll erhölls en inkomstelasticitet på 0,72. När sedan uppspaltning gjordes på hushållstyp visade det sig att familjer med minderåriga barn hade en inkomstelasticitet på omkring 1. Ehuru det i och för sig inte är otroligt att sådana familjer har en relativt inkomstkänslig hyresutgift, är ändå skillnaden gentemot övriga hushållstyper överraskande stor. För ensamstående erhölls en inkomstelasticitet på 0,78 och för gifta par utan minderåriga barn 0,62.[1]

[1] Antal hushåll: ensamstående 78, familjer utan minderåriga barn 71 och familjer med minderåriga barn 134. De s. k. blandade hushållen medtogs ej i denna beräkning.

Tabell 5: 11. Hyresutgiftens inkomstelasticitet för olika bebyggelsetyper enligt 1952 års levnadskostnadsundersökning

	Egentlig landsbygd	Tätorter med –5 000 invånare	Tätorter med 5 000–30 000 invånare	Tätorter med 30 000–100 000 invånare	Malmö och Göteborg	Stockholm
Hyresutgiftens inkomstelasticitet	0,70	0,48	0,76	0,51	0,54	0,49
Antal hushåll	63	89	55	52	44	56

I tabell 5: 11 där materialet spaltats efter bebyggelsetyp ges stöd för antagandet om att elasticitetssiffran 0,72 för alla hushållen störs av en skiktningseffekt. Endast inkomstelasticiteten för tätorter med 5 000–30 000 invånare har ett högre värde. Vidare ser vi hur inkomstelasticiteten för Stockholm är relativt låg, vilket stämmer överens med Rydorffs resultat.

En grov socialklassindelning har även gjorts på materialet, varvid alla elasticiteterna blev lägre än den sammanlagda elasticiteten för hela materialet, vilket likaledes indikerar en skiktningseffekt. För högre tjänstemän och företagsledare blev inkomstelasticiteten så låg som 0,31. För arbetare och lägre tjänstemän blev den 0,60 och för företagare 0,66.[2]

Den bild, som tvärsnittsundersökningarna ger, är tydligen ganska splittrad. Att så är fallet kan tänkas bero på flera olika orsaker. För det första kan det naturligtvis vara så, att inkomstkänsligheten inom olika befolkningsgrupper är mycket varierande. För det andra kan bristerna i det statistiska materialet ha snedvridit vissa resultat. Särskilt torde därvid svagheterna i inkomstredovisningen samt förekomsten av skiktningseffekter spelat roll. Så mycket torde dock kunna sägas, som att den »rena» inkomstelasticiteten för samtliga lägenhetsinnehavare tillsammantagna bör vara av storleken 0,5 à 0,7.

Låt oss övergå till vårt tidsseriematerial och se hur den genomsnittliga standarden har utvecklats. Av följande siffror framgår hur ett beräknat index varierar med femårsintervall. Siffror för de mellanliggande åren går tyvärr ej att få.

[2] Antal hushåll: högre tjänstemän och företagsledare 50, arbetare och lägre tjänstemän 273 och företagare 35.

1930	100	1945	101
1935	99	1950	121
1940	96	1955	126

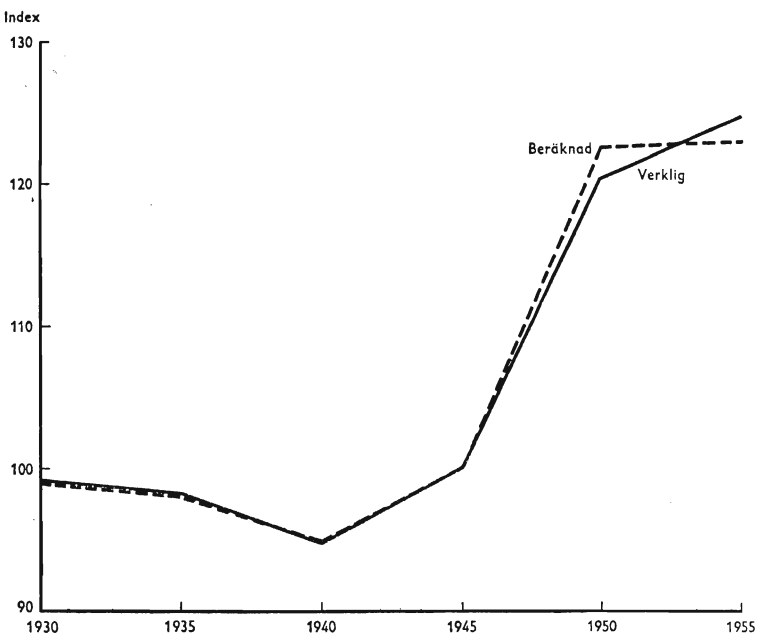
Vi är i detta avsnitt inriktade på efterfrågan av utrymme och kvalitet dvs. standard. Vid bedömningen av dessa siffror är det av vikt att hålla i minnet, att det finns en bostadsbrist i fråga om utrymme och kvalitet likaväl som i fråga om antal lägenheter. Enbart hos de tidigare nämnda 171 förmedlingsorganen fanns vid årsskiftet 1955/56 omkring 180 000 personer anmälda, som önskade byta bostad. Kunde önskemålen om större eller mindre lägenheter bland dessa personer vägas mot varandra blev resultatet säkert ett positivt efterfrågenetto. Hur stor denna orealiserade efterfrågan på standard kan tänkas vara är vanskligt att bedöma. Vi har tidigare påpekat att volymsiffrorna överskattar den realiserade efterfrågan genom att en mängd rivna och utrymda bostäder inte kunnat dras ifrån, då deras hyresvärde varit okänt. Detta förhållande neutraliserar säkert en del av den strukturella bostadsbristen.

När en person redan har en egen lägenhet torde det som förut framhållits vara inkomst och hyra som betyder mest för om han skall bo kvar eller byta till en annan lägenhet — bättre eller sämre. För att pröva denna hypotes har elasticitetsberäkningar gjorts för standarden, och den därav uppskattade efterfrågan jämförts med den »verkliga».[3] Vid dessa beräkningar har såsom inkomstvariabel valts den totala konsumtionsutgiften per *hushåll* (lägenhet).[4] Resultatet blev en inkomstelasticitet på

[3] Ordet »verklig» har här satts inom citationstecken därför att vi inte har någon kvantitativ uppfattning om den strukturella bostadsbristen.

[4] Det nämndes i kapitel 2, att man vid en analys av konsumtionsvaruefterfrågans beroende av inkomsten under en följd av år, under vilken befolkningens numerär förändrats, hade anledning att laborera med variablerna konsumtion per capita och inkomst per capita. Därvid förutsattes dock, att någon uppdelning i antals- och kvalitetskomponenter i likhet med den i detta avsnitt beskrivna inte gjorts. När vi här skall göra en analys av standardkomponentens utveckling — dvs. utvecklingen av lägenheternas *genomsnittliga* standard — under en tidsperiod vilken varit förenad med en ökning i lägenheternas numerär, har man av skäl, som är helt analoga med dem i kapitel 2 angivna, anledning att laborera med hushållens genomsnittliga inkomst såsom den efterfrågebestämmande variabeln. I enlighet med den allmänna regel, som kommit till användning i föreliggande undersökning, nämligen att genomgående be-

Diagram 5: d. Verklig och beräknad bostadsstandard per hushåll 1930–1955, index: 1945 = 100

0,93 och en priselasticitet på 0,08. En på grund av dessa värden beräknad »konsumtion» av standard har ritats in i diagram 5: d jämte den »verkliga» utvecklingen. Det framgår av figuren, att kurvan över den estimerade efterfrågan ansluter sig mycket väl till kurvan över den »verkliga» efterfrågan. Det kan alltså sägas, att de nämnda elasticitetsvärdena ger en god »förklaring» till utvecklingen.[5]

Jämförs tidsserieelasticiteten på 0,93 med de värden, som erhållits från tvärsnittsundersökningarna, finner man, att den är högre än vad dessa undersökningar ger vid handen. Detta är knappast förvånande. Den undersökta perioden har ju kännetecknats dels av en ökning av tjänstemannagrupperna, dels av en folkvandring från lägre till högre dyr-

---

trakta den totala konsumtionsutgiften såsom förklarande variabel, innebär detta, att vi vid analysen av standardkomponentens utveckling har anledning att anse den totala konsumtionsutgiften *per lägenhet* såsom den för utvecklingen relevanta storheten.

[5] De statistiska reservationer, som anfördes beträffande beräkningen av antalsefterfrågan, gäller helt och fullt även här.

orter. Dessa dynamiska inslag har verkat höjande på inkomstelasticiteten. Då vi för prognosperioden räknar med att denna utveckling skall fortsätta är det just dessa »dynamiska» elasticiteter vi söker.

Bränsle och lyse

Vi har tidigare nämnt hurusom de bränsleslag vilka huvudsakligast används för bostadsuppvärmning hade samma utgiftsandel 1955 som 1931. Volymmässigt tycks de ganska väl ha följt bostadskonsumtionen. Vårt material tillåter inte någon mer förfinad analys men vi anser oss ändå ha belägg för att förbrukningen av bränsle och lyse är starkt komplementär i förhållande till bostadskonsumtionen. Regressionsberäkningar, som vi gjort för perioden, avseende bostadskonsumtionen med respektive utan bränsle och lyse styrker detta. De mest divergerande utslagen erhålls för priselasticiteterna. Detta är naturligt med tanke på den heterogena prisutvecklingen på bränsle.

Vi har tidigare noterat eldningsoljans frammarsch. Utan tvivel hänger denna till stor del samman med oljeeldningens företräden i fråga om bekvämlighet och renlighet. Annars är naturligtvis den väsentligaste förklaringen att oljeeldning helt enkelt är den billigaste uppvärmningsmetoden.

De bränslen vilka förbrukas för bostadsuppvärmning kan sägas ha sitt givna användningsområde. Detta gäller däremot inte elektriciteten, som under perioden fått en mängd helt nya uppgifter, vilket givetvis är en av anledningarna till den stora ökningen i elförbrukningen. Under perioden har elförbrukningen per abonnent tredubblats samtidigt som antalet abonnenter ökat — landsbygdens elektrifiering har ju till stor del skett under det sista kvartsseklet.

I stort sett kan tre grupper av elkonsumenter utskiljas; jordbrukarhushåll, gashushåll och egentliga elhushåll. De två förstnämnda hushållstyperna har tillgång till supplementära energikällor. Lättillgänglig hushållsved innebär att en stor del av jordbruksbefolkningen får sin mat lagad utan elvärme. Gashushållen kännetecknas av, att de för vissa användningsområden — och då främst matlagning — använder gas i stället för elektricitet. Under den här betraktade perioden har elhushållens

Tabell 5: 12. Uppskattad procentuell fördelning på olika användningsområden av de egentliga elhushållens elektricitetsförbrukning 1955

Procentuell fördelning på användningsområde					
belysning	matlagning	elkyla och elvärme	tvätt och vattenvärmning	radio	övriga elapparater
20	35	20	10	10	5

Anm.: Uppskattningarna är gjorda på basis av upplysningar från Vattenfallsstyrelsen.

andel ökat, vilket innebär ytterligare en orsak till expansionen. Hur förbrukningen i elhushållen fördelar sig på olika användningsområden framgår av tabell 5: 12. Vi ser där att huvudparten av elektriciteten numera går till användningsområden, som i början av 1930-talet ombesörjdes med helt andra energikällor.

Ser vi till slut till gashushållen så har huvuddelen av deras gasförbrukning alltid gått till matlagning. Såväl absolut som relativt tycks dock hushållens gasförbrukning till matlagning befinna sig i sjunkande. Detta sammanhänger med den ökade industriella livsmedelsberedningen, vilken minskar hushållens energibehov för matlagning. I de större städerna, där den mesta gasen förbrukas, är det även särskilt vanligt att de gifta kvinnorna har förvärvsarbete, vilket liksom skolbarnsbespisningen verkar därhän, att hemmens lunchmatlagning minskar.

Den framtida bostadskonsumtionen

Innan vi övergår till en numeriskt preciserad prognos skall i korthet några tänkbara framtidstendenser i fråga om nyproduktionens inriktning beröras. Det är då fråga om fördelningen mellan å ena sidan villor och radhus och å den andra flerfamiljshus. I USA domineras nyproduktionen helt av villabyggandet. Är nu detta en specifikt amerikansk företeelse eller kan vi vänta oss en liknande utveckling även i Sverige?

Både i USA och Sverige har det konstaterats ett positivt samband mellan inkomster och villaägande. Detta ger anledning till ett förmodande att som följd av framtida inkomsthöjningar kommer bostadsefterfrågan

att allt mer inriktas på villor och även radhus. Den expanderande bilismen är en annan faktor, som stimulerar efterfrågan på egnahem. Enligt amerikanska erfarenheter är nämligen bilar och villor starkt komplementära nyttigheter. En villaägare har i allmänhet inget garageproblem och bilen undanröjer många av villaboendets nackdelar i fråga om kommunikationer till arbetsplatsen och affärer.

Det är svårt att närmare precisera hur snabbt och i vilken utsträckning bostadsefterfrågan kommer att skifta från hyreslägenheter till villor och radhus under den närmaste tioårsperioden. Otvivelaktigt är bostadsvanorna rätt trögrörliga. Härtill kommer de bromsar som härrör från utbudssidan. Den relativa prisutvecklingen för de olika alternativen är också betydelsefull.

Såsom framhålls i kapitel 3 är vår prognos betingad av alternativa antaganden om den totala privata konsumtionens volymutveckling; dels en per capitastegring på 3 procent och dels en stegring på 2 procent. Därutöver kan man tänka sig ändringar i de relativa priserna. En förebådad avveckling av de generella bostadssubventionerna och en anpassning uppåt av hyrorna i de äldre lägenheterna gör det antagligt, att den tidigare utvecklingen med sjunkande relativa hyror kommer att brytas. Huruvida hyrorna i stället skall stiga i förhållande till övriga priser är svårare att bedöma. Det beror i hög grad på politiska beslut. Man har emellertid anledning förvänta sig en icke obetydlig produktivitetshöjning på bostadsbyggandets område och detta bör troligen verka i hyressänkande riktning. Inför olika möjliga antaganden har vi funnit det rimligt att välja den hypotesen, att hyrorna inom den närmaste tioårsperioden kommer att följa den allmänna prisnivån. Det må observeras, att om så sker kommer därmed den sedan länge pågående sänkningen av hyrorna, i jämförelse med andra priser, att brytas.

För att komma fram till en volymsiffra för bostadskonsumtionen 1965 måste vi dels veta lägenhetsbeståndets storlek och dels hur bostädernas genomsnittliga utrymme och kvalitet förändras. Om vi börjar med lägenhetsantalet har vi först att se på den demografiska utvecklingen. Underlag är statistiska centralbyråns uppskattningar av folkmängdens storlek och fördelning på kön och åldersklasser 1965. Härtill har vi fogat en be-

räknad civilståndsfördelning.[6] Resultatet blir, att med 1945 års hushållskvoter kommer den naturliga folkökningen och den ändrade relativa ålders- och civilståndsfördelningen att ge en höjning av antalet efterfrågade lägenheter.

Men med höjda inkomster följer höjda hushållskvoter. Vi har i detta avseende låtit det samband vi funnit för det gångna kvartsseklet även gälla fram till 1965. Med en inkomstelasticitet på 0,27 kommer sålunda antalet efterfrågade lägenheter ytterligare att öka. Totalt kommer antalet efterfrågade lägenheter till 1965 att enligt våra två inkomstökningsantaganden växa med alternativt 13,3 procent eller 10,3 procent. Översatt till absoluta tal blir det totalt omkring 2 900 000 respektive 2 830 000 lägenheter efterfrågade 1965.

Man kan kanske ifrågasätta rimligheten i att anta konstanta elasticiteter för antalsefterfrågan över en så lång period som från 1930 till 1965. De giftas hushållskvoter kan knappast bli högre än 99 och mättnadsgränsen för de ogifta kanske ligger lägre. Och ju närmare man kommer dessa mättnadsgränser desto lägre blir antalsefterfrågans elasticiteter. I vad gäller de ogiftas hushållskvoter är dock vår uppfattning, att de befinner sig långt under någon tänkbar mättnadsgräns. 1933 års allmänna bostadsräkning och bostadsräkningen i Stockholm år 1935 indikerar, att de gifta parens hushållskvoter nämnda år i genomsnitt låg lägre än 1945. Detta skulle innebära, att utvecklingen sedan början av 1930-talet inte enbart kännetecknats av en höjning av de ogiftas hushållskvoter utan även av de giftas. Det kan därför diskuteras om de elasticiteter vi funnit kan gälla för framtiden eftersom vi genom att justera för bristsituationen räknat med, att de giftas hushållskvoter redan nu är nästan 100. Tyvärr saknas statistiskt underlag för att separera den effekt på elasticiteterna, som härrör från höjningen av även de giftas hushållskvoter. Någon säker information går inte att erhålla vare sig angående hushållskvoterna eller lägenhetsreservens storlek på 1930-talet. Det är nämligen tänkbart, att de indikerade låga hushållskvoterna för gifta var en följd av depressionen

---

[6] Beräkningsmetoderna ansluter sig i princip till de av *E. Höök* använda för befolkningsprognosen i Befolkningsutveckling och arbetskraftförsörjning, IUI, Sthlm 1952.

och gick hand i hand med en större lägenhetsreserv än den vi räknat med. Att under sådana förhållanden justera de funna elasticiteterna har synts föga meningsfullt.

Det kan kanske här vara av intresse att något vid sidan om vårt egentliga ärende se vilket nybyggnadsbehov våra beräkningar implicerar. Om vi utgår från ett lägenhetsbestånd 1955 på 2 500 000 lägenheter skulle det enligt våra alternativ efterfrågas ytterligare 400 000 eller 330 000 lägenheter 1965, varvid ingen bostadsbrist finns om denna efterfrågan realiseras.[7] Eftersom dessa siffror avser hela riket kommer emellertid den inrikes omflyttningen från landsbygd till tätorter att innebära, att en del av lägenhetsbeståndet inte kan nyttiggöras på grund av fellokalisering. Vi uppskattar antalet fellokaliserade bostäder till 75 000[8] 1965. Så har vi de utrikes flyttningsvinsterna, dvs. immigrationen, som inte tagits med i statistiska centralbyråns prognos. Det torde inte innebära någon överskattning att förmoda att denna företeelse ökar bostadsefterfrågan med ytterligare 30 000[9] lägenheter fram till 1965. Bostadsstyrelsen har uppskattat tätorternas behov av ersättning för avgång och sanering till 100 000[1] lägenheter fram till 1965. Skall sedan en lägenhetsreserv av »normal» storlek byggas upp får vi addera ytterligare 45 000 lägenheter. Lägger vi samman alla dessa poster blir nybyggnadsbehovet fram till 1965 med det gynnsammaste inkomstalternativet omkring 650 000 lägenheter och med det lägre inkomstantagandet omkring 580 000 lägenheter; eller per år 65 000 respektive 58 000 lägenheter.[2]

---

[7] Som framgår av diagram 5: c ligger den estimerade antalsefterfrågan 1955 cirka 35 000 lägenheter under den »verkliga». Med hänvisning till Bostadsstyrelsens antagande, att 100 000 lägenheter troligen är en överskattning av det direkta lägenhetsunderskottet (not s. 165) har vi helt enkelt låtit den prognostiserade utvecklingen utgå från denna lägre nivå för 1955.

[8] Denna siffra måste betecknas såsom osäker emedan den är grundad på ganska lösa antaganden. *O. Gulbrandsen* uppskattar i Strukturomvandlingen i jordbruket, IUI, Sthlm 1957, antalet nedlagda jordbruk under tioårsperioden 1955–65 till omkring 65 000. Vi har antagit att ungefär 45 000 bostäder härigenom kommer att ställas öde. Till denna siffra har sedan adderats 30 000 lägenheter som antas bli ödeställda på landsbygden i övrigt.

[9] Bostadsbyggnadsbehovet under åren 1956–65.

[1] Bostadsbyggnadsbehovet under åren 1956–65.

Tabell 5: 13. Sammanfattning av uppskattningarna av utgifterna för bostad 1965. Årlig konsumtionsökning tre respektive två procent

	Volymökning 1955–65 i procent	Utgiftsandel i procent	
		1965	1955
Med en årlig ökning av konsumtionsvolymen per capita på tre procent			
Bostad, bränsle och lyse, totalt	35,5	13,6	13,8
Undergruppen bostad	34,3	8,5	8,7
Undergruppen bränsle och lyse	38,0	5,1	5,1
Med en årlig ökning av konsumtionsvolymen per capita på två procent			
Bostad, bränsle och lyse, totalt	23,3	13,6	13,8
Undergruppen bostad	22,4	8,5	8,7
Undergruppen bränsle och lyse	25,2	5,1	5,1

Om vi så övergår till hur efterfrågan på standard kan förmodas växa har vi i prognosen liksom i analysen som inkomst betraktat den totala konsumtionsvolymen per lägenhet. Med en inkomstelasticitet på 0,93 erhålles med 3-procentsalternativet en ökning av efterfrågan på lägenheternas genomsnittliga standard med 15,5 procent. Enligt 2-procentsalternativet blir ökningen 8,2 procent.

Vi är nu i stånd att beräkna bostadskonsumtionens volymökning fram till 1965. Enligt våra två inkomstantaganden blir den 34,3 procent respektive 22,4 procent. Dessa volymökningar är något mindre än den totala konsumtionens vilket alltså innebär en sjunkande utgiftsandel för bostadsposten i bägge fallen.

Även för bränsle och lyse antar vi oförändrade relativa priser. Med hänsyn till att undergruppens huvudpost är starkt komplementär till bostadskonsumtionen utgår vi från att denna del kommer att följa bo-

---

[2] Den högsta av dessa uppskattningar ansluter sig ganska väl till bostadsstyrelsens prognos i Bostadsbyggnadsbehovet under åren 1956–65. Genom i väsentliga avseenden skiljaktiga metoder har bostadsstyrelsen kommit fram till ett årligt nybyggnadsbehov på 65 000 lägenheter.

stadsvolymens utveckling. Det expansiva inslaget utgörs av elektriciteten. Dennas fortsatta frammarsch kommer säkert att ske i snabbare takt än den totala konsumtionens antagna ökning. Med bägge framstegsalternativen finner vi det därför motiverat att räkna med samma utgiftsandel 1965 som 1955 (tabell 5: 13).

KAPITEL 6

BEKLÄDNAD

Huvudgruppens omfattning

Det kan vara lämpligt att inledningsvis notera några allmänna karakteristika för gruppen av konsumtionsteoretiskt intresse. Beklädnadsvarornas varaktighet är ett mellanting mellan de varaktiga och de icke-varaktiga konsumtionsvarorna. De tål väl, både fysiskt och ekonomiskt, såväl transport som lagring. Deras förbrukningstid är icke entydigt bestämd av varans fysiska hållbarhet: modeväxlingar eller annan social påverkan kan bidra till snabbare eller långsammare ersättningsanskaffning. Konsumenten har av dem normalt stor egen »lagerhållning», vilket möjliggör för denne att efter lägenhet tämligen fritt välja både inköpstid och inköpsställe. Varugruppen innehåller varor med relativt lågt pris (såsom strumpor och underkläder), vilka köps ofta och på ett sätt snarlikt dagliga livsmedel, men också varor i höga prislägen som kräver stora kontanta utlägg (såsom överrockar och dräkter), vilka köps sällan och efter noggrant urval av vara och butik. För gruppen karakteristiskt är också, att bruksegenskaper visserligen är av betydelse (i varje fall intill en viss nivå), men att ofta varans estetiska egenskaper, dess moderiktighet eller dylikt avgör konsumentens val.

Beklädnadskonsumtionen är sammansatt av ett mycket stort antal varuslag, som i stora kategorier (som skor, strumpor, ytterplagg) föga kan substitueras för varandra, men *inom* vilka substitutionsmöjligheterna är synnerligen omfattande. Här föreligger t. ex. normalt en konkurrens mellan varor av olika råmaterial (bomullsvaror, yllevaror och under

efterkrigstiden i ökande grad varor av helt nya syntetiska fibrer). Vidare finns inom praktiskt taget varje varuslag valmöjligheter inom en betydande prisrange av »kvaliteter». Dessa varor tillhandahålls av ett stort antal svenska och, i icke obetydlig grad, utländska fabrikanter. I detaljistledet finns ett stort antal relativt små fristående enheter, och i allmänhet ges för konsumenten valmöjligheter beträffande inköpsställe.

Huvudmaterial för föreliggande behandling utgörs av tidsserier för perioden 1931–55. Som framgår av tabell A: III i appendix 1 redovisas för beklädnadsgruppen 11 undergrupper, huvudsakligen bestämda av beräkningstekniska skäl, nämligen: skor, skoreparationer, garner, tyger, trikåvaror, konfektionsvaror, hattar och mössor, skrädderiarbete, pälsvaror, skinnkläder samt handväskor. Dessa skall i den följande diskussionen sammanföras till fem delgrupper:

1) skor och skoreparationer
2) garner och tyger (inkl. skrädderiarbete)
3) trikåvaror
4) konfektionsvaror
5) övriga beklädnadsvaror (dvs. hattar och mössor, pälsvaror, skinnkläder och handväskor).

Av dessa utgör den första en konsumtionsteoretiskt ganska väl avgränsad grupp: några nämnvärda substitutionsmöjligheter mellan skor och övriga varor finns inte. Den andra huvudgruppen – garner och tyger – intar ur analyssynpunkt en särställning. Den representerar det »gamla» sättet för textilförsörjningen: marknadsföring av halvfabrikat, som erfordrar ytterligare bearbetning för att uppnå konsumtionsdugligt skick. (Tyger avsedda för heminredning, sängutrustning och dylikt har hänförts till huvudgrupp IV, hemutrustning, och behandlas i efterföljande kapitel.) Beklädnadsgruppens tyngdpunkt ligger nu på delgrupperna trikåvaror och konfektion. Båda dessa grupper kan ses såsom industriella motsvarigheter till föregående: trikåvaror som ersättare för hemstickning och konfektionsvaror som ersättare för sömnad i hem eller hantverk. Uppdelningen av de »färdiga» textilvarorna på dessa två grupper är dock icke den ur analyssynpunkt ideala, då den måst ske med utgångs-

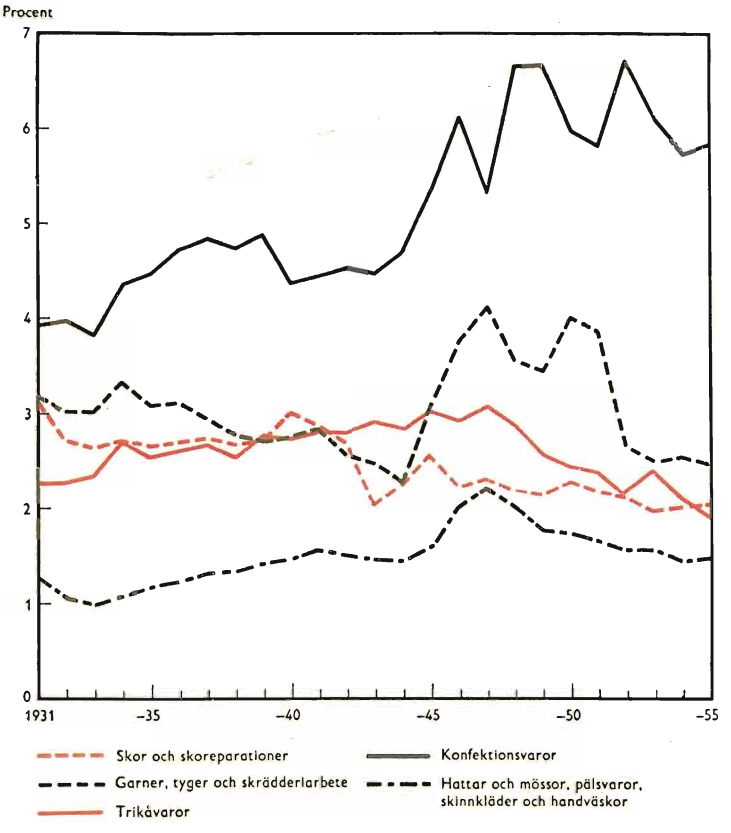
punkt från tillverkningssidan (trikå är *stickade* varor och konfektion är plagg sydda av *vävt* material). Strumpor och underkläder, två av trikågruppens huvuddelar, svarar båda mot i huvudsak avgränsade konsumtionsområden, medan den tredje huvuddelen, yttertrikå, innehåller varor som står i klart substitutionsförhållande till vissa konfektionsvaror (exempelvis pullovers och jumpers). På liknande sätt är konfektionsgruppen en samlingsgrupp för ett flertal varuområden, som ur konsumtionssynpunkt kan vara helt skilda (såsom överrockar och skjortor), eller kompletterande (såsom blusar och kjolar), eller konkurrerande (såsom klänningar och kjolar). Till en femte delgrupp har de övriga beklädnadsposterna sammanförts, av vilka pälsvaror och skinnkläder närmast står i substitutionsförhållande till konfektionsgruppen. Gruppen har närmast karaktären av en restgrupp. En redogörelse för beräkningsmetoder och gruppernas innehåll återfinnes i appendix 1.

Utvecklingen 1931–55

Av svenska budgetundersökningar kan man utläsa, att utgifterna för beklädnad utgjorde 12,9 procent 1914, 12,9 procent 1933 och 13,0 procent 1952 — allt räknat i procent av totala konsumtionsutgiften. Trots fördubblad realinkomst sedan 1914 har beklädnadsgruppens andel hållit sig förvånande konstant. Men över kortare perioder har denna andel varierat, och *inom* gruppen har betydande omfördelningar ägt rum.

I detta avsnitt skall främst behandlas varugruppens utveckling efter 1930. Såsom framgår av tabell A: III i appendix 1 har värdet av den totala beklädnadsvarukonsumtionen ökat från 0,8 miljarder i början av 1930-talet till 3,8 miljarder kronor 1955 och konfektionsgruppen från 1/4 miljard till över 1,5 miljarder. En betydande del av denna värdemässiga ökning sammanhänger med penningvärdeförsämringen under perioden. I ett senare avsnitt skall studeras de särskilda inflytelser, som inkomständringar respektive prisändringar kan ha haft beträffande olika beklädnadsposter. En översiktlig uppfattning om beklädnadsgruppernas utveckling kan dock erhållas av diagram 6: a, där för varje år redovisas den andel av de totala konsumtionsutgifterna, som tagits i anspråk för olika beklädnadsgrupper.

Diagram 6: a. Beklädnad. Utgiftsandelar 1931–55

Den totala beklädnadsandelen har under 1930-talet – med undantag av krisåren 1932 och 1933 – pendlat mellan 14 och 14,5 procent (tabell B: III i appendix 1). För de tre sista krigsåren visas en mindre nedgång och för de tre första efterkrigsåren en kraftig stegring upp till ett maximum 1948 om 17,3 procent. Därefter har andelen fallit successivt ner till 1930 års nivå. Det kan redan härav noteras, att krigs- och efterkrigsförhållanden måste utgöra en viktig faktor för »förklaring» av utvecklingen, samt att de senaste årens minskade beklädnadsandel måste ses i perspektiv härav.

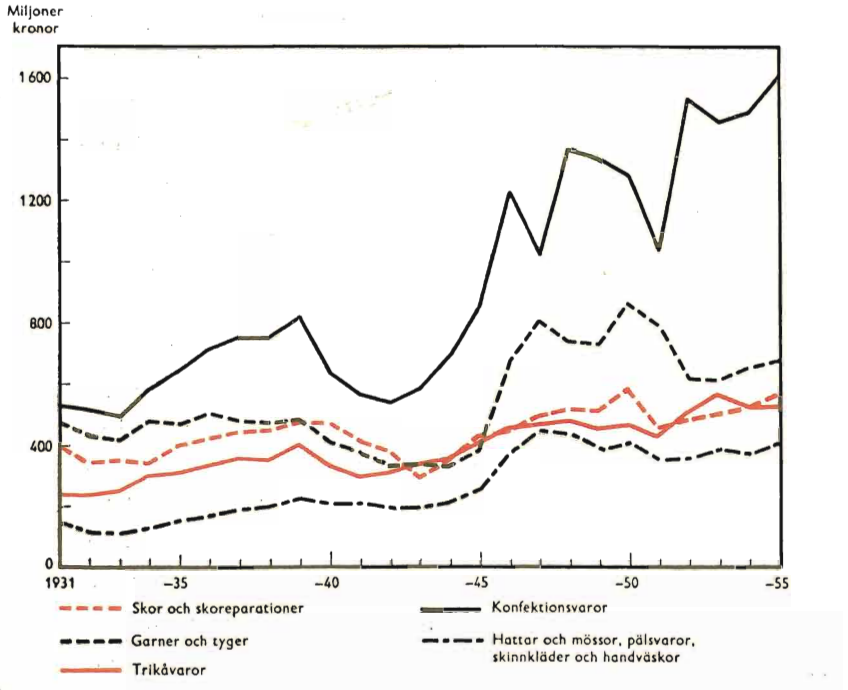
Ett studium av diagrammets delgrupper lämnar ytterligare material till denna bild. Av dessa visar *konfektions*gruppen en nära nog kontinuerlig stegring från mindre än 4 procent i början av 1930-talet till

närmare 5 procent vid krigsutbrottet, en accelererad stegring mellan 1945 och 1949 samt därefter en mindre sänkning. Totalt faller på denna grupp en ökning med *en* procentenhet under förkrigstiden och *en* under efterkrigstiden. Även *trikåvarugruppen* visar under 1930-talet en ökande andel, en utveckling som dock icke avbrytes av kriget utan fortsätts till maximum 1947 med strax över 3 procent. Därefter visar denna grupp – i motsats till konfektionsgruppen – en påtaglig sänkning och ligger 1955 på en nivå som är lägre än någon gång tidigare. Delgruppen *garner och tyger* visar under perioden fram till kriget successivt fallande utgiftsandel, vilket väl kan sammanställas med ökningen i de båda förutnämnda grupperna. Det kan redan här noteras, att av alla delgrupperna denna grupp visar den mest onormala efterkrigsutvecklingen: från 1944 års botten om 2,3 procent ökade den hastigt till över 4 procent 1947. Den begynnande reaktionen från denna toppnivå bromsades upp av Koreakrisen 1950–51 men sätter sedan kraftigt in, med resultat att andelen under senare år sjunkit till 2,5 procent – eller lägre än någon gång under 1930-talet. Åter en annan bild visar delgruppen *skor*. Efter att under nära nog hela 1930-talet ha legat oförändrad kring 2,7 procent faller utgiftsandelen de första krigsåren till strax över 2 procent, på vilken nivå den i stort sett kvarblivit under hela efterkrigstiden.

Sammanfattningsvis kan utvecklingen mellan periodens början och slut uttryckas sålunda: en oförändrad beklädnadsandel har erhållits såsom nettoresultat av en ökning med två procentenheter för den »nya» konfektionsgruppen och en lika stor minskning för de »gamla» delgrupperna, främst skor samt garner och tyger.

Ehuru de ovan behandlade utgiftsandelarna kan vara av intresse därigenom att de visar vilken *del* av konsumenternas totala köpkraft, som fallit på de olika beklädnadsgrupperna, visar de föga av vad som egentligen hänt med de olika grupperna under perioden. En bättre bild härav erhålls av de *volym*serier som visas i diagram 6: b. Rörande använda beräkningsmetoder hänvisas till appendix 1. Här skall endast noteras, att volymserierna i princip innehåller icke endast *kvantitativa* ändringar (t. ex. i kilo eller i antal plagg) utan även *kvalitativa* sådana, i den mån dessa kunnat separeras vid prisindexberäkningarna. Det är dock uppen-

Diagram 6: b. Beklädnad. Konsumtionsvolymen 1931-55 mätt i 1955 års priser

bart, att under en så lång period och på ett så mångskiftande varuområde som beklädnad det är såväl praktiskt som teoretiskt omöjligt att konstruera en invändningsfri prisindex.

Den totala beklädnadskonsumtionen har under studieperioden visat en betydande volymmässig ökning. Vad först 1930-talet angår ökade den – räknad per capita i 1955 års priser – från cirka 290 till 380 kronor, vilket innebär en genomsnittlig ökningstakt med 3,5 procent per år. Den totala konsumtionen ökade under denna tid med cirka 2,5 procent per år. Det kan också noteras, att under depressionsåren 1932—33 beklädnadskonsumtionen minskade med så mycket som 10 procent men att detta redan 1934 hade mer än kompenserats. Av delgrupperna är det under 1930-talet konfektion och trikå, som tillväxer snabbast: volymen ökade med cirka hälften, eller med i genomsnitt mer än 5 procent per år. Men av övriga delgrupper, som starkare påverkades av depressionsåren, låg garn- och tyggruppen ännu vid krigsutbrottet under 1931

års nivå och skogruppen endast 15 procent över 1931 års nivå. Under denna tid skedde inga större ändringar i det relativa prisläget för beklädnadsvaror.

Att krigsperioden för samtliga beklädnadsvaror utgjorde ett brott i utvecklingen framgår bättre av detta diagrams volymsiffror än av tidigare relaterade utgiftsandelar. Beklädnadsgruppen — och särskilt dess textila delgrupper — ökade under kriget i pris väsentligt mera än övriga varor. Detta i sin tur sammanhängde med prisutvecklingen på råvarusidan, något som även kom till uttryck däri, att den relativa prisökningen var störst för delgrupper såsom garner och tyger, för vilka råvarornas andel i det slutliga priset är störst. Vår serie för den totala beklädnadskonsumtionen visar en betydande nedgång, och 1942 och 1943 utgör bottenår med en per capita-konsumtion, som icke var högre än under 1930-talets depressionsår. Det är uppenbart, att denna nedgång till stor del var betingad från tillförselsidan. Avspärrningen från import medförde först att de 10—15 procent av försörjningen med färdigvaror, som normalt tillförts den svenska marknaden utifrån, föll bort. Men vidare att betydande svårigheter uppstod med tillförsel av råvaror till den svenska industrin. Ull och bomull hade lagrats före krigsutbrottet, så småningom kom viss import med lejdbåtar till stånd, och cellullen inträdde som ett dominerande ersättningsmaterial. Men under hela kriget uppehölls för industrin en hård ransonering av råvarutillgångarna. (Den totala textiltillförseln per capita räknad utgjorde under bottenåren cirka 2,5 kg bomull, 2,5 kg cellull och mindre än 1 kg ull, emot 1930-talets 5—6 kg bomull och mer än 2 kg ull.) Men även från efterfrågesidan verkade faktorer i samma riktning: antalet »civila» konsumenter minskade, realinkomsterna sjönk, och det begränsade sortimentet av kriskvalitet lockade icke till mer än nödvändiga inköp. Den vid början av 1942 genomförda textilransoneringen kom därför icke heller att kännas särskilt betungande, och den kunde också de facto avvecklas under 1944.

Om vi härav drar slutsatsen att något nämnvärt »efterfrågeöverskott» på beklädnadsområdet icke rådde under krigsåren, betyder detta uppenbarligen icke att vi vid krigsslutet kunde vänta finna en marknad i balans. Handelns lagerhållning och konsumenternas garderober var hårt

anlitade, och att konsumenterna — på grund av lägre realinkomster och allmän beredskapsanda — nöjt sig med en mindre försörjning innebar icke att de var tillfredsställda. Avspärrningstiden hade också varit så lång, att praktiskt taget hela beklädnadsgarderoben måste vara av kriskvalitet eller uppfattas som sådan. En önskan att snabbt återgå till vanemässig konsumtionsnivå, så snart som inkomst och tillgång på varor av »fredskvalitet» tillät detta, satte sin prägel på den närmaste efterkrigstiden. På den härav motiverade efterfrågan lagrades återanskaffningsbehoven. Efterkrigstiden gav också konsumenterna möjligheter att realisera dessa önskningar. Inkomsterna steg snabbt, och varutillgången ökade hastigt — så hastigt att ansvällningen av textilimporten blev en av de väsentliga orsakerna till importregleringen 1947. Men för många andra varor, t. ex. bilar, dröjde det många år innan varutillförseln blev normal, varför köpintresset kom att i onormal omfattning rikta sig emot beklädnadsvaror. Härtill kan också ha medverkat den ökade köpkraft som tillfördes vissa befolkningskategorier genom barnbidrag och ökade pensioner.

Redan 1945 hade sålunda alla beklädnadsgrupper utom skor uppnått eller passerat förkrigsnivån. Konfektions- och trikågrupperna visade en likartad utveckling: en snabb ökning upp till en toppunkt 1948 och därefter ett fall som nådde botten under högprisåret 1951. Skillnaden mellan de båda gruppernas utveckling är också betecknande — trikå, som minskade mindre under krigsperioden, hade också en mindre »efterkrigspuckel» än konfektion. För garner och tyger skedde under de två första efterkrigsåren en synnerligen kraftig expansion upp till en toppunkt 1947, från vilken — om man undantar Koreakrisen 1950 och 1951 — det sedan skett en sänkning. Skogruppen hade först 1947 uppnått sin förkrigsnivå, och från denna nivå utgör endast 1950 och 1955 en positiv och 1951 en negativ avvikelse. Vad beträffar de senaste årens utveckling kan noteras att den betydande nedgång i beklädnadsandelen som diagram 6: a visar, icke har någon motsvarighet i volymserierna: i huvudsak kvarligger dessa på en platå strax under förkoreanivå. Först under de två senaste åren (och särskilt under 1955) har beklädnadsgrupperna åter visat ökning.

Analys av beklädnadsvolymens utveckling

I föregående avsnitt har lämnats en översiktlig beskrivning av beklädnadskonsumtionens utveckling under den senaste 25-årsperioden. I samband därmed har också diskuterats några allmänekonomiska faktorer, som nödvändigtvis haft ett direkt inflytande på konsumtionen, såsom 1930-talets depression, avspärrningen under kriget och de speciella förhållandena under de första efterkrigsåren. I fortsättningen skall uppmärksamhet mindre ägnas åt den rent historiska analysen. I stället skall vi söka att ur totalbilden isolera sådana faktorer, som vi vill tillmäta ett förklaringsvärde utöver det tillfälliga, och som kan väntas komma att bestämma konsumtionsutvecklingen även i framtiden.

Som närmare motiveras i inledande teoretiska kapitel finns det skäl att därvid lägga huvudvikten vid inkomst- och prisutvecklingen. Men då vi betraktar utvecklingen över en längre tidrymd kommer även andra faktorer in i bilden. De tidsserier för grupper eller varor vi då lägger till grund för analysen kan ha ändrat innehåll: »gamla» varor kan ha ersatts av »nya». Icke minst beträffande beklädnadsområdet gäller, att antalet varor som är oförändrade över en längre tidsperiod är tämligen ringa. Det syns rimligt anta, att ändringar i »kvalitetsnivå» (såsom ökade krav på råvara, manufakturering och urval) mer eller mindre direkt är avhängiga av inkomstutvecklingen, och att vi således med ökad inkomstnivå har anledning vänta förändringar i varugruppens sammansättning. Vi har redan visat på sådana förändringar i ett avseende: under perioden har färdigkonfektionerade varor i betydande utsträckning kommit att ersätta garner och tyger. Vi kan fatta termerna »gamla» och »nya» så konkret som avseende exempelvis varor av ull eller bomull respektive av syntetfibrer, eller tyger för hemsömnad respektive färdigkonfektion; men vi bör även i begreppen lämna plats för den successiva förnyelsen av traditionella varor. Vi får anledning att återkomma till denna synpunkt vid jämförelser mellan budgetmaterial och tidsseriematerial.

På liknande sätt kan förändringar på befolkningssidan ha verkat. Till den direkta befolkningsökningen under perioden har i denna undersökning hänsyn tagits på så sätt att konsumtionen mätts per capita. Men förändringar i befolkningens sammansättning har icke kunnat behandlas

på samma generella sätt. Den enskilde konsumentens köp av beklädnadsvaror påverkas uppenbarligen av ett stort antal ofta högst personliga omständigheter. Även sammanförda i större grupper kvarstår differenser, exempelvis mellan barnfamiljer och ensamstående, mellan landsbygd och städer, mellan arbetare och tjänstemän och mellan olika åldersgrupper. Till en del kan skillnader i utgiftens storlek och sammansättning återföras till skillnader i inkomst. Andra måste hänföras till skillnader i »miljö» och är således beroende av hela serien av miljöpåverkande faktorer. Såsom speciellt prestigebetonat är beklädnadsområdet i hög grad utsatt för påverkan av senare slag. Den starka inflyttningen från landsbygd till städer, ökningen i tjänstemanna- och serviceyrkena har varit sådana dynamiska faktorer i utvecklingen under perioden. Och för enskilda varor — småbarnskläder, pojkbyxor, tonårsklänningar — har naturligtvis vågtoppen av barn födda på 1940-talet haft en alldeles direkt effekt.

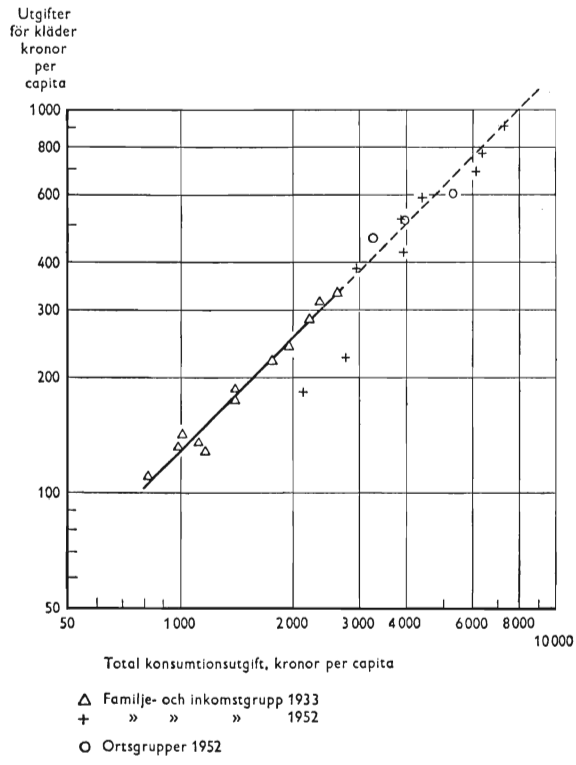
I den fortsatta framställningen skall vi först undersöka i vad mån vi kan »förklara» utvecklingen av beklädnadskonsumtionen enbart med hjälp av inkomster och priser. Så ställd kan frågan erhålla ett tämligen preciserat svar. Men vill vi omtolka detta (exempelvis för en prognos) till att avse effekten av en framtida inkomstökning, måste vi av ovan antydda skäl vara tveksamma. I ett följande avsnitt skall vi därför behandla var och en av delgrupperna för sig och därvid i möjligaste mån diskutera inflytandet av sådana andra faktorer.

Inkomst och priser

I diagram 6: c har sambandet mellan konsumtionen av beklädnadsvaror och inkomst demonstrerats på grundval av de båda svenska budgetundersökningarna för 1933 och 1952. (Undersökningen 1933 omfattar endast arbetare och lägre tjänstemän, medan 1952 års undersökning avser ett tvärsnitt av hela befolkningen.) Det första som därav noteras, är att sambandet i båda materialen är nära lineärt i de inkomstintervall som är representerade. Vidare noterar man, att 1952 års material (lägre penningvärde och högre inkomst) ligger väl samlat kring förlängningen av 1933 års sambandslinje. De på traditionellt sätt beräknade inkomst-

Diagram 6: c. Beklädnadskonsumtionens samband med inkomsten enligt budgetundersökningarna 1933 och 1952

Dubbellogaritmisk skala

elasticiteterna är 1,00 respektive 1,10, dvs. beklädnadskonsumtion och inkomst står i nära nog proportionellt förhållande till varandra.

En på dylikt material beräknad elasticitet brukar betraktas såsom indikation på inkomstelasticiteten på lång sikt. Den bakomliggande hypotesen är, att befolkningsgrupper i lägre inkomstnivåer vid stigande inkomst successivt anpassar sin konsumtion emot den som i budgettvärsnittet redovisas på motsvarande högre nivå. Ehuru detta ingalunda är ett invändningsfritt betraktelsesätt, visar vårt diagram att det icke är orimligt – i varje fall för beklädnadsgruppen totalt sett.

Det är då av intresse att undersöka, vilket samband vår tidsserie för 1931–55 visar med inkomstutvecklingen under samma tid. Det framgår

(se exempelvis diagram 1: d) att 1930-talets ökning i beklädnadsvolym svarar direkt emot en inkomstökning. (Återgången under krigstiden är också nära nog parallell med inkomstminskningen.) Diagrammet antyder vidare, att den närmaste efterkrigstidens volymökning var större än som svarade emot inkomstökningen, vilket — som tidigare nämnts — i och för sig var naturligt mot bakgrunden av eftersatta behov under krigstiden och bristen på andra varor (exempelvis bilar). Verkställer vi en utjämning mellan 1951 och 1952 — våra volymsiffror torde här visa för stora utslag på grund av oredovisade lagerändringar — finner vi, att de senaste åren ligger i förlängningen av 1930-talets sambandslinje. Detta utgör ett starkt argument för att tolka utvecklingen under 1940-talets senare år såsom ett efterkrigsfenomen, och utvecklingen under 1950-talet såsom en återgång till »normala» förhållanden.

Uttrycker vi sambandet som en elasticitet och även tar hänsyn till prisfaktorn, erhålls en inkomstelasticitet om 1,39 och en priselasticitet om — 0,27. Detta är en starkare tillväxt än den vi väntat med utgångspunkt från budgetundersökningarna. Delar av denna skillnad kan ligga i påverkan från krigs- och efterkrigsåren, men huvuddelen därav kommer vi, vid genomgång av de olika delposterna, att tolka från dynamiska utgångspunkter och ej med budgetanalysens statiska betraktelsesätt.[1] Vi kan emellertid redan nu notera, att vi med hänsynstagande till enbart de båda faktorerna inkomst och pris på ett tillfredsställande sätt kan »förklara» beklädnadskonsumtionens utveckling under de senaste 25 åren (R = 0,98). De viktigaste avvikelserna från den av dessa båda faktorer bestämda »teoretiska» konsumtionsvolymen utgörs av en »underkonsumtion» under krigsåren och en »överkonsumtion» under de närmaste efterkrigsåren; det är också uppenbart att de förutsättningar som vår enkla ekonomiska modell bygger på icke var för handen i den »onormala» marknaden under denna tid. Vi skall också i den fortsatta analysen, dels betrakta var och en av delgrupperna för sig, dels göra alterna-

[1] En motsvarande beräkning för beklädnadskonsumtionen i England under tiden 1921—38, 1950—55 lämnar till resultat en inkomstelasticitet om 1,58 och en priselasticitet om — 0,33. — *R. Stone* and *D. A. Rowe:* The Market Demand for Durable Goods, London 1956 (unpublished).

tiva beräkningar med och utan hänsyn till dessa av krigsförhållanden påverkade år.[2]

Dessförinnan skall vi presentera ett internationellt material, som belyser sambandet mellan *textil* konsumtion och inkomst. För 17 länder — de som är anslutna till eller samarbetar med OEEC-organisationen — har det varit möjligt att för ett förkrigsår och för ett antal efterkrigsår erhålla dels ett mått på den totala inkomsten och dels ett mått på den textila konsumtionen.[3] I diagram 6: d har dessa beräkningar redovisats på så sätt att varje land representeras av en pil med utgångspunkt i 1938 och slutpunkt i ett genomsnitt för 1951—53. Vi finner att över det betydande inkomstintervall som redovisas — från 100 till 1 500 dollar per invånare och år — sambandet är påfallande lineärt: vid sydeuropeisk inkomstnivå en textilkonsumtion om 4 till 5 kg, vid västeuropeisk inkomststandard 8 till 10 kg och vid amerikansk mer än 15 kg per invånare. Och vi finner också, att länder med mera påtaglig inkomstökning sedan före kriget också visar en ökning i kg-konsumtionen. Bortser vi från alla andra förklaringsgrunder än skillnad i inkomst och uttrycker sambandet såsom en inkomstelasticitet, erhålls en inkomstelasticitet på 0,6, då textilkonsumtionen såsom här mätts i kg. Men uppenbarligen är detta mått på textilkonsumtionen otillfredsställande: 1 kg ull och 1 kg rayonsilke blir vid beräkningarna likställda, ehuru de normala vävnadsvik-

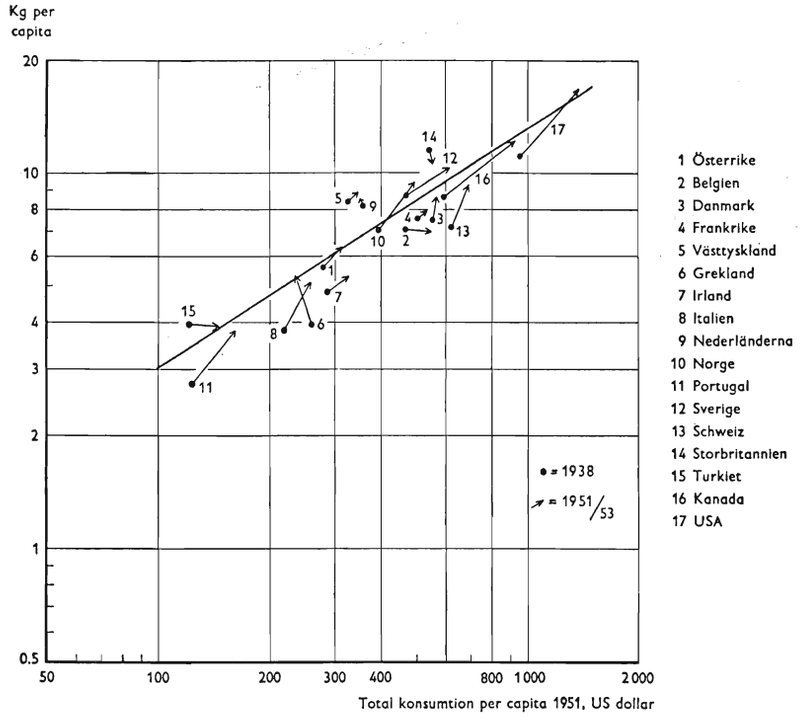
---

[2] I detta sammanhang hade en behandling av inkomstfördelningens betydelse varit motiverad. Under perioden har otvivelaktigt inkomstökningen varit snabbare i den lägre delen av inkomstpyramiden. Skulle nu inkomstelasticiteten i denna del vara avsevärt högre än i övre delen ger beräkningen — som avser en genomsnittselasticitet — ett för högt värde. Att döma av svenska och amerikanska budgetundersökningar finns väsentliga skillnader numera endast vid extremt låga och höga inkomstlägen. Någon betydande påverkan kan den ändrade inkomstfördelningen knappast ha haft.

[3] Inkomstuppgifterna är hämtade ur *Gilbert:* National Income and Expenditure 1938 and 1948—52 samt framräknade för 1953 på basis av uppgifter i *OEEC:* General Statistics. Som mått för inkomst har i likhet med tidigare valts den totala konsumtionen. Uppgifterna rörande textilkonsumtionen är baserade på FAO:s redovisning av tillförsel och förbrukning av viktigare textila fibrer enligt *FAO: Bulletin* No 25 mars 1954 och *Monthly Bulletin* vol. IV, No 1 1955. Fibertillförseln har omräknats till »vävnadsvikt» med användning av följande reduktionstal: ull 5 procent, bomull 10 procent, rayon 4 procent, garner 2,5 procent. På basis av tillgängliga uppgifter (huvudsakligen Commonwealth Economic Committee) har uppskattats tillförseln av shoddy och dylikt inblandningsmaterial, vilket icke ingår i FAO:s uppgifter.

Diagram 6: d. Textil konsumtion (i vävnadsvikt) och inkomst i 17 länder 1938 och 1951/53

Dubbellogaritmisk skala

terna förhåller sig som 10: 3. För att antyda innebörden härav har med hjälp av standardvikter — lika för år och länder — kilokonsumtionen omräknats till kvadratmeterkonsumtionen. Det uträknade inkomstsambandet blir då i stället cirka 0,7. Denna skillnad bör utläsas så, att länderna i övre delen av inkomstdiagrammet i högre grad använder fibermaterial som normalt utvävs i lättare kvaliteter.

Det ligger nära till hands att tolka skillnaden mellan dessa inkomstelasticiteter om 0,6 respektive 0,7 och de som här och annorstädes redovisas för textilvaror om 1 eller däröver på ett sätt analogt med livsmedelsområdet (livsmedelsvolymen ökar starkare än kaloriantalet). För textilområdet skulle detta uttryckas sålunda: den totala konsumtionen mätt i råvaruvikt är betydligt *undernormal,* medan den mätt i sådant volym-

mått, som inkluderar manufakturerings- och distributionskostnaderna, är normal eller *övernormal*. Detta innebär, att för dessa varor manufakturingsmarginalen (inklusive distributionen) med stigande inkomst tillväxer betydligt snabbare än inkomsterna – ett uttryck för vad som ovan kallats ändring av kvalitetsnivån.

Efter denna internationella utflykt skall vi återvända till vårt svenska grundmaterial och behandla var och en av de redovisade undergrupperna.

Skor och skoreparationer

Den svenska skokonsumtionen är enligt samstämmiga uppgifter undernormal, dvs. inkomstelasticiteten är mindre än 1. Att bestämma var den ligger mellan 1 och 0 är emellertid svårare, enär delvis motsägande resultat erhålls av olika material.

Vänder vi oss först till våra budgetundersökningar finner vi ur dessa följande värden:

1933	1948 (städer)	1952
0,45	0,65	0,80

Skor är i högre grad än varor inom andra beklädnadsgrupper en nödvändighetsartikel, och möjligheten att ersätta inköp med utgiftsbesparande egen tillverkning är också mindre än för dessa. Under sådana förhållanden bör vi vänta, att skoutgifterna redan vid låga inkomster är relativt höga, och att de sedan förändras föga i närmast högre inkomstlägen. Då materialet för 1933 endast innehåller lägre inkomstklasser och huvudsakligen barnfamiljer, erhåller vi därav sannolikt en för låg elasticitet.

Detta bestyrks även av den något mera differentierade analys, som kunnat göras på grundval av 1952 års budgetmaterial (tabell 6: 1).

Det framgår att barnfamiljer, trots lägre inkomstläge visar samma konsumtion per person som familjer utan barn; men den beräknade inkomstelasticiteten är något lägre. Skillnaden både mellan hushållstyper och mellan landsdelar är dock icke större än att den givna totalelasticiteten cirka 0,8 skulle accepteras med visst förtroende.

Tabell 6:1. Utgifter för skor och deras inkomstelasticitet i olika hushållstyper och bebyggelsetyper 1952

	Inkomstelasticitet cirka	Total konsumtionsutgift per capita kronor	Utgifter för skor	
			kronor per capita	procent
Hushållstyp				
Ensamstående	1,1	4 770	84	*1,8*
Man och hustru	0,9	4 660	67	*1,4*
Man och hustru med barn	0,7	2 850	65	*2,3*
Blandade hushåll	0,7	3 470	72	*2,1*
Bebyggelsetyp				
Stockholm, Göteborg, Malmö	0,7	4 600	77	*1,7*
Övriga tätorter	0,9	3 360	71	*2,1*
Landsbygd	0,8	2 810	59	*2,1*

Men vår tidsserie visar icke samma bild; över hela perioden har skokonsumtionen stigit endast ungefär hälften så snabbt som inkomsten. Större delen av denna ökning föll på 1930-talet och på de två senaste åren. Under första delen av 1930-talet sjönk emellertid det relativa priset för skor; detsamma har skett under de senaste åren efter den kraftiga relativa prisökningen i samband med Koreakrisen. Vi konstaterar också att »hög» skokonsumtion sammanföll med låga relativa priser under 1948–50 (särskilt under sistnämnda år beroende på konsumenternas vetskap om att väsentliga prishöjningar skulle inträda 1951). Vår analys av tidsserien ger också den i förhållande till övriga beklädnadsgrupper höga priselasticiteten – 0,75.

Även om prisförhållandena hjälper oss ett stycke på vägen att »förklara» konsumtionens förändringar mellan olika perioder, utgör de ingen förklaring till den ringa ökningen i förhållande till inkomsten (»ringa» i jämförelse med den av budgetmaterialet indikerade). Beräknat på perioden 1931–39, 1948–55 erhålles, tillsammans med ovannämnda priselasticitet, en inkomstelasticitet på 0,41. (Motsvarande beräkning inkluderande krigsåren ger en obetydligt lägre elasticitet avseende inkomsten och en betydligt högre avseende priser, men en sämre »förklaring».) Det

kan anmärkas att under 1930-talet visades en något högre och under efterkrigstiden en något lägre tillväxttakt än den genomsnittliga.[4]

Vi skall nu komplettera bilden av konsumtionsutvecklingen med följande serie för antal par skor per capita:

1931	1937/39	1948	1953	1954	1955
2,2	2,6	2,5	2,3	2,4	2,5

Det visar sig att de ändringar i konsumtionen som framgår av denna serie, mycket nära sammanfaller med dem som visas av vår volymserie (kvoten volym per par varierar över perioden föga kring 30 kronor). Detta antyder att konsumtionens tillväxt huvudsakligen varit rent kvantitativ, och att strukturella förändringar — eller vad som tidigare benämnts ändringar i kvalitetsnivå — varit obetydliga.[5]

Vi ställer då samma fråga på budgetmaterialet: är konsumtionsökningen vid ökad inkomst kvantitativt bestämd (fler par per capita genom högre inköpsfrekvens) eller kvalitativt bestämd (köp i högre prisläge)? Var för sig har dessa effekter icke kunnat mätas, sannolikt måste det vara ett både/och. Så antyder exempelvis i 1952 års budgetmaterial en särredovisning av utgifterna för herr- respektive damskor en klar skillnad i elasticitet: för herrskor erhålls inkomstelasticiteten — 0,11 och för damskor 0,52. Konsumtionen av herrskor skulle alltså vara i det närmaste oelastisk, och detta skulle gälla även kvaliteten (eller också skulle köp i högre prisläge just kompenseras av lägre inköpsfrekvens). För damskor skulle den totala elasticiteten vara högre. I den tidigare citerade ameri-

---

[4] För USA anger *R. Mack:* Consumption and Business Fluctuations, New York 1956 en inkomstelasticitet om 0,8 till 0,9 och en priselasticitet om — 0,3 till — 0,6 (tidsserier 1929—41); det anmärks även att dessa elasticiteter dåligt förklarar utvecklingen under efterkrigstiden. För budgetmaterial (1935/36) anges en inkomstelasticitet om 0,75.

[5] Här bör anmärkas, att volymserien avser både nyinköp och reparationer av skor. Under perioden har utgifterna för reparation sjunkit från cirka 20 procent till cirka 10 procent av utgifterna för nyinköp. Reparationsposten har realt sett t. o. m. minskat. Det ligger närmast till hands anta, att minskad reparationsvolym skulle ha lett till en ökning av nyinköpen per capita. Huvuddelen av minskningen faller på de senaste krigsåren och de första efterkrigsåren; förhållandet påverkar därför icke slutsatsen om den volymmässiga tillväxten.

kanska undersökningen visas att kvantitetselasticiteten för damskor är klart positiv. Om detta gäller även för Sverige skulle antalet par damskor över perioden ha ökat icke oväsentligt, vilket i så fall inneburit en motsvarande minskning på herrsidan.

Som vi tidigare anfört »nödvändighetssynpunkten» för förklaring av barnfamiljernas högre relativa konsumtion finner vi nu, att det kunde vara rimligt att tillägga det antagandet, att »nödvändigheten» i första hand är »kvantitet» och endast i andra hand »kvalitet»: barnfamiljernas i förhållande till andras lägre elasticitet skulle då väsentligen vara förklarad av deras större tonvikt på kvantitet. Vill vi föra denna tanke ett steg vidare — vilket dock kanske är mera än vad vårt material tål vid — kunde vi tolka vårt resultat för 1933 (dvs. en inkomstelasticitet på 0,45) såsom en uppskattning av kvantitetselasticiteten, och de högre värden som 1952 års undersökning ger såsom uttryck för en begynnande kvalitetsspridning.

Vi kan då summera: under perioden har för skogruppen huvudsakligen gjort sig gällande den rent kvantitativt betonade delen av konsumtionsbenägenheten, möjligen på så sätt att antal damskor per capita ökat och antal herrskor minskat. Att den kvalitativt betonade delen, vars närvaro vi spårar i tvärsnittsanalysen, icke kommit till uttryck kan bero av någon eller några av följande faktorer: att vårt tidsseriematerial är för onyanserat för att registrera en sådan effekt (närmast att misstänka är då att hänsyn till kvalitetsförändringar icke tagits i prisindex) — eller att denna konsumenternas benägenhet är en ny företeelse (jämförelsen mellan 1933 och 1952 kan ge visst belägg härför) — eller att den, om den väl har funnits latent, icke materialiserats exempelvis på grund av den höga priskänsligheten eller ett alltför hårt standardiserat sortiment.[6]

[6] En jämförelse mellan (a) detaljhandelspris och (b) fabrikantpris *per par* (svensk tillverkning plus import) för ifrågavarande period visar:

	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954
(a)	100	101	103	103	142	143	134	135
(b)	100	102	110	114	153	144	140	138

Utöver att Koreapristoppen helt naturligt kommer fram tidigare i fabrikantledet än i detaljistledet visar de båda prisserierna god samstämmighet. Tolkningen blir beroende av hur detaljhandelsmarginalen utvecklats.

Konfektionsvaror och trikåvaror

Huvuddelen av beklädnadsgruppen utgörs av textila varor, och härav är numera cirka 45 procent konfektion. Det har framgått av den inledande beskrivningen att konfektion och (i mindre grad) triká varit de grupper, som främst svarat för expansionen under perioden. Vår huvudsakliga fråga är då vilket samband denna expansion kan ha haft med den samtidigt inträffade inkomstökningen.

Ett nyanserat svar härpå hade krävt ett mera differentierat underlag av tidsserier för dessa varugrupper än vad våra material erbjuder. Sålunda har vi all anledning misstänka, att med stigande inkomst konsumtionsökningen blir annorlunda både till storlek och form för exempelvis underkläder (där den fysiska hållbarheten bör vara en dominerande konsumtionsbestämmande faktor) än för ytterplagg (där urval och användning starkt påverkas av sociala värderingar etc.). Icke heller skulle det överraska, om härvidlag bestämda skillnader funnes emellan dam- och herrbeklädnad såsom en effekt av bland annat modets centrala betydelse för den förra gruppen. Men varken de redovisningar som föreligger av de svenska budgetundersökningarna eller av våra tidsserier ger någon större möjlighet att föra analysen i sådana kategorier.

Totalgruppen *kläder* (som i huvudsak svarar emot våra båda huvudgrupper konfektion och triká) visar i såväl 1933 som 1952 års svenska budgetmaterial ett gott rätlinjigt samband med inkomsten, och vid båda tillfällena utgör inkomstelasticiteten cirka 1,25. Även av 1948 års budgetundersökning (som dock omfattade endast städer och tätorter) erhålls en total elasticitet om cirka 1,25. I denna senare undersökning kan vi också erhålla en uppfattning om trikågruppens läge: delgruppen »underkläder och strumpor» visar en elasticitet av 0,95 och övriga delar — dvs. konfektion och yttertriká — en elasticitet om cirka 1,40.

Ehuru vi funnit att våra budgetmaterial tämligen entydigt visar på en elasticitet om 1,25 för kläder, har de inledningsvis antydda synpunkterna om gruppens heterogenitet motiverat en mera differentierad undersökning. Några av resultaten från denna behandling av 1952 års budgetmaterial avseende totalgruppen kläder har sammanfattats i tabell 6: 2.

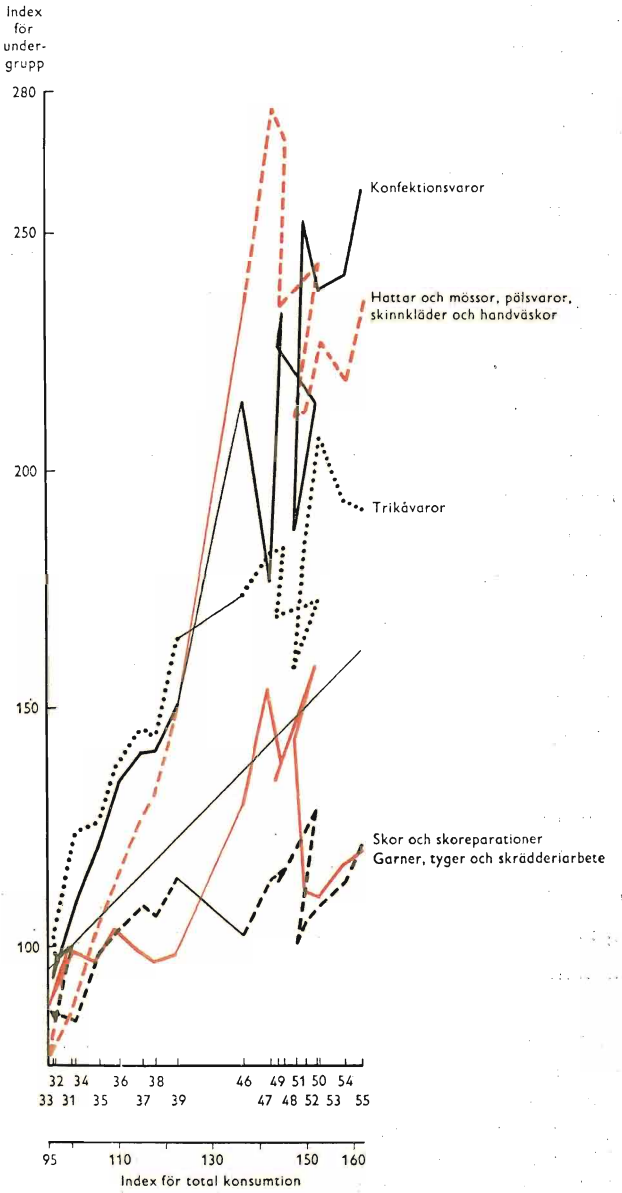
Tabell 6: 2. Utgifter för kläder och deras inkomstelasticitet i olika hushållstyper och bebyggelsetyper 1952

	Inkomstelasticitet cirka	Total konsumtionsutgift per capita kronor	Utgifter för kläder	
			kronor per capita	procent
Hushållstyp				
Ensamstående	1,9	4 770	446	*9,4*
Man och hustru	1,2	4 660	388	*8,3*
Man och hustru med barn	1,0	2 850	264	*9,3*
Blandade hushåll	1,2	3 470	388	*11,2*
Bebyggelsetyp				
Stockholm, Göteborg, Malmö	1,4	4 600	397	*8,6*
Övriga tätorter	1,3	3 360	332	*9,9*
Landsbygd	1,6	2 810	302	*10,7*

På samma sätt som vi tidigare funnit beträffande skor, finner vi nu beträffande kläder, att olika hushållstyper visar väsentligen olika inkomstelasticitet, medan skillnaden mellan tätorter och landsbygd är mindre utpräglad. Å ena sidan ligger barnfamiljer för vilka utgifterna för kläder tycks stiga proportionellt med inkomsten, å andra sidan ensamstående med en tillväxt som är nära dubbelt så stark – men båda visar genomsnittligt trots inkomstskillnaden samma andel i totalbudgeten. Det kan tilläggas – vilket icke framgår av tabellen – att inom var och en av redovisade konsumentgrupper ingen egentlig skillnad beträffande elasticiteten framträder för åldersgrupper under respektive över 45 år. Vi kan också notera, att vid en lokal uppdelning de tre områdena alla visar värden högre än den totala elasticiteten; en skiktningseffekt skulle således föreligga och den rena elasticiteten med hänsyn härtill vara högre än 1,25.

Ännu i ett avseende kan budgetundersökningen bidra till en mera nyanserad bild: skillnaden mellan grupper av varor är betydande. För tyngre konfektionsartiklar, såsom kostymer, dräkter och kappor antyds elasticiteter om 1,8 à 2,0 och för lättare damkonfektion, såsom klänningar och blusar, något högre. Men för skjortor och strumpor erhålls så låga

Diagram 6: e. Beklädnad. Volymindex för undergrupper jämförd med volymindex för total konsumtion 1931–55, per capita, 1931 = 100

värden som 0,6 à 0,8. Där uppdelning kunnat göras mellan herr- och damartiklar, visar de senare genomgående högre värden; exempelvis framstår herrunderkläder som i det närmaste oelastiska medan för damunderkläder erhålls ett värde av över 1,5.[7]

Mot denna bakgrund skall vi återuppta diskussionen av våra tidsserier.

Som framgår av diagram 6: e visar konfektion ett mycket rätlinjigt samband med inkomsten. En beräkning för perioden 1931—39 och 1948—55 lämnar till resultat en inkomstelasticitet om 1,90 och priselasticitet om — 0,40. Medtas även krigsåren erhålls obetydligt högre värden. I båda fallen ges en tillfredsställande förklaring (R = 0,99 resp. 0,98).

Även trikågruppen visar en volymutveckling som nära sammanfaller med inkomstutvecklingen. Men för denna grupp är utvecklingen icke likformig över hela perioden: 1930-talet visar en stegringstakt likartad konfektions, men under efterkrigstiden tycks denna ha minskats. För denna grupp ger motsvarande beräkningar en inkomstelasticitet på 1,08 och en priselasticitet på — 0,29, och inkluderas krigsåren erhålls obetydligt högre inkomstelasticitet och priselasticitet noll; de förklaringar som erhålls är dock mindre tillfredsställande (R = 0,95 resp. 0,94).

Resultaten beträffande priselasticiteten skall här kommenteras endast därmed, att de är lägre än vad som vanligen brukar förutsättas beträffande textilvaror. De i appendix 2 angivna medelfelen visar på den statistiskt betingade osäkerheten, vartill ytterligare kommer den brist på precision som måste gälla för våra pris- och volymserier. Att priskänsligheten för trikåvaror verkligen skulle vara låg kan eljes väl sammanställas med det förhållandet, att gruppen är dominerad av »nödvändighetsvaror» (underkläder och strumpor) i relativt lågt prisläge, vilka såsom vår budgetanalys antyder också har låg inkomstkänslighet.

---

[7] En *norsk* budgetundersökning för 1951/52 visar en inkomstelasticitet för kläder = 1,34, för kostymer och dräkter = 1,75 och för överrockar och kappor 2,05 (Statistiske meldinger 1955: 2). I en *engelsk* undersökning avseende 1937/39 ges en specificering av klädesutgifterna avseende män, kvinnor och barn; inkomstelasticiteten var för arbetarhushåll: 0,81, 1,04 respektive 1,45 och för medelklasshushåll: 1,27, 1,35 respektive 1,74 (*S. J. Prais and H. S. Houthakker:* The Analysis of Family Budgets, Cambridge 1955). Det *amerikanska* budgetmaterialet för 1935/36 visar följande elasticiteter: rockar 1,28, klänningar 1,23, underkläder 1,04, kostymer och byxor 1,04, skjortor 0,92 och strumpor 0,82 (enligt *R. Mack* a. a.).

Vad inkomstelasticiteten beträffar kan vi dock icke lämna frågan med att vi tillfredsställande kan »förklara» utvecklingen under perioden med hänvisning till enbart inkomst och pris. En varning härom är också de skillnader tidsserierna visar gentemot budgetmaterialet, vilka tyder på att faktorer av dynamisk natur varit verksamma.

Vi har tidigare benämnt konfektion och trikå »nya» varor, och de är nya i det avseendet, att konsumenten kan i marknaden direkt erhålla konsumtionsfärdiga artiklar. Man köper icke längre garner för att själv sticka strumpor eller ylletyg för att gå med detta till skräddaren. (Krigsåren kan ur dessa synpunkter ses såsom ett recidiv i tidigare beklädnadsvanor.) Slutbearbetningen, som tidigare helt utfördes i hemmet eller i hantverksmässig skala, har i allt större utsträckning framflyttats före detaljistledet. Denna tendens, som icke är unik för beklädnadsgruppen, kan betecknas som en sista fas av den industrialiseringsprocess, som överfört hemarbetet till industrin. Från efterfrågesidan är denna betingad av kända faktorer såsom ökade löner för hantverkare och hemhjälp och med ökad inkomst allt högre värdering av husmoderns fritid.

Denna utvecklingslinje är för beklädnadsgruppen icke heller ny – tvärt om närmar den sig snabbt sin slutpunkt. Vad beträffar trikå (främst underkläder och strumpor) kan den mera kvantitativa delen av expansionen betraktas som avslutad under 1930-talet.

Men som framgår av nedanstående per capita-tal för några konfektionsartiklar, visar dessa en stark ökning i antal plagg under både 1930-talet och efterkrigstiden. Vi kan också notera en olikhet mellan herr- och damvaror (ehuru de här givna siffrorna överbetonar detta): utvecklingen på herrsidan, som började tidigast, har avmattats under efterkrigstiden

Tabell 6: 3. Antal trikåplagg i par per capita 1936/38–55

	1936/38	1946	1950	1954	1955
Underkläder	4,4	2,8	3,6	3,9	3,5
därav bomull	3,2	1,8	2,7	2,5	2,2
silke (rayon och nylon)	1,0	0,8	0,8	1,1	0,9
Strumpor	5,6	5,9	6,4	4,7	4,5

Tabell 6:4. Herr- och damkonfektion, antal plagg per man (kvinna) 1931–55

	1931	1939	1946	1950	1954	1955
Herr: överrockar	0,12	0,20	0,24	0,23	0,22	0,23
kostymer	0,19	0,45	0,35	0,50	0,40	0,38
udda kavajer	0,04	0,15	0,26	0,20	0,35	0,35
Dam: kappor	0,11	0,22	0,33	0,49	0,42	0,44
dräkter	0,00	0,05	0,05	0,12	0,18	0,18
klänningar	0,10	0,29	0,41	0,59	0,70	0,65

men ersatts av en stark expansion på damsidan, vilket senare särskilt gäller den lättare konfektionen.

Det är således uppenbart att ökningen under 1930-talet till stor del var rent kvantitativ — en ökning i antal plagg. Efterkrigsutvecklingen tycks dock i högre grad ligga på den »kvalitativa» sidan — volymen växer snabbare än antal konsumerade plagg. Det kan ligga nära till hands att se detta såsom en indikation på att introduktionsskedet för dessa »nya» varor är avslutat, och att expansionen passerat sitt mera extensiva stadium. Denna tolkning skulle då närmast gälla den tyngre konfektionen, främst herrkonfektion, och beträffande trikå underkläder och strumpor. Tydligt är emellertid att den lättare dam- och barnkonfektionen (och även yttertrikå) under efterkrigstiden ingått i ett expansivt skede.

Ett närliggande exempel på sådan kvalitativ omvandling är konsumtionen av damstrumpor. »Silkestrumpor», ursprungligen av natursilke och sedan alltmera av rayonsilke, visade under 1930-talet och kriget en fortgående kvantitativ ökning — en helt normal introduktionscykel för en vara som från lyxvarustadiet sprider sig till allt större köparkategorier. Efter kriget introducerades nylonstrumporna, först såsom import från USA och närmast på den »svarta» marknaden. På mindre än tre år hade praktiskt taget hela konsumtionen övergått till nylon. Den billiga rayonråvaran hade ersatts av betydligt dyrare nylon, och denna i sin tur gjorde det möjligt att framställa ändå tunnare strumpor än tidigare. Silkestrumpor var redan en allmän förbrukningsartikel, den för strumptillverkningen erforderliga maskinutrustningen fanns, och enda återhållande faktor var att tillverkningen av råmaterialet nylon fordrade omfattande nyinvesteringar.

Den antydda kvalitetsändringen har dock gått fram längs ett flertal vägar. Det har på råvarusidan tillkommit nya fibrer, först rayon och sedan nylon med hela familjer av andra helsyntetiska fibrer. Och man kan notera att (räknat i fiber*vikt* per capita) av den svenska textilkonsumtionens ökning från cirka 7,5 kg i början av 1930-talet till knappt 11 kg på 1950-talet större delen eller icke mindre än 2,5 kg fallit på dessa nya fibrer. Vad ovan sagts om damstrumpor är en del i denna bild. Introduktionen av de nya fibrerna har berört många andra varuområden. Kanske var det först konsumtionen av bomullsvaror som påverkades. Konfektionens fodervaror har helt blivit rayonsilke, bomullsunderkläder i stor utsträckning rayon eller nylon, och bomullsskjortan kompletteras nu av dyrare nylonskjortor och billigare rayonskjortor. På yllesidan har fiberkonkurrensen delvis fått en annan form: de nya fibrerna används i stor utsträckning som inblandning tillsammans med ull. Men betydande varuområden har förlorats till lättare fibrer som rayon och även bomull. Också här måste vi se att introduktionsperioden förkortats därav, att omläggningen i allmänhet icke fordrade någon helt ny kapacitet i textilindustrin, och att takten mera bestämdes av tillgång på fibrer än av efterfrågans tröghet (nylonskjortor är ännu en svåråtkomlig artikel i många länder).

Vid sidan härav (och endast delvis betingad av de nya fibrernas möjligheter) har skett en förskjutning emot lättare varor: tunga kardgarnsvaror har ersatts av lättare, men dyrare kamgarn, de kraftiga vinterunderkläderna med lättare året-runt-plagg. Slutligen har i ett flertal andra avseenden en övergång skett emot varor av högre manufaktureringsgrad: specialbehandlingar emot exempelvis krympning och skrynkling och, kanske främst, ökad modelldifferentiering vid konfektioneringen. Och i denna senare utveckling ser vi de gamla fibrernas motoffensiv. De nya fibrernas främsta konkurrensfördelar var icke priset utan det minskade arbetet för tvätt och vård: strumpstoppningen har nästan försvunnit och blusar och skjortor behöver icke strykas. Genom nya beredningsmetoder söker man nu inarbeta även dessa fördelar i de gamla produkterna. Vi finner således denna kvalitativa utveckling vara en direkt fortsättning på den kvantitativa: konfektioneringen var en avlastning av husmoderns

tillverkningsarbete, de nya egenskaperna hos den marknadsförda varan en avlastning av hennes arbete med vård och underhåll.

Garner och tyger

Denna grupp är sammanförd av delgrupperna *garner* (huvudsakligen för hemstickning), *tyger* (vad som säljs i detaljhandeln som metervaror) och *skrädderiarbete* (huvudsakligen arbetslön; tyg- och behörskostnader ingår i föregående). Gruppen bör rimligen starkt ha påverkats av den ovan beskrivna utvecklingen av konfektion och trikå. Så sent som i början av detta sekel svarade varor och tjänster redovisade i denna grupp för den övervägande delen av den totala textilkonsumtionen för beklädnadsändamål. Detta återspeglas exempelvis i tabell 6: 5 rörande arbetarantalet i olika textila branscher.

Av budgetundersökningarna finner vi för denna grupp inkomstelasticiteter om 0,55 (1933) och 0,60 (1952). Att döma enbart därav skulle vi väntat volymökning i en takt som var ungefär hälften av inkomstökningens. Men vår tidsserie visar i stället att inkomstökningen mellan 1931 och 1939 motsvarades av en volymminskning, och att under efterkrigstiden — frånsett »Koreatoppen» 1951—52 — det inträffat en minskning snarare än en ökning. Inverkan av den fortgående konfektionsexpansionen är uppenbar och har åstadkommit att en förväntad volymökning i stort sett uteblivit.

Mera svårförklarlig är den starka ökningen av garn- och tygkonsumtionen omedelbart efter kriget. Vi visade ovan att konfektions- och trikåkonsumtionen dessa år låg över sin »normala» nivå och fann detta rim-

Tabell 6: 5. Antal arbetare i olika textila industrier 1914, 1933 och 1953

	1914	1933	1953
Egentlig textilindustri (spinning och vävning huvudsakligen av ull och bomull)	30 400	34 100	36 200
Trikåindustri	4 100	8 300	9 700
Konfektionsindustri	7 300	16 300	38 600

ligt såsom garderobspåfyllnad efter krigstidens nedslitning. Att denna köpvilja kom att i hög grad riktas emot garner och tyger kan tänkas sammanhänga därmed, att den icke tillräckligt snabbt kunde mötas av tillgänglig kapacitet inom trikå- och konfektionsindustrierna, medan tillgången på garner och tyger — såsom mera lättrörliga halvfabrikat med outnyttjad produktionskapacitet — snabbare kunde anpassas därtill. För detta talar förhållandet att importruschen både 1947 (som ledde till importreglering) och 1951 (som ledde till »textilkrisen») var påtagligt koncentrerad till just dessa varor.[8]

Tygkonsumtionens direkta samband med konfektionens ökning visar sig även däri, att yllevävnader för beklädnad numera utgör en obetydlig del av detaljhandelns metervaruförsäljning. Huvudsakligen består denna av de lättare tygerna av bomull och rayon, dvs. varuområden som konfektionsindustrin ännu icke täcker. Gruppens kvantitativa minskning har således träffat olika varuområden olika hårt, och sådana områden som mindre berörts av konfektioneringen bör rent av ha ökat. Det kan tilläggas att den delpost som avser skrädderiarbete under 1950-talet minskat starkt volymmässigt (med 30 procent) och att denna utveckling gått parallellt med en betydande höjning av postens relativa pris med (25 procent). Parallellt härmed bör även för dessa grupper den tidigare berörda kvalitetsökningen pågått. Den av vår volymserie visade utvecklingen är då att tolka såsom *netto*effekten av minskning i »kvantitet» och ökning i »kvalitet». Och den högre nivån under hela efterkrigstiden skulle då närmast vara en kvalitetseffekt.

En mera formell behandling lämnar för denna grupp föga utbyte: »förklaringen» blir dålig, och den nämnda nivåförskjutningen mellan för- och efterkrigstiden blir utslagsgivande för beräkningens resultat.

Övriga beklädnadsvaror

Denna grupp saknar i hög grad enhetlighet: *hattar och mössor* samt *handväskor* är konsumtionsteoretiskt tämligen fristående, medan *päls-*

[8] Under importregleringen 1947—49 uppehölls en kvotering mellan metervaror för handeln och tygtilldelning till konfektionsindustrin på basis 1: 1.

Tabell 6:6. Volymökningar per capita för undergrupper i övriga beklädnadsvaror 1936-38 och 1953-55

	Index: 1935 = 100		Förändring procent	Inkomstelasticitet*
	1936–38	1953–55		
Inkomst	108	149	+ *38*	
Volym				
hattar och mössor	109	165	+ *51*	1,2
pälsvaror	169	372	+ *120*	2,3
skinnkläder	107	205	+ *92*	1,9
handväskor	138	286	+ *107*	2,0
totalt	121	222	+ *83*	1,8

* Uppskattad med grafisk metod.

varor och *skinnkläder* står i substitutionsförhållande till de textila ytterplaggen.

För alla mindre delgrupper utom hattar och mössor visar våra tidsserier volymökningar något överstigande den som visats för konfektionsgruppen; detta tyder på en inkomstelasticitet omkring 2. En jämförelse mellan förkrigstiden och senaste år ges i tabell 6: 6.

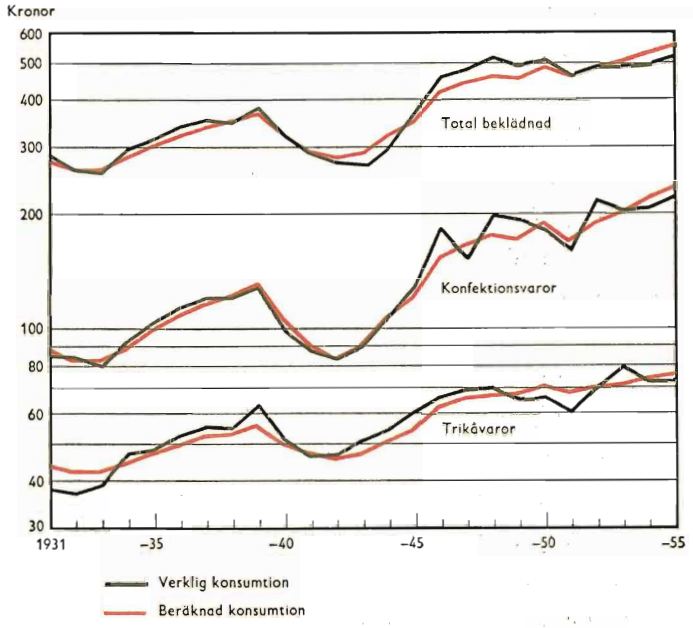
Det kan vara värt att notera, att gruppen hattar och mössor, som visat lägsta tillväxthastigheten, också är den grupp, vars relativa pris fallit starkast under perioden. Rimligen måste en del av volymökningen betraktas som en priseffekt, och följaktligen är den angivna elasticiteten överskattad. Pälsvaror och skinnkläder visar värden som nära sammanfaller med dem som erhållits för konkurrerande textila ytterplagg.

Den framtida beklädnadskonsumtionen

En bedömning av den kommande utvecklingen måste alltid mer eller mindre grundas på erfarenheter av det förflutna. Våra »erfarenheter» av beklädnadskonsumtionens utveckling är den analys, som redovisats i föregående avsnitt. Om vi där erhållit tämligen intima samband mellan konsumtionsutveckling, inkomst och priser och icke har särskilda skäl att vänta ett avbrott däri (exempelvis genom att väsentliga faktorer som verkat under basperioden upphör att verka under prognosperioden) finner vi det berättigat att grunda en bedömning på detta samband.

Diagram 6: f. Verklig och beräknad konsumtion av beklädnad 1931–55 per capita i 1955 års priser

Enkellogaritmisk skala

Ramen för och begränsningen i den »prognos», som detta arbete utmynnar i, har klarlagts på annan plats. Här skall därför endast upprepas de speciella förutsättningarna: bedömningen siktar över en tioårsperiod och utförs under *antagande* av en total konsumtionsökning per capita om 2 respektive 3 procent årligen.

Bedömningen fordrar också ett *antagande* om den framtida relativa prisutvecklingen. Ett sådant är naturligtvis ännu vanskligare att göra än beträffande inkomstutvecklingen. Om det senare kan alltid sägas — eftersom vi dock känner oss ganska säkra om fortsatta allmänna framsteg — att om den förutsatta inkomstökningen icke inträffar 1965, den bör inträffa ett antal år tidigare eller senare, och att vår prognos då gäller för denna tidpunkt. Någon liknande övertygelse om att en antagen prisutveckling »måste» komma att infrias kan vi icke ha, och allra minst att den kommer att vara uppfylld just samtidigt med inkomstantagandet. Då

vi för vår framräkning väljer antagandet om ett med 10 procent sänkt relativt prisläge, är detta naturligtvis icke godtyckligt men dock helt subjektivt. Valet har gjorts på följande grunder. Som närmare motiveras i respektive kapitel antas för vissa livsmedel och tjänster en fortsatt relativ prisstegring och för bostad ett avbrott i hittillsvarande relativa prissänkning. Detta innebär, även vid oförändrad prisnivå för beklädnadsvaror, en viss relativ prissänkning för dessa. *En* på prisnivån för beklädnad verkande faktor är världsprisnivån för råvarorna, och i varje fall beträffande de nya fibrerna är här en relativ prissänkning sannolik. Och slutligen, prisnivån för *hela* gruppen kan komma att sjunka, även om priserna på varje enskild vara blir oförändrade; detta genom att konsumtionens sammansättning förändras. Det är den totala effekten av dessa faktorer som *antagits* medföra en tioprocentig relativ prissänkning, vilket kan förefalla vara mycket men dock icke är mera än knappt hälften av den sänkning som inträffat sedan 1949–50.

Vi har för prognosen möjlighet att tekniskt framgå två vägar: att behandla beklädnadsposten såsom ett kollektiv och framräkna den totala volymen med hjälp av det relativt entydiga inkomstsamband vi funnit; *och* att behandla var och en av våra delgrupper för sig, och därefter summera delarna till en uppskattning av den totala beklädnadsvolymen.

Vi skall till en början välja den *första* av dessa vägar för en mera grov mekanisk framskrivning enligt de inkomst- och priselasticiteter vi erhöll vid analysen av den totala beklädnadsgruppen. Sålunda har här den erhållna priselasticiteten om $-0{,}27$ använts. I valet mellan den »dynamiska» inkomstelasticiteten om 1,39 och den »statiska» om 1,10 väljer vi då det samband, som framgått av våra tidsserier och detta sker emedan vi funnit att dynamiska krafter har varit och är verksamma inom varuområdet. Vårt prognosresultat bygger då på förutsättningen att den strukturella omvandlingen inom varuområdet och inom befolkningen fortsätter i oförändrad takt under perioden. (Beträffande åldersfördelningen *vet* vi att detta icke blir fallet.) Som framgått av den föregående analysen är det endast för några varuområden (såsom trikå) vi kunnat notera en avmattning. Dock torde vi härigenom ha infört ett element av överskattning i denna prognosdel. Denna beräkning leder till upp-

skattningen att beklädnadskonsumtionen fram till 1965 skulle uppgå till 5,1 respektive 5,8 miljarder (emot nuvarande 3,8) och därmed utgöra 14,8 respektive 15,4 procent av den totala konsumtionen.

Vi skall nu i stället välja den *andra* vägen och då grupp för grupp granska resultaten av våra analyser och införa sådana modifierande antaganden, som ger denna prognosdel en mera försiktig karaktär.

Betraktar vi då först *konfektionsgruppen,* som utgör inemot hälften av hela beklädnadsposten, kan vi som en fördel notera att sambandet mellan volym och inkomst varit mycket gott under hela vår studieperiod (inklusive krigs- och efterkrigstiden). Detta inger visst förtroende till den beräknade elasticiteten om 1,90; någon avmattning har heller icke antytts. Den just nu pågående starka expansionen på dam- och barnklädesområdet ger oss anledning vänta fortsatt »överelasticitet» ännu någon tid. Men vad som anförts om att flera varuområden redan är »färdigkonfektionerade» kan medföra att denna kommer att minskas. Vi har här antagit att differensen mellan tidsseriens och budgetmaterialets elasticiteter kommer att minskas till hälften och alltså räknat med en inkomstelasticitet om 1,65. Även under dessa förutsättningar skulle konfektionsgruppen ytterligare öka sin relativa andel av beklädnadsgruppen; av den totala konsumtionen skulle den komma att utgöra 6,5 respektive 7,0 procent — att jämföra med nuvarande 5,8 procent och knappt 4 procent i början av 1930-talet.

För nästa grupp i storlek — *trikåvaror* — kan vi icke stödja oss på en lika otvetydig utveckling. Efter 1930-talets slut har elasticiteten fallit, vilket tolkats så, att den dynamiska påverkan av industrialiseringsprocessen bortfallit. Vi har därför i denna beräkning använt det värde som erhållits ur budgetmaterialet, dvs. 0,90 i stället för tidsserieanalysens 1,08 i kombination med priselasticiteten — 0,29. I enlighet härmed skulle trikåkonsumtionen växa i nära anslutning till inkomsten och bibehålla sin andel om 1,9 procent av totalkonsumtionen.

Det svagaste underlaget för prognos har vi beträffande gruppen *garner och tyger.* Det är uppenbart att denna grupp starkt påverkas av den skisserade utvecklingen av konfektions- och trikågrupperna, och slutsatsen om en fortsatt kvantitativ minskning av gruppen syns berättigad. Men

denna minskning kommer av allt att döma att motverkas av en fortlöpande kvalitetsförskjutning, som berör den kvarvarande delen. Att konfektionstillverkning av lättare plagg expanderar talar för minskning av metervarugruppen. Men hemstickning och hemsömnad kommer icke att upphöra (försäljningen av elsymaskiner är ännu hög), och någon del av konsumenterna kommer att betala för skräddarsytt. Nu tillgängligt material ger knappast underlag för bedömning av vilka av dessa tendenser som kommer att överväga. I detta läge har vi antagit oförändrad volym, vilket med prisantagandet för garner och tyger skulle ge en utgiftsminskning med 7—8 procent och en minskning av utgiftsandelen från 2,4 procent till 1,8 respektive 1,6 procent.

Även för *skogruppen* står efter vår analys valet tämligen öppet beträffande framtidsbedömningen. Här är det icke substitutionspåverkan som bekymrar utan brottet i utvecklingen under efterkrigstiden jämfört med 1930-talet. Vi har i analysen icke kunnat annat än spekulera över anledningen och antytt sannolikheten av en elasticitet av 0,6 à 0,8 i fortsättningen. Men med hänsyn till att någon egentlig volymökning under efterkrigstiden icke visat sig förrän under de två senaste åren, väljer vi det lägre värde (en inkomstelasticitet på 0,41) som framgått av vår tidsserieanalys. För denna grupp har med hänsyn till dess avvikande prisutveckling antagandet om ändring i det relativa prisläget frångåtts. Vi erhåller då en ökning av skokonsumtionen med 10—15 procent, vilket dock innebär en fortsatt minskning i utgiftsandelen: 1931 var denna 3,1 procent, hade 1955 sjunkit till 2,1 procent och skulle 1965 ha sjunkit ytterligare till 1,7 à 1,8 procent.

Vad slutligen angår den sista av delgrupperna, *övriga beklädnadsvaror,* måste den här på grund av sin heterogenitet behandlas något summariskt: en framskrivning har skett med hjälp av en ungefärlig elasticitet av 1,8 och under antagandet av oförändrade relativa priser. I tabell 6: 7 har de alternativa beräkningarna sammanställts.

Det framgår att enligt båda prognosmetoderna beklädnadskonsumtionen skulle öka betydligt fram till 1965. Det första av dessa alternativ har betecknats som en mera automatisk framskrivning av tendenserna under vår studieperiod, de senaste 25 åren. I det andra har vissa av förutsätt-

Tabell 6:7. Prognos för konsumtionen av beklädnad från 1955 till 1965

	1955		1965		
	miljoner kronor	utgifts-andel i procent	miljoner kronor	volym-ökning i procent	utgifts-andel i procent
Inkomsten ökar med två procent per år					
Total beklädnad	**3 780**	*13,7*	**5 100**	*50*	*14,8*
Skor	570	*2,1*	630	11	*1,8*
Konfektionsvaror	1 600	*5,8*	2 250	56	*6,5*
Trikåvaror	530	*1,9*	660	38	*1,9*
Garner, tyger, skrädderi-arbete	670	*2,4*	620	3	*1,8*
Övriga beklädnadsvaror	410	*1,5*	650	62	*1,9*
Summa för delgrupper	**3 780**	*13,7*	**4 810**	*38*	*13,9*
Inkomsten ökar med tre procent per år					
Total beklädnad	**3 780**	*13,7*	**5 850**	*72*	*15,4*
Skor	570	*2,1*	660	15	*1,7*
Konfektionsvaror	1 600	*5,8*	2 650	84	*7,0*
Trikåvaror	530	*1,9*	720	51	*1,9*
Garner, tyger, skrädderi-arbete	670	*2,4*	620	3	*1,6*
Övriga beklädnadsvaror	410	*1,5*	780	93	*2,0*
Summa för delgrupper	**3 780**	*13,7*	**5 430**	*55*	*14,3*

ningarna förändrats i enlighet med analysens resultat. Enligt dessa förutsättningar skulle beklädnadsandelen 1965 komma att kvarligga på nuvarande nivå om cirka 14 procent, men en betydande omfördelning till förmån för konfektion inträffa. Mot bakgrunden av de senaste årens fallande utgiftsandel syns detta vara ett oväntat resultat. Vår tidigare analys har dock visat, att utgiftsandelens minskning på 1950-talet hade sin grund mindre i volymminskning och huvudsakligen i en kraftig relativ prissänkning under dessa år.

KAPITEL 7

HEMUTRUSTNING

Huvudgruppens omfattning

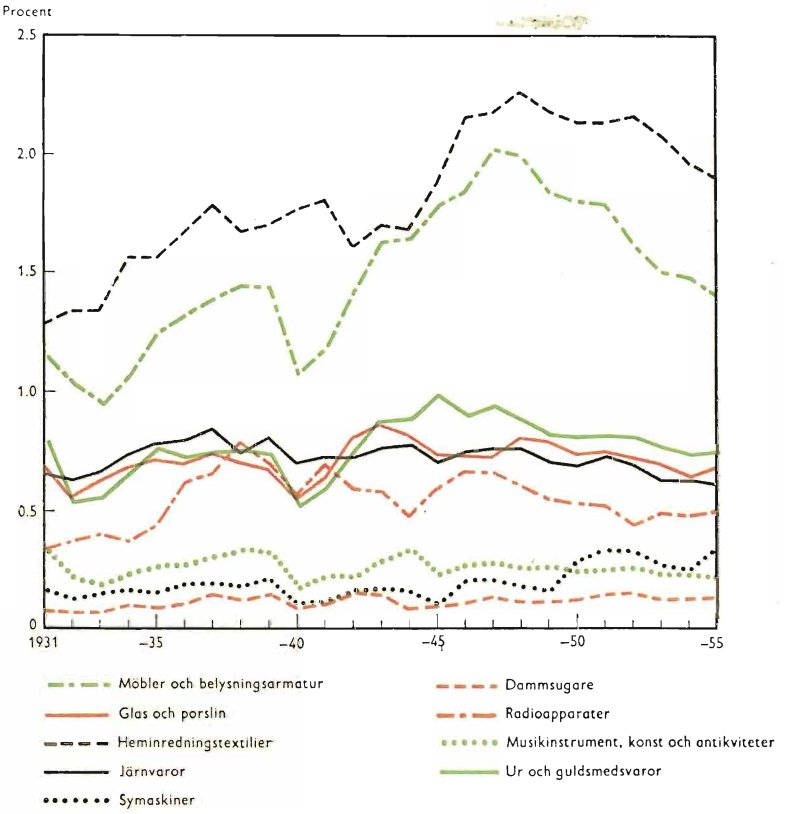
I gruppen hemutrustning har vi samlat en del varor som har två egenskaper gemensamma: att de används i hemmet och att de är varaktiga. Det bästa sättet att mera precist ange vilka varor som ingår är kanske att räkna upp de undergrupper som tillsammans bildar huvudgruppen.

Den största av dessa är *heminredningstextilierna,* som under de senaste åren svarat för nära 30 procent av hemutrustningsutgifterna. Hit räknas gardiner, dukar, handdukar, sängkläder, mattor och dylikt. Därnäst kommer *möbler och belysningsarmatur* med ungefär 20 procent. Till var och en av de tre undergrupperna *ur och guldsmedsvaror,* järnvaror samt glas och porslin går cirka 10 procent. *Glas och porslin* omfattar endast glas, porslin och speglar. *Järnvarorna* utgör en mera omväxlande samling: knivar och kastruller, kött- och kaffekvarnar, saxar, stryk- och pressjärn samt disk- och tvättmaskiner av hushållstyp. Gruppens omfattning har bestämts av det statistiska materialets karaktär. De återstående undergrupperna är mindre och andelen av hemutrustningsutgifterna är 6–7 procent för *radioapparater,* 4–5 procent för *symaskiner,* 4 procent för *musikinstrument, konst och antikviteter* samt ungefär 2 procent för *dammsugare.*

Utvecklingen 1931–55

Om man ser på ett diagram eller en tabell över hemutrustningsvarornas andel av de totala konsumtionsutgifterna 1931–55 så möter man en våg-

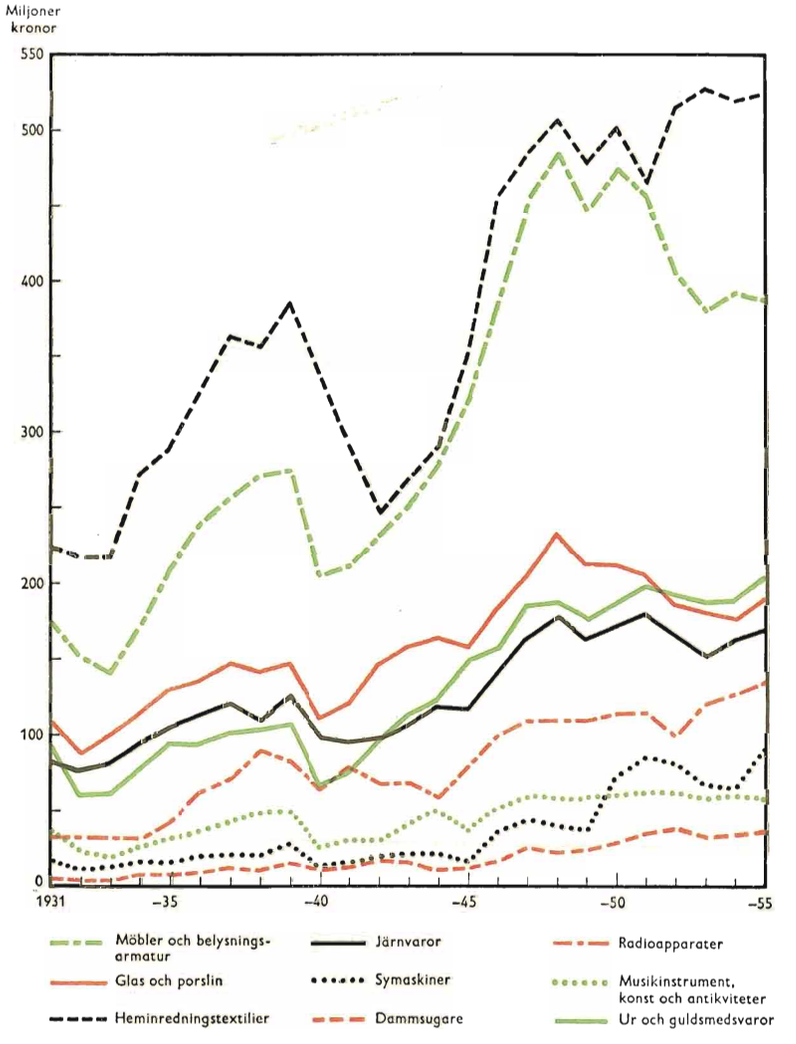
Diagram 7: a. Hemutrustning. Utgiftsandelar 1931–55

rörelse med två toppar och två, eller kanske tre vågdalar. Vågtopparna är lokaliserade till åren 1937–39 och 1946–48, medan vågdalarna ligger vid åren 1932–33 och 1940–41 (diagram 1: b, tabell B: 0 i appendix 1). Det är också möjligt att 1954–55 utgör ett bottenläge från vilket andelen kommer att stiga. Utgiftsandelens tendens på något längre sikt förefaller att vara stigande: vågdalen 1940 låg högre än bottenläget 1932–33 och om 1954–55 utgör ett minimum så ligger detta högre än 1940 och föga lägre än toppsiffrorna från 1937–39.

Samma huvuddrag, givetvis i kombination med individuella oregelbundenheter, återfinns hos undergrupperna möbler, heminredningstextilier, ur och guldsmedsarbeten samt glas och porslin. För undergrupperna radioapparater, musikinstrument m. m. samt också järnvarorna

Diagram 7: b. Hemutrustning. Konsumtionsvolymen 1931–55 mätt i 1955 års priser

uppnåddes däremot de högsta utgiftsandelarna under perioden redan i slutet på 1930-talet. Fallet i utgiftsandelen efter 1948 går igen i alla undergrupper med undantag för symaskiner och dammsugare.

I genomsnitt har hemutrustningsvarornas priser utvecklats på samma sätt som priserna på samtliga konsumtionsvaror. Förändringarna i hemutrustningsgruppens utgiftsandel beror därför inte på prisförändringar

Tabell 7: 1. Hemutrustningsinköpens volymmässiga förändring (i procent) mellan valda år

Varugrupp	1931–55	1931–33	1931–39	1939–48	1948–55
Hemutrustning	**+132**	**−15**	**+ 58**	**+49**	**− 2**
Möbler	+123	−19	+ 58	+76	− 20
Glas och porslin	+ 74	−10	+ 35	+60	− 19
Heminredningstextilier	+134	− 2	+ 72	+32	+ 4
Järnvaror	+104	− 5	+ 51	+42	− 5
Symaskiner	+426	− 5	+ 66	+45	+120
Dammsugare	+521	−19	+162	+52	+ 56
Radioapparater	+314	± 0	+153	+33	+ 23
Musikinstrument m.m.	+ 60	−47	+ 35	+20	− 1
Ur och guldsmedsvaror	+120	−34	+ 15	+76	+ 9
Total konsumtion	+ 92	− 2	+ 27	+29	+ 18

utan på olikheter mellan dess volymutveckling under perioden och den totala konsumtionsvolymens utveckling. Detta gäller som sagt för hemutrustningsgruppen som helhet. Några av undergrupperna visar däremot en prisutveckling som avviker starkt från konsumtionsvarornas i genomsnitt. Heminredningstextilier visar en starkare prisstegring över perioden som helhet, symaskiner en svagare, medan radiomottagare och dammsugare hör till de konsumtionsvaror vilkas priser stigit minst (tabell D: IV i appendix 1).

Hemutrustningsvarornas konsumtionsvolym steg från 1931 till 1955 med 132 procent, avsevärt mera än den totala konsumtionsvolymen som steg med 92 procent (diagram 1: c, tabell 7: 1, tabell C: 0 i appendix 1).

Möbler, heminredningstextilier samt ur och guldsmedsvaror ansluter sig med avseende på volymens ökning över perioden som helhet nära till huvudgruppen. Avsevärt högre ligger dammsugare, symaskiner och radioapparater; avsevärt lägre järnvaror, glas och porslin samt musikinstrument, konst och antikviteter. De båda sista är de enda grupper av hemutrustningsvaror vilkas volym stigit relativt mindre än den totala konsumtionsvolymen.

1930-talets konjunktursvängningar ger oss en annan intressant erfarenhet. Hemutrustningsinköpen föll starkare än genomsnittligt under konjunkturnedgången från 1931 till 1933 men steg i gengäld mycket starkare

än genomsnittet under uppsvingsperioden 1933—39. Denna stora konjunkturkänslighet syns vara karakteristisk, om än i skiftande grad, för alla undergrupperna. Hemutrustningsvarornas expansion över hela 1930-talet var exceptionellt stor. Från 1931 till toppåret 1939 steg den totala konsumtionsvolymen med cirka 27 procent. Hemutrustningsköpen steg relativt sett mer än dubbelt så mycket, 58 procent. Allra mest iögonenfallande är försäljningsökningen för de nyintroducerade varorna dammsugare och radiomottagare, men tyngdpunkten i huvudgruppens ökning ligger hos de stora undergrupperna möbler och heminredningstextilier. Mellan 1939 och 1948 — nästa toppår för hemutrustningsvarornas del — steg den totala konsumtionsvolymen med 29 procent och hemutrustningsköpens volym med 49 procent med de olika undergrupperna ganska väl samlade kring denna genomsnittliga ökning. Efter 1948 fortsätter den totala konsumtionsvolymen att öka, ganska oregelbundet, med sammanlagt 18 procent fram till 1955. Hemutrustningsvarorna låg däremot 1955 volymmässigt på samma nivå som 1948, eller t. o. m. en smula lägre. Dammsugare, radiomottagare och speciellt symaskiner visar dock en fortsatt kraftig expansion, medan en mera betydande nedgång återfinns hos möbler samt glas och porslin.

De tidsserier som nyss presenterats, främst volymserierna men också serierna över utgiftsandelarna, leder omedelbart till de problem som vi skall söka lösa. Det gäller att så gott sig göra låter förklara den hittillsvarande utvecklingen och att på grundval av denna förklaring diskutera den framtida utvecklingen.

Allra först företas en genomgång av de olika faktorer som kan tänkas påverka inköpen av hemutrustningsvaror: inkomsterna och deras förändringar, hushållsstrukturen, prisutvecklingen och introduktionen av nya varor. Sambandet mellan dessa faktorer och inköpen illustreras i de fall där detta är möjligt med statistiskt material, i de flesta fall hämtat från budgetundersökningar.

Därefter följer en analys av tidsserierna över volymutvecklingen 1931—55, varvid varje undergrupp behandlas för sig. Slutligen diskuteras den framtida utvecklingen och synpunkterna preciseras i en prognos över huvudgruppens och undergruppernas konsumtionsvärde 1965.

Konsumenternas vanor vid inköp av hemutrustningsvaror

Olikheter i hemutrustningsutgifterna mellan hushåll

När man ser på detaljerade uppgifter om ett antal hushålls inköp av hemutrustningsvaror under ett år är det en sak som man omedelbart observerar, nämligen de mycket stora variationerna i utgiftsbeloppen. Det finns t. o. m. gott om hushåll som inte alls gjort några utgifter för hemutrustningsvaror och än flera är det naturligtvis som inte har någon utgift i en viss undergrupp. I tabell 7: 2 visas andelen hushåll utan utgift i socialstyrelsens levnadskostnadsundersökning 1952.[1] Tabellen tjänar också till att introducera den gruppindelning som använts i vår bearbetning av denna undersökning och som icke fullständigt överensstämmer med den som används i presentationen av tidsserierna.

Men det är naturligtvis inte nog med att det finns många hushåll som inte har någon utgift alls. Bland de hushåll som redovisar utgifter varierar dessas storlek i hög grad och de nyss givna siffrorna över antalet hushåll utan utgift ger också en god bild av ordningen mellan grupperna med hänsyn till graden av variation i utgifterna. Givetvis kan man tänka sig att dessa variationer skulle kunna förklaras på ett tillfredsställande

Tabell 7: 2. Den procentuella andelen hushåll utan utgift för hemutrustning i socialstyrelsens levnadskostnadsundersökning 1952. (Totala antalet undersökta hushåll = 573)

Varugrupp	Andel hushåll i procent
Hemutrustning	**6,3**
Möbler	44,2
Glas och porslin	45,9
Heminredningstextilier	19,5
Järnvaror	18,3
Hushållsmaskiner	85,2
Radioapparater och musikinstrument	71,6
Ur och guldsmedsvaror	52,0

[1] En redogörelse för undersökningens resultat återfinns i Levnadskostnaderna år 1952, utgiven av socialstyrelsen, Sthlm 1956. De uppgifter som återges i detta kapitel är baserade på en specialbearbetning av undersökningens grundmaterial.

sätt. Det kunde t. ex. vara så att hushållen utan utgift och med små utgifter återfinns i lägre inkomstklasser, de med stora utgifter i högre inkomstklasser. Det visar sig emellertid att olika förklaringar av detta slag till variationerna mellan hushållens utgifter inte i något fall lämnar något tillfredsställande resultat. Även i varje inkomstklass är variationerna mycket stora. Om man t. ex. plockar ut hushåll som består av man, hustru och ett eller flera barn under 16 år i inkomstläget 8 000—9 000 så varierar hemutrustningsutgifterna mellan 50 kronor och 3 300 kronor och tendensen till en koncentration till intervallet 250—500 kronor är ganska svag.

Variationerna i hushållens utgifter är emellertid inte förvånande om vi tänker på varornas karaktär. Det är genomgående frågan om varaktiga varor som köps sällan. Hemutrustningsartiklarnas karaktär av »sällanköpsvaror» påverkar utgifterna för en varugrupp speciellt om den består av ett fåtal artiklar vilkas pris per enhet är högt. Men samma effekt kan nås om en undergrupp består av en mängd varaktiga varor med lågt enhetspris, nämligen i det fall att konsumenterna vanligen köper en komplett utrustning på en gång. Ofta förekommer naturligtvis dessa olika inköpstyper i samma undergrupp. Bland möbelutgifterna finns t. ex. små poster på 10—30 kronor, sannolikt en eller några få småartiklar, andra poster på 300—900 kronor, som ju kan vara en dyrbarare artikel eller en samling mindre möbler och slutligen stora poster på 2 000—3 000 kronor, som motsvarar en komplett möbelutrustning.

De stora variationerna i utgiftsstorleken som på detta sätt förklaras av varornas karaktär gör det mycket svårt att dra några slutsatser ur en budgetundersökning. Dessa svårigheter ligger emellertid på det praktiska planet och skulle kunna lösas genom att man studerade flera hushåll eller, kanske ännu bättre, samma hushåll över en längre period än ett år. Däremot har varaktigheten hos varorna i gruppen vissa konsekvenser för det sätt på vilket man kan söka förklara konsumtionen och som berörts tidigare i kapitel 2, där vi sökt infoga varaktiga varor i den allmänna konsumtionsteorin.[2]

---

[2] Se s. 44 ff.

Speciella drag i efterfrågan på varaktiga varor

Vad betyder en varas varaktighet för det sätt på vilket man kan analysera konsumenternas efterfrågan? Till att börja med kan man observera att konsumenternas inköp inte längre blir den enda storhet som det är intressant att förklara. Konsumenterna innehar ett lager, ett bestånd, av varor. Det kan på goda grunder hävdas att det, i princip, skulle vara enklare att finna samband mellan beståndets storlek eller värde å ena sidan och de vanliga förklaringsfaktorerna, t. ex. inkomsten, å den andra än mellan de löpande inköpen och förklaringsfaktorerna. Det skulle vara naturligt att finna att hushåll av ett visst slag i en viss inkomstklass anslår så mycket till livsmedel, så mycket till biobesök osv. men att de äger radiogrammofon, dammsugare och en möbelutrustning av en viss kvalitet och storlek. För de löpande inköpen av varaktiga varor skulle man däremot icke kunna finna samband av detta enkla slag men ett första steg i analysen skulle vara att särskilja ersättningsköp och nyinköp.

Den enklaste förklaring man kan tänka sig för ersättningsköpens del är att de är proportionella mot beståndet. Detta skulle t. ex. kunna vara fallet om en varas livslängd är absolut given och beståndet fördelar sig jämnt på olika åldrar. Då kommer ersättningsköpen under ett år att utgöra en given del av beståndet och om beståndets storlek bestäms av t. ex. hushållens inkomster, så kommer även ersättningsköpen att bestämmas av dessa. Men om förutsättningarna om given livslängd och jämn åldersfördelning inte är uppfyllda så gäller inte denna enkla regel. De flesta varaktiga varors livslängd är ju icke absolut fixerad av tekniska förhållanden, utan ersättningsköpen kan förskjutas i tiden alltefter konsumenternas bedömning av sin situation. Och om åldersfördelningen är ojämn på grund av att inköpen varierat under tidigare år så tenderar ersättningsköpen att variera enligt samma mönster.

Nyinköpen, däremot, svarar mot förändringar i beståndet. Om t. ex. i en grupp hushåll alla med större inkomst än säg, 10 000 kronor, har dammsugare, och inga med lägre inkomst äger en, så bestäms beståndet av antalet hushåll över denna inkomstgräns och detsamma gäller, med de reservationer vi gjort ovan, för ersättningsköpen. Nyinköpen bestäms å sin sida uppenbarligen av ökningen av antalet hushåll över inkomst-

gränsen; antalet nyinköp under ett år blir lika med antalet hushåll som under året stiger över strecket 10 000 kronor. Så enkelt är det ju aldrig i verkligheten, men vi kanske ändå kan dra en slutsats av följande slag. Om beståndet, och ersättningsköpen, beror på en viss faktor, t. ex. hushållens inkomster, så tenderar nyinköpens storlek att bestämmas av förändringar i denna faktor, i vårt fall av förändringar i hushållens inkomster.

I vilket fall syns det var en lämplig regel att diskutera ersättningsköp och nyinköp skilda från varandra, eller, vilket i stort sett är samma sak, att rikta uppmärksamheten även mot beståndet och dess förändringar. I praktiken är det, tyvärr, sällan möjligt att följa detta råd, men vi skall ändock så långt det går söka ta hänsyn till de sammanhang som just skisserats i den följande mera systematiska genomgången av faktorer som påverkar inköpen av hemutrustningsvaror.

Hemutrustningsutgifter och inkomst

I de tidigare kapitlen har vi sett att man ofta kan finna ett samband mellan konsumtionen av en vara eller en varugrupp å den ena sidan och inkomst eller total konsumtionsutgift å den andra, dels i tidsserierna över den totala konsumtionen i landet och dels i undersökningar över en grupp hushållsutgifter över ett år. Men vi har också sett att det samband som kan erhållas ur budgetundersökningar ofta är ganska annorlunda än det som ges av tidsserierna: ett typiskt exempel var konfektionsposten i beklädnadsgruppen. En sådan skillnad medför emellertid inte nödvändigtvis att en analys av hushållsundersökningarnas resultat behöver vara ointressant för förklaringen av utvecklingen över tiden. I bästa fall kan man komma till resultatet att sambandet från budgetundersökningarna ger en bättre uppskattning av vad inkomsten i och för sig betyder för konsumtionen. Skillnaden i förhållande till sambanden i tidsserierna skulle då bero på förändringar i konsumtionsvanorna som utvecklats över tiden i samma riktning som inkomsterna och som icke kunnat särskiljas i tidsserieanalysen.

I vårt fall försvåras emellertid behandlingen av budgetundersökningarnas material i hög grad av de stora oregelbundna variationer i hemutrustningsutgifterna som kommenterades ovan och som tolkades som ett

utslag av att gruppen består av varaktiga konsumtionsvaror. Resultaten blir därför ytterst osäkra, vilket bland annat visar sig i att de förändras mycket starkt vid små förändringar i beräkningsmetoderna. Men i vad som avser 1952 års levnadskostnadsundersökning kan de sammanfattas på följande sätt.

Hemutrustningsgruppen som helhet har en inkomstelasticitet på ungefär 1,2. Bland undergrupperna visar några en hög och några en lägre känslighet för inkomstförändringar. Ur och guldsmedsvaror, radio och musikinstrument, möbler och hushållsmaskiner har elasticiteter på 1,7–1,5, medan glas och porslin, järnvaror och hushållstextilier ligger omkring eller under 1. Endast i fråga om en undergrupp har vi undersökt inkomstsambandet mera i detalj, nämligen för hushållstextilier. Det visar sig att stora skillnader finns mellan sängkläder, som förefaller helt okänsliga för inkomstförändringar, lakan och handdukar som syns ha en elasticitet under 1 och gardiner och mattor för vilka elasticiteten ligger relativt högt.

Vi skall senare undersöka vilka inkomstelasticiteter som erhålls i tidsserieanalysen och jämföra dem med resultaten i detta avsnitt. Men redan nu kan vi se tillbaka på volymserierna i inledningen till detta kapitel och se på den relativa volymökningen för hemutrustningsvaror och undergrupper. Man finner att de undergrupper som visar en större relativ volymökning över tiden än hemutrustningsvarorna som helhet i allmänhet är de som i detta avsnitt befunnits ha en inkomstelasticitet över genomsnittet och tvärtom. Men redan en grov jämförelse visar att någon mera exakt överensstämmelse mellan hushållsundersöknings- och tidsseriematerialet inte kan väntas.

Hemutrustningsutgifter och inkomstförändringar; inkomstnivå och bestånd

När vi diskuterade effekterna av hemutrustningsvarornas varaktighet kom vi till slutsatsen att vi kunde vänta oss ett samband mellan inkomstnivån hos hushållen och beståndet av sådana varor och att det också var sannolikt att de löpande hemutrustningsutgifternas nivå skulle va-

Tabell 7: 3. Antal hushåll och hemutrustningsutgifter i olika inkomstförändringsklasser enligt socialstyrelsens levnadskostnadsundersökning 1952

Inkomstförändring 1951–52 i procent	Antal hushåll	Hemutrustningsutgift kronor
under + 5	50	695
+ 5 till + 14	64	722
+ 15 till + 34	61	695
över + 35	18	968

riera med inkomstens förändringstakt. Det skulle vara det senare sambandet som kunde vara av intresse i analysen av tidsserierna.

Socialstyrelsens levnadskostnadsundersökning 1952 ger en möjlighet att pröva hypotesen att hushåll vars inkomster 1952 ligger väsentligt över 1951 års inkomster skulle ha större hemutrustningsutgifter än dem som visar en svagt stigande eller fallande inkomstutveckling mellan dessa år. Resultatet av en enkel jämförelse av hemutrustningsutgifterna i olika inkomstförändringsklasser redovisas i tabell 7: 3.[3]

Det är ganska uppenbart att resultatet inte ger något starkare stöd för hypotesen, och ett närmare studium av materialet gör denna slutsats alldeles klar. Det är emellertid tvivelaktigt om det är motiverat att av denna anledning avstå från att pröva sambandet mellan konsumtion och inkomstförändring i analysen av tidsserierna; det kanske kan hävdas att inkomstförändringen mellan 1951 och 1952 var av ett speciellt slag som gör att det väntade resultatet inte framträder, t. ex. eftersom de ingick i den anpassningsprocess till en ny internationell prisnivå som kallades engångsinflationen.

Det material som belyser inkomstförändringar och hemutrustningsutgifter har sålunda den obehagliga egenskapen att det inte ger de resultat vi väntat oss. De uppgifter vi har om beståndet av hemutrustningsvaror lider av andra brister. De avser genomgående innehavarfrekvens i olika inkomstklasser, dvs. hur stor andel av hushållen som äger en vara

[3] Tabellen är baserad på de hushåll i hushållstyperna man och hustru samt man, hustru och barn i vilka hushållsföreståndaren är under 60 år gammal.

Tabell 7: 4. Förekomsten av varaktiga konsumtionsvaror i hushåll med olika inkomster

Varugrupp	Procentuell andel innehavarhushåll med en inkomst av							
	–3 000	3 000–5 000	5 000–6 000	6 000–8 000	8 000–10 000	10 000–12 000	12 000–20 000	20 000–
Radio	88,1	91,1	92,1	92,0	90,5	91,3	91,0	83,8
Radiogrammofon	3,3	5,5	7,9	8,7	14,6	17,3	21,0	40,1
Symaskin	66,6	74,3	80,7	80,0	81,8	83,7	85,3	90,7
Dammsugare	33,8	44,6	54,4	60,4	69,0	77,3	84,0	91,9
Hushållsmaskin (av typ Assistent)	0,6	1,3	0,4	1,8	2,3	3,1	5,0	21,8

Källa: Från en av Svenska Gallupinstitutet hösten 1954 företagen undersökning. Se Pris och prestation i handeln, SOU 1955: 16, s. 414.

av det slag som undersöks, utan att ta någon hänsyn till olikheter i kvalitet och prislägen. Med detta sammanhänger att inga uppgifter finns om möbler, hushållstextilier osv. utan endast om de varor där enheten är lätt att bestämma och att hushåll vanligen äger en enhet eller ingen alls: radio, radiogrammofon, symaskin, dammsugare och hushållsmaskin av typen Assistent. Tabell 7: 4 visar hur procenttalet innehavare av dessa varor varierar med inkomsten.

Av tabellen framgår de stora skillnaderna i innehavarprocent mellan varor som radio och symaskin som finns i 80–90 procent av hushållen och en vara som hushållsmaskin, med dammsugare och radiogrammofon i mellankategorin.

Beståndets genomsnittliga värde bör naturligtvis öka hastigare med inkomsten än innehavarprocenten genom övergång till varor i högre prislägen. I tabell 7: 4 kan en jämförelse mellan serierna för vanlig radiomottagare och radiogrammofon illustrera denna effekt. I en av IUI utförd undersökning framträder den även för symaskiner, som där uppdelats i elektriska och andra.[4] Medan procenten innehavare av elektriska maskiner stiger med inkomsten på ungefär samma sätt som i fråga om radiogrammofon, så faller innehavet av andra maskiner med stigande inkomst. Denna undersökning illustrerar även en annan inkomsteffekt

[4] Se appendix 3.

på beståndet av radiomottagare som icke framgår av de ovan givna siffrorna, nämligen den med inkomsten stigande frekvensen av innehav av två eller flera radiomottagare i samma hushåll.

Hemutrustningsköpens samband med hushållstyp, hushållsbildning och konsumenternas ålder

Inköpen av hemutrustningsvaror hör på ett speciellt sätt ihop med hushållet som en enhet. Utgifter för nöjen eller kläder kan fördelas på individerna och detta gäller även t. ex. för resor samt sjukvård och hygien. Att hushållet som helhet är den enhet som konsumerar är däremot det naturliga sättet att se på bostadsutgiften; i själva verket är det vanligt att definiera ett hushåll som en grupp människor som bor tillsammans. För några hemutrustningsvaror, man tänker närmast på ur, smycken och vissa musikinstrument, är det kanske inte lika självfallet att använda samma betraktelsesätt som för bostadsposten, men för den övervägande majoriteten av dem förefaller detta rimligt.

Konsumtionen av hemutrustningsvaror blir därför beroende av antalet hushåll i befolkningen och deras fördelning efter olika karakteristika, och kommer sålunda att påverkas av sådana faktorer som befolkningens åldersfördelning och äktenskapsfrekvensen i olika åldrar. Liksom bostadskonsumtionen bör den också ha påverkats av hushållssprängningen, det välkända fenomenet att ogifta personer i allt högre grad bildar egna hushåll i stället för att bo kvar hos föräldrarna. Eftersom hushållsundersökningarna endast omfattar existerande hushåll så belyser de inte alls dessa effekter, som däremot påverkar tidsserierna. Vi skall inte göra något försök att precisera vad den stigande äktenskapsfrekvensen och hushållssprängningen betytt för hemutrustningskonsumtionen under de senaste åren utan nöja oss med att konstatera att vi här har en orsak till att konsumtionens utveckling över tiden kan vara mera expansiv än vad budgetundersökningarna låter förmoda.

Det just nämnda förhållandet bör dock inte hindra oss från att undersöka vad hushållsundersökningarna har att säga om konsumtionsförhållandena hos existerande hushåll. I tabell 7: 5 sammanfattas resultaten av socialstyrelsens levnadskostnadsundersökning 1952, med användande

Tabell 7: 5. Hemutrustningsutgift per hushåll i olika inkomstklasser och hushållstyper. (Endast hushåll i vilka hushållsföreståndarens ålder understiger 60 år)

Hushållstyp	Medelinkomst, kronor			Hemutrustningsutgift, kronor		
	–9 000	9 000–12 000	12 000–	–9 000	9 000–12 000	12 000–
Ensamstående	5 270	(10 000)	(12 500)	264	(148)	(495)
Man och hustru	6 590	10 450	15 700	435	1 043	1 159
Man och hustru med barn	7 270	10 270	16 550	426	566	1 196
Blandade hushåll	6 750	10 460	17 140	327	604	950

Anm.: Antalet hushåll i de tre inkomstklasserna är för ensamstående 64, 2, 1; för man och hustru 23, 20, 20; för man och hustru med barn 74, 69, 53; för blandade hushåll 74, 69, 53.

av den i socialstyrelsens undersökning traditionella uppdelningen på fyra hushållstyper: ensamstående, man och hustru, man och hustru med barn och blandade hushåll.

Även om vi uteslutit familjer vilkas huvudperson är över sextio år gammal och på så sätt fått ett något mindre splittrat material är det långtifrån säkert att skillnaderna mellan hushållstyperna inte beror på olikheter i övriga karakteristika. Det förefaller inte heller på något sätt självklart att ett hushålls hemutrustningsköp skulle ha något direkt samband med huruvida det består av ett gift par eller ett gift par med barn, och gruppen blandade hushåll är alltför heterogen för att man skulle kunna använda denna indelning i en förklaring av inköpen hos olika hushåll.

En mera intressant bild erhålls om man delar in hushållen efter huvudpersonens ålder som i tabell 7: 6. I den lägsta inkomstklassen ligger hemutrustningsutgiften klart lägst för de i denna mening äldsta hushållen ehuru det bör observeras att dessas medelinkomst ligger lägre än de två andra åldersgruppernas. I de högsta inkomstklasserna syns emellertid de äldsta hushållens utgifter vara minst lika stora som de övrigas.

De klaraste resultaten uppnås om man undersöker sambandet mellan hemutrustningsutgift och äktenskapets ålder (tabell 7: 7). Då framgår det

Tabell 7:6. Hemutrustningsutgift per hushåll i olika inkomstklasser. Hushållen grupperade efter hushållsföreståndarens ålder

Hushållsföreståndarens ålder (år)	Medelinkomst, kronor			Hemutrustningsutgift, kronor		
	–9 000	9 000–12 000	12 000–	–9 000	9 000–12 000	12 000–
–39	6 570	10 320	15 610	380	639	1 278
40–59	6 260	10 050	16 860	341	667	912
60–	4 730	10 240	18 440	137	483	1 242

Anm.: Antalet hushåll i de tre inkomstklasserna är för åldersgruppen –39: 93, 60, 44; för 40–59: 90, 55, 85; för 60–: 106, 19, 18.

att utgifterna i hushåll som bildats under de tre sista åren ligger betydligt högre än i övriga. Därefter syns hemutrustningsutgifterna i genomsnitt sjunka snabbt till hälften eller en tredjedel i 3–9 år gamla äktenskap för att sedan stiga något.

Det finns många kommentarer att göra till den sist redovisade tabellen. Till att börja med förefaller det sannolikt att de skillnader mellan hushållsgrupper som redovisas i den ligger bakom skillnaderna mellan hushållstyperna ensamstående, man och hustru, man och hustru med barn samt blandade hushåll. Den första av dessa typer utgörs helt och den sista till ungefär 40 procent av hushåll vilkas föreståndare är ogift, och hushåll av detta slag redovisar ju en genomsnittligt lägre utgift än familjehushållen. Eftersom bland de hushåll som bildats under de allra senaste åren hushåll utan barn är vanligare än hushåll med barn kan detta förklara skillnaden i hemutrustningsutgifterna mellan dessa hushållstyper.

Siffrorna för utgifterna för ogifta, för gifta med olika vigselår och för de äldsta hushållen med huvudpersonen över 60 år stämmer också väl med den föreställning man helt naturligt har om konsumtionsrytmen över livet av hemutrustningsvaror. Gruppen ogifta består till en del av unga ensamstående med en viss nyanskaffning av hushållsartiklar, dels av äldre ogifta med icke speciellt stora ersättnings- och sporadiska nyinköp. Den utpräglade anskaffningsperioden för hemutrustningsvaror in-

Tabell 7:7. Hemutrustningsutgift per hushåll i olika inkomstklasser. Hushållen grupperade efter äktenskapets längd. (Endast hushåll i vilka hushållsföreståndarens ålder understiger 60 år)

Vigselår	Medelinkomst, kronor			Hemutrustningsutgift, kronor		
	–9 000	9 000 12 000	12 000–	–9 000	9 000 12 000	12 000–
1950–52	7 610	10 170	14 250	774	1 608	2 299
1943–49	7 270	10 370	16 870	357	509	722
–43	7 120	10 360	17 140	424	645	1 097

Anm.: Antalet hushåll i de tre inkomstklasserna är för gruppen 1950–52: 9, 6, 8; för 1943–49: 31, 38, 19; för –1943: 52, 51, 83.

träffar vid äktenskapets ingående och de första åren därefter. Därefter faller inköpen synnerligen markant: beståndet av hemutrustningsvaror har nu byggts upp genom nyinköp och ersättningsbehoven har ännu inte gjort sig gällande. Småningom stiger utgifterna på nytt på grund av nödvändigheten att göra ersättningsköp och kanske även som en följd av nyinköp som aktualiseras av familjens tillväxt och kanske också av stigande inkomster. I de allra äldsta hushållen ligger utgifterna allra lägst: få nyinköp företas och ersättningsbehoven kanske eftersätts. (De äldsta hushållen i de högsta inkomstklasserna visar dock en annan utveckling.)

Hur påverkar äktenskapets ålder ett hushålls inköp med hänsyn till de olika undergrupperna av hemutrustning? För att få en översiktlig bild har vi konstruerat tabell 7: 8, som är byggd på samma slag av siffror som tabell 7: 7. För varje undergrupp har vi lagt ihop medelutgifterna i de tre inkomstklasserna, och erhåller sålunda *en* siffra för hushåll med vigselår 1950–52 osv. Man kan säga att vi jämför hushåll indelade i grupper efter vigselår med en standardiserad inkomstfördelning. Utgiftssummorna har sedan i varje undergrupp av varor uttryckts som en index, varvid värdet för hushåll med vigselår 1943–49 satts lika med 100.

Bland undergrupperna bör inköpen av möbler och hushållsmaskiner vara mest känsliga för variationer i antalet nyligen ingångna äktenskap. Därefter kommer hemutrustningsgruppen som helhet, järnvaror, glas och porslin och hushållstextilier i denna ordning.

I sökandet efter en enkel metod att ta hänsyn till dessa av hushålls- och familjebildning beroende variationer vid analysen av tidsserierna har vi stannat för att jämföra dessa med giftermålsfrekvensen.[5] Naturligtvis kan man tänka sig mera komplicerade metoder som utnyttjar vad vi vet om befolkningens fördelning på ogifta och gifta i äktenskap av olika längd. Giftermålsfrekvensen bör emellertid ha ett klart samband med de nyinköp som inträffar vid giftermålet och de närmaste åren därefter.

Tabell 7:8. Utgifter för undergrupper av hemutrustningsvaror i hushåll grupperade efter äktenskapets längd. Index; utgift för hushåll med vigselår 1943–49 = 100

Varugrupp	Vigselår		
	–1948	1943–49	1950–52
Hemutrustning	**136**	**100**	**295**
Möbler	110	100	396
Glas och porslin	113	100	209
Heminredningstextilier	149	100	233
Järnvaror	150	100	288
Hushållsmaskiner	64	100	273
Radio och musikinstrument	227	100	209
Ur och smycken	134	100	199

Hemutrustningsvarornas prisutveckling

Även om inköpen av hemutrustningsvarorna som helhet vore ganska känslig för förändringar i deras pris i förhållande till andra konsumtionsvarors pris så vore det osannolikt att prisutvecklingen i någon högre grad skulle kunna bidra till förklaringen av konsumtionsutvecklingen 1931–55. Hemutrustningsvarornas relativa pris låg på nästan exakt samma nivå 1955 som 1935–40 (tabell D: IV i appendix 1). Endast åren 1941–46 avvek det nämnvärt från detta läge och låg 4–8 procent högre, medan det under resten av den undersökta perioden (1931–34, 1947–54) låg 2–3 procent över 1955 års nivå. Så små variationer kan knappast på

[5] Med giftermålsfrekvens avses här antalet ingångna äktenskap ett visst år i relation till medelfolkmängden.

ett märkbart sätt ha påverkat konsumtionen, och en följd av detta är att våra tidsserier inte ger oss någon god grund för att uppskatta hemutrustningsvarornas priskänslighet.

Bland undergrupperna kan något avseende knappast fästas vid prisserierna för ur och smycken samt för musikinstrument m. m. på grund av bristen på pålitliga prisuppgifter, och detsamma gäller radioapparater under större delen av perioden. Bland de övriga undergrupperna visar möbler en prisutveckling som i stort sett föga avviker från konsumtionsvarornas i genomsnitt, och järnvarornas relativa priser syns falla något över hela perioden. I fråga om glas och porslin är det mest iögonenfallande en kraftig stegring, cirka 25 procent, i de relativa priserna sedan 1948. Heminredningstextilierna däremot visar, liksom de textila beklädnadsgrupperna, större rörelser i de relativa priserna: under efterkrigstiden ligger dessa 15—20 procent högre än under 1930-talet, och dessutom märks en topp 1951 följd av ett fall fram till 1955 på cirka 12 procent.

En helt annan bild ger dammsugare, symaskiner och radioapparater: ett betydande, jämnt fortskridande fall i de relativa priserna som över 25-årsperioden uppgått till cirka 26 procent för symaskiner och så mycket som 50 procent för dammsugare. Radiomottagarnas pris i förhållande till andra varor visar under de åtta senaste åren en nedgång med 27 procent. Detta är naturligtvis vad man kan vänta sig eftersom det är fråga om högt förädlade varor, vilkas produktionskostnader i hög grad påverkas av den tekniska utvecklingen. Det är naturligt att den radikala sänkningen över perioden av de relativa priserna i hög grad bidragit till den exceptionellt kraftiga expansionen av inköpen av dessa varor som berördes i början av detta kapitel, men det finns åtminstone två skäl till att det knappast är möjligt att vid en analys av tidsserierna erhålla något mått på deras priskänslighet. För det första har prisfallet fortskridit jämnt tillsammans med stegringen av konsumenternas realinkomster, och det är därför i det närmaste omöjligt att med vanliga statistiska metoder skilja på effekten av dessa båda faktorer. För det andra har den fortskridande prissänkningen sammanfallit, man kan säga utgjort en del av, en introduktionsprocess för »nya» varor, radiomottagare och dammsugare, och för »nya typer» av varor som elektriska symaskiner och radio-

grammofoner. I nästa avsnitt skall sådana introduktionsprocesser diskuteras närmare. Vad som är viktigt i detta sammanhang är att det förefaller ytterst tvivelaktigt att betrakta konsumtionens ökning för nyintroducerade varor som en följd enbart av den relativa prissänkning som normalt ingår i introduktionsprocessen.

Redan på grundval av dessa allmänna resonemang förefaller det osannolikt att ett hänsynstagande till prisutvecklingen skulle vara till någon större hjälp i analysen av tidsserierna, utom möjligen i fråga om glas och porslin samt heminredningstextilier, men vi skall därför inte avstå från att pröva om så är fallet.

Introduktionen av nya varor

Det finns ett fall i vilket inkomstutvecklingen och förändringar i hushållsstrukturen osv. inte alls kan ge en tillfredsställande förklaring till konsumtionsutvecklingen, nämligen när det gäller introduktionen av en ny vara på marknaden. »Nya» varor är för övrigt ett inte särskilt precist begrepp och avsevärt förbättrade versioner av redan existerande varutyper har givetvis mycket gemensamt med de rena nyheterna.

När en vara introduceras på en marknad köps den av vissa grupper av konsumenter. I allmänhet har väl fördelningen av de första inköpen något med hushållens inkomster att göra, och dessutom kan man tänka sig att t. ex. hushållstypen spelade in för en vara som dammsugare. Men det kan också vara svårt att finna något gemensamt för de hushåll som var pionjärer t. ex. vid inköpen av radiomottagare. Om vi tänker på vår indelning i nyinköp och ersättningsköp kan man säga att det är ett speciellt slag av nyinköp som dominerar, och som kan kallas introduktionsköp.[6]

Småningom kommer »normala» nyinköp, t. ex. sådana som beror på förändringar i hushållens inkomster, och även ersättningsköp att adderas till introduktionsköpen. Slutligen kan man tänka sig att introduktionsperioden är avslutad i den meningen att proportionen innehavare i varje konsumentgrupp, t. ex. varje inkomstklass, inte längre stiger. Hela efter-

[6] Jämför s. 61 ff.

Tabell 7: 9. Radioköpens fördelning på nyinköp och ersättningsköp 1931–50

År respektive femårsperiod	Antal licenser 31/12	Antal köp i genomsnitt per år		
		totalt	nyinköp	ersättningsköp
1930	482 000			
1931–35		106 000	70 400	35 600
1935	834 000			
1936–40		208 000	127 200	80 800
1940	1 470 000			
1941–45		174 000	74 000	100 000
1945	1 840 000			
1946–50		208 000	62 600	145 400
1950	2 153 000			

frågan utgörs nu av ersättningsköp och inte introduktionsbetingade nyinköp.

En sådan introduktionscykel illustreras i tabell 7: 9, som är byggd på tillgängliga siffror om antalet radiolicenser och försäljningen av radioapparater, från vilka man via några kompletterande antaganden kan beräkna ersättningsköp och nyinköp. 1930-talet framträder som en typisk introduktionsperiod med en hög ökningstakt i beståndet och med nyinköpen betydligt större än ersättningsköpen. När introduktionsperioden går mot sitt slut, säg 1940–45, faller nyinköpen, men ersättningsköpen fortsätter regelbundet att öka. Efter 1945 utgör ersättningsköpen 60–65 procent av de totala inköpen. De olika tendenserna i de båda kategorierna av köp har sedan 1935 neutraliserat varandra, och antalet sålda apparater per år har varit relativt stabilt.

Exemplet med radiomottagarna kan emellertid också användas för att visa att det är problematiskt att tala om en introduktionsprocess som avslutad. Nyinköpen av radioapparater efter kriget har ju i någon grad burits upp av att en del hushåll övergått till att ha två eller t. o. m. flera mottagare. Dubbelprogrammets genomförande leder sannolikt till en ny mindre introduktionscykel. Och, detta är den viktigaste synpunkten, hela tiden har större och tekniskt förbättrade mottagare ersatt äldre typer. Radiogrammofonernas andel av antalet sålda radiomottagare har stigit

från en obetydlighet före kriget till nära 30 procent 1955. Denna utveckling har kommit bort i tabell 7: 9, i vilken en mottagare är en enhet oberoende av om den kostar 235 kronor eller 3 500 kronor.

En kompletterande bild av en introduktionsprocess verkningar erhålls genom att studera åldersfördelningen inom beståndet av en varaktig vara på det sätt som skett i appendix 3, ehuru man därvid givetvis måste ta hänsyn till den normala livslängden.

De nya varorna erbjuder naturligtvis speciella problem i diskussionen av den framtida konsumtionsutvecklingen. Det är inte så mycket det att man inte vet vilka nya varor som kan dyka upp; om framtidshorisonten är så kort som 10 år är det osannolikt att några nyheter kan bli aktuella som inte redan nu befinner sig mot slutet av experimentstadiet och risken är ännu mindre för ett litet land som långt ifrån är ledande i den tekniska utvecklingen. Men avsaknaden av inhemska erfarenheter gör det omöjligt att använda de metoder man annars brukar förlita sig på. Som ett exempel på ett försök till prognos för en ny vara kan vi hänvisa till avsnittet om televisionsapparater nedan.

Analys av hemutrustningsvolymens utveckling

Den föregående teoretiska diskussionen och studiet av budgetundersökningarnas resultat har gett oss vissa idéer om vilka faktorer som kan ingå i en förklaring av konsumtionsutvecklingen för hemutrustning. Våra slutsatser var att av de traditionella förklaringsfaktorerna inkomstutvecklingen givetvis var av intresse, medan prisutvecklingen i de flesta fall icke kunde väntas bidra till förklaringen i någon högre grad. Det faktum att vi har att göra med varaktiga konsumtionsvaror ledde oss till att förmoda att förändringar i inkomsterna och förändringar i hushållsstrukturen i samhället kunde påverka hemutrustningsköpen. Slutligen föreföll det sannolikt att vi i några fall bör ta hänsyn till det typiska förloppet vid introduktionen av en ny vara. Vi skall tillämpa dessa idéer i en analys av konsumtionsutvecklingen 1931—55, först för hemutrustningsgruppen som helhet och därefter för undergrupperna.

De totala hemutrustningsköpen: inverkan från inkomster och priser

Till att börja med kan vi undersöka i vilken grad konsumtionsutvecklingen kan förklaras genom sambandet mellan konsumtionsvolymen och den totala disponibla *inkomsten,* eller snarare den variabel vi tvingas använda i stället, den totala konsumtionsvolymen. Redan av diagram 1: c, s. 8 ovan får man det allmänna intrycket att konsumtionsvolymen i grova drag rör sig någorlunda på samma sätt som totalkonsumtionen; mera direkt framställs sambandet mellan hemutrustningsköpens volym och den totala konsumtionsvolymen i diagram 1: d, s. 15, som kan tolkas på följande sätt. I genomsnitt över perioden är hemutrustningskonsumtionen mycket känslig med hänsyn till inkomsten. Sambandet mellan konsumtionsvolym och inkomst syns emellertid inte ha varit oförändrat över perioden. Under 1930-talet ökade hemutrustningsinköpen starkare än som skulle följa av det genomsnittliga sambandet, medan de efter 1948 alldeles stagnerat trots att inkomsten fortsatt att stiga, om också en smula ojämnt.

En beräkning med vanliga statistiska metoder av sambandet mellan hemutrustningsinköp och totalkonsumtion ger för hela perioden en inkomstelasticitet på 1,6, men resultatets förklaringsvärde kan icke betecknas som fullt tillfredsställande. För 1930-talet ensamt ger en motsvarande beräkning en inkomstelasticitet på 2,5 (appendix 2). Redan 1,6 är ett betydligt högre värde än den elasticitet på cirka 1,2 som erhölls ur budgetmaterialet, ett förhållande mellan dessa båda typer av elasticiteter som vi tidigare mött inom beklädnadsgruppen, och som tyder på vissa förändringar över perioden i hushållens konsumtionsvanor i en riktning som gynnat hemutrustningsvarorna.

Beträffande prisernas inverkan på konsumtionsutvecklingen kan vi fatta oss kort. De slutsatser som tidigare dragits besannas i full utsträckning. Huvudgruppens prisutveckling ansluter sig så nära till de genomsnittliga konsumtionsvaruprisernas att vårt material inte ger oss någon möjlighet att mäta det sambandet mellan relativa priser och konsumtion (appendix 2).

Tabell 7:10. Antalet ingångna äktenskap 1931–55

År	Antal äktenskap	År	Antal äktenskap
1931	42 908	1943	62 803
1932	41 673	1944	64 627
1933	43 095	1945	64 280
1934	48 095	1946	63 800
1935	51 306	1947	59 670
1936	53 276	1948	58 009
1937	35 606	1949	55 288
1938	58 130	1950	54 222
1939	61 373	1951	54 247
1940	59 166	1952	53 314
1941	58 102	1953	53 152
1942	63 659	1954	52 875
		1955	52 105

Giftermålsfrekvensens effekt och inverkan från takten i inkomstförändringarna

Budgetundersökningarna visade att hushållens inköp av hemutrustningsvaror kännetecknades av en koncentration till tiden närmast efter giftermålet, och det förefaller lockande att som en förklaringsfaktor vid sidan av inkomsterna införa antalet ingångna äktenskap under varje år. Man kan givetvis tänka sig mera komplicerade sätt, t. ex. att välja antalet giftermål med ett års eftersläpning eller ett genomsnitt för de två, tre sista åren. Som framgår av tabell 7: 10 så visar giftermålsfrekvensen emellertid inga större kastningar år från år och det verkar rimligt att använda den enklaste metoden.

Det finns några anmärkningar att göra till användandet av giftermålsfrekvensen som en förklarande variabel. För det första är det sannolikt att giftermålsfrekvensen är känslig för variationer i konsumenternas inkomster eller av andra anledningar varierar på samma sätt som inkomsterna — 1930-talets variationer kan tjäna till att exemplifiera sådana samband. Emellertid är utvecklingen av giftermålsfrekvensen över hela perioden så olika inkomsternas att det trots detta är fullt möjligt att använda den som förklaringsfaktor vid sidan av inkomsterna. För det

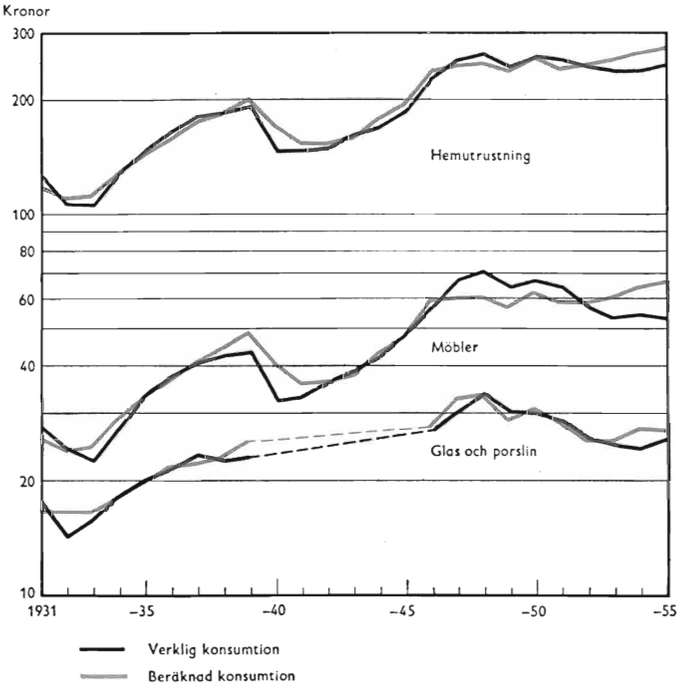
andra är likheten mellan giftermålsfrekvensen och bostadsbyggandets variationer, bortsett från krigsåren, påfallande stor. Det är rimligt att anta, att t. ex. antalet färdigställda lägenheter varje år påverkar hemutrustningsköpen. Men vid försök har det visat sig att giftermålsfrekvensen som förklaringsfaktor ur vår synpunkt ger bättre resultat än bostadsbyggandet, och vi har därför valt att icke införa detta i vår diskussion. Det förefaller redan vid en första blick på serien över ingångna äktenskap sannolikt att den skulle kunna bidra till förklaringen av volymseriens förlopp. Giftermålsfrekvensen steg hastigt under 1930-talet och nådde maximum 1944—46 och har fallit starkt efter 1947.

Regressionsberäkningarna (appendix 2) bestyrker också denna förmodan. Våra möjligheter att förklara hemutrustningsköpen är avgjort bättre än när inkomsterna enbart används som förklarande faktor. En relativt tillförlitlig uppskattning, 1,66, erhålls för inkomstelasticiteten över åren 1931—55. Med hänsyn till giftermålsfrekvensen blir resultatet att en enprocentig höjning av giftermålsfrekvensen i genomsnitt lett till en höjning av hemutrustningsköpen med 0,5 procent. Med den terminologi som vi använder kan man alltså säga att hemutrustningsköpens elasticitet med hänsyn till giftermålsfrekvensen har värdet 0,5. Det kan förefalla en smula högt, eftersom det skulle innebära att den grupp relativt nybildade hushåll vars hemutrustningsutgifter ligger högt, och vars storlek approximativt mäts av giftermålsfrekvensen, skulle svara för närmare hälften av hemutrustningsutgifterna. I detta sammanhang kan det nämnas, att enligt uppskattningar från branschkunnigt håll ungefär hälften av möbelinköpen sker i samband med giftermål. Möbler är emellertid den grupp för vilken koncentrationen till tiden för äktenskapets ingående är starkast. Resultaten för undergrupperna kommer emellertid att stärka vårt förtroende för det uppskattade värdet, men det måste erkännas att vi sannolikt inte erhållit något rent mått på äktenskapsbildningens betydelse.

I diagram 7: c s. 250 har vi jämfört den faktiska volymen per capita med den som kan beräknas med hjälp av de nyssnämnda elasticiteterna. Man kan säga att skillnaden mellan de båda kurvorna utgör en rest som vi inte lyckats förklara. Fram till 1946 verkar det som om exi-

Diagram 7: c. Verklig och beräknad konsumtion av hemutrustning 1931–55 per capita mätt i 1955 års priser

Enkellogaritmisk skala

stensen av denna rest sammanhänger med att serien för den faktiska konsumtionen är något känsligare för konjunkturella svängningar; detta är vad vi skulle vänta oss med hänsyn till konsumtionens förmodade känslighet för inkomstförändringar. Det är betydligt svårare att få något grepp på den oförklarade restens utveckling under efterkrigstiden med övernormala inköp särskilt 1947–48 och undernormala sedan 1953. En jämförelse med de amerikanska siffrorna (se s. 260) visar att en liknande utveckling försiggått i USA, vilket kan betyda att orsakerna bör sökas i för många länder gemensamma faktorer. Rimligast är väl att se de första krigsårens höga konsumtionsnivå som en accelererad uppbyggnad av konsumenternas lager eller bestånd som en följd av krigsårens låga inköpsnivå. Köpen under krigsåren syns visserligen icke ha varit onormalt låga i förhållande till då rådande låga realinkomstläge, men efter de kraftiga

inkomsthöjningarna vid krigsslutet och de första efterkrigsåren måste konsumenternas bestånd av hemutrustningsvaror ha legat betydligt under vad som var rimligt i förhållande till den nya, höga realinkomstnivån. Den svaga volymutvecklingen efter 1950 kan då kanske ses som en naturlig reaktion mot de accelererade inköpen fram till detta år. Egentligen skulle det alltså även för efterkrigstiden vara så att förklaringen behöver kompletteras med ett hänsynstagande till det samband som varornas varaktighet skapar mellan inköpens nivå och riktningen och storleken av inkomsternas förändringar. Men medan detta i tidsserien fram till 1946 visar sig som en regelbunden förstärkning av svängningarna så leder efterverkningarna av den stora rubbning som krigsåren medfört till en oregelbunden och förbryllande konsumtionsutveckling.

Hemutrustningsköpen och bilismen

Ofta hör man åsikten framföras att bilismens expansion dämpat inköpen av andra varaktiga konsumtionsvaror, och det skall genast erkännas att det verkar sannolikt att vi här har ytterligare en faktor som bör tas med i diskussionen om efterkrigstidens utveckling. Den viktigaste observationen i detta sammanhang är att bilismens kraftiga expansion började först 1950; före detta år förelåg med all sannolikhet en icke tillfredsställd överskottsefterfrågan på bilar. Konsumenternas anpassning av sitt innehav av varaktiga konsumtionsvaror till efterkrigstidens inkomstnivå kom därför till att börja med att koncentreras till hemutrustnings- och beklädnadsvaror; men efter 1950 har i stället bilbeståndet byggts upp. Tankegången är bestickande och den stöds av tidsseriernas förlopp.

Vid ett närmare studium av tillgängligt material om bilägares och icke-bilägares konsumtionsvanor kan man dock icke finna några uppgifter som tyder på en lägre inköpsbenägenhet hos bilägarna i fråga om beklädnads- och hemutrustningsvaror.[7] Dessa resultat är emellertid osäkra och av flera skäl synnerligen svårtolkade. Även om man accepterar dem återstår problemet om deras betydelse vid en diskussion av utvecklingen

[7] Se appendix 3. Ytterligare material från IUI:s bilundersökning, som belyser detta problem, kommer att publiceras under 1957.

över tiden. Man kan ju t. ex. hävda att den nuvarande gruppen bilägare skulle ha köpt ännu mycket mera hemutrustningsvaror om den av höga priser eller tillförselsvårigheter tvingats avstå från bilköpen. Men det måste erkännas att den ovan framförda teorin om bilismens betydelse för hemutrustningsköpens stagnation icke erhåller något som helst stöd i dessa studier.

Inkomsterna och undergruppernas volymutveckling

För undergrupperna kan man inte räkna med att erhålla ens så goda förklaringar som för huvudgruppen genom att ta hänsyn till inkomster, priser och giftermålsfrekvens. Prismaterialet är för några undergrupper så otillfredsställande att föga förtroende kan kännas till de volymserier som presenterats och flera grupper kännetecknas av introduktionsprocesser som bryter igenom de mera normala sambanden.

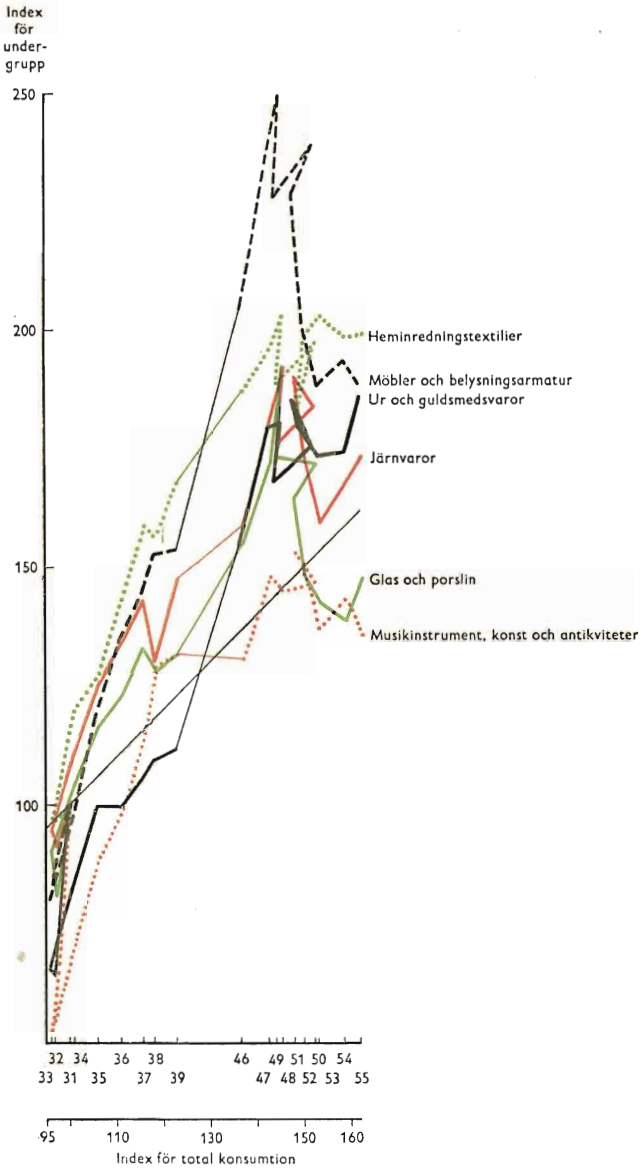
Om man använder enbart inkomstutvecklingen för att förklara förloppet av undergruppernas volymserier så erhålls följande uppskattningar av inkomstelasticiteter för undergrupperna, som ordnats efter den beräknade elasticitetens storlek (se appendix 2).

Dammsugare	3,6
Symaskiner	3,2
Radioapparater	2,4
Ur och guldsmedsvaror	1,9
Möbler	1,8
Musikinstrument m.m.	1,5
Heminredningstextilier	1,4
Järnvaror	1,2
Glas och porslin	1,1

Dessa värden kan jämföras med diagram 7: d i vilket sambandet mellan konsumtions- och inkomstutveckling för några av undergrupperna framställs grafiskt.

Dessa direkt ur tidsseriematerialet beräknade elasticiteter kan jämföras med dem som tidigare erhållits ur 1952 års levnadskostnadsundersökning (se s. 235). Det visar sig att ordningen mellan de olika undergrupperna är densamma. Men de inkomstelasticiteter som erhållits ur tidsseriematerialet är genomgående högre och mycket högre för hushålls-

Diagram 7: d. Hemutrustning. Volymindex för undergrupper jämförd med volymindex för total konsumtion 1931–55, per capita, 1931 = 100

maskiner, radioapparater och kanske också heminredningstextilier. För hushållsmaskinernas del är detta fullt naturligt och ett utslag av de ofta nämnda introduktionsprocesserna. Dessutom kan vi här upprepa vad som ovan sagts om hushållssprängningen och den ökning av antalet hushåll i förhållande till folkmängden som försiggått under perioden och som bör ha positivt påverkat efterfrågan på hemutrustningsvaror. Beträffande hemutrustningstextilier bör också den förskjutning mot högre förädlade produkter som omnämnts i samband med de textila beklädnadsgrupperna ha spelat in.

Dessa inkomstelasticiteter ger emellertid även i bästa fall knappast en tillfredsställande förklaring till konsumtionsutvecklingen; för musikinstrument m. m. samt glas och porslin en mycket dålig. Det enda undantaget är dammsugare, men det är av andra skäl klart att det vore orimligt att här bortse från introduktionsmomentet och prisutvecklingen. Det finns alltså all anledning att komplettera inkomstutvecklingen med andra förklarande faktorer. I det följande kommer möjligheterna härför att undersökas och undergrupperna kommer att tas upp i tur och ordning.

Glas och porslin; heminredningstextilier

Dessa båda undergrupper skiljer sig från de övriga genom att deras relativa priser kan visas ha haft ett visst faktiskt inflytande på konsumtionsutvecklingen. En ytterligare likhet är att båda hör till den samling undergrupper i vilken giftermålsfrekvensen kan bidra till förklaringen.

När det gäller *glas och porslin* visar volymserien i stort sett samma utveckling som för hemutrustning som helhet men med några skillnader. Konsumtionen av glas och porslin har ett maximum redan 1943—44, och ökningen från 1939 till den höga nivån 1943—48 är mycket stark, liksom nedgången efter 1948. Den höga konsumtionen 1943—44 kan kanske förklaras av att tillförselsvårigheterna under krigsåren var mindre för glas och porslin än för de flesta varaktiga konsumtionsvaror. En följd därav är att elasticitetsberäkningar som utesluter krigsåren ger betydligt bättre resultat än de som tar med hela perioden.

Om vi kompletterar inkomsterna som förklaringsfaktor med under-

gruppens relativa pris så förbättras våra möjligheter att förklara volymutvecklingen avsevärt, och resultatet kan betecknas som någorlunda tillfredsställande (appendix 2). Det relativa priset på glas och porslin har i stort sett stigit något över perioden, och det är därför naturligt att införandet av det relativa priset höjer uppskattningen av inkomstelasticiteten, från 1,1 till 1,3, som är ett någorlunda tillförlitligt mått på sambandet mellan glas- och porslinsköpen och konsumenternas inkomster. Den motsvarande priselasticiteten blir — 1,8 och kan betecknas som någorlunda pålitlig.

Emellertid kan också giftermålsfrekvensen användas för att komplettera den förklaring som inkomstutvecklingen ger. I detta fall blir inkomstelasticiteten oförändrad, 1,1, medan köpens känslighet med hänsyn till giftermålsfrekvensen kan uttryckas med elasticiteten 0,74 (appendix 2). Den förklaring de ger av volymutvecklingen måste emellertid anses som dålig, om också avgjort överlägsen den som ges av inkomsterna enbart. Den rekonstruktion av den faktiska volymutvecklingen under efterkrigstiden som erhålls i detta fall ställer oss också inför samma problem som i fråga om hemutrustningsgruppen som helhet — den rekonstruerade serien ligger under den faktiska 1947—51 och över den faktiska 1952—55. Om vi i stället använder priserna som förklaringsfaktor erhålls en betydligt bättre anslutning till den faktiska utvecklingen under efterkrigsperioden på grund av en höjning av det relativa priset efter 1950 på 10 procent (se diagram 7: c).

Heminredningstextiliernas volymutveckling skiljer sig på några punkter från hemutrustningsgruppens som helhet. 1930-talets depressionsår ledde icke till någon nedgång i inköpens volym utan endast till en övergående stagnation; 1947—48 års toppnivå låg inte så högt över den nivå som nåddes i slutet av 1930-talet.

Heminredningstextiliernas relativa pris steg från 1939 till 1951 i etapper med sammanlagt 40 procent för att sedan falla med 12 procent fram till 1955. Om priserna införs som en faktor som påverkat konsumtionsutvecklingen så förbättras vår förklaring och kan betecknas som någorlunda tillfredsställande (appendix 2). Inkomstelasticiteten höjs från 1,4 till något över 1,6 och priselasticiteten blir — 0,5. Det är emellertid

tvivelaktigt om vi lyckats renodla prisutvecklingens inverkan från inkomsternas.

Om vi i stället prövar på att även här använda giftermålsfrekvensen som förklaringsfaktor blir resultatet också medelmåttigt gott, med en inkomstelasticitet på 1,45 och en känslighet med hänsyn till giftermålsfrekvensen som mäts med elasticiteten 0,3. Det sistnämnda värdet är dock synnerligen otillförlitligt.

I båda fallen visar det sig att de bästa resultaten nås om vi inte utesluter krigsåren ur beräkningarna, något som kan tydas så att textilransoneringen inte bröt sönder de normala konsumtionssambanden för denna undergrupp. Vare sig vi väljer prisutvecklingen eller giftermålsfrekvensen som komplement till inkomsterna så erhålls en oförklarad rest för efterkrigsåren av samma typ som för hemutrustningsgruppen som helhet: den faktiska konsumtionen är högre än den som följer från det uppskattade sambandet 1946–48 och för låg 1954–55. Samma resonemang kan tillämpas här som vid motsvarande fenomen för huvudgruppen. Det bör slutligen observeras att den oförklarade resten under efterkrigstiden blir något större med inkomster och priser som förklaringsfaktorer än med inkomster och giftermålsfrekvens.

Möbler; järnvaror

Möbler och järnvaror är två undergrupper för vilka det inte är möjligt att påvisa någon inverkan från prisutvecklingen under perioden medan det däremot visar sig att hänsynstagande till giftermålsfrekvensen i hög grad förbättrar resultatet av analysen. Att giftermålsfrekvensens inverkan är störst på möbler och därefter på järnvaror samt glas och porslin men också kan ha gjort sig gällande på hemutrustningstextilier stämmer mycket väl med slutsatserna från undersökningarna av budgetmaterialet ovan och bidrar till att skänka ett visst förtroende för dessa resultat.

Volymutvecklingen för *möbler* påminner slående om huvudgruppen som helhet; möbelkonsumtionen syns dock vara känsligare för svängningarna upp och ned under perioden. Tillbakagången efter 1948 är synnerligen påfallande och ungefär lika stark som för undergruppen glas och porslin. Den bästa rekonstruktionen av möbelgruppens volymutrust-

ning över hela perioden erhålls med en inkomstelasticitet på 1,8 och en giftermålsfrekvenselasticitet på 0,76. Uppskattningen av inkomstelasticiteten, som är tillfredsställande, förändras sålunda inte genom att giftermålsfrekvensen införs i analysen. Värdet 0,76 på den andra elasticiteten är däremot knappast tillförlitligt.

Den oförklarade resten under efterkrigsåren är större för möbler än för någon av de andra undergrupper som hittills behandlats.[8] Men det är också när det gäller denna undergrupp, som ju består av varor med exceptionellt stor livslängd som den tänkbara förklaringen till efterkrigstidens utveckling som framfördes vid analysen av huvudgruppen förefaller allra rimligast. En anpassning av hushållens möbelutrustning till efterkrigstidens högre inkomstnivå skulle här leda till synnerligen accelererade inköp, och sedan denna anpassning ägt rum är det naturligt att de löpande inköpen faller tillbaka.

Denna diagnos av den höga konsumtionsnivån 1946–48 syns stämma med uppfattningen på branschkunnigt håll. Det framhålls därutöver att nedgången därefter framför allt gått ut över de dyrbaraste artiklarna, medan standardmöbler och möbler i lägre prisklasser hävdat sig bättre. Denna iakttagelse är mycket intressant mot bakgrunden av diskussionen av bilismens inverkan på köpen av hemutrustningsvaror, och speciellt om bilens övertagande av andra varors roll som föremål för »prestigekonsumtion».

I fråga om möbler har vi slutligen gjort ett försök att explicit införa inkomstens förändring från ett år till ett annat (appendix 2). Resultatet blir snarast att inkomstens förändringshastighet icke i någon högre grad bidrar till förklaringen av konsumtionsvolymens utveckling, men detta bör icke tillmätas för stor vikt eftersom den enkla modell vi använt just i detta fall ur teoretiska synpunkter är synnerligen otillfredsställande. Det är emellertid intressant att observera att hänsynstagandet till inkomstens förändringshastighet sänker uppskattningen av inkomstelasticiteten från 1,8 till 1,66, ett värde som syns väl förenligt med de konsumtionsvanor som framträder i 1952 års levnadskostnadsundersökning.

Järnvarornas volymutveckling har också samma form som hemutrust-

[8] Se ovan diagram 7: c, s. 250.

ningsvarorna i genomsnitt, men variationerna, såväl ökningen över hela perioden som vågrörelserna inom perioden, är mindre. En medelmåttigt god förklaring erhålls med en inkomstelasticitet på 1,2 (tillförlitligt värde) och en elasticitet med hänsyn till giftermålsfrekvensen på 0,5 (opålitligt värde). Avvikelserna under efterkrigstiden mellan den faktiska utvecklingen och den som kan beräknas från de ovannämnda värdena är av samma slag som för möbelgruppen men relativt sett mindre.

Radioapparater, dammsugare och symaskiner

Volymutvecklingen för dammsugare och symaskiner kan, med användande av vanliga statistiska metoder, förklaras väl respektive medelmåttigt väl med inkomstutvecklingen och någon avsevärd förbättring inträffar inte om vi inför det relativa priset eller giftermålsfrekvensen som förklarande faktorer. En medelmåttigt god förklaring kan också erhållas för radioapparater om man tar hänsyn till inkomst- och prisutvecklingen. De värden som kan beräknas på detta sätt är emellertid inte av något större intresse ur analysens synpunkt.

Verkan från inkomststegringen och effekten av fallet i varornas pris i förhållande till den allmänna prisutvecklingen på konsumtionsvaror är nämligen för dessa varor förbundna med introduktionsprocesser av det slag som diskuterats tidigare i detta kapitel och som då exemplifierades med inköps- och beståndsserier för radioapparater.[9] Den egentliga introduktionsperioden för radioapparater och dammsugare var 1930-talet, då konsumtionsvolymen steg relativt sett 5,7 respektive 6 gånger snabbare än den totala konsumtionsvolymen. Sedan slutet av 1930-talet har konsumtionsvolymen för radioapparater däremot stigit ganska obetydligt mera, i procent räknat, än inkomsterna, och vi vet att denna utveckling i hög grad burits upp av vad som kan kallas en sekundär introduktionsprocess, som bestått i en stigande andel radiogrammofoner. Dammsugarköpen har fortfarande ökat starkare än inkomsterna, relativt sett, men nu endast cirka 2,5 gånger snabbare. Symaskinernas expansion under 1930-talet och fram till 1950, cirka 2,5 gånger snabbare än inkomsterna, bars väl inte på samma sätt fram av revolutionerande tekniska nyheter, men

[9] Se s. 245.

införandet efter kriget av elektriska symaskiner med även ur andra synpunkter synnerligen överlägsen prestationsförmåga har påverkat konsumtionsutvecklingen på samma sätt som om en helt ny vara introducerats.

Ur och guldsmedsvaror; musikinstrument, konst och antikviteter

Det visade sig ovan, då vi undersökte sambandet mellan undergruppernas konsumtionsvolym och inkomstutvecklingen att konsumtionen av ur och guldsmedsvaror ökade synnerligen starkt med inkomsten och att även inköpen av musikinstrument, konst och antikviteter var starkt inkomstkänsliga. Det finns ingen anledning att anta att konsumtionen i dessa undergrupper beror på giftermålsfrekvensen och om vi söker ta hänsyn till priserna så erhåller vi inte någon bättre förklaring och inte heller någon tillförlitlig uppskattning av prisutvecklingens inverkan.

I själva verket är prismaterialet i fråga om dessa undergrupper och också de av prisserierna beroende volymserierna så otillförlitliga att det finns goda skäl att förkasta en analys som grundar sig på dem, även om serierna för fullständighetens skull återfinns i våra tabeller och diagram. Siffrorna över de båda undergruppernas utgiftsandelar är förmodligen den bästa bild man kan finna av deras utveckling över tiden. Musikinstrument, konst och antikviteter framträder här som en föga expansiv grupp, vars utgiftsandel förefaller att sjunka på längre sikt: 1938—39 låg den lägre än 1931 och 1947—48 lägre än 1938—39. Ur och guldsmedsvaror visar däremot i genomsnitt en viss ökning över perioden, även om utgiftsandelen, som för hemutrustning som helhet, fallit efter 1948.

Hemutrustningsinköpen i framtiden

En internationell jämförelse

För diskussionen om hemutrustningskonsumtionens utveckling hittills och i framtiden är det av mycket stort intresse att jämföra de svenska konsumtionsserierna med andra länders. I tabell 7: 11 nedan har vi samlat uppgifter om hemutrustningsvarornas utgiftsandel för Sverige, USA och Storbritannien. Den amerikanska serien har baserats på en mera de-

Tabell 7:11. Utgiftsandelar för hemutrustningsvaror i USA, Storbritannien och Sverige 1929–55

År	Hemutrustning, totalt			Möbler	
	USA	Storbritannien	Sverige	USA	Sverige
1929	8,1			1,6	
1930	7,5			1,4	
1931	6,8		4,9	1,3	1,2
1932	6,0		4,9	1,1	1,0
1933	5,8		5,6	1,0	1,0
1934	6,0		6,0	1,0	1,1
1935	6,1		6,4	1,2	1,3
1936	6,8		6,8	1,4	1,3
1937	7,1		6,7	1,4	1,4
1938	6,6	5,1	6,7	1,3	1,5
1939	7,1		5,6	1,4	1,4
1940	7,3		6,1	1,5	1,1
1941	7,9		6,5	1,6	1,2
1942	7,5		7,0	1,5	1,4
1943	6,4		6,9	1,3	1,6
1944	6,0		7,1	1,3	1,7
1945	6,3		7,6	1,3	1,8
1946	8,4	4,7	7,9	1,6	1,9
1947	8,8	5,4	7,8	1,7	2,0
1948	8,5	5,6	7,4	1,7	2,0
1949	7,9	6,1	7,4	1,6	1,8
1950	8,6	6,6	7,4	1,7	1,8
1951	7,7	6,8	7,5	1,6	1,8
1952	7,5	6,1	7,1	1,5	1,6
1953	7,3	6,3	6,8	1,4	1,5
1954	7,2	6,6	6,5	1,4	1,5
1955	7,2		6,5	1,4	1,4

taljerad konsumtionsstatistik och vi har försökt att bilda en varugrupp som nära ansluter sig till den som används i denna undersökning.

Den svenska och amerikanska seriens vågrörelser är i fråga om huvudgruppen nästan exakt parallella; det enda undantaget är att kriget påverkade den amerikanska konsumtionen först 1942 i stället för redan 1940. Speciellt slående är att nedgången i utgiftsandelen från 1947 till

1954–55 är lika stor. Däremot förefaller den svenska serien att ha en starkare trend uppåt över perioden som helhet. Den engelska serien speglar i stort sett samma typiska svängning under efterkrigstiden, men toppnivån uppnåddes först 1951 och efter en stark nedgång 1952 sker en relativt snabbare återhämtning. Den uppåtgående trenden är starkare markerad än i den svenska serien.

Det syns därför sannolikt att samma faktorer varit ansvariga för efterkrigsårens, och också 1930-talets, kortsiktiga förändringar i hemutrustningsköpen; sannolikt levde krigsårens bristsituation kvar längre i Storbritannien. De skillnader i den långsiktiga utvecklingstendensen som möjligen kommer till uttryck kan indicera att de tre länderna ligger på olika nivåer längs en långsiktig utvecklingskurva för hemutrustningsvarornas utgiftsandel. USA ligger högst och utgiftsandelen stagnerar eller är svagt stigande. Lägst ligger Storbritannien med en relativt starkt stigande utgiftsandel, medan Sverige kan placeras mellan de båda andra länderna. Det är emellertid klart att spekulationer av detta slag bör konfronteras med ett mera omfattande statistiskt material.

Tabellen ger också möjlighet till en jämförelse mellan möbelgruppens utgiftsandel i USA och Sverige. Kontrasten är mycket stark mellan den på lång sikt närmast konstanta amerikanska utgiftsandelen och den uppåtgående trenden i den svenska.

En grundläggande svårighet

Som ett resultat av analysen i föregående avsnitt har vi till vårt förfogande förklaringar av huvudgruppens och undergruppernas volymutveckling som med några undantag kan anses som någorlunda goda. Det är ofta rimligt att anta att den framtida utvecklingen kommer att bestämmas av samma faktorer som verkat hittills, och förklaringen av volymutvecklingen under perioden 1931–55 skulle då kunna användas för en förutsägelse om konsumtionsvolymens utveckling tio år framåt i tiden. Ett undantag utgör givetvis varor som symaskiner och dammsugare, där det är klart att utvecklingen under de senaste 25 åren bestämts av för ett visst utvecklingsskede speciella faktorer. Detta gäller även för radioapparater och i detta fall vet vi också att en alldeles ny

omständighet, televisionens införande, kommer att dominera den framtida utvecklingen.

Även för de andra grupperna och särskilt för huvudgruppen och för möbler finns det emellertid ett grundläggande problem som man måste ta ställning till. Vissa samband mellan konsumtionsvolymen på ena sidan och inkomster, giftermålsfrekvens eller relativt pris på den andra, har visat sig ge en någorlunda tillfredsställande förklaring till utvecklingen över perioden 1931—55 som helhet. Efterkrigsperioden tagen för sig självt domineras emellertid av helt andra samband, som vi diskuterat utan att kunna ge dem någon större precision: t. ex. mellan inkomstnivåns förändringar och inköpens nivå, mellan inköp och tillgångssituationen för varaktiga konsumtionsvaror. Det kan förefalla omotiverat att i framtidsdiskussionen negligera det faktum att de samband som används inte kan förklara de tio senaste årens utveckling. I stort sett är emellertid detta den metod som kommer att användas utom i viss mån i fråga om möbler.

Motiveringen är emellertid att det gäller en diskussion av den framtida utvecklingen på längre sikt och att vi tror oss veta vilka speciella faktorer som är ansvariga för konsumtionsvolymens rörelser 1945—55. Den internationella jämförelsen stöder dessutom antagandet om fortsatt expansion sedan stagnationen efter 1948 övervunnits. Att expansionen i förhållande till inkomsthöjningen skulle komma att bli precis lika stark som genomsnittligt under 1931—55 är givetvis ett mera djärvt antagande och tilltron till det måste givetvis försvagas av att de senaste årens konsumtionsnivå syns ligga onormalt lågt i förhållande till det genomsnittliga sambandet sedan 1931 mellan konsumtion och inkomst.

Huvudgruppen

I likhet med den metod som används i föregående kapitel skall här först göras en uppskattning av hemutrustningskonsumtionen som helhet 1965, byggd på de samband som vi funnit gälla för huvudgruppens volymserie. En mera nyanserad prognos får vänta tills undergrupperna behandlats och resultaten för dem kan sammanställas. I texten kommenteras endast

alternativet med 3 procents årlig ökning av konsumtionen per capita. I tabell 7: 13 ges även siffror för 2-procentsalternativet.

En inkomstelasticitet på cirka 1,66 och en elasticitet med hänsyn till giftermålsfrekvensen på cirka 0,5 gav en god förklaring till volymutvecklingen 1931—55. Fram till 1965 beräknas inkomsten eller totalkonsumtionen per capita stiga med 34 procent, och detta skulle leda till en ökning av hemutrustningsinköpens volym från 1955 med 63 procent. Giftermålsfrekvensen har däremot antagits falla något ytterligare, eller med cirka 5 procent i förhållande till folkmängden. Inverkan på inköpsvolymen skulle dock vara obetydlig, ett fall på cirka 2,5 procent.

Tillsammans skulle dessa båda faktorer ge en ökning av hemutrustningskonsumtionen per capita på 59 procent. Om man fasthåller vid att det genomsnittliga samband mellan konsumtionsvolym, inkomster och giftermålsfrekvens som gav det bästa resultatet för 1931—55 kommer att gälla även i fortsättningen, bör man härtill lägga en konsumtionsökning som skulle ha varit nödvändig 1955 för att bringa upp detta års konsumtionsnivå till ett normalt värde som stämmer med detta samband, en ökning med 8,9 procent. I själva verket har konsumtionen svängt upp och ned kring normalnivån, och det är sannolikt att den kommer att avvika från denna 1965 även om samma genomsnittliga samband kommer att gälla i framtiden. Men det är meningslöst att gissa hur stor denna avvikelse skulle bli 1965, och därför förutsätts det att den blir noll. Sammanlagt skulle alltså 1965 års konsumtionsvolym per invånare ligga så mycket som 74 procent över 1955 års. Om vi tar hänsyn till befolkningstillväxten blir den totala ökningen hela 78 procent.

Möbler, järnvaror och heminredningstextilier

Samma metod, framräkningen med hjälp av hittillsvarande samband mellan konsumtion, inkomster och giftermålsfrekvens, kan tillämpas på dessa tre grupper. Resultatet blir en ökning av volymen per capita på 102 procent för möbler, 46 procent för järnvaror och 64 procent för heminredningstextilier.

För *möblernas* del finns emellertid goda skäl att ställa sig skeptisk

mot detta höga ökningstal. För det första är det här som det samband som vi dragit ut till 1965 ligger allra högst i förhållande till de senaste årens konsumtionsvärden. 1955 års konsumtion, t. ex., måste ökas med 21 procent för att nå upp till det värde på vilket den ovannämnda beräkningen baserats. För det andra, syns det inte sannolikt att utvecklingen bort från möbler i de dyrbarare prisklasserna skulle vara ett tillfälligt fenomen, som skulle kompenseras av en desto starkare ökning i framtiden. I denna situation har vi valt att utföra prognosen på så sätt, att vi utgår från den faktiska konsumtionen 1955, och antar, att sambandet mellan möbelkonsumtion och inkomst i fortsättningen ansluter sig till inkomstelasticiteten 1,65. Denna elasticitet har erhållits från ett studium av budgetmaterialet i 1952 års levnadskostnadsundersökning. Med oförändrat relativt pris på möbelgruppen skulle resultatet bli en ökning av konsumtionsvolymen per capita på 64 procent och en utgiftsandel på 1,70 procent.

Vi har valt 1,45 som värde på inkomstelasticiteten för *heminredningstextilier* att användas vid framskrivningen av konsumtionsvolymen till 1965. Samtidigt antager vi att de relativa priserna blir oförändrade efter 1955, i stället för att som tidigare genomsnittligt stiga över tiden. I själva verket innebär detta att expansionskraften antas vara mindre än i genomsnitt under de senaste 25 åren. Motiveringen härför är att, liksom i fråga om de textila beklädnadsgrupperna, en utveckling mot högre förädlade varor ägt rum inom denna grupp, och det förutsätts att denna kommer att verka med icke fullt samma styrka i fortsättningen. Ökningen i konsumtionsvolymen per capita på 64 procent innebär att utgiftsandelen fram till 1965 stiger till 2,32 procent, föga högre än 1948 års toppsiffra 2,26 procent.

Den beräknade ökningen i *järnvarornas* volym (per capita) på 46 procent är blygsammare, och förklaras utom av en lägre inkomstelasticitet, 1,2, av att den faktiska konsumtionen 1955 icke låg mycket, cirka 5 procent, under den normala. Vid beräkningen av utgiftsandelen 1965 har det antagits att det relativa priset kommer att falla med 5 procent, vilket syns väl förenligt med prognosen i övrigt. Utgiftsandelen blir då 0,63 procent, eller ungefär samma som 1953–55.

Glas och porslin

Vid framskrivningen av inköpen av glas, porslin m. m. används det samband mellan konsumtionsvolym, inkomster och gruppens relativa pris som gav en någorlunda god förklaring till konsumtionsutvecklingen hittills, och även för konsumtionsnivån de senaste åren. Med en inkomstelasticitet på 1,3 har inkomsthöjningen som effekt en volymökning på 48 procent. Vi har antagit en fortsatt ökning i det relativa priset över tioårsperioden på 10 procent, vilket skulle medföra en volymminskning på 16 procent. Resultatet skulle bli en ökning i konsumtionsvolymen per capita på 28 procent och en utgiftsandel 1965 på 0,71 procent, obetydligt högre än de senaste årens utgiftsandel. En svagare prisstegring skulle leda till en större volymökning och en högre utgiftsandel.

Ur och guldsmedsvaror; musikinstrument, konst och antikviteter

För den första undergruppen har vi också valt att skriva fram hittills rådande konsumtionssamband, ehuru det inte varit möjligt att särskilja inverkan av inkomst- och prisförändringar, eller ens med någon säkerhet dela upp konsumtionsvärdenas förändringar i volym- och prisrörelser. Med några undantag har utgiftsandelen fluktuerat mellan 0,70 procent och 0,90 procent, för 1965 beräknas den till 0,84 procent. Utgiftsandelen för musikinstrument m. m. har för 1965 satts till 0,21 procent eller lika med 1955 års siffra, långt under 1930-talets på grammofonköpen beroende toppnivå, 0,33 procent. I tabell 7: 12 och 13 har volym- och prisförändringar för dessa undergrupper satts inom parentes, då prognosen främst avser utgiftsandelar.

Symaskiner och dammsugare

När det gäller dessa båda undergrupper förefaller det omöjligt att direkt utnyttja några tidigare konsumtionssamband för att mera mekaniskt skriva fram konsumtionsvolymen till 1965, eftersom introduktionscyklar och andra dynamiska faktorer syns ha dominerat utvecklingen 1931—55. Man tvingas därför att göra ganska godtyckliga gissningar.

Inköpsvolymen för symaskiner syns ha förändrats språngvis från en

nivå till en annan som sedan varit oförändrad några år. Sedan 1950 syns t. ex. inköpsvolymen ha svängt kring en konstant nivå, som syns ligga mycket högt och som främst kan förklaras genom introduktionen av nya typer elektriska symaskiner. En viss nedgång efter den höga försäljningsnivån är tänkbar men kan uppvägas av en normal ökning med inkomstnivån. För att få ett värde för 1965 har det antagits att 1955 års genomsnittliga inköpsvolym per capita inte förändras eller att en ökning balanseras av ett prisfall. Under denna förutsättning skulle utgiftsandelen år 1965 bli 0,22 procent. I tabell 7: 12 och 13 har volym- och prisförändringar satts inom parentes, då prognosen endast avser utgiftsandelar.

Dammsugarnas volymökningstakt har alltsedan början av 1930-talet fallit i förhållande till inkomstens ökningstakt, från sex gånger snabbare på 1930-talet till 2,5 gånger 1939—55. Vi skall anta att denna utveckling fortsätter och att vi över den närmaste tioårsperioden kan räkna med en inkomstelasticitet på 1,5. Detta verkar så mycket sannolikare som över 70 procent av alla hushåll nu äger en dammsugare och introduktionsperioden sannolikt är avslutad. Antagandet motsvarar en ökning av konsumtionsvolymen per capita med 56 procent. Om det relativa priset sjunker med 15 procent, vilket förefaller rimligt, motsvarar detta en utgiftsandel 1965 på 0,13 procent, samma som de tre senaste åren.

Radio- och televisionsapparater

Ett av de mest framträdande inslagen i konsumtionens förändringar 1955—65 kommer med all sannolikhet att bli televisionens införande. Industriens Utredningsinstitut utförde i början på 1954, på uppdrag av den då arbetande televisionsutredningen, en undersökning som bland annat omfattade en prognos för de närmaste sju åren efter starttidpunkten. Enligt denna prognos skulle beståndet av televisionsapparater vid slutet av det sjunde året uppgå till 450 000 och försäljningen under året till 110 000.[1]

Sedan denna prognos utarbetades har televisionens framtid i Sverige fått fastare konturer. Utbyggnadsplanerna har preciserats, och man kan

[1] Svensk television. Efterfrågan, tillverkning, import. En prognos. Kap. 5. Utg. av IUI 1954.

nu förutse en något långsammare utbyggnad än som låg till grund för prognosen. Enligt de första svenska erfarenheterna synes å andra sidan efterfrågan utvecklas i snabbare takt än den ökningskurva som konstaterades 1954 på grundval av engelska erfarenheter.[2] Resultatet blir att beståndet, som det nu kan förutses, skulle ha nått 500 000 redan 1962 och cirka 900 000 vid slutet av 1965. Försäljningssiffran 1965 kan uppskattas till 125 000. Med ett genomsnittspris på 1 500 kronor 1955 skulle inköpen 1965 uppgå till 188 miljoner kronor i 1955 års priser. Härtill bör läggas en årlig servicekostnad på 75 kronor per mottagare, eller 63 miljoner kronor, varför de sammanlagda televisionsutgifterna skulle bli 250 miljoner kronor.

En allmän erfarenhet i de länder, där televisionen introducerats är att inköpen av radioapparater minskat, och detta gäller radiogrammofoner i relativt högre grad än vanliga mottagare. Om man får döma av amerikanska erfarenheter skulle dock minskningen, åtminstone i fråga om vanliga apparater, upphöra efter en viss övergångsperiod. Mot bakgrunden av utvecklingen i USA, Kanada och England skall vi gissa på att inköpen av vanliga radiomottagare 1965 ligger 5 procent under 1955 års nivå och inköpen av radiogrammofoner 50 procent under.

Sammanlagt skulle konsumtionsvolymen 1954 för radio- och televisionsmottagare uppgå till 340 miljoner kronor i 1955 års priser, en volymmässig ökning på 154 procent. Om gruppens relativa pris faller med 15 procent (sannolikt blir fallet ännu större) skulle detta motsvara en utgiftsandel på 0,76 procent.

Sammanfattning av konsumtionsprognosen

En överblick över prognoserna för undergrupperna visar en fortsättning av de senaste 25 årens konsumtionstrender, med undantag av de grupper, vars utveckling bestämts av introduktionsprocesser — dammsugare, radioapparater och symaskiner. Det är sannolikt att de dynamiska krafter som lett till en exceptionell utveckling för symaskiner och dammsugare uttömts, men mot detta står inverkan av en ny stor introduktionsprocess

[2] *J. Wallander—C. G. Dahlerus:* Efterfrågan på televisionsapparater i Sverige. Sthlm 1957.

Tabell 7:12. Hemutrustningskonsumtionen 1965 under förutsättning av en årlig ökning i konsumtionsvolymen per capita på tre procent

Varugrupp	Volym-ökning 1955–65 i procent	Pris-förändring 1955–65 i procent	Utgifts-andel 1965 i procent	Utgifts-andel i genomsnitt 1946–55
Hemutrustning, totalt	**+ 78**	**– 5**	**7,95**	**7,24**
Summa av undergrupperna	+ 67	– 5	7,52	7,24
Möbler	+ 68	0	1,70	1,73
Glas och porslin	+ 31	+ 10	0,71	0,73
Heminredningstextilier	+ 68	0	2,32	2,11
Järnvaror	+ 50	– 5	0,63	0,69
Symaskiner	(+ 3)	(– 10)	0,22	0,25
Dammsugare	+ 60	– 15	0,13	0,13
Radio- och televisionsapparater	+ 154	– 15	0,76	0,54
Musikinstrument, konst och antikviteter	(+ 38)	(0)	0,21	0,25
Ur och guldsmedsvaror	(+ 95)	(– 20)	0,84	0,81

för televisionsmottagare. I tabell 7: 12 har dessa prognoser för undergrupperna sammanställts med den först gjorda framskrivningen av de totala hemutrustningsköpens volym. Beräkningarna för undergrupperna kan jämföras med framskrivningen av huvudgruppen med hänsyn till utgiftsandelarna. Vid beräkningen av huvudgruppens utgiftsandel 1965 har vi förutsatt att dess relativa pris faller med 5 procent över tioårsperioden utan att detta påverkar det konsumtionssamband på vilket prognosen grundats.

Det råder alltså en någorlunda god överensstämmelse mellan huvudgruppens beräknade utgiftsandel och summan av undergruppernas utgiftsandelar enligt prognosen för 1965. Detta är delvis ett naturligt resultat av de metoder som vi använt, men det stärker något förtroendet till resultaten. Vi väljer att sammanfatta vår prognos i detta fall på följande sätt: Hemutrustningsvarornas konsumtionsvolym kommer mellan 1955 och 1965 att stiga med ungefär 70 procent vid en ökning av den totala konsumtionsvolymen med 38 procent. Ökningen bärs liksom tidigare upp av de stora grupperna möbler och heminredningstextilier ehuru möblernas expansion blir långsammare än i genomsnitt 1931–55.

Tabell 7:13. Hemutrustningskonsumtionen 1965 under förutsättning av en årlig ökning av konsumtionsvolymen per capita på två procent

Varugrupp	Volym-ökning 1955–65 i procent	Pris-förändring 1955–65 i procent	Utgifts-andel 1965 i procent	Utgifts-andel i genomsnitt 1946–55
Hemutrustning, totalt	**+ 51**	**– 5**	**7,46**	**7,24**
Summa av undergrupperna	+ 48	– 5	7,29	7,24
Möbler	+ 43	0	1,60	1,73
Glas och porslin	+ 15	+ 10	0,69	0,73
Heminredningstextilier	+ 46	0	2,21	2,11
Järnvaror	+ 34	– 5	0,62	0,69
Symaskiner	(+ 3)	(– 10)	0,24	0,25
Dammsugare	+ 38	– 15	0,12	0,13
Radio- och televisionsapparater	+ 154	– 15	0,84	0,54
Musikinstrument, konst och antikviteter	(+ 24)	(0)	0,21	0,25
Ur och guldsmedsvaror	(+ 61)	(– 20)	0,76	0,81

Expansionstakten minskas starkt för symaskiner och dammsugare, medan televisionsmottagarnas introduktion utgör ett nytt dynamiskt inslag. Utgiftsandelen stiger till cirka 7,6, dvs. ej fullt till samma nivå som 1947–48.

Liksom i övriga kapitel skall vi också i tabell 7: 13 presentera det resultat som de använda metoderna skulle ha givit vid en antagen årlig ökning på 2 procent i den totala konsumtionsvolymen per capita.

KAPITEL 8

HUSHÅLLSTJÄNSTER

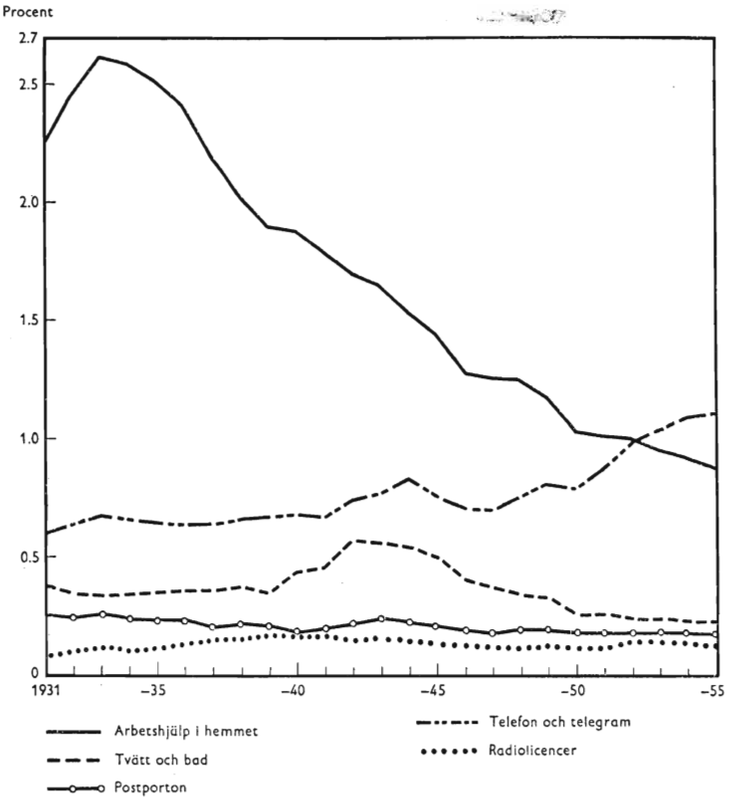
Huvudgruppens omfattning

I huvudgruppen hushållstjänster har vi sammanfört utgifter för arbetshjälp i hemmet, tvätt och bad (i tvättinrättningar och badhus), postporton, telefon och telegram samt radiolicenser. I den sista undergruppen, radiolicenser, kommer i framtiden även televisionslicenser att ingå. Det gemensamma för alla undergrupperna är att de består av tjänster, icke varor, och att, möjligen med undantag av bad, hushållet helt naturligt kan betraktas som den konsumerande enheten. Men denna likhet är helt formell och har knappast något konsumtionsteoretiskt intresse. Det är inte så att de olika undergrupperna av hushållstjänster konkurrerar med varandra eller att de kompletterar varandra i någon högre grad. Arbetshjälp i hemmet är snarast ett alternativ till en ökad arbetsinsats av husmodern och övriga familjemedlemmar, men också till förtäring utom hemmet, högt förädlade livsmedel och också — här finns ett exempel på ett substitutionsförhållande inom huvudgruppen — tvätt hos tvättinrättningar. Den sistnämnda tjänsten ersätter närmast husmorsarbetet och tvättmedel. Radiolicens, en obetydlig post, är helt knuten till beståndet av radioapparater. Postporton, telefon- och telegramkostnader är rimligen helt fristående gentemot andra varor. Hur de olika undergrupperna utvecklats framgår av diagram 8: a och 8: b.

Undergruppernas konsumtionsutveckling med prognoser

Det finns knappast några skäl att söka analysera konsumtionsutvecklingen med hänsyn till huvudgruppen som helhet utan undergrup-

Diagram 8: a. Hushållstjänster. Utgiftsandelar 1931–55

perna skall studeras var för sig. Mera som ett kuriosum kan det dock observeras att den konsumtionsvolym för huvudgruppen som kan framräknas över hela perioden 1931–55 ligger på en nästan konstant nivå; de största avvikelserna från 1955 års nivå är 3 procent uppåt och 7 procent nedåt. Huvudgruppens relativa pris, som givetvis kan framräknas mekaniskt även om det inte är av något större intresse, har över perioden stigit lika starkt som livsmedlens och mera än någon annan huvudgrupps (se volymserier i diagram 1: c och tabell C: 0; prisserier i tabell D: 0 i appendix 1).

Arbetshjälp i hemmet

Volym- och prisserierna för arbetshjälp i hemmet visar en alldeles exceptionell utveckling. Volymen faller snabbt och utan avbrott åtmin-

Tabell 8: 1. Antalet yrkesverksamma i huslig tjänst och deras årsinkomst 1930–50

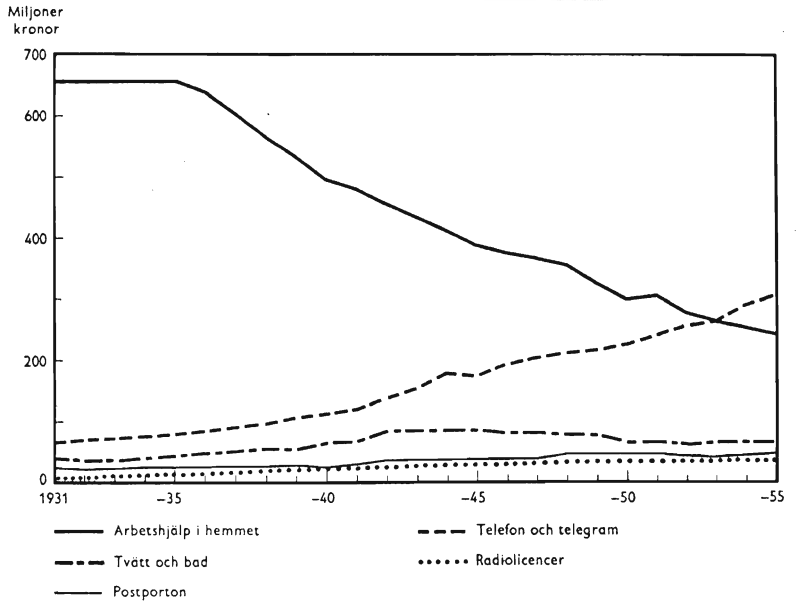
År	Antalet yrkesverksamma i huslig tjänst	Genomsnittsinkomst (kronor per år)
1930	208 800	632
1940	158 800	—
1945	123 300	1 484
1950	95 300	2 089

stone efter 1935, medan priset stiger snabbare än för någon annan undergrupp av varor eller tjänster (se tabell C: V och D: V i appendix 1). Utgiftsandelen faller också (tabell B: V i appendix 1 och diagram 8: a), relativt sett ungefär lika mycket som volymen (diagram 8: b). Det är givetvis hembiträdets gradvisa försvinnande som speglar sig i dessa siffror. Seriernas detaljer är emellertid inte så tillförlitliga, och vad vi egentligen vet ges bäst av tabell 8: 1 vars uppgifter hämtats från folkräkningarna.

Så alldeles säkert är det inte att ens folkräkningssiffrorna ger ett riktigt mått på antalet sysselsatta i huslig tjänst. Visserligen är det sannolikt att man lyckats täcka hembiträdena (dvs. arbetshjälp som erhåller kost i arbetsgivarhushållet), men den tillfälliga, tim- eller dagavlönade, arbetshjälpen är förmodligen underskattad. I 1945 års folkräkning fördes 30 procent av antalet av de i huslig tjänst verksamma till den sistnämnda kategorin, medan i socialstyrelsens budgetundersökning i tätorter 1948 tillfällig hemhjälp svarade för 46 procent av hushållens utgifter för arbetshjälp. Dessa båda siffror syns icke vara helt förenliga, även om en mera precis jämförelse är omöjlig att företa.

Som tidigare anmärkts så är husmödrarnas och övriga familjemedlemmars obetalda arbete i hemmet det viktigaste alternativet till avlönad arbetshjälp. Detta obetalda arbete svarar också för en betydligt större del av det totala hushållsarbetet. I 1945 års folkräkning klassificerades som husmödrar 1 335 000 kvinnor eller mer än tio gånger flera än dem som var verksamma i avlönat husligt arbete. Därtill kom en grupp på 185 000 kvinnor, som rubricerades som »övriga familjemedlemmar med hemgöromål». Speciellt inom jordbrukarhushållen var detta en avgjort vik-

Diagram 8: b. Hushållstjänster. Konsumtionsvolymen 1931–55 mätt i 1955 års priser

tigare typ av huslig arbetskraft än den avlönade. Det bör emellertid observeras, att avlönad hemhjälp totalt sett icke ersatts av oavlönad huslig arbetskraft, åtminstone icke om vi räknar antalet husmödrar. Samtidigt med nedgången i antalet hembiträden har som bekant de gifta kvinnorna alltmera övergått till yrkesverksamhet utanför hemmet.

Vilka hushåll har hembiträden? Man kan först observera uppgifterna i tabell 8: 2, hämtade från 1952 års levnadskostnadsundersökning.[1]

Tabell 8: 2. Utgifter för arbetshjälp i hemmet i grupper av hushåll indelade efter inkomst och hushållsföreståndarens ålder

Hushållsföreståndarens ålder (år)	Inkomstklass		
	–9 000	9 000–12 000	12 000–
–39	2	19	221
40–59	10	51	190
60–	100	67	381

[1] Antalet hushåll och medelinkomsten framgår av sammanställningen i tabell 10: 2, s. 329.

Tabell 8: 3. Procentuell andel av de förvärvsarbetande, grupperade efter bebyggelsetyp, civilstånd och yrkesställning, som sysselsatte hembiträde 1945

Bebyggelsetyp	Gifta			Ogifta		
	företagare	tjänstemän	arbetare	företagare	tjänstemän	arbetare
Landsbygd	5,2	6,4	0,4	14,9	2,4	1,8
Städer	9,9	7,8	0,4	8,6	1,6	1,3

Utgiften för hembiträden och annan arbetshjälp är i hög grad koncentrerad till hushåll med höga inkomster. Det är inte lätt att ur budgetmaterialet erhålla några tillförlitliga uppskattningar av inkomstelasticiteten eftersom endast en liten del av hushållen har utgifter av denna typ, och sambandet mellan inkomst och arbetshjälpsutgift syns variera starkt i olika hushållsgrupper; de grafiska uppskattningar som gjorts varierar mellan 1,5 och över 5. I vilket fall är inkomstelasticiteten mätt på detta sätt i genomsnitt mycket hög.

Skillnaden mellan olika åldersgrupper är också påfallande. Att ha hembiträde är en utdöende vana, som man oftast finner hos gamla människor. Det är möjligt att förekomsten av trotjänarinnor knutna till de äldre hushållen gör det billigare och mindre besvärligt för dessa att erhålla arbetshjälp i hemmet. Några större skillnader syns däremot enligt budgetmaterialet knappast föreligga mellan tätorter och landsbygd. Om man i stället jämför hushållstyper i levnadskostnadsundersökningarnas mening[2] visar det sig att utgifter för arbetshjälp normalt är störst för ensamståendehushållen, och att de är större för barnfamiljer än för familjer utan barn.

Ett annat perspektiv på efterfrågestrukturen erhålls i tabell 8: 3, som är baserad på folkräkningsresultaten 1945.

Det är ogifta företagare på landsbygden hos vilka hembiträden, eller som de i detta fall kanske oftast kallas hushållerskor, är vanligast.

Nedgången i antalet yrkesverksamma i huslig tjänst kan, sålunda, knappast förklaras av demografiska förändringar och ännu mindre av den

[2] Se s. 239.

Tabell 8:4. Procentuell andel kvinnor i huslig tjänst 1940 och 1950

År	Procentuell andel kvinnor i huslig tjänst i åldersklassen						Samtliga
	-20	20-30	30-40	40-50	50-65	65-	
1940	31,4	20,8	17,6	18,4	19,7	18,7	21,2
1950	13,9	9,3	8,7	10,3	15,8	18,9	11,6

stigande inkomstnivån. Inkomststegringen borde tvärtom i och för sig ha lett till en synnerligen kraftig ökning av arbetshjälpen i hemmen. Vi blir alltså hänvisade till stegringen av det relativa priset på arbetskraft som den ur konsumtionsteoretisk synpunkt närmast till hands liggande förklaringen. Om inkomst- och prisutvecklingen ensamma skulle kunna förklara volymserien för arbetshjälp i hemmet är det dock nödvändigt att anta, att priselasticiteten är mycket hög. Om sambandet mellan utgifter för arbetshjälp och inkomster motsvarar t. ex. elasticiteten 2,0, så erfordras en priselasticitet på väl över 2,5 för att förklara utvecklingen under perioden 1935-55. På dessa tjugo år föll nämligen konsumtionsvolymen per capita med nära 70 procent, medan den totala konsumtionsvolymen per capita steg med 54 procent och arbetshjälpens relativa pris med närmare 75 procent. Det skulle emellertid vara en smula för enkelt att se hela utvecklingen mot lättskötta kök, användandet av hushållsmaskiner, högre förädlade livsmedel och konfektionsvaror som enbart en följd av att arbetshjälp i hemmet blivit relativt dyrare, och det är denna utveckling som minskat behovet av arbetshjälp. I själva verket står vi här inför ett helt komplex av samband, samband mellan hembiträdeslöner, löner för kvinnlig arbetskraft i andra yrken, stigande realinkomst och en teknisk utveckling på hushållsmaskinernas, livsmedlens och beklädnadens områden.

Den starka höjningen av priset på arbetshjälp i hemmet i förhållande till det genomsnittliga priset på de varor och tjänster som ingår i konsumtionen beror i hög grad på det allmänna förhållandet att reallönerna ökat starkt över perioden. Men det är lätt att visa att hembiträdeslöner och annan ersättning till arbetande i huslig tjänst stigit betydligt snabbare än kvinnolöner inom industri och handel. Det sjunkande antalet syssel-

satta i huslig tjänst framstår därför som ett problem också om vi ser det från utbudssidan, så mycket mera som allmänna arbetsförhållanden, arbetstider osv. just i denna verksamhet i hög grad förbättrats ur den anställdes synpunkt. Man kan då observera att det fortfarande finns en lönedifferens mellan husligt arbete å ena sidan och industri- eller kontorsarbete å den andra till det förras nackdel. Likaså är det väl fortfarande så, att huslig tjänst är ett yrke med lågt anseende och en trots allt besvärande nära kontakt med arbetsgivaren. Följaktligen är det rimligt att tänka sig att i den mån arbetsmarknadssituationen blivit sådan, att de yrkesarbetande kvinnorna verkligen kunnat välja yrke, så har dessa nackdelar hos huslig tjänst kunnat fullt påverka yrkesvalet. Tendensen till avfolkning av yrket bör även ha förstärkts genom längre skolgång och bättre utbildningsmöjligheter. Det är helt förenligt med dessa synpunkter att det husliga arbetets minskade andel bland de yrkesverksamma kvinnorna är koncentrerat till de yngre årsklasserna; detta framgår av tabell 8: 4 över antal kvinnor i huslig tjänst i procent av totala antalet yrkesverksamma kvinnor i olika åldersklasser 1940 och 1950.

Det kan förefalla rimligt att anta att konsumtionsvolymen för arbetshjälp i hemmet även i framtiden kommer att minska i samma jämna takt som under de senaste 20 åren eller med cirka 5 procent om året. Mellan 1955 och 1965 skulle volymen sjunka med 40 procent, vilket skulle motsvara ungefär 47 000 yrkesverksamma i huslig tjänst 1965. Om de anställdas reallön stiger i samma takt 1955–65 som 1945–55, eller med 44 procent, skulle utgiftsandelen 1965 bli 0,55 procent, med en antagen årlig stegring av den totala konsumtionsvolymen per capita på 3 procent. (Om man i stället antar en årlig stegring på 2 procent, skulle utgiftsandelen bli något större, 0,61 procent.) Det finns emellertid vissa skäl att anta att nedgången av antalet yrkesverksamma i huslig tjänst i fortsättningen kommer att försiggå i något långsammare takt än under de senaste tjugo åren. Om arbetsmarknadssituationens förbättring bidragit till utvecklingen, kan minskningen 1935–50 i viss mån vara en engångsföreteelse. Därtill kan läggas att, om antalet hembiträden fortsätter att minska, man kan komma ned till en grupp av hushåll, som är beredda att göra mycket stora ekonomiska uppoffringar för att erhålla

arbetshjälp. Vi skall dock icke ändra den prognos som gjordes ovan, eftersom det är omöjligt att uppskatta den kvantitativa betydelsen av dessa modifierande faktorer.

Tvätt och bad

Serien över utgifterna för tvätt- och badinrättningarnas tjänster är en av de mest osäkra i föreliggande undersökning. Så mycket kan dock förmodligen sägas, att undergruppens utgiftsandel och konsumtionsvolym steg från början av 1930-talet upp till en toppnivå under de sista krigsåren, för att sedan visa en nedgång (se tabell B: V och C: V i appendix 1, diagram 8: a och 8: b).

Denna utveckling under efterkrigstiden kan på intet sätt förklaras av de konsumtionsvanor som framträder vid studiet av budgetundersökningarna. Utgifter för tvätt och bad syns nämligen ha en hög inkomstelasticitet; en grafisk uppskattning grundad på siffror från 1952 års levnadskostnadsundersökning har redovisats i tabell 8: 5.

Vid samma inkomst ligger utgifterna för ensamstående klart högst och utgifterna för barnfamiljerna lägst, vilket naturligtvis beror på hemtvättens olika roll inom olika hushållstyper. En faktor som verkat i konsumtionsökande riktning ehuru den är av betydligt mindre vikt är förändringen i befolkningens fördelning mellan landsbygd och tätorter. Som framgår av tabell 8: 6[3] är utnyttjandet av bad- och tvättinrättningar betydligt mindre på landsbygden och i mindre tätorter än i större tätorter.

Uppdelningen av hushållen efter bebyggelsetyp i tabell 8: 6 är intressant även ur en annan synpunkt. Den visar att de höga inkomstelasticiteter som erhålls ovan för hushållen inom olika hushållstyper delvis förklaras av att hushåll på landsbygden och på mindre tätorter är vanligare i de lägre inkomstklasserna och sällsyntare i de högre än hushåll från större tätorter. Tabellvärdena tyder snarast på en inkomstelasticitet på 0,8—1,0. Men även så skulle man ha väntat sig en annan utveckling än den som återfinns i tidsserierna.

[3] Antalet hushåll och medelinkomster framgår av sammanställningen i tabell 10: 3, s. 330. Med större tätorter menas tätorter med mer än 2 000 invånare.

Tabell 8: 5. Inkomstelasticitet för utgifter för tvätt och bad i olika hushållstyper

Hushållstyp	Inkomstelasticitet
Ensamstående	1,6
Man och hustru	1,8
Man och hustru med barn	1,8
Blandade hushåll	1,4

En tänkbar orsak till undergruppens volymmässiga nedgång och fallande utgiftsandel efter kriget är den ökade förekomsten av tvättmaskiner i hemmen, och av maskinutrustade fastighetstvättstugor och centralsjälvtvätterier. Enligt en nyligen företagen offentlig utredning skulle över 95 procent av hushållens tvätt utföras som självtvätt, medan de kommersiella inlämningstvätterierna svarar för cirka 4 procent.[4] Kapaciteten hos den privat eller kollektivt av hushållen ägda maskinella tvättutrustningen motsvarar visserligen endast en mindre del av självtvätten, 1954 uppskattades den till ungefär en fjärdedel, men denna utrustning har i det närmaste helt anskaffats efter kriget. Även om dess införande medfört en relativt sett obetydlig ökning av självtvättens volym, skulle detta ha haft ett mycket starkt inflytande på tvättinrättningsutgifterna. En faktor av samma typ, som påverkat utgifterna för bad i badinrättningar, är att andelen bostäder utrustade med badkar eller dusch ökat starkt.

Ett annat bidrag till förklaringen av tidsseriernas förlopp skulle vara att fördelningen mellan självtvätt och utnyttjandet av tvättinrättningarnas tjänster skulle bero på prisrelationen mellan tvättmedel och tvättinrättningarnas priser. Tvättmedelspriserna låg exceptionellt högt 1942–48, en period som sammanfaller med toppnivån för undergruppen tvätt och bad. Men det är föga sannolikt att prisrelationerna skulle kunna spela någon större roll. Däremot förefaller det synnerligen antagligt att tvättmedelsransoneringen under och efter kriget hämmade självtvätten.

Vid bedömningen av den framtida utvecklingen har vi, ställda mellan dessa motstridande tendenser, valt att ta fasta på undergruppens volym-

[4] Tvätt. Bostadskollektiva kommitténs betänkande III. SOU 1955: 8.

Tabell 8: 6. Utgifter för bad och tvätt inom grupper av hushåll indelade efter inkomst och bebyggelsetyp

Bebyggelsetyp	Inkomstklass		
	–9 000	9 000–12 000	12 000–
Landsbygd och mindre tätorter	22	46	105
Större tätorter	61	84	127

mässiga konstans efter 1950, och anta att konsumtionsvolymen 1965 kommer att ligga på ungefär samma nivå. Med oförändrat relativt pris skulle utgiftsandelen 1965 då bli 0,17 procent enligt det högre och 0,19 procent enligt det lägre alternativet för ökningen av den totala konsumtionens volym per capita.

Postporton, telefon- och telegramavgifter

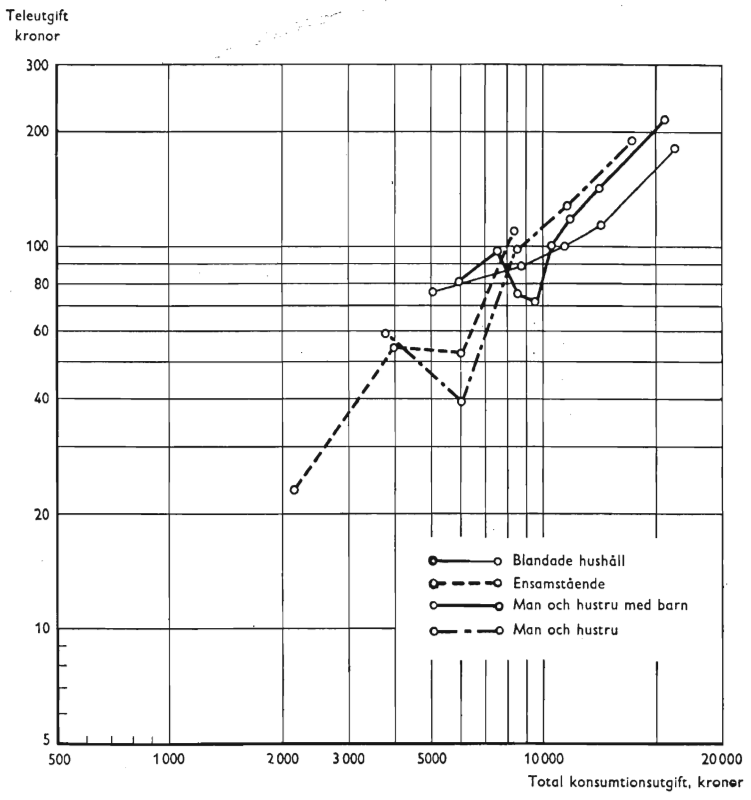
Sverige är ju bekant för det höga antalet telefoner per invånare, och bland de större länderna överträffas det endast av USA, som 1950 hade en telefon per tre invånare mot ungefär en telefon per fyra invånare i Sverige. Medan Schweiz följer nära efter Sverige, så räknar t. ex. Storbritannien ungefär åtta invånare per telefon. Den höga telefontätheten är förmodligen anledningen till att post och telegraf används mindre i Sverige än i jämförbara länder. Om vi i stället jämför femtiotalets Sverige med Sverige 1930 finner vi att antalet telefoner har tredubblats, medan brevförsändelsernas antal fördubblats och antalet avsända telegram ökat med 50 procent.

Det är naturligtvis icke de statliga kommunikationsverkens alla tjänster som ingår i den privata konsumtionen. Enligt de uppskattningar som ligger till grund för våra tidsserier skulle för närvarande så mycket som hälften av televerkets inkomster från samtals-, abonnemangs- och telegramavgifter vara att anse som privat konsumtion men endast en femtedel av postverkets inkomster från postförsändelser. Som man förstår är dessa uppskattningar ganska osäkra.

Om vi studerar post- och teleutgifternas variation med inkomsten i budgetundersökningarna så finner man, som väntat, att postutgifterna

Diagram 8: c. Sambandet mellan inkomster och utgifter för telefon och telegram inom olika hushållstyper i 1952 års levnadskostnadsundersökning

Dubbellogaritmisk skala

icke ökar i proportion med inkomsten när denna stiger. Över perioden som helhet har emellertid postutgifterna volymmässigt stigit lika mycket som den totala konsumtionen, något som dock till stor del beror på en exceptionell ökning över krigsåren. Det förefaller sannolikt att de fram till 1965 skall fortsätta att stiga i samma takt som under efterkrigsperioden, eller med cirka 20 procent. Utgiftsandelen skulle i så fall fortsätta att falla med någon hundradels procentenhet.

I fråga om telefon- och telegramutgifterna är sammanhanget mera komplicerat. Sambandet mellan dessa och inkomsten inom olika hushålls-

typer som det framträder i 1952 års levnadskostnadsundersökning har framställts grafiskt i diagram 8: c.

För åtminstone två av hushållstyperna, man och hustru samt man och hustru med barn, syns det finnas en kritisk inkomstnivå, under vilken hushållen icke reagerar med ökade teleutgifter vid inkomsthöjningar, medan de över den ökar teleutgiften i ungefär samma proportion som inkomsthöjningen. I själva verket är det fråga om en starkt ökad abonnemangstäthet inom ett ganska litet inkomstintervall, och fenomenet är av stort intresse vid analysen av antalet telefonabonnemang eller marknaden för telefonapparater.[5] Ur vår synpunkt betyder det endast att om utvecklingen över tiden bestämdes av dessa samband, skulle konsumtionsvolymens ökningstakt stiga mot ett värde motsvarande inkomstelasticiteten 1 allteftersom en allt större del av hushållen kommer att ligga över den kritiska nivån.

Volymseriens förlopp över tiden motsvarar emellertid en mycket högre inkomstelasticitet – cirka 2,3 – än de som kan uppskattas ur budgetmaterialet. Volymen stiger i jämn takt från år till år (se tabell C: V i appendix 1). Under 1930-talet var ökningstakten ungefär 5,4 procent per år och mellan 1940 och 1947 8,8 procent per år. Efter 1947 har ökningen varit 5,1 procent per år. En förklaring till dessa variationer i takten kan vara utvecklingen av teletaxorna i förhållande till den allmänna konsumtionsprisnivån (se tabell D: V i appendix 1). Taxorna var helt oförändrade 1931–37. Undergruppens relativa pris sjönk därför med 9 procent 1931–40 och med 33 procent 1940–47. Därefter har taxorna anpassats uppåt, och efter 1947 har det relativa priset stigit med cirka 30 procent.

Den jämna volymökningen från år till år, även vid tillfällen då konsumenternas realinkomster stagnerat eller fallit, tyder inte på att man på kort sikt kan vänta sig något fastare samband mellan teleutgifterna och konsumenternas inkomster även om inkomsterna som förklarings-

[5] Antalet telefonabonnemang per hushåll stiger nämligen också det plötsligt vid vissa inkomstnivåer från 1/3–1/2 till närmare 1. För ensamstående ligger gränsen vid cirka 7 000 kronor, för man och hustru och för man och hustru med barn vid cirka 12 000 kronor. Det är sannolikt att ökningen i antalet abonnemang är mycket känslig för storleken av de grupper som just passerar dessa gränser, eller med andra ord för inkomstfördelningen och dess förändringar.

faktor kompletteras med det relativa priset. Över hela perioden kan man emellertid uppskatta en inkomstelasticitet på 1,75 och en priselasticitet på — 1,0, som tillsammans ger en tillfredsställande förklaring till konsumtionsutvecklingen för undergruppen (se appendix 2). Men även denna inkomstelasticitet ligger långt över budgetmaterialets. Det är därför uppenbart att dynamiska faktorer påverkat teleutgifternas expansion.

Man skulle kunna anta att det samband mellan konsumtion och inkomster som bäst förklarar undergruppens utveckling 1931—55 kommer att gälla även fram till 1965, och att det relativa priset inte kommer att förändras. Med en inkomstelasticitet på 1,75 kommer teleutgifterna per capita att öka med 68 procent vid en ökning av den totala konsumtionsvolymen per capita om 3 procent per år. Om man väljer 2-procentsalternativet för den totala konsumtionsvolymens ökning blir undergruppens volymökning i stället 42 procent räknat per capita. En volymmässig ökning på 5,4 procent per år, dvs. den expansionstakt som karakteriserade undergruppen under den period, då dess relativa pris var jämförelsevis konstant, skulle ge en sammanlagd ökning mellan 1955 och 1965 på 68 procent. Detta ligger nära den prognos som kan göras med 3-procentsalternativet för inkomstutvecklingen som bas, men långt över den som grundats på 2-procentsalternativet. Mycket tyder emellertid på att vi här har att göra med en process i tiden som inom vissa gränser är ganska oberoende av inkomstutvecklingen. Som prognos för telefon- och telegramutgifterna 1965 skall vi därför välja en volymmässig ökning över 1955 års nivå på 68 procent och en utgiftsandel på 1,33 procent (3-procentsalternativet) respektive 1,47 procent (2-procentsalternativet).

Radio- och televisionslicenser

Radio- och televisionslicenser är en ganska obetydlig post och kan helt ses som ett komplement till innehavet av radio- och televisionsmottagare. Volymserien 1931—55 motsvarar helt enkelt antalet radiolicenser och visar därför en jämn stegring från år till år (se tabell C: V i appendix 1). Serien för utgiftsandelen visar däremot ett hopp mellan 1950 och 1952 i samband med höjningen av licensavgiften från 10 kronor till 15 kronor (tabell B: V i appendix 1, diagram 8: a). Antalet radiolicenser kommer

sannolikt att fortsätta sin jämna uppgång, eftersom det faktum att nästan alla hushåll nu har radio uppvägs av bilradiomottagarnas ökning.[6] Det sannolika antalet licenser 1965 kan sättas till 2 900 000.

Undergruppens utveckling kommer därför att i hög grad bestämmas av televisionslicenserna. Enligt den i föregående kapitel presenterade prognosen skulle antalet televisionsmottagare 1965 utgöra 900 000. Om televisionslicenserna blir fyra gånger dyrare än radiolicenserna så kan man då säga att undergruppens konsumtionsvolym 1965 ligger 165 procent över 1955 års.

För att kunna beräkna den utgiftsandel 1965, som följer av våra förutsättningar, är det nödvändigt att gissa hur licensavgifterna skall utvecklas i förhållande till den allmänna konsumtionsprisnivån. Trots att radiolicensavgiften redan nu ligger 5 kronor över 1955 års nivå och en ytterligare höjning planeras skall vi anta att det relativa licenspriset 1965 icke höjs i förhållande till 1955, vilket ger en utgiftsandel på 0,26 procent (vid 3-procentsalternativet för den totala konsumtionsvolymens ökning) respektive 0,28 procent (2-procentsalternativet).

Sammanfattning av framtidsuppskattningarna

En tillfällighet har gjort att alla undergrupperna av hushållstjänster är sådana, att prognoserna för 1965 har ansetts kunna företas utan hänsyn till inkomstutvecklingen. Detta gäller naturligtvis inte generellt men har kunnat accepteras när vi rör oss med de två alternativen två respektive tre procents årlig ökning i den totala konsumtionsvolymen per capita. Följaktligen blir hushållstjänsternas utgiftsandelar genomgående lägre vid 3-procentsalternativet än vid 2-procentsalternativet.

I tabell 8: 7 har prognoserna för hushållstjänsterna sammanfattats. Av skäl som berördes i inledningen till detta kapitel har vi icke gjort någon analys av konsumtionsutvecklingen för hushållstjänsterna som enhet, utan vår prognos blir i detta fall helt enkelt summan av undergruppernas värden. Inom parentes har vi angett de volym- och prisförändringar

[6] *J. Wallander—C. G. Dahlerus:* Efterfrågan på televisionsapparater i Sverige. Sthlm 1957.

Tabell 8: 7. Sammanfattning av uppskattningarna av utgifterna för hushållstjänster 1965. Årlig konsumtionsökning tre respektive två procent per capita

Grupp	Volymförändring 1955–65 i procent	Prisförändring 1955–65 i procent	Utgiftsandel 1965 i procent vid en årlig konsumtionsökning per capita av		Utgiftsandel 1955 i procent
			3 procent	2 procent	
Summa av undergrupperna	**(+22)**	**(+10)**	**2,47**	**2,73**	**2,51**
Arbetshjälp i hemmet	− 40	+44	0,55	0,61	0,88
Tvätt och bad	0	0	0,17	0,19	0,23
Postporton	+ 20	0	0,15	0,17	0,17
Telefon och telegram	+ 69	0	1,34	1,48	1,10
Radio- och televisionslicenser	+165	0	0,26	0,28	0,13

för huvudgruppen, + 22 respektive + 10 procent, som erhålls vid en sammanvägning.

Hushållstjänsternas utgiftsandel, som över perioden 1931—55 fallit från 3,6 till 2,5 skulle enligt dessa beräkningar stabiliseras kring den nivå den hade 1955 eller stiga några tiondels procentenheter över denna. Detta utgör en naturlig fortsättning på tendenser som varit skönjbara sedan 1947. Den absoluta nedgången i utgiftsandelen för arbetshjälp i hemmet blir allt mindre även vid en oförändrad relativ minskningstakt i antalet yrkesverksamma i huslig tjänst. Konsumtionsvolymen för tvätt och bad har stabiliserats efter den starka nedgången omedelbart efter kriget. Telefon- och telegramutgifterna fortsätter sin snabba expansion även om den någon gång i framtiden kommer att sakta av. Televisionens införande medför en kraftig relativ ökning av den sista undergruppens utgiftsandel, även om den absolut sett inte är alltför betydande.

KAPITEL 9

RESOR

Huvudgruppens omfattning

Till huvudgruppen resor har räknats alla de varor och tjänster, som konsumenterna utnyttjar som fortskaffningsmedel. Hit hör dels varorna bilar, motorcyklar, mopeder och cyklar, samt med dessa varors drift och underhåll förenade varor och tjänster, dels de tjänster som levereras av järn- och spårvägar, bussar, båtar och taxibilar. Till huvudgruppen har dessutom räknats vissa reseffekter i huvudsak resväskor. Flygresor samt köp och underhåll av privatägda motor- och segelbåtar har av beräkningstekniska skäl inte kunnat inkluderas i denna huvudgrupp.[1]

Motorfordon, cyklar och reseffekter är liksom de i föregående kapitel behandlade hemutrustningsvarorna varaktiga konsumtionsvaror. Som nämnts i kapitel 3 har konsumtionen av dessa varor definierats som summan av konsumenternas utgifter för nyinköp, drift och underhåll. Detta innebär alltså, att några beräkningar över avskrivningar på det existerande beståndet inte utförts. För bilarnas del har utgifterna för inköp samt drift och underhåll beräknats på grundval av uppskattningar dels av hur stor del av det totala bilbeståndet i landet, som ägs av privatpersoner, dels av hur stor del av privatpersoners bilutgifter, som är att hänföra till konsumtion.

[1] Anledningen till att flygresorna inte medtagits i beräkningarna är, att den del av dessa resor, som utgörs av privat konsumtion, inte gått att i det statistiska materialet särskilja från affärsresor och andra av konsumenterna själva ej bekostade resor.

Utvecklingen 1931–55

Ingen av de huvudgrupper som behandlas i detta arbete har ökat sin utgiftsandel så starkt som resor. Som framgått av kapitel 1 har gruppens utgiftsandel stigit från 6,4 procent i början av 1930-talet till drygt 10 procent 1955. Andelen steg ganska mycket redan på 1930-talet och uppnådde sitt största förkrigsvärde 7,8 procent 1938. Av naturliga skäl var utgiftsandelen liten under krigsåren, men därefter har den stigit i snabb takt (diagram 1: c).[2]

Huvudgruppen resor har volymmässigt ökat ännu mer än vad som svarar mot utgiftsandelens ökning. Volymen var 1955 i det närmaste fyra gånger så stor som i början på 1930-talet. Ökningen var visserligen stark under 1930-talet men uppgången hänför sig huvudsakligen till perioden efter andra världskriget. Under den allra största delen av den här betraktade perioden har resegruppens realpris varit sjunkande. Under 1940-talets senare hälft steg visserligen detta pris men dock icke så mycket att stegringen uppvägde den minskning, som tidigare skett. 1955 var det reala priset cirka 20 procent lägre än i början på 1930-talet.

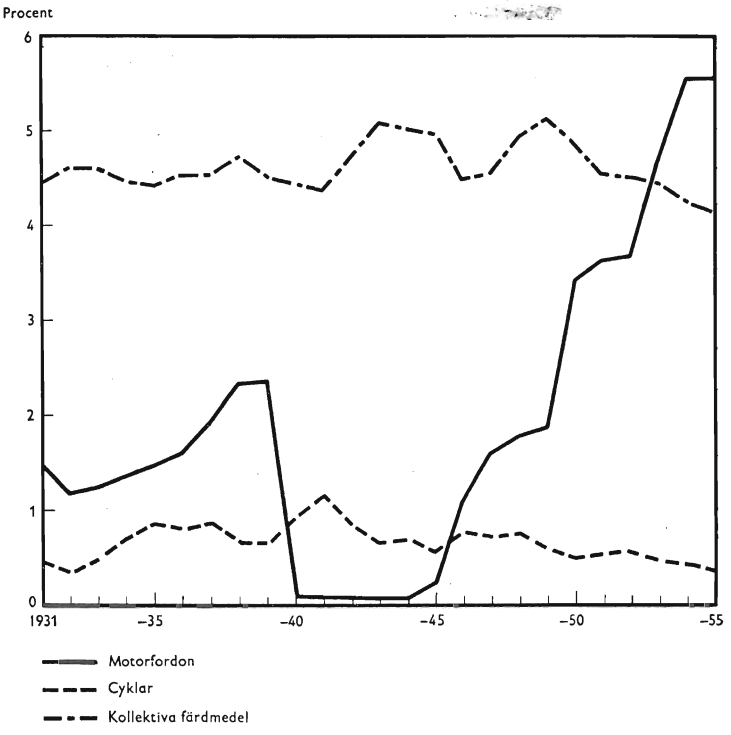
Diagram 9: a visar hur utgiftsandelarna för de olika delgrupperna utvecklats under tiden 1931–55. Det är som syns i främsta rummet motorfordonens andel som stigit. Bortsett från krigsåren och tiden närmast därefter har utgiftsandelarna för de kollektiva färdmedlen – förutom bussar – sjunkit.

För att ytterligare illustrera de inbördes förskjutningarna i utgiftsbeloppen för delgrupperna återges i diagram 9: b de andelar av utgifterna för hela resegruppen, som åtgått till motorfordon, cyklar, spårvägar, buss, järnväg, taxi samt reseffekter.

Den volymmässiga utvecklingen för undergrupperna illustreras av tabell 9: 1. Det framgår där, att volymökningen för motorfordonen varit mångdubbelt större än för de kollektiva färdmedlen. Medan volymen för

[2] Siffrorna i detta kapitel har, där inget annat sägs, hämtats från:
Bilägaren och bilen, Sthlm 1956 (bilbestånd, bilinköp samt bilpriser).
C. W. Petri: Svenskt transportväsende, Sthlm 1952 (utfört transportarbete 1950).
Bilismen i Sverige (utfört transportarbete 1954).
Statistisk årsbok (motorcykelbestånd samt personkilometer på järnväg).
Beräkningar gjorda på Industriens Utredningsinstitut (utgiftsandelar för olika färdmedel).

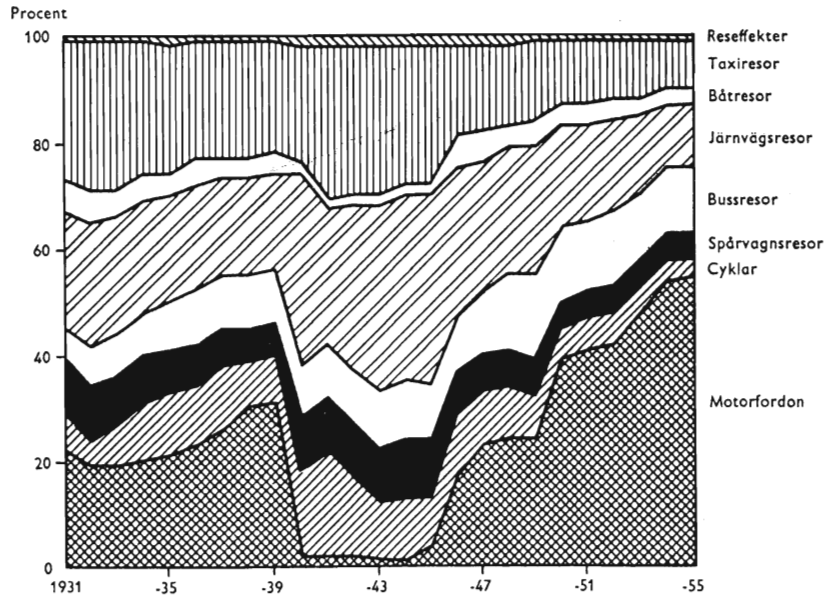
Diagram 9: a. Resor. Utgiftsandelar 1931–55

Tabell 9: 1. Volymutvecklingen 1931–55 för resegruppens olika delar, index 1931 = 100

	1931	1935	1939	1946	1950	1955
Bilar: inköp	100	123	335	82	587	1 282
drift och underhåll	100	110	188	105	255	698
Motorcyklar: inköp	100	50	275	543	1 095	513
drift och underhåll	100	82	82	134	336	534
Cyklar	100	251	228	308	245	227
Kollektiva färdmedel	100	111	148	196	241	227

Diagram 9: b. Olika färdmedels andelar i utgifterna för resor 1931–55

resor med dessa senare ungefär fördubblats under den betraktade perioden steg volymen för bilars drift och underhåll till det sjudubbla från början på 1930-talet fram till 1950-talets mitt. Och än starkare har inköpen av bilar stigit. Inköpsvolymen — vilken återspeglar antalet av privatpersoner inköpta bilar oavsett dessas storlek — var 1955 nära 13 gånger så stor som 1931.

De olika färdmedlens betydelse för persontransporter framgår av en jämförelse mellan färdmedlens andelar av det totala antalet personkilometer. Sådana beräkningar har gjorts för 1950 och 1954. Det totala transportarbetet under dessa år uppgick till 17 respektive 24 miljarder personkilometer. Härav svarade personbilar, bussar och taxibilar för något mindre än hälften 1950 och för drygt 60 procent 1954. Järnvägarnas andel var samma år 39 respektive 25 procent.

I det följande skall en mera utförlig redogörelse ges för de olika färdmedlens utveckling under den här betraktade perioden. Därvid kommer framställningen att behandla motorfordon, cyklar samt resor med kollektiva färdmedel.

Motorfordon

De privata *personbilarnas* inköps- och driftskostnader steg från 1,2 procent av samtliga konsumtionsutgifter 1931 till knappt 2,1 procent 1939 (den högsta siffran under förkrigstiden) och till 5 procent 1955. Under efterkrigstiden dröjde det ända till 1950 innan 1939 års siffra uppnåddes och överskreds. Även om driftsutgifternas andel ökat starkt – från knappt 1 procent i början på 1930-talet till 2,3 procent 1955 – är det dock för inköpen, som den största ökningen i utgiftsandelen kan konstateras; från 0,4 procent 1931 till 2,4 procent 1955.

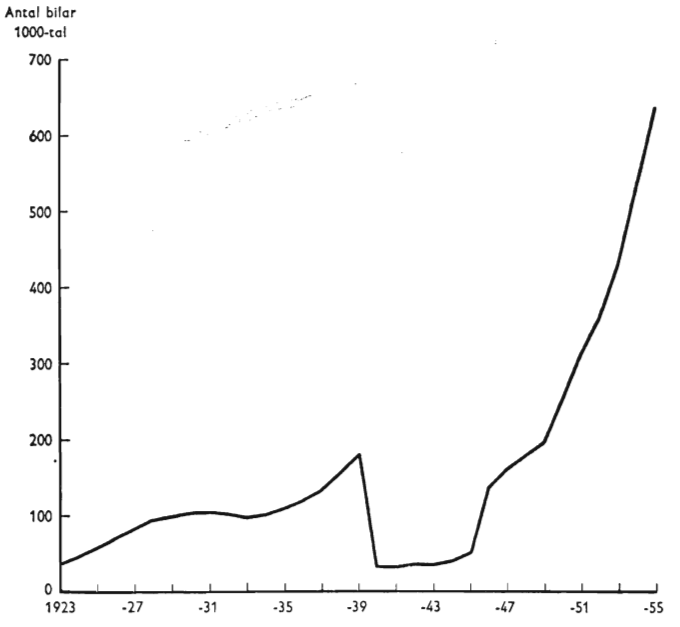
Bilismens expansion i Sverige har i stort varit koncentrerad till tre perioder: 1920-talet, åren närmast före kriget och åren efter 1950. Den första personbilen infördes till Sverige på 1890-talet. Antalet bilar steg därefter till en början mycket långsamt. 1923, vilket är det första år för vilket statistik föreligger, fanns det i landet cirka 38 000 personbilar och 1955 cirka 636 000. Diagram 9: c visar uvecklingen av antalet personbilar i Sverige 1923–55.

Antalet personbilar steg under 1920-talet (1923–29) genomsnittligt med ungefär 18 procent per år. Depressionen i början av 1930-talet medförde en nedgång i bilparken. Från 1935 och fram till 1939 steg bilantalet med i genomsnitt 12 procent per år och uppgick i slutet av år 1939 till drygt 180 000. Under krigsårens avspärrning med åtföljande brist på flytande drivmedel och ringutrustning nedgick personbilsparken till 30 000 à 40 000 enheter. 1946 inregistrerades åter större delen av fordonsbeståndet, men på grund av importrestriktioner samt bensinransonering dröjde det ända fram till 1949 innan 1939 års siffra passerades. Utvecklingen under tiden 1950–55 har varit ytterst expansiv. Vid 1955 års slut uppgick antalet personbilar, som sagts ovan, till omkring 650 000.

Den årliga tillväxten i bilparken utgör skillnaden mellan det antal nya vagnar, som tillförs beståndet och det antal, som utrangeras.

Tabell 9: 2 visar hur *inköpen* av fabriksnya personbilar varierat 1931–55. Som framgår av tabellen var det först 1950 som bilköpen tog fart efter kriget. Importlättnaderna medförde en ökning i bilköpen från 14 000 1949 till 62 000 1950, och det var först detta år som 1930-talets

Diagram 9: c. Antalet inregisterade personbilar i Sverige vid slutet av åren 1923–55

toppsiffra 36 000 överskreds. Från 1950 och till 1955 ökade sedan bilköpen till ungefär det dubbla.

Några exakta årliga uppgifter angående *skrotningarnas* antal är inte tillgängliga. För hela perioden 1931–55 kan man emellertid beräkna, att

Tabell 9: 2. Inköp av fabriksnya personbilar 1931–55

År	Inköp	År	Inköp	År	Inköp
1931	11 847	1940	3 372	1949	13 846
32	4 366	41	812	50	62 246
33	5 326	42	744	51	62 503
34	9 944	43	919	52	51 744
35	13 915	44	1 001	53	76 252
36	17 981	45	1 232	54	126 617
37	24 706	46	10 661	55	127 749
38	32 589	47	21 440		
39	36 108	48	14 978		

skrotningarnas antal bör ha varit ungefär 200 000. Att så varit fallet kan man sluta sig till därav, att antalet inregistreringar av fabriksnya bilar under denna period uppgått till 738 000 medan samtidigt beståndet ökat med 530 000 enheter.

I jämförelse med priserna på övriga konsumtionsvaror har priserna på bilar och de varor och tjänster, som åtgår för bilarnas drift, sjunkit. Det *genomsnittliga* inköpspriset på nya bilar har från början på 1930-talet till 1955 stigit till knappt det dubbla och detsamma kan sägas om driftskostnaderna per bil. Samtidigt har ju som tidigare nämnts den genomsnittliga prisnivån för konsumtionsvaror stigit mer än till det dubbla. Sänkningen av realpriserna för bilinköp och bilutnyttjande har varit särskilt markerad under 1950-talet. Sedan 1950 har i själva verket de nominella bilpriserna sjunkit.

Den sänkning av bilarnas och bilutnyttjandets reala priser, som nu nämnts, kan ses som en effekt av två omständigheter. För det första har realpriserna på bilar minskat i *den* meningen att de nominella priserna på bilar av olika märken inte följt med i den allmänna prisnivåns höjning. Beräkningar ger sålunda vid handen, att prisnivån för tekniskt sett oförändrade biltyper stigit med omkring 90 procent sedan 1935. För det andra har det skett en betydande *strukturell* förskjutning i bilparkens sammansättning mot en allt större andel småvagnar. Dessa började komma in på den svenska marknaden vid 1930-talets mitt och de har sedan dess oavbrutet vunnit terräng på de större vagnarnas bekostnad. Detta förhållande har givetvis medfört en sänkning av genomsnittspriset på nyinköpen och även en sänkning av den genomsnittliga driftskostnaden; småbilarna är ju billigare i inköp och drar mindre bensin än de större vagnarna.

Beståndet av *motorcyklar* har utvecklats något annorlunda än personbilsbeståndet. Motorcyklarna hade en stor expansionsperiod under 1920-talets sista år och uppnådde 1930 en topp på cirka 57 000 motorcyklar för att sedan successivt falla tillbaka till 45 000-nivån. Mellan 1938, då vi enligt registreringsstatistiken hade 43 000 motorcyklar i landet, och 1939 steg antalet motorcyklar till 110 000. Detta berodde emellerid på att registreringsplikt 1939 infördes för de s. k. lättviktarna, en slags lätta

motorcyklar av cykeltyp, i regel försedda med 98 cm³ motorer. Denna kategori av cyklar utgjorde 1939 ungefär 60 000.[3]

Efter kriget kom motorcykelimporten i gång betydligt snabbare än importen av personbilar. Motorcykelbeståndet ökade mycket kraftigt; det hade 1950 stigit till 212 000 enheter — en stegring som sedan fortsatte fram till 1954, då beståndet uppgick till ungefär 314 000 motorcyklar.

Den nuvarande indelningsgrunden för motorcyklar i lätta och tunga fordon bygger på viktsgränsen 75 kg, vilket är avgörande för bland annat körkortsåldern samt om motorcykeln är godkänd för en eller två personer. Försäkringsmässigt är skillnaden mycket stor, då försäkringspremien kostar cirka 6 gånger så mycket för en motorcykel över 75 kg som för en lättare cykel. Lättviktarna har nu nästan helt försvunnit ur bilden — i viss mån har de ersatts av den nyintroducerade mopeden.

Utvecklingen har gått mot allt lättare motorcyklar med allt mindre cylindervolym. Dagens typiska motorcykel torde vara av storleksordningen 125—250 cm³ mot 350—1200 cm³ på 1930-talets början. Minskningen av motorernas cylindervolym har emellertid inte i samma grad medfört en effekt- och prestandaminskning. Man kan i stort sett säga att motorcykeln av i dag på halva cylindervolymen presterar lika mycket som den äldre motorcykeln.

Priserna på motorcyklar har i föreliggande undersökning antagits ha varierat på samma sätt som priserna på bilar.

Under efterkrigstiden har en ny typ av motorcykel introducerats på marknaden — *scootern*. Hur stort antal sådana, som finns i landet är emellertid inte känt.

Den 1952 introducerade *mopeden* befriades samma år genom lagstiftning från registreringsplikt, om den fyller vissa tekniska fordringar i fråga om motoreffekt, maximifart etc. Den har snabbt vunnit terräng, troligen på bekostnad av trampcykeln. Antalet mopeder är inte exakt känt, men det torde uppgå till 0,4—0,5 miljoner. Medan de första mopederna bestod av vanliga cyklar utrustade med påhängsmotorer, har ut-

---

[3] Dessa lättviktsmotorcyklar har icke medtagits i föreliggande undersöknings statistiska material.

vecklingen snabbt gått mot robustare mopeder, från början byggda för motordrift. Antalet påhängsmotorer som nu säljs är obetydligt.

Konsumenternas utgifter för inköp, drift och underhåll av mopederna har för 1955 uppskattats till drygt 80 miljoner kronor. Det transportarbete, som utförde av motorcyklar och mopeder tillsammans uppgick 1954 till 1,9 miljarder personkilometer mot 0,6 miljarder 1950. Ökningen sammanhänger dels med motorcykelparkens tillväxt dels med den under perioden introducerade mopeden.

Cyklar

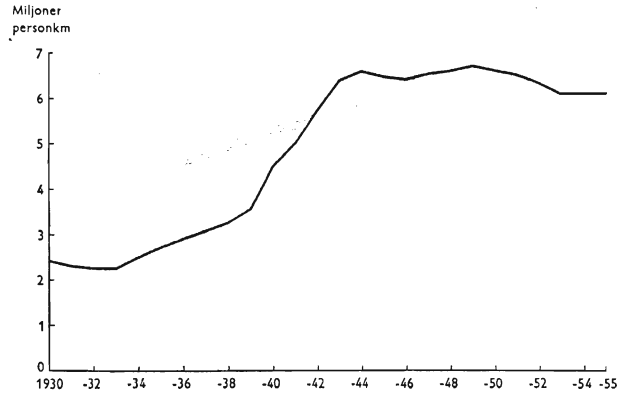
Beträffande *trampcyklarnas* bestånd existerar ingen som helst statistik. Med hjälp av tillverknings- och utrikeshandelsstatistik kan man dock få en viss uppfattning om inköpens utveckling. Man kan räkna med, att inköpen av cyklar ungefär fördubblats från 1930-talets början fram till 1954. Sålunda var tillförseln av cyklar 1931 cirka 116 000 mot i runt tal 200 000 1954. Värdet av dessa cyklar samt av under året tillverkade reservdelar uppgick 1931 till cirka 27 miljoner kronor mot drygt 100 miljoner kronor 1955.

Cyklarna och cykeldelarna svarade för ungefär 0,4 procent av de totala konsumtionsutgifterna under 1955. Utgiftsandelen för cyklar har varierat mycket starkt. Det lägsta värdet inträffade 1932, då andelen var endast 0,3 procent. Det högsta värdet uppnåddes 1941 och uppgick till 1,2 procent. Priserna på cyklar har stigit betydligt mindre än genomsnittet av övriga priser.

Kollektiva färdmedel

Medan som tidigare visats utgifterna för motorfordonen ökat mycket kraftigt under 1950-talet, har konsumtionsutgifterna för *järnvägsresor* ökat endast obetydligt mellan 1950 och 1952, varefter en tillbakagång skett under 1953 och 1954. Som senare skall belysas har utgifterna för bussresor expanderat kraftigt under 1950-talet. Järnvägsresorna har således utsatts för tryck från både privatbilismen och bussektorn.

Diagram 9: d. Antal personkilometer på de svenska järnvägarna 1930-55

Källa: Statistisk årsbok.

Utgiftsandelen för järnvägsresor har hållit sig mycket konstant mellan 1,4 och 1,8 procent med undantag för krigsåren, då siffran översteg 2 procent, vilket givetvis berodde på att allmänheten under dessa år nästan helt var hänvisade till kollektiva transportmedel. Konsumenterna lägger nu ner en något mindre andel av sina inkomster på resor med sådana färdmedel än vid 1930-talets början.

Diagram 9: d visar de svenska järnvägarnas prestationer 1930—55 i personkilometer.

Den ekonomiska krisen vid 1930-talets början avsatte som syns spår i statistiken. 1949 var antalet personkilometer högst: siffran översteg då 6,7 miljarder mot cirka 6,2 miljarder 1955. Mellan 1939, då siffran var ungefär 3,6 miljarder, och 1955 har antalet personkilometer stigit med cirka 75 procent. Det är alltså tydligt att den kraftiga expansion i resandeströmmen, som inträdde vid krigets början inte avlösts av en tillbakagång till förkrigsnivån. Antalet personkilometer per capita utgjorde 1955 cirka 850 mot 560 1939, vilket motsvarar en ökning med cirka 50 procent. Denna ökning beror huvudsakligen på att antalet resor stigit, nämligen från 88 miljoner 1939 till 122 miljoner 1955. Den genomsnittliga reslängden mellan dessa båda år har endast stigit från cirka 50 till 55 km.

Konsumentutgifterna för *bussresor* vilka nära nog tredubblades från 1930-talets början och fram till krigsutbrottet, sjönk under kriget tillbaka något för att efter kriget kontinuerligt öka till ett värde på drygt 300 miljoner kronor 1955. Denna grupp konkurrerar alltså med järnvägarna om andra platsen som transportmedel efter bilarna. Räknat i procent av de totala konsumtionsutgifterna svarade bussresorna 1931 för mindre än 0,4 procent, medan siffran för 1955 var cirka 1,2 procent. Denna delgrupp hade således ungefär tredubblat sin andel av konsumtionen under perioden.

Bussen som transportmedel har under senare år i stor utsträckning ersatt spårvägarna i lokaltrafiken och samtidigt på längre sträckor vunnit terräng på järnvägarnas bekostnad. Införandet av de s. k. långlinjerna, har t. ex. skett under efterkrigstiden. Antalet bussar i landet utgjorde vid årsskiftet 1955/56 ungefär 8 300. Dessa utförde under 1955 ett transportarbete som kan beräknas till cirka 3,0 miljarder personkilometer. Motsvarande siffror för 1950 var 7 500 bussar och 2,6 miljarder personkilometer.

Genom att ingen samordnad statistik föreligger för de belopp, som läggs ned på taxiresor måste de värden som anges för denna grupp anses som mycket grova uppskattningar. Detta förhållande gäller så mycket mer som det inte varit möjligt att reducera de framräknade värdena med enskilda företags, statliga och kommunala tjänstemäns färder i taxibilar etc.

Med dessa reservationer i minnet skulle konsumenternas utgifter för detta slag av resor ha ökat från ungefär 100 miljoner kronor i början på 1930-talet till cirka 250 miljoner 1955. Taxiresornas andel av den totala privata konsumtionen har — fortfarande med samma reservationer — sjunkit från närmare 1,7 procent i början av 1930-talet till ungefär 0,9 procent 1955. Denna utgiftsandel låg under kriget på cirka 1,6 procent, men sjönk kraftigt åren närmast efter kriget.

Antalet taxibilar har minskat både absolut sett och framför allt räknat i procent av hela personbilsbeståndet. 1931 fanns det i landet drygt 15 000 droskbilar mot 10 800 vid årsskiftet 1955—56. Droskbilarnas andel av hela personbilsbeståndet var 14,4 procent 1931 mot 1,7 procent

vid 1955 års slut. Uppskattningsvis minskar antalet drosktillstånd med 300 per år. Det med droskbilar utförda transportarbetet har i stort sett legat på samma nivå mellan 1950 och 1954; antalet personkilometer har uppgått till omkring 0,6 miljarder. Av det sammanlagda inom landet utförda persontransportarbetet svarade droskbilarna 1954 för cirka 2,5 procent.

Sedan bussarna vid slutet av 1920-talet upptog konkurrensen med *spårvägarna* har någon mera betydande utbyggnad av spårvägsnätet inte förekommit. 1950 fanns spårvägslinjer i elva städer och vid årsskiftet 1955/56 i nio städer.[4] Av de nio städer, som fortfarande har spårvagnar i drift, är i en stad, Gävle, trafiken delvis nedlagd. Ett tillskott till spårvägslinjerna har dock skett genom tunnelbanan i Stockholm, vilken svarade för 18 procent av antalet resor med Stockholms Spårvägars bussar, trådbussar och spårvägar under oktober månad 1956.

Konsumenternas utgifter för spårvägsresor, har ökat från knappt 40 miljoner kronor 1931 till drygt 130 miljoner 1955. Spårvägsresornas andel av de totala konsumtionsutgifterna var 0,6 procent i början på 1930-talet och sjönk sedan till knappt 0,5 procent 1939. Under kriget steg andelen till drygt 0,6 procent, men sjönk under de första efterkrigsåren tillbaka till 0,5 procent. Under hela efterkrigstiden har siffran varierat mellan 0,4 och 0,5 procent.

Båtresorna omfattar sjöfartens bruttoinkomster av personbefordran i inrikes trafik och sjöfart på utlandet. Utlänningars utgifter för resor i Sverige på svenska båtar, som inräknats i konsumtionsutgiften för hela landet, har ansetts uppvägas av de utgifter som svenska turister haft för resor med utländska fartyg.

I båtresorna ingår endast konsumtionen av de resor, som företas med båtar i yrkesmässig trafik. Konsumtionen av resor med andra båtar är inte möjlig att beräkna, eftersom ingen registrerings-, skatte- eller försäkringsplikt etc. föreligger för dessa. Vissa uppgifter från den tid då

---

[4] Stockholm, Göteborg, Malmö, Gävle, Hälsingborg, Jönköping, Kiruna, Lidingö, Norrköping. Spårvägstrafik finnes även i Solna och Sundbyberg, men denna trafik, som ombesörjs av Stockholms Spårvägar, anses ej utgöra en egen enhet och räknas därför till Stockholm.

bränslelicens erfordrades för motorbåtar tyder emellertid på att den årliga kostnaden för inköp, drift och underhåll av privatägda motorbåtar varit av storleksordningen 50 miljoner kronor under senare år.

Konsumenternas utgifter för båtresor har stigit från 22 till 83 miljoner kronor räknat i löpande penningvärde mellan 1930-talets början och 1955. Båtresornas andel av den totala privata konsumtionen har varit tämligen stabil, bortsett från utvecklingen under krigsåren. Andelen har under praktiskt taget hela perioden legat på nivån 0,3 procent. Det transportarbete som utförts av passagerarfartygen har för 1950—54 beräknats till ungefär 0,15 miljarder personkilometer per år.

Analys av resevolymens utveckling

I föregående avsnitt har givits en beskrivning av resekonsumtionens utveckling under det senaste kvartsseklet. Vi skall nu övergå till att försöka finna orsakerna till denna utveckling. Problemet blir då att uppställa hypoteser angående de samband, varigenom konsumtionen av här betraktade varor och tjänster bestäms av andra faktorer såsom inkomster, priser etc. samt att pröva dessa hypoteser på det förekommande statistiska materialet. Innan vi går in på en diskussion av detta problem skall vi dock först beröra några för denna marknad speciella förhållanden, som vi har anledning att hålla i minnet under analysdiskussionen.

Till gruppen resor såsom den definierats i föreliggande undersökning hör tre till sin karaktär helt artskilda typer av varor och tjänster. Dit hör för det första de tjänster, som lämnas av de kollektiva färdmedlen tåg, buss, spårvagn samt båt, för det andra inköpen av de varaktiga varorna bil, motorcykel, scooter, moped, trampcykel samt reseffekter och för det tredje de varor och tjänster, som erfordras för dessa varaktiga varors drift och underhåll. Mellan dessa grupper råder ett utpräglat substitutionsförhållande: man kan ju välja mellan att åka tåg och att åka bil etc. Även *inom* grupperna föreligger stora substitutionsmöjligheter; man kan ju ofta välja mellan att åka tåg och att åka buss, man kan välja mellan att åka cykel och att åka moped etc.

Under en stor del av den här betraktade perioden har efterfrågan på

motorfordonens område inte kunnat tillfredsställas. Sålunda rådde under kriget förbud mot användning av motorfordon för privat bruk och under efterkrigstiden utgjorde begränsningen i importen under flera år hinder för uppfyllandet av konsumenternas önskan om köp av nya bilar. Dessa förhållanden innebär naturligtvis att 1940-talets siffror över inköp och drift av motorfordon inte ger uttryck för konsumenternas efterfrågan. Siffrorna över konsumtionen under dessa år kan därför inte läggas till grund för en prövning av hypoteser angående efterfrågans bestämningsgrunder.

Efterfrågan på kollektiva färdmedel under en viss tidsperiod kan inte gärna definieras annat än såsom konsumenternas önskan om att vid förekommande inkomster, priser etc. utnyttja *existerande* kommunikationslinjer. Att i efterfrågan inkludera önskan om att utnyttja även potentiella eller hypotetiska linjer förefaller helt meningslöst; det skulle uppenbarligen innebära att efterfrågan aldrig skulle kunna vara tillfredsställd. Den snävare efterfrågedefinitionen medför emellertid den komplikationen, att de för utvecklingen bestämmande faktorerna inte är att finna enbart på efterfrågesidan. En ökning i *utbudet* i form av att en utvidgning av kommunikationsnätet eller en ökning av antalet turer på de förekommande linjerna medför automatiskt en ökning i efterfrågan.

Som framgått av föregående avsnitt har utbudet av kollektiva färdmedels tjänster ökat i icke ringa grad under den här betraktade perioden. I all synnerhet har detta gällt bussarna. Härigenom har naturligtvis en automatisk efterfrågeökning uppstått, vilket måste beaktas vid analysförsöken. Man kan i själva verket säga, att dessa utbudsförändringar på de kollektiva färdmedlens område utgör en parallell till uppkomsten av nya varor på andra områden; konsumenten får därigenom nya konsumtionsmöjligheter att välja mellan.

Som nämnts i kapitel 2 får man tänka sig att introduktionen av en ny vara ger upphov till en självgenererande process, som påverkar konsumtionen av varan i fråga oavsett om förändringar i övriga efterfrågebestämmande faktorer kommer till stånd eller inte. För utvecklingen på de individuella färdmedlens område har sådana introduktionsprocesser

med all sannolikhet spelat en betydelsefull roll. I mitten på 1930-talet framkom de europeiska småbilarna, vilka raskt vann terräng på de större bilarnas bekostnad och under efterkrigstiden fortsatt att göra detta. Under 1930-talet introducerades också lättviktsmotorcykeln, vilken expanderade snabbt då men sedermera helt försvann. Under efterkrigstiden har vidare två helt nya varor framkommit, nämligen scootern och mopeden. I varje fall den senare befinner sig ännu i introduktionsstadiet.

Marknaden för motorfordon intar en särställning gentemot marknaderna för övriga i föreliggande undersökning betraktade varor och tjänster, därigenom att den inkluderar en organiserad och mycket omfattande andrahandsmarknad. Gjorda undersökningar tyder på att mot varje nyköpt personbil svarar 1 $^1/_2$ ägarbyte av begagnade personbilar, och man räknar med att en bil byter ägare 4 à 5 gånger innan den skrotas ner.[5] I pengar räknat betyder detta att det årligen omsätts lika stora belopp på andrahandsmarknaden som på marknaden för fabriksnya bilar. Det kan vidare nämnas att av dem, som 1954 köpte bil för första gången, inte mindre än 68 procent köpte begagnade bilar.

Den omfattande andrahandsmarknaden komplicerar i själva verket analysen av utvecklingen på motorfordonens område. Det kan visserligen sägas att skillnaden i pris mellan ett nytt och ett begagnat fordon avspeglar en kvalitetsskillnad och att förekomsten av en andrahandsmarknad därför inte innebär annat än att konsumenterna får en närmast kontinuerlig kvalitetsskala att välja emellan, men kruxet ligger däri, att vi av naturliga skäl inte har tillgång till några statistiska data angående priserna på andrahandsmarknaden. Som nämnts i kapitel 2 har man anledning tro att priset på begagnade fordon av olika åldrar är en av de för efterfrågan på nya bilar bestämmande faktorerna.

Efter dessa kommentarer över särdragen i marknaden för resor med kollektiva färdmedel och resor med individuella färdmedel skall vi nu övergå till den egentliga analysen och se i vilken mån vi kan »förklara» den gångna utvecklingen. Vi skall då börja med att ställa frågan, *vilka* faktorer det är som kan tänkas vara de dominerande orsaksfaktorerna till de förändringar som skett.

[5] *J. Wallander:* Bilismens finansiering, Ekonomisk Revy 1956: 7.

Det kan omedelbart sägas att de under den här betraktade perioden inträffade förändringarna i inkomster och priser måste ha spelat en betydelsefull roll. All empirisk erfarenhet säger oss, att resekonsumtionen i ett land påverkas mycket starkt av förändringar i *realinkomstens* höjd. Och att även sänkningen av det reala *priset* på bilar, motorcyklar etc. samt på enhetspriset för dessa fordons drift och underhåll haft en icke obetydlig inverkan på köpen av motorfordon kan knappast betvivlas. Som tidigare nämnts är ju substitutionsmöjligheterna mellan utnyttjandet av motorfordon och utnyttjandet av andra färdmedel stora.

Med all sannolikhet har inkomstförändringarna påverkat utgifterna för de kollektiva färdmedlen på ett annat sätt än utgifterna för inköpen av de individuella fordonen. Medan man kan vänta sig att utnyttjandet av de kollektiva färdmedlen liksom även *beståndet* av motorfordon i främsta rummet är beroende av inkomst*nivån* gäller detta inte för inköpen av bilar, motorcyklar etc. Som nämnts i kapitel 2 har man anledning räkna med att *takten* i inkomstförändringarna samt *inkomstfördelningens* utseende är de för köpen av varaktiga varor såsom bilar, motorcyklar etc. relevanta faktorerna snarare än inkomstens nivå. Det nämndes vidare att beståndets ålder, förmögenhetsinnehav, kreditmöjligheter m. m. kunde antas vara av betydelse för köpen av varaktiga varor, och därmed bör dessa faktorer också vara av betydelse för köpen av motorfordon.

Höjningen av den allmänna inkomstnivån har med all sannolikhet påverkat efterfrågan på motorfordon även på ett annat sätt än genom att folk fått mera pengar över för konsumtionsändamål. I och med att reallönerna höjts har det också blivit mera lönande än tidigare att skaffa sig bil för att utnyttja den i sitt arbete; genom att utnyttja bil i arbetet spar man tid och tiden har blivit dyrare och dyrare. Därigenom har bilen blivit ett arbetsredskap som delvis betalar sig självt och utnyttjandet av bilen för konsumtionsändamål kan då ske för relativt låga enhetskostnader; de fasta kostnaderna bestrids mer eller mindre helt av bilen såsom arbetsredskap.

Beträffande prisernas inverkan på efterfrågan på bilar är det uppenbart att det inte endast är priserna på fabriksnya bilar, som är av rele-

vans. Som nämnts i kapitel 2 måste man tänka sig att även priserna på begagnade bilar samt priset på bilens utnyttjande är av väsentlig betydelse. Det är i själva verket möjligt att sistnämnda pris är den för efterfrågan dominerande prisvariabeln. Hur därmed förhåller sig är emellertid mycket svårt att få en uppfattning om.

Efterfrågan på varor och tjänster för drift och underhåll av motorfordon är av naturliga skäl mycket starkt beroende av motorfordons*beståndets* storlek. På grund av de starka substitutionsmöjligheterna mellan resor med kollektiva färdmedel och resor med individuella färdmedel bör därför även efterfrågan på de kollektiva färdmedlens tjänster bli beroende därav. Naturligtvis kan man av analoga skäl säga, att omfattningen av såväl köpen som utnyttjandet av de individuella färdmedlen är beroende av vilka möjligheter som föreligger att utnyttja kollektiva färdmedel. Utbyggnaden av de kollektiva färdmedlens linjesystem skulle med andra ord ha verkat i dämpande riktning på efterfrågan på motorfordonens tjänster.

Det har stundom gjorts gällande att den stora omfattning, som bilköpen tagit under de senaste åren, skulle — åtminstone delvis — ha sin orsak i att bilen blivit en modesak, som folk drivs till att köpa för att upprätthålla sin sociala prestige. Bilen skulle, har man sagt, övertagit klädernas och radiogrammofonens plats som föremål för s. k. prestigekonsumtion. Det är utomordentligt svårt att bedöma hur mycket av sanning som ligger i denna teori. Att pröva den på statistiskt material är inte möjligt därför att det finns flera andra efterfrågepåverkande faktorer, som verkat under samma tidsperiod och vars effekt inte går att särskilja från den, som eventuellt kommit från förändrad inriktning av prestigekonsumtionen. Som senare skall visas kan emellertid utvecklingen »förklaras» av andra faktorer och det finns därför knappt anledning till att tillgripa en ändrad prestigekonsumtion såsom förklaringsfaktor.

Det är ingalunda svårt att förutom nu nämnda faktorer ange en hel rad andra, som rimligen bör ha påverkat resekonsumtionens utveckling under den här betraktade perioden. Som exempel på sådana faktorer kan nämnas befolkningens ålders- och yrkesfördelning, dess fördelning

mellan landsbygd och städer, m. m. Det förefaller emellertid inte vara någon anledning att här närmare gå in på dessa. De ovan nämnda omständigheterna har med all sannolikhet haft effekter som överskuggat dem, som kan tänkas ha kommit från andra källor, och vi skall nu övergå till att undersöka i vilken mån dessa är tillräckliga för att ge numeriskt preciserade »förklaringar» till den gångna utvecklingen. Vi skall därvid börja med resegruppen som helhet och sedan i tur och ordning behandla bilar, motorcyklar, cyklar, samt sist kollektiva färdmedel.

Resegruppen som helhet

Som nämnts ovan ger all empirisk erfarenhet vid handen att den omfattning i vilken folk utnyttjar kollektiva och individuella färdmedel är mycket starkt beroende av hur stora inkomster man har. De i kapitel 1 redovisade uppgifterna angående storleken på utgiftsandelen för resor i olika länder tyder — liksom andra likartade jämförelser — på att med hög levnadsstandard också följer en hög utgiftsandel för resor. Av de i kapitel 1 angivna uppgifterna framgår vidare, att denna andel i samtliga länder stigit under senare år, vilket måste betraktas såsom en mer eller mindre naturlig följd av de realinkomstökningar som skett.

Utförda budgetundersökningar ger samstämmiga belägg för att utgiftsandelen för resor vanligen är betydligt större i de högre inkomstklasserna än i de lägre, vilket givetvis tyder på en hög inkomstelasticitet. Inom IUI gjorda beräkningar på material från socialstyrelsens konsumtionsundersökning år 1952 har gett de inkomstelasticiteter för resor som återges i tabell 9: 3.

Att elasticiteten för samtliga hushåll är mindre än var och en av gruppelasticiteterna pekar på förekomsten av vissa skiktningseffekter. De olika hushållstypernas reseutgifter torde med andra ord ligga på olika nivåer. Elasticiteterna är dock alla av ungefär samma storlek som kunnat konstateras i utländska undersökningar. I Norge har man t. ex. funnit värdet 2,24.[6]

Om vi så övergår till att betrakta vårt tidsseriematerial och försöker förklara resekonsumtionsutvecklingen med förändringarna i realinkomst

[6] Enligt Statistiske meldinger 1955: 2.

Tabell 9: 3. Inkomstelasticiteter för resor i olika hushållstyper

	Inkomstelasticitet
Ensamstående	2,5
Gifta utan barn	2,4
Gifta med minderåriga barn	2,3
Blandade hushåll	2,1
Samtliga hushåll	2,0

och i resornas relativa pris finner vi att en inkomstelasticitet på 1,97 och en priselasticitet på — 0,45 ger oss en mycket god förklaring.[7] Detta värde på inkomstelasticiteten är visserligen något lägre än det, som man kunnat vänta sig av budgetundersökningarna, men »storleksordningen» är dock densamma och man får därför säga, att tidsseriematerialet i detta avseende stämmer hyggligt överens med budgetmaterialet. Någon *fullständig* överenskommelse kan man aldrig vänta sig att få. Huruvida den priselasticitet, — 0,45, som här erhållits, verkligen kan sägas vara ett uttryck för konsumenternas reaktionsmönster vid förändringar i prisrelationerna eller inte, är svårt att bedöma. På den punkten finns inget material som kan tjäna som jämförelse. Med tanke på den höga inkomstelasticiteten kan siffran 0,45 möjligen förefalla väl låg, men det kan ju å andra sidan sägas, att substitutionsmöjligheterna mellan resor och övrig konsumtion är relativt små och att man därför kan vänta en låg priselasticitet.

Med tanke på vad som sagts om marknadsförhållandena på det område, som behandlas i föreliggande kapitel, förefaller den goda överensstämmelse mellan verklighet och den enkla hypotesen om inkomster och priser såsom de enda till resekonsumtionens utveckling förklarande variablerna, närmast förvånande. Det må emellertid hållas i minnet att här liksom på övriga i detta arbete behandlade områden, de erhållna inkomst- och priselasticiteterna med all sannolikhet inte är »rena» i den meningen att de avspeglar konsumenternas reaktioner på enbart inkomst- och prisförändringar. Vi måste tänka oss att de erhållna elasticitetsvärdena har influerats av även andra förändringar, vilka skett mer

[7] R = 0,98.

eller mindre parallellt med inkomst- och prisförändringarna. Att så är fallet är dock — såsom tidigare nämnts — inte att betrakta såsom en nackdel från prognossynpunkt sett.

Bilar

Inom IUI pågår för närvarande en brett upplagd undersökning angående bilägarnas ekonomiska och sociala status. Avsikten därmed är bland annat att försöka utröna vilka förhållanden det kan vara, som är avgörande för om en person skaffar sig bil eller inte. Vissa av de resultat som framkommit vid denna undersökning, har här kunnat utnyttjas, men det har varit omöjligt att gå på djupet med alla de problem, som dessa resultat föder. I väntan på en mer fullständig behandling har de här fått beröras mera i förbigående.

Som nämnts i kapitel 2 ställer det sig vid en analys av varaktiga konsumtionsvaror naturligare att arbeta med *beståndet* av varor i stället för *inköpen* av dessa. Medan man kan räkna med att beståndet — vid oförändrade preferenser — huvudsakligen är bestämt av rådande inkomst- och prisnivåer blir inköpens årliga omfattning därjämte beroende av vissa andra faktorer såsom exempelvis inkomstförändringarna, samt det gamla beståndets åldersfördelning. En analys av de årliga inköpen fordrar därför en mer komplicerad teknik än en analys av beståndet. När vi nu skall försöka göra en analys av utvecklingen på bilismens område, skall vi därför koncentrera oss på beståndet av bilar.[8]

---

[8] I tidigare undersökningar har man vid några tillfällen försökt att förklara de årliga nyinköpens omfattning med hjälp av endast inkomster, priser och andra variabler utan att gå omvägen över beståndet. Se t. ex. *P. de Wolff:* a. a. samt *D. B. Suits and P. E. de Janosi:* The Demand for new automobiles in the United States 1929—1954. A Report to the Ford Motor Company, October 1955. I den senare undersökningen lyckades författarna få en ganska god »förklaring» till nyinköpens omfattning genom att såsom förklarande variabler använda inkomst, pris, bilbeståndets storlek samt den genomsnittliga avbetalningstiden. Därvid erhölls följande elasticiteter för dessa faktorer 3,0, 1,7, 1,7 respektive 0,5.

I föreliggande undersökning har i själva verket försök gjorts att förklara bilinköpens årliga variationer med de två variablerna inkomst samt pris på nya bilar. Vid dessa försök erhölls en mycket god överensstämmelse mellan hypotes och verklighet ($R = 0{,}99$), för inkomstelasticiteten 4,9 och priselasticiteten 2,5. Det är emellertid svårt att ge dessa värden en rimlig tolkning. Den bakomliggande modellen är otvivelaktigt

Utförda undersökningar ger enstämmiga bevis för att bilbeståndets storlek i ett land hänger intimt samman med levnadsstandardens höjd. Länder med hög levnadsstandard har betydligt större biltäthet — dvs. antal bilar per invånare — än länder med låg levnadsstandard. Detta förhållande illustreras av diagram 9: e, vilket för 1953 visar biltätheten i olika länder. Placeringen i vågrät led har därvid bestämts av värdet på ländernas nationalprodukt per capita, omräknad till dollar enligt gällande växelkurs. I diagrammet har vidare inritats den svenska biltäthetens utveckling, varvid de olika årens inplacering på den vågräta skalan dock fått bestämmas av realinkomstens utveckling i vårt land före och efter år 1953. Krigsåren har här uteslutits för att inte belamra diagrammet med i och för sig helt ointressanta vindlingar.

Även om man alltid har stor anledning till skepticism mot jämförelser länder emellan på grundval av en så mekanisk »växelkursmetod» som den här använda, är detta diagram dock ägnat att ge bevis för förekomsten av en stark korrelation mellan biltäthet och inkomst per capita. Om man på grundval av siffrorna för 1953 beräknar en »internationell» inkomstelasticitet för biltätheten erhålls värdet 1,7. Sveriges läge 1953 stämmer någorlunda väl överens med den allmänna tendens, som kan utläsas ur diagrammet. Det gör även den svenska kurvan för 1930-talet. Också kurvan för slutet på 1940-talet faller ganska väl in i bilden. Det är däremot uppenbart, att den svenska biltätheten under 1950-talet steg i betydligt snabbare takt än vad man kunnat vänta sig av inkomstelasticiteten 1,7.

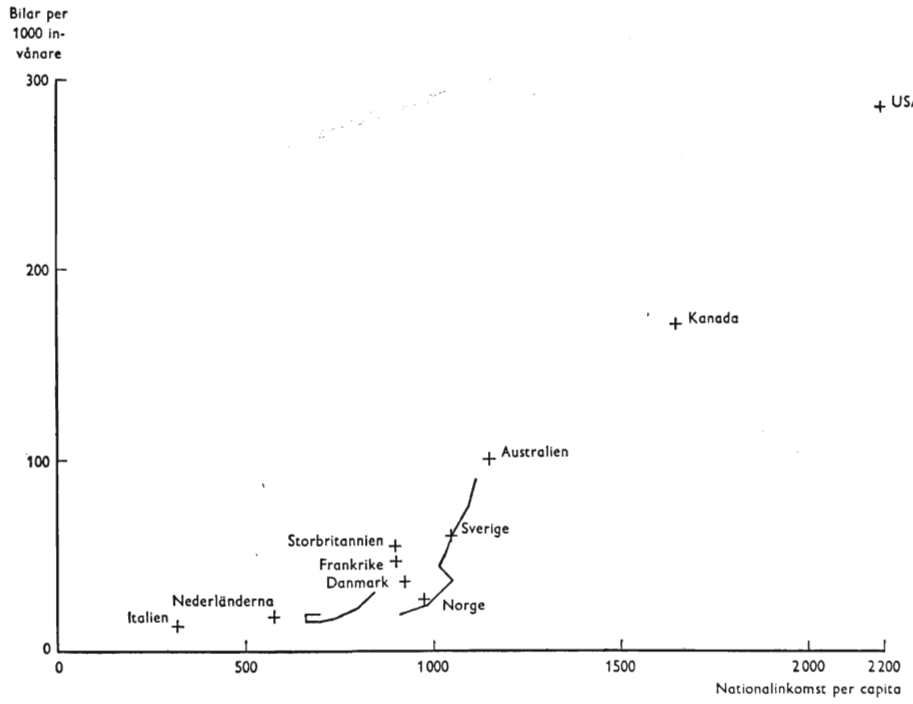
Låt oss så betrakta en annan typ av material, som även är ägnad att belysa sambandet mellan inkomst och bilinnehav. Från den inom Industriens Utredningsinstitut gjorda bilundersökningen kan uppgifter erhål-

---

otillfredsställande och värdet på inkomstelasticiteten förefaller orimligt högt. I det följande har därför ingen hänsyn tagits till denna beräkning.

Frågan om man vid en analys borde betrakta nyinköpen eller bestånden diskuterades i ett uppmärksammat arbete av *C. F. Roos and V. v. Szeliski:* Factors Governing Changes in Domestic Automobile Demand. I. The Dynamics of Automobile Demand. Utg. av General Motors Corporation, New York 1939. Däri argumenterar författarna, för nödvändigheten av att se nyinköpen såsom resultatet av en »derived demand» och att man måste gå vägen över beståndets storlek för att kunna förklara nyinköpen.

Diagram 9: e. Antal personbilar per 1 000 invånare och nationalinkomst per capita i olika länder 1953

Källa: Officiell statistik för respektive länder.

las angående bilägarnas inkomstfördelning 1954. Då man från officiell statistik för samma år kan erhålla inkomstfördelningen för samtliga inkomsttagare i landet, är det givetvis möjligt att för varje inkomstklass beräkna »bilbenägenheten» — dvs. den andel av samtliga inkomsttagare i klassen, som innehar bil. En sådan beräkning återges i tabell 9: 4.

På grundval av detta material kan man beräkna bilbenägenhetens inkomstelasticitet och man kommer då till det resultatet, att denna elasticitet är 1,2. Det är emellertid tydligt, att denna siffra är påverkad av skiktningseffekter. Det visar sig nämligen, att bilbenägenheten — alldeles som man kan vänta sig av teoretiska skäl — genomgående är betydligt högre bland företagare än bland anställda, vilket gör att de för hela populationen gällande benägenhetssiffrorna blir beroende av frekvensen företagare i varje inkomstklass. Om man gör en uppdelning mellan före-

Tabell 9: 4. Bilbenägenheten i olika inkomstklasser 1954

Disponibel inkomst 1 000 kronor	Bilbenägenhet procent
– 1 500	1,5
1 500– 2 000	4,0
2 000– 3 000	3,2
3 000– 4 000	4,3
4 000– 5 000	6,1
5 000– 6 000	12,0
6 000– 7 000	12,9
7 000– 8 000	15,2
8 000–10 000	18,1
10 000–12 000	30,6
12 000–15 000	32,8
15 000–20 000	45,2
20 000–30 000	61,3
30 000–	85,2
Totalt	12,7

Anm.: Med disponibel inkomst menas här inkomst efter skatt och sociala kontantbidrag. Tabellens siffror lider av den bristen, att bilägarnas klassificering i inkomstklassen gjorts på grundval av inkomsternas storlek 1953. Vid den utförda undersökningen kunde inkomstuppgifter för 1954 ej anskaffas.

tagare och anställda erhålls följande benägenhetsserier, uttryckta i procent.

Sammanräknad nettoinkomst	under 1 500	1 500– 5 000	5 000– 10 000	10 000– 15 000	15 000– 20 000	20 000– 30 000	över 30 000
Företagare	66	11	27	53	63	70	100
Anställda	3,5	3,2	11	21	34	49	45

Beräknad på dessa siffror blir inkomstelasticiteten för anställda 1,3. Detta värde är tydligen något högre än det ovan för hela populationen framräknade, vilket i själva verket innebär en ganska mycket större elasticitet eftersom inkomstsiffrorna för de anställda avser inkomsten före skatt medan däremot de för hela populationen angivna inkomstsiffrorna avser inkomsten efter skatt. Inkomstelasticiteten bland företagare är något mindre än bland de anställda – även om man bortser

från den höga bilbenägenhetssiffran i den allra lägsta inkomstklassen.[9] Att så är fallet förefaller fullt naturligt; för företagarna kan inkomstens höjd inte på samma sätt som för anställda vara en dominerande faktor för bilinnehavet.[1]

Som nyss sagts har biltätheten i vårt land under senare år vuxit i en takt, som inte kan förklaras enbart av inkomstutvecklingen i kombination med inkomstelasticiteter av ovan funna värden. Under 1953—55 exempelvis, har bilparken ökat med mer än 20 procent om året i genomsnitt, samtidigt som realinkomsten per capita stigit med endast cirka 3 procent om året, vilket vid en inkomstelasticitet på t. ex. 1,5 inte skulle gett en större årlig ökning av beståndet än med omkring 5 procent. Den frågan uppkommer då, om de funna elasticitetsvärdena inte alls varit av relevans för den svenska utvecklingen eller om de verkligen återspeglar folks reaktioner vid inkomstförändringar. I det senare fallet måste det uppenbarligen vara så, att utvecklingen under 1950-talet dominerats av *andra* omständigheter än inkomsthöjningarna.

På grund av de stora möjligheterna till substitution mellan bilåkning och andra färdsätt har man a priori anledning tro, att bilbenägenheten i de olika inkomstklasserna skall påverkas starkt av förändringar i de relativa priserna. Det är därför naturligt att uppställa den hypotesen, att biltätheten bestäms — förutom av realinkomstens höjd — även av dessa priser. Som tidigare nämnts får man därvid tänka sig, att de priser som är av relevans är inte bara priser på fabriksnya bilar utan även priserna på begagnade bilar samt enhetskostnaden för utnyttjandet av bilen. Eftersom inga löpande uppgifter finns angående priset på begagnade fordon, har det framstått som naturligt att såsom prisvariabel i hypotesen införa det i denna undersökning beräknade realpriset för drift och underhåll av bilar.[2] Detta svarar visserligen ingalunda helt mot

[9] Vid bestämningen av detta värde har vi uteslutit den lägsta och den högsta inkomstklassen, med den motiveringen att bilinnehavet där i själva verket har mycket litet med inkomstens storlek att göra.

[1] Den höga siffran för bilbenägenheten i den allra lägsta inkomstklassen torde vara betingad av att dit hörande personer haft *tillfälligt* små inkomster.

[2] I stället för detta realpris skulle man också kunna tänka sig att såsom prisvariabel använda kvoten mellan prisnivån för bilutnyttjandet och priset på kollektiva färdmedel. Denna kvot ger emellertid sämre »förklaring» än realpriset.

de verkliga driftskostnaderna, eftersom det inte inkluderar avskrivningar och ränta på utlagt kapital, men det har här använts i brist på bättre material.[3]

Den nu nämnda hypotesen visar sig i själva verket ge en god förklaring till bilbeståndets utveckling. Med inkomst- och priselasticiteter på 2,1 respektive — 2,0 erhålls en fullt acceptabel överensstämmelse mellan hypotes och verklighet.[4]

Värdet 2,0 på inkomstelasticiteten är tydligen större än de värden, som erhållits från budgetmaterialet och från det internationella materialet. Detta behöver emellertid ingalunda innebära någon motsättning mellan de förhållanden, som de olika materialen ger uttryck för. Att ett högre värde erhålls från tidsseriematerialet är fullt i sin ordning. Elasticiteten är ju där räknad på konsumtionsutgiften och inte på inkomsten och det bör ge en högre elasticitet på grund av att den progressiva beskattningen och sparandet inte kommer med i bilden. Progressiviteten i beskattningen är i själva verket av en sådan storlek, att man kan vänta sig få en elasticitet med avseende på konsumtionsutgiften på uppåt 2,0, om elasticiteten med avseende på inkomsten före skatt är omkring 1,5.[5]

Den funna priselasticiteten, — 2,0, skall kanske inte tas alltför mycket på allvar, eftersom prisserien måste anses som mycket bristfällig. Siffran förefaller onekligen mycket hög.[6] Den innebär ju att en prissänkning på 10 procent skulle ge upphov till en ökning i bilbeståndet på 23 procent, dvs. att en 10-procentig prisminskning i början på 1957 i och för sig skulle gett upphov till en ökning av bilbeståndet på omkring 160 000 bilar. Även om denna sistnämnda siffra kanske förefaller chockerande, torde det dock inte vara möjligt att a priori påstå, att den är helt orimlig. Om man tror på en inkomstelasticitet på omkring 2 — ett värde som förefaller fullt rimligt — måste man med tanke på de stora substitutions-

---

[3] Det må observeras, att denna prisserie i det stora hela varierat proportionellt mot genomsnittspriset på fabriksnya bilar.

[4] $R = 0{,}97$.

[5] I *C. F. Roos and V. v. Szeliski:* a. a. erhölls inkomstelasticiteter, vilka varierade mellan 1,5 och 2,5.

[6] I *Roos and Szeliski:* a. a. erhölls en priselasticitet på 0,3. Denna siffra förefaller emellertid orimligt låg med tanke på den höga inkomstelasticiteten.

möjligheterna nog också acceptera en ganska hög priselasticitet. Det är ingalunda orimligt, att denna skall vara av ungefär samma storlek som inkomstelasticiteten.[7]

Som tidigare nämnts har såväl realpriserna på nya bilar som de reala driftskostnaderna per bil sjunkit kraftigt under 1950-talet. Om nu beståndets priselasticitet är av någorlunda den storlek, som ovan erhållits, innebär detta, att bilismens expansion under 1950-talet till dominerande del varit en följd av dessa sjunkande priser.

Även om inkomstelasticiteten 2,1 och priselasticiteten — 2,0 ger en tillfredsställande »förklaring» till bilbeståndets utveckling har man på grund av priselasticitetens höga värde anledning att vara skeptisk mot denna förklaring. Vi har därför anledning fråga oss om vi kan finna någon annan omständighet som kan ligga bakom utvecklingen. Vad som då ligger nära till hands att tänka på såsom en orsaksfaktor är inkomstfördelningens utseende. Som nämnts tidigare har vi nämligen anledning tro, att inkomstfördelningen spelar en väsentlig roll för inköpen av varaktiga varor.

Som framgått av tabell 9: 4 visar bilbenägenheten i olika inkomstklasser vissa påtagliga språng, exempelvis vid 10 000-kronorsgränsen. Det skulle därför kunna tänkas vara så, att den starka ökningen i bilbeståndet under senare år är en följd av att på grund av inkomstfördelningens form en stor mängd inkomsttagare just dessa år passerat över de inkomst-

---

[7] Man får tänka sig, att en minskning av enhetskostnaderna för bilutnyttjandet påverkar bilbeståndet på 3 olika vägar. Dels kommer vissa personer, som tidigare inte innehaft bil att få incitament till att köpa bil — antingen en begagnad eller en ny — dels kommer sådana bilägare, som vid oförändrat prisläge förr eller senare skulle bytt sin bil mot en fabriksny vagn, att få incitament till att minska avståndet till nästa bilbyte, dels kommer sådana bilägare, som vid oförändrat prisläge förr eller senare skulle bytt till en begagnad bil, att få incitament till att i stället byta till en fabriksny vagn. De två sistnämnda tendenserna måste — vid oförändrad livslängd på bilarna — leda till att ett ökat antal begagnade bilar utbjudes på marknden och om denna utbudsökning är större än den efterfrågeökning på begagnade bilar, som den förstnämnda tendensen medfört, kommer rimligen priserna på begagnade bilar att falla och därigenom i viss mån att motverka tendensen till utbytandet av begagnade bilar mot nya. Vilken nettoeffekt den ursprungliga prissänkningen kommer att få måste därför tänkas bli beroende av hur priserna på begagnade bilar kommer att ställa sig.

lägen, där sådana språng förekommer. Om så vore fallet skulle inkomstfördelningens form kunna sägas vara den för bilbeståndets ökning avgörande faktorn snarare än den allmänna inkomstnivån eller sänkningen av realpriserna på bilutnyttjandet.[8] Utförda beräkningar ger nu emellertid vid handen, att en sådan hypotes endast delvis får stöd av det statistiska materialet.[9] Man kan säkerligen inte komma ifrån, att inkomstfördelningen haft en viss inverkan — i nu nämnd mening — på bilbeståndets ökning, men denna inverkan förefaller dock varit ganska måttlig. Såsom förklaring till utvecklingen är den klart otillräcklig.

Det har ovan sagts att bilismen under större delen av den här betraktade perioden befunnit sig i ett introduktionsstadium. Hur fort bilbeståndet växer under ett sådant stadium beror — förutom på inkomster, priser och andra variabler — på den *takt,* varmed bilen »slår igenom» på marknaden. Att a priori säga någonting om denna genomslagstakt är inte möjligt. Man har emellertid den möjligheten att jämföra utvecklingen i vårt land med utvecklingen i andra länder under samma introduktionsperiod. Eftersom vårt land har en större biltäthet än andra europeiska länder kan utvecklingen i dessa inte ge oss någon vidare ledtråd. USA och Kanada däremot ligger långt före oss i utvecklingen på detta område och kan därför väljas som jämförelseländer.

Den biltäthet som Sverige uppnådde vid 1956 års slut, nåddes i USA redan år 1923 och i Kanada år 1929. Sverige hade vid årsskiftet 1956/57 100 personbilar per 1000 invånare, medan USA vid slutet av år 1922 hade 97 och Kanada vid slutet av år 1929 hade 102. Om man nu tänker

---

[8] Vore kurvan över bilbenägenheten i olika inkomstlägen helt logaritmiskt linjär, spelar inkomstfördelningens form ingen som helst roll för storleken av den beståndsökning, som en allmän inkomsthöjning medför. Inkomstfördelningens form kommer in i bilden endast om linearitetet i benägenhetskurvan inte är fullt uppfylld.

[9] Enligt IUI:s bilundersökning var antalet privatägda personbilar 480 000 år 1954. Om nu inkomstelasticiteten vore exakt 1,2 över hela inkomstskalan, skulle en 10-procentig inkomstökning ge upphov till en ökning i bilbeståndet på 12 procent av 480 000 dvs. 58 000, helt oavsett inkomstfördelningens utseende. Om man nu i stället gör beräkningen så, att man inkomstklass för inkomstklass beräknar det antal inkomsttagare, som skulle komma att tillhöra dessa efter en 10-procentig inkomsthöjning, och på de därvid funna talen applicerar de i tabell 9: 4 angivna benägenhetstalen, kommer man till det resultatet, att bilbeståndet skulle bli 555 000, vilket tydligen innebär en ökning på 75 000 bilar. Skillnaden är således ingalunda obetydlig.

Tabell 9: 5. Biltätheten i Sverige, USA och Kanada

Sverige		USA		Kanada	
år	biltäthet	år	biltäthet	år	biltäthet
1956	100	1922	97	1929	102
1955	89	1921	85	1928	95
1954	74	1920	77	1927	86
1953	60	1919	64	1926	78
1952	49	1918	54	1925	69
1951	44	1917	46	1924	63
1950	36	1916	33	1923	57

sig att bilbeståndet under introduktionsperioden växer med en »levande kraft», som gör att bilinnehavet sprids till allt fler personer enligt något visst schema, kan man vänta sig att bilbeståndet i Sverige under senare år skulle ha tillväxt i ungefär samma takt som bilbeståndet växte i USA och i Kanada åren innan biltätheten i dessa länder uppnådde det värde den har i Sverige för närvarande. Hur därmed egentligen förhåller sig framgår av tabell 9: 5.

Det är uppenbarligen en ganska god överensstämmelse mellan serierna för USA och Sverige. I Kanada gick dock utvecklingen betydligt långsammare än i de två förra länderna. Att den svenska utvecklingen skulle visa större överensstämmelse med USA:s än med Kanadas, kunde man möjligen vänta sig på grund av att 1950-talet i vårt land var en introduktionsperiod för småbilarna liksom åren omkring 1920 var den period, under vilken T-Forden introducerades i Amerika.[1] Och i många avseenden kan denna biltyp sägas ha varit den amerikanska motsvarigheten till de moderna småbilarna i vårt land.

Den hypotesen att bilbeståndets utveckling i vårt land under 1950-talet genererats av en introduktionsprocess som verkat mer eller mindre oberoende av inkomst- och prisförändringar kan förefalla stå i motsats till den ovan ställda och med gott resultat prövade hypotesen om att bilbeståndets storlek bestäms av realinkomstens höjd och av det reala prisets nivå. Det är emellertid möjligt att denna motsatsställning mellan

[1] Fortune (edit.) The Changing American Market, New York 1955, s. 170—171.

hypoteserna är mera skenbar än reell. Kanske är det så, att en introduktionsprocess av här nämnt slag alltid är förenad med vissa karakteristiska drag i utvecklingen av priser och andra variabler och att det då blir en strid om ord huruvida man skall säga, att det är denna utveckling eller introduktionen av den nya varan som är orsaksfaktorn.

Motorcyklar och cyklar

Att ge en numeriskt preciserad analys av motorcykelbeståndets utveckling under det senaste kvartsseklet förefaller helt omöjligt. Därtill är den statistiska information, som förefinns, alltför ringa. Några budgetundersökningar angående innehav av motorcyklar finns inte och inte heller kan någon upplysning erhållas från internationella jämförelser; Sveriges motorcykelbestånd är mycket högre än flertalet länders och i jämförelse med vårt land har exempelvis USA och Kanada — vilka tidigare tjänat som jämförelseländer — ytterst litet motorcykelbestånd per invånare. Härtill kommer nu, att utvecklingen i Sverige under den här betraktade perioden på motorcyklarnas område dominerats av introduktionen av nya varor, och den statistiska informationen om dessa varors utveckling är ytterst bristfällig. Den minskning i motorcykelbeståndet, som kunnat konstateras under 1930-talet trots ökade realinkomster och minskning i realt pris för drift och underhåll, kan med all sannolikhet tillskrivas det förhållandet, att lättviktsmotorcyklarna då introducerades på marknaden och därvid omedelbart fick en mycket stor spridning. Uppgifter om förändringarna år från år i lättviktsmotorcyklarnas bestånd går emellertid inte att erhålla. Den stora ökningen i motorcykelbeståndet under 1940-talets senare hälft kan utan tvekan sägas vara delvis betingad av att motorcykelimporten kom i gång mycket fortare efter kriget än bilimporten och att motorcykeln därför blev ett surrogat för bilen. Minskningen i beståndet under 1950-talet slutligen hänger naturligtvis ihop med utvecklingen på bilmarknaden. Folk har övergått från motorcykel till bil. Anledningen till en sådan övergång är sannolikt tvåfaldig; för det första har den framkallats av inkomstökningen i och för sig — motorcykeln är i många inkomstklasser en »inferior good» — och för det andra har relationen mellan priset på en begagnad bil och på

en ny motorcykel minskat — under senare år har en relativt hygglig begagnad bil varit billigare att köpa än en ny motorcykel, vilket inte var fallet tidigare. Därjämte har motorcykeln under dessa år fått vidkännas stark konkurrens från mopeden.

Att försöka göra en analys av trampcyklarnas utveckling har förefallit meningslöst. Att på grundval av statistiskt material försöka finna ett även för framtiden gällande samband mellan cykelköp, inkomster, priser etc. syns från början dömt att misslyckas. Den revolution på cykelområdet, som mopedens framträdande medfört, torde radikalt förändra förutsättningarna för trampcykelns möjligheter att konkurrera om plats i konsumenternas budget.

Kollektiva färdmedel

Som tidigare nämnts ökade konsumtionen av de kollektiva färdmedlens tjänster ganska starkt under 1930- och 1940-talen, men 1950 förbyttes denna ökning i en minskning och under de senare åren har konsumtionen förblivit på i stort sett oförändrad nivå. Det ligger nära till hands att uppfatta orsakssammanhanget bakom denna utveckling så, att ökningen fram till 1950 huvudsakligen var en följd av de samtidiga inkomstökningarna samt att stagnationen på 1950-talet varit en följd av bilismens expansion. Bakom denna uppfattning ligger då den tanken, att folk, som har bil, använder de kollektiva färdmedlen mindre än de skulle gjort, om de inte haft bil, och att efterfrågan på dessa färdmedels tjänster därför blir beroende på hur stor andel av hushållen som har bil.

Mera exakt kan dessa tankegångar formuleras som en hypotes, att vid oförändrad biltäthet efterfrågan på kollektiva färdmedels tjänster har en konstant inkomstelasticitet samt att efterfrågan vid en förändring i biltätheten förändras i takt med faktorn 10^{-Ax}, där x är biltätheten — mätt som antalet bilar per 1 000 invånare — och A en konstant. Denna hypotes har här ställts och den har prövats på tidsseriematerialet. För värdena 1,9 och 0,00174 på inkomstelasticiteten respektive konstanten A visade den sig ge en mycket god »förklaring» till utvecklingen.[2]

[2] R = 0,98. Anledningen till att vi här valt faktorn 10^{-Ax} är följande: Om man tänker sig, att bilägarnas och icke-bilägarnas efterfrågan på kollektiva färdmedels

Om nu denna hypotes är riktig och om samtidigt bilbeståndets inkomstelasticitet är av den storlek, som vi ovan sagt oss ha anledning tro, följer därav, att en inkomstöknings konsekvenser för efterfrågan på kollektiva färdmedels tjänster blir helt beroende på biltäthetens höjd. Inkomstförändringar kommer då nämligen att påverka efterfrågan genom två olika kanaler, dels via inkomstelasticiteten dels via den av inkomstökningen framkallade ökningen i biltätheten. De två tendenser, som sålunda framkommer, verkar i motsatta riktningar och vilken som tar överhanden blir beroende på hur stor biltätheten är. Är biltätheten låg blir den tendens, som emanerar från höjningen av biltätheten liten och otillräcklig för att uppväga den i motsatt riktning verkande tendensen, helt enkelt därför att det antal hushåll, som övergår från att vara icke-bilägare till att bli bilägare blir absolut sett ganska litet. Är däremot biltätheten i utgångsläget hög blir situationen en annan. Då kan man tänka sig, att inkomstökningen ger upphov till en så stor ökning av bilägarantalet, att den därifrån kommande tendensen blir stark nog att helt eller delvis neutralisera den tendens i motsatt riktning, som kommer via inkomstelasticiteten.

Låt oss vända oss till utländsk statistik för att se i vilken mån man därav kan dra några slutsatser angående rimligheten av nu förda resonemang. Även om det statistiska materialet på detta område är knapphändigt ger det dock en klar indikation på att utgiftsandelen för kollektiva färdmedels tjänster som regel sjunker med stigande realinkomst per capita. Sålunda var utgiftsandelen för dessa tjänster 1955 i USA 1,2 procent, 1955 i Sverige 4,1 procent, 1950 i Storbritannien 4,1 procent och 1950 i Norge 4,9 procent. I USA har denna andel sjunkit mycket starkt under de senaste decennierna; 1930 var den dubbelt så stor som 1955. Även i England har den sjunkit sedan 1930-talet. Både i Sverige och i Norge var emellertid andelen större 1950 än på 1930-talet. I vårt land är det först på 1950-talet, som utgiftsandelen börjat sjunka.

---

tjänster bestäms av funktionerna ai^E respektive bi^E, där i är inkomsten och a $<$ b, och att de båda kategorierna i övrigt är homogena, kan den totala efterfrågan skrivas $Bi^E\ (1 - Cx)$. För små värden på Cx kan man emellertid approximera $(1 - Cx)$ med $10^{-Cx \log e}$.

Ehuru knapphändiga ger dessa utländska data ett visst stöd för hypotesen om olikheten i inkomstförändringarnas efterfrågepåverkande effekt i länder med hög och i länder med låg biltäthet. I USA, där biltätheten sedan länge varit hög, utnyttjas de kollektiva färdmedlen mindre och mindre, men de skandinaviska länderna syns — åtminstone fram till 1950 — ha befunnit sig i det stadium, där inkomsthöjningar ger upphov till ganska stark ökning av dessa färdmedel. I vårt land har visserligen konsumtionen av de kollektiva färdmedlens tjänster minskat något under senare år, men — om man får tro på resultaten av den gjorda analysen — denna minskning är inte en effekt som kan hänföras till de inträffade inkomsthöjningarna: ökningen i bilparken under senare år är i varje fall delvis beroende av de prisförändringar, som skett.

Rimligheten av det för inkomstelasticiteten erhållna värdet 1,9 kan prövas genom en jämförelse med de samband mellan inkomst och efterfrågan, som budgetstatistiska data ger vid handen. Enligt den av Industriens Utredningsinstitut företagna bearbetningen av socialstyrelsens levnadskostnadsundersökning 1952 erhölls de i tabell 9: 6 återgivna inkomstelasticiteterna på järnvägars, bussars samt spårvagnars tjänster.

Som syns är flertalet av dessa elasticitetsvärden något större än det, som erhållits från tidsseriematerialet. Att så är fallet är dock ganska naturligt. Det är nämligen troligt, att budgetmaterialets elasticitetsvärden är influerade av förekommande skiktningseffekter. Bussarnas och spårvagnarnas koncentration till städerna, där inkomsterna är högre än på landsbygden, måste rimligen ge upphov till sådana effekter. För förekomsten därav talar vidare det förhållandet, att beräkningar på budgetmaterialet ger mycket höga elasticiteter, 3 och däröver, för resor till och från arbetet. Det förefaller helt otroligt, att de »rena» inkomstelasticiteterna på sådana resor skulle vara så stora. Samtidigt kan det naturligtvis hävdas, att budgetmaterialets elasticiteter skulle varit något lägre än det ovan funna värdet 1,9, eftersom de rimligen bör ha influerats av förekomsten av bilinnehavare i de högre inkomstklasserna. Den enda slutsats som kan dras, är därför bara den, att budgetmaterialet inte direkt motsäger det ovan funna värdet på inkomstelasticiteterna.

Det har tidigare nämnts, att efterfrågan på kollektiva färdmedels

Tabell 9: 6. Inkomstelasticiteter för resor med kollektiva färdmedel i olika hushållstyper

	Inkomstelasticitet
Ensamstående	2,14
Man och hustru	2,04
Man och hustru med barn	2,15
Blandade hushåll	1,82

tjänster inte kan vara oberoende av utbudet av sådana tjänster. Vid ett ökat utbud skulle efterfrågan automatiskt öka. Vi kan nu fråga oss hur detta förhållande kan gå ihop med den goda »förklaring» av efterfrågan, som erhållits utan att någon hänsyn tagits till utbudsförändringarna. Svaret härpå är sannolikt det, att utbudsförändringarna gått mer eller mindre parallellt med inkomstökningarna och att därför den erhållna inkomstelasticiteten i själva verket inkluderar den från utbudssidan kommande effekten.

Prognos av resekonsumtionens utveckling

Under den förutsättningen, att realinkomsterna i framtiden stiger och att de reala priserna på de varor och tjänster, som ingår i den här betraktade gruppen resor, inte stiger, kan man med ganska stor säkerhet förutspå en stark ökning i resekonsumtionen. Bilbeståndet kommer då att öka och därmed utgifterna för bilarnas drift och underhåll; detsamma kan sägas om mopederna och en viss ökning i användningen av kollektiva färdmedel kommer då antagligen också till stånd. Att göra en numerisk precisering av *hur* mycket utgifterna för drift och underhåll av individuella färdmedel kommer att stiga och hur det kommer att gå på de kollektiva färdmedlens område är emellertid ytterst vanskligt. Vid försök i den riktningen kommer man ut på kanske än mer osäker mark än vid försök till prognoser på andra i detta arbete behandlade områden. Den tidigare utvecklingen har för resornas del varit starkt dynamisk till sin karaktär, vilket gjort det svårt att inordna vissa av undergrupperna i ett teoretiskt schema av traditionell typ. Det dynamiska inslaget i bilden

gör också, att den tilltro man kan sätta till de beräknade inkomst- och priselasticiteterna är långt ifrån hundraprocentig. Den i och för sig goda överensstämmelsen mellan hypotes och verklighet, som erhållits vid beräkningarna, kan vara mer skenbar än reell.

En speciell svårighet, som uppställer sig vid en prognos på de individuella färdmedlens område, är den, att inköpen av sådana färdmedel kan variera starkt år från år beroende på hur inkomster och priser förändras. Medan vi vid uppgörandet av prognoserna för de icke-varaktiga varorna inte behövde ta någon hänsyn till hur inkomster och priser utvecklas under åren *mellan* 1955 och 1965 — det enda som betydde något var inkomst- och prisnivåernas läge sistnämnda år — är just denna utveckling av betydelse när det gäller köpen av motorfordon. Som ju nämnts ovan är inköpen av sådana under ett visst år starkt beroende av vilka inkomst- och prisförändringar som inträffar just det året. Detta betyder att prognosen av inköp av motorfordon inte kan göras annat än under vissa förutsättningar, angående de inkomst- och prisförändringar, som kommer till stånd just 1965. Det är alltså inte tillräckligt med en förutsättning om att inkomsten per capita skall vara 34 procent eller 22 procent större 1965 än 1955, utan vi måste komplettera denna med en förutsättning om inkomst- och prisnivåerna 1964. I det följande skall vi genomgående förutsätta att inkomsten mellan 1964 och 1965 stiger med alternativt 3 procent eller 2 procent — dvs. med samma procenttal som gäller i genomsnitt för hela perioden enligt de två alternativa förutsättningar vi tidigare laborerat med.

Innan vi går in på själva prognoserna, kan vi ställa den frågan, om det finns anledning tro att de i föregående avsnitt uppställda och statistiskt prövade hypoteserna skall mista sin giltighet i framtiden. Kan det bland de i de numeriska kalkylerna icke medtagna efterfrågepåverkande faktorerna tänkas finnas sådana, som i framtiden kan tänkas göra sig gällande på ett annat sätt än i det förgångna och som därvid mer väsentligt kommer att inverka på efterfrågan? Ja, givetvis är detta möjligt. Man kan ju först och främst säga, att *om* bilismens expansion under senare år till någon större del varit en följd av en av inkomst- och prisutvecklingen mer eller mindre oberoende introduktionsprocess, har man

ingen större anledning tro att de funna inkomst- och priselasticiteterna skulle bli relevanta för framtiden. Det kan också sägas, att utvecklingen på de kollektiva färdmedlens område delvis varit betingad av utbyggnaden av de kollektiva färdmedlens linjenät och då blir den framräknade inkomstelasticitetens relevans beroende på om en likartad utbyggnad kommer att ske i framtiden eller ej. Och man kan nämna många andra omständigheter som är ägnade att »störa» den funna korrelationen mellan efterfrågan samt inkomst och priser. Det är emellertid ytterligt svårt att bilda sig någon närmare uppfattning i vilken utsträckning sådana »störningar» kan tänkas komma till stånd och med vilken kraft de i så fall kommer att verka. Beträffande tanken att bilbeståndets ökning varit resultatet av en introduktionsprocess kan sägas så mycket som att den goda förklaring till bilbeståndets ökning, som inkomst- och prisutvecklingen ger, talar emot »introduktionsteorin». Och beträffande de kollektiva färdmedlens linjenät torde man kunna räkna med en fortsatt utbyggnad. Om den kommer att ske just i samma takt som tidigare är emellertid ogörligt att avgöra. Något fullt övervägande skäl för att räkna med att de i föregående avsnitt funna sambanden *inte* skulle bli approximativt giltiga även för framtiden torde därför knappast finnas. Det finns dock skäl till att göra en viss reservation för vad som kan hända på flygets område. Vi återkommer till den frågan senare.

Låt oss så övergå till att undersöka, vad de i föregående avsnitt uppställda hypoteserna implicerar för framtiden.[3]

Om realinkomsten per capita stiger med 3 procent om året och *om* resegruppens realpriser förblir oförändrade, blir konsekvensen av det för bilbeståndets inkomstelasticitet funna värdet — 2,0 — att bilbeståndet skulle öka med ungefär 6 procent om året och 1965 uppgå till 1,3 miljoner bilar. Det skulle betyda precis en fördubbling av 1955 års siffra, och därmed också en fördubbling av utgifterna för bilars drift och underhåll och en ökning i utgiftsandelen för denna post från 2,3 procent 1955 till 3,4 procent 1965. Vid oförändrad ökningstakt för beståndet skulle ök-

[3] I de följande beräkningarna har vi genomgående utgått från läget vid 1956 års slut, då bilbeståndet uppgick till 730 000 à 740 000. Vi har också antagit, att de totala bilutgifterna i landet, som utgör privat konsumtion, förblir oförändrade.

ningen från 1964 till 1965 uppgå till omkring 80 000 bilar. Hur många *nyinköp* som skulle behöva göras det året för att en beståndsökning på 80 000 bilar skulle komma till stånd beror då givetvis, förutom på nämnda siffra, även på antalet skrotningar under 1965. Enligt IUI:s bilundersökning kan man räkna med, att den genomsnittliga livslängden för en bil är ungefär 10 år, vilket skulle betyda att de bilar som köpts i mitten på 1950-talet blir skrotningsfärdiga till 1965. Eftersom de årliga inköpen under senare år hållit sig omkring siffran 125 000 bilar kan man kanske räkna med en skrotningssiffra på denna storlek 1965. I kombination med beståndsökningen på 80 000 skulle det ge en siffra för nyinköpen på 210 000 bilar sistnämnda år. I jämförelse med 1955 års siffra betyder det en ökning på 66 procent, och den leder till en förändring i utgiftsandelen för nyköp från 2,9 procent 1955 till 2,4 procent 1965.

Beräkningarna i föregående avsnitt gav vid handen, att efterfrågan på kollektiva färdmedels tjänster hade en inkomstelasticitet på 1,9 och att denna efterfrågan minskade i takt med faktorn $10^{-0,00174x}$, där x är biltätheten. Om denna hypotes är realistisk skulle det betyda, att efterfrågan ökade med 26 procent fram till 1965. Det skulle samtidigt innebära, att utgiftsandelen för de kollektiva färdmedlen sjönk från 4,1 till 3,8 procent.

På precis analogt sätt kan vi nu beräkna volymökningar samt förändringar i utgiftsandelar under den förutsättningen, att inkomsterna stiger med endast 2 procent om året och att realpriserna förblir oförändrade. Resultatet blir därvid det, att volymökningarna för driftskostnader och inköp av bilar samt utgifter för användandet av kollektiva färdmedel blir 70, 38 respektive 18 procent samt att motsvarande förändringar i utgiftsandelarna blir från 2,3 till 3,1, från 2,4 till 2,6 respektive från 4,1 till 3,9. Bilbeståndet skulle i detta fall bli 1,1 miljoner.

De nu framräknade siffrorna är baserade på antagandet om oförändrade prisrelationer. Frågan är nu emellertid, om vi verkligen har anledning tro att dessa kommer att bli oförändrade. Det är ingalunda lätt att svara på den frågan, men många tecken tyder dock på, att en viss sänkning skall komma till stånd i realpriserna på såväl nya bilar som på de reala kostnaderna för deras drift. Tidigare har ju en sådan minskning

skett och åtminstone delvis måste detta ses som en följd av de produktivitetsvinster, som gjorts inom bilfabrikationen och av de tekniska förbättringarna — t.ex. beträffande bensinåtgången — som kunnat göras i bilarnas konstruktion. Det förefaller troligt att liknande produktivitetsvinster och tekniska förbättringar skall komma till stånd även i framtiden och att därför realpriserna kommer att falla något. Vi har därför valt att basera vår prognos på ett antagande om sänkning av det reala priset på såväl nya vagnar som på bilutnyttjandet. Att mera exakt bedöma hur stora prisfall det därvid kan bli fråga om, är ogörligt, men vi har här gissningsvis valt siffran 10 procent. Låt oss då se hur en sådan prissänkning skulle kunna påverka utvecklingen.

En 10-procentig sänkning av realpriset på nya bilar samt av realkostnaderna för dessas drift i kombination med den ovan funna priselasticiteten 1,95 för beståndet implicerar, att i det 3-procentiga inkomstökningsalternativet bilparken ökar med 9 procent per år och 1965 uppgår till omkring 1,6 miljoner bilar. I jämförelse med 1955 års siffror skulle detta betyda en volymmässig ökning av driftskostnaderna på 145 procent och en ökning i driftskostnadernas utgiftsandel från 2,3 procent till 3,7 procent. Beståndsökningen mellan 1964 och 1965 skulle bli omkring 130 000, vilket tillsammans med skrotningarna ger ett nyinköpsantal på 250 000 bilar det året. Det innebär en volymökning på 100 procent och en ökning i utgiftsandelen från 2,4 till 3,2. För de kollektiva färdmedlens del skulle en bilpark på 1,6 miljon bilar betyda en volymökning mellan åren 1955 och 1965 på cirka 10 procent och en utgiftsandel på 3,3 procent.

Om vi så gör motsvarande beräkningar för det 2-procentiga inkomstökningsalternativet kommer vi till följande resultat. Volymen för bilars inköp och driftskostnader samt för användandet av kollektiva färdmedel kommer att stiga med 67, 104 respektive 5 procent. Utgiftsandelarna kommer att förändras från 2,4 till 2,9, från 2,3 till 3,4 respektive från 4,1 till 3,4 procent.

I föregående avsnitt framkastades den tanken, att bilbeståndets expansion i vårt land under senare år skulle kunna ses såsom resultatet av en introduktionsprocess, vilken medfört, att bilbeståndet vuxit med

en viss levande kraft, som i och för sig inte var direkt avhängig av inkomst- och prisutvecklingen. Denna tanke fick ett visst stöd av den stora likheten mellan bilbeståndets utveckling i vårt land under senare år och utvecklingen i USA under åren omkring 1920. Om nu denna »introduktionsteori» är riktig skulle man ha anledning vänta sig, att den svenska utvecklingen även i framtiden skulle följa den amerikanska. Det kan därför vara av visst intresse att se, hur stort bilbeståndet i vårt land skulle bli år 1965, om biltätheten i vårt land även i fortsättningen skulle följa den amerikanska kurvan.

Som framgått av tabell 9: 5 uppgick antalet bilar per tusen invånare i USA år 1922 till 97. Under de följande sju åren fram t. o. m. 1929 steg biltätheten oavbrutet och 1929 uppgick den till 189 bilar per tusen invånare. Därefter kom emellertid depressionen och medförde ett avbrott i utvecklingen. Låt oss därför begränsa oss till att se sju år framåt i tiden.

För att den svenska biltätheten inom sju år — räknat från 1956 års slut — skall uppgå till 189 bilar per 1 000 invånare, måste bilbeståndet i landet fram till 1963 års slut ha vuxit till omkring 1,4 miljoner bilar, vilket vid en fortsatt ökning i samma takt skulle leda till ett bilbestånd på omkring 1,6 miljoner år 1965. Denna siffra är tydligen samma som den, vilken ovan angivits för det treprocentiga alternativet med en 10-procentig prissänkning. Den är däremot något större än den siffra, som angivits för det tvåprocentiga alternativet. Den erhållna överensstämmelsen kan i viss mån sägas utgöra ett stöd för tilltron till ett bilbestånd år 1965 på omkring 1 ½ miljon. Den visar ju, att en sådan ökning ingalunda är orimlig och den visar också, att inte endast den tidigare uppställda hypotesen utan även »introduktionsteorin» implicerar ett bilbestånd år 1965 av denna storlek. Att den amerikanska utvecklingen skulle visa bäst överensstämmelse med det treprocentiga inkomstökningsalternativets siffra förefaller helt naturligt, eftersom realinkomsten per capita i USA steg mycket kraftigt under perioden 1922 —1929.

I föregående avsnitt ställdes aldrig någon numeriskt preciserad hypotes angående utvecklingen på cyklarnas och motorcyklarnas område. Ut-

vecklingen där under de senaste decennierna har varit så starkt påverkad av framkomsten av nya varor och det statistiska underlaget så svagt, att vi helt avstod från försök till numerisk analys. Vi har därför inte mycket grund att stå på vid försök till att göra en framtidsbedömning angående cyklar och motorcyklar. Vi får därför försöka att resonera oss fram och delvis använda oss av »gissningsmetoden».

Som nämnts i föregående avsnitt kan man räkna med att motorcykeln i viss mån är en »inferior good». En motorcykelägare, som får inkomsthöjningar, kanske säljer motorcykeln och i stället köper en bil. Det förefaller därför inte troligt att en ökning i motorcykelbeståndet kommer till stånd i framtiden. Inkomstökningarna skulle närmast medföra tendenser till en minskning. Nu får man emellertid tänka på, att motorcyklarnas köpare i stor utsträckning består av personer i åldrarna omkring 20 år och fram till år 1965 kommer antalet personer i dessa åldrar att öka mycket starkt — med ungefär 100 000 personer — vilket rimligen medför en icke obetydlig efterfrågeökande tendens. Denna motverkar den från inkomsthöjningarna kommande tendensen och att någon större minskning i motorcykelbeståndet skulle äga rum förefaller därför inte troligt. Vi har här därför gissat på ett oförändrat bestånd.

Den snabbhet varmed mopederna slagit igenom på några få år tyder på att mopeden kommer att vinna åtskillig terräng även i framtiden, delvis på trampcyklarnas, delvis på motorcyklarnas bekostnad. Även om man inte kan räkna med att mopederna blir lika vanliga som trampcyklarna torde man dock kunna förutsätta, att en moped så småningom kommer att finnas i varje hem, som inte har annat motorfordon. Om man räknar med att det i landet finns omkring 2,5 miljoner hushåll och år 1965 1,5 miljon bilar så skulle det betyda ett mopedbestånd på omkring 1 miljon år 1965. Ett oförändrat motorcykelbestånd samt ett mopedbestånd på en miljon enheter kan beräknas kosta konsumenterna omkring 250 miljoner kronor eller cirka sex tiondels procent av de totala konsumtionsutgifterna.

Den framtida förbrukningen av cyklar bör starkt påverkas av mopedernas expansion. Att varje person i framtiden kommer att liksom nu ha en cykel eller moped är troligt, men man får anta, att mopeden fort-

sätter att vinna terräng på cykelns bekostnad. Men inte heller detta torde vara tillräckligt för att motverka en nedgång i cykelköpens omfattning. Vi har här rent gissningsvis räknat med en volymminskning i cykelköpens omfattning på 25 procent, vilket gör att utgiftsandelen 1965 skulle bli 0,2.

När vi nu gått igenom alla de till resegruppen hörande delgrupperna och för var och en av dem diskuterat den framtida utvecklingen, kan vi på grundval av de siffror vi därvid kommit till beräkna de förändringar i volym och utgiftsandel, som följer därav. Sådana beräkningar ger vid handen, att volymen för resegruppen som helhet skulle stiga med 60 procent vid en inkomststegring på genomsnittligt 3 procent om året och med 40 procent, om inkomststegringen stannade vid 2 procent om året. Motsvarande utgiftsandelar skulle bli 11,1 resp. 10,7 procent. Det må observeras, att båda dessa alternativ är förenade med antagandet, att de reala bilkostnaderna kommer att minska med 10 procent fram till 1965.

Som nämnts i föregående avsnitt gav en inkomstelasticitet på 1,95 och en priselasticitet på 0,45 en god »förklaring» till hela resegruppens utveckling under tidigare år. En prognos för resekonsumtionen skulle därför också kunna baseras på dessa elasticitetsvärden och vi har därför anledning undersöka, vilken framtida utveckling dessa elasticitetsvärden implicerar. Beräkningar däröver ger vid handen, att under ovan nämnda antagande angående prisutvecklingen på bilarnas område resegruppens volym skulle stiga med drygt 80 procent i det treprocentiga inkomstökningsalternativet och med drygt 50 procent i det tvåprocentiga alternativet. Motsvarande utgiftsandelar skulle bli 13,0 resp. 11,8 procent.

Sist nämnda siffror angående resekonsumtionen är tydligen åtskilligt större än dem, som erhållits genom en summering av undergrupperna. Att skillnaderna kommit att bli så stora, torde i främsta rummet vara en följd av att beräkningarna på huvudgruppen som helhet alltför mycket influerats av bilismens expansion under 1950-talet. Det förefaller inte vara någon tvekan om att dessa beräkningar ger alltför höga värden såväl på volymökningarna som på utgiftsandelarna. Med all sannolikhet uppfyller resegruppen inte de villkor, som måste vara för handen för att man skall kunna analysera hela gruppen som en enhet. (Jämför vad

som sägs om grupperingen av varor och tjänster i kapitel 3.) Vid vår prognos skall vi därför hålla oss till de siffror, som erhållits vid den separata behandlingen av de olika delgrupperna.

Såsom en sammanfattning av de resultat, vartill vår analys lett, anges i nedanstående tabell våra prognosvärden för de olika posterna.

Tabell 9: 7. Resekonsumtionen 1965 vid en årlig konsumtionsökning om tre respektive två procent

	Volymförändring 1955–65 i procent		Utgiftsandel 1965 i procent		Utgiftsandel 1955 i procent
	tre procent	två procent	tre procent	två procent	
Bilar, inköp	+ 104	+ 67	3,2	2,9	2,4
Bilar, drift	+ 145	+ 104	3,7	3,4	2,3
Kollektiva färdmedel	+ 9	+ 5	3,3	3,4	4,1
Motorcyklar och mopeder	+ 10	+ 10	0,6	0,7	0,8
Cyklar	− 25	− 25	0,2	0,2	0,4
Reseffekter	+ 38	+ 25	0,1	0,1	0,1
Summa	+ 60	+ 40	11,1	10,7	10,2

Det har ovan antytts, att utvecklingen på *flygets* område möjligen skulle kunna tänkas utgöra en störande effekt på de samband, som tidigare varit gällande mellan resegruppens delposter och inkomster, priser och andra variabler. Det förhållandet, att vi vid analysen av den gångna utvecklingen inte kunnat beakta flygresorna, har kanske inte spelat så stor roll eftersom privatpersoners utgifter för flygresor hittills varit relativt små i jämförelse med andra reseutgifter. Att flygresorna i framtiden så småningom kommer att bli en långt ifrån negligeabel post i konsumenternas budget förefaller dock helt självklart. Huruvida detta kommer att bli fallet redan inom de närmaste tio åren, kan emellertid diskuteras. Med tanke på den stora expansion, som under senare år skett på flygets område – inte minst i antalet sällskapsresor – förefaller det ingalunda otroligt, att de privata flygutgifterna skulle bli så stora, att de påtagligt inkräktar på övriga konsumtionsutgifter och naturligtvis då i främsta rummet på utgifterna för andra färdmedel. Någon större möjlighet att bedöma omfattningen av flygresornas framtida omfattning

föreligger dock knappast och i föreliggande undersökning får vi därför nöja oss med att göra den reservationen, att utvecklingen på flygets område väl kan tänkas bli en faktor, som i viss mån »stör» utvecklingen av övriga färdmedel.[4]

[4] Det talas ofta om att folk i framtiden kommer att ha egna flygplan liksom man nu har egna bilar, och i USA har tydligen privatplanens antal ökat mycket starkt under senare år. Huruvida så kommer att bli fallet i vårt land eller inte, finns ingen anledning att gå in på i detta sammanhang. Så mycket kan dock sägas som att utgifterna för inköp och drift av privata flygplan under den närmaste tioårsperioden med all sannolikhet kommer att förbli ytterst obetydliga.

KAPITEL 10

REKREATION

Huvudgruppens omfattning

De flesta varor och tjänster, som räknas till huvudgruppen rekreation, har det gemensamt att de används för att göra fritiden mera innehållsrik. Detta gäller sportartiklar, leksaker, böcker, tidningar, besök på biograf, teater, konserter och idrottstävlingar samt kameror och fotografisk materiel. Några av de utgiftsposter som förts till huvudgruppen faller ur denna synpunkt en smula ur ramen. Av tekniska skäl har det varit nödvändigt att sammanföra ateljéfotografering med inköp av fotografisk materiel, och en del pappersprodukter m. m., som nedan kallas pappershandelsvaror, ingår i undergruppen med böcker. Däremot kan kanske deltagande i lotterier, tippning och totalisatorspel betraktas som en rekreerande fritidssysselsättning.

Å andra sidan är det uppenbart att begreppet rekreationsutgifter kan ges en betydligt vidare omfattning. En god del av utgifterna för förtäring utom hemmet, öl, sprit och vin, konditorivaror, fritids- och sportkläder, musikinstrument, radioapparater, grammofoner och grammofonskivor, bilar, motorcyklar, mopeder och cyklar, båtar, resor, hotell, pensionat och sommarstugor hänger ihop med fritiden eller semestern, liksom för övrigt de offentliga myndigheternas och andra institutioners utgifter för bibliotek, studiecirklar, kyrklig verksamhet, idrott osv. Alla dessa »rekreationsvaror», som är av mycket växlande värde, bör vara substitut för varandra, användningen av dem konkurrerar om den begränsade fritiden och man kan anta att de över en längre period alla påverkas av arbetsveckans förkortning och förlängningen av semestrarna.

Huvudgruppens utveckling 1931–55

Rekreationsgruppen, i den mera begränsade mening som valts för denna undersökning, är – efter gruppen resor – den snabbast expanderande av huvudgrupperna. Dess utgiftsandel, som i början på 1930-talet låg vid 4,0–4,2 procent, hade tjugo år senare stigit till 5,6–5,8 procent. Stegringen varade, som framgår av diagram 1: b, s. 7, praktiskt taget utan avbrott fram till krigsslutet, då utgiftsandelen nådde 5,6 procent. Efter ett visst fall under de första efterkrigsåren visar den åter en stigande tendens.

Volymutvecklingen för huvudgruppen utmärktes av en snabb stegring under åren 1931–39, 53 procent mot 27 procent för totalkonsumtionen. Under krigsåren föll konsumtionsvolymen till att börja med mindre starkt än totalkonsumtionen, och även om ökningen i rekreationsvolymen under de närmaste åren efter kriget var något svagare än de flesta andra varugruppers så blev volymökningen från 1939 till 1948 44 procent mot 29 procent för totalkonsumtionen. Åren 1948–52 kännetecknades rekreationskonsumtionen av en viss stagnation, men efter 1952 steg den åter i något snabbare takt än totalkonsumtionen (se diagram 1:c).

Konsumenternas rekreationsvanor

I likhet med den metod som använts i tidigare kapitel skall vi här söka illustrera konsumenternas vanor med hjälp av resultat från 1952 års levnadskostnadsundersökning, som ju ger en ögonblicksbild av konsumtionsstrukturen. Den första fråga som vi skall söka besvara är rekreationsutgifternas beroende av inkomsten. Tabell 10: 1 nedan visar de inkomstelasticiteter som beräknats ur levnadskostnadsundersökningens material. Det kan tilläggas att ensamståendehushållen vid lika inkomst syns ha något högre rekreationsutgifter än de övriga hushållstyperna, medan några mera påfallande skillnader inte syns föreligga mellan dessa.

Det är emellertid ytterst tvivelaktigt om de värden som vi erhållit på detta sätt verkligen ger en rättvisande bild av konsumtionsvanornas förändring med inkomsterna under i övrigt lika förhållanden. Det finns nämligen goda skäl att misstänka, att konsumtionsvanorna just i fråga

Tabell 10:1. Inkomstelasticitet för rekreationsutgifter i olika hushållstyper

	Inkomst-elasticitet
Ensamstående	1,77
Man och hustru	1,40
Man och hustru med barn	1,24
Blandade hushåll	1,49
Genomsnitt	1,41

om rekreation visar stora olikheter mellan olika åldersgrupper och mellan landsbygd och tätorter av olika storlek, närmast så att hushåll som består av äldre personer eller som bor på landsbygden vid lika inkomster har lägre rekreationsutgifter än övriga. Eftersom just dessa, pensionärshushåll och landsbygdshushåll, i högre grad än andra ligger i de lägre inkomstklasserna, skulle en del av den stegring i rekreationsutgifterna som återfinns när man stiger uppåt i inkomstklasserna bero på olikheter i åldersfördelning och bebyggelsetyp. Det skulle alltså inte vara frågan om en ren inkomsteffekt.

Tabell 10:2. Rekreationsutgifter, antal hushåll och medelinkomst i grupper av hushåll indelade efter inkomst och hushållsföreståndarens ålder

Hushållsföreståndarens ålder (år)	Inkomstklass		
	–9 000	9 000–12 000	12 000–
Rekreationsutgift			
–39	351	509	714
40–59	237	577	860
60–	169	384	791
Antal hushåll			
–39	94	58	45
40–59	90	55	86
60–	106	20	19
Medelinkomst			
–39	6 580	10 310	15 540
40–59	6 260	10 050	17 160
60–	4 730	10 200	18 450

Tabell 10:3. Rekreationsutgifter, antal hushåll och medelinkomst i grupper av hushåll indelade efter inkomst och bebyggelsetyp

Bebyggelsetyp	Inkomstklass		
	–9 000	9 000–12 000	12 000–
Rekreationsutgift			
Landsbygd och mindre tätorter	203	474	771
Större tätorter	299	555	830
Antal hushåll			
Landsbygd och mindre tätorter	151	59	56
Större tätorter	139	74	94
Medelinkomst			
Landsbygd och mindre tätorter	5 500	10 300	16 630
Större tätorter	5 870	10 340	17 000

Anm.: Med större tätorter menas tätorter med mer än 2 000 invånare.

För att närmare undersöka dessa samband, som också i sig själva är av största intresse, har vi konstruerat tabellerna 10: 2 och 10: 3.

En granskning av siffrorna i dessa tabeller visar att våra förmodanden var riktiga: hushåll med huvudpersonen äldre än 60 år och hushåll på landsbygden eller i mindre tätorter har lägre rekreationsutgifter än andra hushåll i samma inkomstläge. Skillnaden är i båda fallen mest märkbar vid relativt låga inkomster.

Skillnaden mellan de yngsta hushållen (huvudpersonen yngre än 40 år) och de därpå följande (huvudpersonen 40–59 år gammal) är kanske inte vad man väntat sig. Det är sannolikt att en finare åldersindelning skulle ge mera signifikanta resultat. De allra yngsta hushållen befinner sig emellertid i allmänhet i den lägsta inkomstklassen, och det är sannolikt att det är de som är ansvariga för den relativt höga rekreationsutgiften för denna hushållsgrupp.

Uppgifterna om rekreationsutgifterna i olika åldersgrupper och bebyggelsetyper kan användas för att uppskatta inkomstelasticiteter som är fria från det inflytande som snedvred de ovan givna, ehuru materialets ringa storlek inte tillåter den långt drivna uppdelning som skulle vara

önskvärd. Det enda som med säkerhet kan sägas är att rekreationsutgifternas på detta sätt korrigerade inkomstelasticiteter i genomsnitt ligger något lägre än de ovan givna; kanske på 1,1 à 1,2 i stället för 1,4.

Analys av huvudgruppens volymutveckling 1931–55

När man skall söka förklara rekreationskonsumtionens volymutveckling slås man omedelbart av att krigsåren intar en speciell ställning: rekreationsvolymen låg högt över vad som kunde förväntas med hänsyn till inkomstnivån under dessa år. Orsaken får väl främst sökas i att många varor var ransonerade eller oåtkomliga, medan möjligheterna till utgifter för nöjen inte var begränsade på samma sätt. Det är också möjligt att människorna under en period av psykiska påfrestningar av krigsårens slag visar en ökad benägenhet att roa sig. I vilket fall är det lämpligt att bortse från åren 1940—45 vid analysen av volymserien.

Bland förklaringsfaktorerna ingår naturligtvis som vanligt inkomstutvecklingen. De relativa priserna för rekreationsgruppens varor och tjänster i genomsnitt visar en hög grad av stabilitet, och man kan inte räkna med att de haft något större inflytande på konsumtionsutvecklingen. Mellan 1947 och 1952 steg emellertid huvudgruppens relativa pris med sex procent, och denna prisstegring sammanfaller med den tidigare omnämnda stagnationen av konsumtionsvolymen mellan åren 1948 och 1952.

De samband som ovan påvisats mellan konsumenternas ålder respektive lokalisering till landsbygd eller tätorter å ena sidan och rekreationsutgift å den andra gör det sannolikt att konsumtionsutvecklingen påverkats såväl av rent demografiska förändringar i befolkningens fördelning på åldersgrupper och bebyggelsetyper som av förändringar i relationen mellan de genomsnittliga inkomsterna i åldersgrupper och bebyggelsetyper. Förändringarna i åldersfördelningen torde under 1931—55 som helhet knappast ha påverkat rekreationskonsumtionen i märkbar grad. Förändringen i befolkningens fördelning på landsbygd och mindre tätorter samt större tätorter, syns också ha bidragit endast obetydligt, säg en ökning av rekreationsutgifterna med 2 à 3 procent mellan 1931 och

1955. Däremot har vi bara vissa allmänna tendenser att peka på när det gäller verkan av de icke demografiskt betingade förändringarna i inkomstfördelningen på åldersgrupper och bebyggelsetyper. Det är sannolikt att dessa verkat till förmån för folkpensionärer och jordbrukare, och så till vida har de sannolikt motverkat ökningen i rekreationsutgifterna. Däremot står förmodligen en ökning i de lägsta åldersgruppernas relativa inkomstnivå, som säkert påverkat rekreationsutgifterna expansivt.

Som tidigare har vi med vanliga metoder uppskattat inkomstelasticiteten från volymserien över tiden, i detta fall med krigsåren uteslutna. Därvid erhålls ett mycket högt värde, 1,7, med en motsvarande priselasticitet på — 1,0. Inkomst- och prisutvecklingen ger tillsammans en mycket tillfredsställande förklaring till rekreationskonsumtionens utveckling; uppskattningen av inkomstelasticiteten är också formellt mycket tillförlitlig, medan uppskattningen av priselasticiteten får betecknas som otillförlitlig (appendix 2). Redan inkomstutvecklingen ensamt ger för övrigt en mycket tillfredsställande förklaring med en uppskattad inkomstelasticitet på 1,8.

Dessa inkomstelasticiteter ligger mycket högt i förhållande till de som erhölls ur budgetundersökningarna och som diskuterades ovan. Förklaringen är att samtidigt som inkomsterna stigit har andra faktorer stimulerat rekreationskonsumtionen. Deras effekt ingår också i uppskattningen av inkomstelasticiteten, som sålunda inte ger något rent mått på sambandet mellan inkomst och rekreationsutgifter. Endast om vi finner att dessa övriga konsumtionsstimulerande förändringar kommer att fortskrida i samma takt i fortsättningen kan det trots allt vara motiverat att grunda prognosen på det nyss presenterade värdet på inkomstelasticiteten.

Under efterkrigstiden syns konsumtionsökningen ha varit svagare än genomsnittligt 1931—55. Detta kan betyda att antagandet om en konstant inkomstelasticitet är olämpligt, speciellt eftersom vi inte har samma anledning att vänta oss avvikelser från den normala konsumtionstrenden i samma grad som för grupper som helt eller till stor del består av varaktiga varor, t. ex. beklädnad och hemutrustningsvaror. Denna svårighet kan lösas genom att förutsättningen om en konstant

inkomstelasticitet överges, något som med användande av den terminologi som infördes i kapitel 3 ovan kan beskrivas så, att vi väljer en annan matematisk form för vår modell. Vi skall anta att en viss konstant andel av en ökning i inkomsterna (eller riktigare den totala konsumtionsvolymen) går till rekreationsutgifter. En sådan konstant del brukar kallas den marginella konsumtionsbenägenheten för varugruppen i fråga.[1] Vi erhåller nu en mycket tillfredsställande förklaring till rekreationsvolymens förändringar med en marginell konsumtionsbenägenhet på 0,088. Detta innebär att i genomsnitt över åren 1931—39, 1946—55 cirka 9 procent av ökningen i totalkonsumtionen har lagts ner på rekreationsgruppens varor och tjänster.

Undergruppernas utveckling 1931-55

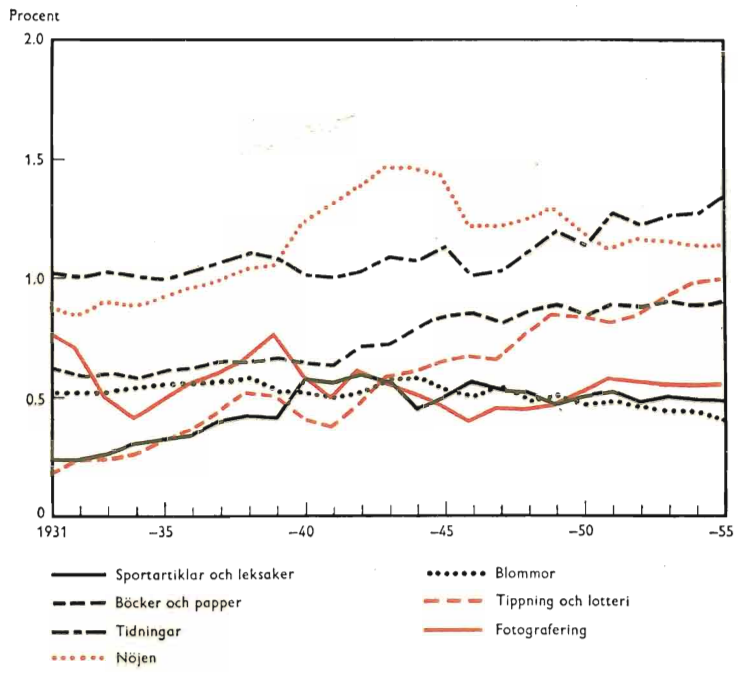
Sportartiklar och leksaker

Denna undergrupp har av tekniska skäl kommit att omfatta en del varor t. ex. barnvagnar och gräsklippningsmaskiner, som inte alls täcks av rubriken, och som sammanlagt svarar för ungefär en fjärdedel av de redovisade utgifterna. Å andra sidan har en del varor som borde ingå ej kunnat medtas, t. ex. leksaker av andra material än trä.

Konsumtionsökningen under 1930-talet var synnerligen stark för denna undergrupp, medan efterkrigstiden utmärkts av stagnation i volymutvecklingen och en fallande utgiftsandel (se tabeller B: VII och C: VII. i appendix 1 samt diagram 10: a och 10: b). En uppskattning av inkomstelasticiteten från volymseriens förändringar över tiden ger ett mycket högt värde, 2,4, som formellt ger en någorlunda tillfredsställande förklaring (appendix 2). Men, som en blick på diagram 10: c s. 339 visar, vad som förklaras är den snabba expansionen på 1930-talet och skillnaden i konsumtionsnivå mellan 1930-talet å ena sidan och efterkrigsperioden i genomsnitt å den andra. Däremot lämnas inget som helst bidrag till en förklaring av volymseriens förlopp efter 1946. Det är uppenbart att man inte kan känna något förtroende till det uppskattade värdet av inkomstelasticiteten.

[1] Jämför s. 75 ff.

Diagram 10: a. Rekreation. Utgiftsandelar 1931–55

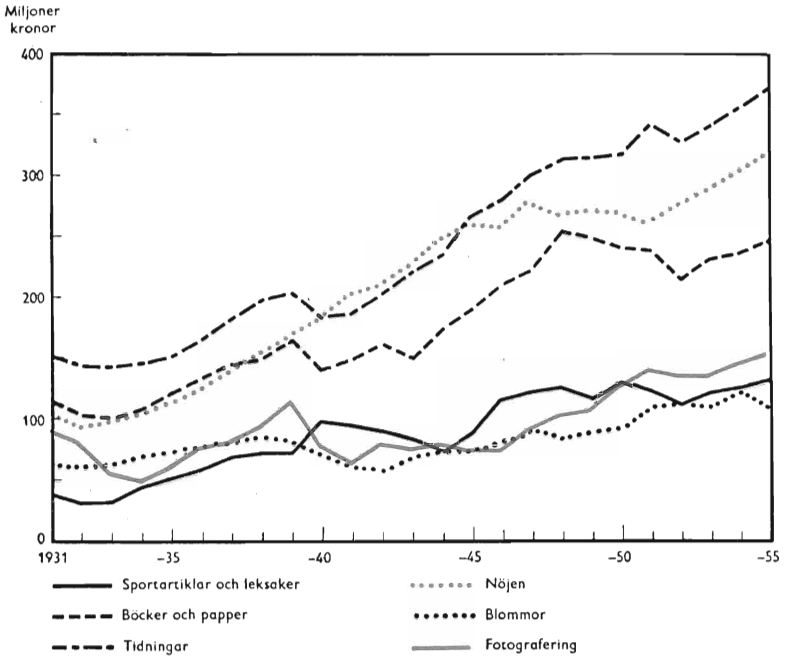

Om vi vänder oss till de uppgifter om konsumtionsvanorna som kan erhållas ur 1952 års levnadskostnadsundersökning, så kan det konstateras att sportartiklarnas och leksakernas inkomstelasticitet faktiskt förefaller att vara mycket hög. Detta framgår även av tabellerna 10: 4 och 10: 5, som dock huvudsakligen avser att visa sambandet mellan utgifter för undergruppen å ena sidan och konsumenternas ålder och lokalisering å den andra.

Siffrorna i tabellerna tyder på en inkomstelasticitet på cirka 1,6. De ger även intryck av att utgifterna först stiger mycket snabbt med inkomsten, men att en viss stagnation inträder vid högre inkomster. Om denna senare observation är riktig skulle detta speciella samband mellan rekreationsutgifter och inkomst i någon mån bidra till en förklaring av volymseriens uppträdande över tiden.

De rent demografiska förändringarna i åldersfördelning och fördelning på bebyggelsetyper syns, i den mån detta kan bedömas från de ovan-

Diagram 10: b. Rekreation. Konsumtionsvolymen 1931-55 mätt i 1955 års priser

stående tabellerna, ha utövat en bromsande effekt på ökningen av inköpen av sportartiklar och leksaker. Förändringar i befolkningens fördelning mellan de tre grova åldersklasserna ovan bör ha sänkt konsumtionen med cirka 10 procent, och praktiskt taget hela denna effekt är lokaliserad till åren efter 1945. Förändringarna i befolkningens lokalisering skulle också ha haft en märkbar tendens att minska utgifterna. Föränd-

Tabell 10: 4. Utgifter för leksaker och sportartiklar i grupper av hushåll indelade efter inkomst och hushållsföreståndarens ålder

Hushållsföreståndarens ålder (år)	Inkomstklass		
	-9 000	9 000-12 000	12 000-
-39	29	69	94
40-59	11	51	80
60-	2	10	8

Tabell 10:5. Utgifter för leksaker och sportartiklar i grupper av hushåll indelade efter inkomst och bebyggelsetyp

Bebyggelsetyp	Inkomstklass		
	–9 000	9 000–12 000	12 000–
Landsbygd och mindre tätorter	17	58	100
Större tätorter	12	47	61

ringarna i åldersfördelningen kan alltså vara en av de faktorer som ligger bakom stagnationen i utvecklingen sedan 1945.

Det förefaller emellertid som om det, oberoende av de faktorer som diskuterats ovan, skulle ha inträffat en förskjutning av konsumenternas preferenser som medfört en försvagning av efterfrågan på sportartiklar och leksaker. Ett närmare studium av det visserligen mycket otillfredsställande material som ligger bakom våra tidsserier tyder på, att efterkrigsårens stagnation framför allt drabbat de egentliga sportartiklarna i motsats till leksaker och andra varor som ingår i undergruppen. Kanske är det fråga om en minskad lust för mera ansträngande fritidssysselsättningar, en reaktion mot krigsårens aktiva idrottsintresse, en övergång till att ägna fritiden åt motorcyklar och bilar? En del av förklaringen till stagnationen kan dessutom ligga i det otillfredsställande statistiska materialet. Leksaker av metall m. m., som icke kunnat inräknas ersattes under krigsåren i stor omfattning av träleksaker, som ingår i våra serier. Efter 1945 har försäljningen av metall- och plastleksaker sannolikt ökat mycket starkt.

Böcker och tidningar

Det har varit nödvändigt att inkludera vissa pappershandelsvaror i undergruppen böcker, och i denna ingår även värdet av fria skolböcker, som egentligen inte alls borde vara med i den privata konsumtionen. Utgifterna för de olika huvudtyper varor som ingår i undergrupperna böcker och tidningar har beräknats endast för år 1946, och resultatet blir följande (i miljoner kronor):

Böcker	
Privatköp av böcker	82
Fria läroböcker	8
Pappershandelsvaror	36
Summa böcker	126
Tidningar	
Dagstidningar	92
Veckotidningar	59
Summa tidningar	151
Summa böcker och tidningar	277

Tidsserierna för böcker och tidningar visar samma allmänna utveckling som huvudgruppen rekreation (tabell B: VII och C: VII i appendix 1 samt diagram 10: a och b). Under efterkrigsperioden har tidningsvolymen fortsatt att stiga, om än inte i samma takt som under ökningsperioderna 1933—39 och 1941—48. Utgiftsandelen däremot, som ända fram till 1948 varit anmärkningsvärt konstant, har stigit under de sista åren. Bokkonsumtionens volym, som låg anmärkningsvärt högt under krigsåren, visar däremot en nedgång mellan 1948 och 1952. Böckernas utgiftsandel är ganska konstant under 1930-talet, stiger under krigsåren och ligger sedan i stort sett kvar på den vid krigsslutet uppnådda nivån.

I fråga om tidningar kan volymserierna kompletteras med vissa direkta uppgifter om dags- och veckotidningarnas medelupplaga (tabell 10: 6).

Det framgår tydligt i hur hög grad veckotidningarna expanderat sedan 1930-talet, något som säkerligen sammanhänger med introduktionen av bildtidningar och tidningar i fickformat. Den tekniska utvecklingen på böckernas område har varit lika slående med billiga böcker,

Tabell 10: 6. Medelnettoupplaga för dagstidningar och veckotidningar för valda år

År	Dagstidningar	Veckotidningar
1938/39	2 330 000	2 470 000
1946	2 935 700	3 797 000
1950	3 474 500	4 424 000
1955	3 691 900	5 640 600

Tabell 10:7. Utgifter för böcker och tidningar i grupper av hushåll indelade efter inkomst och hushållsföreståndarens ålder

Hushållsföreståndarens ålder (år)	Inkomstklass		
	–9 000	9 000–12 000	12 000–
Böcker			
–39	43	62	105
40–59	21	50	115
60–	10	30	51
Tidningar			
–39	78	100	141
40–59	73	116	154
60–	63	99	154

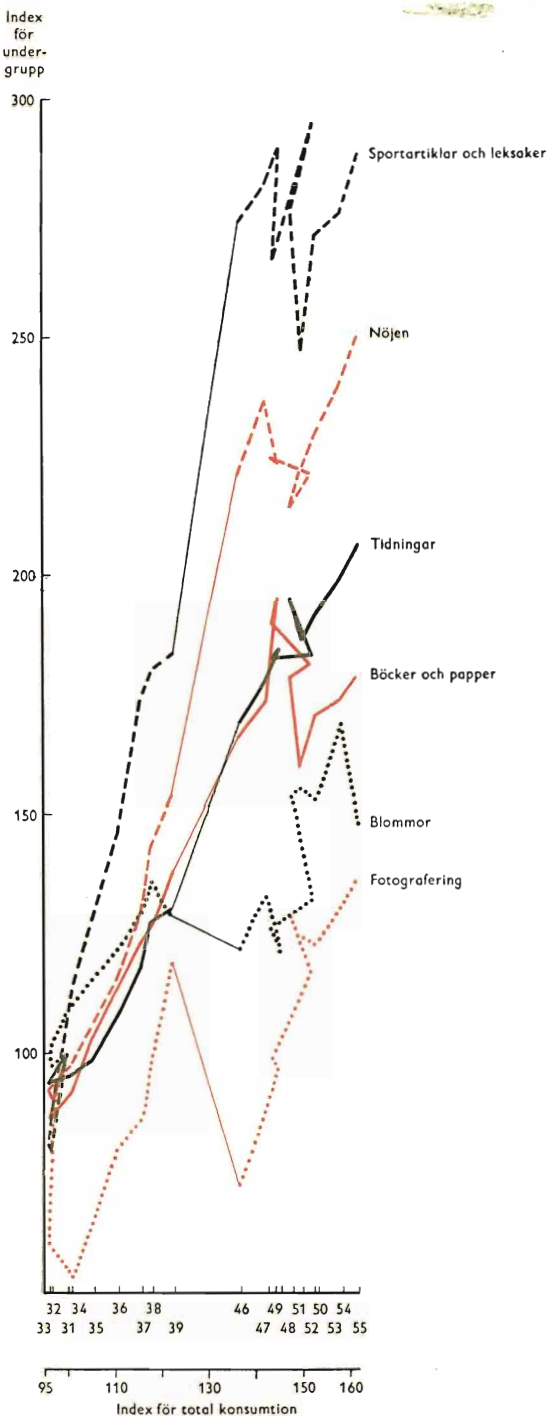
böcker i fickformat osv. Det är möjligt att volymserierna, till vilkas ökning de billiga böckerna bidrar endast i förhållande till sitt lägre pris, starkt underskattar konsumtionsökningen efter kriget mätt i t. ex. antalet inköpta boksidor.

Vilka faktorer som vi känner till kan ha påverkat konsumtionsutvecklingen för böcker och tidningar? Det relativa priset på böcker visade en stark stegring 1948–52 och det är sannolikt att vi här har förklaring till volymnedgången mellan dessa år. Priset på tidningar i förhållande till andra konsumtionsvaror sjönk under perioden 1939–42 och steg successivt från 1947 till 1955.

Tabell 10:8. Utgifter för böcker och tidningar i grupper av hushåll indelade efter inkomst och bebyggelsetyp

Bebyggelsetyp	Inkomstklass		
	–9 000	9 000–12 000	12 000–
Böcker			
Landsbygd och mindre tätorter	18	36	91
Större tätorter	32	67	120
Tidningar			
Landsbygd och mindre tätorter	66	110	132
Större tätorter	76	109	161

Diagram 10: c. Rekreation. Volymindex för undergrupper jämförd med volymindex för total konsumtion 1931–55, per capita, 1931 = 100

I tabell 10: 7 och 10: 8 har vi som tidigare sammanfört siffror som belyser sambandet mellan konsumtionsutgifter och befolkningens åldersfördelning och lokalisering.

Några större skillnader mellan de olika grupperna syns inte föreligga i fråga om utgifter för tidningar. Däremot har de äldsta hushållen och hushåll på landsbygden och i mindre tätorter avgjort lägre utgifter för böcker. Förändringarna i befolkningens lokalisering mellan 1931 och 1955 kan ha höjt bokkonsumtionen med 10 procent eller något mera. I fråga om sambandet mellan inkomst och konsumtionsutgifter tyder tabellernas siffror på en inkomstelasticitet på cirka 1,2—1,5 för böcker och cirka 0,7 för tidningar.

Om man söker förklara bokinköpens volymförändringar över tiden med hjälp av inkomst- och prisutvecklingen erhålls en inkomstelasticitet på 1,9 och en priselasticitet på — 0,8; tillsammans ger de en tillfredsställande förklaring (appendix 2). Det höga värdet på inkomstelasticiteten är emellertid i hög grad beroende på att volymserien under efterkrigsåren i genomsnitt ligger högt i förhållande till 1930-talets, eller med andra ord på den speciella utvecklingen under 1939—45. Ett studium av 1930-talet och efterkrigsperioden var för sig ger i stället elasticitetsuppskattningar på 1,15—1,35.

För tidningarnas del ger en statistisk analys av tidsserien en uppskattad inkomstelasticitet på 1,4 eller 1,6 (appendix 2); mot dessa värden svarar uppskattningar av priselasticiteterna på — 0,8 respektive — 0,3. De uppskattade värdena på inkomstelasticiteten ligger sålunda högt över dem som erhölls från levnadskostnadsundersökningen. En annan god rekonstruktion erhålls med en marginell konsumtionsbenägenhet på 1,95 procent (jämför diagram 10: c).

Nöjen

Nöjen är ett ord som vi här använder i begränsad mening. Det svarar mot inträdesavgifter som är underkastade nöjesskatt, dvs. de som avser biografföreställningar, konserter, teater och varieté, opera och cirkus samt idrottstävlingar. Biografavgifterna är den största utgiftsposten i undergruppen och svarar för 60—70 procent av nöjesutgifterna. Av det

totala konsumtionsvärdet torde ungefär en tredjedel utgöras av nöjesskatt, som utgår med nära 40 procent på biografavgifter och med 15 procent på övriga nöjesutgifter.

Nöjesutgifternas volym ökade mycket starkt under 1930-talet och över krigsåren fram till 1947, varefter en viss stagnation inträdde fram till 1951. Utgiftsandelens utveckling kännetecknas framförallt av den exceptionellt höga nivån under krigsåren. Inkomstutvecklingen ensamt lämnar en tillfredsställande förklaring till volymseriens förlopp 1931–39, 1946–55 med en uppskattad inkomstelasticitet på 2,1. Om prisutvecklingen införs som sekundär förklaringsfaktor blir den beräknade inkomstelasticiteten 1,7 och priselasticiteten – 0,9 (appendix 2). Det är emellertid omöjligt att renodla inkomsternas inflytande från prisernas. En beräknad marginell konsumtionsbenägenhet på 1,91 procent lämnar också en god rekonstruktion av volymseriens förlopp.

En blick på konsumtionsvanorna i olika grupper av hushåll (tabell 10: 9 och 10: 10) visar att skillnaderna mellan olika åldersklasser och bebyggelsetyper i fråga om nöjesutgifter är mindre än man kanske vanligen föreställer sig, med undantag av den lägsta inkomstklassen. De är inte så stora att de rent demografiska förändringarna mera påtagligt kan ha påverkat konsumtionsutvecklingen. Det intryck tabellerna ger av konsumtionsutgiftens samband med inkomsten är oenhetlig.

Hushållsgrupper med relativt låg nöjesutgift, dvs. äldre hushåll och hushåll på landsbygden och i mindre tätorter, visar en hög inkomstelasticitet, 1,7–2,1, möjligen med en tendens till fallande elasticitet vid högre inkomster. Hushållsgrupper med relativt hög nöjesutgift, dvs. unga

Tabell 10: 9. Utgifter för nöjen i grupper av hushåll indelade efter inkomst och hushållsföreståndarens ålder

Hushållsföreståndarens ålder (år)	Inkomstklass		
	–9 000	9 000–12 000	12 000–
–39	70	99	158
40–59	33	107	246
60–	21	102	189

Tabell 10:10. Utgifter för nöjen i grupper av hushåll indelade efter inkomst och bebyggelsetyp

Bebyggelsetyp	Inkomstklass		
	-9 000	9 000–12 000	12 000-
Landsbygd och mindre tätorter	27	101	186
Större tätorter	57	105	228

hushåll och hushåll i större tätorter syns däremot kännetecknas av en lägre inkomstelasticitet, 1,0—1,2. I vilket fall syns de inkomstelasticiteter som uppskattats ur tidsseriematerialet ligga högt i förhållande till dessa mera renodlade elasticiteter.

I själva verket är det mycket rimligt att nöjesutgifterna steg mycket starkt perioden 1931—55, speciellt under dess tidigare del. För filmens del har det varit en introduktionsperiod under vilken biograferna stigit till antalet och spritts till allt mindre orter. Det är sannolikt att denna introduktionsperiod nu i stort sett är avslutad. En reservation bör dock göras för byggnadsregleringens verkningar, som hållit tillbaka biografbyggandet, något som kan ha påverkat konsumtionsutvecklingen speciellt efter kriget och i nya bostadsområden.

Lotteri, tippning och totalisatorspel

Hur bör konsumentutgifterna för denna undergrupp bestämmas? En möjlighet är att räkna med omsättningen, dvs. spelarnas totala insatser i de tre slagen av spel. I så fall bör vinsterna räknas in i konsumenternas inkomster. Detta sätt att se på saken är utan tvivel det naturliga för en enskild spelare. För konsumenterna som helhet kan man emellertid tänka sig ett annat sätt, och detta har valts i denna undersökning. Som privat konsumtion räknas endast skillnaden mellan insatser och faktiskt utbetalda vinster, eller med andra ord konsumenternas nettoutgift.

När det gäller utgifter av detta slag är det naturligtvis meningslöst att tala om någon konsumtionsvolym, varför den enda indikator på utvecklingen som kommer att användas är undergruppens utgiftsandel. (Vid beräkningen av den totala konsumtionsvolymen och rekreations-

Tabell 10:11. De tre delposternas procentuella andel av konsumtionsvärdet för undergruppen lotteri, tippning och totalisatorspel

År	Lotteri	Tippning	Totalisator-spel
1931	85	—	15
1939	47	43	10
1946	59	29	13
1950	57	33	9
1955	45	40	15

gruppens volymserie har en andel av totalkonsumtionen, motsvarande utgiftsandelen, lagts till den beräknade volymen av andra varor och tjänster.) Utgiftsandelen har femdubblats mellan 1931 och 1955; den visar en ganska jämn årlig ökning på 1/30 av en procentenhet. 1940 och 1941 är de enda år för vilka den visat en nedgång (tabell B: VII i appendix 1 och diagram 10: a).

Nettoutgifterna för spel på penninglotteriet har alltid varit den största posten i undergruppen och före tippningens införande år 1934 svarade de för 85 procent av denna (tabell 10: 11).

Tippningen blev emellertid snabbt populär, och nettoutgifterna för tippning närmade sig lotteriets under slutet av 1930-talet. Kriget medförde att tippningen av engelska matcher under vintermånaderna föll bort, och tippningsutgifternas andel av undergruppen minskade. Under 1950-talet har tippningen ånyo närmat sig lotteriet, men totalisatorspelet har expanderat allra starkast.

De tre spelformernas andelar av den totala omsättningen avviker avsevärt från deras andelar av nettoutgifterna. 1950, t. ex. var Penninglotteriets andel av de totala insatserna 53 procent, tippningens 25 procent och totalisatorns 22 procent. Förklaringen till denna skillnad ligger i att förhållandet mellan utbetalade vinster och insatser är betydligt ogynnsammare för spelarna vid lotteri, och i ännu högre grad tippning än vid totalisatorspel. 1950 utbetalades 79 procent av insatserna som vinster vid totalisator mot endast 46 procent vid lotteri och 34 procent vid tippning. Förhållandet har också försämrats över tiden, ur spelarnas synpunkt.

1939 var den utbetalade delen 80 procent vid totalisator, 54 procent vid lotteri och 42 procent vid tippning.

Hushållens utgifter för lotteri, tippning och totalisatorspel är givetvis något högre vid högre inkomster. Den inkomstelasticitet som kan uppskattas ur budgetmaterialet ligger dock klart under ett. Några större skillnader mellan hushåll i olika åldersgrupper eller bebyggelsetyper föreligger inte. Den starka stegring av undergruppens utgiftsandel över tiden som kan iakttas, kan därför inte förklaras som en följd av realinkomsthöjningen utan får ses som en följd av ökade möjligheter och ökad lust att spela.

Fotografering och blommor

Som tidigare anmärkts ingår två ganska olika poster i undergruppen *fotografering*. Den första är fotografiaffärernas försäljning av film, kameror och annan fotografisk materiel. Den uppgick 1946 till 37 miljoner kronor. Den andra, fotografiateljéernas omsättning, var samma år 27 miljoner kronor.

Då det inte är möjligt att beräkna en volymindex för gruppen med några anspråk på att vara korrekt, får man nöja sig med utgiftsandelen (tabell B: VII i appendix 1 och diagram 10: a) som indikator på utvecklingen. Den visar en stark svängning med 1930-talets konjunkturer, en nedgång under kriget och en viss återhämtning fram till 1951.

Budgetmaterialet ger en mycket splittrad bild av konsumtionsvanorna. Det enda som kan sägas är att inkomstelasticiteten i de flesta hushållsgrupper förefaller hög, 1,5 eller mera. En hög inkomstelasticitet skulle också, eventuellt i samverkan med det samband mellan bestånd av varaktiga varor och inkomstnivån som diskuterades t. ex. i samband med hemutrustningsvarorna, kunna förklara 1930-talets och de närmaste efterkrigsårens förändringar. Nedgången under kriget berodde sannolikt på tillförselsvårigheter. Däremot förefaller det inte möjligt att tillfredsställande förklara utvecklingen över hela perioden.

Den sista pessimistiska slutsatsen kan tillämpas även på undergruppen *blommor*. Inköpen av blommor har inte kunnat mätas med någon som helst precision och den enda slutsats som kan dras är att deras utgiftsandel inte syns ha förändrats i någon högre grad.

En internationell jämförelse

Innan vi börjar diskutera de framtida konsumtionsutgifterna i Sverige kan det vara av intresse att kasta en blick på hur deras utgiftsandel utvecklats i andra länder. Det råder inget tvivel om att de hör till den typ av utgifter vars andel av den totala konsumtionen normalt stiger med stigande levnadsstandard. Uppgifter från England, Norge, från Sverige sedan 1860 och från USA sedan början av 1900-talet bekräftar detta. Det kan emellertid ifrågasättas om denna tendens till en stigande utgiftsandel inte upphör vid mycket höga inkomster. I vilket fall har rekreationens utgiftsandel i USA stagnerat eller fallit efter kriget och ligger nu lägre än på 1930-talet, som framgår av tabell 10: 12.

Sportartiklar och leksaker visar en sedan 1946 stagnerande utgiftsandel, som dock ligger högre än 1930-talets nivå. Böckernas utgiftsandel har sjunkit under denna nivå medan tidningarnas är konstant. Utgiftsandelen för nöjen, som 1929–46 legat på 1,2–1,4, har sedan 1946 sjunkit med nära hälften. Det syns inte råda något tvivel om att denna tillbakagång huvudsakligen beror på televisionens framgångsrika konkurrens med framförallt biografföreställningar men också med idrottstävlingar.

Rekreationsutgifterna i framtiden

En framskrivning av huvudgruppens konsumtionsvärde

Det är lätt att göra mekaniska framskrivningar av rekreationsutgifterna till 1965, t. ex. under förutsättning av en årlig ökning av totalkonsumtionen per capita på 3 procent, vilket betyder en ökning av den totala konsumtionsvolymen med 38 procent. En inkomstelasticitet på cirka 1,7, som tillsammans med en priselasticitet på – 1,0 ger en mycket god förklaring av konsumtionsutvecklingen 1931–55, skulle innebära att inkomsthöjningen ledde till en ökning av rekreationsutgifterna med 75 procent. Det finns ingen speciell anledning varför huvudgruppens relativa priser skulle avvika från den stabilitet som präglat dem hittills, så det förefaller rimligt att inte räkna med några mera kännbara inflytanden från prissidan. Om vi i stället väljer att göra framskrivningen med hjälp av den

Tabell 10:12. Utgiftsandelar i USA 1929–55 för några av rekreationskonsumtionens undergrupper

År	Leksaker och sportartiklar	Böcker	Tidningar	Nöjen	Blommor	Hasardspel (kända)	Summa av föregående grupper
1929	0,7	0,6	0,7	1,2	0,3	0,01	3,6
1930	0,6	0,6	0,8	1,3	0,3	0,01	3,6
1931	0,7	0,6	0,8	1,5	0,2	0,01	3,9
1932	0,7	0,5	0,9	1,4	0,2	0,01	3,7
1933	0,6	0,5	1,0	1,3	0,2	0,01	3,6
1934	0,6	0,5	0,9	1,3	0,2	0,04	3,6
1935	0,6	0,5	0,8	1,3	0,2	0,05	3,5
1936	0,6	0,5	0,8	1,3	0,3	0,05	3,6
1937	0,7	0,6	0,8	1,3	0,3	0,06	3,7
1938	0,7	0,6	0,8	1,3	0,3	0,07	3,8
1939	0,7	0,6	0,9	1,3	0,3	0,06	3,8
1940	0,7	0,6	0,8	1,3	0,3	0,08	3,8
1941	0,8	0,5	0,8	1,2	0,3	0,08	3,6
1942	0,8	0,6	0,8	1,3	0,3	0,08	3,9
1943	0,7	0,7	0,8	1,3	0,3	0,08	3,9
1944	0,7	0,8	0,8	1,4	0,4	0,1	4,3
1945	0,8	0,9	0,8	1,4	0,4	0,1	4,4
1946	1,1	0,8	0,7	1,3	0,4	0,2	4,5
1947	1,0	0,7	0,7	1,1	0,4	0,2	4,1
1948	1,0	0,6	0,7	1,0	0,4	0,1	3,9
1949	0,9	0,7	0,7	1,0	0,4	0,1	3,9
1950	0,9	0,5	0,7	0,9	0,4	0,1	3,5
1951	0,9	0,5	0,7	0,8	0,4	0,1	3,4
1952	1,0	0,5	0,7	0,8	0,3	0,1	3,5
1953	1,0	0,5	0,7	0,7	0,3	0,2	3,4
1954	1,1	0,5	0,7	0,7	0,3	0,2	3,4
1955	1,1	0,4	0,7	0,7	0,3	0,2	3,3

uppskattade marginella konsumtionsbenägenheten på 0,088, så blir den relativa volymökningen från 1955 till 1965 58 procent.

Huvudgruppens starka volymökning under 1931–55 har emellertid med all sannolikhet berott på att den påverkats av speciella dynamiska faktorer, andra än inkomstutvecklingen, och som tydligast verkat i undergrupperna tidningar, nöjen samt lotteri, tippning och totalisatorspel. En framskrivning med hjälp av de genomsnittliga konsumtionssamband som

erhållits för de senaste 25 åren är därför endast rimlig om vi kan anta att de expansiva krafterna kommer att fortsätta verka på samma sätt. Som skall framgå av den följande diskussionen kan man vänta sig ett visst brott i utvecklingstakten för nöjesutgifternas del. Dessutom är det knappast rimligt, att mot bakgrunden av efterkrigsårens stagnation, vänta sig en fortsättning av den genomsnittligt starka ökningen 1931–55 av konsumtionen av sportartiklar och leksaker. Det kan därför vara intressant att skriva fram rekreationsutgifterna med hjälp av den lägre inkomstelasticitet på 1,34, som bäst förklarar volymseriens förändringar 1946–55 (appendix 2). Den överensstämmer också väl med uppskattningarna från budgetundersökningen 1952. Resultatet blir en volymökning på 53 procent.

I enlighet med proceduren i tidigare kapitel skall vi diskutera den framtida konsumtionen i de olika undergrupperna för att avslutningsvis ställa samman resultatet av framtidsdiskussionen.

Undergruppernas framtida utveckling

Konsumtionsvolymen av *leksaker och sportartiklar* ökade i genomsnitt mycket starkt mellan 1931–55, och en motsvarande ökning 1955–65 skulle vara så stor som 65 procent med en utgiftsandel år 1965 på 0,63 procent. En sådan ökning förefaller emellertid orimlig mot bakgrunden av undergruppens efterkrigsutveckling. Mellan 1947 och 1955 har utgiftsandelen rört sig mellan 0,53 och 0,48 procent, och det skulle inte vara förvånande om den även i fortsättningen höll sig omkring 0,50. Den amerikanska utvecklingen tyder inte heller på att någon ökning av undergruppens utgiftsandel över tiden skulle vara att vänta. (Det faktum att den amerikanska utgiftsandelen ligger högt över den svenska bör i detta fall inte tillmätas någon betydelse, eftersom den svenska konsumtionsberäkningen icke lyckats täcka många av de varor som i USA inräknas i undergruppen.)

Vid bedömningen av de framtida *bokköpen* förefaller det också mindre tillrådligt att utgå från de höga uppskattningar av gruppens inkomstelasticitet som erhålls ur tidsserien för hela perioden 1931–55 och som huvudsakligen är en följd av en engångsförskjutning uppåt av konsum-

tionen under krigsåren. Den uppskattning som erhålls ur efterkrigstidens konsumtionssamband, 1,15, överensstämmer också bättre med det samband mellan konsumtion och inkomst som framgår ur budgetundersökningar. Även om det förefaller en smula lågt skall det väljas som bas för vår uppskattning av bokinköpens volym 1965. Den ökning av konsumtionsvolymen som följer av denna beräkningsmetod blir 45 procent, och gruppens utgiftsandel skulle stiga svagt till 0,94 procent.

I fråga om *tidningar* förefaller det däremot mera motiverat att vänta sig att de konsumtionssamband som gällde 1931–55 skall fortsätta att dominera utvecklingen fram till 1965. Om man väljer den genomsnittliga marginella konsumtionsbenägenheten 1,95 procent skulle tidningskonsumtionens volymmässiga ökning 1955–65 bli 55 procent. Om man föredrar att räkna med den för 1931–55 uppskattade inkomstelasticiteten på 1,6, blir ökningen obetydligt större. Under förutsättning av oförändrat relativt pris blir utgiftsandelen 1965 1,51 procent. Böckernas och tidningarnas sammanlagda utgiftsandel skulle alltså under tioårsperioden stiga från 2,25 till 2,45. En ökning över tiden i dessa varors utgiftsandel syns vara normal i de flesta länder för vilka konsumtionsuppgifter föreligger. Utvecklingen i USA, karakteriserad av en sedan långa tider konstant utgiftsandel för böcker och tidningar, torde vara ett undantag. Amerikanska siffror tyder icke på att televisionens genombrott mera märkbart skulle ha påverkat utgifterna, och i Sverige kan man förmodligen bortse från ett eventuellt inflytande av detta slag.

Televisionen har däremot i hög grad påverkat *nöjesutgifterna* i USA, som sjunkit från den tidigare normala nivån av 1,3 procent av konsumtionsutgifterna till 0,7 procent. I Sverige är det osannolikt att nöjesutgifterna, även utan televisionskonkurrens, skulle öka i samma snabba takt som i genomsnitt 1931–55, om vi bortser från krigsårens höga konsumtionsnivå. En oförändrad marginell konsumtionsbenägenhet på 1,91 procent skulle emellertid medföra en volymökning på 67 procent över vår prognosperiod och en utgiftsandel 1965 på 1,38 procent.

Det finns ingen anledning att tro att televisionens introduktion i Sverige skulle påverka nöjesutgifterna lika starkt som i USA 1946–53. Televisionens utbyggnadstakt blir långsammare och avsaknaden av möjlig-

heter att välja bland flera program, kanske också programmens karaktär, gör televisionstittandet mindre konkurrenskraftigt gentemot andra fritidssysselsättningar. Vad man tror om resultatet måste vara en gissning. Vi skall förutsätta att en viss naturlig uttömning av biografernas expansionsmöjligheter plus televisionens konkurrens sänker nöjesutgifterna med cirka 20 procent under den mekaniskt framräknade siffran. Detta skulle ge en volymökning 1955–65 med 33 procent och en utgiftsandel 1965 på 1,10 procent.

Ingenting tyder på att utgifterna för *tippning, lotteri och totalisatorspel* i framtiden skulle stiga i svagare takt än hittills. Möjligen kan det göras gällande att ökningen i konsumenternas nettoutgifter delvis berott på en för spelarna allt ogynnsammare relation mellan insatser och utdelade vinster och att denna relation knappast kan ytterligare försämras. Detta argument förefaller inte övertygande utan vi skall anta att utgiftsandelen fortsätter att öka med 1/30 procentenhet per år upp till 1,33 procent 1965.

Beträffande *blommor och fotografering* har vi intet annat val än att dra slutsatser om konsumtionsutvecklingen från serierna över utgiftsandelarna. Om man schematiskt drar ut trenderna under efterkrigstiden kan man gissa på en utgiftsandel 1965 för blommor på 0,33 och för fotografering på 0,60.

Sammanfattning av uppskattningarna av rekreationsutgifterna 1965

I tabell 10: 13 har vi sammanfört två alternativa framskrivningar av huvudgruppens konsumtionsvolym (grundade på en marginell konsumtionsbenägenhet på 8,84 procent respektive en inkomstelasticitet på 1,34) med uppskattningarna för undergrupperna. Det är uppenbart att det lägsta av de båda alternativen för huvudgruppen stämmer bäst med summan av prognoser för undergrupperna. Dessa innebär som ovan anmärkts ett visst brott i tidigare konsumtionssamband för undergrupperna leksaker och sportartiklar samt nöjen, medan dynamiska faktorer antas fortsätta att stimulera tidningskonsumtionen och utgifter för lotteri m. m.

Det finns emellertid en faktor som kan tänkas stimulera till ökade rekreationsutgifter, nämligen den väntade förkortningen av arbetstidens

Tabell 10:13. Sammanfattning av uppskattningarna av rekreationsutgifter 1965. Årlig konsumtionsökning tre procent per capita

Grupp	Volymökning 1955–65 i procent	Utgiftsandel 1965 i procent	Utgiftsandel 1955 i procent
Huvudgruppen, alt. 1	58	*6,66*	*5,79*
Huvudgruppen, alt. 2	53	*6,42*	*5,79*
Summa av undergrupperna	—	*6,31*	*5,79*
Leksaker och sportartiklar	42	*0,50*	*0,48*
Böcker	45	*0,94*	*0,89*
Tidningar	55	*1,51*	*1,35*
Nöjen	33	*1,10*	*1,14*
Lotteri, tippning och totalisatorspel	—	*1,33*	*1,00*
Blommor	—	*0,33*	*0,38*
Fotografering	—	*0,60*	*0,55*

längd. Det är omöjligt att precisera vad denna förändring kan innebära, men mot bakgrunden av amerikanska erfarenheter kan det sägas att den inte bör överskattas. De undergrupper som i någon mån kan beröras är sportartiklar, böcker, tidningar, nöjen och fotografering.

Uppskattningarna av den framtida konsumtionen förändras givetvis om vi i stället antar att den årliga ökningen i den reala konsumtionen per capita begränsas till 2 procent (tabell 10: 14), och förändringarna är starkast i de beräkningar vid vilka konsumtionen antagits vara mest känslig för inkomstförändringar.

Tabell 10:14. Sammanfattning av uppskattningarna av rekreationsutgifter 1965. Årlig konsumtionsökning två procent per capita

Grupp	Volymökning 1955–65 i procent	Utgiftsandel 1965 i procent	Utgiftsandel 1955 i procent
Huvudgruppen, alt. 1	39	*6,44*	*5,79*
Huvudgruppen, alt. 2	34	*6,21*	*5,79*
Summa av undergrupperna	—	*6,21*	*5,79*
Leksaker och sportartiklar	30	*0,50*	*0,48*
Böcker	29	*0,92*	*0,89*
Tidningar	37	*1,47*	*1,35*
Nöjen	16	*1,06*	*1,14*
Lotteri, tippning och totalisatorspel	—	*1,33*	*1,00*
Blommor	—	*0,33*	*0,38*
Fotografering	—	*0,60*	*0,55*

KAPITEL 11

SJUKVÅRD OCH HYGIEN

Huvudgruppens omfattning

I denna huvudgrupp ingår, som rubriken antyder, två typer av utgifter. Den första, sjukvårdsutgifterna, omfattar utgifter för medicin, vari även inräknats glasögon, samt sjukhusavgifter och arvoden till läkare och tandläkare. Den andra delen av huvudgruppen omfattar utgifter för frisörarbete samt en grupp som omfattar rengöringsmedel, toilettartiklar, kosmetika och diverse andra varor, här sammanförda under beteckningen »färghandelsvaror».

Sjukvårdsutgifterna intar en särställning i den privata konsumtionen, dels genom att de blott är ett komplement till de offentliga organens stora utgifter på detta område, dels genom att de till stor del kanaliseras genom tidigare frivilliga, numera delvis obligatoriska försäkringssystem.

Subventionerna kan antingen anta den formen, att en viss typ av sjukvårdande verksamhet bedrivs i offentlig regi och med obetydliga privata utgifter. Detta är fallet med t. ex. sjukhusvården och folktandvården. Eller de offentliga myndigheternas verksamhet kan inskränka sig till att understödja en i princip av privata organisationer bedriven verksamhet, som fallet t. ex. är med enskilda sjukhus och de erkända sjukkassorna före den obligatoriska sjukförsäkringens genomförande. I själva verket finansieras numera en övervägande del av de totala sjukvårdskostnaderna i samhället av offentliga myndigheter eller ungefär två tredjedelar 1954 mot cirka hälften på 1930-talet.

Vid frivilligt medlemskap i erkänd sjukkassa enligt 1931 års lag kan man betrakta medlemsavgiften som en försäkringsavgift för sjukvårdsändamål och i följd därav som en sjukvårdsutgift. Så har gjorts här och det innebär alltså att vi i de privata konsumtionsutgifterna inräknar samtliga utgifter, inklusive dem till sjukkassorna, som privatpersoner haft för sjukvårdsändamål.

När man endast är intresserad av alla konsumenters utgifter under ett år kan man också i stället välja att betrakta utbetalningarna från kassorna för medicin och läkarvård som konsumtionsutgift. Försäkringssystemets karaktär har förändrats genom ikraftträdandet 1955 av den obligatoriska sjukförsäkringen. Även i det nya systemet bestäms emellertid avgiften efter försäkringsmässiga principer i den meningen att kassorna efter försäkringsmässiga grunder beräknar, hur stora de skall vara för att täcka de kostnader, som ej täckas av stats- och arbetsgivarbidrag. Vi har därför, trots att mycket talar för att betrakta denna avgift som en specialskatt, behandlat den som en privat konsumtionsutgift eller, rättare sagt, inräknat utbetalningarna från sjukkassorna i den privata konsumtionen. Ett viktigt motiv härför har även varit att erhålla siffror för perioden efter 1955 jämförbara med de tidigare.

I belysning av vad som nu sagts förefaller det föga meningsfullt att tillämpa gängse ekonomiska analysmetoder på sjukvårdskonsumtionen. I föregående kapitel har i huvudsak priser och inkomster studerats som förklarande variabler vid konsumtionsanalysen. I fråga om konsumtionen av varor och tjänster inom sjukvårdsområdet, är det emellertid uppenbart, att priser och inkomster måste vara helt otillräckliga som förklaringar och att dessa till helt övervägande del måste sökas i icke-ekonomiska faktorer. Som exempel kan nämnas den medicinska vetenskapens och teknikens utveckling, befolkningsutveckling etc. Viktigast för den privata sjukvårdskonsumtionens utveckling måste dock vara de beslut som fattas av offentliga myndigheter om sjukvårdens organisation och utbyggnad. I följd härav har vår prognos i allt väsentligt baserats på de program och prognoser, som utarbetats av offentliga organ.

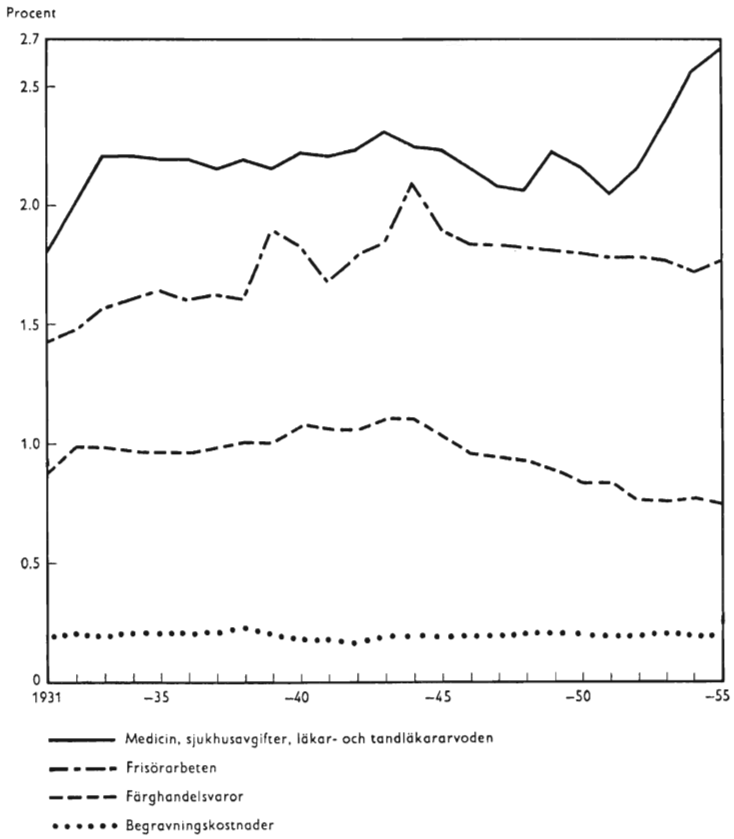
Som bakgrund till denna prognos ges i följande avsnitt några uppgifter om förhållanden och program på sjukvårdsområdet.

Utvecklingen 1931–55

Sjukvårdens utgiftsandel har enligt våra beräkningar varit tämligen konstant under hela perioden 1931–55. Den har de flesta år legat mellan 2,2 och 2,4 procent av de totala privata konsumtionsutgifterna. Från 1951 har utgiftsandelen varit stigande och de sista åren uppvisar de högsta utgiftsandelarna under hela den betraktade perioden (se diagram 11: a, tabell B: VIII i appendix 1).

Av undergrupperna visar andelarna för sjukhusavgifter samma konstans på längre sikt medan medicinutgifterna något ökat sin andel över tiden. Sjukhusavgifterna har dock varierat kraftigt det sista decenniet och har fördubblats under perioden 1951–55, vilket till ojämförligt

Diagram 11: a. Sjukvård och hygien. Utgiftsandelar 1931–55

Tabell 11: 1. Antal läkare, tandläkare och antal vårddagar absolut och i relation till folkmängden 1931–55

År	Antal läkare		Antal tandläkare		Antal vårddagar på sjukhus	
	totalt	per 1 000 invånare	totalt	per 1 000 invånare	totalt (1 000-tal)	per invånare
1931	2 351	0,38	1 283	0,21	12 345	2,0
1935	2 639	0,42	1 856	0,30	13 821	2,2
1940	3 024	0,48	2 230	0,35	14 968	2,4
1945	3 850	0,58	2 670	0,40	16 504	2,5
1950	4 890	0,69	3 430	0,49	17 197	2,5
1955	5 730	0,79	4 360	0,60	18 527	2,6

Källa: Statistisk årsbok.

största delen är en följd av stigande priser. Läkararvodena har sedan mitten av 1940-talet utgjort en påfallande konstant del av de totala konsumtionsutgifterna, medan tandläkararvodena något ökat sin andel.

En belysning av konsumtionen av sluten sjukvård ges i tabell 11: 1, som även anger antalet läkare och tandläkare absolut och i relation till folkmängden.

Antalet läkare per invånare har tydligen fördubblats och relativa antalet tandläkare nästan tredubblats medan antalet vårddagar stigit avsevärt mindre.

Den slutna vården på sjukhus och andra sjukvårdsanstalter är i hög grad subventionerad, och detta gäller även den öppna vård som bedrivs i poliklinikform vid sjukhusen. Enligt en av Sveriges Läkarförbund 1954 företagen undersökning ägnades cirka 40 procent av de svenska läkarnas arbetstid åt sluten vård, och ytterligare 10 procent åt öppen vård vid sjukhusen. Resten fördelas med 13 procent på tjänsteläkarmottagning, 21 procent på privatpraktik, 6 procent på hälso- och socialvård och 10 procent på övrig verksamhet.[1] Samma undersökning och av myndigheterna företagna utredningar[2] ger också vissa uppgifter om antalet läkar-

[1] »Sveriges läkare och deras verksamhet i statistisk belysning», Svenska läkartidningen 1956: 49, s. 3235.

[2] Den öppna läkarvården i riket, SOU 1948: 14, s. 251 f; undersökning av riksförsäkringsanstalten 1953 citerad i den i not 1 nämnda artikeln.

besök, dels i början av 1940-talet, dels på 1950-talet. För den tidigare tidpunkten är det uppskattade antalet cirka 11 miljoner besök per år, varav 1 miljon vid polikliniker, 2,4 miljoner vid annan mottagning vid sjukvårdsanstalter, 2,9 miljoner hos provinsial- och kommunalläkare och 4,7 miljoner hos privatpraktiserande läkare.

För 1950-talet växlar uppskattningarna mellan 11 miljoner och 14 miljoner, och skillnaden hänför sig till konsultationer utanför sjukvårdsanstalterna. Antalet besök i den öppna institutionaliserade sjukvården syns däremot med en viss säkerhet kunna uppskattas till 4,2 miljoner, en ökning med 800 000 sedan början av 1940-talet.

En internationell jämförelse

En jämförelse mellan Sverige och några andra länder med hänsyn till antalet läkare, tandläkare och vårdplatser har gjorts i tabell 11: 2.

Det är ej möjligt att dra några preciserade slutsatser om sjukvårdsstandarden av en uppställning som denna, därtill är skillnaderna mellan de olika länderna i fråga om utbildning och organisation alltför stora. Av alla länder i Europa för vilka uppgifter finns, bortsett från det i tabellen redovisade Finland samt dessutom Jugoslavien och Portugal, har Sverige den lägsta läkarfrekvensen. Å andra sidan är frekvensen vård-

Tabell 11: 2. Antal läkare, tandläkare och vårdplatser per 1000 invånare i olika länder

Land	År	Antal per 1 000 invånare		
		läkare	tandläkare	vårdplatser
USA	1953	1,31	0,52	9,9
Kanada	1953	1,07	0,35	12,3
Storbritannien	1951	0,87	0,27	10,2
Frankrike	1952	0,88	0,29	11,0
Västtyskland	1952	1,30	0,53	10,3
Sverige	1954	0,75	0,57	14,4
Norge	1951	1,07	0,56	9,1
Danmark	1952	1,04	0,28	10,4
Finland	1952	0,52	0,34	7,5

platser i Sverige förhållandevis stor. Sannolikt föreligger här en strukturell skillnad på så sätt att sjukvården i Sverige mera koncentrerats till sjukhusen. Om så är förhållandet kan den låga läkarfrekvensen kompenseras av att läkarnas tjänster utnyttjas effektivare vid sjukhusen.

I förbigående kan som jämförelse nämnas att Österrike är den större statsbildning som har det högsta antalet läkare per 1 000 invånare i Europa, ungefär 1,55 eller dubbelt så många som Sverige. Däremot har Sverige ett i jämförelse med andra länder högt antal tandläkare per invånare.

Sjukvårdsutgifterna i framtiden

Som tidigare motiverats grundas vår prognos för sjukvårdskonsumtionen i huvudsak på de program och prognoser som utarbetats av offentliga organ.[3] Detta innebär, att i vår prognos konsumtionen antas bestämd nästan uteslutande från utbudssidan. En bakomliggande förutsättning vid detta metodval är ett antagande om fullt kapacitetsutnyttjande, ett antagande som syns realistiskt med tanke på den i vissa fall förutsedda framtida bristsituationen.

Vad först konsumentutgiften för *medicin* angår, förefaller det sannolikt, att införandet av för konsumenten prisrabatterade eller helt kostnadsfria läkemedel inte kommer att medföra någon större förändring i konsumtionen, eftersom prisrabatteringen eller kostnadsfriheten bara gäller receptbelagda läkemedel. Vi har därför antagit en fortsatt tendens till stigande utgiftsandel och för 1965 satt den till 0,80 procent av de totala privata konsumtionsutgifterna mot 0,75 procent 1955.

Sjukhusavgifterna består av avgifter i sluten vård och poliklinikavgifter vid sjukhusen. I prognosen har vi antagit, att avgifterna i sluten vård kommer att stiga i samma takt som antalet vårdplatser i denna vårdgren. Antalet vårdplatser har beräknats komma att behöva ökas med 20 200 platser i lasaretts- och förlossningsvård, epidemivård, lungtuberkulosvård och kronikervård eller med 33 procent under perioden 1953–65.[4] Vad beträffar den öppna vården vid sjukhusen finns anledning

[3] Huvudsakligen Arbetskraftsbehovet inom offentlig verksamhet, SOU 1955: 34.

[4] SOU 1955: 34, s. 143.

anta, att kapaciteten kommer att stiga än snabbare. Av denna anledning har vi antagit en ökning i den totala sjukhusavgiftsvolymen med cirka 35 procent.

Utvecklingen av posten *läkararvoden* beror på läkarnas arbetsinsatser i den öppna vården utanför poliklinikerna och deras ersättning för detta arbete. Beträffande den volymmässiga delen skall vi anta att läkarnas arbetsbörda inte förändras. En jämförelse mellan arbetskraftsbehovsutredningen och Läkarförbundets undersökning 1954–55 tyder på dels att proportionen mellan sjukhusläkare och läkare sysselsatta i öppen vård skulle bli oförändrad mellan 1955 och 1965 dels att ökningen av antalet läkare i båda dessa kategorier skulle uppgå till cirka 34 procent, allt under förutsättning att man accepterat undersökningens prognos och program för 1965 och antar att den konstaterade läkarbristen fördelar sig jämnt mellan de båda kategorierna. Det förefaller därför rimligt att sätta den volymmässiga ökningen av de arbetsinsatser som ingår i undergruppen till 34 procent. Utgiftsandelen kommer därefter att bero på utvecklingen av det relativa priset på läkarnas tjänster och vi skall anta att det stiger i samma takt som realinkomsten, med antingen 3 procent eller 2 procent per år. Utgiftsandelen skulle då stiga till 0,55 procent. Denna stegring bryter starkt mot den tidigare konstansen men kan förklaras av att den förskjutning mot sluten vård som hittills karakteriserat sjukvårdsförhållandena antas komma att upphöra.

De privata utgifterna för *tandläkarvård* uppskattas från utbudssidan, dvs. som en framtida bruttointäkt av privat tandläkarpraktik. Totala antalet yrkesverksamma tandläkare uppgick i början av 1955 till 4 140, varav 1 097 inom folktandvården. Den framtida konsumtionen av privat tandläkarvård beror givetivs i hög grad av utbyggnadstakten av folktandvården. Sammanlagt planeras en utbyggnad av denna till att sysselsätta 2 280 tandläkare, men tidpunkten när denna utbyggnad skall vara färdig är icke preciserad. En utbyggnad i samma takt som under 1950-talet med en ökning av antalet sysselsatta om 100 folktandvårdsläkare per år ger cirka 2 100 1965. Den totala tillgången på tandläkare 1965 har beräknats till 5 140.[5] Om utbyggnaden av folktandvården fortsätter i samma

[5] SOU 1955: 34, s. 175 f.

takt som under början av 1950-talet skulle följaktligen antalet tandläkare utom folktandvården 1965 vara detsamma som i början av 1955. Då det förefaller föga troligt, att hela ökningen i tandläkarantalet skulle falla på folktandvården, har vi antagit en något minskad utbyggnadstakt inom denna. En ökning med 750 tandläkare inom folktandvården till 1965 innebär att knappt 3 300 tandläkare 1965 är verksamma utom folktandvården.

Kvoten mellan de beräknade totala privata utgifterna för tandläkarvård (utom folktandvårdsavgifter) och antalet tandläkare utom folktandvården var 1955 cirka 94 300 kronor.

Beträffande kostnadsutvecklingen för tandläkarnas tjänster, utom folktandvården, skall vi göra samma antagande som för läkarnas, nämligen att de stiger i samma takt som realinkomsten per capita. Tandvårdsutgifternas utgiftsandel 1965 blir då 1,10; den tidigare starka expansionen av denna andel skulle bromsas upp av folktandvårdens expansion. Det bör emellertid understrykas att våra förutsättningar möjligen fortfarande överskattar folktandvårdens utvecklingstakt.

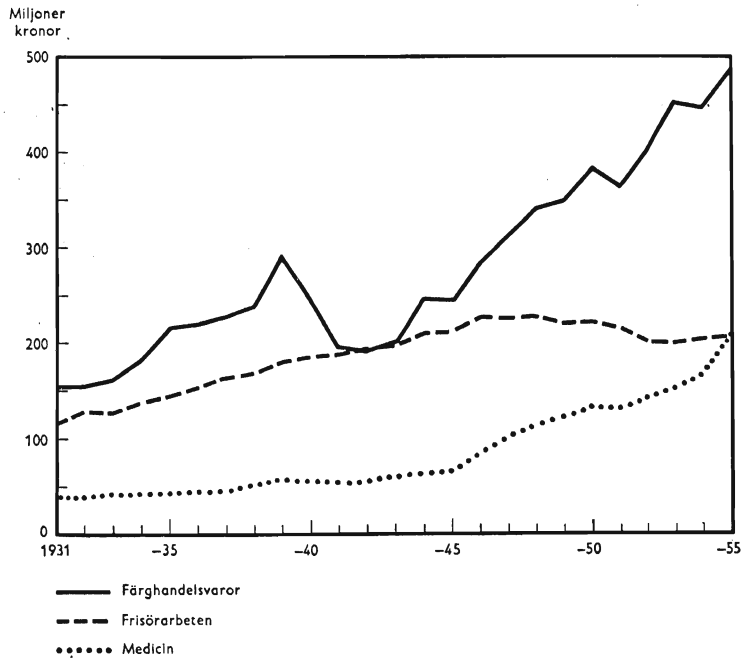
Frisörarbete och färghandelsvaror

Den andra delen av huvudgruppen består av frisörarbete och en mängd olika varor, som här med ett gemensamt namn kallas »färghandelsvaror».

Utgiftsandelen för *frisörarbete* har under 1930-talet och fram till mitten av 1940-talet legat påfallande konstant vid omkring en procent, men har sedan fallit och utgör under senare år omkring 0,75 procent av de totala privata utgifterna (se diagram 11: a och tabell B: VIII i appendix 1). Priserna har under undersökningsperioden följt den allmänna prisutvecklingen tämligen väl, ehuru de under senare år stigit något starkare (se tabell D: VIII i appendix 1).

Våra beräkningar av frisörarbetets inkomstelasticitet har givit till resultat 0,58 varvid hänsyn ej tagits till prisutvecklingen (se appendix 2). Förklaringen är dock synnerligen otillfredsställande. Den beräknade elasticiteten gäller allt frisörarbete och torde vara ett genomsnitt av en låg elasticitet för herrfrisörarbete och en betydligt högre för damfrisörarbete. Med tanke på den under tiden fram till mitten av 1940-talet

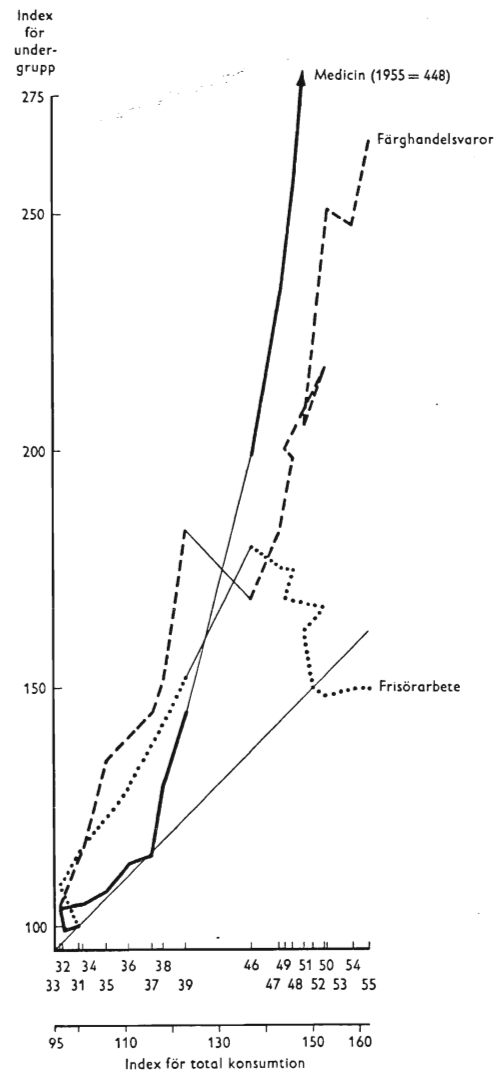
Diagram 11: b. Sjukvård och hygien. Konsumtionsvolymen 1931–55 mätt i 1955 års priser

konstanta utgiftsandelen av storleksordningen en procent och den under senare år fallande utgiftsandelen, förefaller det dessutom troligt, att den beräknade elasticiteten underskattar det verkliga värdet för den tidigare delen av undersökningsperioden och överskattar det verkliga värdet för senare delen. Betraktar man närmare volymutvecklingen, finner man att den under efterkrigstiden varit svagt fallande med i allmänhet mycket små variationer mellan åren (se diagram 11: b). I prognosen räknas därför med en fortsatt volym per capita av samma storlek som under efterkrigstiden och en höjning av det relativa priset med 10 procent mellan 1955 och 1965. Detta innebär en utgiftsandel 1965 på 0,60 procent eller 0,65 procent, beroende på vilket alternativ som väljs för den totala konsumtionsvolymens utveckling.

Namnet *färghandelsvaror* betecknar en heterogen samling varor. Två betydande delar av gruppen utgörs av tvål och rengöringsmedel i olika former och av kosmetika. Därjämte omfattar gruppen diverse artiklar

Diagram 11: c. Sjukvård och hygien. Volymindex för undergrupper jämförd med volymindex för total konsumtion 1931–55, per capita, 1931 = 100

alltifrån ättika och tändstickor till flugfångare och kvastar. Konsumtionsvolymen ungefär tredubblades under perioden 1931–55, och volymökningen var absolut sett lika stor under tiden före som efter kriget, medan krigsåren visar en markant tillbakagång (se tabell C: VIII i appendix 1).

Varugruppens priser höll sig under 1930-talet tämligen konstanta och föll i förhållande till den allmänna prisnivån (se tabell D: VIII i appendix 1). I och med världskrigets början satte emellertid en våldsam prisstegring igång, som vid krigsslutet hade fört priserna till dubbla förkrigsnivån, en nivå som de efter en period av prisfall inte skulle uppnå – och då något överträffa – förrän 1951–52. Under efterkrigstiden har varugruppens priser liksom under 1930-talet sackat efter i de allmänna prisstegringarna.

Utgiftsandelen steg under de första åren på 1930-talet till en nivå av ungefär 1,6 procent av de totala privata konsumtionsutgifterna och låg under senare delen av förkrigstiden kvar på denna nivå (se diagram 11: a och tabell B: VIII i appendix 1). I följd av de kraftiga prisstegringarna i början av kriget steg utgiftsandelen och fluktuerade kraftigt under krigstiden. Under efterkrigstiden har utgiftsandelen fallit kontinuerligt men sakta från något över till något under 1,8 procent.

Beräkningar av varugruppens inkomstelasticitet visar att stora skillnader föreligger mellan förkrigs- och efterkrigstiden; inkomstelasticiteten under den förra perioden, 1,69, var ungefär dubbelt så stor som den som uppskattats för den senare, 0,88 (se appendix 2). Priskänsligheten är emellertid nästan densamma under båda perioderna. Beräkningarna är emellertid i flera fall mycket osäkra. Många av gruppens varor är av sådan typ, att man har svårt att föreställa sig, att de skulle vara känsliga för pris- och inkomstförändringar. Det rör sig visserligen om varor som i och för sig är föga betydande, men som dock sammanlagt representerar en icke obetydlig del av gruppen, t. ex. tändstickor, ättika, fläckvatten, borstar, tvättklämmor och skokräm. Tvålkonsumtionen per capita var volymmässigt sett densamma i början av 1950-talet som i början av 1930-talet. Å andra sidan torde kosmetika ha en relativt hög inkomstelasticitet, men samtidigt torde denna post karakteriseras av många små introduktionsprocesser av nya varor. I fråga om rengöringsmedel har under perioden andra disk- och tvättmedel alltmer ersatt såpa. Färghandelsvarornas betydande volymstegring torde till stor del kunna förklaras på det sätt denna substitution antyder, nämligen genom tillkomsten av nya varor. Förutom tvättpulver kan som exempel nämnas vissa insekts-

bekämpningsmedel och desinfektionsmedel, golvoljor, plaster, cellstoff osv. Detta innebär å andra sidan att man inte kan tala om pris- och inkomstelasticiteter i vanlig mening.

Sammanfattningsvis kan kanske varugruppen beskrivas på följande sätt. En stor del av gruppen består av varor med låg inkomstelasticitet; en del varor av typen kosmetika med hög inkomstelasticitet; denna sistnämnda del räcker emellertid ej till att förklara volymutvecklingen, utan förklaringen får i stället sökas i att en mängd nya varor tillkommit.

Vad som vid sådant förhållande bör läggas till grund för en prognos är ej alldeles klart. Vi har tagit fasta på den i stort sett konstanta utgiftsandelen under undersökningsperioden. Å ena sidan ligger visserligen utgiftsandelen genomsnittligt högre under efterkrigstiden, vilket kan antyda, att utgiftsandelen på lång sikt har en tendens att stiga. Men å andra sidan har utgiftsandelen under hela efterkrigstiden varit fallande. Vår prognos blir den enklast tänkbara, nämligen att utgiftsandelen kommer att förbli av samma storleksordning som under början av 1950-talet, eller 1,75.

Sammanfattning av prognoserna

I tabell 11: 3 och 11: 4 har uppskattningarna för 1965 sammanförts. Mot den tidigare diskussionen svarar de angivna utgiftsandelarna och de volym- och prisförändringar som ligger till grund för beräkningen av dessa; dessa värden är icke placerade inom parentes. Inom parentes har vi däremot placerat vissa värden som är implicerade i beräkningarna eller som har karaktären av kompletterande antaganden för att göra tabellerna fullständiga.

Det framgår att enligt vår prognos skulle utgiftsandelen stiga obetydligt med en eller två tiondelar av en procentenhet. Stegringen är lokaliserad till sjukvårdsutgifterna, vilket ger den en speciell innebörd, eftersom dessa utgifter i stor utsträckning kommer att kanaliseras genom det obligatoriska försäkringssystemet. Bakom stegringen av de egentliga sjukvårdsutgifternas (medicin, sjukkasseavgifter, läkararvoden) utgiftsandel ligger det faktum att förskjutningen mot sluten vård beräknas upphöra. Det är denna förskjutning i kombination med det faktum att denna

Tabell 11: 3. Sammanfattning av uppskattningarna av utgifterna för sjukvård och hygien 1965. Årlig konsumtionsökning tre procent per capita

Grupp	Volymförändring 1955–65 i procent	Prisförändring 1955–65 i procent	Utgiftsandel 1965 i procent	Utgiftsandel 1955 i procent
S:a undergrupperna 1–7	**(+36)**	**(+ 2)**	**5,40**	**5,34**
S:a undergrupperna 1–4	(+39)	(+ 7)	2,87	2,65
1. Medicin	(+72)	(− 15)	0,80	0,75
2. Sjukhusavgifter	+35	0	0,42	0,44
3. Läkararvoden	+24	+34	0,55	0,42
4. Tandläkararvoden	−24	(+18)	1,10	1,04
5. Frisörarbete	+ 3	+10	0,60	0,74
6. Färghandelsvaror	(+51)	(− 10)	1,75	1,76
7. Begravningskostnader	(0)	(+30)	0,18	0,19

vård till dominerande del betalas med skattemedel, som förklarar sjukvårdsutgifternas konstans 1931—55. Dessutom bromsas, som tidigare anmärkts, den tidigare starka ökningen av tandvårdsutgifternas utgiftsandel genom folktandvårdens växande betydelse, vilket i tabellen framträder i form av en återhållande faktor i stegringen av det relativa priset på tandläkarnas tjänster.

Tabell 11: 4. Sammanfattning av uppskattningarna av utgifterna för sjukvård och hygien 1965. Årlig konsumtionsökning två procent per capita

Grupp	Volymförändring 1955–65 i procent	Prisförändring 1955–65 i procent	Utgiftsandel 1965 i procent	Utgiftsandel 1955 i procent
S:a undergrupperna 1–7	**(+29)**	**(0)**	**5,52**	**5,34**
S:a undergrupperna 1–4	(+36)	(+ 1)	2,92	2,65
1. Medicin	(+56)	(− 15)	0,80	0,75
2. Sjukhusavgifter	+35	0	0,47	0,44
3. Läkararvoden	+34	+22	0,55	0,42
4. Tandläkararvoden	+24	(+ 7)	1,10	1,04
5. Frisörarbete	+ 3	+10	0,65	0,74
6. Färghandelsvaror	(+38)	(− 10)	1,75	1,76
7. Begravningskostnader	(0)	(+30)	0,20	0,19

KAPITEL 12

DEN FRAMTIDA KONSUMTIONS-INRIKTNINGEN

Allmänna utgångspunkter för prognoserna

I de föregående åtta kapitlen har för var och en av de s. k. huvudgrupperna gjorts försök att utröna hur konsumtionen kommer att förändras fram till mitten på 1960-talet. De framtidsbedömningar, som dessa försök resulterat i, har baserats på analyser utförda separat för varje särskild huvudgrupp och någon egentlig »samordning» av prognoserna på de olika områdena har inte skett. I föreliggande kapitel skall nu ges en sammanfattning av de prognoser som ställts; därjämte skall den frågan diskuteras i vilken mån dessa verkligen är förenliga med varandra och i vilken mån det finns anledning att korrigera prognosen på det ena eller det andra området på grund av den helhetsbild av utvecklingen som erhålls av samtliga prognoser tillsammans. Innan vi går in härpå skall emellertid — i avsikt att för läsaren poängtera de förutsättningar, vilka måste tänkas vara för handen för att utvecklingen i det stora hela skall förlöpa efter de linjer, som prognoserna anger — i föreliggande avsnitt ges en översikt över de allmänna utgångspunkter, vilka legat till grund för de gjorda framtidsbedömningarna.

På flertalet punkter ha prognoserna presenterats i form av två alternativ. Det ena av dessa har baserats på förutsättningen att den totala konsumtionsvolymen per capita mellan 1955 och 1965 stiger med genomsnittligt 3 procent om året. Det andra alternativet har baserats på för-

utsättningen att ökningen i konsumtionsvolymen stannar vid genomsnittligt 2 procent om året. I de allra flesta fall har det inte spelat någon större roll för prognosernas del, hur utvecklingen kommer att gestalta sig under åren *mellan* 1955 och 1965, men på vissa områden har även utvecklingen under denna mellanperiod varit av betydelse och i sådana fall har förutsatts, att ökningen i konsumtionsvolymen under alla tio åren skett i samma takt.

Vid uppgörandet av prognoserna har vi — på alla andra områden än sjukvårdens — utgått från analyser av *efterfrågesidan*, vilket innebär att de siffror, som anges för 1965, i själva verket ger uttryck för efterfrågans storlek detta år. Denna efterfrågan har emellertid genomgående identifierats med motsvarande *konsumtion* och det innebär i och för sig en förutsättning om att efterfrågan på alla punkter kommer att kunna tillfredsställas, dvs. att något gap mellan efterfrågan och tillgång vid rådande priser inte kommer att förefinnas. Bristsituationer av exempelvis den typ, som nu förekommer på bostadsmarknaden, förutsätts med andra ord inte finnas 1965.

På grund av förutsättningen om likhet mellan efterfrågan och konsumtion har i denna undersökning ingen anledning funnits att beröra konsumtionsvarumarknadens *utbuds*sida annat än för en bedömning av de framtida prisrelationerna. Eftersom efterfrågan på flertalet områden ansetts vara beroende av dessa sistnämnda, har en bedömning av deras framtida utveckling blivit nödvändig. Det har emellertid ansetts ligga helt utanför denna undersöknings ram att annat än helt ytligt gå in på hela det stora problemkomplex, som hänger ihop med prisrelationernas utveckling. Vi har därför här fått nöja oss med vissa ytterst schematiska antaganden därom. Det allra enklaste hade naturligtvis varit att genomgående förutsätta oförändrade prisrelationer, men en sådan förutsättning har synts alltför verklighetsfrämmande. Vi har därför valt att gå den »medelvägen» att låta antagandet om oförändrade prisrelationer bli den allmänna regeln, från vilken emellertid undantag gjorts i sådana fall, där tydliga tecken tyder på att en förändring kommer till stånd. Sålunda har — delvis på grund av empiriska erfarenheter — antagits att personliga tjänster år 1965 kommer att bli relativt sett dyrare än år

1955 men att däremot varor framställda genom industriell massproduktion kommer att bli relativt sett billigare. På enstaka punkter har även andra överväganden lagts till grund för bedömningen av prisrelationernas utveckling.

För befolkningsutvecklingen fram till 1965 har inom IUI gjorts en särskild prognos. Denna innebär att den totala befolkningen mellan 1955 och 1965 kommer att öka med 3 procent samt att vissa ganska betydande förändringar i åldersfördelningen kommer till stånd.[1] Det mest karakteristiska draget i denna förändring är att ungdomarnas och åldringarnas andel av befolkningen kommer att öka, medan de mellanliggande åldersklassernas andel kommer att minska.

I flertalet fall har de prognoser, som ställts, baserats på empiriskt funna korrelationer mellan å ena sidan efterfrågan och å andra sidan inkomster, priser och andra variabler. Dessa korrelationer har med all sannolikhet influerats av åtskilliga företeelser, som inte explicit kunnat medtas i beräkningarna, exempelvis omflyttningen mellan landsbygd och städer, ökningen i antalet förvärvsarbetande husmödrar, tjänstemannakårens tillväxt, uppkomsten av nya varor, tekniska uppfinningar etc. Detta förhållande gör att de funna korrelationernas relevans för framtiden blir beroende av huruvida sådana förändringar kommer till stånd även i framtiden eller inte. Vi har därför tvingats ta ställning till frågan hur därmed kommer att bli. Vid bedömandet av denna komplicerade fråga har vi ansett oss kunna räkna med att utvecklingen i dessa avseenden kommer att fortsätta i stort sett som tidigare. Motiveringen därtill är den, att flertalet företeelser av nu nämnt slag förefaller vara intimt förbundna med inkomstutvecklingen — i vissa fall utgör de rent av orsaksfaktorer till denna — och det blir då helt naturligt att låta förutsättningen om stigande välstånd åtföljas av ett antagande om att dessa företeelser kommer till stånd även i framtiden.

---

[1] Denna befolkningsprognos, som har utarbetats av fil. lic. Erik Höök, är baserad på antagandena, att dödsriskerna i de olika åldersgrupperna fram till 1965 kommer att minska i samma takt som under åren 1935–50; prognosen utgår från de observerade födelsetalen 1951–54, för de följande åren antas antalet födda uppgå 1955 till 105 000 och genomsnittligen för åren 1956–65 till 100 000.

Sammanfattning av prognoserna

De förändringar i konsumtionsinriktningen, som prognoserna i kapitlen 4—11 ger vid handen, kan i stora drag karakteriseras såsom en fortsättning på den trendutveckling, vilken varit karakteristisk för konsumtionsstrukturens förskjutningar från 1930-talets början till 1950-talets slut. Sålunda förutses även för framtiden en förskjutning mellan inriktningen från »nödvändighetsvaror» till mer umbärliga varor — i främsta rummet från livsmedel till resor och rekreation. En fortsatt stagnation eller minskning i användningen av flertalet personliga tjänster är vidare att vänta. Vidare kommer säkert strävan att underlätta hemarbetet att även i fortsättningen leda till efterfrågeförskjutningar av samma typ som kunnat konstateras för tidigare år, exempelvis en övergång från mjöl till bröd och från metervara till konfektion samt en ökning i köpen av hushållsmaskiner. Sannolikt kommer också åtskilliga nya varor fram på marknaden, vilka då rimligen kommer att tränga ut vissa av de »gamla» varorna.

Låt oss nu mera konkret och utförligt gå in på vad dessa allmänna utvecklingstendenser kan leda till på de olika huvudgruppernas områden.

För hela **livsmedels**gruppen har i det treprocentiga inkomststegringsalternativet förutsetts en volymökning på omkring 25 procent från 1955 till 1965, samt en minskning i utgiftsandelen till 39 à 40 procent. Motsvarande siffror i det tvåprocentiga alternativet blir 17 respektive 40 à 41 procent. För volymutvecklingens del innebär båda alternativen en fortsättning på den för tidigare år konstaterade successiva förskjutningen mellan livsmedels- och övriga varor. För utgiftsandelens del, däremot, skulle en minskning ner till omkring 40 procent utgöra ett klart brott i utvecklingen. Som tidigare framhållits har ju utgiftsandelen för livsmedlen under hela den här betraktade perioden legat på omkring 42 procent.

De nu angivna siffrorna är baserade på antagandet om oförändrade relativa priser för samtliga livsmedel utom njutningsmedel samt förtäring utom hemmet. Rimligheten av ett sådant antagande kan naturligtvis diskuteras. I jämförelse med övriga priser har ju livsmedelspriserna stigit

under de sista decennierna och varför skulle då inte denna stegring fortsätta? Ja, motiveringen för vårt antagande om oförändrade relativa priser kan helt enkelt sägas vara dels att den prisstegrande tendensen som tidigare kommit från den politiska målsättningen angående jämställighet i inkomstläge mellan jordbruksbefolkningen och den övriga befolkningen, knappast kommer att göra sig gällande i framtiden, dels att betydande produktivitetsförbättringar är att vänta såväl inom jordbruket som inom livsmedelsdistributionen vilket bör rimligen medföra pristryckande tendenser.

Någon ökning av livsmedelskonsumtionens *kalori*innehåll kommer, enligt prognosen, inte till stånd. I likhet med vad som skett under de senaste två decennierna skulle volymökningen bli en följd av förskjutningar i livsmedelskonsumtionens sammansättning. Sålunda förutses en kvalitetsökning — i form av en övergång från kött till charkuterier och från potatis och rotfrukter till grönsaker och frukt — samt även en förskjutning mellan produkter av olika förädlingsgrad — i form av en övergång från mjöl till bröd och bakverk samt från »råvaror» till konserver, djupfrysta och färdiglagade produkter. Allt detta innebär tydligen en fortsättning på den process, som försiggått under tidigare år.

För njutningsmedlen förutspås en ganska stor volymökning. I främsta rummet gäller detta läskedrycker samt vin och sprit. För spritens del hänger ökningen ihop med ransoneringssystemets avskaffande. Till en icke ringa del har den realiserats redan under 1956. Det må emellertid medges, att prognosen beträffande spritkonsumtionen är ytterst osäker. Hur det kommer att gå på det området måste anses vara starkt avhängigt av nykterhetspolitikens utformning.

För **bostädernas** del ger prognosen en volymökning av ungefär samma storlek som för den totala konsumtionens volym. Eftersom det här antagits att det relativa priset på bostadsutnyttjande inte kommer att förändras, innebär en sådan volymökning en oförändrad utgiftsandel. Den betydande sänkning av bostadsandelen, som kommit till stånd under de senaste decennierna, skulle sålunda icke komma att fortsätta.

Vid analysen av bostadsefterfrågan har en uppdelning gjorts mellan vad som kallats antalskomponenten — vilken ger uttryck för antalet

lägenheter – och standardkomponenten – vilken ger uttryck för lägenheternas genomsnittliga storlek och kvalitet. Enligt prognosen kommer antalskomponenten, dvs. antalet lägenheter, att i det treprocentiga inkomststegringsalternativet stiga med 13 procent och standardkomponenten med 16 procent. Motsvarande siffror i det tvåprocentiga inkomststegringsalternativet är 10 respektive 8 procent.

Att ökningen i antalet lägenheter skulle bli så stor som dessa siffror ger vid handen beror till en icke ringa del på den gjorda förutsättningen om att bostadsbristen skall vara avskaffad 1965. Denna innebär nämligen att ökningen inte endast skall svara mot den efterfrågeökning, som härrör från inkomstutvecklingen och förändringarna i befolkningens antal och åldersfördelning utan den skall även täcka det nuvarande lägenhetsunderskottet, vilket beräknats uppgå till uppemot 100 000 lägenheter. Ökningen i standardkomponenten torde främst ta sig uttryck i en ökad efterfrågan på villor och radhus. Förutsättningarna för den minskning i bebyggelsens koncentration till stadscentra, som en utvidgad villabebyggelse medför, kommer också att förbättras genom den tillväxt av bilparken, som sannolikt kommer till stånd.

Gjorda beräkningar ger vid handen att ett realiserande av de ovan angivna siffrorna för lägenhetsantalets ökning fordrar en nybyggnadsverksamhet, som innebär ett årligt lägenhetstillskott på omkring 60 000 lägenheter.

På bränsleområdet kan förutses en volymökning av ungefär samma storlek som för bostäderna, vilket skulle betyda en oförändrad utgiftsandel. Det finns här all anledning tro att eldningsoljan även i framtiden kommer att vinna terräng på koksens bekostnad och att veden och torven mer och mer kommer att försvinna som medel för bostadsuppvärmning. Användningen av elkraft kommer rimligen att öka betydligt, dels såsom en följd av lägenhetsbeståndets utvidgning, dels som en följd av ökad användning av elektriska hushållsmaskiner.

För **beklädnads**gruppen som helhet förutses något större volymökning än för den totala konsumtionen. I det treprocentiga inkomststegringsalternativet ger prognosen en volymökning på 55 procent och i det tvåprocentiga alternativet en ökning på 38 procent. Eftersom samtidigt det

relativa priset på beklädnadsvaror antas sjunka med omkring 10 procent, skulle detta innebära att utgiftsandelen för beklädnadsgruppen år 1965 blir ungefär densamma som den var 1955.

Inom beklädnadsgruppen kommer sannolikt ganska betydande förskjutningar att ske. Såvitt det nu kan bedömas kommer konfektionen att ännu flera år vinna terräng på metervarornas bekostnad. Tillväxten i volym uppskattas till 60 procent. Visserligen kan herrkonfektionen redan nu sägas ha slagit igenom i det närmaste 100-procentigt och att den introduktionsprocess, som där förekommit, måste betraktas som avslutad. På dam- och barnsidan är emellertid så ännu långtifrån fallet och man har anledning vänta sig en ganska stark expansion där. För trikågruppen förutses en volymökning av ungefär samma storlek som för huvudgruppen i sin helhet, medan däremot efterfrågan på garner och tyger såsom en följd av konfektionens terrängvinster antas förbli oförändrad.

För skokonsumtionen kan man räkna med en ganska liten volymökning och sjunkande utgiftsandel, medan man däremot för den grupp, som innefattar hattar, mössor, handväskor, skinnkläder, pälsverk m. m., kan räkna med en kraftig volymökning och en stigande utgiftsandel. På grund av den relativa fördyring av personliga tjänster, som med all sannolikhet kommer till stånd, kan man räkna med en fortsatt överflyttning av hantverksmässig drift till industrin. Det finns därför all anledning tro att användningen av skräddares och skomakares tjänster kommer att minska ganska radikalt.

Att prognosen för beklädnadskonsumtionen utmynnar i en så stor konsumtionsökning kan med tanke på de allra senaste årens utveckling möjligen vara förvånande. Som tidigare nämnts har ju beklädnadsvolymen alltsedan 1950 legat praktiskt taget på oförändrad nivå. Det skall inte heller fördöljas att denna stagnation delvis förblivit oförklarad. Som nämnts i kap. 6 kan man visserligen säga, att beklädnadsvolymen under slutet av 1940-talet och t. o. m. år 1950 låg på en »onormalt» hög nivå och att den under åren 1953—55 varit »onormalt» låg, men det må medges att det ännu är en öppen fråga, hur mycket av sanning som ligger i detta påstående. Det *kan* otvivelaktigt vara så, att de senaste årens stagnation är en följd av en ännu icke avslutad vaneförändrings-

process, vilken även i fortsättningen kommer att motverka de tendenser till efterfrågeökningar, som inkomsthöjningarna i och för sig otvivelaktigt medför. Det finns emellertid föga belägg för att detta verkligen skulle vara fallet och vid uppgörandet av prognosen har vi därför inte ansett oss våga räkna därmed. All empirisk erfarenhet säger oss att inkomstelasticiteten för kläder är snarare större än mindre än 1 och det måste vara ganska radikala vaneförändringar som vid oförändrade eller sjunkande relativa priser på beklädnadsvaror skall kunna hindra beklädnadsvolymen att stiga i ungefär samma takt som konsumtionen i övrigt.

För **hemutrustnings**varorna förutses en ganska kraftig volymökning, 67 procent i det treprocentiga inkomststegringsalternativet och 48 procent i det tvåprocentiga alternativet. På grund av att en viss prissänkning antas komma till stånd på dessa varor skulle utgiftsandelen för dessa varugrupper dock inte komma att stiga så mycket som svarar emot volymökningen. Utgiftsandelen år 1965 har beräknats till omkring 7,5 procent, vilket innebär en viss ökning i jämförelse med dess värde år 1955 men dock ett lägre värde än det som uppnåddes under åren 1947–48.

Ökningen i hemutrustningsvaruköpen bärs enligt prognosen i främsta rummet upp av ökningarna i köpen av möbler och heminredningstextilier. Även för elektriska hushållsmaskiner kan man räkna med en stark stegring men knappast med samma expansionstakt som kunnat konstateras för den gångna perioden. De senaste decennierna har ju varit en introduktionsperiod för flertalet sådana maskiner och eftersom denna period för flera av de mera betydande varorna – exempelvis elektriska symaskiner och dammsugare – nu måste anses vara avslutad, har man ingen anledning tro på en oförändrad expansionstakt. Att denna taktminskning helt skulle uppvägas av en motsvarande ökning för sådana varor som nu kan sägas befinna sig i introduktionsstadiet – exempelvis kylboxar och hushållstvättmaskiner – eller sådana som ännu inte framkommit på marknaden förefaller knappast troligt. Det är dock trots allt ett relativt begränsat antal varor, som just nu med fog kan sägas befinna sig i introduktionsstadiet och med tanke på den ganska långa tid det vanligen brukar ta innan helt nya varor verkligen »slår igenom», förefaller det föga sannolikt att varor, som ännu inte framkommit på mark-

naden, skulle komma att bli av någon större betydelse redan innan 1965.

Ett nytt inslag i bilden kommer från televisionen. Att dennas fullständiga genombrott kommer att ske inom de närmaste tio åren kan knappast betvivlas. Det har här räknats med att beståndet av televisionsapparater i mitten på 1960-talet skall uppgå till omkring 1 miljon. Köpen av televisionsapparater kan emellertid beräknas medföra betydande inskränkningar i köpen av radioapparater. På så sätt kommer enligt prognosen utgiftsandelen för gruppen radio- och televisionsapparater trots allt inte att stiga mer än från 54 till omkring 80 promille.[1]

För **hushållstjänster** förutses såväl i det treprocentiga som det tvåprocentiga inkomststegringsalternativet en volymökning på 22 procent. Samtidigt har räknats med att priset på arbetshjälp i hemmet skall stiga kraftigt, vilket gör, att huvudgruppens utgiftsandel, trots den ringa volymökningen, i treprocentsalternativet kommer att öka med några procentenheter. Att för denna huvudgrupp samma volymökning erhållits i båda alternativen beror därpå, att de här betraktade tjänsterna tänkes utvecklas i tiden relativt oberoende av inkomstutvecklingen.

De till huvudgruppen hushållstjänster hänförda undergrupperna kommer enligt prognosen att utvecklas mycket olikartat. Sålunda skulle arbetshjälp i hemmet minska med inte mindre än 40 procent medan däremot utgifterna för telefon och för radio- och televisionslicenser skulle öka starkt. Minskningen i användningen av arbetshjälp i hemmet innebär uppenbarligen en fortsättning på den tidigare nämnda utvecklingsprocessen beträffande användningen av (icke subventionerade) personliga tjänster och ökningen i radio- och televisionslicenserna är helt betingad av televisionens förväntade expansion.

Även för huvudgruppen **resor** kan man förutse en betydande volymökning. I det treprocentiga inkomststegringsalternativet har i prognosen

---

[1] Det må i detta sammanhang observeras, att de belopp som årligen åtgår till elektriska hushållsmaskiner samt radio- och televisionsapparater utgör en ganska ringa del av de totala konsumtionsutgifterna — en mindre andel än exempelvis var och en av dem som åtgår till möbler och till hushållstextilier. Även en ganska stor ökning i köpen av elektriska artiklar behöver därför inte leda till några revolutionerande återverkningar på köpen av andra varor. Man möter ofta mycket överdrivna föreställningar om betydelsen av en expansion på just dessa varors område.

räknats med en volymökning på 60 procent och för det tvåprocentiga alternativet har räknats med 40 procent fram till 1965. En viss minskning i de reala enhetskostnaderna för bilutnyttjandet har antagits komma till stånd och utgiftsandelen har för de båda alternativen beräknats till 11,1 respektive 10,7 procent.

Vad som i främsta rummet ger upphov till de stora ökningarna i volym- och utgiftsandel för resegruppen är den förväntade expansionen på bilismens område. Enligt prognoserna kommer bilbeståndet 1965 att uppgå till 1,6 miljoner bilar, om inkomsterna stiger med tre procent om året och till 1,3 miljoner, om inkomstökningstakten stannar vid 2 procent om året. Ett sålunda ökat bilbestånd skulle medföra att de reala driftsutgifterna för bilar i det lägre alternativet blir dubbelt så stora som 1955 och i det högre alternativet ännu mycket större. Härtill kommer, att nyköpen just åren omkring 1965 kan beräknas bli särskilt stora, över 200 000, beroende på den ansvällning av nyinköp som kommit till stånd i mitten på 1950-talet. Man kan nämligen räkna med, att livslängden på en bil är ungefär 10 år. Det må därvid observeras, att den stora ökningen i bilparken under mitten på 1950-talet enligt den gjorda analysen närmast skulle vara en effekt av den minskning i de reala kostnaderna på bilutnyttjande, som kommit till stånd, och att bilbeståndets ökning under de närmaste åren kommer att bli mindre, såvida inte inkomsterna stiger mycket kraftigt eller de nämnda kostnaderna sjunker sakta.

Även för mopedernas del förutspås en stor expansion och mopedbeståndet 1965 har — närmast gissningsvis — uppskattats till 1 miljon enheter. Till en del skulle denna ökning komma att ske på cyklarnas och motorcyklarnas bekostnad. En kraftig minskning kommer sannolikt att ske i cykelköpens omfattning.

Den omfattning, i vilken de kollektiva färdmedlens tjänster kommer att utnyttjas i framtiden har bedömts såsom starkt avhängigt av bilbeståndets utveckling. En viss ökning i användningen av dessa tjänster torde man dock kunna räkna med fram till 1965. Den har i det treprocentiga alternativet uppskattats till 5 procent och i det tvåprocentiga alternativet till 20 procent. I det förra alternativet har man anledning

tro, att efterfrågan på de kollektiva färdmedlens tjänster stiger mera än med 5 procent fram till 1960 för att därefter sjunka något mellan 1960 och 1965.

Även för gruppen **rekreation** förutses en betydande volymökning. I de tre- och tvåprocentiga inkomststegringsalternativen har räknats med en volymökning mellan 1955 och 1965 på 50 respektive 34 procent, och med en ökning i utgiftsandelen från 5,8 procent till 6,4 respektive 6,2 procent. För denna huvudgrupp har även gjorts vissa beräkningar, som tyder på ännu större volym- och utgiftsandelsökningar, men vi bortser här därifrån.

Enligt prognosen kommer bland de till rekreationsgruppen hörande delgrupperna posten lotteri, tippning och totalisatorspel att öka allra mest. Tidningskonsumtionen har beräknats stiga i ungefär samma takt som genomsnittet av övrig konsumtion. Ökningen där torde till största delen komma att falla på veckopressen. För nöjen däremot förutspås en relativt liten volymökning, vilket hänger ihop med en beräknad nedgång i biografbesökens omfattning på grund av televisionens införande.

För den sista av huvudgrupperna, **sjukvård och hygien**, förutses i de tre- och tvåprocentiga inkomststegringsalternativen en volymökning på 36 respektive 29 procent. I kombinationen med de gjorda prisantagande innebär dessa siffror ganska små förändringar i utgiftsandelen från 5,3 till 5,4 respektive 5,5 procent.

Prognoserna beträffande sjukvården har utförts med en helt annan metod än prognoserna på andra områden. För sjukvårdens del har någon analys av efterfrågan inte gjorts; i stället har siffrorna för 1965 baserats på de program och prognoser, som utarbetats av offentliga organ. De volymökningar, som därigenom framkommit på sjukvårdens område kan i stort sett sägas röra sig omkring 35 procent.

Bland de till sjukvården icke hörande undergrupperna har en oförändrad volym förutspåtts för frisörarbete samt begravningskostnad men däremot en ganska stor ökning för gruppen färghandelsvaror.

Delprognosernas förenlighet

De i föregående avsnitt angivna prognoserna för de olika huvudgrupperna kan sammanfattas i tabell 12: 1 och 12: 2.[1]

Tabell 12: 1. Konsumtionsutvecklingen 1955–65. Årlig konsumtionsökning 3 procent per capita

Huvudgrupp	Konsumtion 1955 i miljoner kronor	Utgifts-andel 1955 i procent	Volym-ökning 1955–65 i procent	Utgifts-andel 1965 i procent	Förändring av utgifts-andel 1955–65 i procent-enheter
Livsmedel	11 618	42,1	25	39,5	−2,6
Bostad	3 810	13,8	36	13,6	−0,2
Beklädnad	3 780	13,7	55	14,3	+0,6
Hemutrustning	1 790	6,5	67	7,5	+1,0
Hushållstjänster	693	2,5	(22)	2,5	0
Resor	2 805	10,2	60	11,1	+0,9
Rekreation	1 601	5,8	50	6,3	+0,5
Sjukvård och hygien	1 473	5,3	(36)	5,4	+0,1
Summa	27 570	100	39	100	+0,3

Tabell 12: 2. Konsumtionsutvecklingen 1955–65. Årlig konsumtionsökning 2 procent per capita

Huvudgrupp	Konsumtion 1955 i miljoner kronor	Utgifts-andel 1955 i procent	Volym-ökning 1955–65 i procent	Utgifts-andel 1965 i procent	Förändring av utgifts-andel 1955–65 i procent-enheter
Livsmedel	11 618	42,1	17	40,6	−1,5
Bostad	3 810	13,8	23	13,6	−0,2
Beklädnad	3 780	13,7	38	13,9	+0,2
Hemutrustning	1 790	6,5	48	7,3	+0,8
Hushållstjänster	693	2,5	(22)	2,7	+0,3
Resor	2 805	10,2	40	10,7	+0,5
Rekreation	1 601	5,8	34	6,2	+0,4
Sjukvård och hygien	1 473	5,3	(29)	5,5	+0,2
Summa	27 570	100	27	100	+0,7

[1] De siffror, som här anges, svarar genomgående mot de i tidigare kapitel givna alternativ, vilka erhållits genom summering av undergrupperna.

Vi kan nu ställa det problemet, om de i dessa tabeller angivna prognoserna för de olika huvudgrupperna är förenliga med varandra eller inte. Detta problem kan ses från flera olika aspekter. Man kan först och främst se till den rent formella sidan av saken och fråga sig om de olika delprognoserna är förenliga i den meningen, att summan av utgiftsandelarna för 1965 blir lika med 100 procent och att delprognoserna verkligen implicerar för den totala konsumtionen en volymökning, som svarar mot de gjorda förutsättningarna om en årlig ökning på tre respektive två procent. Man kan för det andra fråga sig, om den konsumtionsstruktur, som skulle bli följden av ett förverkligande av de olika delprognoserna, verkligen kan svara mot konsumenternas önskningar eller om det kan vara så, att de förändringar, som förutsetts på ett håll, möjligen kan implicera sådana förändringar på andra håll, som icke förutsetts vid den separata analysen där. Är t. ex. den förutsedda ökningen i bostadsvolymen förenlig med den minskning i hembiträdenas antal, som också räknats med? Man kan för det tredje fråga sig, om de olika delprognoserna är förenliga med varandra i den meningen, att näringslivet i vårt land kan tänkas ha tillräckliga resurser för att ge konsumenterna tillfälle att realisera den förutsedda efterfrågan på alla områden. Kan vi t. ex. tänka oss, att den omfattande bostadsproduktion, som bostadsprognosen förutsätter, skall kunna realiseras samtidigt med den omfattande investeringsverksamhet i vägar och andra anläggningar, som måste förutsättas komma till stånd, om prognosen för bilbeståndets utveckling skall kunna tänkas bli uppfylld?

Låt oss börja med den rent formella aspekten. Vi ser då av tabell 12: 1 och 12: 2 att summan av alla utgiftsandelarna i inget av alternativen är precis lika med 100 – som de i det ideala fallet naturligtvis borde vara. Inte heller stämmer volymökningssiffrorna helt exakt med de förutsättningar, som gjorts. Dessa innebär nämligen, att volymökningarna skulle blivit 38 resp. 25 procent i de båda alternativen i stället för de 39 resp. 27 procent, som framkommit vid summeringen av de enskilda posterna.

Att vi i tabellen ovan erhållit utgiftsandelar, vars summor inte är exakt lika med 100, och volymökningar, som inte helt står i överensstämmelse med de gjorda förutsättningarna, innebär naturligtvis, att de olika

prognoserna inte är fullständigt förenliga med varandra. Den utveckling, som prognoserna implicerar, kan till alla delar omöjligen komma till stånd. De förekommande avvikelserna är emellertid ytterst små och därför förefaller det helt meningslöst att ge sig in på spekulationer över vad den förekommande inkonsistensen kan tänkas leda till för de olika grupperna och att med ledning därav försöka göra korrigeringar i de enskilda prognoserna. Vi får i stället nöja oss med, att de olika delprognoserna *i det stora hela* är förenliga med varandra.

Att med utgångspunkt från de två andra ovan nämnda aspekterna bedöma, huruvida de olika delprognoserna är förenliga med varandra eller inte, är förenat med utomordentligt stora svårigheter. Att gå på djupet med därmed sammanhängande problem skulle fordra mycket omfattande studier, vilka ansetts ligga helt utom ramen för föreliggande undersökning. Vi får därför här nöja oss med att endast i största korthet beröra dessa problem.

Frågan om den för år 1965 förutsedda konsumtionsstrukturen kan tänkas stå i överensstämmelse med konsumenternas önskemål eller inte, kan delvis belysas genom en jämförelse med förhållandena i USA. Enligt de här gjorda prognoserna skulle den svenska konsumtionsstrukturen under de närmaste tio åren påtagligt närma sig den struktur, som i dag förekommer i USA. Som framgått av kapitel 1 är ju utgiftsandelen för livsmedel betydligt lägre och utgiftsandelarna för resor och rekreation betydligt högre i USA än i vårt land och vår prognos innebär just en sänkning av livsmedelsandelen och en höjning av utgiftsandelarna för resor och rekreation. Vidare är det uppenbart, att de förutsedda förändringarna i vårt land i stor utsträckning är desamma som de, vilka inträffat i USA dels under 1920-talet dels under efterkrigstiden. Som exempel kan här nämnas en ökad förädlingsgrad hos livsmedlen, ett starkt ökat bestånd av motorfordon och hushållsmaskiner, en övergång från hantverksmässigt till industriellt producerade varor, en minskning i vissa personliga tjänster m. m. Allt detta tyder på, att våra prognoser i och för sig inte skulle vara orimliga.

Man kan naturligtvis tänka sig, att den stora ökning i bilbeståndet, som förutses i prognosen, kommer att medföra revolutionerande för-

ändringar i folks levnadsvanor. Folk kanske kommer att bli »bilminded» i en helt annan omfattning än tidigare och för konsumtionen av andra varor kanske detta leder till betydelsefulla konsekvenser, som inte räknats med i de separata prognoserna. Att så sker är naturligtvis inte helt omöjligt, men det förefaller dock knappast troligt. Empiriska undersökningar ger *inte* belägg därför. Det har nämligen visat sig, att bilägares och icke-bilägares konsumtionsvanor inte är så särskilt olikartade. Det framgår bland annat av den bilundersökning, som utfördes av IUI. I samband med denna tillfrågades såväl bilägare som vissa icke-bilägare i motsvarande inkomstlägen angående sina utgifter för livsmedel, olika typer av kläder, bostad, olika hemutrustningsvaror m. m. och några mer påtagliga skillnader mellan bilägare och icke-bilägare kunde – bland de varugrupper som intervjuerna omfattade – därvid inte konstateras. De enda poster, där klara skillnader förelåg var för utgifter resor med kollektiva färdmedel samt för sprit och vin, vilka var betydligt mindre för bilägarna än för icke-bilägarna.

Den tredje av de ovan nämnda aspekterna på delprognosernas förenlighet med varandra gäller frågan, om de ekonomiska resurserna i vårt land kan tänkas räcka till för att tillfredsställa den efterfrågan som förutses. Vad det därvid gäller, är inte frågan om det är realistiskt att tänka sig en ökning i den totala konsumtionen med två eller tre procent, utan problemet är, om den *inriktning* av konsumtionen, som prognosen ger vid handen för år 1965, kan anses fordra en så stor investeringsverksamhet – exempelvis i bostäder och vägar – eller en så stor omställning av det svenska näringslivet, att prognosen a priori kan sägas vara orimlig. Även om rimligheten av de här gjorda prisantagandena hänger ihop med detta problem, har det ansetts ligga helt utom ramen för föreliggande undersökning att gå in därpå. Vi har här utgått från den förutsättningen, att det svenska näringslivets anpassningsförmåga och möjligheterna att realisera de erforderliga investeringarna skall vara tillräckligt stora för att inte lägga hinder i vägen för den utveckling, som prognosen implicerar. En sådan utveckling skulle dock i huvudsak endast innebära, att de trender, som gjort sig gällande under de senaste decennierna kommer att göra sig gällande även i framtiden.

APPENDIX 1. Redogörelse för beräkningsmetoder

Som nämnts i kapitel 3 har beräkningarna av de i föreliggande undersökning angivna tidsserierna över konsumtionsvärdena i löpande priser i huvudsak baserats på tidigare publicerade uppgifter därom. De viktigaste av de källor, som kommit till användning är följande:

a) Konjunkturinstitutets konsumtionsberäkningar för 1938/39 och 1944—1955 publicerade i *Meddelanden från konjunkturinstitutet ser. B: 19 och A: 28* (i det följande förkortat B: 19 och A: 28). Redogörelse för de metoder som använts vid beräkningarna har publicerats i institutets meddelanden ser. B: 13. Endast i ett fåtal fall har konjunkturinstitutet senare reviderat dessa.

b) Siffror över den privata konsumtionen 1931—35 publicerade i Ekonomisk Tidskrift 1938: 1 i bilaga 1 till uppsatsen *Konsumtionsprisernas utveckling i Sverige 1931—1937 av Erik Lindahl och Hans Lundberg* (här förkortat ET).

c) De i *Årsbok för Sveriges Riksbank 1945* (här förkortat RÅ) återgivna data över konsumtionen 1939—45.

d) Konjunkturinstitutets konsumtionsberäkningar för tiden 1935—39, publicerade i *Meddelanden från konjunkturinstitutet ser. A: 8,* och för tiden 1939—42 i *ser. B: 2.*

e) Kalkyler över livsmedelskonsumtionen för perioden 1939—55 gjorda av statens jordbruksnämnd.

f) Industristatistikens uppgifter om den inhemska produktionen och handelsstatistikens uppgifter om exporten och importen. Hänvisningarna till olika varunummer från SOS *Industri* och *Handel* föregås av I respektive H och avser om inte annat anmärks 1946 års grupperingar.

När det gäller prisutvecklingen har, utöver vad som kunnat hämtas ur ovanstående material, bland annat följande källor använts:

g) Publicerade delserier av levnadskostnadsindex, konsumtionsprisindex och konsumentprisindex.

h) Opublicerade delserier för indexberäkningarna som erhållits från socialstyrelsen.

För 1931—35 har om inte annat nämns ET använts såsom källa för prisuppgifterna. Prisserierna har om möjligt sammanvägts med vikter som erhållits ur IUI:s konsumtionsberäkningar. I de fall detta ej varit möjligt har viktssystemet i respektive index använts. När publicerade eller opublicerade prisserier nämns har endast de rubriker vilka socialstyrelsen hade 1953 använts som exempel.

Såvida intet annat anmärks har i det följande volymutvecklingen erhållits genom att de löpande värdena dividerats med de prisindex, som framräknats på grundval av använt prismaterial.

I. Livsmedel

Utgångspunkten för beräkningarna av tidsserierna har för 1934–38 varit en inom statens livsmedelskommission utförd konsumtionsundersökning för tiden 1934–40 (publicerad i A: 8). För 1939–55 har underlaget varit en av samma kommission och dess efterföljare statens jordbruksnämnd årligen utförd konsumtionsundersökning under perioden 1939–55.[1] I de fall då uppgifterna i den senare undersökningen reviderats eller andra beräkningsmetoder använts än i den förra har uppgifterna för perioden 1934–40 använts som index för utvecklingen under perioden 1934–38. För perioden 1931–33 har serierna framräknats inom IUI, varvid beräkningarna baserats på en del officiella statistiska publikationer, såsom Industri, Handel, Accispliktiga näringar, Rusdrycksförsäljningen, Jordbruksekonomiska uppgifter och Sociala meddelanden samt Statistisk efterfrågeanalys på livsmedelsområdet av L. Juréen. Beräkningsmetodiken för 1931–33 har i möjligaste mån anslutits till senare använda metoder. I de fall kvantitetsuppgifter inte kunnat erhållas har de antagits vara desamma som 1934 och oförändrade under perioden.

Siffrorna i jordbruksnämndens undersökning har endast på två punkter reviderats genomgående, nämligen i fråga om fisk och i fråga om priserna för jordbrukarnas naturakonsumtion och återtag från mejeri. Dessutom har till de övriga livsmedelsserierna lagts en serie rörande förtäring utom hemmet, som i huvudsak baserats på uppgifter från konjunkturinstitutet och socialstyrelsen. I det följande redovisas mera i detalj beräkningsgrunderna för fisk och förtäring utom hemmet. Därefter redovisas revideringarna beträffande prissättningarna på jordbrukarnas naturakonsumtion och återtag. Sist nämns mera i detalj om beräkningarna för 1931–38.

Fisk

Emedan jordbruksnämnden i sin konsumtionsundersökning för fisk gjort ganska omfattande omläggningar under senare år, har det varit nödvändigt att konstruera en fullständigt ny serie, som är jämförbar för hela perioden. Som underlag för beräkningen av kvantiteterna konsumerad fisk har främst tjänat fångstsiffror enligt Fiske, tillverkningsuppgifter enligt Industri samt import- och exportuppgifter enligt Handel. Beräkningen har utförts för fem delserier, nämligen:

färsk sill och strömming
övrig färsk saltsjöfisk
färsk insjöfisk

[1] I huvudsak publicerad i Jordbruksekonomiska meddelanden och Meddelanden från konjunkturinstitutet. Redogörelse för beräkningsmetoder finns dels kortfattad i B: 13, s. 98–104, dels mera utförlig i en ännu ej publicerad offentlig utredning om Jordbruksproduktionen och Sveriges försörjning med livsmedel, Appendix XII.

salt sill och strömming samt
fiskkonserver och övrig beredd fisk.

Uppgifterna rörande fångst av saltsjöfisk har erhållits ur Fiske. De totala fångsterna har därvid minskats med i utlandet landade fångster. För att erhålla den totala förbrukningen av saltsjöfisk har den inhemska fångsten minskats med exporten. För att erhålla konsumtionen av färsk sill och strömming har totalförbrukningen minskats med den beräknade åtgången av sill och strömming till saltning och industriell beredning och därefter reducerats för svinn, vilket uppskattats till 30 procent. För övrig färsk saltsjöfisk har begagnats samma förfarande, men vid denna beräkning har icke tagits hänsyn till förekommande hemmasaltning. Till den så beräknade konsumtionen av inhemsk färsk sill och strömming respektive övrig saltsjöfisk har lagts importen av motsvarande varor, varvid importkvantiteterna med undantag av fiskfiléerna reducerats med 20 procent med hänsyn till svinn.

I fråga om färsk insjöfisk saknas material för att uppskatta kvantiteten, varför det har antagits att den är lika stor under hela perioden som enligt jordbruksnämndens konsumtionsundersökning, nämligen 10 miljoner kg per år.

Förbrukningen av inhemsk sill för saltning har uppskattats till 10 miljoner kg per år 1939–45 och har därefter antagits minska i samma takt som importen av salt sill. Vid omräkning till konsumerad vara har antagits ett svinn av 25 procent för den inhemskt saltade sillen, medan importen av salt sill reducerats med 10 procent för svinn. Konserver och övrig beredd fisk har erhållits ur industristatistiken, varvid saltad och rökt sill och strömming undantagits från kvantiteterna, eftersom dessa är inräknade i den nyssnämnda serien för salt sill och strömming. För att erhålla konsumtionen av fiskkonserver har därefter tillverkningskvantiteten enligt Industri minskats med export och ökats med import av fiskkonserver.

Som pris på färsk sill och strömming har använts vägt medeltal av socialstyrelsens detaljhandelspriser på dessa två fisksorter. Som pris på övrig färsk saltsjöfisk har använts socialstyrelsens detaljhandelspris på torsk och kolja, sammanvägda med vikterna 7 respektive 3. Som pris på färsk insjöfisk har använts ett enkelt medeltal av socialstyrelsens detaljhandelspris på abborre och gädda. Som pris på salt sill och strömming har använts socialstyrelsens detaljhandelspris på salt sill. För fiskkonserver slutligen har tillverkningspriset enligt Industri ökats med en tredjedel för att erhålla detaljpriset.

Förtäring utom hemmet

För tiden 1944–55 har konsumtionsvärdet av förtäring utom hemmet hämtats från konjunkturinstitutets meddelanden. Beräkningsmetoden framgår av redogörelse i B: 13 s. 104. För tiden 1931–38 har konsumtionsvärdet erhållits genom att uppgiften för 1938/39 enligt B: 13 varierats med värdesiffrorna enligt tidigare konsumtionsundersökningar publicerade i A: 8 och ET. För tiden 1940

–43 har posten förtäring utom hemmet antagits utgöra lika stor andel av totala livsmedelskonsumtionen som 1938/39.

Priset är socialstyrelsens levnadskostnadsindex för restaurangmåltider 1940–46 och för förtäring utom hemmet 1947–55. För 1931–39 har detta index varierats med månadslön för hotelldiskerskor, köksor m. fl. enligt statistisk årsbok under antagande av 3 procents årlig produktivitetsökning.

Värdering av naturakonsumtion och återtag

Användningen av producentpriset på jordbrukarnas naturakonsumtion har icke varit genomgående i jordbruksnämndens undersökning. Den förekommer i fråga om norrlandskorn, potatis, lantsmör, kött av storboskap, större och mindre kalv samt får, fläsk och ägg, men saknas i fråga om rotfrukter, torkade ärter och bönor, färska grönsaker, inhemska frukter och bär, mjölk och fjäderfäkött. Serierna har därför kompletterats på ifrågavarande punkter. Vidare har serierna för s. k. löneförmalt mjöl och återtag av mejerismör utökats med återtag av mejeriost.

Vid beräkningen av kvantiteterna till naturakonsumtion har använts vissa antaganden rörande jordbruksbefolkningens per-capitakonsumtion jämfört med övriga befolkningsgruppers. Med stöd av uppgifter i socialstyrelsens konsumtionsundersökningar 1933 och 1940–46 och bearbetningar därav i SOU 1944: 1, Jordbruksbefolkningens levnadskostnader, har antagits, att jordbruksbefolkningens per-capitakonsumtion av rotfrukter, inhemska frukter och bär samt fjäderfäkött varit lika stor som den övriga befolkningens per-capitakonsumtion, att jordbruksbefolkningens per-capitakonsumtion av färska grönsaker varit en och en halv gång större än samt av ärter och bönor två gånger större än den övriga befolkningens per-capitakonsumtion. Jordbruksbefolkningens storlek har beräknats på grundval av folkräkningarna samt de årliga födelsevinsterna och flyttningsförlusterna enligt G. Ahlberg: Befolkningsutvecklingen och urbaniseringen i Sverige 1911–50 (Sthlm 1953). Då dessa uppgifter avser jordbruk med binäringar har de reducerats med 14 procent för att erhålla befolkningen i jordbruk och boskapsskötsel.

Jordbrukarnas naturakonsumtion av mjölk har erhållits ur jordbrukskalkylerna och återtag av ost från mejeri har erhållits från Svenska Mejeriernas Riksförening (SMR). Beträffande jordbrukarnas naturakonsumtion av rotfrukter, färska grönsaker samt inhemska frukter och bär har beräkningen utförts på produktionskvantiteterna och alltså hänsyn inte tagits till svinn (som utgör en fjärdedel av produktionen), vilket däremot är fallet i konsumtionsserien.

Naturakonsumtionen har värderats till producentpriser, för tiden 1939–55 erhållna ur jordbrukskalkylerna (mjölk, fjäderfäkött), ur Jordbruksekonomiska meddelanden (ärter och bönor) samt opublicerat material från Jordbrukets utredningsinstitut och Lantbruksförbundet (rotfrukter, grönsaker, frukter och bär). Prisserien för återtag av ost har erhållits från SMR (partihandelspriser).

Beräkningar för perioden 1931–38

Ur A: 8 har uppgifter om konsumtionen för *1934–38* både beträffande kvantitet och värde erhållits i fråga om havregryn och -mjöl, hårt rågbröd, socker, te, pilsner, svagdricka och läskedrycker samt sprit och vin.

För mjöl av vete och råg, korngryn och -mjöl, risgryn och -mjöl, makaroner, annat bröd, sirap, choklad och karameller, kryddor, kött (nöt-, kalv- och fårkött samt charkuterivaror), kaffe och kakaopulver har beräkningarna enligt A: 8 omräknats till 1939 års nivå i enlighet med jordbruksnämndens senare undersökningar.

För perioden *1931–33* har kvantiteterna antagits vara konstanta utom beträffande pilsner, svagdricka och läskedrycker samt sprit och vin. 1931–33 har uppgift om konsumerad kvantitet pilsner hämtats ur Accispliktiga näringar, medan prisuppgifterna utgörs av socialstyrelsens detaljprisnotering. Kvantitetsuppgifterna för svagdricka och läskedrycker motsvaras av produktionen av maltdrycker klass I, svagdricka, mineralvatten och läskedrycker enligt industristatistiken. Konsumtionsvärdet har framräknats med hjälp av socialstyrelsens prisnotering på svagdricka samt produktionsvärdet av mineralvatten och läskedrycker, vartill lagts 80 procents handelspålägg. Uppgifter om den totala försäljningen av sprit och vin för 1931–33 har erhållits ur SOS: Rusdrycksförsäljningen m. m. I värdesiffrorna ingår även restauratörernas vinst samt utskänkningsskatten på sprit.

För övriga varor har konsumtionsvärdet för perioden 1931–33 beräknats med ledning av socialstyrelsens detaljprisnotering för motsvarande eller – i de fall en vara ej varit prisnoterad – av utvecklingen för i prishänseende likartad vara.

En del serier för vilka särskilda förfaranden använts, bland annat beträffande priset på jordbruksbefolkningens konsumtion, behandlas utförligare nedan.

Potatis, rotfrukter och färska grönsaker. Producentpriserna på potatis och rotfrukter har antagits följa samma utveckling som producentpriset på potatis enligt stockholmsnoteringen. Priserna på färska grönsaker har varierats på samma sätt som socialstyrelsens notering på vitkål både för producenter och konsumenter. Konsumentpriset på potatis är socialstyrelsens notering, vilken prisutveckling antagits gälla även för rotfrukter.

Torkade ärter och bönor. Uppgift om den totala kvantiteten enligt A: 8 för 1934–38 har omräknats för att erhålla jämförbarhet med jordbruksnämndens senare beräkningar. Under tiden 1931–34 har kvantiteten antagits vara konstant. Producentpriset är lantbrukssällskapets notering på matärter. Konsumentpriset är socialstyrelsens notering på gula ärter.

Inhemska frukter och bär. Konsumtionsutvecklingen enligt Juréen har applicerats på 1939 års kvantitetssiffra enligt jordbruksnämndens senare beräkning. Både producentpris och konsumentpris för frukt och bär har antagits följa samma utveckling som socialstyrelsens prisnotering på äpplen.

Mjölk, grädde och ost. Uppgifter har erhållits över från mejerier försåld mjölk och över producenternas försäljning av mjölk utanför mejeri samt deras natura-

konsumtion i Jordbruksekonomiska meddelanden. Producentpriset motsvaras av priset per kg invägd mjölk enligt SMR:s statistik. För mjölk utanför mejeri har detta ökats med 33 procent. Priset på konsumtionsmjölk från mejeri är socialstyrelsens notering per liter mjölk, vilken omräknats till kilopris.

Konsumtionen av grädde har erhållits ur jordbruksekonomiska uppgifter samt SMR:s statistik, varifrån även prisuppgifterna hämtats.

Kvantitetsuppgifterna över konsumtionen av ost har erhållits ur Statistisk efterfrågeanalys på livsmedelsområdet av L. Juréen. Priserna har beräknats med utgångspunkt från tillverkningsvärdet enligt SOS: Mejerihantering av helfet och trekvartsfet samt halvfet och mager ost, vartill lagts 35 procent respektive 40 procents handelspålägg.

Smör och margarin. Jordbruksbefolkningens per-capitakonsumtion av smör (lantsmör och återtag av mejerismör) har antagits vara konstant under 1930-talet. Deras återtag från mejerier har antagits vara proportionellt mot mängden invägd mjölk. Priset på av jordbrukarna från mejerier återtaget smör har erhållits ur SMR:s statistik, medan producentpriset på lantsmör antagits variera på samma sätt som priset på invägd mjölk. Konsumentpriset för både mejerismör och lantsmör är socialstyrelsens notering för respektive kvaliteter.

Fläsk och ägg. Med ledning av uppgifter över marknadsförd slakt enligt Slakteriförbundet har konsumtionen av fläsk beräknats. Svinnet har uppskattats till 10 procent. Producentpriset har varierats med ledning av slakteriförbundets noteringar för svin klass I. Konsumentpriset är socialstyrelsens notering på färskt fläsk.

Den totala äggkonsumtionens fördelning mellan jordbruksbefolkning och övrig befolkning har beräknats under antagandet, att jordbrukarnas per-capitakonsumtion varit konstant under perioden. Producentpriset är svensk äggnotering enligt Lantbruksförbundet och konsumentpriset motsvaras av socialstyrelsens prisnotering.

Sydfrukter, torkad frukt, nötter, mandel m. m. Konsumtionen motsvaras av importuppgifterna enligt handelsstatistiken H nr 124—152, 310: 1—2, 311, 315: 1 och 318. Handelspålägget på sydfrukter har beräknats utgöra 85 procent och för övriga varor 70 procent.

Fjäderfä. Konsumtionsvärdet har antagits vara konstant under hela 1930-talet.

Tobak. Uppgifter om tobak har erhållits ur tobaksmonopolets förvaltningsberättelser.

Till slut följer här en förteckning över de olika varor, som livsmedelsserierna är uppbyggda av:

I: 1-5 Vegetabilier

I: 1 *Mjöl och gryn*

Avsalumjöl
Löneförmalning, vete

Löneförmalning, råg
Havregryn och -mjöl
Korngryn och -mjöl
Norrlandskorn
Risgryn och -mjöl
Majsflingor

I: 2 *Bröd och bakverk*

Makaroner
Hårt rågbröd
Mjukt matbröd, kaffebröd och skorpor
Finare bakverk (wienerbröd, bakelser, pepparkakor, småbröd, tårtor)
Kex och wafers

I: 3 *Potatis och rotfrukter*

Potatis
Rotfrukter (morötter, kålrötter, lök)
Torkade ärter och bönor (gula ärter, bruna bönor)

I: 4 *Grönsaker, frukt och bär*

Färska grönsaker (vitkål, tomater, spenat)
Inhemsk frukt (äpplen, päron, plommon, körsbär)
Trädgårdsbär (krusbär, vinbär, hallon, jordgubbar)
Skogsbär (lingon)
Färska sydfrukter (apelsiner, citroner, bananer, äpplen, päron, vindruvor, körsbär, plommon)
Torkad frukt m. m. (torkade frukter och bär, nötter, mandel, fruktkonserver)

I: 5 *Socker, choklad och kryddor*

Socker och sirap
Chokladvaror, karameller
Importerade kryddor (bland annat anis, fänkol, korinter, kummin, lagerbärsblad, kryddpeppar, vitpeppar, ingefära, nejlikor, kanel, kardemumma)
Senap

I: 6–9 Animalier

I: 6 *Mjölk, grädde och ost*

Konsumtionsmjölk från mejeri och från producent samt naturakonsumtion
Grädde, tjock och tunn
Ost, helfet och halvfet (även återtag)

I: 7 *Matfett*

Mejeri- och lantsmör (även återtag och naturakonsumtion)
Hushållsmargarin

I: 8 *Kött, fläsk och ägg*

Kött av storboskap, större kalv, mindre kalv, får, fjäderfä (även hemslakt)
Fläsk (även hemslakt)
Ägg

I: 9 *Fisk*

Färsk sill och strömming
Övrig färsk saltsjöfisk
Färsk insjöfisk
Salt sill och strömming
Fiskkonserver

I: 10–14 Övriga livsmedel

I: 10 *Kaffe, te och kakao*

Rostat kaffe
Kaffesurrogat
Te
Kakaopulver

I: 11 *Malt- och läskedrycker*

Pilsner (maltdrycker klass II)
Svagdricka
Läskedrycker (söta läskedrycker, kolsyrat vatten)

I: 12 *Sprit och vin*

Spritdrycker
Viner

I: 13 *Tobak*

I: 14 *Förtäring utom hemmet*

II. Bostad

II: 1. *Bostad*

Konjunkturinstitutets beräkningar för 1938/39 och 1944–55 (B: 19 och A: 28) av hushållens bostadskostnader har med hjälp av RÅ, B: 2, A: 8 och ET varierats bakåt till 1931. Som utgångspunkt för beräkningarna ligger en kalkyl över konsumtionsvärdet av bostadslägenhetsbeståndet den 31/12 1945 utförd på grundval av socialstyrelsens allmänna bostadsräkning 1945. Denna omfattar uppgifter om totala lägenhetsbeståndet vid slutet av 1945 samt vad beträffar hyreslägenheterna uppgifter om hyressumman (exklusive bränslekostnad) för hyresåret 1 oktober 1945–30 september 1946. Genom klassindelning av beståndet icke hyreslägenheter efter storlek och kvalitet har en motsvarande fiktiv hyressumma

för detta konstruerats genom jämförelse med jämförbara klasser hyreslägenheter. Hushållens totala bostadskostnader är alltså ej lika med den totala penningutgift, som konsumenterna i verkligheten haft, utan den utgift de skulle ha haft, om samtliga lägenheter varit förhyrda i öppna marknaden och hyrorna ändå varit desamma som nu konstaterats för likvärdiga hyreslägenheter. — Hushållens totala bostadskostnader 1945—55 har sedan beräknats genom att varje år lägga hyresvärdet av nybyggda lägenheter till hyresvärdet av det genomsnittliga bostadsbeståndet föregående år, sedan har detta justerats med hänsyn till generella hyreshöjningar och s. k. hyresglidning. Bostadskonsumtionens volymutveckling har erhållits genom division av de löpande priserna med posten bostad i konsumtionsprisindex.

II: 2—4. *Bränsle, kokgas och elektrisk ström*

Uppgifterna har hämtats ur samma källor som nämnts ovan. Följande varuslag ingår under rubriken bränsle: kol, koks, eldningsolja, karbid, briketter, torv, salu- och husbehovsved samt fotogen. I synnerhet för ved och torv rör det sig, enligt konjunkturinstitutets redogörelse i B: 13, om »kvalificerade gissningar».

För kokgas har antagits att hushållens förbrukning varierat i samma proportion som den totala förbrukningen. Underlag för uppskattningarna av hushållsandelens storlek har främst varit enkäter hos gasverken.

Under rubriken elektrisk ström har inkluderats förbrukningen av glödlampor, glas till belysningsarmatur och fotogenlampor. Uppgift om konsumtionsvärdet för dessa senare varor har hämtats ur handels- och industristatistiken nummer I 585 och I 799—800, H 1843 och 1315 med 60 procents handelspålägg. Prisutvecklingen har erhållits från konsumtionsprisindex posten bränsle och lyse.

III. Beklädnad

III: 1—2. *Skor och skoreparationer*

Uppgifter om *skokonsumtionen* 1938/39 och 1944—55 är hämtade ur B: 19 och A: 28. Beräkningarna har utförts av handels- och industrikommissionen. Till grund härför ligger kommissionens kvartalsstatistik över produktionen av antalet par läder-, gummi- och tygskor samt tofflor. Produktionsuppgifter inhämtas från praktiskt taget samtliga skotillverkare i landet. Tillförseln erhålls genom att till produktionssiffrorna — efter avdrag för militära leveranser — lägga skillnaden mellan import och export enligt handelsstatistikens uppgifter. Lagren av skor inom industrin och handeln uppskattas vid kommissionens årliga inventeringar, som omfattar omkring 90 procent av samtliga lager. *Kvantiteten* skor för privat konsumtion erhålls således genom att tillförseln korrigeras för lagerförändringen. *Priserna* för P-stämplade skor ha erhållits ur gällande prislistor, me-

dan prismaterialet för övriga skor inhämtats från några större industri- och handelsföretag.

Konsumtionsvärdet för *1941–43* har även beräknats enligt ovanstående förfaringssätt, medan för *1931–40* då lageruppgifter inte funnits tillgängliga, kvantiteten erhållits ur I nr 1683–1688 och 1734–1736 samt H nr 1181–1186 och 1188–1189. Priserna ha uppskattats genom att kommissionens priser 1947 varierats med enhetsvärdena enligt produktionsstatistiken.

Uppgifter om *skoreparationer* för tiden 1938/39 och 1944–55 har erhållits ur B: 19 och A: 28. Konsumenternas utgifter har framräknats genom att värdet av skomakeriernas läderförbrukning multiplicerats med ett relationstal, som anger förhållandet mellan konsumentpriset per skoreparation och den andel därav som läderkostnaden utgör. Utförlig redogörelse för beräkningsmetoderna finns i B: 13.

Under perioden 1931–43 har skoreparationsvärdet ansetts utgöra en viss andel av skokonsumtionen. Denna har uppskattats med ledning av relationen mellan konsumtionsvärdet av skor och skoreparationer 1938/39. Konsumtionsvärdet av skoblock, som hänförts till denna grupp, motsvaras av I nr 909 plus 70 procents handelspålägg.

Prisindex för gruppen har baserats på posten skor i socialstyrelsens beräkningar.

III: 3–11. *Övrig beklädnad samt IV: 3 Heminredningstextilier*

Konsumtionsvärdet 1938/39 och 1944–55 för *garner, tyger, trikåvaror, konfektionsvaror, hattar och mössor samt heminredningstextilier* har hämtats ur B: 19 och A: 28. Beräkningarna har utförts av handels- och industrikommissionen. I redogörelsen för beräkningsmetoderna i B: 13 (s. 108–109) sägs:

»Posten beräknas av handels- och industrikommissionen och i princip enligt samma metoder som skokonsumtionen (4: 1). Konsumtionsberäkningarna basera sig således dels på en kalkyl över tillförseln av konsumtionsfärdiga varor, dels på statistik över lager och över detaljhandelsomsättning.

Uppgifterna om produktionen grunda sig på kommissionens löpande kvantitetsstatistik. Följande grupper av varor medtagas: garner för detaljhandeln, vävnader av ylle, bomull, linne, rayonull, silke och nylon för beklädnads-, konfektions- och heminredningsändamål, strumpor och trikåvaror, konfektions- och sömnadsvaror, hattar och mössor samt heminredningsartiklar såsom sängkläder, filtar, vaxduk och mattor. Statistiken är tillräckligt detaljerad för att låta urskilja produkter, som äro avsedda för tekniskt och industriellt bruk såsom presenningsväv, kabelväv, smärgelduk etc., liksom även för att avdrag skall kunna ske för de vävnader m. m. som förbrukas inom konfektions-, sömnads-, hatt- och mössindustrierna m. fl., varigenom dubbelräkning undvikes. Likaså har avdrag gjorts för sådana vävnader, som levereras för militära ändamål och till allmänna inrättningar (sjukhus m. fl.). För att erhålla kvantiteten av den totala tillförseln skall till den inhemska produktionen läggas nettot av import och ex-

port. De varor i handelsstatistiken, som motsvara de varor som ingå i produktionsuppgifterna, ha följande nummer:

Garner för detaljhandeln: 918, 919, 942 och 960.

Vävnader och heminredningsartiklar: 995, 999—1008, 1010—1017, 1019—1022, 1027—1033, 1034: 3, 1035—1040, 1041: 2, 1042—1051, 1057—1071, 1089—1091, 1120—1123 och 1135—1137.

Strumpor och trikåvaror: 1093—1104.

Konfektions- och sömnadsvaror: 1138, 1139: 1 och 2, 1140: 2, 1141: 1 och 2, 1142, 1143, 1150—1158, 1163—1174 och 1176—1178.

Hattar och mössor: 1190—1193, 1194: 3, 1195: 3, 1196, 1198: 1—1205.

Den privat konsumerade kvantiteten erhålles genom att från den sålunda beräknade tillförseln draga förändringar i lagerhållningen (om lagerberäkningarna inom textilområdet, se kap. IV, B 1, s. 144).

Vid värdeberäkningen ha detaljpriserna för importvaror erhållits genom att till cif-värdet för varje statistiskt nummer lagts tull, kassa- och prisrabatter samt handelns pålägg, varom uppgifter erhållits från priskontrollnämnden. Även prisuppgifterna rörande inom landet tillverkade varor ha lämnats av priskontrollnämnden. Detta prismaterial är direkt anslutet till varuspecifikationen i handels- och industrikommissionens kvantitetsstatistik.

Vissa justeringar av priskontrollnämndens prismaterial ha verkställts, när industristatistikens enhetsvärden — med tillägg för handelsmarginaler — blivit tillgängliga. Härav föranledda värdemässiga förändringar ha dock för de år, för vilka jämförelser kunnat göras, varit obetydliga i förhållande till totalbeloppen.

Det konsumtionsvärde, som på ovan beskrivet sätt erhålles genom att från tillförseln draga lagerförändringar, överensstämmer emellertid ej med det värde, som framkommer ur kommissionens omsättningsuppgifter för de enskilda åren 1947—49; däremot är överensstämmelsen bättre för perioden i dess helhet. Skiljaktigheterna kunna i första hand antas bero på brister i lagerstatistiken till följd bl. a. av den onormala importutvecklingen.

Uppgiftslämnarna till kommissionens omsättningsstatistik beräknas täcka inemot två tredjedelar av den totala detaljhandelsomsättningen. Den registrerade omsättningen har därför uppräknats i överensstämmelse härmed. De konsumtionsvärden, som angivas i tabell 9, ha erhållits genom att den sålunda beräknade totala omsättningen fördelats på de olika undergrupperna efter dessas tillförselvärden. Värdet av den totala textilkonsumtionen har sålunda större tillförlitlighet än resp. undergrupper.

För en post har denna metod inte kunnat användas. Det gäller värdet av hatt- och mösskonsumtionen 1938/39, som i stället beräknats av institutet. Konsumtionen har därvid satts lika med tillförseln, som erhållits ur I (1939) 953—958 och 960—961 samt H 1190—1205. Priserna för dessa år äro industrikommissionens priser för 1946, varierade med socialstyrelsens konsumtionsprisindex för hattar och mössor.»

För åren före 1944 har beräkningarna inte kunnat genomföras på motsvarande sätt. Under denna period saknas dels uppgifter om industrins och handelns lager, dels kännedom om kvantiteterna i produktionens olika förädlingsled. Dessutom är produktions- och handelsstatistikens uppgifter ej direkt jämförbara. Värdena för tiden före 1944 har därför beräknats med utgångspunkt från tidigare konsumtionsberäkningar (RÅ, B: 2, A: 8 och ET), vilka kedjats till konsumtionsvärdet 1946.

Värdet av *skrädderiarbeten* för 1938/39 och 1944–55 är hämtat ur B: 19 och A: 28. Posten omfattar skrädderiernas omsättning minskad med utgifterna för råvaror värderade till detaljhandelspriser eller med andra ord konsumenternas utgifter för arbetslöner. Värdet 1946 har av industrikommissionen beräknats till 100 miljoner kronor. Efter 1946 har denna siffra varierats med socialstyrelsens omsättningsstatistik för skrädderier.

Värdet för 1938/39 uppges av konjunkturinstitutet vara behäftat med stora felmarginaler. Det har beräknats genom att 1946 års värde varierats till 1942 med ledning av uppgifter om den omsättningsskatt som inlevererats av herr- och damskrädderier, varefter 1942 års siffra varierats till 1938/39 med tillförseln av ylletyger. Detta innebär, att andelen skräddarsydda kläder antagits vara oförändrad under dessa år, vilket ansetts rimligt, då detta varit fallet under efterkrigsårens starka ökning av textilkonsumtionen. Då omsättningsvärdet 1938/39 härvid är uttryckt i 1942 års priser, har omräkning till löpande priser gjorts med hjälp av riksbankens konsumtionsprisindex för kläder.

För övriga år har postens utveckling erhållits ur tidigare konsumtionsberäkningar (ET, A: 8 och RÅ).

Posten *pälsvaror* har 1931–46 beräknats som I nr 1671–1676 och H nr 685–691 med tillägg för handelspålägg: 80 procent för 1930-talet och 100 procent övriga år. Konsumtionen efter 1946 har erhållits genom variation med socialstyrelsens omsättningsstatistik för branschen päls- och skinnvaruaffärer.

Under rubriken *skinnkläder* ingår I nr 1637 och 1678–1682 samt H nr 669 och 671 med tillägg av handelsavans: 60 procent på importvarorna och 55 procent i övrigt.

Till *handväskor* har förts den inhemska produktionen enligt I nr 1697–1698 ökad med 90 procents handelspålägg under förkrigsåren och 110 procent åren därefter samt H nr 2049–2052, vartill lagts 10 procentenheter lägre avanser.

För prisindexberäkningarna har följande poster använts från socialstyrelsens material: klänningstyg (ylle och bomull), rayonull, ullgarn, sybehör, underkläder, herr-, barn- och damstrumpor, damjumper, herrkostym, herröverplagg, arbetskläder, skjorta, hattar, mössor, skor, portfölj, hushållstextilier. För tiden efter 1948 har för en stor del av huvudgruppen handels- och industrikommissionens konsumtionsvärdeberäkningar kunnat användas. Dessa har nämligen utförts såväl i löpande priser som i föregående års priser, varigenom ett uttryck kunnat erhållas på prisnivåns förändring år från år. De undergrupper för vilka denna metod använts är följande: garner, tyger, trikåvaror och konfektionsvaror.

– Som prisindex för skrädderiarbete har använts utvecklingen av den genomsnittliga timförtjänsten för manlig arbetare inom sömnadsindustrin, som hämtats från lönestatistisk årsbok.

IV. Hemutrustning

IV: 1. *Möbler och belysningsarmatur*

Uppgifter om konsumtionen av *möbler* för 1944–55 är hämtade ur B: 19 och A: 28. Enligt redogörelsen för beräkningsmetoderna (B: 13) har konjunkturinstitutet utgått från en utredning verkställd av Sveriges möbelhandlares centralförbund rörande omsättningen 1945 för de anslutna medlemmarna, 1946 års möbelutredning samt 1946 års företagsinventering. Konsumtionsvärdet 1945 har med ledning härav uppskattats till ungefär 200 miljoner kronor.

För 1946 har 1945 års siffra varierats med en index över omsättningen i möbelhandeln, som beräknats av detaljhandelns utredningsinstitut och fr. o. m. 1946 har omsättningen framskrivits med socialstyrelsens omsättningsstatistik för möbelaffärer. För 1931–44 har 1945 års värde varierats med tillförseln enligt industristatistiken, I nr 196, 901–905 och 951.

Konsumtionsvärdet av *belysningsarmatur* har beräknats som tillförselvärdet enligt I nr 229, 231 och 920 samt H nr 1639 vartill lagts 60 procents handelspålägg.

Prisutvecklingen har hämtats från posten möbler i socialstyrelsens beräkningar.

IV: 2. *Glas och porslin*

Tillförseln 1946 har beräknats som I nr 742, 776–779, 782, 783, 790, 794, 804, 805, 814, 816 och 817 samt H nr 1279, 1280, 1282, 1284, 1286, 1288 och 1301 vartill lagts 60 procents handelspålägg. Enligt Sveriges glas- och porslinshandlareförbund torde lagerminskningen detta år uppgått till ungefär 5 miljoner kronor, varför tillförselvärdet ökats med detta belopp.

Från och med 1946 har detta års värde varierats med socialstyrelsens omsättningsstatistik för bosättningsaffärer och för perioden 1931–45 med tillförselvärdet enligt industri- och handelsstatistiken.

Prisindex för denna undergrupp har byggts på socialstyrelsens opublicerade noteringar för följande varor: eldfast form, porslinstallrikar, kaffegods och dricksglas.

IV: 4. *Järnvaror*

Tillförseln 1946 har beräknats som I nr 126, 127, 182–184, 193, 212, 240–242, 252, 295, 296, 298, 299, 462, 464, 466, 473, 580, och 946 samt H nr 1453, 1474 –1478, 1513: 2, 1545–1546, 1643, 1650, 1730, 1830: 2, 1883: 1, 1968. På detta belopp har lagts 70 procents pålägg. Enligt Sveriges järnhandlareförbund torde lagerökningen under 1946 uppgått till omkring 4 miljoner kronor, varför konsumtionsvärdet erhållits genom att minska tillförseln med detta belopp.

Konsumtionen för åren efter 1946 har erhållits genom att 1946 års värde varierats med socialstyrelsens omsättningsstatistik för järnvaruaffärer och för åren före 1946 med tillförselvärdet enligt Industri och Handel.

Undergruppens prisindex har konstruerats med hjälp av socialstyrelsens opublicerade noteringar på följande varor: matskedar, bordsknivar, hink, aluminiumkastrull, emaljerad kaffepanna, stekgryta, tvättbräde, trådspik, hushållshammare, sågbåge, elektriskt strykjärn, symaskin och dammsugare.

IV: 5. *Symaskiner*

Konsumtionsvärdet har beräknats som I nr 477 samt H nr 1724 och 1726 vartill lagts 100 procents handelspålägg.

Prisindex har beräknats efter socialstyrelsens uppgifter för symaskiner.

IV: 6. *Dammsugare*

Konsumtionsvärdet för 1931–55 har beräknats på grundval av uppgifter om antalet sålda dammsugare samt försäljningspris per dammsugare, vilka erhållits ur primärmaterialet till Varudistributionsutredningens betänkande: Pris och prestation i handeln, SOU 1955: 16.

Prisindexserien har beräknats på grundval av enhetsprisets utveckling. Av detta följer att vårt volymindex helt enkelt registrerar antalet sålda dammsugare.

IV: 7. *Radioapparater*

Uppgifter om antalet sålda radioapparater och radiogrammofoner respektive år har erhållits från Sveriges radiohandlares riksförbund.

Priserna har beräknats på följande sätt. Det genomsnittliga priset för efterkrigstiden har erhållits genom att tillförselvärdet enligt industri- och handelsstatistiken efter tillägg för gällande handelsmarginaler dividerats med antalet apparater. Därvid har radioapparater tilldelats vikten 1 och radiogrammofoner vikten 4. Medelpriset för dels radioapparater, dels radiogrammofoner respektive år har erhållits genom variation med prisindex, för 1947–53 socialstyrelsens prisindex för radioapparater och för 1931–47 med det prisindex för järnvaror, som beräknats inom IUI.

I likhet med vad som var fallet med föregående undergrupp är även här vår volymindex baserad på antalet sålda apparater och prisindexen framkommer genom att värdeserien divideras med volymserien.

IV: 8. *Musikinstrument, konst och antikviteter*

Uppgifter om konsumtionsvärdet för 1938/39 och 1944–55 lämnas i A: 28 och B: 19. Enligt beräkningsmetoderna redovisade i B: 13 utgjorde omsättningsvärdet i socialstyrelsens statistik för gruppen musikinstrument, konst, blommor och antikviteter 113 miljoner kronor. Av dessa 113 miljoner har 75 miljoner hänförts till blomsterförsäljning med stöd av en grov överslagsberäkning av handelsträdgårdarnas blomsterproduktion, vilken erhållits från trädgårdsekonomiska byrån i Alnarp.

Till de återstående 38 miljoner kronorna för posten musikinstrument, konst och antikviteter har lagts I nr 207 och 223 med 70 procents handelspålägg. För 1947–55 har 1946 års värde varierats med socialstyrelsens omsättningsstatistik och för tiden före 1946 med tillförselvärdet enligt I nr 207, 223, 593, 594, 598, 936 och 2222 samt H nr 1983, 1984 och 1992.

Prisutvecklingen representeras av IUI:s prisindex för järnvaror och socialstyrelsens prisnoteringar på grammofonskivor.

IV: 9. *Ur och guldsmedsvaror*

Konsumtionsvärdet 1946 har beräknats som I nr 280–286, 619/20 (50 procent), 622 och 623 samt H nr 1323–1325, 1946 (50 procent), 1971–75 och 2064 (50 procent) vartill lagts 65 procents pålägg på guldsmedsvaror och 100 procent på övriga varor.

Efter 1946 har värdet varierats med socialstyrelsens omsättningsstatistik och övriga år med tillförseln enligt industri- och handelsstatistiken.

Undergruppens prisindex är byggd på socialstyrelsens uppgifter avseende herrarmbandsur och IUI:s prisindex för järnvaror.

V. Hushållstjänster

V: 1. *Arbetshjälp i hemmet*

Antalet anställda i husligt arbete har hämtats ur folkräkningarna 1930, 1935, 1940, 1945 och 1950. Mellan 1945 och 1949 samt efter 1950 har antalet varierats med uppgifterna i Skattetaxeringarna beträffande antalet i husligt arbete anställda, varvid hänsyn tagits till redovisningens omläggning 1951 från taxeringsenheter till inkomsttagare. För övriga år har folkräkningens uppgifter interpolerats.

Konsumtionsvärdet för respektive år har därefter erhållits genom att antalet anställda multiplicerats med medelinkomsten.

Medelinkomsten har framräknats ur skattetaxeringarna från och med 1944 samt ur folkräkningarna 1930 och 1935. För mellanliggande år har medelinkomsten erhållits genom interpolation.

Prisindexserien visar utvecklingen av den ovan nämnda medelinkomsten och volymserien därför antalet anställda i husligt arbete.

V: 2. *Tvätt och bad*

Konsumtionsvärdet av tvätt och bad för 1938/39 och 1944–55 har erhållits ur B: 19 och A: 28. För tiden före 1944 har konsumtionsvärdena erhållits genom att uppgifter enligt äldre konsumtionsundersökningar (ET, A: 8 och RÅ) kedjats till konsumtionsvärdet 1944. Denna post har uppskattats efter mycket grova överslagsberäkningar i samråd med branschmän.

Prisutvecklingen representeras av socialstyrelsens noteringar för bastubad och tvätt.

V: 3. *Postporton*

Uppgifter om konsumtionsvärdet har hämtats ur B: 19, A: 28 och A: 8, RÅ samt ET. Konsumtionsutgifterna ha antagits utgöra 30 procent av postverkets totala frankoteckenförsäljning. I B: 13 (s. 114) anförs: »Antagandet är blott en gissning, som bedömts vara rimlig. Konsumtionsvärdets absoluta nivå är sålunda otillförlitlig, men dess utveckling torde vara något säkrare uppskattad.»

Prisindexserien bygger på rubriken postporto i socialstyrelsens beräkningar.

V: 4. *Telefon och telegram*

Uppgifterna för 1946–55 ha erhållits ur A: 28.

Enligt beräkningsmetoderna anförda i B: 13 (s. 116) har de privata konsumenternas utgifter beräknats sålunda:

»a) avgifterna för telefonabonnemang i klasserna 1 och 2, dvs. klasserna med det lägsta antalet tillåtna samtal (högst 900 respektive 1 400 samtal per år);

b) den andel av inträdesavgifterna för telefonabonnemang som motsvarar andelen abonnemang i klasserna 1 och 2 av totala antalet abonnemang;

c) den del av inländska rikssamtal, som ägt rum under tiden för nedsatt taxa;

d) av telegramavgifter de som härröra från lyxtelegram.»

Samtliga uppgifter ha erhållits ur SOS: Telefon och telegraf (efter 1943 Telefon, telegraf och radio) samt från telestyrelsen.

Konsumtionsvärdet för 1931–45 har beräknats inom IUI på motsvarande sätt.

Utvecklingen av priserna har sammanställts efter socialstyrelsens uppgifter om telefon och telegram.

V: 5. *Radiolicens*

Uppgifter om influtna licensavgifter ha erhållits från televerket.

Volymserien registrerar antalet licenser enligt televerket. Genom division av den förra serien med den senare har ett mått på prisutvecklingen erhållits.

VI. Resor

VI: 1. *Motorfordon*

a) *Inköp*

Antalet nyköpta personbilar har antagits motsvara antalet registrerade fabriksnya bilar, som finns publicerat i »Bilismen i Sverige 1955» utgiven av Sveriges Automobilindustriförening. *Den andel* av de nyregistrerade personbilarna, *som kan hänföras* till *privata konsumenter* har beräknats på grundval av undersökningar verkställda av Sveriges Automobilindustriförening för 1938, 1946 och 1950 rörande de nyköpta bilarnas fördelning på olika ägarekategorier samt IUI:s bilundersökning för 1954. De privatägda bilarna används förutom för privat körning även i större eller mindre utsträckning i arbetet. Den privata användningsgraden har uppskattats med ledning av sistnämnda undersökning.

Antalet av privatpersoners nyregistrerade bilar har därefter reducerats för att motsvara den privata körningen. *De icke-privatägda bilarnas* användning för privat bruk har däremot ej varit möjlig att beräkna och icke heller försäljningen av begagnade bilar från företag till privata konsumenter. Det sålunda reducerade antalet nyköpta privata personbilar har multiplicerats med ett genomsnittspris per nyköpt bil. För perioden 1946—55 har detta pris beräknats av konjunkturinstitutet enligt bilhandelns prislistor 1946 och 1950, varvid priserna vägts med antalet sålda bilar av de olika märkena. För mellanliggande år har priset varierats med en prisindex, som konstruerats efter priskontrollnämndens material, medan för perioden 1931—39 av IUI inhämtats prisuppgifter från bilhandeln.

Antalet nyköpta motorcyklar för privat konsumtion 1945—55 har ansetts motsvaras av antalet nyregistrerade motorcyklar enligt Centrala Automobilregistret, vilket innebär en viss överskattning. Priset per motorcykel har av konjunkturinstitutet beräknats för 1947 som vägt medeltal av de vanligaste märkena. För övriga år har 1947 års medelpris varierats med ett ur industri- och handelsstatistiken beräknat enhetspris. För 1931—39 då uppgifter om antalet nyköpta motorcyklar ej finns tillgängliga har konsumtionsvärdet beräknats ur industri- och handelsstatistiken nr I (1939) 225—226 och H 1913 vartill lagts 35 procents handelspålägg efter samråd med branschmän.

Konsumtionsvärdet av *mopeder och påhängsmotorer* för 1952—55 har beräknats av konjunkturinstitutet.

Volymutvecklingen för inköp av motorfordon har erhållits genom en sammanvägning av antalet för de olika fordonsslagen. Därefter har prisutvecklingen fåtts genom att värdesiffrorna dividerats med volymuppgifterna.

b) *Drift och underhåll*

Bilar. Det privata bilbeståndet har beräknats med utgångspunkt från det genomsnittliga totala antalet personbilar enligt Centrala automobilregistret. Med ledning av Svenska Vägföreningens undersökningar för 1938, 1951 och 1953, IUI:s bilundersökning för 1954 samt uppgifter från branschmän har den andel som utgörs av privata bilar uppskattats. Den privata användningsgraden har bestämts på ovan angivet sätt. Årskostnad per bil för drift och underhåll omfattar skatt och försäkring, bensin och olja, garage, reparation och service.

Ett genomsnittligt belopp för skatt har framräknats enligt gällande skattesatser respektive år, varvid hänsyn tagits till den alltmer ökande övergången från tyngre bilar till småbilar.

Genomsnittsutgiften för försäkring 1954 enligt IUI:s bilundersökning har för övriga år varierats med uppgifter om gällande försäkringspremier beträffande obligatorisk trafikförsäkring.

För 1954 har ett genomsnittligt belopp för bensin och olja erhållits ur IUI:s bilundersökning, vilket för 1946—55 varierats med gällande drivmedelspriser. Beträffande 1931—39 har en uppskattning gjorts av antal körda mil samt driv-

medelsåtgång per mil. Den framräknade förbrukningen har sedan multiplicerats med respektive års prisnotering på bensin och olja.

Posten garage, reparation och service m. m. har uppskattats med ledning av IUI:s bilundersökning och uppgifter från branschmän.

Den sålunda erhållna kostnaden för drift och underhåll har därefter multiplicerats med det beräknade antalet privata bilar respektive år.

Motorcyklar. Beståndet av motorcyklar för privat bruk har ansetts motsvaras av genomsnittliga antalet enligt automobilregistret, varigenom en viss överskattning skett. Genomsnittliga kostnaden för drift och underhåll har uppskattats till 20 procent av motsvarande utgift per bil.

Mopeder. Beståndet av mopeder har uppskattats med ledning av uppgifter från Cykel- och mopedfrämjandet samt branschfolk. Medelutgiften för drift och underhåll grundar sig på överslagsberäkningar angående den genomsnittliga körsträckan samt kostnad för drivmedel och reparation. Konsumtionsvärdet har därefter erhållits genom att antalet mopeder multiplicerats med genomsnittsutgiften för drift och underhåll.

Volym- och prisindexserierna har konstruerats genom samma förfarande som använts för inköp av motorfordon.

VI: 2. *Cyklar*

Konsumtionsvärdet har beräknats som I nr 234, 336—337 och 343 samt H nr 1917 och 1919 vartill lagts handelsmarginaler: 70 procent på I nr 234, 343 och H nr 1919 samt 33 procent på övriga nummer.

Volymserien visar antalet inköpta cyklar. Ur värde- och volymserierna har sedan prisutvecklingen erhållits.

VI: 3—7. *Kollektiva färdmedel*

Spårvägsresor. Uppgifterna för 1944—55 har hämtats ur B: 19 och A: 28. Konsumtionsvärdet har beräknats med ledning av Svenska lokaltrafikföreningens statistik över driftsinkomsterna av passagerarbefordran vid samtliga spårvägsbolag. För perioden 1931—43 har likartade beräkningar utförts inom IUI.

Bussresor. Ur B: 19 och A: 28 har konsumtionsvärdet erhållits för 1944—55, medan för tiden 1931—43 beräkningarna utförts inom IUI enligt samma principer.

I B: 13 (s. 117) anförs följande. »Posten har beräknats med hjälp av tillgängliga uppgifter om inkomster per buss av personbefordran och antalet bussar.

För omkring 40 procent av totala antalet registrerade bussar föreligger direkt statistik om inkomsten av personbefordran nämligen för statens järnvägar, postverket, spårvägsbolagen i Stockholm, Göteborg och Malmö samt för de enskilda järnvägarna i egen regi (enligt Järnvägsstatistiska Meddelanden). Fr. o. m. 1947 ha uppgifterna i lokaltrafikföreningens statistik använts för de två sistnämnda grupperna.

För de bussar, som icke ingå i denna statistik, har en *medelinkomst* per buss beräknats, vilken satts lika med två tredjedelar av genomsnittsinkomsten per

buss vid de statliga och de enskilda järnvägarna. Faktorn 2/3 motiveras med att dels icke alla övriga bussar användes i yrkesmässig persontrafik, och dels att dessa bussar genomsnittligt torde vara något mindre än de bussar, för vilka direkta uppgifter föreligga. Det *genomsnittliga antalet* av övriga bussar slutligen har erhållits som skillnaden mellan det i centrala automobilregistret upptagna antalet bussar och de bussar som ingå i den ovan berörda statistiken.»

Järnvägsresor. Konsumtionsvärdet har beräknats som de statliga och de enskilda järnvägarnas inkomster av personbefordran efter avdrag för militärresor, fångtransporter och färjetrafik samt dessutom för tjänsteresor vars omfattning antagits motsvaras av personbiljettinkomsterna i klasserna 1 och 2. Därtill har lagts trafikskatt. Uppgifterna har erhållits ur SOS: Allmän järnvägsstatistik, Statens Järnvägars månadsstatistik och Järnvägsstatistiska Meddelanden.

Båtresor. Värdet motsvaras av handelsflottans bruttoinkomster av personbefordran i inrikes och utrikes sjöfart enligt publikationen SOS: Sjöfart.

Taxiresor. Uppgifter om konsumtionsvärdet för 1938/39 och 1944–55 har erhållits ur B: 19 och A: 28.

Beträffande beräkningsmetoderna för värdet i B: 19 och A: 28 citeras ur B: 13 (s. 118) »Denna post avses omfatta allmänhetens utgifter för resa med drosk- och hyrbil. Beräkningarna ha utförts genom att en antagen medelinkomst per bil (a) multiplicerats med antalet bilar inom denna kategori (b) under respektive år.

a) Intäkten per bil har för åren 1946–1947 beräknats av priskontrollnämnden. Till 1948 och efterföljande år ha medelinkomsterna framskrivits med användning av Socialstyrelsens prisindex och till förkrigsåret 1938/39 har 1946 års medelinkomst varierats enligt en 'informerad gissning' från Svenska Droskbilägareförbundet.

b) Antalet bilar har erhållits ur försäkringsinspektionens publikation 'Enskilda försäkringsanstalter', vari finnas uppgifter över antalet personbilar hänförliga till olika riskklasser. Riskklasserna 4 och 5 ha härvid antagits utgöra drosk- och hyrbilar.»

För åren före 1944 har liknande beräkningar ej kunnat utföras. Under 1930-talet, då det var lätt att erhålla drosktrafiktillstånd, fanns ett förhållandevis stort antal bilar med sådant tillstånd, vilka endast körde i drosktrafik vid veckosluten och helger, men som ur försäkringssynpunkt betalade premier i riskklass 5. En medelinkomst för sådana bilar har ej varit möjlig att uppskatta.

Uppgifterna för 1931–44 enligt tidigare konsumtionsundersökningar (ET, A: 8 och RÅ) har därför kedjats till 1944 års värde.

Prisindexserien bygger på socialstyrelsens noteringar, posten resor.

VI: 8. *Reseffekter*

Konsumtionsvärdet har beräknats som I nr 1053 och 1699–1701, vartill lagts 85 procents handelspålägg från och med 1942 och 65 procent för tidigare år samt H nr 2053–2055 inklusive 100 procent respektive 80 procents handelspålägg.

Prisutvecklingen representeras av posterna portfölj och resväska i socialstyrelsens indexberäkningar.

VII. Rekreation

VII: 1. *Sportartiklar och leksaker*

Konsumtionsvärdet har beräknats som I nr 159, 209, 213, 239 (50 procent), 243, 367, 368, 512, 583, 921, 930, 939, 940, 1704, 1705, 1741 samt H nr 793: 1, 797: 1, 1542, 1543, 1845, 1920, 1951 (50 procent), 2000, 2001, 2056, 2057, 2074 vartill lagts handelspålägg: 60 procent på I nr 583 och H nr 1845, 85 procent på I nr 1704 för tiden efter 1942 och 65 procent övriga år, 100 procent på H nr 1951 samt 70 procent på övriga varor.

Prisutvecklingen representeras av leksaker och skidor i socialstyrelsens prismaterial.

VII: 2. *Böcker och papper*

Uppgifter för 1944–55 har erhållits ur B: 19 och A: 28. Konsumtionsvärdet 1946 har beräknats dels för pappersartiklar dels för böcker. För tiden 1947–55 har 1946 års sammanlagda värde varierats med socialstyrelsens omsättningsstatistik och för 1944–45 med uppgifter om influten omsättningsskatt för böcker och papper.

Papper. Värdet har beräknats som I nr 999 (50 procent), 1017–1018, 1046 (20 procent), 1050, 1052, 1055, 1061 (endast spelkort: Industri s. 25) och 1070: 1 samt H nr 844, 863, 864, 872 och 877, vartill lagts 100 procents handelspålägg.

Böcker. Enligt 1949 års bokutredning uppgick svenska bokförlagens försäljning detta år till 130 miljoner kronor. Konsumtionsvärdet 1949 har erhållits, sedan denna siffra korrigerats för import och export (H nr 878–881 och 888) och avdrag gjorts för de offentliga bibliotekens bokinköp. 1946 års värde har framräknats med hjälp av socialstyrelsens omsättningsstatistik för böcker och papper.

För åren 1931–43 har konsumtionsvärdet 1946 för *böcker* varierats med I nr 1059, och för *papper* med tillförselvärdet enligt industri- och handelsstatistiken (nr i I och H enligt ovan).

Prisindexberäkningarna bygger på posterna böcker och skrivmaterial i socialstyrelsens noteringar.

VII: 3. *Tidningar*

Konsumtionsvärdet för 1938/39 och 1944–55 har erhållits ur B: 19 och A: 28 och har beräknats på följande sätt: Från AB Tidningsstatistik har inhämtats *nettoupplagesiffror* över dels antal dagstidningar och dels antal veckotidningar. *Prisuppgifter* har för 1938/39 och 1946 erhållits ur Inländsk tidningstaxa (abonnemangpriser) och från AB Svenska Pressbyrån (lösnummerpriser). För övriga år har priserna varierats med socialstyrelsens priser. *Medelpriset* för dagstidningar har beräknats under antagandet att tre fjärdedelar av nettoupplagorna går till

prenumeranter, medan för veckotidningar endast ett genomsnittspris för lösnummer kalkylerats. De på så sätt beräknade medelpriserna ha multiplicerats med respektive upplagesiffror. Att de värden som sålunda erhållits för veckotidningar blir för höga, har antagits utjämnas av att alla veckotidningar ej är medtagna av AB Tidningsstatistik, varför upplagesiffrorna däremot är för låga.

För tiden 1931–44 har postens utveckling erhållits ur tidigare konsumtionsberäkningar (ET, A: 8 och RÅ), vars uppgifter kedjats till 1944 års konsumtionsvärde.

De prisnoteringar som begagnats avser dagstidning: årsprenumeration och lösnummer samt veckotidning: lösnummer.

VII: 4. *Nöjen*

Konsumtionsvärdet för 1938/39 och 1944–55 finns publicerade i B: 19 och A: 28. Som utgångspunkt för beräkningarna har uppgifter om nöjesskattens storlek och procentsatser använts. Gällande skattesatser för olika grupper av nöjen redovisas i nedanstående tablå. Grupp I omfattar konsert-, opera- och dramatisk föreställning, icke professionell idrottstävling m. m., grupp II biografföreställning och grupp III cirkus, varieté m. m.

Grupp	Före 30/6 1940	1/7 1940– 31/12 1945	1/1 1946– 31/1 1948	1/2 1948–
Grupp I	10 %	15 %	15 %	15 %
Grupp II	10 % på högst 1 krona + 20 % på överskjutande belopp	15 % på högst 1 krona + 30 % på överskjutande belopp	15 % på högst 1 krona + 30 % på överskjutande belopp	30 % på högst 1 krona + 45 % på överskjutande belopp
Grupp III	20 %	20 % på högst 50 öre + 30 % på överskjutande belopp	15 %	15 %

En närmare redogörelse för beräkningsmetoderna finns publicerad i B: 13, s. 115.

Uppgifter om konsumtionsvärden för tiden 1931–43 har erhållits ur ET, A: 8, B: 2 och RÅ. Beräkningarna för dessa år ha utförts med ledning av uppgifter om influten nöjesskatt enligt statistisk årsbok under antagandet att skattesatsen var 10 procent för samtliga nöjesgrupper. Dessa uppgifter har kedjats till 1938/39 års siffror enligt den reviderade beräkningsmetoden.

Priserna är grundade på socialstyrelsens uppgifter om biljettpriser för besök på biograf, teater och idrottstävling.

VII: 5. *Blommor*

Uppgifterna för 1944–55 har hämtats ur B: 19 och A: 28. Konsumtionsvärdet 1946 har av konjunkturinstitutet uppskattats till 75 miljoner kronor med led-

ning av omsättningsvärdet enligt socialstyrelsens statistik och en grov överslagsberäkning av handelsträdgårdarnas blomsterproduktion, vilket lämnats av Trädgårdsekonomiska byrån i Alnarp. För övriga år har 1946 års värde varierats med socialstyrelsens omsättningsstatistik. Konsumtionsvärdet för 1931—43 har erhållits genom att 1944 års värde varierats med genomsnittliga omsättningsvärdet för medlemmar i Blomsterförmedlingen.

Prisutvecklingen representeras av posten blomma i socialstyrelsens beräkningar.

VII: 6. *Tippning och lotterier*

Till denna post har förts statens inkomster från AB Tipstjänst, Penninglotteriet AB och av totalisatorspel samt vinstskatten och omkostnaderna för respektive verksamhet. Uppgifterna har erhållits ur årsberättelserna för Svenska Penninglotteriet AB och AB Tipstjänst samt från Kungl. Lantbruksstyrelsen.

Angående metoderna för pris- och volymberäkningarna hänvisas till kapitel 10, där en redogörelse återfinns.

VII: 7. *Fotografering*

Konsumtionsvärdet för 1946—55 har erhållits ur B: 19 och A: 28. Posten motsvaras av omsättningssummorna för fotoaffärerna och fotoateljéerna. Enligt socialstyrelsens omsättningsstatistik uppgick fotoaffärernas omsättning till 37 miljoner kronor 1946. Då flera affärer är kombinerade med ateljéer torde i denna siffra även ingå utgifter för fotografering. Fotoateljéernas omsättning 1946 har av Svenska Fotografers förbund, vari cirka 60 procent av landets fotografer är anslutna, uppskattats till ungefär 20 miljoner kronor. Konsumenternas utgifter för fotografering och fotoartiklar 1946 har med ledning härav satts till 60 miljoner kronor. Värdena efter 1946 har framskrivits med socialstyrelsens omsättningsstatistik.

För perioden 1931—45 har 1946 års värde varierats med H nr 546 och 1954 varvid på grund av ojämnheten i importen och avsaknad av lageruppgifter, ett givet år antagits motsvaras av hälften av tillförseln samma år och hälften av tillförseln föregående år.

Som underlag för prisindexberäkningen har använts IUI:s prisindex för järnvaror och socialstyrelsens prisnoteringar på filmrulle.

VIII. Sjukvård och hygien

VIII: 1. *Medicin*

Denna post omfattar förutom medicin även konsumtionsvärdet av glasögon. Från värdet av apotekens totala försäljning har avdrag gjorts för försäljningen till sjukhus och av tekniska artiklar samt även för värdet av den fria medicin som utgår till statstjänstemän. Uppgifterna har erhållits från medicinalstyrelsens apoteksbyrå och riksräkenskapsverket. Konsumtionsvärdet av glasögon har 1946 beräknats som H nr 1952—53 plus 100 procents handelspålägg. Efter 1946 har

värdet varierats med socialstyrelsens omsättningsstatistik och för övriga år med importstatistiken.

Prisutvecklingen representeras av posten medicin i socialstyrelsens prismaterial.

VIII: 2. *Sjukhusavgifter*

Posten omfattar vårdavgifter i öppen och sluten vård vid lasarett och andra anstalter för kroppssjukvård. Uppgifterna har erhållits ur SOS: Allmän hälso- och sjukvård, Sveriges landstings tidskrift och från medicinalstyrelsen.

Volymindexserien bygger på antalet vårddagar. Prisutvecklingen har sedan erhållits som en kvot av värde- och volymserierna.

VIII: 3–4. *Läkar- och tandläkararvoden*

Konsumtionsvärdet för 1938/39 och 1944–55 har hämtats ur A: 28 och B: 19 för dels läkararvoden, dels tandvård. Beräkningarna grundar sig på sjukkassestatistikens uppgifter över medlemmarnas utgifter för läkararvode samt en undersökning om privatpraktiserande tandläkares inkomster. Närmare redogörelse för beräkningarna lämnas i B: 13, s. 113.

Med stöd av folkräkningen 1930 har konsumtionsvärdet för läkararvoden och tandvård tillsammans uppskattats till 50 miljoner kronor 1931 enligt ET. För mellanliggande år har konsumtionsvärdena erhållits genom interpolation.

Volymutvecklingen har grundats på uppgifter om antalet yrkesverksamma läkare och tandläkare. Prisutvecklingen har då erhållits ur värde- och volymserierna.

VIII: 5. *Frisörarbeten*

Konsumtionsvärdet 1938/39 och 1944–55 har hämtats ur B: 19 och A: 28. Beräkningar över antalet företagare och anställda inom branschen samt dessas medelinkomster har utförts på grundval av folkräkningarna och uppgifter från Svenska Frisörarbetareförbundet. De därigenom framräknade totala inkomstsummorna har därefter för 1938/39 multiplicerats med faktorn 1,4 och för följande år med 1,5, varvid bruttoinkomsterna inom frisöryrket har antagits erhållas. Dessa uppmultipliceringstal har erhållits vid bearbetning av sju frisörfirmors bokslut under ett antal år.

Konsumtionsvärdena 1931–43 har beräknats på grundval av uppgifterna i tidigare undersökningar (ET, A: 8 och RÅ), vilka kedjats till 1944 års värde.

Undergruppens prisindex bygger på socialstyrelsens uppgifter avseende rakning, permanentning och hårklippning.

VIII: 6. *Färghandelsvaror*

För 1944–55 har uppgifterna i B: 19 och A: 28 använts och för övriga år har konsumtionen beräknats på liknande sätt. Posten omfattar dels försäljningen av kosmetika och tändstickor, dels ett antal varor ur industri- och handelsstatistiken, som ansetts vara representativa för gruppen.

Värdet av kosmetikaförsäljningen har från och med 1942 beräknats med ledning av uppgifter från kontrollstyrelsen om influten varuskatt. För tiden före 1942 har detta års konsumtionsvärde varierats med produktionsvärdet för respektive år.

Konsumtionsvärdet av tändstickor har erhållits från Svenska Tändsticks AB, som lämnat siffror över den inhemska försäljningen 1931–46.

Övriga i gruppen ingående varor har 1946 beräknats som I nr 181, 947, 1710, 1785, 1787 (10 procent), 1855–1857, 1858–1860 (50 procent), 1861–1866, 1877, 1999–2001 (10 procent), 2042 (50 procent), 2057, 2067, 2149, 2150, 2155, 2158, 2159, 2163, 2182, 2188, 2189, 2191–2194 och 2215 (50 procent) samt H nr 465 –467, 480, 554, 595–603, 1473 och 2042 vartill lagts 65 procents handelspålägg. För perioden 1931–45 har 1946 års värde varierats med tillförselvärdet enligt produktions- och handelsstatistiken. Konsumtionsvärdena efter 1946 har således beräknats separat för kosmetika, medan för gruppen i övrigt 1946 års värde varierats med socialstyrelsens omsättningsstatistik för branschen.

Som representantvaror för prisindex har valts tvål, såpa, tandkräm, rakblad och sopborste ur socialstyrelsens prismaterial.

VIII: 7. *Begravningskostnader*

Hit har förts I nr 646–647, 653–654 och 931. Efter samråd med Sveriges Begravningsentreprenörers förbund har utgifterna för begravningar (exklusive blommor) uppskattats till dubbla värdet av industristatistikens nummer.

Volymutvecklingen representeras av antalet begravningar. Liksom i tidigare liknande fall har sedan prisindex erhållits som en kvot av värde- och volymserierna.

Tabell A: 0. Huvudgrupperna. Konsumtion i löpande priser, miljoner kronor

År	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	Total privat konsumtion
	Livsmedel	Bostad	Beklädnad	Hemutrustning	Hushållstjänster	Resor	Rekreation	Sjukvård och hygien	
1931	2 589	1 244	850	338	220	395	261	265	**6 162**
1932	2 505	1 244	776	288	226	368	246	276	**5 929**
1933	2 411	1 239	743	284	233	371	235	287	**5 803**
1934	2 479	1 262	872	345	244	409	247	308	**6 166**
1935	2 666	1 297	914	396	255	453	275	329	**6 585**
1936	2 812	1 317	1 001	446	263	490	308	347	**6 984**
1937	3 016	1 362	1 091	513	267	557	354	374	**7 534**
1938	3 162	1 408	1 108	531	270	617	392	396	**7 884**
1939	3 416	1 467	1 227	571	280	645	426	448	**8 480**
1940	3 763	1 593	1 260	491	296	487	433	467	**8 790**
1941	4 169	1 644	1 400	586	316	553	470	495	**9 633**
1942	4 431	1 743	1 452	667	350	595	550	543	**10 331**
1943	4 714	1 736	1 461	766	368	649	604	594	**10 892**
1944	5 269	1 777	1 612	816	389	702	652	671	**11 888**
1945	5 472	1 843	1 990	908	388	748	711	682	**12 742**
1946	6 267	2 038	2 537	1 132	404	969	777	762	**14 886**
1947	6 697	2 173	2 742	1 273	423	1 126	845	813	**16 092**
1948	7 266	2 301	3 046	1 382	467	1 337	960	883	**17 642**
1949	7 459	2 388	2 977	1 332	471	1 380	1 017	920	**17 944**
1950	7 986	2 561	3 185	1 429	457	1 719	1 070	961	**19 368**
1951	9 057	2 983	3 500	1 639	535	1 933	1 252	1 066	**21 965**
1952	10 261	3 198	3 661	1 720	612	2 124	1 357	1 176	**24 109**
1953	10 607	3 276	3 633	1 691	636	2 414	1 433	1 268	**24 958**
1954	11 093	3 526	3 628	1 709	671	2 712	1 512	1 374	**26 225**
1955	11 618	3 810	3 780	1 790	693	2 805	1 601	1 473	**27 570**

Tabell A:I. Livsmedel. Konsumtion i löpande priser, miljoner kronor

År	1	2	3	4	5	1–5	6	7	8	9	6–9	10	11	12	13	14	10–14	1–9, 14	Summa
	Mjöl och gryn	Bröd och bakverk	Potatis och rotfrukter	Grönsaker, frukt och bär	Socker, chokl. o. kryddor	Vegetabilier	Mjölk, grädde och ost	Matfett	Kött, fläsk och ägg	Fisk	Animalier	Kaffe, te och kakao	Malt- och läskedrycker	Sprit och vin	Tobak	Förtäring utom hemmet	Övriga livsmedel	Egentliga livsmedel	
1931	132	178	103	238	172	**822**	273	200	477	82	**1032**	149	158	180	134	114	**735**	**1969**	**2 589**
1932	126	175	100	220	191	**812**	256	194	449	70	**969**	149	150	183	136	106	**724**	**1887**	**2 505**
1933	123	169	81	208	191	**772**	248	199	419	73	**940**	145	138	181	134	101	**699**	**1813**	**2 411**
1934	121	168	78	192	187	**746**	276	227	431	74	**1008**	139	143	193	140	110	**725**	**1864**	**2 479**
1935	128	174	95	213	183	**794**	292	234	492	85	**1103**	145	147	206	148	123	**770**	**2020**	**2 666**
1936	133	183	98	222	197	**832**	315	242	527	95	**1178**	137	155	217	158	136	**802**	**2146**	**2 812**
1937	148	196	101	236	228	**909**	330	272	565	83	**1249**	145	170	232	167	144	**858**	**2302**	**3 016**
1938	148	206	99	251	237	**940**	348	283	598	88	**1316**	140	183	246	179	158	**906**	**2414**	**3 162**
1939	155	215	105	262	277	**1013**	396	299	636	100	**1430**	147	192	270	193	170	**972**	**2614**	**3 416**
1940	185	248	145	246	293	**1118**	422	344	726	91	**1583**	158	178	307	231	188	**1062**	**2889**	**3 763**
1941	183	286	152	301	346	**1269**	429	357	838	166	**1790**	124	178	336	265	208	**1111**	**3267**	**4 169**
1942	165	333	260	365	418	**1541**	427	365	703	202	**1698**	79	182	400	310	221	**1192**	**3460**	**4 431**
1943	179	348	205	377	426	**1535**	460	377	806	196	**1839**	79	216	477	333	235	**1340**	**3609**	**4 714**
1944	170	361	202	390	485	**1609**	513	446	964	170	**2094**	114	226	514	387	326	**1567**	**4028**	**5 269**
1945	164	418	202	375	485	**1644**	550	450	931	202	**2133**	161	249	531	410	344	**1695**	**4121**	**5 472**
1946	137	442	215	712	527	**2033**	596	453	1 092	170	**2311**	244	258	586	465	369	**1922**	**4713**	**6 267**
1947	144	491	238	645	567	**2085**	677	510	1 136	229	**2552**	225	292	652	494	397	**2060**	**5034**	**6 697**
1948	166	589	232	538	643	**2169**	779	560	1 229	244	**2812**	212	324	745	571	432	**2285**	**5413**	**7 266**
1949	184	568	204	641	638	**2235**	801	629	1 313	218	**2961**	188	338	748	560	430	**2264**	**5625**	**7 459**
1950	185	536	246	814	707	**2487**	794	649	1 370	242	**3055**	302	337	777	586	442	**2444**	**5984**	**7 986**
1951	257	636	294	854	681	**2721**	882	741	1 629	270	**3522**	423	364	867	669	491	**2814**	**6734**	**9 057**
1952	274	756	294	931	824	**3079**	962	797	1 887	317	**3962**	527	399	960	778	555	**3220**	**7596**	**10 261**
1953	270	780	286	960	848	**3144**	980	826	1 893	329	**4028**	584	454	999	834	564	**3435**	**7736**	**10 607**
1954	252	793	302	1 033	885	**3265**	997	802	1 967	317	**4083**	762	455	1 087	867	575	**3745**	**7923**	**11 093**
1955	247	844	370	1 058	880	**3399**	1 090	813	2 104	358	**4364**	658	517	1 181	892	607	**3855**	**8370**	**11 618**

Tabell A: II. Bostad. Konsumtion i löpande priser, miljoner kronor

År	1	2	3	4	Summa
	Bostad	Bränsle	Kokgas	Elektrisk ström	
1931	941	211	15	77	**1244**
1932	953	200	15	76	**1244**
1933	957	189	15	78	**1239**
1934	968	196	15	83	**1262**
1935	979	211	16	91	**1297**
1936	984	220	16	97	**1317**
1937	981	257	17	107	**1362**
1938	1005	274	18	111	**1408**
1939	1043	281	18	125	**1467**
1940	1061	382	22	128	**1593**
1941	1073	412	25	134	**1644**
1942	1110	460	28	145	**1743**
1943	1140	416	29	151	**1736**
1944	1175	417	29	156	**1777**
1945	1242	406	25	170	**1843**
1946	1333	490	26	189	**2038**
1947	1433	509	30	201	**2173**
1948	1536	538	30	197	**2301**
1949	1617	521	30	220	**2388**
1950	1697	586	31	247	**2561**
1951	1794	861	35	293	**2983**
1952	1931	921	37	309	**3198**
1953	2096	809	43	328	**3276**
1954	2251	855	45	375	**3526**
1955	2405	939	46	420	**3810**

Tabell A: III. Beklädnad. Konsumtion i löpande priser, miljoner kronor

År	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	Summa
	Skor	Skoreparationer	Garner	Tyger	Trikåvaror	Konfektionsvaror	Hattar och mössor	Skrädderiarbete	Pälsvaror	Skinnkläder	Handväskor	
1931	164	30	146		141	241	40	50	16	12	10	**850**
1932	137	25	130		136	235	34	50	11	11	7	**776**
1933	130	24	124		137	221	29	50	9	12	7	**743**
1934	142	26	154		167	268	33	50	10	13	9	**872**
1935	148	27	152		167	294	36	50	11	18	11	**914**
1936	159	29	167		182	329	38	50	14	19	14	**1001**
1937	175	32	171		202	363	40	50	20	21	17	**1091**
1938	178	33	168		202	372	41	51	23	22	18	**1108**
1939	194	36	178		236	412	44	51	31	25	20	**1227**
1940	225	41	184		239	383	41	58	42	31	16	**1260**
1941	232	42	214		272	429	47	61	49	33	21	**1400**
1942	247	31	188		290	466	47	74	50	34	25	**1452**
1943	193	33	194		317	489	46	74	48	35	32	**1461**
1944	230	38	193		338	559	49	80	52	37	36	**1612**
1945	290	37	297		385	680	55	98	71	39	38	**1990**
1946	294	36	77	383	436	909	87	100	100	55	60	**2537**
1947	336	35	81	469	495	854	85	115	130	68	74	**2742**
1948	350	36	106	394	506	1172	88	127	120	70	77	**3046**
1949	349	37	85	410	463	1195	82	122	89	63	82	**2977**
1950	409	35	98	544	474	1160	96	131	94	66	78	**3185**
1951	431	50	86	634	526	1277	95	130	106	82	83	**3500**
1952	461	51	85	412	517	1619	104	139	105	86	82	**3661**
1953	447	50	81	404	600	1523	107	138	99	97	87	**3633**
1954	477	50	86	441	556	1504	105	134	102	93	80	**3628**
1955	515	53	71	465	532	1602	102	138	122	100	80	**3780**

Tabell A: IV. Hemutrustning. Konsumtion i löpande priser, miljoner kronor

År	1 Möbler och belysningsarmatur	2 Glas och porslin	3 Heminredningstextilier	4 Järnvaror	5 Symaskiner	6 Dammsugare	7 Radioapparater	8 Musikinstrument, konst och antikviteter	9 Ur och guldsmedsvaror	Summa
1931	71	42	79	40	10	5	21	21	49	**338**
1932	61	33	79	37	7	4	22	13	32	**288**
1933	55	36	77	38	8	4	23	11	32	**284**
1934	67	42	96	45	11	6	23	14	41	**345**
1935	82	47	103	51	11	6	29	17	50	**396**
1936	93	49	116	55	13	8	43	19	50	**446**
1937	105	56	134	63	14	11	50	23	57	**513**
1938	114	55	132	58	14	10	62	26	60	**531**
1939	122	57	144	68	18	13	59	27	63	**571**
1940	96	48	156	61	10	9	49	16	46	**491**
1941	114	62	173	68	12	12	66	21	58	**586**
1942	147	84	166	74	17	17	61	23	78	**667**
1943	178	94	185	83	19	16	63	32	96	**766**
1944	196	97	200	92	19	11	57	39	105	**816**
1945	227	94	240	91	14	13	75	29	125	**908**
1946	275	109	320	110	30	16	100	40	132	**1132**
1947	325	118	349	123	34	23	106	45	150	**1273**
1948	351	142	399	134	31	21	106	45	153	**1382**
1949	330	142	393	126	29	22	98	46	146	**1332**
1950	349	144	415	134	56	26	103	47	155	**1429**
1951	390	165	469	161	73	32	114	56	179	**1639**
1952	388	174	520	167	76	38	105	60	192	**1720**
1953	375	171	519	156	67	33	123	57	190	**1691**
1954	389	168	510	164	66	35	126	60	191	**1709**
1955	386	187	525	169	90	36	134	58	205	**1790**

Tabell A: V. Hushållstjänster. Konsumtion i löpande priser, miljoner kronor

År	1	2	3	4	5	Summa
	Arbetshjälp i hemmet	Tvätt och bad	Postporton	Telefon och telegram	Radiolicenser	
1931	139	23	16	37	5	**220**
1932	146	21	15	38	6	**226**
1933	152	20	15	39	7	**233**
1934	160	21	15	41	7	**244**
1935	166	23	15	43	8	**255**
1936	168	25	16	45	9	**263**
1937	165	27	16	48	11	**267**
1938	159	30	17	52	12	**270**
1939	161	30	18	57	14	**280**
1940	165	39	17	60	15	**296**
1941	172	44	19	65	16	**316**
1942	176	59	23	76	16	**350**
1943	180	61	26	84	17	**368**
1944	182	64	26	99	18	**389**
1945	183	64	27	96	18	**388**
1946	190	60	29	106	19	**404**
1947	203	60	29	112	19	**423**
1948	221	60	33	133	20	**467**
1949	210	60	34	146	21	**471**
1950	199	50	34	153	21	**457**
1951	221	58	39	192	25	**535**
1952	240	58	44	237	33	**612**
1953	238	60	45	259	34	**636**
1954	241	61	47	286	36	**671**
1955	242	64	48	302	37	**693**

Tabell A: VI. Resor. Konsumtion i löpande priser, miljoner kronor

År	1			2	3	4	5	6	7	8	Summa
	Motorfordon										
	Totalt	därav		Cyklar	Spårvägsresor	Bussresor	Järnvägsresor	Båtresor	Taxiresor	Resefekter	
		inköp	drift och underhåll								
1931	89	30	59	27	38	23	89	22	102	5	**395**
1932	70	11	59	20	37	28	84	22	102	5	**368**
1933	71	13	58	28	35	31	81	18	102	5	**371**
1934	84	25	59	43	36	34	86	19	102	5	**409**
1935	97	35	62	55	37	43	91	20	102	8	**453**
1936	112	45	67	56	38	48	96	22	112	6	**490**
1937	145	70	75	65	39	56	103	24	119	6	**557**
1938	184	99	85	54	39	64	108	25	136	7	**617**
1939	199	100	99	55	41	64	115	26	137	8	**645**
1940	9	—	9	79	49	51	128	11	150	10	**487**
1941	9	—	9	112	53	56	141	10	163	9	**553**
1942	9	—	9	88	61	61	178	10	177	11	**595**
1943	9	—	9	72	68	71	224	11	181	13	**649**
1944	9	—	9	83	75	77	246	13	184	15	**702**
1945	29	13	16	69	82	78	266	17	192	15	**748**
1946	167	83	84	114	82	99	265	54	167	21	**969**
1947	260	125	135	116	82	132	273	62	180	21	**1 126**
1948	316	95	221	130	87	190	328	59	206	21	**1 337**
1949	337	92	245	105	91	216	331	70	211	19	**1 380**
1950	665	372	293	95	92	234	329	72	212	20	**1 719**
1951	797	464	333	117	92	255	344	80	227	21	**1 933**
1952	884	451	433	132	105	287	371	78	244	23	**2 124**
1953	1 165	632	533	118	119	297	352	83	256	24	**2 414**
1954	1 452	810	642	115	124	314	343	82	256	26	**2 712**
1955	1 529	777	752	103	132	326	351	83	252	29	**2 805**

Tabell A: VII. Rekreation. Konsumtion i löpande priser, miljoner kronor

År	1 Sportartiklar och leksaker	2 Böcker och papper	3 Tidningar	4 Nöjen	5 Blommor	6 Tippning och lotteri	7 Fotografering	Summa
1931	15	38	63	54	32	12	47	**261**
1932	14	35	60	50	31	14	42	**246**
1933	15	34	60	52	31	14	29	**235**
1934	19	36	62	55	33	16	26	**247**
1935	21	40	65	60	36	21	32	**275**
1936	24	43	72	66	39	25	39	**308**
1937	30	49	80	74	43	33	45	**354**
1938	33	51	87	82	46	41	52	**392**
1939	35	56	92	90	45	43	65	**426**
1940	50	53	89	108	46	36	51	**433**
1941	54	61	96	126	48	37	48	**470**
1942	61	73	106	144	54	49	63	**550**
1943	61	78	119	160	62	63	61	**604**
1944	54	93	127	175	68	73	62	**652**
1945	64	107	144	184	68	84	60	**711**
1946	84	126	151	182	75	99	60	**777**
1947	85	131	166	197	87	107	72	**845**
1948	91	151	196	221	86	135	80	**960**
1949	85	159	214	233	89	153	84	**1 017**
1950	97	165	221	233	91	162	101	**1 070**
1951	115	195	280	248	106	180	128	**1 252**
1952	115	213	294	281	111	206	137	**1 357**
1953	125	224	315	290	109	233	137	**1 433**
1954	129	232	333	300	116	257	145	**1 512**
1955	133	246	371	315	109	275	152	**1 601**

Tabell A: VIII. Sjukvård och hygien. Konsumtion i löpande priser, miljoner kronor

År	1	2	3	4	5	6	7	Summa
	Medicin	Sjukhus-avgifter	Läkar-arvoden	Tand-läkar-arvoden	Frisör-arbeten	Färg-handels-varor	Begrav-nings-kostnader	
1931	33	22	56		54	88	12	**265**
1932	34	22	62		58	88	12	**276**
1933	36	23	69		57	91	11	**287**
1934	37	24	75		60	99	13	**308**
1935	38	25	81		63	108	14	**329**
1936	40	26	87		67	112	15	**347**
1937	40	28	94		74	122	16	**374**
1938	43	29	100		79	127	18	**396**
1939	47	30	107		85	161	18	**448**
1940	48	32	115		95	161	16	**467**
1941	52	38	123		102	163	17	**495**
1942	56	43	131		110	185	18	**543**
1943	66	46	139		120	202	21	**594**
1944	73	48	48	100	131	248	23	**671**
1945	78	51	52	104	131	242	24	**682**
1946	92	50	59	117	142	274	28	**762**
1947	97	49	64	126	152	295	30	**813**
1948	107	51	69	135	164	321	36	**883**
1949	119	59	76	146	160	324	36	**920**
1950	126	54	81	154	160	347	39	**961**
1951	136	47	86	182	183	390	42	**1 066**
1952	158	74	89	196	183	429	47	**1 176**
1953	168	88	90	243	188	441	50	**1 268**
1954	183	111	110	268	200	451	51	**1 374**
1955	208	120	117	287	205	484	52	**1 473**

Tabell B: 0. Huvudgrupperna. Andelar av den totala konsumtionen, procent

År	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	Total privat konsumtion
	Livsmedel	Bostad	Beklädnad	Hemutrustning	Hushållstjänster	Resor	Rekreation	Sjukvård och hygien	
1931	42,0	20,2	13,8	5,5	3,6	6,4	4,2	4,3	100
1932	42,2	21,0	13,1	4,9	3,8	6,2	4,1	4,7	100
1933	41,5	21,4	12,8	4,9	4,0	6,4	4,0	4,9	100
1934	40,2	20,5	14,1	5,6	4,0	6,6	4,0	5,0	100
1935	40,5	19,7	13,9	6,0	3,9	6,9	4,2	5,0	100
1936	40,3	18,9	14,3	6,4	3,8	7,0	4,4	5,0	100
1937	40,0	18,1	14,5	6,8	3,5	7,4	4,7	5,0	100
1938	40,1	17,9	14,1	6,7	3,4	7,8	5,0	5,0	100
1939	40,3	17,3	14,5	6,7	3,3	7,6	5,0	5,3	100
1940	42,8	18,1	14,3	5,6	3,4	5,5	4,9	5,3	100
1941	43,3	17,1	14,5	6,1	3,3	5,7	4,9	5,1	100
1942	42,9	16,9	14,1	6,5	3,4	5,8	5,3	5,3	100
1943	43,3	15,9	13,4	7,0	3,4	6,0	5,5	5,5	100
1944	44,3	14,9	13,6	6,9	3,3	5,9	5,5	5,6	100
1945	42,9	14,5	15,6	7,1	3,0	5,9	5,6	5,4	100
1946	42,1	13,7	17,0	7,6	2,7	6,5	5,2	5,1	100
1947	41,6	13,5	17,0	7,9	2,6	7,0	5,3	5,1	100
1948	41,2	13,0	17,3	7,8	2,6	7,6	5,4	5,0	100
1949	41,6	13,3	16,6	7,4	2,6	7,7	5,7	5,1	100
1950	41,2	13,2	16,4	7,4	2,4	8,9	5,5	5,0	100
1951	41,2	13,6	15,9	7,5	2,4	8,8	5,7	4,9	100
1952	42,6	13,3	15,2	7,1	2,5	8,8	5,6	4,9	100
1953	42,5	13,1	14,6	6,8	2,5	9,7	5,7	5,1	100
1954	42,3	13,4	13,8	6,5	2,6	10,3	5,8	5,2	100
1955	42,1	13,8	13,7	6,5	2,5	10,2	5,8	5,3	100

Tabell B: I. Livsmedel. Andelar av den totala konsumtionen, procent

År	1	2	3	4	5	1–5	6	7	8	9	6–9	10	11	12	13	14	10–14	1–9, 14	Summa
	Mjöl och gryn	Bröd och bakverk	Potatis och rotfrukter	Grönsaker, frukt och bär	Socker, choklad o. kryddor	Vegetabilier	Mjölk, grädde och ost	Matfett	Kött, fläsk och ägg	Fisk	Animalier	Kaffe, te och kakao	Malt- och läskedrycker	Sprit och vin	Tobak	Förtäring utom hemmet	Övriga livsmedel	Egentliga livsmedel	
1931	2,14	2,89	1,67	3,85	2,79	**13,3**	4,43	3,25	7,74	1,33	**16,8**	2,42	2,56	2,92	2,17	1,85	**11,9**	**31,9**	**42,0**
1932	2,13	2,95	1,68	3,71	3,22	**13,7**	4,31	3,27	7,57	1,19	**16,3**	2,51	2,54	3,09	2,29	1,79	**12,2**	**31,8**	**42,2**
1933	2,12	2,92	1,39	3,58	3,29	**13,3**	4,28	3,43	7,22	1,26	**16,2**	2,50	2,38	3,12	2,31	1,74	**12,1**	**31,2**	**41,1**
1934	1,95	2,74	1,27	3,12	3,03	**12,1**	4,47	3,68	6,99	1,20	**16,3**	2,26	2,31	3,13	2,27	1,78	**11,8**	**30,2**	**40,2**
1935	1,95	2,65	1,45	3,23	2,78	**12,1**	4,43	3,55	7,48	1,29	**16,8**	2,21	2,24	3,13	2,25	1,87	**11,7**	**30,7**	**40,5**
1936	1,90	2,61	1,40	3,18	2,82	**11,9**	4,51	3,46	7,55	1,36	**16,9**	1,95	2,22	3,11	2,26	1,95	**11,5**	**30,7**	**40,3**
1937	1,97	2,60	1,34	3,13	3,02	**12,1**	4,38	3,60	7,49	1,10	**16,6**	1,93	2,25	3,08	2,22	1,91	**11,4**	**30,5**	**40,0**
1938	1,87	2,61	1,26	3,18	3,00	**11,9**	4,41	3,59	7,58	1,11	**16,7**	1,78	2,32	3,12	2,27	2,00	**11,5**	**30,6**	**40,1**
1939	1,83	2,53	1,24	3,09	3,27	**12,0**	4,66	3,52	7,50	1,18	**16,9**	1,73	2,27	3,18	2,28	2,00	**11,5**	**30,8**	**40,3**
1940	2,11	2,83	1,65	2,80	3,33	**12,7**	4,80	3,91	8,26	1,03	**18,0**	1,80	2,02	3,50	2,63	2,14	**12,1**	**32,9**	**42,8**
1941	1,90	2,97	1,58	3,13	3,59	**13,2**	4,45	3,70	8,70	1,72	**18,6**	1,29	1,85	3,49	2,75	2,16	**11,5**	**33,9**	**43,3**
1942	1,60	3,22	2,51	3,54	4,05	**14,9**	4,13	3,54	6,81	1,96	**16,4**	0,76	1,76	3,87	3,00	2,14	**11,5**	**33,5**	**42,9**
1943	1,64	3,20	1,88	3,46	3,91	**14,1**	4,23	3,46	7,40	1,80	**16,9**	0,73	1,99	4,38	3,05	2,16	**12,3**	**33,1**	**43,3**
1944	1,43	3,04	1,70	3,28	4,08	**13,5**	4,32	3,75	8,11	1,43	**17,6**	0,96	1,90	4,32	3,25	2,74	**13,2**	**33,9**	**44,3**
1945	1,29	3,28	1,58	2,95	3,81	**12,9**	4,32	3,53	7,30	1,58	**16,7**	1,26	1,95	4,17	3,22	2,70	**13,3**	**32,3**	**42,9**
1946	0,92	2,97	1,44	4,79	3,54	**13,7**	4,01	3,04	7,34	1,14	**15,5**	1,64	1,73	3,94	3,12	2,48	**12,9**	**31,7**	**42,1**
1947	0,89	3,05	1,48	4,01	3,53	**13,0**	4,21	3,17	7,06	1,42	**15,9**	1,40	1,82	4,05	3,07	2,47	**12,8**	**31,3**	**41,6**
1948	0,94	3,34	1,31	3,05	3,65	**12,3**	4,42	3,17	6,97	1,38	**15,9**	1,20	1,84	4,22	3,24	2,45	**13,0**	**30,7**	**41,2**
1949	1,03	3,16	1,14	3,57	3,56	**12,5**	4,46	3,50	7,32	1,21	**16,5**	1,05	1,88	4,17	3,12	2,40	**12,6**	**31,4**	**41,6**
1950	0,96	2,77	1,27	4,20	3,65	**12,9**	4,10	3,35	7,07	1,25	**15,8**	1,56	1,74	4,01	3,03	2,28	**12,6**	**30,9**	**41,2**
1951	1,17	2,90	1,34	3,89	3,10	**12,4**	4,02	3,38	7,42	1,23	**16,1**	1,92	1,66	3,95	3,05	2,24	**12,8**	**30,7**	**41,2**
1952	1,14	3,13	1,22	3,86	3,42	**12,8**	3,99	3,30	7,83	1,31	**16,4**	2,19	1,65	3,98	3,23	2,30	**13,4**	**31,5**	**42,6**
1953	1,08	3,12	1,15	3,85	3,40	**12,6**	3,93	3,31	7,59	1,32	**16,2**	2,34	1,82	4,00	3,34	2,26	**13,8**	**31,0**	**42,5**
1954	0,96	3,03	1,15	3,94	3,37	**12,5**	3,80	3,06	7,50	1,21	**15,6**	2,90	1,73	4,14	3,30	2,19	**14,3**	**30,2**	**42,3**
1955	0,90	3,06	1,34	3,84	3,19	**12,3**	3,95	2,95	7,63	1,30	**15,8**	2,39	1,88	4,28	3,24	2,20	**14,0**	**30,4**	**42,1**

Tabell B: II. Bostad. Andelar av den totala konsumtionen, procent

År	1	2	3	4	Summa
	Bostad	Bränsle	Kokgas	Elektrisk ström	
1931	15,27	3,42	0,24	1,25	**20,2**
1932	16,07	3,37	0,25	1,28	**21,0**
1933	16,49	3,26	0,26	1,34	**21,4**
1934	15,70	3,18	0,24	1,35	**20,5**
1935	14,87	3,20	0,24	1,38	**19,7**
1936	14,09	3,15	0,23	1,39	**18,9**
1937	13,02	3,41	0,23	1,42	**18,1**
1938	12,75	3,48	0,23	1,41	**17,9**
1939	12,30	3,31	0,21	1,47	**17,3**
1940	12,07	4,35	0,25	1,46	**18,1**
1941	11,14	4,28	0,26	1,39	**17,1**
1942	10,74	4,45	0,27	1,40	**16,9**
1943	10,47	3,82	0,27	1,39	**15,9**
1944	9,88	3,51	0,24	1,31	**14,9**
1945	9,75	3,19	0,20	1,33	**14,5**
1946	8,95	3,29	0,17	1,27	**13,7**
1947	8,91	3,16	0,19	1,25	**13,5**
1948	8,71	3,05	0,17	1,12	**13,0**
1949	9,01	2,90	0,17	1,23	**13,3**
1950	8,76	3,03	0,16	1,28	**13,2**
1951	8,17	3,92	0,16	1,33	**13,6**
1952	8,01	3,82	0,15	1,28	**13,3**
1953	8,40	3,24	0,17	1,31	**13,1**
1954	8,58	3,26	0,17	1,43	**13,4**
1955	8,72	3,41	0,17	1,52	**13,8**

Tabell B: III. Beklädnad. Andelar av den totala konsumtionen, procent

År	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	Summa
	Skor	Skore-para tioner	Garner	Tyger	Trikåvaror	Konfektionsvaror	Hattar och mössor	Skrädderiarbete	Pälsvaror	Skinnkläder	Handväskor	
1931	2,66	0,49	2,37		2,29	3,91	0,65	0,81	0,26	0,19	0,16	**13,8**
1932	2,31	0,42	2,19		2,29	3,96	0,57	0,84	0,19	0,19	0,12	**13,1**
1933	2,24	0,41	2,14		2,36	3,81	0,50	0,86	0,16	0,21	0,12	**12,8**
1934	2,30	0,42	2,50		2,71	4,35	0,54	0,81	0,16	0,21	0,15	**14,1**
1935	2,25	0,41	2,31		2,54	4,46	0,55	0,76	0,17	0,27	0,17	**13,9**
1936	2,28	0,42	2,39		2,61	4,71	0,54	0,72	0,20	0,27	0,20	**14,3**
1937	2,32	0,42	2,27		2,68	4,82	0,53	0,66	0,27	0,28	0,23	**14,5**
1938	2,26	0,42	2,13		2,56	4,72	0,52	0,65	0,29	0,28	0,23	**14,1**
1939	2,29	0,42	2,10		2,78	4,86	0,52	0,60	0,37	0,29	0,24	**14,5**
1940	2,56	0,47	2,09		2,72	4,36	0,47	0,66	0,48	0,35	0,18	**14,3**
1941	2,41	0,44	2,22		2,82	4,45	0,49	0,63	0,51	0,34	0,22	**14,5**
1942	2,39	0,30	1,82		2,81	4,51	0,45	0,72	0,48	0,33	0,24	**14,1**
1943	1,77	0,30	1,78		2,91	4,49	0,42	0,68	0,44	0,32	0,29	**13,4**
1944	1,93	0,32	1,62		2,84	4,70	0,41	0,67	0,44	0,31	0,30	**13,6**
1945	2,28	0,29	2,33		3,02	5,34	0,43	0,77	0,56	0,31	0,30	**15,6**
1946	1,98	0,24	0,52	2,57	2,93	6,11	0,58	0,67	0,67	0,37	0,40	**17,0**
1947	2,09	0,22	0,50	2,91	3,08	5,31	0,53	0,71	0,81	0,42	0,46	**17,0**
1948	1,98	0,20	0,60	2,23	2,87	6,64	0,50	0,72	0,68	0,40	0,44	**17,3**
1949	1,94	0,21	0,47	2,28	2,58	6,66	0,46	0,68	0,50	0,35	0,46	**16,6**
1950	2,11	0,18	0,51	2,81	2,45	5,99	0,50	0,68	0,49	0,34	0,40	**16,4**
1951	1,96	0,23	0,39	2,89	2,39	5,81	0,43	0,59	0,48	0,37	0,38	**15,9**
1952	1,91	0,21	0,35	1,71	2,14	6,72	0,43	0,58	0,44	0,36	0,34	**15,2**
1953	1,79	0,20	0,32	1,62	2,40	6,10	0,43	0,55	0,40	0,39	0,35	**14,6**
1954	1,82	0,19	0,33	1,68	2,12	5,73	0,40	0,51	0,39	0,35	0,31	**13,8**
1955	1,87	0,19	0,26	1,69	1,93	5,81	0,37	0,50	0,44	0,36	0,29	**13,7**

Tabell B:IV. Hemutrustning. Andelar av den totala konsumtionen, procent

År	1 Möbler och belysningsarmatur	2 Glas och porslin	3 Heminredningstextilier	4 Järnvaror	5 Symaskiner	6 Dammsugare	7 Radioapparater	8 Musikinstrument, konst och antikviteter	9 Ur och guldsmedsvaror	Summa
1931	1,15	0,68	1,28	0,65	0,16	0,08	0,34	0,34	0,80	**5,5**
1932	1,03	0,56	1,33	0,62	0,12	0,07	0,37	0,22	0,54	**4,9**
1933	0,95	0,62	1,33	0,65	0,14	0,07	0,40	0,19	0,55	**4,9**
1934	1,09	0,68	1,56	0,73	0,18	0,10	0,37	0,23	0,66	**5,6**
1935	1,25	0,71	1,56	0,77	0,17	0,09	0,44	0,26	0,76	**6,0**
1936	1,33	0,70	1,66	0,79	0,19	0,11	0,62	0,27	0,72	**6,4**
1937	1,39	0,74	1,78	0,84	0,19	0,15	0,66	0,31	0,76	**6,8**
1938	1,45	0,70	1,67	0,74	0,18	0,13	0,79	0,33	0,76	**6,7**
1939	1,44	0,67	1,70	0,80	0,21	0,15	0,70	0,32	0,74	**6,7**
1940	1,09	0,55	1,77	0,69	0,11	0,10	0,56	0,18	0,52	**5,6**
1941	1,18	0,64	1,80	0,71	0,12	0,12	0,69	0,22	0,60	**6,1**
1942	1,42	0,81	1,61	0,72	0,16	0,16	0,59	0,22	0,76	**6,5**
1943	1,63	0,86	1,70	0,76	0,17	0,15	0,58	0,29	0,88	**7,0**
1944	1,65	0,82	1,68	0,77	0,16	0,09	0,48	0,33	0,88	**6,9**
1945	1,78	0,74	1,88	0,71	0,11	0,10	0,59	0,23	0,98	**7,1**
1946	1,85	0,73	2,15	0,74	0,20	0,11	0,67	0,27	0,89	**7,6**
1947	2,02	0,73	2,17	0,76	0,21	0,14	0,66	0,28	0,93	**7,9**
1948	1,99	0,80	2,26	0,76	0,18	0,12	0,60	0,26	0,87	**7,8**
1949	1,84	0,79	2,19	0,70	0,16	0,12	0,55	0,26	0,81	**7,4**
1950	1,80	0,74	2,14	0,69	0,29	0,13	0,53	0,24	0,80	**7,4**
1951	1,78	0,75	2,14	0,73	0,33	0,15	0,52	0,25	0,81	**7,5**
1952	1,61	0,72	2,16	0,69	0,32	0,16	0,44	0,25	0,80	**7,1**
1953	1,50	0,69	2,08	0,63	0,27	0,13	0,49	0,23	0,76	**6,8**
1954	1,48	0,64	1,94	0,63	0,25	0,13	0,48	0,23	0,73	**6,5**
1955	1,40	0,68	1,90	0,61	0,33	0,13	0,49	0,21	0,74	**6,5**

Tabell B: V. Hushållstjänster. Andelar av den totala konsumtionen, procent

År	1 Arbetshjälp i hemmet	2 Tvätt och bad	3 Postporton	4 Telefon och telegram	5 Radiolicenser	Summa
1931	2,26	0,37	0,26	0,60	0,08	**3,6**
1932	2,46	0,35	0,25	0,64	0,10	**3,8**
1933	2,62	0,34	0,26	0,67	0,12	**4,0**
1934	2,59	0,34	0,24	0,66	0,11	**4,0**
1935	2,52	0,35	0,23	0,65	0,12	**3,9**
1936	2,41	0,36	0,23	0,64	0,13	**3,8**
1937	2,19	0,36	0,21	0,64	0,15	**3,5**
1938	2,02	0,38	0,22	0,66	0,15	**3,4**
1939	1,90	0,35	0,21	0,67	0,17	**3,3**
1940	1,88	0,44	0,19	0,68	0,17	**3,4**
1941	1,79	0,46	0,20	0,67	0,17	**3,3**
1942	1,70	0,57	0,22	0,74	0,15	**3,4**
1943	1,65	0,56	0,24	0,77	0,16	**3,4**
1944	1,53	0,54	0,22	0,83	0,15	**3,3**
1945	1,44	0,50	0,21	0,75	0,14	**3,0**
1946	1,28	0,40	0,19	0,71	0,13	**2,7**
1947	1,26	0,37	0,18	0,70	0,12	**2,6**
1948	1,25	0,34	0,19	0,75	0,11	**2,6**
1949	1,17	0,33	0,19	0,81	0,12	**2,6**
1950	1,03	0,26	0,18	0,79	0,11	**2,4**
1951	1,01	0,26	0,18	0,87	0,11	**2,4**
1952	1,00	0,24	0,18	0,98	0,14	**2,5**
1953	0,95	0,24	0,18	1,04	0,14	**2,5**
1954	0,92	0,23	0,18	1,09	0,14	**2,6**
1955	0,88	0,23	0,17	1,10	0,13	**2,5**

Tabell B: VI. Resor. Andelar av den totala konsumtionen, procent

År	1			2	3	4	5	6	7	8	Summa
	Motorfordon										
	Totalt	därav		Cyklar	Spårvägsresor	Bussresor	Järnvägsresor	Båtresor	Taxiresor	Resefekter	
		inköp	drift och underhåll								
1931	1,44	0,49	0,96	0,44	0,62	0,37	1,44	0,36	1,66	0,08	**6,4**
1932	1,18	0,19	1,00	0,34	0,62	0,47	1,42	0,37	1,72	0,08	**6,2**
1933	1,22	0,22	1,00	0,48	0,60	0,53	1,40	0,31	1,76	0,09	**6,4**
1934	1,36	0,41	0,96	0,70	0,58	0,55	1,39	0,31	1,65	0,08	**6,6**
1935	1,47	0,53	0,94	0,84	0,56	0,65	1,38	0,30	1,55	0,12	**6,9**
1936	1,60	0,64	0,96	0,80	0,54	0,69	1,37	0,32	1,60	0,09	**7,0**
1937	1,92	0,93	1,00	0,86	0,52	0,74	1,37	0,32	1,58	0,08	**7,4**
1938	2,33	1,26	1,08	0,68	0,49	0,81	1,37	0,32	1,73	0,09	**7,8**
1939	2,35	1,18	1,17	0,65	0,48	0,75	1,36	0,31	1,62	0,09	**7,6**
1940	0,10	—	0,10	0,90	0,56	0,58	1,46	0,13	1,71	0,11	**5,5**
1941	0,09	—	0,09	1,16	0,55	0,58	1,46	0,10	1,69	0,09	**5,7**
1942	0,09	—	0,09	0,85	0,59	0,59	1,72	0,10	1,71	0,11	**5,8**
1943	0,08	—	0,08	0,66	0,62	0,65	2,06	0,10	1,66	0,12	**6,0**
1944	0,08	—	0,08	0,70	0,63	0,65	2,07	0,11	1,55	0,13	**5,9**
1945	0,23	0,10	0,13	0,54	0,64	0,61	2,09	0,13	1,51	0,12	**5,9**
1946	1,12	0,56	0,56	0,77	0,55	0,67	1,78	0,36	1,12	0,14	**6,5**
1947	1,62	0,78	0,84	0,72	0,51	0,82	1,70	0,39	1,12	0,13	**7,0**
1948	1,79	0,54	1,25	0,74	0,49	1,08	1,86	0,33	1,17	0,12	**7,6**
1949	1,88	0,51	1,37	0,59	0,51	1,20	1,84	0,39	1,18	0,11	**7,7**
1950	3,43	1,92	1,51	0,49	0,48	1,21	1,70	0,37	1,09	0,10	**8,9**
1951	3,63	2,11	1,52	0,53	0,42	1,16	1,57	0,36	1,03	0,10	**8,8**
1952	3,67	1,87	1,80	0,55	0,44	1,19	1,54	0,32	1,01	0,10	**8,8**
1953	4,67	2,53	2,14	0,47	0,48	1,19	1,41	0,33	1,03	0,10	**9,7**
1954	5,54	3,09	2,45	0,44	0,47	1,20	1,31	0,31	0,98	0,10	**10,3**
1955	5,55	2,82	2,73	0,37	0,48	1,18	1,27	0,30	0,91	0,11	**10,2**

Tabell B: VII. Rekreation. Andelar av den totala konsumtionen, procent

År	1 Sport-artiklar och leksaker	2 Böcker och papper	3 Tidningar	4 Nöjen	5 Blommor	6 Tippning och lotteri	7 Fotografering	Summa
1931	0,24	0,62	1,02	0,88	0,52	0,19	0,76	**4,2**
1932	0,24	0,59	1,01	0,84	0,52	0,24	0,71	**4,1**
1933	0,26	0,59	1,03	0,90	0,53	0,24	0,50	**4,0**
1934	0,31	0,58	1,01	0,89	0,54	0,26	0,42	**4,0**
1935	0,32	0,61	0,99	0,91	0,55	0,32	0,49	**4,2**
1936	0,34	0,62	1,03	0,95	0,56	0,36	0,56	**4,4**
1937	0,40	0,65	1,06	0,98	0,57	0,44	0,60	**4,7**
1938	0,42	0,65	1,10	1,04	0,58	0,52	0,66	**5,0**
1939	0,41	0,66	1,08	1,06	0,53	0,51	0,77	**5,0**
1940	0,57	0,60	1,01	1,23	0,52	0,41	0,58	**4,9**
1941	0,56	0,63	1,00	1,31	0,50	0,38	0,50	**4,9**
1942	0,59	0,71	1,03	1,39	0,52	0,47	0,61	**5,3**
1943	0,56	0,72	1,09	1,47	0,57	0,58	0,56	**5,5**
1944	0,45	0,78	1,07	1,47	0,57	0,61	0,52	**5,5**
1945	0,50	0,84	1,13	1,44	0,53	0,66	0,47	**5,6**
1946	0,56	0,85	1,01	1,22	0,50	0,67	0,40	**5,2**
1947	0,53	0,81	1,03	1,22	0,54	0,66	0,45	**5,3**
1948	0,52	0,86	1,11	1,25	0,49	0,77	0,45	**5,4**
1949	0,47	0,89	1,19	1,30	0,50	0,85	0,47	**5,7**
1950	0,50	0,85	1,14	1,20	0,47	0,84	0,52	**5,5**
1951	0,52	0,89	1,27	1,13	0,48	0,82	0,58	**5,7**
1952	0,48	0,88	1,22	1,17	0,46	0,85	0,57	**5,6**
1953	0,50	0,90	1,26	1,16	0,44	0,93	0,55	**5,7**
1954	0,49	0,88	1,27	1,14	0,44	0,98	0,55	**5,8**
1955	0,48	0,89	1,35	1,14	0,40	1,00	0,55	**5,8**

Tabell B: VIII. Sjukvård och hygien. Andelar av den totala konsumtionen, procent

År	1	2	3	4	5	6	7	Summa
	Medicin	Sjukhus-avgifter	Läkar-arvoden	Tand-läkar-arvoden	Frisör-arbeten	Färg-handels-varor	Begrav-nings-kostnader	
1931	0,54	0,36	0,91		0,88	1,43	0,19	**4,3**
1932	0,57	0,37	1,05		0,98	1,48	0,20	**4,7**
1933	0,62	0,40	1,19		0,98	1,57	0,19	**4,9**
1934	0,60	0,39	1,22		0,97	1,61	0,21	**5,0**
1935	0,58	0,38	1,23		0,96	1,64	0,21	**5,0**
1936	0,57	0,37	1,25		0,96	1,60	0,21	**5,0**
1937	0,53	0,37	1,25		0,98	1,62	0,21	**5,0**
1938	0,55	0,37	1,27		1,00	1,61	0,23	**5,0**
1939	0,55	0,35	1,26		1,00	1,90	0,21	**5,3**
1940	0,55	0,36	1,31		1,08	1,83	0,18	**5,3**
1941	0,54	0,39	1,28		1,06	1,69	0,18	**5,1**
1942	0,54	0,42	1,27		1,06	1,79	0,17	**5,3**
1943	0,61	0,42	1,28		1,10	1,85	0,19	**5,5**
1944	0,61	0,40	0,40	0,84	1,10	2,09	0,19	**5,6**
1945	0,61	0,40	0,41	0,82	1,03	1,90	0,19	**5,4**
1946	0,62	0,34	0,40	0,79	0,95	1,84	0,19	**5,1**
1947	0,60	0,30	0,40	0,78	0,94	1,83	0,19	**5,1**
1948	0,61	0,29	0,39	0,77	0,93	1,82	0,20	**5,0**
1949	0,66	0,33	0,42	0,81	0,89	1,81	0,20	**5,1**
1950	0,65	0,28	0,42	0,80	0,83	1,79	0,20	**5,0**
1951	0,62	0,21	0,39	0,83	0,83	1,78	0,19	**4,9**
1952	0,66	0,31	0,37	0,81	0,76	1,78	0,19	**4,9**
1953	0,67	0,35	0,36	0,97	0,75	1,77	0,20	**5,1**
1954	0,70	0,42	0,42	1,02	0,76	1,72	0,19	**5,2**
1955	0,75	0,44	0,42	1,04	0,74	1,76	0,19	**5,3**

Tabell C: 0. Huvudgrupperna. Volymindex: 1955 = 100

År	I Livsmedel	II Bostad	III Beklädnad	IV Hemutrustning	V Hushållstjänster	VI Resor	VII Rekreation	VIII Sjukvård och hygien	Total privat konsumtion
1931	68	50	47	43	94	26	38	37	52
1932	67	50	43	36	93	24	35	39	51
1933	66	51	42	37	93	25	34	40	51
1934	67	53	49	45	95	28	36	43	53
1935	69	54	52	51	97	31	40	47	56
1936	70	55	56	58	98	34	45	49	59
1937	73	57	58	63	97	38	50	51	62
1938	74	58	58	65	96	42	54	53	63
1939	77	60	63	68	95	44	58	59	66
1940	72	59	54	52	94	36	53	56	60
1941	68	59	49	52	95	36	52	52	58
1942	65	60	46	53	100	36	56	52	57
1943	68	59	46	59	100	38	58	55	59
1944	75	61	52	62	105	41	63	60	63
1945	78	63	64	69	102	44	68	61	68
1946	88	71	81	86	102	47	73	68	78
1947	91	73	86	97	103	54	79	72	82
1948	90	75	94	102	103	58	83	76	85
1949	92	78	90	95	100	59	84	79	85
1950	96	84	95	102	96	73	87	83	91
1951	94	89	84	101	99	76	89	82	89
1952	96	89	93	97	97	74	87	86	91
1953	97	90	93	95	96	83	92	91	93
1954	99	96	95	97	99	97	97	94	97
1955	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Tabell C: I. Livsmedel. Volymindex: 1955 = 100

År	1 Mjöl och gryn	2 Bröd och bakverk	3 Potatis och rotfrukter	4 Grönsaker, frukt och bär	5 Socker, choklad o. kryddor	1–5 Vegetabilier	6 Mjölk, grädde och ost	7 Matfett	8 Kött, fläsk och ägg	9 Fisk	6–9 Animalier	10 Kaffe, te och kakao	11 Malt- och läskedrycker	12 Sprit och vin	13 Tobak	14 Förtäring utom hemmet	10–14 Övriga livsmedel	1–9, 14 Egentliga livsmedel
1931	156	48	105	42	82	63	82	75	79	66	77	83	55	67	77	46	64	69
1932	156	48	104	37	82	60	83	76	78	64	77	83	53	61	79	44	62	68
1933	156	48	103	42	82	63	81	76	78	67	77	83	46	53	76	42	57	68
1934	156	48	102	41	82	62	80	77	78	65	77	83	48	56	77	48	60	69
1935	159	50	101	44	81	64	81	81	77	70	78	89	50	59	78	54	63	70
1936	159	51	100	45	86	65	82	84	77	75	78	85	52	62	80	58	66	72
1937	163	52	99	47	97	68	82	84	80	71	80	82	57	67	82	61	69	74
1938	160	54	98	49	101	70	82	82	81	72	80	88	62	71	84	62	72	75
1939	167	55	97	53	114	74	84	83	82	81	82	88	65	69	85	65	73	78
1940	176	54	98	41	102	68	81	88	84	59	82	78	55	53	82	69	65	75
1941	168	57	111	37	92	67	75	81	74	74	75	62	48	54	81	68	62	71
1942	146	62	129	33	93	67	77	81	59	76	69	45	47	57	69	65	58	68
1943	163	64	133	34	89	68	83	85	64	83	74	41	53	60	70	66	60	71
1944	154	67	123	37	100	71	91	97	74	72	82	48	57	63	81	92	69	78
1945	149	79	119	37	102	74	95	97	73	90	84	64	62	67	84	97	74	81
1946	117	85	117	77	107	93	100	97	83	83	90	92	66	73	91	104	83	92
1947	112	88	117	69	109	91	103	95	84	94	92	86	79	82	94	112	89	93
1948	111	93	120	60	106	88	106	95	86	92	93	75	78	82	95	113	88	92
1949	121	93	113	73	105	92	103	104	92	89	97	68	80	83	94	105	87	95
1950	122	92	109	93	111	101	106	107	95	94	100	76	80	85	95	106	89	101
1951	139	92	109	91	87	95	101	101	97	92	98	79	79	84	91	102	87	97
1952	119	94	101	88	96	95	99	103	96	96	98	94	81	90	99	103	94	97
1953	109	95	102	93	99	97	98	104	96	97	98	99	90	94	99	101	97	98
1954	104	98	100	103	104	102	99	101	101	92	100	102	89	93	99	101	97	101
							100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Tabell C: II. Bostad. Volymindex: 1955 = 100

År	1	2–4
	Bostad	Bränsle och lyse
1931	51	47
1932	51	46
1933	52	46
1934	53	50
1935	54	53
1936	55	55
1937	56	60
1938	57	62
1939	58	64
1940	59	59
1941	60	57
1942	61	59
1943	62	54
1944	64	56
1945	67	56
1946	72	68
1947	75	69
1948	79	68
1949	84	68
1950	88	78
1951	91	85
1952	92	84
1953	93	84
1954	97	94
1955	100	100

Tabell C: III. Beklädnad. Volymindex: 1955 = 100

År	1–2	3, 4, 8	5	6	7, 9–11
	Skor och skoreparationer	Garner, tyger, skrädderiarbete	Trikåvaror	Konfektionsvaror	Hattar och mössor, pälsvaror, skinnkläder och handväskor
1931	70	71	44	33	36
1932	59	63	43	32	29
1933	60	62	45	31	28
1934	59	71	55	36	32
1935	70	69	57	40	37
1936	74	74	62	45	42
1937	77	71	66	47	46
1938	76	70	65	47	48
1939	82	71	75	51	55
1940	82	60	61	40	52
1941	72	56	56	35	51
1942	66	49	57	34	48
1943	51	49	62	37	48
1944	60	49	67	44	52
1945	75	71	76	53	61
1946	78	100	84	77	92
1947	88	121	89	64	110
1948	91	110	91	86	109
1949	90	108	85	84	95
1950	103	128	87	80	100
1951	81	117	81	71	88
1952	85	92	95	96	89
1953	88	91	106	91	95
1954	93	97	100	93	93
1955	100	100	100	100	100

Tabell C: IV. Hemutrustning. Volymindex: 1955 = 100

År	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Möbler och belysnings-armatur	Glas och porslin	Heminredningstextilier	Järnvaror	Symaskiner	Dammsugare	Radioapparater	Musikinstrument, konst och antikviteter	Ur och guldsmedsvaror
1931	45	58	43	49	19	16	24	63	46
1932	39	47	42	45	13	13	24	39	29
1933	36	52	42	47	14	13	24	33	30
1934	44	61	52	55	20	19	24	45	38
1935	54	68	55	62	20	19	31	56	46
1936	62	72	62	67	23	26	46	63	46
1937	66	78	69	71	25	36	53	73	49
1938	70	75	68	65	25	33	67	82	51
1939	71	78	73	74	31	42	61	85	52
1940	53	59	64	57	16	29	47	46	33
1941	55	64	56	57	18	37	58	53	37
1942	60	78	47	58	24	49	50	52	47
1943	65	84	51	64	26	46	50	71	56
1944	72	86	56	71	26	32	44	87	61
1945	83	84	67	70	19	38	56	65	73
1946	100	97	87	85	42	46	74	89	77
1947	118	109	93	98	49	71	81	102	90
1948	125	124	97	105	45	64	81	101	92
1949	116	113	91	97	42	68	81	102	87
1950	123	113	96	103	82	79	85	104	91
1951	118	109	89	107	96	98	85	110	97
1952	105	99	98	98	90	103	74	109	94
1953	99	95	101	90	75	89	89	100	92
1954	102	94	99	96	73	95	94	105	93
1955	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Tabell C: V. Hushållstjänster. Volymindex: 1955 = 100

År	1	2	3	4	5
	Arbetshjälp i hemmet	Tvätt och bad	Postporton	Telefon och telegram	Radiolicenser
1931	271	62	52	23	24
1932	271	58	49	23	26
1933	271	56	49	24	28
1934	271	60	49	25	31
1935	271	66	49	26	36
1936	265	72	52	27	40
1937	250	78	52	29	46
1938	234	85	56	32	52
1939	221	83	59	35	58
1940	206	99	56	37	63
1941	199	101	62	39	66
1942	188	129	75	45	69
1943	179	130	74	50	73
1944	169	134	74	59	76
1945	160	134	75	57	78
1946	155	125	81	63	81
1947	153	126	81	67	84
1948	147	122	92	70	86
1949	135	121	94	71	89
1950	124	100	94	74	92
1951	126	102	94	80	94
1952	114	97	92	85	96
1953	108	100	90	87	99
1954	104	99	95	96	102
1955	100	100	100	100	100

Tabell C: VI. Resor. Volymindex: 1955 = 100

År	1		2	3–7	8
	Motorfordon		Cyklar	Kollektiva färdmedel	Reseffekter
	Inköp	Drift och underhåll			
1931	7	14	44	44	26
1932	3	14	37	43	26
1933	3	14	54	43	28
1934	5	14	84	46	29
1935	8	15	110	49	46
1936	10	17	111	53	34
1937	16	19	127	58	32
1938	22	21	102	63	36
1939	22	25	100	65	41
1940	—	..	130	61	44
1941	—	..	152	59	34
1942	—	..	108	65	37
1943	—	..	89	72	42
1944	—	..	100	77	48
1945	—	..	82	82	49
1946	10	16	135	86	71
1947	13	26	139	94	71
1948	10	30	153	103	74
1949	11	33	123	104	69
1950	44	40	108	106	72
1951	48	50	106	103	65
1952	49	59	113	101	67
1953	70	69	100	100	72
1954	104	85	100	100	87
1955	100	100	100	100	100

Tabell C: VII. Rekreation. Volymindex: 1955 = 100

År	1	2	3	4	5	7
	Sport-artiklar och leksaker	Böcker och papper	Tidningar	Nöjen	Blommor	Foto-grafering
1931	29	47	41	34	57	62
1932	24	42	39	31	56	55
1933	24	41	39	32	59	39
1934	34	44	39	34	64	34
1935	38	50	41	37	67	42
1936	44	55	45	40	71	51
1937	52	60	50	45	75	55
1938	54	61	53	50	79	63
1939	56	67	55	54	76	76
1940	74	58	50	59	65	52
1941	72	61	51	65	57	43
1942	69	66	55	67	54	54
1943	64	61	60	72	62	51
1944	57	71	64	79	69	51
1945	67	78	72	83	70	50
1946	88	86	76	82	76	50
1947	92	91	81	89	84	62
1948	95	103	85	85	78	68
1949	89	102	85	86	82	70
1950	99	98	86	86	86	84
1951	94	97	92	84	101	93
1952	84	88	89	87	103	90
1953	93	94	92	91	102	89
1954	95	96	96	95	113	95
1955	100	100	100	100	100	100

Tabell C: VIII. Sjukvård och hygien. Volymindex: 1955 = 100

År	1	5	6
	Medicin	Frisör-arbeten	Färghandels-varor
1931	19	57	32
1932	19	62	32
1933	20	62	34
1934	20	67	38
1935	21	70	44
1936	22	74	45
1937	22	80	47
1938	25	82	49
1939	28	88	60
1940	27	90	51
1941	26	91	40
1942	27	95	40
1943	29	96	41
1944	31	103	51
1945	32	103	51
1946	41	111	59
1947	49	110	65
1948	55	111	71
1949	59	108	72
1950	65	108	79
1951	64	105	75
1952	69	98	83
1953	74	98	93
1954	82	99	93
1955	100	100	100

Tabell D:0. Huvudgrupperna. Prisindex: 1955 = 100

År	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	Total privat konsumtion
	Livsmedel	Bostad	Beklädnad	Hemutrustning	Hushållstjänster	Resor	Rekreation	Sjukvård och hygien	
1931	33	65	48	44	34	54	43	48	43
1932	32	65	48	44	35	54	44	49	43
1933	31	64	46	43	36	54	43	48	42
1934	32	63	47	43	37	53	43	48	42
1935	33	63	47	43	38	52	43	48	43
1936	34	62	47	43	39	52	43	48	43
1937	36	63	49	45	40	52	44	50	44
1938	37	63	50	46	41	52	45	50	45
1939	38	64	51	47	43	52	46	51	47
1940	45	71	62	53	45	49	51	57	53
1941	53	74	76	63	48	55	56	65	61
1942	59	76	83	70	51	59	62	71	66
1943	60	77	84	73	53	60	65	74	68
1944	61	77	83	73	53	60	65	76	68
1945	61	76	82	73	55	60	65	75	68
1946	61	76	83	74	57	73	66	77	69
1947	64	78	84	73	59	74	67	76	71
1948	70	80	86	76	65	82	72	79	75
1949	70	81	87	78	68	84	75	80	76
1950	71	80	89	78	69	84	77	78	77
1951	83	88	111	91	78	91	88	88	90
1952	92	94	105	99	91	102	97	93	96
1953	94	95	103	99	96	104	97	94	97
1954	96	96	102	99	98	100	97	100	98
1955	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Tabell D 1. Livsmedel. Prisindex: 1955 = 100

År	1	2	3	4	5	1–5	6	7	8	9	6–9	10	11	12	13	14	10–14	1–9, 14
	Mjöl och gryn	Bröd och bakverk	Potatis och rotfrukter	Grönsaker, frukt och bär	Socker, choklad o. kryddor	Vegetabilier	Mjölk, grädde och ost	Matfett	Kött, fläsk och ägg	Fisk	Animalier	Kaffe, te och kakao	Malt- och läskedrycker	Sprit och vin	Tobak	Förtäring utom hemmet	Övriga livsmedel	Egentliga livsmedel
1931	34	44	26	53	24	37	30	33	29	35	34	27	56	23	19	41	29	34
1932	33	43	26	56	26	38	28	31	27	31	32	27	55	26	19	40	30	33
1933	32	42	21	46	26	35	28	32	26	31	31	27	58	29	20	40	31	32
1934	31	42	21	45	26	34	32	36	26	32	33	26	58	29	20	38	31	32
1935	33	42	26	46	26	35	33	36	31	34	35	25	57	29	21	38	31	34
1936	34	42	26	47	26	36	35	36	33	35	37	24	57	29	22	39	31	36
1937	37	44	28	47	27	37	37	40	33	32	38	27	58	30	23	39	32	37
1938	37	46	27	48	27	38	39	42	35	34	40	24	58	29	24	42	32	39
1939	38	46	29	47	28	39	43	45	37	35	42	25	58	33	26	43	34	40
1940	42	55	40	57	33	47	48	48	41	43	47	31	63	49	32	45	42	46
1941	44	60	37	78	43	55	53	54	54	63	59	30	72	53	37	51	48	55
1942	46	64	54	104	51	66	51	56	57	74	62	27	74	60	51	56	55	61
1943	44	64	42	104	54	65	51	55	60	66	63	29	78	67	54	58	59	60
1944	45	64	45	99	55	65	52	57	62	66	63	36	77	69	54	58	60	62
1945	45	63	46	96	54	64	53	57	61	62	62	38	77	67	55	58	59	61
1946	47	62	50	88	56	64	55	58	63	57	63	40	76	68	58	59	60	61
1947	52	66	55	88	59	68	60	66	64	68	67	40	72	68	59	59	60	65
1948	61	75	52	85	69	73	68	73	68	74	71	43	80	77	68	63	67	70
1949	62	73	49	83	69	71	71	74	68	68	71	42	81	76	67	68	68	71
1950	61	69	61	82	73	72	69	75	69	72	71	60	81	77	69	69	71	71
1951	75	82	73	89	89	84	81	90	79	82	82	81	89	87	82	79	83	83
1952	93	95	79	100	97	95	89	95	94	92	93	85	95	91	88	89	89	94
1953	101	97	76	97	97	95	92	98	94	95	94	90	98	90	94	92	92	95
1954	98	96	82	95	97	95	92	97	93	96	93	114	99	99	98	94	100	94
1955	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Tabell D: II. Bostad. Prisindex: 1955 = 100

År	1	2–4
	Bostad	Bränsle och lyse
1931	77	46
1932	77	45
1933	76	43
1934	76	42
1935	75	43
1936	74	43
1937	74	45
1938	74	46
1939	75	47
1940	75	64
1941	75	71
1942	76	76
1943	76	78
1944	76	77
1945	77	76
1946	77	74
1947	79	76
1948	81	80
1949	81	81
1950	81	79
1951	82	100
1952	87	107
1953	93	100
1954	96	96
1955	100	100

Tabell D: III. Beklädnad. Prisindex: 1955 = 100

År	1–2	3, 4, 8	5	6	7, 9–11
	Skor och skoreparationer	Garner, tyger, skrädderiarbete	Trikåvaror	Konfektionsvaror	Hattar och mössor, pälsvaror, skinnkläder och handväskor
1931	49	41	60	46	54
1932	48	42	59	45	53
1933	45	42	57	45	51
1934	44	43	57	46	51
1935	44	43	56	45	50
1936	45	43	55	46	50
1937	47	46	58	48	52
1938	49	47	58	49	53
1939	49	48	59	50	54
1940	57	60	73	60	62
1941	67	73	92	76	73
1942	74	79	96	86	80
1943	78	82	96	84	83
1944	78	82	95	80	83
1945	77	82	95	80	82
1946	74	83	98	80	81
1947	74	82	104	83	80
1948	75	85	105	85	81
1949	76	85	103	89	82
1950	76	90	103	90	83
1951	105	108	123	113	103
1952	106	103	103	105	105
1953	99	101	106	105	101
1954	100	101	104	101	102
1955	100	100	100	100	100

Tabell D: IV. Hemutrustning. Prisindex: 1955 = 100

År	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Möbler och belysnings-armatur	Glas och porslin	Heminredningstextilier	Järnvaror	Symaskiner	Dammsugare	Radioapparater	Musikinstrument, konst och antikviteter	Ur och guldsmedsvaror
1931	41	39	35	48	58	86	65	58	53
1932	41	38	36	49	61	86	68	58	53
1933	40	37	35	48	62	86	71	57	52
1934	39	37	35	48	62	86	71	54	53
1935	39	37	36	49	62	86	69	52	53
1936	39	36	36	49	62	86	70	52	53
1937	41	38	37	52	62	86	70	54	57
1938	42	39	37	53	62	86	69	54	57
1939	45	39	37	54	64	86	72	55	59
1940	47	44	46	63	69	86	78	60	69
1941	54	52	59	71	74	90	84	69	77
1942	63	58	67	75	78	96	91	76	82
1943	71	60	69	77	80	96	94	78	84
1944	71	60	69	77	80	96	97	78	84
1945	71	60	68	77	80	96	100	78	84
1946	71	60	70	77	80	96	102	78	84
1947	72	58	72	75	77	91	97	76	81
1948	73	61	79	75	76	91	97	77	81
1949	74	67	82	77	76	91	90	78	82
1950	74	69	83	77	76	91	90	78	83
1951	86	81	100	89	84	91	100	88	90
1952	96	94	101	101	93	103	107	95	100
1953	98	96	98	102	99	103	103	98	101
1954	99	96	98	101	100	103	100	99	100
1955	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Tabell D: V. Hushållstjänster. Prisindex: 1955 = 100

År	1	2	3	4	5
	Arbetshjälp i hemmet	Tvätt och bad	Postporton	Telefon och telegram	Radiolicenser
1931	21	58	64	55	61
1932	22	57	64	55	66
1933	23	56	64	55	70
1934	24	54	64	55	64
1935	25	54	64	55	64
1936	26	54	64	55	63
1937	27	55	64	55	68
1938	28	55	64	55	65
1939	30	56	64	55	69
1940	33	62	64	55	68
1941	36	68	64	55	69
1942	39	71	64	55	65
1943	42	73	73	55	66
1944	44	74	74	55	67
1945	47	74	75	55	65
1946	51	75	75	55	67
1947	55	74	75	55	65
1948	62	77	75	63	66
1949	65	78	75	68	67
1950	66	78	75	68	65
1951	73	89	87	80	75
1952	87	94	100	93	97
1953	91	94	104	99	98
1954	96	96	103	98	100
1955	100	100	100	100	100

Tabell D: VI. Resor. Prisindex: 1955 = 100

År	1		2	3–7	8
	Motorfordon		Cyklar	Kollektiva färdmedel	Reseffekter
	Inköp	Drift och underhåll			
1931	55	55	60	54	67
1932	55	55	53	55	66
1933	60	55	50	54	61
1934	60	55	50	53	61
1935	60	54	48	52	60
1936	58	54	49	52	61
1937	58	54	50	51	64
1938	59	53	51	51	67
1939	59	53	53	51	67
1940	—	..	59	56	78
1941	—	..	72	62	91
1942	—	..	79	66	101
1943	—	..	79	68	107
1944	—	..	81	68	107
1945	—	..	81	68	105
1946	111	69	82	68	102
1947	120	69	81	68	102
1948	122	98	82	74	99
1949	112	98	83	77	95
1950	109	98	86	77	95
1951	124	88	107	85	112
1952	119	97	114	94	119
1953	116	103	114	97	115
1954	100	101	111	97	104
1955	100	100	100	100	100

Tabell D: VII. Rekreation. Prisindex: 1955 = 100

År	1	2	3	4	5	7
	Sport-artiklar och leksaker	Böcker och papper	Tidningar	Nöjen	Blommor	Foto-grafering
1931	38	33	42	51	51	50
1932	45	34	42	52	53	50
1933	47	34	42	52	49	49
1934	42	33	43	52	48	50
1935	41	33	43	52	49	50
1936	41	32	43	52	50	50
1937	43	33	44	52	52	54
1938	46	34	44	53	53	54
1939	47	34	45	53	55	56
1940	51	37	48	58	65	65
1941	57	41	51	62	77	73
1942	66	45	52	68	92	77
1943	72	52	54	70	91	79
1944	72	53	54	70	91	79
1945	72	56	54	71	90	79
1946	72	60	54	71	90	79
1947	70	59	55	71	95	77
1948	72	59	62	83	102	78
1949	72	64	68	86	100	79
1950	74	68	70	86	97	80
1951	92	82	82	94	96	91
1952	103	99	89	102	99	100
1953	101	96	92	101	98	101
1954	102	98	94	100	94	100
1955	100	100	100	100	100	100

Tabell D: VIII. Sjukvård och hygien. Prisindex: 1955 = 100

År	1	5	6
	Medicin	Frisör-arbeten	Färghandels-varor
1931	84	47	57
1932	86	46	57
1933	88	45	56
1934	89	44	54
1935	89	44	51
1936	88	44	51
1937	87	45	53
1938	83	47	53
1939	80	47	55
1940	85	51	66
1941	97	55	83
1942	101	57	96
1943	109	61	101
1944	114	62	101
1945	115	62	99
1946	108	62	96
1947	95	68	94
1948	94	72	94
1949	97	73	93
1950	94	73	91
1951	102	85	107
1952	111	91	107
1953	110	94	98
1954	108	98	101
1955	100	100	100

APPENDIX. 2. Resultat av vissa statistiska beräkningar på tidsserierna

a) Beräkning av marginella konsumtionsbenägenheter

I några fall har analysen gjorts med hjälp av marginella konsumtionsbenägenheter. Den formel som därvid kommit till användning är $\frac{Q_t}{N_t} = a + b\frac{C_t}{N_t} + Z_t$ där symbolerna har följande betydelse:

Q_t konsumtionsvolymen för en viss konsumtionsgrupp under år t
N_t medelfolkmängden under år t
C_t den totala konsumtionsvolymen under år t
a och b konstanter, varav b är den marginella konsumtionsbenägenheten
Z_t en restvariabel.

Vi ser att det är fråga om just den linjära funktion, vilken bildade utgångspunkt för redogörelsen av prognosmetodiken i kapitel 3 s. 75. I nedanstående tabell betecknar d_a och d_b konstanternas standardavvikelser och r korrelationskoefficienten mellan $\frac{Q_t}{N_t}$ och $\frac{C_t}{N_t}$.

Huvudgrupp	Undergrupp	Omfattning	Observationsperiod	a	d_a	b	d_b	r
VII	1–7	Rekreation, totalt	1931–39, 1946–55	− 110,996	0,920	0,0884	0,00179	0,996
	3	Tidningar	1931–39, 1946–55	− 22,062	0,334	0,0195	0,00065	0,991
	4	Nöjen	1931–39, 1946–55	− 27,717	0,462	0,0191	0,00090	0,982

b) Beräkning av elasticiteter

I detta avsnitt ges de statistiska mått, som kan vara av intresse för en bedömning av de elasticitetsvärden från tidsseriematerialet, som ges i texten. Angående de matematiska formler som kommit till användning hänvisas till kapitel 3 s. 104 ff. Kolumnernas rubriker gäller den större modellen. De fall då funktionen med endast en förklarande variabel använts kan därför identifieras genom att en del kolumner (e, d_e och r) i dessa fall ej ifyllts.

Följande symboler används:

P är en förklarande variabel utöver inkomsten,[1] vanligen reala priset
a, E och e är konstanter, varvid E är inkomstelasticiteten och e är elasticiteten med avseende på P (vanligen priselasticiteten)
d_a, d_E och d_e standardavvikelserna för ovanstående konstanter
R är den totala korrelationskoefficienten
r är korrelationskoefficienten mellan de förklarande variablernas log.

[1] Begreppet inkomst användes här såsom liktydigt med den totala konsumtionsvolymen enligt skäl som angivits på s. 110 ff.

Statistisk redovisning av elasticitetsberäkningar för tidsserier

Huvudgrupp	Undergrupp	Omfattning	Observationsperiod	P	a	d_a	E	d_E	e	d_e	R	r
		Livsmedel										
I	1–14	Livsmedel, totalt	1931–55	Realt pris	− 0,862	0,001	0,792	0,036	− 0,496	0,073	0,989	0,851
	1–9,14	Egentliga livsmedel	1931–55	» »	− 1,204	0,002	0,703	0,040	− 0,397	0,093	0,983	0,821
	1	Mjöl och gryn	1931–55	» »	− 7,042	0,008	− 1,144	0,140	− 0,006	0,195	0,909	0,603
	2	Bröd och bakverk	1931–55	» »	− 1,259	0,006	1,112	0,096	− 1,310	0,421	0,948	− 0,357
	3	Potatis och rotfrukter	1931–39, 1946–55	» »	− 4,381	0,004	− 0,078	0,060	0,657	0,128	0,847	− 0,418
	3	» » »	1942–55	—	− 1,439	0,094	− 0,769	0,108	—	—	0,900	—
	4	Grönsaker, frukt och bär	1931–55	Realt pris	− 0,379	0,010	1,441	0,152	− 0,773	0,188	0,948	− 0,497
	5	Socker, choklad och kryddor	1931–39, 1950–55	» »	− 1,554	0,007	0,966	0,212	− 0,761	0,168	0,801	0,916
	6	Mjölk, grädde och ost	1931–55	» »	− 2,327	0,003	0,600	0,077	− 0,594	0,123	0,870	0,816
	7	Matfett	1931–39, 1950–55	» »	− 3,067	0,003	0,336	0,097	− 0,026	0,172	0,915	0,906
	8	Kött, fläsk och ägg	1931–39, 1950–55	» »	− 2,354	0,002	0,475	0,103	− 0,328	0,121	0,934	0,973
	9	Fisk	1931–39, 1946–55	» »	− 3,207	0,003	0,437	0,101	0,126	0,157	0,941	0,891
	11	Malt- och läskedrycker	1931–39, 1946–55	» »	− 2,522	0,006	0,679	0,241	− 0,388	0,346	0,955	− 0,953
	12	Sprit och vin	1931–55	» »	− 1,261	0,004	1,052	0,070	− 0,376	0,062	0,959	0,667
	13	Tobak	1931–55	» »	− 2,267	0,002	0,666	0,065	− 0,268	0,040	0,920	0,845
	14	Förtäring utom hemmet	1931–39, 1946–55	» »	− 0,356	0,003	1,553	0,046	− 1,864	0,172	0,994	− 0,088
		Beklädnad										
III	1–11	Beklädnad, totalt	1931–55	Realt pris	0,103	0,005	1,385	0,071	− 0,269	0,208	0,976	− 0,324
	1–2	Skor och skoreparationer	1931–55	» »	− 3,187	0,008	0,377	0,125	− 1,255	0,424	0,794	− 0,524
	1–2	» » »	1931–39, 1948–55	» »	− 3,118	0,007	0,409	0,104	− 0,745	0,393	0,837	− 0,463
	3,4,8	Garner, tyger, skrädderiarbete	1931–55	» »	− 1,174	0,014	1,142	0,200	− 0,700	0,433	0,774	0,179
	3,4,8	» » »	1931–39, 1948–55	» »	− 3,122	0,007	0,388	0,122	1,703	0,387	0,919	0,622
	5	Trikåvaror	1931–55	» »	− 1,340	0,007	1,144	0,113	− 0,029	0,182	0,936	− 0,572
	5	»	1931–39, 1948–55	» »	− 1,488	0,008	1,078	0,138	− 0,285	0,246	0,946	− 0,616

	6	Konfektionsvaror	1931–55	Realt pris	1,084	0,006	1,944	0,085	−0,622	0,219	0,981	−0,091
	6	»	1931–39, 1948–55	» »	0,962	0,007	1,899	0,091	−0,401	0,334	0,985	0,236
		Hemutrustning										
IV	1–9	Hemutrustning, totalt	1931–55	—	−0,078	0,007	1,597	0,102	—	—	0,956	—
	1–9	» »	1931–55	Realt pris	0,413	0,007	1,639	0,106	1,002	0,761	0,959	−0,302
	1–9	» »	1931–55	Gift.-frekv.	1,573	0,005	1,664	0,070	0,521	0,097	0,981	−0,179
	1–9	» »	1931–39, 1946–55	—	−0,079	0,009	1,648	0,117	—	—	0,960	—
	1–9	» »	1931–39, 1946–55	Realt pris	0,432	0,009	1,642	0,123	−0,376	1,405	0,960	−0,187
	1–9	» »	1931–39, 1946–55	Gift.-frekv.	1,796	0,005	1,618	0,068	0,680	0,114	0,988	0,074
	1–9	» »	1931–39	—	−0,104	0,006	2,532	0,057	—	—	0,983	—
	1–9	» »	1931–39	Realt pris	1,706	0,005	2,121	0,300	−3,408	2,092	0,988	−0,843
	1	Möbler och belysningsarmatur	1931–55	—	−0,088	0,012	1,751	0,163	—	—	0,913	—
	1	» » »	1931–55	Realt pris	−0,065	0,012	1,689	0,182	0,521	0,651	0,915	0,421
	1	» » »	1931–55	Gift.-frekv.	1,911	0,009	1,848	0,124	0,760	0,172	0,955	−0,179
	1	» » »	1931–39, 1946–55	—	−0,090	0,014	1,836	0,183	—	—	0,925	—
	1	» » »	1931–39, 1946–55	Realt pris	0,907	0,013	2,092	0,237	−1,864	1,169	0,936	0,676
	1	» » »	1931–39, 1946–55	Gift.-frekv.	2,050	0,010	1,797	0,136	0,885	0,230	0,962	0,074
	1	» » »	1931–55	Årlig ink.-för.	−0,168	0,012	1,656	0,171	1,049	0,634	0,918	0,257
	2	Glas och porslin	1931–55	—	−0,072	0,011	1,013	0,152	—	—	0,811	—
	2	» » »	1931–55	Realt pris	−1,662	0,009	1,200	0,143	−1,379	0,438	0,874	0,418
	2	» » »	1931–55	Gift.-frekv.	−0,502	0,009	1,096	0,123	0,650	0,171	0,890	−0,179
	2	» » »	1931–39, 1946–55	—	−0,074	0,012	1,099	0,156	—	—	0,864	—
	2	» » »	1931–39, 1946–55	Realt pris	−1,346	0,006	1,336	0,087	−1,795	0,258	0,968	0,392
	2	» » »	1931–39, 1946–55	Gift.-frekv.	−0,384	0,009	1,067	0,118	0,740	0,200	0,929	0,074
	3	Heminredningstextilier	1931–55	—	−0,079	0,007	1,413	0,099	—	—	0,948	—
	3	»	1931–55	Realt pris	−0,129	0,006	1,632	0,117	−0,523	0,187	0,962	0,670
	3	»	1931–55	Gift.-frekv.	0,017	0,006	1,450	0,093	0,287	0,129	0,958	−0,179
	3	»	1931–39, 1946–55	—	−0,077	0,008	1,366	0,109	—	—	0,951	—
	3	»	1931–39, 1946–55	Realt pris	−0,028	0,008	1,673	0,199	−0,556	0,309	0,959	0,859
	3	»	1931–39, 1946–55	Gift.-frekv.	0,561	0,004	1,337	0,050	0,678	0,085	0,990	0,074
	4	Järnvaror	1931–39, 1946–55	»	−0,585	0,006	1,186	0,088	0,538	0,149	0,963	0,074

Tabell forts.

Huvudgrupp	Undergrupp	Omfattning	Observationsperiod	P	a	d_a	E	d_E	e	d_e	R	r
	4	Järnvaror	1931–39, 1946–55	—	−0,078	0,008	1,209	0,115	—	—	0,931	—
	5	Symaskiner	1931–39, 1946–55	—	−0,081	0,018	3,188	0,235	—	—	0,957	—
	6	Dammsugare	1931–39, 1946–55	—	−0,091	0,013	3,585	0,170	—	—	0,981	—
	7	Radioapparater	1931–39, 1946–55	—	−0,110	0,017	2,390	0,218	—	—	0,936	—
	8	Musikinstrument m. m.	1931–39, 1946–55	—	−0,039	0,015	1,525	0,199	—	—	0,881	—
	9	Ur och guldsmedsvaror	1931–39, 1946–55	—	−0,095	0,009	1,906	0,125	—	—	0,966	—
		Hushållstjänster										
V	4	Telefon och telegram	1931–55	—	−0,105	0,017	2,306	0,240	—	—	0,895	—
	4	» » »	1931–55	Realt pris	−0,205	0,010	1,755	0,155	−1,046	0,146	0,969	−0,496
		Resor										
VI	1–8	Resor, totalt	1931–39, 1946–55	Realt pris	1,295	0,009	1,966	0,446	−0,453	0,986	0,976	−0,963
	—	Bilinköp	1931–39, 1950–55	» »	−1,166	0,026	4,750	0,339	−2,579	0,909	0,973	−0,112
	—	Bilbeståndet	1931–39, 1950–55	» »	4,360	0,015	2,070	0,354	−1,954	0,710	0,973	−0,826
		Rekreation										
VII	1–7	Rekreation, totalt	1931–39, 1946–55	—	−0,084	0,003	1,800	0,045	—	—	0,995	—
	1–7	» »	1931–39, 1946–55	Realt pris	0,529	0,003	1,725	0,045	−1,031	0,350	0,997	−0,564
	1–7	» »	1946–55	» »	−0,418	0,002	1,338	0,176	−0,161	0,385	0,970	0,721
	1	Sportartiklar och leksaker	1931–39, 1946–55	—	−0,110	0,012	2,403	0,159	—	—	0,964	—
	1	» » »	1931–39, 1946–55	Realt pris	1,163	0,011	2,408	0,149	−0,997	0,524	0,971	0,018
	2	Böcker	1931–55	» »	−0,109	0,006	1,793	0,137	−0,857	0,200	0,959	0,771
	2	»	1931–39, 1946–55	» »	0,045	0,004	1,856	0,083	−0,798	0,134	0,990	0,744
	2	»	1931–39	» »	−1,282	0,003	1,370	0,206	−1,315	0,544	0,995	−0,923
	2	»	1946–55	» »	−1,672	0,003	1,156	0,246	−0,845	0,131	0,925	0,732
	3	Tidningar	1931–55	» »	−0,846	0,004	1,435	0,060	−0,784	0,111	0,984	−0,118
	3	»	1931–39, 1946–55	» »	−0,492	0,003	1,572	0,051	−0,333	0,116	0,994	−0,495

	4	Nöjen	1931–49, 1946–55	—	−0,098	0,002	2,065	0,084	—	—	0,986	—
	4	»	1931–39, 1946–55	Realt pris	−0,162	0,006	1,719	0,169	−0,923	0,405	0,990	−0,897
		Sjukvård och hygien										
VIII	5	Frisörarbeten	1931–55	—	−3,076	0,011	0,584	0,155	—	—	0,618	—
	6	Färghandelsvaror	1931–55	Realt pris	−0,652	0,005	1,458	0,092	−0,448	0,140	0,981	−0,645
	6	»	1931–39	» »	−0,007	0,008	1,690	0,521	−0,925	0,797	0,969	−0,895
	6	»	1946–55	» »	−2,163	0,001	0,834	0,173	−0,905	0,077	0,998	−0,935

APPENDIX 3. Förekomsten av vissa varaktiga konsumtionsvaror 1954

Undersökningens material och omfattning

Följande redogörelse grundar sig på materialet från en av Industriens Utredningsinstitut företagen undersökning, som bland annat avsåg att utröna vilken betydelse bilinnehavet har för annan konsumtion inom hushållen. Uppgifterna insamlades genom intervjuer i februari och mars 1955. Intervjupersonerna utgjordes av ett slumpmässigt urval av 1 235 bilägare. Dessa bilägare försågs i största möjliga utsträckning med en jämförelseperson, som inte hade bil men som i andra avseenden (kön, inkomst, ålder, civilstånd, bostadsort) liknade motsvarande bilägare. Bilägare med en inkomst på 30 000 kronor eller mer försågs dock icke med jämförelseperson bland icke-bilägarna. Dessa bilägare uppgick till 60 personer och av de 1 175 återstående bilägarna kunde 1 086 förses med jämförelseperson. Från detta material har här ytterligare dragits av 45 kvinnor från vardera gruppen, varför underlaget för den följande undersökningen utgörs av intervjuer med 1 130 bilägare och 1 041 icke-bilägare.

De varaktiga konsumtionsvaror, som undersökningen omfattar, är elektriska symaskiner, vanliga (icke-elektriska) symaskiner, dammsugare, tvättmaskiner, hushållsassistenter, radiogrammofoner samt radioapparater. Beträffande dessa sistnämnda har en uppdelning gjorts mellan de hushåll, som innehar en och endast en apparat, och dem, som innehar mer än en apparat. Det förra alternativet har i det följande kallats radio I och det senare alternativet har kallats radio II.

Syftet med den intervjuundersökning, som gjorts, var såvitt angår de ovan uppräknade varaktiga konsumtionsvarorna i främsta rummet att belysa eventuellt förekommande skillnader mellan bilägare och icke-bilägare i fråga om innehav samt inköp av dessa varor. Den frågeställning, som legat bakom önskemålet att få sådana skillnader belysta, har därvid varit denna: Kan man räkna med att en expansion på bilismens område skall ge upphov till speciella konsekvenser för efterfrågan på varaktiga varor? Ett ytterligare syfte med undersökningen har varit att få en viss uppfattning om innehavsfrekvensens samband med andra faktorer såsom inkomst, förmögenhet etc.[1]

[1] Det må observeras, att det urvalsförfarande, som kommit till användning vid denna intervjuundersökning, är konstruerat för att möjliggöra en jämförelse mellan bilägare och icke-bilägare. Bortsett från det i första stycket omnämnda bortfallet ger materialet möjligheter till en uppskattning av innehavsfrekvenser etc. hos samtliga *bilägare* i landet. För icke-bilägare är emellertid så icke fallet. När det gäller denna senare kategori kan därför slutsatser från samplet till samtliga icke-bilägare i landet inte göras, annat än under vissa speciella förutsättningar.

Den följande framställningen är uppdelad i 5 avsnitt. I det första studeras sambandet mellan innehavsfrekvens och inkomst, varvid med inkomst för gifta personer avses mannens och hustruns sammanlagda inkomst. I det andra avsnittet berörs helt kort sambandet mellan innehavsfrekvens och yrkestillhörighet. Därefter följer ett avsnitt angående innehavsfrekvensens samband med äktenskapets ålder. Sambandet mellan innehavsfrekvens och förmögenhet berörs i det därpå följande avsnittet och slutligen diskuteras beståndens åldersfördelning. För alla dessa avsnitt gäller, att materialet uppdelats mellan bilägare och icke-bilägare och att en jämförelse görs mellan dessa kategorier.

Innehavsfrekvensen och dess samband med inkomsten

I tabell 1 anges innehavsfrekvensen av de olika ovan nämnda varorna inom olika inkomstklasser. Det framgår där först och främst, att dammsugare och radio I är mycket vanliga och innehas av två tredjedelar eller mer av hushållen, medan hushållsassistenter, radio II samt tvättmaskiner är mycket sparsamt förekommande. Mellan dessa två extremgrupper kommer radiogrammofoner samt de bägge typerna symaskiner.

Med inkomsten stigande innehavsfrekvens kan iakttas i fråga om elektriska symaskiner, dammsugare, tvättmaskiner, hushållsassistenter och radiogrammofoner, dvs. samtliga varor utom radioapparater och vanliga symaskiner. Skillnaderna mellan inkomstklasserna är i några fall markant. Av tabellen framgår t. ex., att dammsugare och radiogrammofoner är dubbelt så vanliga i de högre som i de lägre inkomstklasserna. En ännu starkare inkomstkänslighet visar elektriska symaskiner och hushållsassistenter. De senare förekommer för övrigt nästan uteslutande i de högre inkomstklasserna. Vanliga symaskiner och radioapparater ger ett betydligt mindre enhetligt intryck. Innehavsfrekvensen av vanliga symaskiner stiger först men avtar sedan, vilket naturligtvis beror på att elektriska och vanliga symaskiner är utpräglat substitutiva och att de förra blir vanligare i högre inkomstklasser. Generellt sett förefaller innehav av radio I ej visa någon större inkomstkänslighet, medan radio II är vanligare i de högre inkomstklasserna.

En jämförelse mellan bilägare och icke-bilägare ger vid handen, att innehavsfrekvensen i flertalet fall är något större bland bilägarna än bland icke-bilägarna; särskilt inom de lägre inkomstklasserna är skillnaderna påtagliga. Ett undantag mot denna regel utgör de vanliga symaskinerna.

Innehavsfrekvens inom olika yrkesgrupper

En jämförelse mellan yrkesgrupperna är vansklig, eftersom inkomstuppskattningarna för särskilt egna företagare inom jordbruk och egna företagare inom övriga näringar är tämligen osäkra. Genom den långtgående uppdelningen har dessutom grupperna blivit små och i vissa fall kommit att omfatta endast några få enheter. Vi avstå därför ifrån att ge några sifferuppgifter rörande innehavs-

Tabell 1. Innehavsfrekvensen i olika inkomstklasser

Vara	Inkomstklass										Alla inkomstklasser		
	–6000		6000–10000		10000–15000		15000–20000		20000–30000				
	bil	ej bil	bil	ej bil	bil	ej bil	bil	ej bil	bil	ej bil	bil	ej bil	bil och ej bil
Symaskin													
elektrisk	9,7	6,0	17,3	9,5	27,5	21,6	40,1	32,1	36,4	40,8	24,8	18,0	21,5
vanlig	38,9	24,5	50,4	58,8	55,5	62,4	41,6	54,3	49,5	45,1	50,0	53,9	51,9
Dammsugare	43,2	31,0	57,4	49,8	68,5	81,6	93,4	93,6	97,0	97,2	72,2	65,6	69,0
Tvättmaskin	16,8	5,6	14,1	7,4	16,4	12,2	25,5	16,5	34,3	33,8	20,2	11,7	16,1
Hushållsassistent	3,2	0,9	6,3	0,8	9,2	5,0	16,1	6,4	26,3	18,3	9,8	4,2	7,1
Radiogrammofon	15,1	12,5	20,4	13,6	29,4	25,4	42,3	30,3	50,5	40,8	28,3	21,6	25,1
Radio I	69,7	68,1	80,6	81,1	82,9	80,4	75,2	83,5	82,8	88,7	79,2	78,9	79,0
Radio II	6,5	5,1	9,2	4,5	17,1	8,2	16,1	16,5	30,3	22,5	14,3	8,7	11,7

frekvenserna för hushåll, differentierade på såväl inkomst- som yrkesgrupper. Det må här räcka med några få påpekanden. Elektriska symaskiner förefaller att vara mindre vanliga och trampmaskiner mer vanliga hos jordbruksföretagare än hos andra. Jordbruksföretagarna uppvisar också betydligt mindre frekvens av radiogrammofoner än övriga. Däremot har de i större utsträckning än andra hushållsassistenter och tvättmaskiner.

Innehavsfrekvens och äktenskapsålder

Innehavsfrekvensen av flertalet här betraktade varor stiger med äktenskapets ålder. Som framgår av tabell 2 gäller detta vanliga symaskiner, dammsugare och hushållsassistenter. För tvättmaskiner och elektriska symaskiner är innehavsfrekvensen störst bland de mittre åldersklasserna. För radioapparaternas del ger tabellen ingen enhetlig bild. Bortsett från vissa få observationer gäller för alla varor och inkomstklasser, att innehavsfrekvensen bland ogifta är betydligt lägre än bland gifta, vilket naturligtvis hänger samman med att de ogifta till stor del inte har egen lägenhet utan bor inneboende.

Den bild av innehavsfrekvensens samband med inkomsten, som ges i tabell 2 förefaller vara helt naturlig. Att innehavsfrekvensen för flertalet varor skall stiga med äktenskapets ålder har man ju all anledning vänta sig: ju längre folk varit gifta desto längre tid har de haft på sig för att skaffa den hemutrustning de önskar. Inte heller är det svårt att förklara den speciella fördelning, som gäller för elektriska symaskiner och radiogrammofoner. Den nya typen av elektriska symaskiner har ju framkommit under efterkrigstiden och det är då klart, att för de äldre hushållen, vilka i stor utsträckning redan tidigare hade

Tabell 2. Relativt antal innehavare bland ogifta samt gifta i olika äktenskapsåldersgrupper fördelade på inkomstklasser

Uppgifterna avser endast *anställda* bilägare och icke-bilägare

Inkomstklass Civilstånd	Äktenskapets ålder (år)	Elektrisk symaskin		Vanlig symaskin		Dammsugare		Tvättmaskin		Hushållsassistent		Radiogrammofon		Radio I		Radio II	
		bil	ej bil	bil	ej bil	bil	ej bil	bil	ej bil	bil	ej bil	bil	ej bil	bil	ej bil	bil	ej bil
Inkomstklass –10000																	
Ogifta		2,0	1,8	5,4	7,3	6,1	11,0	1,4	0,0	0,0	0,0	13,5	16,5	54,7	50,6	4,1	3,1
Gifta	1–2	19,4	19,4	29,0	35,5	51,6	23,3	6,5	0,0	0,0	0,0	32,3	25,8	80,7	83,9	12,9	0,0
	3–5	31,6	35,0	47,4	40,0	52,6	60,0	5,3	5,0	0,0	0,0	21,1	25,0	84,2	80,0	5,3	0,0
	6–10	38,1	24,3	52,4	67,6	81,0	67,6	9,5	13,5	4,8	0,0	38,1	10,8	61,9	89,2	4,8	10,8
	11–25	27,7	4,8	78,7	88,9	87,2	71,4	19,2	11,1	6,4	3,2	27,7	14,3	83,0	84,1	8,5	4,8
	26–	16,7	3,3	88,9	86,7	83,3	58,1	22,2	6,7	5,6	0,0	33,3	0,0	94,4	96,7	11,1	6,7
Inkomstklass 10000–15000																	
Ogifta		11,1	2,0	8,9	16,0	33,3	36,0	4,4	4,0	4,4	0,0	26,7	24,0	68,9	62,0	8,9	0,0
Gifta	1–2	28,6	33,3	7.1	11,1	42,9	44,4	14,3	11,1	0,0	0,0	21,4	33,3	85,7	77,8	21,4	22,2
	3–5	52,2	25,0	39,1	61,8	65,2	76,5	8,7	5,9	0,0	0,0	34,8	23,5	78,3	79,4	13,0	8,8
	6–10	38,5	27,9	51,9	68,9	96,2	95,1	34,6	6,6	1,9	4,9	32,7	37,7	78,8	78,7	19,2	13,1
	11–25	31,2	29,7	63,2	63,3	95,2	93,0	20,0	10,2	4,8	3,9	35,2	28,1	81,6	80,5	25,0	7,8
	26–	21,4	17,4	75,0	80,4	85,7	87,0	17,9	10,9	7,1	4,4	17,9	28,3	85,7	90,2	10,7	6,5
Inkomstklass 15000–30000																	
Ogifta		0,0	20,0	26,7	10,0	73,3	60,0	20,0	0,0	6,7	0,0	33,3	0,0	80,0	90,0	20,0	0,0
Gifta	1–2	33,3	100,0	0,0	0,0	100,0	100,0	0,0	100,0	0,0	100,0	100,0	100,0	66,7	0,0	33,3	0,0
	3–5	54,2	56,5	20,8	26,1	95,8	95,7	12,5	4,4	16,7	4,4	43,5	43,5	69,6	82,6	20,8	26,1
	6–10	64,9	51,9	34,3	42,9	94,3	96,3	11,4	18,5	11,4	0,0	57,1	33,3	74,3	81,5	17,1	22,2
	11–25	36,5	34,3	59,5	60,6	98,7	98,6	43,2	24,3	14,9	12,9	47,3	31,4	79,7	84,3	31,1	18,6
	26–	41,2	16,7	41,2	62,5	100,0	100,0	11,8	27,8	52,9	22,2	35,3	33,3	82,4	84,6	23,5	22,2

en vanlig symaskin, har incitamenten till anskaffning av en elektrisk maskin varit mindre än för de hushåll, som tillkommit under de sista 10 åren. Därtill kommer, att symaskinerna till mycket stor del kan antas bli använda för sömnad av barnkläder och det är då naturligt, att nyköpen av maskinerna huvudsakligen görs av relativt unga hushåll.

Liknande förhållanden kan sägas gälla för radiogrammofoner. Dessa kom i ropet särskilt under 1940-talets senare hälft och det är då naturligt, att de kom att köpas i särskilt stor utsträckning av dem som då bildade hem. Vidare har ju radiogrammofonen till stor del kommit att användas för dans- och jazzmusik, vilket också varit en orsak till att den inte är särskilt vanlig bland de äldsta hushållen.

Att från tabell 2 dra några slutsatser angående skillnader i innehavsfrekvens mellan bilägare och icke-bilägare syns inte vara möjligt.

Innehavsfrekvens och förmögenhet

För flertalet här betraktade varor gäller, att personer med inkomst av kapital eller fastighet visar något högre innehavsfrekvens än personer utan sådan inkomst. Det motsatta gäller dock för radiogrammofoner och för de elektriska symaskinerna är bilden oenhetlig. Möjligen kan den lägre innehavsfrekvensen av radiogrammofoner sammanhänga med det ovan påpekade förhållandet, att innehavsfrekvensen av dessa också avtar med stigande äktenskapsålder. Om det är så, att äktenskapen med inkomst av kapital eller fastighet huvudsakligen tillhör de äldre åldersgrupperna, kan skillnaderna mellan gruppen med inkomst av kapital eller fastighet och gruppen utan sådan inkomst vara ett uttryck för att personerna i den förra gruppen också är äldre. Det föreligger för övrigt en liknande parallellitet i fråga om vanliga symaskiner. Tvärt emot vad man på grund av dessas karaktär av »inferior goods» skulle väntat, är innehavsfrekvensen genomgående högre hos förmögenhetsinnehavare. Det förefaller därför, som om korrelationen mellan förmögenhetsinnehav och innehav av varaktiga konsumtionsvaror i huvudsak betingas av korrelationen mellan förmögenhetsinnehav och äktenskapsålder, vilket skulle betyda, att det föreliggande materialet inte är ägnat att belysa förmögenhetsinnehavets inverkan på innehavet av varaktiga varor.

De varaktiga konsumtionsvarornas åldersfördelning[2]

Liksom innehavsfrekvenserna uppvisar även åldersfördelningen stora olikheter. Tabell 3 ger en uppfattning om detta förhållande.

Med någon generalisering kan man uppdela varorna i minst två sinsemellan skilda grupper med avseende på tyngdpunkten i ålderspyramiden. Vi har å

[2] Det är att observera, att uppgifterna i detta avsnitt i samtliga fall avser innehavets ålder, ej varans ålder. Föremålet behöver ej ha anskaffats nytt, utan kan ha köpts begagnat.

Tabell 3. Totala beståndets relativa åldersfördelning på bilägare och icke-bilägare

Ålder (år)	Elektrisk symaskin		Vanlig symaskin		Dammsugare		Tvättmaskin		Hushålls-assistent		Radio-grammofon		Radio I		Radio II	
	bil	ej bil	bil	ej bil	bil	ej bil	bil	ej bil	bil	ej bil	bil	ej bil	bil	ej bil	bil	ej bil
1–2	24,3	24,6	2,1	3,4	17,9	18,0	47,8	57,4	31,5	34,1	29,1	40,4	13,4	14,0	24,1	31,9
3–5	29,6	30,0	7,4	6,2	21,9	27,8	37,3	24,6	35,1	45,5	34,7	31,1	23,5	22,2	24,7	31,9
6–10	28,9	24,6	17,9	19,4	34,7	31,0	7,9	10,7	18,9	11,4	22,5	17,8	29,0	28,0	25,9	17,6
11–	17,1	20,3	68,3	68,5	21,9	20,8	4,0	1,6	9,0	4,6	6,9	7,6	23,8	28,5	14,2	13,2
Okänd	—	0,5	4,3	2,5	3,6	2,3	3,1	5,7	5,4	4,5	6,9	3,1	10,3	7,3	11,1	5,5
Summa	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Tabell 4. Relativ andel av totala beståndet i åldersgrupperna under 5 år hos anställda bilägare och icke-bilägare

Vara	Under 5 år	
	bil	ej bil
Elektrisk symaskin	53,9	54,6
Vanlig symaskin	9,6	9,6
Dammsugare	39,8	45,8
Tvättmaskin	85,1	82,0
Hushållsassistent	66,7	79,6
Radiogrammofon	63,7	71,6
Radio I	36,9	36,2
Radio II	48,8	63,7

ena sidan tvättmaskiner, av vilka mer än 80 procent är under 5 år och praktiskt taget alla under 10 år. Å andra sidan är dammsugare och radioapparater mera jämt fördelade i de olika åldersgrupperna, vilket tyder på att de är varor, som introducerats tidigare. Emellan dessa grupper finner man elektriska symaskiner, radiogrammofoner och hushållsassistenter med över hälften av totala beståndet i ålder under 5 år. Äldsta beståndet uppvisar de vanliga symaskinerna av vilka cirka 90 procent är mer än 5 år gamla.

Dammsugare och radio I, vilka introducerats tämligen tidigt har hög innehavsfrekvens, medan elektriska symaskiner och radio II som kommer därnäst med hänsyn till beståndets genomsnittsålder har låg innehavsfrekvens. Vad angår radio II förefaller detta kunna förklaras av att denna ju inte utgör någon ny vara som plötsligt blivit begärlig utan endast innebär innehav av två exemplar av en gammal vara. De elektriska symaskinerna har å andra sidan haft en begränsad marknad genom att personer som innehar vanlig symaskin ej gärna köper även en elektrisk.

Den substitutiva egenskapen hos de olika typerna av symaskin ger anledning till att anta, att de bör visa motsatta tendenser i fråga om innehavsfrekvens och åldersfördelning. Detta har tidigare konstaterats vara fallet i fråga om innehavsfrekvenserna. Åldersfördelningen visar samma bild genom att 54 procent av de elektriska symaskinerna och bara 10 procent av de vanliga symaskinerna är under 5 år.

De förekommande avvikelserna mellan bilägarnas och icke-bilägarnas innehavsfrekvenser visar inte någon entydig tendens. Det kan nu emellertid tänkas, att eventuella olikheter mellan dessa båda kategorier överskuggas av det förhållandet, att bilägarna i betydligt större utsträckning än icke-bilägarna är egna företagare. Om man närmare vill studera sambandet mellan bilinnehav och innehav av de här betraktade varaktiga varornas ålder, kan det därför vara motiverat att begränsa jämförelsen till att gälla endast *anställda* personer.

I tabell 4 anges de andelar av beståndet av olika varor som av anställda bilägare och anställda icke-bilägare inköpts under de senaste fem åren. Inte heller från denna tabell kan man spåra någon klar differens mellan bilägarna och icke-bilägarna. Visserligen är bilägarnas bestånd av hushållsassistenter, radiogrammofoner samt radio II i mindre utsträckning än icke-bilägarnas köpt under de 5 senaste åren, men eftersom denna tendens inte gäller samtliga varor, vågar man inte dra några säkra slutsatser därav.

I tabell 5 anges, hur stor procentuell andel av bilägare och icke-bilägare, som under de senaste två åren köpt varaktiga varor. Det framgår där, att för flertalet varor köpfrekvensen under de två senaste åren varit något större bland bilägarna än bland icke-bilägarna. Med tanke på att omkring 70 procent av bilbeståndet den 31 dec. 1954 inköpts 1950—54 och 38 procent 1953—54, ger detta förhållande *icke* stöd för den hypotesen, att bilköpen skulle ha medfört en minskande effekt på köpen av andra varaktiga varor.

Tabell 5. Relativ andel av bilägare och icke-bilägare som under de senaste två åren köpt varaktiga varor

Vara	Bil	Ej bil
Elektrisk symaskin	6,0	4,4
Vanlig symaskin	1,1	1,8
Dammsugare	12,9	11,8
Tvättmaskin	9,6	6,7
Hushållsassistent	3,1	1,4
Radiogrammofon	8,2	8,7
Radio I	10,6	11,0
Radio II	3,5	2,8

APPENDIX 4. Livsmedelsförsörjningens vertikala struktur

Med livsmedelsförsörjningens vertikala struktur åsyftas här livsmedelsförsörjningens uppbyggnad av råvaror och tjänster från jordbruk, industri, handel m. m. Man följer vid en studie därav varans väg från råvarustadiet genom olika beredningsstadier och handelsled fram till konsumentledet. I det följande skall den vertikala strukturen och dess förändringar belysas. Därvid redovisas först de olika näringsgrenarna inom livsmedelssektorn och deras omfattning i antal företag och sysselsatta. Därefter presenteras resultaten av en undersökning rörande livsmedelsutgiftens fördelning på varor, tjänster och skatter av olika slag under 1939–53. Då denna kalkyl avser löpande priser har utförts ett försök att beräkna volym- och prisförändringarna mellan åren 1939, 1949 och 1953.

Livsmedelssektorns storlek

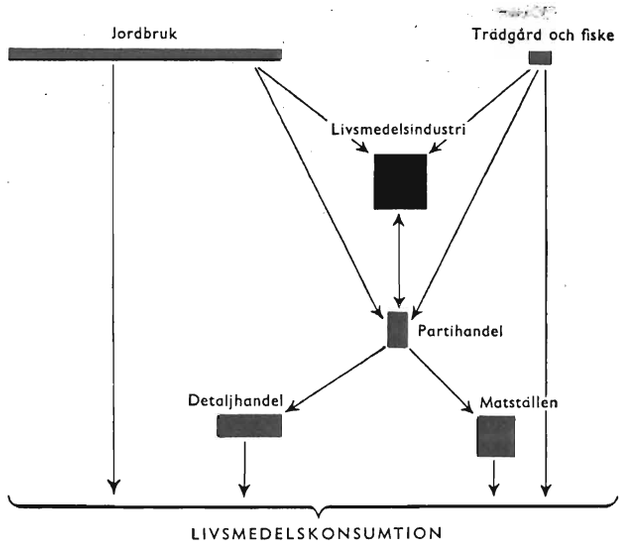
Med hjälp av 1950 års folkräkning och 1951 års företagsräkning kan erhållas en föreställning om livsmedelssektorns sammansättning och storlek räknat i antal sysselsatta och antal företag. I diagram A 1 lämnas en illustration därav. Närmare 900 000 personer eller 28 procent av den förvärvsarbetande befolkningen är enligt sammanställning i diagrammet sysselsatt med att få fram livsmedel till konsumenterna. Dessa personer arbetar inom cirka 380 000 företag. Det är stor skillnad på, hur många som arbetar inom varje företag i olika näringsgrenar. I livsmedelsindustrin är det i genomsnitt 10 sysselsatta per företag, men i jordbruket understiger antalet 2 per företag. Både de flesta sysselsatta och de flesta företagen inom livsmedelssektorn finns i jordbruket. Närmare 60 procent av de sysselsatta och 80 procent av företagen återfinns inom denna näringsgren.

Diagram A: 1 åskådliggör också i mycket grova drag varornas väg. Det som saknas i denna bild av varans väg är i första hand importen, som skulle haft pilar både till livsmedelsindustrin och partihandeln. Vad också saknas i bilden är allt matlagningsarbete, som utförs av miljoner husmödrar och tiotusentals hembiträden.

Livsmedelsutgiftens vertikala sammansättning

Konsumtionsundersökningen har i huvudsak ägnats inkomstens fördelning på olika utgiftsslag. Volymerna har värderats till konsumentpris och jämförelser av utvecklingen för olika varuslag har skett i ett och samma led, konsumentledet. Man kan här tala om utgifternas horisontella sammansättning. Men i dessa utgifter ligger för varje vara värden som uppstått genom en hel kedja av processer från framställning av råvaror av olika slag, tillverkning och vidareföräd-

Diagram A: 1. Antal företag och sysselsatta inom livsmedelssektorn 1950

Teckenförklaring: Rektanglarnas bredd proportionella mot antal sysselsatta.
Rektanglarnas höjd proportionella mot antal sysselsatta per företag.

Verksamhet	Antal företag i 1000-tal	Antal sysselsatta i 1000-tal	Källa:
Jordbruk	300	520	Folkräkningen 1950
Trädgård o. fiske	20	40	» »
Livsmedelsindustri	10	100	Företagsräkningen 1951
Partihandel	5	30	» »
Detaljhandel	35	120	» »
Matställen	10	70	» »
Summa	380	880	

ling av varan samt transporter och distribution mellan de olika tillverkningsleden fram till inköpsstället. Detta benämns här utgifternas vertikala sammansättning. Utgiftsförändringar som konstateras horisontellt är ofta kombinerade med en förskjutning i utgiftens sammansättning vertikalt. Sådana förskjutningar är av särskilt intresse i fråga om återverkningarna för olika näringar av en viss förskjutning i konsumtionens sammansättning. Markanta förändringar därvidlag har ägt rum inom livsmedelssektorn. Det nämndes i livsmedelskapitlet bland annat att utgifterna för färdiglagade livsmedel stigit starkt i samband med ökad industriberedning och mera restaurangtjänster. På grund av den relativt detaljerade statistik som upprättats på livsmedelsområdet i samband med prisregleringar, ransoneringar m. fl. statliga åtgärder har det förelegat vissa möjligheter att göra en kalkyl över den vertikala sammansättningen av livsmedelsutgiften och dess förändringar.

Huvuddragen i undersökningens metodik

Undersökningen har genomförts för 1939–53. Att undersökningen inte sträckts längre bakåt i tiden beror på att tillgänglig statistik för tidigare år är väsentligt sämre.[1] Metodiken har i korthet varit följande[2]: Utgångspunkten har varit utgifterna enligt föreliggande konsumtionsundersökning. Med hjälp av tillgängliga statistiska uppgifter och schematiska omräkningstal för råvaruförbrukning per enhet färdig vara, svinn m. m. har beräknats vilka varumängder från livsmedelsindustri och från produktion inom jordbruk, trädgård och fiske, som förbrukats vid framställning av de konsumerade livsmedlen. Därvid har skilts på import och inhemsk framställning. För importens del har särskilts fyra varutyper, nämligen i utlandet industriberedda livsmedel och övriga direkt konsumerbara livsmedel samt halvfabrikat och råvaror för vidareberedning inom landet. För den inhemska livsmedelsframställningen har endast beräknats färdigberedda livsmedel. Varorna från inhemskt jordbruk, trädgård och fiske har delats upp på råvaror till industriberedning och övriga livsmedel. Vid värdeberäkningen för varorna har varorna från livsmedelsindustrin åsatts fabrikspriser, varorna från jordbruk, trädgård och fiske producentpriser samt de importerade varorna importpriser.

Sedan varje vara uppdelats och värdena för varje del beräknats i löpande priser på de olika prisnivåerna (detalj-, fabriks-, producent- och importpris) har delarna lagts samman till värdesummor för ett antal huvudgrupper av varor. I detta stadium av undersökningen har komplettering skett med uppgifter om indirekta skatter och subventioner. Därvid har uppstått problem om vad som skall uppfattas som skatt respektive subventioner. Regeln för gränsdragningen har blivit, att de statliga inkomster och utgifter, som erhållits genom prisutjämning (vanligen clearing) mellan importerade och inhemska varor av närbesläktad och konkurrerande typ utelämnats från beräkningarna, då de av både redovisningstekniska och teoretiska skäl är svårhanterliga. Skatter och subventioner i handelsledet har ansetts belöpa på konsumtionen. Skatter i tillverkningsledet har ansetts belöpa på tillverkning, medan subventioner i tillverkningsledet har ansetts belöpa på jordbruksproduktionens råvarudel (medtagna skatter och subventioner framgår av lista på s. 464).

Vad livsmedelsutgiften har gått till

Resultaten av beräkningarna vad avser löpande priser framgår av tabell B 1. I denna tabell har redovisats sex i volymer mot varandra svarande värdeserier 1939–53 (jämte undergrupper): livsmedelsutgifterna, livsmedelsindustrins till-

[1] Att 1954 och 1955 ej medtagits sammanhänger med att undersökningen genomfördes vid en tidpunkt då data för dessa år saknades (under 1954).

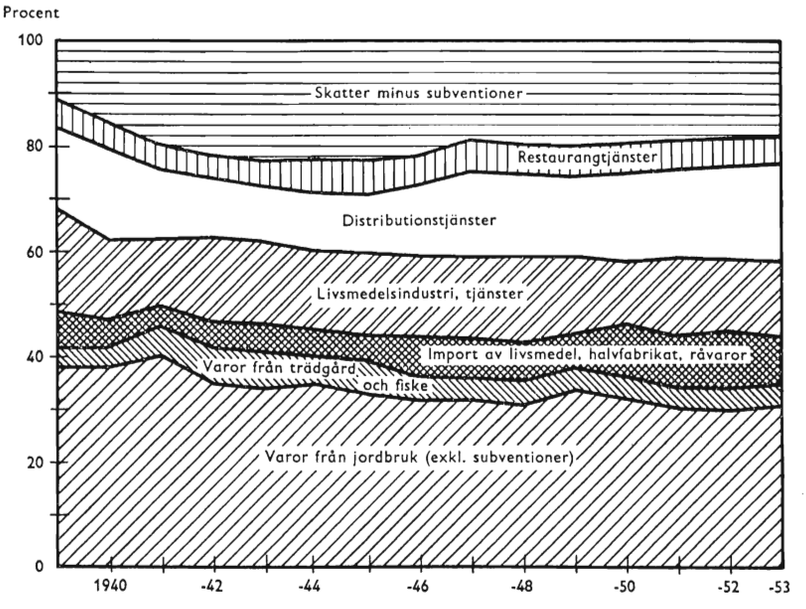
[2] Detaljerad redogörelse jämte tabeller finns i stencil, som kan rekvireras från Industriens Utredningsinstitut, Stockholm 16. Se även varuförteckning i slutet av detta appendix.

Tabell B 1. Livsmedelsutgiftens storlek och vertikala sammansättning 1939–53 (avrundat till 10-tal miljoner kronor)

	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952*	1953*
Jordbruk, produktvärde	1 300	1 530	1 790	1 670	1 730	1 970	1 940	2 130	2 270	2 410	2 740	2 840	2 990	3 450	3 600
Livsmedelsindustri, tillverkningsvärde	1 600	1 810	1 880	1 870	2 050	2 280	2 390	2 630	2 880	3 070	3 210	3 460	3 990	4 620	4 720
Konsumtion av livsmedel	3 420	3 760	4 170	4 430	4 710	5 270	5 470	6 270	6 700	7 270	7 460	7 990	9 060	10 370	10 700
Restaurangtjänster	170	190	210	220	230	330	340	370	400	430	430	440	490	560	580
Distribution, tjänster	520	630	530	450	450	540	580	830	1 030	1 140	1 210	1 260	1 580	1 840	2 030
Skatter och subventioner	390	580	830	960	1 080	1 200	1 270	1 370	1 270	1 430	1 510	1 550	1 700	1 930	1 930
skatter på konsumtion	300	370	560	660	760	860	910	1 030	960	1 130	1 160	1 190	1 310	1 450	1 510
» på tillverkning	90	90	70	60	70	80	100	110	110	120	120	110	140	150	150
subventioner till konsumtion	0	30	100	130	140	140	130	100	70	—	—	—	—	—	—
» till produktion	0	90	100	110	110	120	130	130	130	180	230	250	250	330	270
Livsmedelsindustri, tjänster	690	600	530	730	790	810	890	930	1 030	1 160	990	1 030	1 270	1 380	1 420
Import	230	190	150	220	220	250	280	490	530	540	470	810	940	1 170	1 050
industriberedda livsmedel	60	40	40	60	80	100	80	90	130	140	140	240	200	200	220
halvfabrikat	20	10	10	20	20	0	0	10	30	60	50	50	80	70	80
råvaror	60	70	40	60	40	70	120	130	170	230	140	290	440	610	430
övriga livsmedel	90	70	60	80	80	80	80	260	200	110	140	230	220	290	320
Trädgård	90	100	140	160	180	180	180	200	210	240	250	210	250	270	250
Fiske	30	30	90	130	140	110	120	80	90	100	90	100	90	100	110
råvaror	10	10	10	10	20	10	20	10	10	10	10	10	10	10	10
övrigt	20	20	80	120	120	100	100	70	80	90	80	90	80	90	100
Jordbruk exkl. subventioner	1 300	1 440	1 690	1 560	1 620	1 850	1 810	2 000	2 140	2 230	2 510	2 590	2 740	3 120	3 330
råvaror	730	1 030	1 220	990	1 110	1 310	1 260	1 440	1 530	1 490	1 900	1 970	2 050	2 400	2 630
övrigt	570	410	470	570	510	540	550	560	610	740	610	620	690	720	700

* Delvis preliminära uppgifter, därför avvikelser från tabell A: I i appendix 1.

Diagram A: 2. Den vertikala fördelningen av livsmedelsutgiften 1939-53, procent av löpande priser

verkningsvärden, importvärden, trädgårds-, fiske- samt jordbruksprodukternas producentvärden. Därtill har fogats en serie över statliga transfereringar, dvs. skatter minus subventioner. Ett uttryck för värdet av livsmedelsindustrins tjänster har erhållits genom att minska tillverkningsvärdet med skatter samt värdet av använda råvaror och halvfabrikat. Distributionens tjänster har uttryckts som en restpost. Denna har erhållits genom att minska den totala livsmedelsutgiften med industri- och restaurangtjänster, kostnader för import, jordbruks-, trädgårds- och fiskprodukter samt nettobeloppet av skatter och subventioner.

De värdemässiga förskjutningarna åskådliggörs i diagram A 2, som anger den procentuella sammansättningen av livsmedelsutgiften. De förskjutningar som skett under perioden kan beskrivas på följande sätt.

Livsmedelsutgiften fördelade sig 1939 på skatter 11 procent, på tjänster av restauranger 5 procent, av handel 15 procent, av livsmedelsindustri 20 procent samt på förbrukning av importvaror 7 procent, av trädgårds- och fiskprodukter 4 procent och av jordbruksprodukter 38 procent. 1953 hade skatterna efter avdrag för subventioner ökat till 18 procent, av tjänsterna var restaurangtjänsterna fortfarande 5 procent, medan handelstjänsterna hade ökat till 19 procent och livsmedelsindustrins tjänster minskat till 13 procent; förbrukningen av importvarorna hade ökat till 10 procent, förbrukningen av trädgårds- och fiskprodukterna var oförändrat 4 procent och förbrukningen av jordbruksprodukterna hade sjunkit till 31 procent. Det har således varit skatternas ökning som domi-

nerat förändringarna i livsmedelsutgifternas vertikala sammansättning beroende på att konsumtionen av de skattebelagda livsmedlen, särskilt sprit, vin och tobak, ökat samtidigt med skärpta skattesatser. Både tjänsternas och varuförbrukningens utgiftsandelar har däremot gått tillbaka (från 40 procent till 38 procent respektive från 49 procent till 44 procent). En viss omfördelning av tjänsterna mellan industri och handel liksom av varorna mellan inhemska jordbruksprodukter och andra varor märks vidare.

Det måste observeras att den hittillsvarande beskrivningen gällt fördelningen i löpande priser. De överensstämmer med de volymmässiga förändringarna endast under förutsättning av en likformig prisutveckling. Att sådan likformighet troligen icke förelegat skall visas i ett följande avsnitt.

Volym- och prisförskjutningar

För att beskriva de volymmässiga förskjutningar som ligger bakom förändringarna i utgiftsandelarna måste skillnaderna i prisutveckling elimineras. De erforderliga indexberäkningarna erbjuder i detta sammanhang speciella svårigheter bland annat på grund av skatterna och subventionerna. Undersökningen måste därför bli tentativ och har i samband därmed begränsats i olika avseenden. Sålunda har förtäring utom hemmet och tobak uteslutits ur beräkningarna. Vidare har indexberäkningar utförts endast för 1939, 1949 och 1953.

Vid val av indexmetod uppstår alltid svårigheten att välja lämpligt basår. I detta sammanhang spelar vägningstalen en ganska stor roll, vilket framgår av nedanstående räkneexempel.

Skillnaderna mellan volymindexen i 1939 respektive 1953 års priser uppgår till en mycket betydande del av hela volymförändringen. Motsvarande iakt-

	Volymindex för 1953 (1939 = 100)			Prisindex för 1953 (1939 = 100)		
	i 1953 års priser	i 1939 års priser	förändring	i 1953 års mängder	i 1939 års mängder	förändring
Livsmedelskonsumtion	120	126	−6	241	254	−13
Förbrukning av produkter från livsmedelsindustri till fabrikspriser	117	124	−7	240	254	−14
Förbrukning av produkter från jordbruk, trädgård o. fiske till producentpriser	109	111	−2	271	275	− 4

Tabell B 2. Volym- och prisutveckling för varor i olika led i livsmedelssektorn 1939, 1949 och 1953

	1939 miljoner kronor		1949 miljoner kronor		1953 miljoner kronor	Volymindex 1939 = 100		Prisindex 1939 = 100	
	Värde i 1953 års priser	Värde av 1953 års kvantitet	Värde i 1953 års priser	Värde av 1953 års kvantitet	Löpande värde	1949	1953	1949	1953
Total livsmedelskonsumtion	7767,6	3866,3	8773,8	6976,8	9325,2	113	120	180	241
jordbruksbefolkning	1843,3	561,0	1557,6	1075,5	1425,5	85	77	192	254
övrig befolkning	5924,2	3305,3	7216,2	5901,4	7899,7	122	133	179	239
industriberedda livsmedel	6107,1	2961,8	6904,7	5196,6	7244,3	113	119	175	245
inhemska vegetabilier	1455,5	674,7	1616,5	1103,2	1635,3	111	112	164	242
» animalier	2287,7	1304,5	2872,5	2192,8	2938,8	126	128	168	225
summa jordbruksprodukter	3743,2	1979,2	4489,0	3296,0	4574,1	120	122	167	231
fisk	145,6	53,1	117,3	103,7	132,8	81	91	195	250
sprit och vin	735,5	376,0	886,4	852,8	999,2	121	136	227	266
annat	1482,8	553,5	1412,0	944,1	1538,4	95	104	171	278
övriga livsmedel	1660,5	904,5	1869,1	1780,3	2080,7	113	125	197	230
inhemska vegetabilier	252,5	132,1	307,8	232,0	309,6	122	123	176	234
» animalier	649,5	239,3	608,5	476,9	577,0	94	89	199	241
summa jordbruksprodukter	902,0	371,4	916,3	708,9	886,6	102	98	191	239
» grönsaker, frukt o. bär	309,4	199,5	496,8	402,8	470,2	161	152	202	236
fisk	148,7	73,1	185,5	139,3	188,3	125	127	191	258
sydfrukter, kryddor m. m.	300,4	260,5	270,5	529,3	535,6	90	178	203	206
Livsmedelsindustri, tillv.-värde	4114,9	2003,1	4630,4	3413,6	4801,1	113	117	170	240
inhemska vegetabilier	1104,6	474,3	1174,2	837,7	1194,7	106	108	177	252
» animalier	1740,5	1008,3	2208,5	1687,6	2275,1	127	131	167	226
summa jordbruksprodukter	2845,1	1482,6	3382,7	2525,3	3469,8	119	122	170	235
övrigt vid inhemsk industri	1138,8	420,6	1094,3	717,0	1124,8	96	99	170	267
importerade fabrikat	131,0	99,9	153,4	171,3	206,5	117	158	171	207

Varuförbrukning, producent (import-)värde	4193,4	1683,7	4417,4	3374,1	4570,6	105	109	200	271
råvaror	3000,9	1137,4	3230,6	2328,4	3309,2	108	110	205	291
inhemska vegetabilier	578,4	178,1	600,2	377,0	493,3	104	85	212	277
» animalier	1989,7	895,0	2308,1	1736,0	2320,1	116	117	194	259
summa jordbruksprodukter	2568,1	1073,1	2908,3	2113,6	2813,4	113	110	197	262
fisk	10,5	4,8	16,5	11,1	13,0	157	124	231	271
import	422,3	59,5	305,8	203,7	482,8	72	114	342	811
övriga produkter	1192,5	546,3	1186,8	1045,7	1261,4	100	106	191	231
inhemska vegetabilier	145,2	68,0	171,1	124,9	167,0	118	115	184	246
» animalier	564,6	178,1	472,5	349,2	429,9	84	76	196	241
summa jordbruksprodukter	709,8	246,1	643,6	474,1	596,9	91	84	193	243
grönsaker, frukt o. bär	184,5	127,7	274,9	225,4	246,9	149	134	177	193
fisk	73,8	39,1	100,3	79,6	95,1	136	129	204	243
import	224,4	133,4	168,0	266,6	322,5	75	144	200	242

tagelse kan även göras beträffande prisindexen. Det bör alltså förutskickas att de indextal som i det följande anförs, kan vara behäftade med betydande osäkerhet av rent indextekniska orsaker. Som vägningstal används 1953 års priser respektive volymer.

Resultaten av beräkningarna har sammanställts i tabell B 2. Där har angivits dels de olika värdesummor som erfordras för indexberäkningarna dels volymindex och prisindex. De serier som indexberäknats är konsumtionsutgiften, livsmedelsindustrins tillverkningsvärde och producent-, (import-)värden för varuförbrukningen jämte undergrupper.

Ser man närmare på de olika indextalen finner man en väsentligt annorlunda bild av de olika näringsgrenarnas utveckling än vad utgiftsandelarna gav vid handen. En sammanställning ger följande uppgifter.

	Volymindex för 1953 (1939 = 100)			Prisindex för 1953 (1939 = 100)		
	alla livsmedel	industri-beredda livsmedel	övriga livsmedel	alla livsmedel	industri-beredda livsmedel	övriga livsmedel
Hela konsumtionen	120	119	125	241	245	230
Tjänster* från						
handel	138			217		
livsmedelsindustri	147	147		189	189	
Förbrukning av						
produkter	109	110	106	271	291	231
import	122	112	144	308	811	242
trädgård	134		134	243		243
fiske	132	124	129	207	271	193
jordbruk	104	110	84	258	262	243

* Tjänster från handel beräknad i volymindex till 1953 års priser under förutsättning att skatterna utgör 1953 års andel av dryckesutgiften (45 procent). För prisindex antas skatten på drycker vara 30 procent 1939 och 45 procent 1953. Tjänster från livsmedelsindustri beräknad som tillverkningsvärde minus råvaror och halvfabrikat.

Det framgår av tablån att priserna för råvarorna till industriberedningen genomgående stigit mer i pris än de färdigberedda livsmedlen, medan livsmedelsindustrins tjänster i långt mindre grad stigit i pris. Det observeras också att handelns tjänster stigit mindre i pris än varorna handeln omsätter. Volymmässigt har tjänsterna ökat tre à fyra gånger snabbare i jämförelse med råvaror och övriga varor. Det kan också erinras om att volymen av restaurangtjänster under samma period ökade med 58 procent.

I fråga om förbrukningen av olika produkter visar det sig att det är trädgårds- och fiskvarorna som ökat mest medan importvarornas ökade utgiftsandel berott på en delvis mycket stark prisstegring (framför allt på grund av kaffeprisets

ökning). Volymökningen för jordbruksprodukterna är svag. Räknat per konsumtionsenhet är det t. o. m. fråga om en nedgång. Denna nedgång har skett sedan 1949 (volymindex per konsumtionsenhet var 1939 = 100, 1949 = 100 och 1953 = 93) och sammanhänger otvivelaktigt med den nedgång i energiförbrukningen som skett under 1950-talet (se livsmedelskapitlet s. 130). Nedgången gäller dock inte råvaruförbrukningen, men detta beror på att allt större del av jordbruksproduktionen levereras till livsmedelsindustrin för vidareförädling (från 78 procent till 82 procent i 1953 års priser).

Råvaruförbrukningen har eljest, när hela varuförbrukningen på producentprisnivå betraktas, inte ökat nämnvärt (från 71,6 procent till 72,4 procent). Detta beror framför allt på en förskjutning i varuförbrukningen från jordbruksprodukter, som i huvudsak beredes industriellt, till grönsaker och frukt av in- och utländsk härstamning, för vilka överhuvudtaget ingen industriberedning är upptagen. Då det i verkligheten torde ha skett en icke obetydlig ökning av den industriella beredningen för dessa varor, är den relativa ökningen av råvaruförbrukningen underskattad här. Anmärkningsvärt är det att trots den ökade volymen av tjänster från livsmedelsindustri, andelen industriberedda livsmedel av den totala livsmedelsvolymen ej ökat (kvarstår vid 78 procent). Förklaringen härtill måste vara, — om förhållandet inte är en rent indexteknisk tillfällighet — att distributionsarbetet ökat så mycket mindre för de industriella livsmedlen än för de övriga. Det finns en helt naturlig anledning till en dylik utveckling. En av de stora förändringarna på livsmedelsdistributionens område sammanhänger med urbaniseringen och jordbruksbefolkningens tillbakagång. Vid jordbruken har livsmedlen i tämligen stor omfattning tagits direkt ur konsumtionen. Här föreligger inte något distributionsarbete, vilket i undersökningen uttryckts genom att åsätta denna konsumtion producentpris. När jordbruksbefolkningen minskar, krymper också denna sektor av ej industriberedda livsmedel utan distributionsarbete. Då nedgången i befolkningen varit kraftig, från 28 procent till 18 procent, inses att återverkningarna på distributionsarbetets omfattning kan ha varit betydande och att detta i särskilt hög grad gällt livsmedlen som beretts industriellt.

Ett överslag har givit vid handen att ungefär hälften av jordbruksbefolkningens livsmedel köps i detaljhandeln, medan den andra hälften tas direkt ur produktionen eller återtas från industri (löneförmalning, återtag av smör osv.). Främst härigenom kommer dess konsumtion att utgöras av en lägre andel av den totala konsumtionen än dess andel av totalbefolkningen, nämligen 24 procent 1939 respektive 15 procent 1953. Distributionsvolymen bör då ha stigit från 86 till 91 procent av den distributionsvolym som skulle erhållits, om alla köpte sina livsmedel i detaljhandeln. Detta innebär en ökning av 6 procent.

Förändringarna i jordbruksbefolkningens numerär har också följder beträffande förbrukningen av olika varuslag. Det är exempelvis troligt att livsmedelsförsörjningen i denna befolkningsgrupp till större delen baseras på inhemska jordbruksprodukter. En viss krympning av de inhemska jordbruksprodukterna

är då att vänta; en tendens som även kan uppkomma i samband med andra förskjutningar, t. ex. ökad konsumtion av frukt och bär. Sålunda sjönk förbrukningen av de inhemska jordbruksprodukterna från 78 procent 1939 till 75 procent 1953 av den totala varuförbrukningen för livsmedelsframställning räknat i 1953 års priser.

Sammanfattningsvis har tjänsterna av livsmedelsindustri och handel ökat volymmässigt och stigit relativt litet i pris. Varuförbrukningen har däremot inte volymmässigt ökat i samma grad, varför dess andel av den totala livsmedelsvolymen sjunkit från 54 procent till 46 procent mellan 1939 och 1953. Priserna har däremot stigit mera än i konsumtionsledet (med 19 procent jämfört för industriberedda livsmedel). Ökningen av tjänsterna skulle blivit ännu mer markerad om tobak och förtäring utom hemmet medtagits. Avslutningsvis anförs i följande tablå några uppgifter om den vertikala sammansättningens förändringar i 1953 års priser räknade (exklusive tobak och förtäring utom hemmet).

	Varuförbrukning i procent av livsmedelsvolymen		
	1939	1953	1953 exkl. subventioner
Alla livsmedel	54	49	46
därav jordbruksprodukter	70	62	58
Industriberedda livsmedel	49	46	42
därav jordbruksprodukter	68	62	56
Övriga livsmedel	72	61	—
därav jordbruksprodukter	79	67	—

Förteckning över varor i undersökningen av livsmedelsförsörjningens vertikala struktur

Nedan följer en förteckning över de varor som ingår i undersökningen av livsmedelsförsörjningens vertikala struktur. Först uppräknas de livsmedel som konsumeras. De avser dels livsmedel köpta i detaljhandeln, dels jordbruksbefolkningens naturakonsumtion (angivna genom prefixet hem(ma)-), dels jordbruksbefolkningens återtag från producentägda industrier. Därefter uppräknas de livsmedel som undergått beredning vid livsmedelsindustri dels inom landet dels i utlandet. En del halvfabrikat som importerats för vidareberedning till livsmedel är också medtagna. I livsmedlen ingår en rad varor från jordbruk, trädgård och fiske som förtecknats i en tredje huvudgrupp. I denna grupp särskiljs råvaror som förbrukats vid industriell vidareberedning och övriga varor. Slutligen uppräknas vilka skatter och subventioner som det tagits hänsyn till i undersökningen.

a. Livsmedel

Vegetabilier

från jordbruk

inhemska

avsalumjöl
löneförmalning
vete
råg
norrlandskorn
korngryn o. -mjöl
havregryn » »
makaroner
hårt bröd
mjukt matbröd
finare bröd o. bakverk
kex o. wafers
socker
sirap
hushållsmargarin
senap
potatis
rotfrukter
ärter o. bönor

utländska

risgryn
chokladvaror
kryddor utom senap

från trädgård

inhemska

grönsaker
frukt
trädgårdsbär
skogsbär

utländska

färska sydfrukter
fruktkonserver
torkade frukter, nötter, mandel m. m.

Animalier

från jordbruk

konsumtionsmjölk från mejeri
konsumtionsmjölk utanför mejeri
hemmaförbrukning av mjölk
tjock grädde från mejeri
tunn grädde från mejeri
mejerismör
lantsmör
ost
återtag av ost
nötkött
hemslakt av nöt
kalvkött
hemslakt av större kalv
hemslakt av mindre kalv
fårkött
hemslakt av får
fläsk
hemslakt av svin
fjäderfä
charkuterivaror
ägg

från fiske

färsk sill o. strömming
övrig färsk saltsjöfisk
färsk insjöfisk
saltad sill
fiskkonserver

Övriga livsmedel

kakao
te
kaffe
kaffesurrogat
pilsner
svagdricka
läskedrycker
sprit
vin
tobak
förtäring utom hemmet

b. Varor från livsmedelsindustri

Beredda vid inhemsk livsmedelsindustri

vegetabilier	*animalier*	*övrigt*
avsalumjöl	konsumtionsmjölk från	kakaopulver
löneförmalt mjöl	mejeri	rostad kaffe
korngryn och mjöl	tjock grädde	kaffesurrogat
havregryn och mjöl	tunn grädde	pilsner
makaroner	mejerismör	svagdricka
hårt bröd	ost	läskedrycker
mjukt matbröd	nötkött	sprit
finare bakverk	kalvkött	viner
kex och wafers	fårkött	
socker	fläsk	tobak
sirap	charkuterivaror	
hushållsmargarin		
senap	industriellt saltad sill	
	fiskkonserver	
chokladvaror		

Beredda vid utländsk livsmedelsindustri (import)

vegetabilier	*animalier*	*övrigt*
risgryn och mjöl	ost	te
socker	nötkött	sprit
sirap	fårkött	viner
chokladvaror	fläsk	
kryddor utom senap		tobak
	fiskkonserver	
fruktkonserver		

Halvfabrikat från utländsk livsmedelsindustri (import)

vegetabilier	*animalier*
råsocker	hästkött
oljor till matfett	kryddsill till inläggningar

c. Varor från jordbruk, trädgård och fiske

Inhemska jordbruksvaror

Råvaror till livsmedelsindustri

vete
råg
korn
sockerbetor
rapsfrö
senapsfrö till oljeutvinning
senapsfrö till senap

mejerimjölk
storboskap
större kalv
mindre kalv
får
häst
svin

maltkorn
bränneripotatis

Övriga varor

potatis
rotfrukter
ärter o. bönor

mjölk utanför mejeri
hemslakt av storboskap, större o. mindre kalv, får o. svin
fjäderfä
ägg

Varor från inhemsk trädgård och fiske

Råvaror till livsmedelsindustri

sill till industriell saltning o. konserver
övrig fisk till d:o

Övriga varor

grönsaker
äpplen o. päron
trädgårdsbär
skogsbär

sill o. strömming, färsk o. hemmasaltad
övrig färsk saltsjöfisk
insjöfisk

Importvaror

Råvaror till livsmedelsindustri

vete
råg
oljefröer
kakaoböner
orostat kaffe
humle
oarbetade tobaksblad

Övriga varor

ärter o. bönor

fjäderfä
ägg

färska sydfrukter
torkade frukter, nötter, mandel m. m.

färsk fisk

d. Skatter och subventioner

Skatter

På konsumtion

varuskatt på choklad o. konfektyrer 1941–1953
omsättningsskatt på livsmedel 1941–1946
tullmedel på te, sprit o. vin
skatt på läskedrycker
rusdrycksförsäljningsmedel
omsättnings- o. utskänkningsskatt på sprit o. vin
tobaksskatt

På tillverkning

kaffeskatt
maltdrycksskatt
brännvinstillverkningsskatt
tullmedel på kaffe o. kakaobönor

Subventioner

Till konsumtion

förmalningsersättning för spannmål 1941–1946
prisrabattering av mjölk o. grädde 1941–1947
prisrabattering av smör 1940–1947
» » margarin 1943–1947

Till produktion (från 1940)

pristillägg för mjölk o. mejeriprodukter
pristillägg för kött, fläsk o. ägg
producent- o. kontantbidrag till mjölkproducenter

FÖRTECKNING ÖVER TABELLER

1:1. Konsumtionens andel av nationalprodukten 4
1:2. Konsumtionsinriktningen i olika länder. Utgiftsandelar i procent 1955 24
1:3. Utgiftsandelarnas förändringar i olika länder 25
4:1. Pris- och inkomstelasticiteter för livsmedel i USA, England och Sverige 135
4:2. Pris- och inkomstelasticiteter för livsmedel enligt IUI 137
4:3. Sammanfattning av uppskattningarna av utgifterna för livsmedel 1965. Årlig inkomstökning tre respektive två procent 150
4:4. Åldersfördelning i procent 1931, 1955 och 1965 155
5:1. Relativ prisutveckling för bostad, bränsle och lyse samt enbart bostad 1931–55; index 1931 = 100 163
5:2. Antal lägenheter och genomsnittligt antal invånare per lägenhet i hela riket 1930–55 164
5:3. Bostadsbeståndets och lägenhetstillskottets procentuella fördelning på lägenhetstyper i Stockholm 1938–54 166
5:4. Antal boende per 100 rumsenheter i olika lägenhetstyper i hela riket 1936 och 1945 167
5:5. Förekomsten av vissa bekvämligheter i tätorter och på landsbygden 1945 och 1954. 168
5:6. Procentuell fördelning av lägenhetsbeståndet på olika husstorlekar 1945 och 1955 169
5:7. Energikonsumtionen inom hushållssektorn uttryckt i tusen ton kolekvivalent 1939 och 1952 170
5:8. Förändringar i befolkningens fördelning på ålder, kön och civilstånd mellan 1930 och 1955 samt hushållskvoterna enligt 1945 års bostadsräkning 174
5:9. Hushållskvoter för ogifta kvinnor i Stockholm 1945. 177
5:10. Hyresutgiftens inkomstelasticitet för olika hushållstyper i Stockholm 1945 181
5:11. Hyresutgiftens inkomstelasticitet för olika bebyggelsetyper enligt 1952 års levnadskostnadsundersökning 183
5:12. Uppskattad procentuell fördelning på olika användningsområden av de egentliga elhushållens elektricitetsförbrukning 1955. 187
5:13. Sammanfattning av uppskattningarna av utgifterna för bostad 1965. Årlig konsumtionsökning tre respektive två procent 191
6:1. Utgifter för skor och deras inkomstelasticitet i olika hushållstyper och bebyggelsetyper 1952 208
6:2. Utgifter för kläder och deras inkomstelasticitet i olika hushållstyper och bebyggelsetyper 1952 212
6:3. Antal trikåplagg i par per capita 1936/38–55 215
6:4. Herr- och damkonfektion, antal plagg per capita 1931–55 216
6:5. Antal arbetare i olika textila industrier 1914, 1933 och 1953. 218

6:6. Volymökningar per capita för undergrupper i övriga beklädnadsvaror 1936–38 och 1953–55 220
6:7. Prognos för konsumtionen av beklädnad från 1955 till 1965. 225
7:1. Hemutrustningsinköpens volymmässiga förändring (i procent) mellan valda år 229
7:2. Den procentuella andelen hushåll utan utgift för hemutrustning i socialstyrelsens levnadskostnadsundersökning 1952 231
7:3. Antal hushåll och hemutrustningsutgifter i olika inkomstförändringsklasser enligt socialstyrelsens levnadskostnadsundersökning 1952. . . . 236
7:4. Förekomsten av varaktiga konsumtionsvaror i hushåll med olika inkomster 237
7:5. Hemutrustningsutgift per hushåll i olika inkomstklasser och hushållstyper. 239
7:6. Hemutrustningsutgift per hushåll i olika inkomstklasser. Hushållen grupperade efter hushållsföreståndarens ålder 240
7:7. Hemutrustningsutgift per hushåll i olika inkomstklasser. Hushållen grupperade efter äktenskapets längd 241
7:8. Utgifter för undergrupper av hemutrustningsvaror i hushåll grupperade efter äktenskapets längd. 242
7:9. Radioköpens fördelning på nyinköp och ersättningsköp 1931–50 . . . 245
7:10. Antalet ingångna äktenskap 1931–55 248
7:11. Utgiftsandelar för hemutrustningsvaror i USA, Storbritannien och Sverige 1929–55 260
7:12. Hemutrustningskonsumtionen 1965 under förutsättning av en årlig ökning i konsumtionsvolymen per capita på tre procent. 268
7:13. Hemutrustningskonsumtionen 1965 under förutsättning av en årlig ökning av konsumtionsvolymen per capita på två procent. 269
8:1. Antalet yrkesverksamma i huslig tjänst och deras årsinkomst 1930–50 . 272
8:2. Utgifter för arbetshjälp i hemmet i grupper av hushåll indelade efter inkomst och hushållsföreståndarens ålder. 273
8:3. Procentuell andel av de förvärvsarbetande, grupperade efter bebyggelsetyp, civilstånd och yrkesställning, som sysselsatte hembiträde 1945. . 274
8:4. Procentuell andel kvinnor i huslig tjänst 1940 och 1950 275
8:5. Inkomstelasticitet för utgifter för tvätt och bad i olika hushållstyper 278
8:6. Utgifter för bad och tvätt inom grupper av hushåll indelade efter inkomst och bebyggelsetyp 279
8:7. Sammanfattning av uppskattningarna av utgifterna för hushållstjänster 1965. Årlig konsumtionsökning tre respektive två procent per capita 284
9:1. Volymutvecklingen 1931–55 för resegruppens olika delar, index 1931 = 100 287
9:2. Inköp av fabriksnya personbilar 1931–55 290
9:3. Inkomstelasticiteter för resor i olika hushållstyper 303
9:4. Bilbenägenheten i olika inkomstklasser 1954. 307
9:5. Biltätheten i Sverige, USA och Kanada 312
9:6. Inkomstelasticiteter för resor med kollektiva färdmedel i olika hushållstyper 317
9:7. Resekonsumtionen 1965 vid en årlig konsumtionsökning om tre respektive två procent 325

10:1. Inkomstelasticitet för rekreationsutgifter i olika hushållstyper 329
10:2. Rekreationsutgifter, antal hushåll och medelinkomst i grupper av hushåll indelade efter inkomst och hushållsföreståndarens ålder. 329
10:3. Rekreationsutgift, antal hushåll och medelinkomst i grupper av hushåll indelade efter inkomst och bebyggelsetyp 330
10:4. Utgifter för leksaker och sportartiklar i grupper av hushåll indelade efter inkomst och hushållsföreståndarens ålder 335
10:5. Utgifter för leksaker och sportartiklar i grupper av hushåll indelade efter inkomst och bebyggelsetyp. 336
10:6. Medelnettoupplaga för dagstidningar och veckotidningar för valda år 337
10:7. Utgifter för böcker och tidningar i grupper av hushåll indelade efter inkomst och hushållsföreståndarens ålder. 338
10:8. Utgifter för böcker och tidningar i grupper av hushåll indelade efter inkomst och bebyggelsetyp 338
10:9. Utgifter för nöjen i grupper av hushåll indelade efter inkomst och hushållsföreståndarens ålder 341
10:10. Utgifter för nöjen i grupper av hushåll indelade efter inkomst och bebebyggelsetyp 342
10:11. De tre delposternas procentuella andel av konsumtionsvärdet för undergruppen lotteri, tippning och totalisatorspel 343
10:12. Utgiftsandelar i USA 1929–55 för några av rekreationskonsumtionens undergrupper 346
10:13. Sammanfattning av uppskattningarna av rekreationsutgifter 1965. Årlig konsumtionsökning tre procent per capita. 350
10:14. Sammanfattning av uppskattningarna av rekreationsutgifter 1965. Årlig konsumtionsökning två procent per capita. 350
11:1. Antal läkare, tandläkare och antal vårddagar absolut och i relation till folkmängden 1931–55 354
11:2. Antal läkare, tandläkare och vårdplatser per 1 000 invånare i olika länder 355
11:3. Sammanfattning av uppskattningarna av utgifterna för sjukvård och hygien 1965. Årlig konsumtionsökning tre procent per capita. 363
11:4. Sammanfattning av uppskattningarna av utgifterna för sjukvård och hygien 1965. Årlig konsumtionsökning två procent per capita. . . . 363
12:1. Konsumtionsutvecklingen 1955–65. Årlig konsumtionsökning 3 procent per capita. 375
12:2. Konsumtionsutvecklingen 1955–65. Årlig konsumtionsökning 2 procent per capita. 375

FÖRTECKNING ÖVER DIAGRAM

1:a. Volymutvecklingen för den privata konsumtionen per capita 1931–55, index: 1931 = 100 5
1:b. Huvudgruppernas utgiftsandelar 1931–55 7
1:c. Huvudgruppernas volymutveckling 1931–55 mätt i 1955 års priser . . 8
1:d. Volymindex för huvudgrupper jämförd med volymindex för total konsumtion 1931–55, index: 1931 = 100 15
1:e. Volymutvecklingen för olika tjänster samt för varor av olika varaktighet 1931–55, per capita, index: 1931 = 100 17
1:f. Utgiftsandelar för olika tjänster samt för varor av olika varaktighet 1931–55 18
4:a–d. Livsmedel. Utgiftsandelar 1931–55 116–117
4:e–h. Livsmedel. Konsumtionsvolymen 1931–55 mätt i 1955 års priser 120–121
4:i–m. Livsmedel. Volymindex för undergrupper jämförd med volymindex för total konsumtion 1931–55, per capita, 1931 = 100 124–125
5:a. Bostad. Utgiftsandelar 1931–55 161
5:b. Bostad. Konsumtionsvolymen 1931–55 mätt i 1955 års priser 162
5:c. Verkligt och beräknat antal efterfrågade lägenheter i hela riket 1930–55. index: 1945 = 100 178
5:d. Verklig och beräknad bostadsstandard per hushåll 1930–1955, index: 1945 = 100 185
6:a. Beklädnad. Utgiftsandelar 1931–55 196
6:b. Beklädnad. Konsumtionsvolymen 1931–55 mätt i 1955 års priser . . . 198
6:c. Beklädnadskonsumtionens samband med inkomsten enligt budgetundersökningarna 1933 och 1952 203
6:d. Textil konsumtion (i vävnadsvikt) och inkomst i 17 länder 1938 och 1951/53 206
6:e. Beklädnad. Volymindex för undergrupper jämförd med volymindex för total konsumtion 1931–55, per capita, 1931 = 100 213
6:f. Verklig och beräknad konsumtion av beklädnad 1931–55 per capita i 1955 års priser 221
7:a. Hemutrustning. Utgiftsandelar 1931–55 227
7:b. Hemutrustning. Konsumtionsvolymen 1931–55 mätt i 1955 års priser . 228
7:c. Verklig och beräknad konsumtion av hemutrustning 1931–55 per capita mätt i 1955 års priser 250
7:d. Hemutrustning. Volymindex för undergrupper jämförd med volymindex för total konsumtion 1931–55, per capita, 1931 = 100 253
8:a. Hushållstjänster. Utgiftsandelar 1931–55 271
8:b. Hushållstjänster. Konsumtionsvolymen 1931–55 mätt i 1955 års priser 273
8:c. Sambandet mellan inkomster och utgifter för telefon och telegram inom olika hushållstyper i 1952 års levnadskostnadsundersökning 280
9:a. Resor. Utgiftsandelar 1931–55 287

9:b. Olika färdmedels andelar i utgifterna för resor 1931–55 288
9:c. Antalet inregistrerade personbilar i Sverige vid slutet av åren 1923–55 . 290
9:d. Antal personkilometer på de svenska järnvägarna 1930–55 294
9:e. Antal personbilar per 1 000 invånare och nationalinkomst per capita i olika länder 1953 306
10:a. Rekreation. Utgiftsandelar 1931–55 334
10:b. Rekreation. Konsumtionsvolymen 1931–55 mätt i 1955 års priser . . . 335
10:c. Rekreation. Volymindex för undergrupper jämförd med volymindex för total konsumtion 1931–55, per capita, 1931 = 100 339
11:a. Sjukvård och hygien. Utgiftsandelar 1931–55 353
11:b. Sjukvård och hygien. Konsumtionsvolymen 1931–55 mätt i 1955 års priser 359
11:c. Sjukvård och hygien. Volymindex för undergrupper jämförd med volymindex för total konsumtion 1931–55, per capita, 1931 = 100 360

LITTERATUR OCH KÄLLOR

Litteratur

AHLBERG, G. Befolkningsutvecklingen och urbaniseringen i Sverige 1911–50, Sthlm 1953.

Allmänna bostadsräkningen i Stockholm 1935. Redogörelse utarbetad av Stockholms stads statistiska kontor, Sthlm 1937.

Arbetskraftsbehovet inom offentlig verksamhet, SOU 1955: 34.

BENTZEL, R. Inkomstfördelningen i Sverige, Sthlm 1952.

BENTZEL, R. and HANSEN, B. On Recursiveness and Interdependency in Economic Models, The Review of Economic Studies 1954–55: 3.

Betänkande i näringsfrågan, SOU 1938: 6.

Bilismen i Sverige, utg. av Sveriges Automobilindustriförening.

Bilägaren och bilen — en undersökning rörande den privata bilismen, Sthlm 1956.

Bostadsbyggnadsbehovet under åren 1956–65. Promemoria utarbetad av bostadsstyrelsen på uppdrag av 1955 års långtidsutredning.

BOULDING, K. A reconstruction of economics, London 1950.

The Changing American Market, Fortune, New York 1955.

Den öppna läkarvården i riket, SOU 1948: 14.

DUESENBERRY, J. S. Income, saving and the theory of consumer behaviour, Cambridge Mass. 1949.

FISHER, I. The theory of interest rates, London 1930.

FOX, K. The analysis of demand for farm products, USDA Techn. Bull. 1081, 1953.

FOX, K. Factors affecting farm income, farm prices, and food consumption, Agricultural Economics Research, vol. III, 1951: 3.

GULBRANDSEN, O. Strukturomvandlingen i jordbruket, Sthlm 1957.

HANSEN, B. Finanspolitikens ekonomiska teori, SOU 1955: 25.

HÖÖK, E. Befolkningsutveckling och arbetskraftförsörjning, Sthlm 1952.

Jordbruksbefolkningens levnadskostnader, SOU 1944: 1.

JURÉEN, L. Statistisk efterfrågeanalys på livsmedelsområdet, Uppsala, stencil.

JURÉEN, L. Long-term-trends in food consumption—a multi-country study, Econometrica 1956: 1.

KATONA, G. Psychological analysis of economic behaviour, New York 1951.

KATONA, G. Effect of income changes on the rate of saving, The Review of Economics and Statistics, vol. XXXI, 1949.

KATONA, G. and MUELLER, E. Consumer attitudes and demand 1950–1952, Michigan 1953.

KEYNES, J. M. The general theory of employment, interest and money, New York 1936.

KLEIN, L. R. Major consumer expenditures and ownership of durable goods, Bulletin of the Oxford University Institute of Statistics, no. 4, vol. 17, 1955.

KLEIN, L. R. Economic fluctuations in the United States, New York 1950.

KOOPMANS, T. (edit.) Statistical inference in dynamic Economic Models, Cowles Commission Monograph no. 10, New York 1950.
KUZNETS, G. M. Market demand with reference to consumer demand, Journal of Farm Economics 1955: 5.
LEONTIEF, W. Composite commodities and the problem of index numbers, Econometrica 1936: 1.
LEONTIEF, W. Introduction to a theory of the internal structure of functional relationships, Econometrica 1947: 4.
LINDAHL, E. och LUNDBERG, H. Konsumtionsprisernas utveckling i Sverige 1931–1937, Ekonomisk Tidskrift 1938: 1.
LINDAHL, O. Sveriges nationalprodukt 1861–1951, Meddelande från konjunkturinstitutet serie B: 20, Sthlm 1956.
MACK, R. The direction of change in income and the consumption function, The Review of Economics and Statistics, vol. XXX, 1948.
MACK, R. Consumption and business fluctuations, New York 1956.
MAIER, F. Consumer demand for cigarettes estimated from state data, Journal of Farm Economics, 1955: 4.
MALMQUIST, S. A statistical analysis of the demand for liquor in Sweden, Uppsala 1948.
MALMQUIST, S. Statistisk analys av spridrycksutminuteringen i Sverige, SOU 1952: 52.
MARSHAK, J. and ANDREWS, W. H. Random Simultaneous Equations and the Theory of Production, Econometrica 1944: 2.
MODIGLIANI, F. and BRUMBERG, R. Utility analysis and the consumption function, Post-Keynesian economics, edit. Kurihara, K., New York 1954.
ORR, J. B. Food, health and income, London 1936.
Per caput fiber consumption levels, FAO Commodity series bulletin no. 25, Roma 1954.
PETRI, C. W. Svenskt transportväsende, Sthlm 1952.
PRAIS, S. J. and HOUTHAKKER, H. S. The analysis of family budgets, Cambridge 1955.
Pris och prestation i handeln, SOU 1955: 16.
ROOS, C. F. and VON SZELISKI, V. Factors governing changes in domestic automobil demand. I. The dynamics of automobil demand, New York 1939.
RYDORFF, S. Bostadsefterfrågan med hänsyn till hushållens inkomster och sammansättning, Sthlm 1955.
Samhällets stöd åt bostadsförsöjningen. Betänkande avgivet av 1951 års bostadsutveckling, Sthlm 1952, stencil.
STONE, R. and ROWE, D. A. The market demand for durable goods, London 1956, unpublished.
STONE, R. Measurement of consumers' expenditure and behaviour in the United Kingdom 1920–1938, vol. I, Cambridge 1954.
STONE, R. The role of measurement in economics, Cambridge 1951.
SUITS, D. B. and DE JANASI, P. E. The demand for new automobils in the United States 1929–1954, Report to the Ford Motor Company Oct. 1955.
Svensk television. Efterfrågan, tillverkning, import. En prognos, Sthlm 1954.
Sveriges läkare och deras verksamhet i statistisk belysning, Svenska läkartidningen 1956: 49.

Szarf, A. and Pignalosa, F. Factors affecting United States coffee consumption, Monthly Bulletin of Agricultural Economics and Statistics 1954: 10.
The problem of nutrition, Leaque of Nations, Geneva 1936.
Tinbergen, J. Statistical testing of business cycle theories. II. Business cycles in the United States of America 1919–32, Geneva 1939.
Tintner, G. The Maximization of utility over time, Econometrica 1938: 2.
Trends in fuel consumtion and domestic use in Europe, ECE, Geneva 1956.
Tvätt, SOU 1955: 8.
Törnquist, L. Efterfrågan på jordbruksprodukter och dess känslighet för pris- och inkomstförändringar av H. Wold, Recension i Ekonomisk Tidskrift 1941: 2.
Wallander, J. Bilismens finansiering, Ekonomisk Revy 1956: 7.
Wallander, J. och Dahlerus, C. G. Efterfrågan på televisionsapparater i Sverige, Sthlm 1957.
Veblen, T. The theory of the leisure class, New York 1907.
Wold, H. Demand analysis. A study in econometrics, Uppsala 1953.
Wold, H. Efterfrågan på jordbruksprodukter och dess känslighet för pris- och inkomstförändringar, SOU 1940: 6.
Wold, H. Possibilités et limitations des systèmes à chaîne causale. Cahiers seminaire d'économetrie de R. Roy, 3, 1955.
de Wolff, P. The demand for passenger cars in the United States, Econometrica 1938: 2.
Wärneryd, K.-E. Motiv och beslut i företagsledningens marknadspolitik, Sthlm 1957.
Åkerman, G. Bostadsefterfrågans inkomstkänslighet, Ekonomisk Tidskrift 1956: 1.

Statistiska och periodiska publikationer m. m.

General Statistics.
Lantmannen — svenskt land.
Meddelanden från konjunkturinstitutet, serie A och B.
Monthly bulletin of agricultural economics and statistics.
Nasjonalregnskap, Norge.
National accounts, income and expenditure, Kanada.
National income and expenditure, England.
Officiella statistiska berättelser:
- Accispliktiga näringar.
- Allmän hälso- och sjukvård.
- Allmän järnvägsstatistik.
- Allmänna bostadsräkningen år 1933 och därmed sammanhängande undersökningar.
- Bostäder och hushåll, Enligt allmänna bostadsräkningen 1945 och därtill anslutna undersökningar.
- Fiske.
- Folkräkningarna.
- 1951 års företagsräkning.
- Handel.
- Industri.

Jordbruksekonomiska uppgifter.
Jordbruksekonomiska meddelanden.
Järnvägsstatistiska meddelanden.
Levnadskostnaderna i tätortshushåll år 1948.
Levnadskostnaderna år 1952.
Levnadsvillkor och hushållsvanor i städer och industriorter omkring år 1933.
Lönestatistisk årsbok sedermera Löner.
Mejerihantering.
Rusdrycksförsäljningen m.m.
Sjöfart.
Skattetaxeringarna.
Skattetaxeringarna samt fördelningen av inkomst och förmögenhet.
Skattetaxeringarna samt inkomstfördelningen inom yrkesgrupper.
Sociala meddelanden.
Statens Järnvägars månadsstatistik.
Statistisk årsbok för Sverige.
Sveriges Riksbank, årsbok.
Telefon och telegraf.
Telefon, telegraf och radio.
Penningslotteriets förvaltningsberättelser.
Statistical Yearbook.
Statistics of national product and expenditure 1938 and 1947 to 1952, OEEC, Statistical Bulletin, Paris 1954.
Statistisk Årsbok för Stockholms stad.
Statistiske meldinger, Norge.
Survey of Current Business.
Svenska lokaltrafikföreningens statistik över driftsinkomsterna av passagerarbefordran vid samtliga spårvägsbolag.
Svenska Läkartidningen.
Sveriges landstings tidskrift.
Tipstjänsts förvaltningsberättelser.
Tobaksmonopolets förvaltningsberättelser.
Økonomisk utsyn, Norge.

PRIS KR 38:—

ALMQVIST & WIKSELL 578806